સ્વામીની વાતો

स्वामिनारायण

BAPS

॥ શ્રીસ્વામિનારાયણો વિજયતે ॥

સ્વામીની વાતો

પૂર્ણ પુરુષોત્તમ ભગવાન સ્વામિનારાયણના અનન્ય અનુગામી
અક્ષરબ્રહ્મ સદ્‌ગુરુ શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની વાતો

પ્રકાશક

સ્વામિનારાયણ અક્ષરપીઠ

શાહીબાગ, અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૪.

SWAMINI VATO (Gujarati Edition)
(Discourses of Aksharbrahman Gunatitanand Swami)

Presented by:
B A P S Swaminarayan Sanstha
Shahibaug, Amdavad - 380 004. India.

Publishers:
SWAMINARAYAN AKSHARPITH
Shahibaug, Amdavad - 380 004. India.

ISBN : 81-7526-154-4

રજૂકર્તા : બી.એ.પી.એસ. સ્વામિનારાયણ સંસ્થા
શાહીબાગ, અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૪.

મુદ્રક અને પ્રકાશક :
સ્વામિનારાયણ અક્ષરપીઠ
શાહીબાગ, અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૪

स्वामिनारायण
BAPS

આશીર્વાદ

સ્વામીશ્રીજી

૩-૨-૯૦

કલકત્તા

મૂળ અક્ષરમૂર્તિ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની વાતો એટલે બ્રહ્મસૂત્રો. અને અંતર ભેદે. અંગ્રેજોનાં લોઢાં અડતામાં અળગું કરે તેમ માયાના ભાવથી રહિત કરી નાખે. અંતરમાં શાન્તિ રહે તેવી અદ્‌ભુત વાતો છે.

આત્મા-પરમાત્માનું જ્ઞાન દૃઢ થાય, ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, ભક્તિ દૃઢ થાય ને અંતરે શાન્તિ થાય; માયાનું બંધન ન રહે, પરમાત્માનું દિવ્ય સુખ મળે.

શ્રીજીમહારાજનો સર્વોપરી મહિમા જેવો છે તેવો સમજાય બ્રહ્મરૂપ થવાય તેવી વાતો છે.

તો આવી અદ્‌ભુત વાતો છે જેમાં સાંખ્ય અને યોગનું પણ સહેજે જ્ઞાન થાય અને એક ભગવાન સિવાય કોઈમાં વૃત્તિ ન રહે અને દેહ-આત્માનો ભેદ પણ સમજાય ને અસત્ય જે દેહ ને દેહના સંબંધીમાંથી તેમ જ માયિક પદાર્થમાંથી વૃત્તિ તૂટીને મહારાજમાં વૃત્તિ અખંડ રહે તેવો પ્રતાપ વાતોમાં છે તો તેનું વાંચન નિરંતર કરવું જેથી અખંડ શાન્તિ થશે.

અમદાવાદ અક્ષરપુરુષોત્તમ મંદિરથી અક્ષરપીઠ દ્વારા આ વાતું છપાય છે તો તેમાં પૂ. ઈશ્વર સ્વામી તથા અન્ય સંતો સારી એવી મહેનત લઈને કાર્ય કરે છે તો આ 'વાતું'ને સર્વે પોતે વસાવે ને ચિંતનપૂર્વક વાંચન કરે જેથી શ્રીજીમહારાજનો સિદ્ધાંત ને રહસ્ય સમજાશે તો સર્વેને આશીર્વાદ સહ જય સ્વામિનારાયણ.

– શાસ્ત્રી નારાયણસ્વરૂપદાસ

(પ્રમુખસ્વામી મહારાજ)

નિવેદન

અનાદિ અક્ષરબ્રહ્મ સદ્‌ગુરુ શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની વાતું એટલે શ્રીજીમહારાજના 'વચનામૃત' ઉપરનું ભાષ્ય. શ્રીજીમહારાજે કહેલા વચનામૃતની પરાવાણી યથાર્થ સમજવી હોય તો સ્વામીની વાતુંનું અધ્યયન કરવું જ રહ્યું. જેમ વચનામૃત એ સંપ્રદાયનો રહસ્ય ગ્રંથ છે, તેમ સ્વામીની વાતું એ પણ સંપ્રદાયનો રહસ્ય ગ્રંથ જ છે. બંને ગ્રંથોના અધ્યયનથી શુદ્ધ ઉપાસના, સંપ્રદાયનું તત્ત્વજ્ઞાન અને બ્રાહ્મીસ્થિતિ સિદ્ધ કરવા માટે આવશ્યક એવાં સાધનોની સૂઝ પડે.

'સ્વામીની વાતો'નો મહિમા તો સ્વામીએ પોતે જ કહ્યો છે : 'આ તો અક્ષરધામની વાતું છે. આ વાતું ફરી જન્મ ન થવા દે તેવી છે. આ વાતું તો અનંત સંશયને છેદી નાંખે એવી ભગવાન પુરુષોત્તમની વાતું છે. આ વાતુંની ગતિ તો કાળના જેવી છે તે દેખાય નહિ પણ અજ્ઞાન ટાળી નાંખે એવી છે.'

આવી અદ્‌ભુત પરાવાણી સમ આ વાતું સ્વામીશ્રી જાગાભક્ત, ઠક્કર નારણ પ્રધાન, હરિશંકરભાઈ રાવળ, સદ્‌ગુરુ બાલમુકુન્દદાસ સ્વામી, સદાશંકર અમરજી, શામજીભાઈ વગેરેએ લખી લીધી હતી અને સ્વામીએ પણ તેમના સમયમાં આ વાતુંની કથા કરાવી હતી.

એક સાધુએ સ્વામીને ફરિયાદ કરી કે 'આ શામજી વાતું લખે છે પણ તે છાશમાં કેટલું પાણી નાંખે છે ?'

ત્યારે સ્વામીએ તેમણે લખેલી વાતુંના ખરડા મંગાવ્યા અને તેની કથા અચિંત્યાનંદ બ્રહ્મચારી પાસે કરાવી. કથા દરમિયાન સ્વામી વારંવાર કહેતા કે 'આ વાતુંમાં તો એકે શબ્દ આઘોપાછો નથી.'

બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજે સ્વામી જાગા ભક્ત સંપાદિત ત્રીજા પ્રકરણની કથા મુંબઈમાં કરાવી હતી અને તે ઉપર સ્વામીના પ્રસંગોનું અદ્‌ભુત નિરૂપણ કર્યું હતું. બ્રહ્મસ્વરૂપ યોગીજી મહારાજે તો 'સ્વામીની વાતો' કંઠસ્થ કરી

હતી, એટલે આ વાતું પ્રાસાદિક અને પ્રમાણભૂત છે.

આ વાર્તાનું પ્રથમ સંપાદન સદ્‌ગુરુ બાલમુકુન્દદાસજીએ કર્યું હતું અને સં. ૧૯૬૬માં ઠા. દામોદર ગોરધનદાસના પ્રેસમાં છપાવી હતી. ત્યારબાદ નરનારાયણ દેવ(અમદાવાદ)ની ગાદીના આચાર્યશ્રી વાસુદેવપ્રસાદજી મહારાજની આજ્ઞાથી મંદિરના માનત પુરાણી નંદકિશોરદાસજી સ્વામીએ સંવત ૧૯૬૭માં છપાવેલી, જેમાં પાંચ પ્રકરણ મૂક્યાં હતાં.

ત્યારબાદ બીજી આવૃત્તિ સંવત ૧૯૭૫માં ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રીપતિપ્રસાદજી મહારાજની આજ્ઞાથી શ્રી સત્સંગ હિતવર્ધક મંડળ તરફથી રાજકોટમાં પાંચ પ્રકરણમાં છપાયેલી, જેની મૂળ પ્રસ્તાવના આ પુસ્તકમાં છે.

ત્યારબાદ સંવત ૧૯૮૧માં પૂજ્ય શ્રીકૃષ્ણજી અદાએ સાત પ્રકરણ છપાવેલાં.

આ આવૃત્તિમાં શરૂઆતમાં સંવત ૧૯૬૬ અને ૧૯૭૫માં છપાવેલાં પ્રકરણોમાં ૧લું પ્રકરણ તે ૧લું છે, ૨જું પ્રકરણ તે ૩જું, ૩જું પ્રકરણ તે ૨જું છે, ૪થું પ્રકરણ તે ૭મું છે, ૫મું પ્રકરણ તે ૬ઠ્ઠું છે. ને આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે પ્રકરણ ૪ અને ૫ પૂજ્ય કૃષ્ણજી અદાના છપાવેલા પુસ્તક પ્રમાણે છે.

સ્વામી અને મહારાજની સ્મૃતિએ સહિત આ વાતુંનું અધ્યયન કરવાથી સબીજ જ્ઞાન અંતરમાં ઉદય થાય છે, એકાંતિક સંતનો મહિમા સમજાય છે, અને જીવમાંથી કારણ શરીરના ભાવ નાશ પામે છે.

તમામ હરિભક્ત આ ગ્રંથનું અધ્યયન કરી સ્વામીની કૃપાથી આત્યંતિક કલ્યાણના અધિકારી બનો !

લિ.

સાધુ કેશવજીવનદાસજી(મહંત સ્વામી)ના
ઘણા હેતથી જય શ્રી સ્વામિનારાયણ

સદ્‌ગુરુ સ્વામીશ્રી બાલમુકુન્દદાસ સ્વામીએ સંગ્રહ કરી સંશોધન કરેલી અને
ધ.ધુ. આચાર્યશ્રી શ્રીપતિપ્રસાદજી મહારાજની આજ્ઞાથી
સં. ૧૯૭૫માં છપાવેલ,

'અક્ષરસ્વરૂપ સદ્‌ગુરુ શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની વાતો'ની

પ્રસ્તાવના

આ પુસ્તક જો કે પ્રાકૃત ભાષામાં ગૂંથાયેલું છે તોપણ સાંખ્ય અને વેદાંતના અભ્યાસીઓએ ખાસ મનન કરવા યોગ્ય છે. શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયના ઉપદેશથી ભરપૂર પ્રાકૃત ભાષાનાં પુસ્તકોમાં 'વચનામૃત'થી દ્વિતીય પંક્તિનું આ પુસ્તક છે એમ કહ્યા વિના ચાલશે નહિ. આ પુસ્તક ફક્ત સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયને લગતું દેખાય છે, પરંતુ સઘળા જિજ્ઞાસુઓની વૃત્તિને પરમ સંતોષ આપનારું છે. કિં બહુના, વાચકવર્ગને પોતાની યોગ્યતા કેટલે અંશે ઉત્તમ છે તે આ પુસ્તક પોતે જ બતાવી આપે છે.

આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ (સં. ૧૯૬૬) વખત શરૂઆતમાં વાતોના આંક બિલકુલ હતા નહિ. તેમ જ અંદર શ્લોક, સવૈયા વિગેરે પણ લેખક દોષથી અશુદ્ધ રહેલા હતા. તે સઘળો ભાગ સુધારવા સદ્‌ગુરુ સ્વામી શ્રી બાલમુકુંદ-દાસજીએ ઘણો જ શ્રમ લીધેલો છે, તેથી તેમાં કાંઈ પણ ફેરફાર કરવાની અમારે જરૂર પડી નથી; પરંતુ બીજી આવૃત્તિ છપાવવાનો જ્યારે વિચાર થયો ત્યારે સદ્‌ગુરુ પુરાણી શ્રી ગોપીનાથદાસજીએ પુસ્તકમાં રહેલા અધૂરા શ્લોક વિગેરે પૂરા કરવા તથા તુરત ધ્યાનમાં આવે તેમ મધ્યમાં મૂકવા અને બની શકે તેટલા શ્લોકના અર્થ કે કેટલીક ઉપયોગી બાબતો પણ ફૂટનોટમાં આપવા જણાવ્યું હતું અને છપાવવા માટે જોઈતું પુસ્તક ખાસ પોતાને નિત્ય પાઠ કરવાનું હતું તે જ આપ્યું જેથી અમોએ

આ બીજી આવૃત્તિ વખતે પુરાણીશ્રીના સંકલ્પાનુસાર શ્લોક વિગેરે સંપૂર્ણ કરી તેમના અર્થ તથા કેટલીક ઉપયોગી બાબતો ફૂટનોટમાં આપી વાચકવર્ગની સગવડતા કરી આપવા પુરાણીશ્રીએ જે સંકલ્પ કરેલો તે સિદ્ધ કર્યો છે.

શરૂઆતમાં અમે જાહેર કર્યા મુજબ દરેક વાતે પેરેગ્રાફ પાડવા શરૂ કર્યા છે. પરંતુ પાછળથી કેટલાએક વિદ્વાન સત્સંગી ભાઈઓની સલાહથી એ વિચાર મુલત્વી રાખ્યો છે.

પ્રથમ આવૃત્તિના (સં. ૧૯૬૬, સન ૧૯૧૦, ઠા. દામોદરદાસ ગોરધન-દાસના પ્રેસમાં છપાવેલ) પહેલા પ્રકરણમાં ૩૪૫ વાતો જોવાય છે. જ્યારે આ બીજી આવૃત્તિમાં ૩૪૨ છે. તે સંબંધમાં જણાવવા રજા લઈએ છીએ કે પ્રથમ આવૃત્તિમાં પહેલા પ્રકરણમાં વાતોના આંક ૧૩૧ પછી ૧૩૨ નહિ કરતાં ૧૩૩ કરેલા હતા તેમ જ ૨૩૭ તથા ૨૪૩ના આંક પડતા મૂકી પછીના લેવામાં આવ્યા હતા એટલે ૨૩૬ પછી ૨૩૮ અને ૨૪૨ પછી ૨૪૪ હતા જેથી છેવટની સંખ્યામાં તફાવત થયેલો હતો તે સુધારી આ આવૃત્તિમાં ખરા આંક ચઢાવેલા છે. સ્વામીશ્રીનું જીવનચરિત્ર મેળવવા અમોએ બનતો પ્રયાસ કરી બની શક્યું તેટલું તે પણ આ આવૃત્તિમાં આપેલું છે વિગેરે વિગેરે વાચકવર્ગની સગવડતા ખાતર જે શ્રમ લેવામાં આવ્યો છે, તેથી સહુ અમારા ઉપર પ્રસન્ન થશો એ અમારી વિનંતી છે.

– લિ. પ્રકાશક

અષાઢ શુક્લ, ગુરુપૂર્ણિમા, સં. ૧૯૭૫

નવસંસ્કરણ પ્રસ્તાવના

સંપ્રદાયમાં ભગવાન સ્વામિનારાયણનાં વચનામૃતોનું જેટલું માહાત્મ્ય છે એટલું જ માહાત્મ્ય અક્ષરબ્રહ્મ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની વાતોનું છે. અનુક્રમે 'શ્રુતિ' અને 'સ્મૃતિ' તરીકે પ્રચલિત આ ગ્રંથો, સંપ્રદાયના પાયાના ગ્રંથો છે.

છેલ્લા ઘણા વખતથી 'સ્વામીની વાતો'ના ગ્રંથની માંગ હતી, તેને સંતોષતાં આ પંચમ આવૃત્તિ પ્રકાશિત કરતાં હર્ષ થાય છે.

આ અમૂલ્ય ગ્રંથનું મુદ્રણ સ્વચ્છ, સુઘડ અને કલાત્મક બને તે માટે, આ આવૃત્તિ અદ્યતન કમ્પ્યુટરાઇઝ્ડ ટાઇપસેટિંગ કરાવીને તેનું ઑફસેટ મુદ્રણ કરવામાં આવ્યું છે.

જરૂર જણાઈ છે ત્યાં પાદટીપમાં અર્થો-સંદર્ભો સ્પષ્ટ કર્યા છે. આ ઉપરાંત, ખાસ ઠેર ઠેર પાદટીપ (ફૂટનોટ) પણ ઉમેરવામાં આવી છે. જેમાં 'સ્વામીની વાતો'માં આવતાં તળપદા શબ્દો, પૌરાણિક-પ્રાચીન-ગ્રામીણ દૃષ્ટાંતો, શ્લોકો કે ગૂઢ રહસ્યોના અર્થો-સંદર્ભો સ્પષ્ટ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. આશા છે કે વાચકોને જરૂરી માહિતી પૂરી પાડવામાં આ પાદટીપો ઉપયોગી નીવડશે. અંતે વાતોની અનુક્રમણિકા પણ ઉમેરવામાં આવી છે.

ડૉક્ટર સ્વામી, ઈશ્વરચરણ સ્વામી, વિવેકસાગર સ્વામી, આનંદસ્વરૂપ સ્વામી વગેરે વિદ્વાન સંતોના માર્ગદર્શન હેઠળ, પાદટીપ તૈયાર કરવામાં અક્ષરજીવન સ્વામીએ ખૂબ પરિશ્રમ લીધો છે, એ બદલ તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે.

અસ્તુ.

પ્રકાશન સમિતિ

સ્વામિનારાયણ અક્ષરપીઠ

અક્ષરબ્રહ્મ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી : જીવન પરિચય

સૌરાષ્ટ્રમાં જામનગર જિલ્લામાં જોડિયા બંદર પાસે ભાદરા નામનું રળિયામણું ગામ છે. ગામને પાદર પવિત્ર ઊંડ નદી વહે છે. નદીને કિનારે આંબા, આંબલી, વડ, પીપળા, જાંબુ વગેરે સુંદર વૃક્ષોનું એક વન છે. એ ગામમાં ભોળાનાથ શર્મા અને સાકરબાઈ નામનું પવિત્ર બ્રાહ્મણ દંપતી રહેતું હતું. ભોળાનાથ – જેવું તેમનું નામ તેવા જ સ્વભાવે ભોળા અને ધર્મિષ્ઠ. સાકરબાઈ પણ જેવું તેમનું નામ તેવાં જ સ્વભાવે મધુર અને ભક્તિવાળાં. આ દંપતી સૌરાષ્ટ્રના પ્રખર સંત આત્માનંદ સ્વામીનાં શિષ્ય. એક વખત આત્માનંદ સ્વામીએ ભવિષ્યકથન કરતાં તેમને કહ્યું હતું : 'તમારે ત્યાં તો સાક્ષાત્ અક્ષરબ્રહ્મ પુત્રરૂપે જન્મશે.'

ત્યારપછી થોડા સમયે સંવત ૧૮૪૧ના આસો સુદિ પૂનમ - શરદ પૂર્ણિમાની રાત્રે ભોળાનાથને ત્યાં તેજસ્વી પૂર્ણિમાની પૂર્ણ કાંતિ ધરાવતા એક પુત્રરત્નનો જન્મ થયો. આત્માનંદ સ્વામીના શિષ્ય રામાનંદ સ્વામીએ ભોળાનાથના આ પુત્રનું નામ 'મૂળજી' પાડ્યું.

બાળવયથી જ મૂળજી ભક્તના પ્રત્યેક ચરિત્રમાં દિવ્યતા છલકાતી હતી.

મૂળજી ચાર વર્ષના થયા ત્યારે એક દિવસ તેમની માતાને કહે : 'મા ! મા ! મને દૂધ આપો ને !'

માતાએ કહ્યું : 'ઊભા રહો, ઠાકોરજીને ધરાવીને હમણાં આપું છું.'

એટલે મૂળજીએ તરત કહ્યું : 'અમે પીએ છીએ તે ભેળા ઠાકોરજી પણ પીએ છે,' એમ કહી મૂળજી બધું દૂધ પી ગયા. તે વખતે માતાને ઠાકોરજીના મુખારવિંદ ઉપર દૂધની આછી રેખાનાં દર્શન થયાં. મૂળજીની પરમાત્મા સાથેની આ એકતા માતાને માટે અગમ્ય હતી.

માત્ર આ એક અવસર નહીં, નિત્ય અનેક પ્રસંગોએ માતાને અને સૌને

લાગતું કે મૂળજીને ભગવાનનું નિરંતર અનુસંધાન છે, ભગવાન સાથે એમને અનન્ય એકત્વભાવ છે.

એક દિવસ સવારે મૂળજીએ તેમની માતાને કહ્યું : 'મા ! આજે જનોઈનાં ગીત ગાઓ ને !'

આશ્ચર્યચકિત થઈને માતાએ પૂછ્યું : 'કેમ ? આજે શા માટે ?'

મૂળજી કહે : 'ઘનશ્યામ પ્રભુ પૃથ્વી પર પ્રગટ્યા છે અને આજે અયોધ્યામાં ધર્મદેવને ઘેર ઘનશ્યામ પ્રભુને જનોઈ દેવાય છે. માટે તમે જનોઈનાં ગીત ગાઓને !'

માતા સાકરબાઈ તો આ સાંભળી આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયાં.

બાલ્યાવસ્થાથી જ તેઓની તપ-ત્યાગની રુચિ અજોડ હતી. અપ્રતિમ વૈરાગ્ય સાથે ભગવદ્‌ભક્તિના રંગે પણ તેઓ એટલા જ રંગાયેલા હતા. આથી, કોઈ કોઈ વાર મૂળજીના પિતાશ્રી મૂળજીને કહેતા : 'મૂળજી ! ભક્તિ તો ઘરડા થઈએ ત્યારે કરીએ. તમે તો હજુ બહુ નાના છો. માટે રમો, ખેલો, કૂદો, ખાઈ-પીને મજા કરો.'

ત્યારે મૂળજી જવાબ આપતા કે 'આપણે ક્યારે મરી જઈશું તેની ક્યાં કોઈને ખબર છે ? માટે ભગવાનનું નામ બાળપણથી લેવું જોઈએ.'

માતા સાકરબાઈ ઘણી વાર મૂળજીને નાના ભાઈ સુંદરજીનું પારણું હીંચકાવવા કહેતાં ત્યારે પારણું હીંચકાવતાં હીંચકાવતાં મૂળજી કહેતા : 'મા ! મારે તો સાધુ થવું છે ને આ સુંદરજી પણ સાધુ થશે.'

આષાઢી વિક્રમ સંવત ૧૮૪૯માં અષાઢ સુદ દશમે પિતા ભોળાનાથે દેહત્યાગ કર્યો. તે જ દિને અયોધ્યાથી બાળવયના ભગવાન સ્વામિનારાયણે નીલકંઠ વર્ણી વેશે ગૃહત્યાગ કરી વનવિચરણ આદર્યું હતું. મૂળજી ભક્તે ત્યારે તેનું પ્રત્યક્ષ દર્શન કરતાં સૌને કહ્યું હતું : 'આજે પિતા ધામમાં ગયા અને ધામના ધણી વનમાં પધાર્યા.'

આષાઢી વિક્રમ સંવત ૧૮૪૯માં જેઠ સુદિ પાંચમે મૂળજીને યજ્ઞોપવીત અપાઈ. તે વખતે બ્રાહ્મણે પૂછ્યું : 'કાશીએ ન ગયા ?'

ત્યારે મૂળજીએ કહ્યું હતું : 'કોટિ કાશી જેનાં ચરણમાં રહે છે તે પ્રભુ થોડા દિવસમાં અહીં પધારશે.'

આમ, હસ્તામલકવત્ શ્રીહરિની મૂર્તિનું નિરંતર દર્શન-અનુસંધાન તેમને સહજ હતું.

ગૃહત્યાગ બાદ નીલકંઠ વર્ણી તરીકે વિચરતા ભગવાન સ્વામિનારાયણને આષાઢી વિક્રમ સંવત ૧૮૫૮માં રામાનંદ સ્વામીએ પીપલાણામાં દીક્ષા આપી ત્યારે તેમની સાથે મૂળજીનો સર્વ પ્રથમ વખત મેળાપ થયો. પ્રથમ મેળાપમાં જ

બ્રહ્મ-પરબ્રહ્મની એ યુગલ જોડીનું સંધાન થઈ ગયું હતું.

ત્યારપછી આષાઢી વિક્રમ સંવત ૧૮૬૦ અને ૧૮૬૪માં ભગવાન સ્વામિનારાયણ ભાદરા પધાર્યા ત્યારે સૌને પ્રસંગે પ્રસંગે મૂળજી ભક્તનો અપાર મહિમા સમજાવતાં કહ્યું હતું : 'આ મૂળજી તો અમારા સાક્ષાત્ અક્ષરધામનો અવતાર છે, અમારા અનન્ય સેવક છે.'

શ્રીહરિના અહીંના આ નિવાસ દરમ્યાન ભાદરાના હરિભક્તોએ શ્રીજીમહારાજને જમાડવાના વારા કર્યા હતા. એક વખત મૂળજીને ત્યાં શ્રીહરિ જમવા પધાર્યા ત્યારે સાકરબાએ તેમને કહ્યું : 'હે મહારાજ ! આ મૂળજી તો અખંડ તમને જ જોયા કરે છે અને તમ વિના બીજા કોઈની સામું જોતા પણ નથી.'

તે સાંભળી મંદ મંદ હસતાં શ્રીહરિએ કહ્યું : 'મા ! આ મૂળજી જે તમારા પુત્ર રૂપે પ્રગટ થયા છે, તે તો અમારે રહેવાનું અક્ષરધામ સાક્ષાત્ છે. વેદો અને શાસ્ત્રોમાં જેને બ્રહ્મ કહ્યા છે એ જ આ મૂળજી છે. એ તો તમારા ગર્ભમાં આવ્યા પહેલાં, ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારે અને હમણાં પણ અમારી મૂર્તિને ત્રણે અવસ્થામાં તૈલધારાવત્ અખંડ દેખે છે. અમારી મૂર્તિને એ ધારી રહ્યા છે. મનુષ્યોને તો ઠીક, પણ મોટા મોટા દેવોને પણ એ પ્રાપ્ત થવા દુર્લભ છે.'

ભાદરાના સૌ હરિભક્તોને પણ શ્રીહરિના આ વચનમાં દૃઢ પ્રતીતિ હતી, કારણ કે મૂળજીનું જીવન એવું અધ્યાત્મમય અને જગતથી નિર્લેપ હતું. ખેતીનું જરૂરી વ્યાવહારિક કાર્ય કરી તુરત જ મૂળજી ભક્ત પ્રભુભક્તિમાં રત થઈ જતા. કથાવાર્તા કરવા-સાંભળવાનો તો અનન્ય ઉત્સાહ. કામકાજથી પરવારી રોજ રાત્રે તેઓ ભાદરાથી લગભગ સાત ગાઉ ચાલી એક મહાદેવની દેરીએ જતા. અહીં શેખપાટથી લગભગ આટલી જ મજલ કાપીને લાલજી સુથાર (પાછળથી સદ્‌ગુરુ નિષ્કુળાનંદ સ્વામી) પણ ત્યાં આવતા. બંને ભેગા મળી પરોઢિયા સુધી સતત સત્સંગ-ભક્તિનો આનંદ લૂંટતા.

સંસારથી સદા અસંગી મૂળજી ભક્ત ગૃહત્યાગ માટે શ્રીહરિના દિવ્ય આદેશની જાણે પ્રતીક્ષા કરતા હતા અને એ અવસર આવી ગયો.

એક દિવસ ખેતરમાં શેરડીના વાઢમાં મૂળજી કામ કરતા હતા, ત્યાં શ્રીજીમહારાજે દર્શન દીધાં અને કહ્યું : 'આ જગતમાં બ્રહ્મતેજ તો સુકાઈ ગયું છે, હવે ચાલી નીકળો.'

અને તે જ ક્ષણે તેમણે ગૃહત્યાગ કર્યો, ભગવાનની સેવામાં ચાલી નીકળ્યા.

થોડા વખત પછી આષાઢી વિક્રમ સંવત ૧૮૬૬માં પોષ સુદ ૧૫ને દિવસે શ્રીજીમહારાજે ડભાણમાં મહાયજ્ઞ કરીને મૂળજી ભક્તને સાધુની દીક્ષા આપી,

'ગુણાતીતાનંદ સ્વામી' નામ પાડ્યું અને સૌ સભાજનોને જણાવ્યું કે 'આ મૂળજી શર્મા એ અનંત કોટિ મુક્તો સહિત અમને ધારી રહેલ સાક્ષાત્ અક્ષરધામ છે. તેને દીક્ષા આપતાં અમને ખૂબ આનંદ થાય છે.'

સાધુ થયા પછી તેમનાં તપ-વૈરાગ્ય-ભક્તિ, આજ્ઞાપાલનમાં તત્પરતા વગેરે અનેક સદ્‌ગુણોથી પાંચસો પરમહંસોમાં તેમનું સ્થાન અદ્વિતીય બની રહ્યું. દિવસે-દિવસે સદ્‌ગુણોના સાગર સમી તેઓની ગુણાતીત પ્રતિભાનો સૌને વિશેષ અનુભવ થતો ગયો. શ્રીજીકથિત પંચવર્તમાન – નિષ્કામ, નિર્લોભ, નિઃસ્વાદ, નિઃસ્નેહ, નિર્માનમાં તેઓ મેરુસમ અડગ હતા. સુરતની બજારમાં દિવસો સુધી ઝોળી માગવા છતાં તેઓને સ્ત્રી-દર્શનના પ્રાયશ્ચિત્તરૂપે કરવો પડતો ઉપવાસ લાગ્યો નહોતો, એવો તેમનો દૃષ્ટિનો સંયમ હતો !

પંચવ્રતે પૂરા શૂરા તેઓની શ્રીજીમહારાજ પ્રત્યેની પરાભક્તિ પણ અનન્ય હતી. એક વખત વરતાલમાં અઢાર માંદા સાધુઓની ગોદડીઓ ધોઈને, તેને ખભા પર નાખીને તેઓ આવી રહ્યા હતા. ત્યારે તેમને જોતાં જ શ્રીહરિને શરીરે એકદમ ખૂબ પરસેવો વળ્યો ને તેઓએ ભગુજીને કહ્યું : 'આ સાધુના ખભા પર ભાર છે, તે ભાર મને લાગે છે. માટે એ ગોદડીઓ ઉતારો ત્યારે મને શાંતિ થશે.' પછી ભગુજીએ તેમ કર્યું ત્યારે શ્રીહરિને ઠીક લાગ્યું.

ત્યારબાદ મુક્તાનંદ સ્વામી, બ્રહ્માનંદ સ્વામી વગેરે પરમહંસોને સ્વામીનો મહિમા કહેતાં તેમણે કહ્યું : 'જેમ સાણસામાં સાપ પકડ્યો હોય, તેમ આ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ ત્રણેય અવસ્થામાં પોતાના આત્માને વિશે અમારી મૂર્તિને અખંડ પકડી છે; અને આજ જેટલા માણસ અમારી કેડે ફરે છે, તેટલા માણસ તેમની કેડે ફરશે; અને તે અમારે રહેવાનું સાક્ષાત્ અક્ષરધામ છે.'

આવા અનેક પ્રસંગોએ સૌએ શ્રીહરિના મુખેથી આ મહાન સંતનો મહિમા સાંભળ્યો હતો.

આષાઢી વિક્રમ સંવત ૧૮૬૮માં સારંગપુરમાં રાઠોડ ધાધલને ત્યાં હુતાશનીનો સમૈયો કરીને રાસોત્સવ ખેલતાં શ્રીહરિએ મુક્તાનંદ સ્વામી અને આનંદાનંદ સ્વામીને કહ્યું હતું :

'કોટિ કૃષ્ણ જોડે હાથ, કોટિ વિષ્ણુ નમે માથ;
કોટિ બ્રહ્મા કથે જ્ઞાન, કોટિ શિવ ધરે ધ્યાન,
સદ્‌ગુરુ ખેલે વસંત...'

એવા સદ્‌ગુરુ તો આ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી છે, તે મૂળ અક્ષર છે અને અમે તો પુરુષોત્તમ નારાયણ છીએ.'

એક પ્રસંગે વડતાલમાં સભામાં શ્રીહરિએ મુક્તાનંદ સ્વામીને કહ્યું હતું : 'સ્વામી ! આ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી તો અનાદિના મોટા છે. માતાના ગર્ભમાં આવતાં પહેલાં, ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારે અને અત્યારે નિરંતર અમારી મૂર્તિ ધારી રહ્યા છે.'

શ્રીહરિની મૂર્તિને રોમેરોમમાં અખંડ ધારવાની આ પરાભક્તિ, સ્વામીની અનન્ય વિલક્ષણતા હતી. તેઓ કહેતા : 'જેમ માછલું જળમાં હાલે-ચાલે બધી ક્રિયા કરે ને જળનો વિયોગ થાય તો તરફડીને મરે, તેમ ક્ષણ વાર જો અમારે મૂર્તિ ભુલાય તો તાળવું ફાટી જાય !'

આવી અનન્ય અને અખંડ પ્રીતિ તેમને શ્રીહરિ સાથે સહજ હતી.

આષાઢી વિક્રમ સંવત ૧૮૮૪માં ભગવાન સ્વામિનારાયણે જૂનાગઢમાં મંદિર કરી મૂર્તિપ્રતિષ્ઠા કરી, ત્યારે ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને આ મંદિરના મહંતપદે નિયુક્ત કરીને સૌને સંબોધતાં કહ્યું હતું : 'આ મંદિરના મહંત સદ્‌ગુરુ શ્રીગુણાતીતાનંદ સ્વામી અમારા અક્ષરધામનો અવતાર છે. તેમનો સંબંધ જો મન, કર્મ, વચને રાખશો તો બ્રહ્મરૂપ થઈ અક્ષરધામના અધિકારી થશો. સૌ સદ્‌ગુરુઓ, સંતો અને સમગ્ર સત્સંગના તમામ હરિભક્તોને અમે આજ્ઞા કરીએ છીએ કે દર વર્ષે એક માસ આ અક્ષરમૂર્તિ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીનો સમાગમ કરવા માટે અહીં જૂનાગઢ આવવું. અહીં સ્વામીનો સમાગમ કરવા જે આવશે તેની કરોડ જન્મની કસર હું એક જન્મમાં ટાળી નાખીશ.'

એટલું કહીને પછી સદ્‌ગુરુ ગોપાળાનંદ સ્વામીને કહ્યું હતું : 'સ્વામી ! તમારે પણ દર વરસે એક માસ અહીં આવીને તેમનો સમાગમ કરવો અને કદાચ એક વરસ ન અવાયું તો બીજે વરસે આવીને એક સામટા બે માસ રોકાવું.'

આષાઢી વિક્રમ સંવત ૧૮૮૬માં શ્રીહરિએ સ્વધામ પધારવા સંકલ્પ કર્યો. શ્રીહરિએ ઘેરો મંદવાડ ગ્રહણ કર્યો. કોઈનેય મળવાની તેમણે અનિચ્છા વ્યક્ત કરી દીધી. એ અંતિમ અવસ્થામાં તેઓ માત્ર ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને મળવા ઝંખી રહ્યા હતા અને સ્વામીને ખાસ જૂનાગઢથી ગઢપુર બોલાવ્યા હતા. સ્વામી ગઢપુર પહોંચ્યા, ત્યારે તેમને મળતાં ભાવવિભોર થઈને શ્રીહરિ કીર્તન ગાવા લાગ્યા :

'મીઠા વહાલા કેમ વિસરો મારું, તમથી બાંધેલ તન હો,
તરસ્યાને જેમ પાણીડું વહાલું, ભૂખ્યાને ભોજન હો.'

આ શબ્દો સાથે શ્રીહરિએ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી સાથેની પોતાની અનન્ય એકતાનો પરિચય આપીને થોડા જ દિવસોમાં આષાઢી વિક્રમ સંવત ૧૮૮૬, જેઠ સુદ ૧૦ના દિને સ્વતંત્ર થકા દેહત્યાગ કરી દીધો.

શ્રીહરિની ઉત્તરક્રિયા બાદ વિરહભીના સ્વામી ગઢપુરમાં લક્ષ્મીવાડીએ ચાલ્યા આવતા હતા ત્યાં ધોરિયાના કાંઠા ઉપર કોમળ લીલી ધ્રો જોઈ તેઓને વિચાર થયો : 'આ ધ્રોનું જીવન જળ છે, તેમ આપણું જીવન તો મહારાજ હતા. તે તો ગયા !' આ વિચાર આવતાં જ તેઓ મૂર્છાવશ થઈ પૃથ્વી પર ઢળી પડ્યા. તે જ ક્ષણે દિવ્ય દેહે પ્રગટ થઈ શ્રીહરિએ સ્વામીને જાગ્રત કર્યા ને કહ્યું : 'સ્વામી ! આ શું ? હું ક્યાં ગયો છું ? હું તો તમારામાં અખંડ રહ્યો છું, અખંડ રહ્યો છું, અખંડ રહ્યો છું !' એમ કહી તેઓ અંતર્ધાન થઈ ગયા.

શ્રીહરિનું આ વચન સમસ્ત વિશ્વ પર એક વરદાનરૂપ બની રહ્યું. ગુણાતીત સંત દ્વારા એમના અખંડ પ્રગટપણાનું એ વરદાન હતું. ગુણાતીતાનંદ સ્વામી એ વરદાનના પ્રથમ વાહક હતા.

શ્રીહરિના પ્રગટ સ્વરૂપ તરીકે અનેક ભક્તોનાં હૈયે તેમણે દિવ્ય સુખ આપ્યું.

શ્રીજીમહારાજે જૂનાગઢના મહંતપદે સ્વામીને નિયુક્ત કર્યા હતા ત્યારે સોરઠ દેશના હરિભક્તોને કહ્યું હતું : 'અમે આ સોરઠ દેશને અમારું સુખ આપી શક્યા નથી, તે અમારું સુખ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી આપશે. તે અમારું સાક્ષાત્ અક્ષરધામ છે. તે અમે તમને બક્ષિસ આપીએ છીએ.'

અને સાચે જ, શ્રીહરિના અંતર્ધાન થયા બાદ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ અહોરાત્ર કથાવાર્તા-સત્સંગની એવી ઝડી વરસાવી કે સૌનાં હૈયે દૃઢ અનુભૂતિ થતી હતી : 'શ્રીહરિ અંતર્ધાન થયા જ નથી.' શ્રીજીમહારાજના સાંનિધ્યમાં જેવો દિવ્ય આનંદ અને ભક્તિભાવનો હિલોળ હતો, તેવો જ સૌને સ્વામીના સાંનિધ્યમાં અનુભવાતો. એ દિવ્ય અનુભવ તેમના દ્વારા શ્રીહરિ પ્રગટ બિરાજતા હતા તેની દૃઢ પ્રતીતિ કરાવતો હતો.

જૂનાગઢના મહંતપદે રહીને તેમણે વ્યવહાર અને આધ્યાત્મિકતાના સુમેળનું સર્વશ્રેષ્ઠ ઉદાહરણ સદાને માટે પૂરું પાડ્યું. ચાલીસ-ચાલીસ વર્ષ સુધી જૂનાગઢ મંદિરના મહંતપદે રહેવા છતાં તેઓ સંપૂર્ણ નિર્લેપ રહ્યા. નાની-શી વસ્તુનો સંગ્રહ પણ તેઓની ઝોળીમાં થયો નહોતો. મોટા મંદિરના મહંત છતાં કાયમ તેઓ રોટલો ને છાશ જ જમતા. સારા પદાર્થોમાં તેઓને સહજ વૈરાગ્ય હતો. મહંત થઈને પણ તેઓ મંદિરનો ચોક નિત્ય વાળવાની સેવા કરતા.

તેઓની બ્રહ્મચર્યવ્રતની દૃઢતા જોઈ જૂનાગઢના નાગર બ્રાહ્મણો ઘણી વાર કહેતા કે 'સ્વામી ! આપનું બ્રહ્મચર્ય જોઈ અમારાં કાળજાં તૂટી જાય છે.'

ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ પોતાના જીવનકાળ દરમ્યાન સોરઠમાં ખૂબ સત્સંગ વિકાસ કર્યો. સોરઠ પ્રદેશમાં ગામોગામ તેઓ વર્ષમાં ફરી વળતા; જીવનના અંત

સુધી તેમણે ૮૨ વર્ષ સુધી પધરામણીઓ કરી; હરિભક્તોનાં અનાજને પણ ઓળખે તેટલી આત્મીયતા ભક્તો સાથે કેળવી; અનેક વિકટ પરિસ્થિતિઓમાં જૂનાગઢના મંદિરનો વિકાસ કર્યો; મંદિરની સઘળી પ્રવૃતિઓ સતત ચાલીસ ચાલીસ વર્ષ સુધી ચલાવી... આટલા પ્રવૃત્તિશીલ રહ્યા છતાં તેઓ શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિમાં અહોરાત્ર સ્થિર હતા. તેઓ કહેતા : 'અમારે તો હજારો ક્રિયા કરાવવી પડે પણ આંખ મીંચીને ઉઘાડીએ એટલી પળ જો ભગવાન વિસરાય તો તાળવું ફાટી જાય... જેમ માછલું છે તે જળમાં હાલેચાલે ને ક્રીડા કરે છે, તેમ અમે બોલીએ-ચાલીએ ને ક્રિયા કરીએ, પણ ભગવાનને મૂકીને તો કોઈ ક્રિયા કરીએ જ નહીં.'

સ્વામીની ગુણગાથા ગાતાં સદ્‌ગુરુ ગોપાળાનંદ સ્વામી પણ એક વાર ગઢડામાં બોલી ઊઠ્યા હતા કે 'મહારાજે જુદા જુદા મંદિરના મહંત નીમ્યા, પણ ખરો વહેવાર તો જૂનાગઢના મહંત ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને આવડ્યો કહેવાય. કેમ જે, એમણે નાગરોની આટલી ઉપાધિમાં પણ મંદિર પૂરું કર્યું, મંદિરનો વહેવાર સુધાર્યો, આખા સોરઠ દેશમાં સત્સંગ ફેલાવ્યો, સાધુઓને ધર્મ-નિયમમાં વર્તાવ્યા, સાથે સાથે અખંડ કથાવાર્તા કરીને એક ક્ષણ પણ મહારાજની મૂર્તિને ભૂલ્યા નથી. માટે એવા સદ્‌ગુરુ તો આખા સત્સંગમાં નથી. એ તો સર્વજ્ઞ છે, સર્વદક્ષ છે, ધન્વંતર વૈદ્ય છે.'

શ્રીહરિએ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને આજ્ઞા કરી હતી કે 'તમારે વાતું કરવી.' એ આજ્ઞાને શિરોધાર્ય ગણીને સ્વામીએ ચાલીસ-ચાલીસ વર્ષો સુધી વેદો-ઉપનિષદોના બ્રહ્મ-પરબ્રહ્મના પડછંદા સર્વત્ર ગુંજાવ્યા હતા. સદ્‌ગુરુ નિત્યાનંદ સ્વામીએ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને અહોરાત્ર 'વાતું' કરતાં જોઈને બોલી ઊઠ્યા હતા : 'અહોહો ! સ્વામી કેટલા બળથી ઉપદેશ કરે છે ! આવું બીજાથી ન બોલાય. પંડનું વર્તન સારું ન હોય તો શું બોલી શકે ? અને કદાચ બોલે તો કોઈને ભાર ન પડે. સ્વામીનું તો વર્તન તેવી જ વાણી... આખો સોરઠ ધ્રુજાવી દીધો છે.'

આચાર્ય વિહારીલાલજી મહારાજ લખે છે :

'સ્વરૂપે તો પોતે ત્રિગુણ પર વૃત્તિ ધરિ રહે,
કરે વાર્તા એવી, સુણિ કદિ નહીં સંશય રહે;
જુઓ જીતી જેણે મન્મથ અમર્ષાદિક ચમૂ,
ગુણાતીતાનંદં સકળગુણકંદં નમું નમું.'

પુરુષોત્તમચરિત્રમાં અભયસિંહજી લખે છે :

'વંદું ગુણાતીતાનંદ સ્વામી, જેહિ પર રીઝે અંતજામી;
ભગવદ્‌વાર્તા સતત કરહી, ધ્યાન ધર્મનંદન કો ધરહી.'

અચિંત્યાનંદ બ્રહ્મચારી લખે છે :

'यदुक्तां सद्वार्तां भवभयहरां श्रोतुमनिशम्
समायन् सद्व्राता बहुजनपदेभ्यो हरिजनाः।
मराला भूयांसः समुदमिव सन्मानससरो
गुणातीतानन्दं मुनिवरमहं नौमि सततम् ॥'

અર્થાત્ 'જેમ હંસોનાં ટોળેટોળાં અતિ આનંદ સાથે ઉત્તમ માનસ સરોવર પર કાયમ આવ્યાં કરે છે, તેમ સંસારનો ભય હરનારી જેમણે કહેલી શ્રેષ્ઠ વાતો સાંભળવા સજ્જનોના સમુદાયો, અનેક દેશોમાંથી જેમની સમીપે નિરંતર હર્ષપૂર્વક આવ્યા કરતા હતા, તે મુનિવર શ્રીગુણાતીતાનંદ સ્વામીને હું નિત્ય નમન કરું છું.'

શ્રીહરિની પરાવાણીને જેમણે મન ભરીને માણેલી તેવા સદ્ગુરુ શુકાનંદ સ્વામી પણ એક વાર બોલી ઊઠ્યા હતા : 'ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની વાતોથી મહારાજની વાતો જેટલો સમાસ થાય છે.'

કેવળ શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિમાં જ વૃત્તિ પરોવીને સ્વામીએ પોતાની વાતો દ્વારા અનુભવનો જે અમૃતલાભ વહેંચ્યો છે, તેનાં મૂલ્ય અમૂલ્ય છે. આધ્યાત્મિક જગતમાં, વચનામૃત પછી, સાધક કે મુમુક્ષુ માટે માર્ગદર્શન આપતી આટલી સચોટ અને અનુભવસિદ્ધ વાણી ક્યાંય ઉપલબ્ધ નથી થઈ.

ભગવાન સ્વામિનારાયણની સર્વોપરી ઉપાસનાના ઉદ્ગાતા સ્વામીએ સર્વોપરી વાતો કરવામાં દિવસ-રાત જોયાં નહીં. સ્વામીનાં તાતાં તીર જેવા પ્રત્યેક શબ્દને આચરણની ધાર હતી, એટલે જ તે વાતો પળમાં અનેકના અનંત સંશયો ભેદી શકતી, નિર્મૂળ કરી શકતી. સ્વામીએ જ સ્વયં પોતાની 'વાતું'ની ઓળખ આપતાં કહ્યું છે : 'આ વાતુમાંથી તો બ્રહ્મરૂપ થવાશે ને બાળ, જોબન ને વૃદ્ધ એ ત્રણ પ્રકારની સ્ત્રિયું ને કચરો ને કંચન એ સર્વે સરખું થઈ જાશે ને કાંઈ દીઠું નહીં ગમે એવું થાશે...' (૧/૩૩)

અક્ષરબ્રહ્મ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની આ વાણી 'સ્વામીની વાતો' તરીકે આજે સમગ્ર સંપ્રદાયમાં પ્રસિદ્ધ છે, જે શાશ્વત કાળ સુધી વિશ્વના કરોડો લોકો માટે શાશ્વત શાંતિનો રાજમાર્ગ બની રહેશે !

સ્વધામગમન

ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ ચાલીસ વર્ષ સુધી જૂનાગઢના મંદિરમાં રહી શ્રીહરિના અલૌકિક મહિમા અને પ્રતાપની વાતોની ઝડી વરસાવી, સમગ્ર સત્સંગ સમુદાયમાં સર્વોપરિ નિષ્ઠા અને સર્વોત્તમ વર્તનની સોડમ પ્રસરાવી દીધી. અનેકને

બ્રહ્મવિદ્યા ભણાવીને ૮૨ વર્ષની વયે તેમણે અંતર્ધાન થવાનો સંકલ્પ કર્યો.

આષાઢી વિક્રમ સંવત ૧૯૨૪ના ભાદરવા વદિ ત્રીજને દિવસ, સવારના પહોરમાં પોતાને હાથે સર્વ સંતને તથા સર્વ હરિજનને કાકડીની પ્રસાદી આપીને તેમણે જૂનાગઢથી વિદાય લીધી ત્યારે તેઓ સહજતાથી આર્ષવાણી ઉચ્ચારતાં બોલ્યા હતા : 'ચાલીસ વર્ષ, ચાર મહિના ને ચાર દિવસ આ મંદિરમાં રહ્યા. હવે ફરવા જઈએ છીએ; તે હવે સત્સંગમાં ફરશું અને મહુવા જઈને રહીશું.' મહુવાના પ્રાગજી ભક્ત દ્વારા પ્રગટ રહેવાનો તેમાં નિર્દેશ હતો.

વિચરણ કરતાં કરતાં આષાઢી વિક્રમ સંવત ૧૯૨૪ના આસો સુદિ નવમીને દિવસે સવારમાં તેઓ ગોંડલ મંદિરમાં પધાર્યા. આસો સુદિ ૧૩ને ગુરુવારની રાત્રિએ બાર ઉપર પોણા કલાકે સ્વામી સ્વસ્તિક આસન વાળીને ભગવાનનું ધ્યાન ધરવા બેઠા. ધ્યાન કરતાં બાર ઉપર પોણો કલાક થયો, તે વખતે અક્ષરધામમાંથી પૂર્ણ પુરુષોત્તમ ભગવાન સ્વામિનારાયણ અસંખ્ય મુક્તો લઈને સ્વામીને તેડવા પધાર્યા. એટલે સ્વામી આ લોકમાંથી દેહત્યાગ કરીને અંતર્ધાન થઈ ગયા.[૧]

ગુણાતીત ગુરુપરંપરા દ્વારા પરબ્રહ્મ પરમાત્માની આ પૃથ્વી પર સદા પ્રગટ અનુભૂતિ કરાવવાનું અભયદાન આપનાર ગુણાતીતાનંદ સ્વામી, સંપ્રદાયના આદિ ગુણાતીત ગુરુ તરીકે અક્ષરપુરુષોત્તમ ઉપાસનાના અનન્ય આદર્શ બની રહ્યા છે.

તેમની અનુગામી ગુણાતીત પરંપરામાં બ્રહ્મસ્વરૂપ પ્રાગજી ભક્ત, બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજ, બ્રહ્મસ્વરૂપ યોગીજી મહારાજ પછી વર્તમાનકાળે પ્રગટ બ્રહ્મસ્વરૂપ પ્રમુખસ્વામી મહારાજ એ ગુણાતીત ધુરાને શોભાવી રહ્યા છે.

❧

---

૧. સ્વામીના દેહને અગ્નિસંસ્કાર કરેલી જગ્યા ઉપર આષાઢી વિક્રમ સંવત ૧૯૨૪માં શ્રીજીમહારાજનાં ચરણારવિંદ પધરાવીને તે ઉપર વિમાન આકારની સુંદર છત્રી કરાવી હતી. 'અક્ષર દેરી' તરીકે પ્રસિદ્ધ આ સ્થાન પર વિક્રમ સંવત ૧૯૮૮માં બ્રહ્મસ્વરૂપ સ્વામીશ્રી શાસ્ત્રીજી મહારાજે સુંદર મંદિર બંધાવ્યું છે. તે આજે 'અક્ષર મંદિર' તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

અક્ષરબ્રહ્મ તત્ત્વ

શ્રુતિમાં કહ્યું છે : 'ૐ બ્રહ્મવિદ્ આપ્નોતિ પરમ્ ।'

અર્થાત્ જે બ્રહ્મને જાણે છે તે પરબ્રહ્મને પામે છે. (તૈત્તિરીયોપનિષદ; આનંદવલ્લી, અનુવાક્ : ૧)

'બ્રહ્મ વેદ બ્રહ્મૈવ ભવતિ ।'

અર્થાત્ બ્રહ્મને જાણનારો બ્રહ્મ થાય છે. (મુંડકોપનિષદ : ૩/૨/૯)

ભગવાન સ્વામિનારાયણે જીવ, ઈશ્વર, માયા, બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ – આ પાંચ તત્ત્વ અનાદિ કહ્યાં છે. તેમાં ચોથું તત્ત્વ 'બ્રહ્મ' છે, જેને 'અક્ષરબ્રહ્મ' કે 'મૂળ અક્ષર' પણ કહે છે. વચનામૃતમાં તેનો નિર્દેશ કરતાં ભગવાન સ્વામિનારાયણ કહે છે : '....વેદ, પુરાણ, ઈતિહાસ ને સ્મૃતિઓ એ સર્વે શાસ્ત્રોમાંથી અમે એ સિદ્ધાંત કર્યો છે કે જીવ, ઈશ્વર, માયા, બ્રહ્મ અને પરમેશ્વર એ સર્વે અનાદિ છે.' (વચનામૃત ગઢડા અંત્ય પ્રકરણ : ૧૦). '....પુરુષોત્તમ ભગવાન, અક્ષરબ્રહ્મ, માયા, ઈશ્વર અને જીવ એ પાંચ ભેદ તે અનાદિ છે.' (વચનામૃત ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણ : ૭).

'યદક્ષરં વેદવિદો વદન્તિ...' ગીતાવચન અનુસાર વૈદિક શાસ્ત્રો જેને 'અક્ષર' કહે છે તે 'અક્ષરબ્રહ્મ' તત્ત્વની વિશદ છણાવટ કરીને ભગવાન સ્વામિનારાયણે મુક્તિમાર્ગમાં તેની અનિવાર્યતા સ્પષ્ટ કરી છે.

વચનામૃતમાં ભગવાન સ્વામિનારાયણે અક્ષરનાં બે સ્વરૂપો વર્ણવ્યાં છે. અક્ષરબ્રહ્મ એક સ્વરૂપે અધો-ઊર્ધ્વ-પ્રમાણે રહિત 'અક્ષરધામ' તરીકે અનંત કોટિ મુક્તોને તથા પરબ્રહ્મને અખંડ ધારી રહ્યા છે. બીજા સ્વરૂપે પરબ્રહ્મની નિરંતર સેવા કરે છે.

ભગવાન સ્વામિનારાયણે અક્ષરબ્રહ્મ તત્ત્વનું માત્ર નિરૂપણ જ નથી કર્યું, પરંતુ શાસ્ત્રોમાં બહુચર્ચિત એ અક્ષરતત્ત્વને મૂર્તિમાન રૂપે પોતાની સાથે આ પૃથ્વી ઉપર લાવ્યા છે. (વચનામૃત ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણ : ૭૧)

તેઓ કહે છે : 'જે બ્રહ્મરૂપ થયો છે તેને જ પરબ્રહ્મની ભક્તિનો અધિકાર છે.' (વચનામૃત લોયા પ્રકરણ : ૭)

વેદરસમાં પણ તેઓ કહે છે : '...હે પરમહંસો ! જે જીવ બ્રહ્મરૂપ થઈને પરબ્રહ્મની સ્વામી-સેવકભાવે ઉપાસના કરે છે તેને જ પુરુષોત્તમની ભક્તિનો અધિકાર છે.'(૨/૪)

વેદરસમાં બ્રહ્મરૂપ થવાનો મહિમા સુપેરે સમજાવતાં તેઓ કહે છે : 'પોતાના જીવને અને અક્ષરબ્રહ્મને એક માનીને જે પુરુષોત્તમની ઉપાસના કરે છે, તે પુરુષને ધન્ય છે, ધન્ય છે, ધન્ય છે.'

વચનામૃત લોયા પ્રકરણ : ૧૨માં કહ્યું : 'અષ્ટ આવરણે યુક્ત એવા જે કોટિ કોટિ બ્રહ્માંડ તે જે અક્ષરને વિષે અણુની પેઠે જણાય છે, એવું જે પુરુષોત્તમ નારાયણનું ધામરૂપ અક્ષર તે રૂપે પોતે રહ્યો થકો પુરુષોત્તમની ઉપાસના કરે તેને ઉત્તમ નિર્વિકલ્પ નિશ્ચયવાળો કહીએ.'

આમ, ભગવાન સ્વામિનારાયણે પોતાના દર્શન-સિદ્ધાંતમાં બ્રહ્મરૂપ, અક્ષરરૂપ કે અક્ષરબ્રહ્મરૂપ થઈને પરબ્રહ્મની ભક્તિ કરવા પર અપાર ભાર મૂક્યો છે; પરંતુ બ્રહ્મરૂપ થવા માટે તેઓ કહે છે કે પ્રત્યક્ષ બ્રહ્મનો સંબંધ અનિવાર્ય છે. જીવોમાં રહેલ અનાદિ અજ્ઞાન, કારણ શરીર રૂપ વાસના તથા દેહભાવ કોઈ સાધનોથી ટળતાં નથી, પણ પ્રત્યક્ષ અક્ષરબ્રહ્મના સંગે જ નાશ પામે છે.

મુંડક ઉપનિષદ કહે છે : *'બ્રહ્મ વેદ બ્રહ્મ એવ ભવતિ'* અર્થાત્ બ્રહ્મને જાણે છે તે જ બ્રહ્મરૂપ થાય છે.' (મુંડક ઉપનિષદ : ૩/૨/૯)

શ્રીહરિ કહે છે : ''એ બ્રહ્મ થકી પરબ્રહ્મ જે પુરુષોત્તમ નારાયણ તે નોખા છે ને બ્રહ્મના પણ કારણ છે ને આધાર છે ને પ્રેરક છે. એમ સમજીને પોતાના જીવાત્માને એ બ્રહ્મ સંગાથે એકતા કરીને પરબ્રહ્મની સ્વામી-સેવકભાવે ઉપાસના કરવી, એવી રીતે સમજે ત્યારે બ્રહ્મજ્ઞાન છે તે પણ પરમપદને પામ્યાનો નિર્વિઘ્ન માર્ગ છે.'' (વચનામૃત ગઢડા મધ્ય પ્રકરણ : ૩)

અહીં એક વાત સ્પષ્ટ છે કે આત્યંતિક મુક્તિની સાધનામાં ભગવાનની ઉપાસના જ મુખ્ય છે, એકડા સમાન છે, મોક્ષ માટેનો આ એકમાત્ર ઉપાય છે. પરંતુ અક્ષર જેવા થઈને પુરુષોત્તમની ઉપાસના કરવાની છે. ત્યારે જ પરબ્રહ્મનું સ્વરૂપ સમજાય છે અને ત્યારે જ પરબ્રહ્મની યથાર્થ ઉપાસના થઈ શકે છે. અને તે માટે પ્રત્યક્ષ અક્ષરબ્રહ્મનો મન-કર્મ અને વચને સંગ કરવો અનિવાર્ય છે. ભગવાન સ્વામિનારાયણ વચનામૃત ગઢડા મધ્ય પ્રકરણ : ૩૧માં કહે છે : 'એવી રીતે નિરંતર મનન કરતો સતો બ્રહ્મનો સંગ કરે તો એ બ્રહ્મનો ગુણ એ જીવને વિષે

આવે.' ભગવાન સ્વામિનારાયણનો આ મૌલિક વૈદિક સિદ્ધાંત અને હૃદ્‌ગત અભિપ્રાય છે.

અક્ષરબ્રહ્મ સાથે જીવાત્માની એકતા કરી, પરબ્રહ્મની સેવા કરવાના ઉદ્દેશને મૂર્તિમાન રીતે સમજાવવા જ ભગવાન સ્વામિનારાયણ અક્ષરબ્રહ્મને પૃથ્વી પર સાથે લાવ્યા અને હરિભક્તો-સંતો ને બીજા આગળ એ વાર્તા કરવાની આજ્ઞા કરી : 'ભગવાન જીવના કલ્યાણને અર્થે જ્યારે મૂર્તિ ધારણ કરે છે ત્યારે પોતાનું જે અક્ષરધામ અને ચૈતન્યમૂર્તિ એવા જે પાર્ષદ અને પોતાનાં જે સર્વે ઐશ્વર્ય તે સહિત જ પધારે છે... માટે ભગવાનના ભક્તને ભગવાનનું સ્વરૂપ અક્ષરધામ સહિત પૃથ્વી પર વિરાજમાન છે એમ સમજવું અને બીજા આગળ પણ એવી રીતે વાર્તા કરવી.' (વચનામૃત ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણ : ૭૧)

આ જ અક્ષરબ્રહ્મને શ્રીહરિ 'પરમ એકાંતિક', 'પ્રગટ ગુરુરૂપહરિ', 'વડવાનળ જેવા મોટાપુરુષ', 'પરમ ભાગવત સંત' જેવાં વિશેષણોથી વચનામૃતમાં ઓળખાવે છે. તેમના આશ્રયે અનંત કોટિ જીવો મુક્ત પદવી પ્રાપ્ત કરે છે, માયાને તરી બ્રહ્મરૂપ થઈ પરબ્રહ્મની સેવા પામે છે.

સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયનો ઈતિહાસ કહે છે કે ભગવાન સ્વામિનારાયણે પોતાની હયાતીમાં જ સૌને ઓળખાણ કરાવી હતી કે એ અક્ષરબ્રહ્મ એટલે સદ્‌ગુરુ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી.

તેમનાં ચરણોમાં વંદન કરીને, તેમના મહિમાનું ગાન કરીને, આવો, બ્રહ્મરૂપ થવાની યાત્રાને સાર્થક કરીએ અને ભગવાન સ્વામિનારાયણની ઉપાસનાના અધિકારી થઈએ.

અચિન્ત્યાનન્દવર્ણિવિરચિતમ્

શ્રીગુણાતીતાનન્દમહિમ્નસ્તોત્રમ્

યદ્રોમવિવરે લીના અંડાનાં કોટયઃ પૃથક્ ।
તદક્ષરં ગુણાતીતં ગુણાતીતં નમામ્યહમ્ ॥૧॥

અર્થ : જેમના એક એક રોમછિદ્રમાં કરોડો બ્રહ્માંડો અલગ અલગ રહ્યાં છે અને સત્ત્વ, રજસ્ તથા તમસ્ એ ત્રણ ગુણોથી જે રહિત છે, અર્થાત્ જે સર્વકાળ ત્રણ ગુણોથી પર છે, તે મૂળ અક્ષરમૂર્તિ શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને હું નિરંતર નમસ્કાર કરું છું. ॥૧॥

મહાધ્યાનાભ્યાસં વિદધતમજસ્રં ભગવતઃ
પવિત્રે સંપ્રાપ્તં સ્થિતિમતિવરૈકાન્તિકવૃષે ।
સદાનન્દં સારં પરમહરિવાર્તાવ્યસનિનં
ગુણાતીતાનન્દં મુનિવરમહં નૌમિ સતતમ્ ॥૨॥

અર્થ : નિરંતર ભગવાનનું ધ્યાન કરવાનો જેમને અભ્યાસ છે; અતિશય શ્રેષ્ઠ અને પવિત્ર એકાંતિક ધર્મમાં જેમની સારી રીતે દૃઢ સ્થિતિ છે; સર્વકાળ બ્રહ્માનંદનો જેમને અનુભવ છે, છતાં શ્રીહરિની સર્વોત્તમ વાર્તાઓ કરવાનું જ જેમને વ્યસન છે, તે મુનિવર શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની હું નિત્ય સ્તુતિ કરું છું. ॥૨॥

પરં માયોપાધેર્વિશદહૃદયે સ્વે પ્રતિદિનં
નિજાત્માનં શાન્તસ્ફુરદુરુમહોમણ્ડલવૃતમ્ ।
પ્રપશ્યન્તં શુદ્ધાક્ષરમતિતરાનન્દનિલયં
ગુણાતીતાનન્દં મુનિવરમહં નૌમિ સતતમ્ ॥૩॥

અર્થ : પોતાના અતિશય નિર્મળ હૃદયમાં, માયારૂપ ઉપાધિથી પર અને પ્રકાશમાન મોટા તેજના મંડળની વચ્ચે રહેલા એવા પોતાના શાંત આત્માનો જેમને

નિરંતર સાક્ષાત્કાર છે અને સર્વોત્કૃષ્ટ પરમાનંદનું જે પરમ આશ્રયસ્થાન છે, તે શુદ્ધ અર્થાત્ મૂળ અક્ષરમૂર્તિ મુનિશ્રેષ્ઠ શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને હું નિત્ય નમું છું. ॥૩॥

શુભાવિર્ભાવાનાં સ્વહૃદિ સહજાનન્દમનિશં
નિદાનં પશ્યન્તં પ્રકૃતિપુરુષાદેરધિપતિમ્ ।
હરિં તૈલાસારપ્રતિનિભમથાગ્રે નિજદૃશો -
ર્ગુણાતીતાનન્દં મુનિવરમહં નૌમિ સતતમ્ ॥૪॥

અર્થ : જે પ્રકૃતિ તથા પુરુષ આદિના અધિપતિ છે અને સર્વે ઉત્તમ અવતારોના આદિ કારણ છે; તે ભગવાન શ્રી સહજાનંદ સ્વામીને નિરંતર પોતાની બન્ને ચક્ષુની સન્મુખ તેલની અસ્ખલિત ધારાની પેઠે અખંડ જોયા કરે છે એટલે જેમને શ્રીહરિનો અખંડ સાક્ષાત્કાર રહે છે, તે મુનિવર શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને હું નિરંતર વંદન કરું છું. ॥૪॥

હરિર્યસ્યોદારપ્રણયરશનાબદ્ધચરણો
યતો નૈતિ પ્રેષ્ઠાત્ ક્વચિદપિ પૃથગ્ભાવમજિતઃ ।
યથા શબ્દાદર્થો નિજવિમલચિત્તાદપિ વિયત્
ગુણાતીતાનન્દં મુનિવરમહં નૌમિ સતતમ્ ॥૫॥

અર્થ : ભગવાન શ્રીહરિ તો અજિત - ક્યાંય કદી જિતાયા નથી કે કોઈને કદી વશ થયા નથી, છતાં જે ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના સર્વશ્રેષ્ઠ પ્રેમપાશથી અત્યંત સ્નેહરૂપી દોરડી વડે તે શ્રીહરિનાં ચરણો સર્વ તરફથી બંધાયેલ રહે છે અને એ જ કારણે શબ્દથી જેમ અર્થ છૂટો પડતો નથી અથવા નિર્મળ ચિત્તથી આકાશ જેમ અલગ થતું નથી, તે જ પ્રમાણે તે શ્રીહરિ - ભગવાન શ્રી સહજાનંદ સ્વામી - પોતાને અતિશય પ્રિય એવા શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીથી કદી કોઈ કાળે પણ અલગ સ્થિતિ કે વિખૂટાપણું પામતા નથી, સર્વકાળે તેમની સમીપે જ રહે છે, તે મુનિવર શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને હું સર્વકાળે નમું છું. ॥૫॥

સ્થિતો માતુર્ગર્ભે હરિમવિરતં યોઽક્ષરપરં
ચિદાનન્દાકારં લલિતવસનાલઙ્કૃતિધરમ્ ।
અપશ્યત્પુણ્યાક્ષં વિધુમિવ ચકોરઃ શુચિરુચિં
ગુણાતીતાનન્દં મુનિવરમહં નૌમિ સતતમ્ ॥૬॥

અર્થ : શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામી જ્યારે માતાના ગર્ભમાં હતા, ત્યારે પણ ચકોર જેમ ચંદ્રને જુએ છે, તેમ અક્ષરથી પર, સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ અને સુંદર વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરતા શ્રીહરિનાં અવિછિન્ન-અખંડ દર્શન કર્યા કરતા હતા; તે જ કારણે જેમનાં નેત્રો અથવા જેમની સર્વ ઇન્દ્રિયો પવિત્ર જ રહે છે, તે ઉજ્જ્વળ

કાન્તિવાળા મુનિવર શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને હું નિરંતર સ્તવું છું. ॥૬॥

અનાકૃષ્ટાત્મા યો ભુવનવિષયૈરપ્યતિવરૈ -
રલિપ્તત્વેનાસ્થાદિહ મતિમુષસ્તાનધિગતઃ ।
યથા વાયુશ્ચાભ્રં વડવદહનો વાર્ધિનિલયો
ગુણાતીતાનન્દં મુનિવરમહં નૌમિ સતતમ્ ॥૭॥

અર્થ : ત્રિલોકના અતિ શ્રેષ્ઠ વિષયોથી પણ જેમનું ચિત્ત આકર્ષાયું નથી અને વાયુ જેમ આકાશમાં નિર્લેપ જ રહે છે અથવા સમુદ્રનો અગ્નિ-વડવાનલ તે સમુદ્રમાં જ રહ્યો છે, છતાં તે સમુદ્રના જળથી સર્વકાળ નિર્લેપ જ રહે છે, તેમ બુદ્ધિને મોહ પમાડે તેવા એ શ્રેષ્ઠ વિષયોને જેમણે પ્રાપ્ત કર્યા છે, છતાં તે વિષયોથી જે લિપ્ત થયા વિના જ - એ વિષયોની વચ્ચે પણ જે નિર્લેપ જ રહે છે, તે મુનિવર શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના નિરંતર હું ગુણાનુવાદ ગાઉં છું. ॥૭॥

જનૌઘેષ્વેકાન્તં વૃષમખિલદોષાર્તિશમનં
સુભદ્રં સચ્છાસ્ત્રપ્રતિભણિતનિર્વાણસરણીમ્ ।
તતાનાતિપ્રેષ્ઠં પુરુકરુણયા મોહદલનં
ગુણાતીતાનન્દં મુનિવરમહં નૌમિ સતતમ્ ॥૮॥

અર્થ : જે એકાંતિક ધર્મ સમગ્ર દોષોને તથા દુઃખોને શમાવનાર, અત્યંત કલ્યાણકારી તથા સત્શાસ્ત્રોએ પ્રતિપાદન કરેલા મોક્ષના એકમાત્ર માર્ગરૂપ છે, તે આત્મપ્રિય તથા મોહનાશક એકાંતિક ધર્મનો જેમણે લોકોના અનેક સમૂહમાં ઘણી જ દયાથી પ્રચાર કર્યો છે, તે મુનિવર શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને હું નિત્ય સ્તવું છું. ॥૮॥

સ્ફુરત્સ્ફારજ્ઞાનામૃતવિપુલવૃષ્ટ્યાતિસુખદો
દુરાપૈર્યુક્તો યઃ શ્રુતિનિગદિતૈઃ સદ્ગુણગણૈઃ ।
વિધું નિન્યે લજ્જાં જનવિવિધતાપોપશમને
ગુણાતીતાનન્દં મુનિવરમહં નૌમિ સતતમ્ ॥૯॥

અર્થ : અતિશય પ્રકાશમાન અને વિશાળ જ્ઞાનરૂપ અમૃતની પુષ્કળ વૃષ્ટિ કરીને (લોકોને) જે અત્યંત સુખ આપી રહ્યા છે. વેદોમાં વર્ણવેલા દુર્લભ સદ્ગુણોના સમુદાયોથી જે યુક્ત છે અને લોકોના વિવિધ સંતાપોને શમાવવામાં ચંદ્રને પણ જેમણે શરમાવ્યો છે - ચંદ્રમા કરતાં અતિ અધિક શાન્તિને જે આપે છે, તે મહામુનિ શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની હું નિરંતર સ્તુતિ કરું છું. ॥૯॥

જનાજ્ઞાનધ્વાન્તક્ષપણકરણાત્તીક્ષ્ણકિરણં
હ્રિયં નિન્યે સ્વેક્ષાદુરિતદલનો યો મૃદુમનાઃ ।

મહૈશ્વર્યૈર્યુક્તો હરિપરતરાનુગ્રહતયા
ગુણાતીતાનન્દં મુનિવરમહં નૌમિ સતતમ્ ॥૧૦॥

અર્થ : જેણે લોકોના અજ્ઞાનરૂપ અંધકારનો નાશ કરી સૂર્યને શરમાવ્યો છે, જેમણે પોતાનાં કેવળ દર્શનમાત્રથી જ લોકોનાં પાપોનો નાશ કર્યો છે, શ્રીહરિના સર્વોત્કૃષ્ટ અનુગ્રહને લીધે જે મોટાં ઐશ્વર્યોથી યુક્ત છે, છતાં જેમનું મન અતિશય કોમળ છે, અહંકારથી રહિત જ છે, તે મુનિવર શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની હું નિત્ય સ્તુતિ કરું છું. ॥૧૦॥

પ્રસંગં યસ્યૈત્યાજગતિ નનુ જાતા જનગણા
બૃહદ્રૂપા ભૂપા હરિપુરુતરધ્યાનનિરતાઃ ।
વિરક્તા રાજ્યાદૌ શુભગુણયુતાશ્ચાતિસુખિનો
ગુણાતીતાનન્દં મુનિવરમહં નૌમિ સતતમ્ ॥૧૧॥

અર્થ : જેમના પ્રસંગમાં આવી જગતની સર્વ બાજુના અનેક લોકોના સમુદાયો, સર્વાધિક રૂપવાન રાજાઓ વગેરે પણ પોતાનાં રાજ્ય આદિ વૈભવોથી વૈરાગ્ય પામ્યા છે; તેમ જ શ્રીહરિના શ્રેષ્ઠ ધ્યાનમાં અત્યંત આસક્ત અને પવિત્ર ગુણોથી યુક્ત થઈ ઘણા જ સુખિયા થયા છે, તે મુનિવર શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની હું નિરંતર સ્તુતિ કરું છું. ॥૧૧॥

યદુક્તાં સદ્વાર્તાં ભવભયહરાં શ્રોતુમનિશં
સમાયન્ સદ્વ્રાતા બહુજનપદેભ્યો હરિજનાઃ ।
મરાલા ભૂયાંસઃ સમુદમિવ સન્માનસસરો
ગુણાતીતાનન્દં મુનિવરમહં નૌમિ સતતમ્ ॥૧૨॥

અર્થ : જેમ હંસોનાં ટોળેટોળાં, અતિ આનંદ સાથે, ઉત્તમ માનસ સરોવર પર કાયમ આવ્યાં કરે છે, તેમ સંસારનો ભય હરનારી જેમણે કહેલી શ્રેષ્ઠ વાતો સાંભળવા, સજ્જનોના સમુદાયો, અનેક દેશોમાંથી જેમની સમીપે નિરંતર હર્ષપૂર્વક આવ્યા કરતા હતા, તે મુનિવર શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને હું નિત્ય સ્તવું છું. ॥૧૨॥

યદાવાસે મારપ્રણયરસલોભાદિરિપવઃ
પ્રવેષ્ટું નો શેકુર્વિજિતવિધિમુખ્યા બહુમદાઃ ।
મુનીન્દ્રૈસ્તં માન્યં શુભસકલતીર્થાસ્પદપદં
ગુણાતીતાનન્દં મુનિવરમહં નૌમિ સતતમ્ ॥૧૩॥

અર્થ : બ્રહ્મા આદિ મુખ્ય દેવોને જેણે ખાસ જીત્યા છે અને તે જ કારણે જે અત્યંત ગર્વિષ્ઠ છે, તે કામદેવના પ્રેમરસ અથવા કામ, સ્નેહ, રસાસ્વાદ તથા લોભાદિક શત્રુઓ, જેમના નિવાસસ્થાનમાં પ્રવેશ કરવા કદી સમર્થ થયા જ ન હતા,

તે શ્રેષ્ઠ મુનિઓને પણ માન્ય અને જેમનાં ચરણો પવિત્ર સર્વ તીર્થોનું એક સ્થાન છે, તે મુનિવર શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની હું નિરંતર સ્તુતિ કરું છું. ॥૧૩॥

મહાશ્રદ્ધોપેતં મુનિગુરુવરં સ્વક્ષરતનું
હરેર્ભકત્યાદૌ દ્રાગ્ભવભયમિદં સ્વેક્ષણકૃતામ્ ।
પ્રશાન્તં સાધુત્વાવધિમતુલકારુણ્યનિલયં
ગુણાતીતાનન્દં મુનિવરમહં નૌમિ સતતમ્ ॥૧૪॥

અર્થ : શ્રીહરિની ભક્તિ આદિમાં અત્યંત શ્રદ્ધાવાળા, મુનિઓના પણ ઉત્તમ ગુરુ, સુંદર અક્ષર દેહધારી અર્થાત્ અક્ષરમૂર્તિ અને પોતાનાં દર્શન કરનારાઓના જન્મ-મરણરૂપ સંસારના ભયને તત્કાળ હરનારા, અત્યંત શાંત, સાધુપણાની અવધિરૂપ તથા અપાર કરુણાના એક આશ્રયસ્થાન તેવા મુનિવર શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને હું પ્રણામ કરું છું. ॥૧૪॥

મુહુર્યસ્મૈ પ્રાદાત્પુરુમુદમિતો યદ્વરગુણૈ-
ર્હરિર્હારાન્ પૌષ્પાન્નિજતનુધૃતાનંગદમુખાન્ ।
સ્વભુક્તં સદ્‌ભોજ્યં વરવસનમુખ્યં સ્વવિધૃતં
ગુણાતીતાનન્દં મુનિવરમહં નૌમિ સતતમ્ ॥૧૫॥

અર્થ : જેમના શ્રેષ્ઠ ગુણોથી ભગવાન શ્રી સહજાનંદ સ્વામી અત્યંત પ્રસન્ન થતા અને તે જ કારણે પોતાના શરીર પર ધારણ કરેલા પુષ્પના હાર તથા બાજુબંધ વગેરે, તેમ જ પોતે જમેલ પ્રસાદી તથા પોતે ધારણ કરેલાં પ્રસાદીભૂત શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રો વગેરે પણ જેમને અર્પણ કરતા હતા, તે મુનિવર શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની હું નિરંતર સ્તુતિ કરું છું. ॥૧૫॥

અનેકેભ્યઃ સદ્‌ભ્યો વિમલહરિવિજ્ઞાનરસદં
ભુવિ બ્રાહ્મીં વિદ્યાં હરિવચનરૂપાં ચ દદતમ્ ।
હરિધ્યાનાસક્તં શુભગુણમનાદ્યક્ષરમહં
ગુણાતીતાનન્દં સકલગુરુમીડે મુનિવરમ્ ॥૧૬॥

અર્થ : અનેક સત્પુરુષોને પણ શ્રીહરિના સ્વરૂપનો ઉત્તમ જ્ઞાનરસ અર્પણ કરતા, તેમ જ શ્રીહરિના વચનામૃતરૂપ બ્રહ્મવિદ્યાનો આ પૃથ્વી ઉપર પ્રચાર કરતા શ્રીજીમહારાજના ધ્યાનમાં આસક્ત અને શુભ ગુણોથી યુક્ત અને સર્વ મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ હોઈ સર્વના ગુરુ, અનાદિ અક્ષરબ્રહ્મ શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની હું સ્તુતિ કરું છું. ॥૧૬॥

ઇતિ શ્રી અચિન્ત્યાનન્દવર્ણિવિરચિતં
શ્રીગુણાતીતાનન્દમહિમ્નસ્તોત્રં સમાપ્તમ્ ।

અક્ષરધામ - માહાત્મ્યશ્લોકાઃ

કમુખં રસકં વમુખં નિગમં સગુણં હ્યગુણં દશકેન યુતઃ ।
નિખિલાણ્ડગણો યદિતો વિવરં તદનેકજડાજડધામ નુમઃ ॥૧॥

અર્થ : ઉપનિષદોમાં કહેલાં આનંદરૂપ મુખ્ય જે છ ઐશ્વર્યોના નિરંતર સુખવાળા, વામદેવઋષિની માફક પરબ્રહ્મની સાથે મુખ્ય તાદાત્મ્યના આવેશવાળા, દિવ્ય ગુણવાળા, માયાએ રહિત, દશ-દશ ગુણવાળાં આવરણોથી યુક્ત જગત-સંતાન રૂપ સર્વે બ્રહ્માંડોના સમુદાય જેના (રોમ)છિદ્રમાં રહેલા છે, સાકાર-નિરાકાર અનેક રૂપવાળા અને જડ-ચેતનોના સ્વામી, પરબ્રહ્મના અક્ષરધામરૂપ, શ્રીગુણાતીતાનંદ સ્વામીજીને હું પ્રણામ કરું છું. ॥૧॥

તનુજસ્ય મહાપુરુષાનિલયં કચરન્ધ્રમિતં મહતાં ચ સતામ્ ।
તદનેક-મહાક્ષર-કોટિપદં ન લયં પ્રતિપત્તિ મહાપ્રલયે ॥૨॥

અર્થ : સૂક્ષ્મ પદાર્થોમાં રોમચ્છિદ્રથી પણ અત્યંત સૂક્ષ્મ, મહાન પદાર્થોમાં મહાપુરુષાદિ જેમાં લીન છે એવા અત્યંત મહાન, અનેક મહા અક્ષર મુક્તોની કોટિઓના આધાર અને જ્ઞાનપ્રલયમાં પણ નિત્ય સ્થિર રહેલા એવા બ્રહ્મધામરૂપ શ્રીગુણાતીત સ્વામીને હું પ્રણામ કરું છું. ॥૨॥

સગુણાદ્યમિતૈશ્ચ ભગૈઃ સહિતં પુરુષોત્તમદાસ્યમિતં હિ પરમ્ ।
પ્રણમામિ ગુણાત્પરનામધરં ક્ષરતારહિતં મમ ચેષ્ટતરમ્ ॥૩॥

અર્થ : મૂર્તિમાન, અસંખ્ય ઐશ્વર્યવાળા, શ્રીપુરુષોત્તમના દાસભાવવાળા, ક્ષરભાવથી રહિત, મને અત્યંત પ્રિય એવા, પરધામરૂપ શ્રીગુણાતીતાનંદ સ્વામીજી નામવાળા અક્ષરબ્રહ્મ-ધામને હું પ્રણામ કરું છું. ॥૩॥

– શ્રી અચિંત્યાનંદ વર્ણી

અનુક્રમણિકા

- સ્વામીશ્રીના આશીર્વાદ ૩
- નિવેદન ૫
- 'અક્ષરસ્વરૂપ સદ્‌ગુરુ શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની વાતો'ની પ્રસ્તાવના ૭
- અક્ષરબ્રહ્મ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી : જીવન પરિચય ૧૨
- અક્ષરબ્રહ્મ તત્ત્વ ૨૧
- શ્રીગુણાતીતાનંદમહિમ્નસ્તોત્રમ્ ૨૪
- અક્ષરધામ - માહાત્મ્યશ્લોકાઃ ૨૯

પ્રક.	વિષય	સંપાદક	પૃષ્ઠ
૧.	ભગવાન અને સંતનો મહિમા	પૂ. જાગા ભક્ત	૧
૨.	સંતસમાગમ	પૂ. જાગા ભક્ત	૫૭
૩.	સર્વોપરી નિશ્ચય અને માહાત્મ્ય	પૂ. જાગા ભક્ત	૯૫
૪.	સ્વરૂપનિષ્ઠાની - રસ્તાની વાતો	શ્રી હરિશંકરભાઈ	૧૪૨
૫.	મહિમા અને કૃતાર્થપણું	શ્રી હરિશંકરભાઈ	૧૬૬
૬.	સર્વદેશી સમજણ	શ્રી સદાશંકરભાઈ	૨૪૨
૭.	ભગવાનનું અસાધારણ ઐશ્વર્ય	પૂ. બાલમુકુન્દદાસ સ્વામી	૩૨૮
૮.	વાતોનો અનુક્રમ	-	૩૬૨

પ્રથમ તો
સર્વે સંકલ્પને પડ્યા મૂકીને
એકાગ્ર ચિત્ત થઈને
શ્રીજીમહારાજ પુરુષોત્તમને સંભારીને
એમ ધારવું જે,
'સ્વામી વાતું કરે છે ને આપણે સાંભળીએ છીએ'
એમ સાંભળવી ને તે પ્રમાણે
પોતાના અંતરમાં તપાસ કરતા જવું
ને
કહ્યું છે તેમ વર્તવું.

गुणातीतं गुरुं प्राप्य, ब्रह्म रूपं निजात्मनः ।
विभाव्य दासभावेन, स्वामिनारायणं भजे ॥

પ્રકરણ ૧

ભગવાન અને સંતનો મહિમા

અનાદિ મૂળ અક્ષરમૂર્તિ શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ વાત કરી જે, ભગવાન ને સાધુના મહિમાની વાતું નિરંતર કરવી ને સાંભળવી. ને મહારાજ તો પોતાનું અક્ષરધામ ને પાર્ષદ ને પોતાનું સમગ્ર ઐશ્વર્ય તે લઈને આંહીં પધાર્યા છે. તે એવા ને એવા જ છે. ને દેહ મૂકીને જેને પામવા છે, તે આજ દેહ છતાં મળ્યા છે, કાંઈ બાકી નથી; ને એમ ન સમજાય તેથી જીવમાં દુર્બળતા રહે છે, ને એમ સમજાય ત્યારે કોઈ દિવસ જીવમાં દુર્બળતા મનાય જ નહિ; ને જીવ બીજી રીતનો થઈ જાય છે. ને મહિમા સમજવા જેવું બીજું કોઈ મોટું સાધન પણ નથી ને મહિમા વિના બીજાં ગમે એટલાં સાધન કરે, તોપણ જીવ બળને પામે નહિ. ને એવો મહિમા સમજવાનું કારણ તો એવા ભગવદીનો પ્રસંગ છે, પણ તે વિના એવો મહિમા સમજાતો નથી. (૧)

સાંખ્યવિચાર[૧] કરવા શીખવો. ને સાંખ્ય વિના લોભ, કામ, સ્વાદ, સ્નેહ ને માન એ પાંચ દોષ તથા અધ્યાત્મ,[૨] અધિભૂત[૩] ને અધિદૈવ[૪] એ ત્રણ તાપ એ સર્વેનું દુઃખ મટે નહિ. ને સાંખ્ય વિના અરધો સત્સંગ કહેવાય. માટે સુખિયા રહેવાને અર્થે સાંખ્યવિચાર શીખવો. (૨)

પ્રહ્‌લાદજીએ નારાયણ સાથે ઘણા દિવસ યુદ્ધ કર્યું[૫] પણ ભગવાન

---

૧. યથાર્થ જ્ઞાન, સમ્યક્ વિચાર, અંતર્દૃષ્ટિ, દેહ, લોક ને ભોગ મિથ્યા સમજવા ને આત્માને સત્ય સમજવો.

૨. શરીર અને મનનાં દુઃખ.

૩. પંચભૂત સંબંધી, પૃથ્વી પરના મનુષ્યો સંબંધી – ચોરી, તીડ પડવાં વગેરે દુઃખો.

૪. દેવ સંબંધી આપદા : અતિવૃષ્ટિ, દુષ્કાળ, ધરતીકંપ વગેરે.

૫. એક વખત ચ્યવન ઋષિ વહેલી સવારે સ્નાન કરવા ગયા ત્યારે તેમને કોઈ અસુરે લઈ જઈ પાતાળમાં વાસુકિ નાગના બંધનમાં રાખ્યા; પણ ઋષિના ભજનથી નાગનું ઝેર ઓછું થતું જણાયું. આથી, નાગે ઋષિને દૈત્યના રાજા પ્રહ્‌લાદને ➤

જિતાણા નહિ, પછી ભગવાને પ્રહ્‌લાદને કહ્યું જે, ''એ યુદ્ધે કરીને તો હું જિતાઉં એવો નથી ને મને જીતવાનો ઉપાય તો એ છે જે, જીભે કરીને મારું ભજન કરવું, મનમાં મારું ચિંતવન કરવું, નેત્રમાં મારી મૂર્તિ રાખવી. એ પ્રકારે નિરંતર મારી સ્મૃતિ કરવી.'' એમ કહ્યું છે; પછી એવી રીતે પ્રહ્‌લાદે અભ્યાસ કર્યો ત્યારે ભગવાન છ માસમાં વશ થઈ ગયા. માટે ભગવાનને રાજી કરવાને અર્થે આ ઉપાય સર્વોપરી છે તે શીખવો. (૩)

ભગવાનની મોટાઈ જેના અંતરમાં સમજાણી હોય તેને ગમે તેવા દેશકાળની[1] અવળાઈ થાય અથવા દેહમાં ગમે એવો રોગ થઈ આવે ઇત્યાદિકમાં પણ એમ સમજે જે, 'ભગવાનના કર્યા વિનાનું પાનડું પણ કોઈનું હલાવ્યું હલતું નથી,' એમ સમજીને સુખી રહે; ને એમ ન સમજે તેને કોઈ પ્રકારનો દેશકાળ આવે તો સત્સંગ ચૂંથાઈ જાય. (૪)

આ જીવ સાધન તે શું કરશે ? એ તો જેમ કોસ જોડીને વાડી કરવી તેમાં ઘણો દાખડો, કેમ જે, તેને ઢોર ખાય, પંખી ખાય. તેમ સાધન વતે કલ્યાણ થાવું તે એવું છે. ને ભગવાનની પ્રાપ્તિ વતે કેવું થાય છે ? તો જેમ આખી પૃથ્વીમાં વરસાદ વરસે ને દાણા પાકે છે. પછી તેને ઢોર ખાય, પંખી ખાય, ચોર લઈ જાય તોપણ ખૂટે નહિ. ને કૂવા, તળાવ ને નદિયું ખૂટે પણ સમુદ્ર ન ખૂટે, તેમ ભગવાન વતે કલ્યાણ તે એવું છે, ને આ તો બહુ જ દુર્લભ છે પણ મહિમા સમજાતો નથી. (૫)

મોટાને સેવ્યા હોય ને તેના ગુણ આવ્યા હોય તેને દેશકાળ ન લાગે, તે કેની પેઠે ? તો જેમ સૂર્યની આગળ અંધારું ભેળું થઈને જાય, પણ ત્યાં રહેવા પામે નહિ. (૬)

ભગવાનમાં જોડાણા હોય ને ભગવાનની આજ્ઞામાં રહેતા હોય ને ભગવાનની મરજીને જાણતા હોય એવા સાધુ સાથે પોતાના જીવને બાંધવો;

સોંપ્યા. પ્રહ્‌લાદે પોતાને મૃત્યુલોકનાં બધાં તીર્થ કરાવવાની શરતે ઋષિને મૃત્યુ-લોકમાં પહોંચાડ્યા. ત્યારપછી ઋષિ અને પ્રહ્‌લાદ તીર્થ કરતાં બદરિકાશ્રમમાં આવ્યા. ત્યાં નરનારાયણ ઋષિને ધનુષ્યબાણ સહિત તપ કરતા જોઈ, તે રાખવાનું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે ભગવાને ઉત્તર આપ્યો કે 'તારા જેવા દૈત્યને મારવા માટે રાખ્યાં છે.' આમ, ભગવાન તરફથી આવો ઉત્તર મળતાં પ્રહ્‌લાદે યુદ્ધ કર્યું હતું.

૧. દેશકાળ, જમાનો, બીજા અર્થમાં આપત્તિ. વ્યાપક અર્થમાં દેશકાળ શબ્દથી આઠનું ગ્રહણ થાય છે : દેશ, કાળ, ક્રિયા, સંગ, મંત્ર, શાસ્ત્ર, દીક્ષા ને ધ્યાન.

તે થકી ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, ભક્તિ અને મહિમા સહિત ઉપાસના એ સર્વે ગુણ પમાય, પણ તે વિના ક્યાંથી પમાય ? ને જેવા સાધુને સેવે તેવા ગુણ આવે; તે મુમુક્ષુ હોય તે પણ ઘટી જાય ને પામર હોય તે વધી જાય, માટે સર્વેનું કારણ સંગ છે. (૭)

ઇન્દ્રિયારામ હોય તે દબાય પણ આત્મારામ હોય તે ન દબાય, કેમ જે, ઇન્દ્રિયારામને તો સેવા કરીને કે પદાર્થ આપીને પણ દબાવીએ, પણ આત્મારામ હોય તે શા સારુ દબાય ? કેમ જે, એને તો કાંઈ જોઈએ જ નહિ, ને એ તો અનંતને દબાવી દે પણ પોતે દબાય નહિ. (૮)

સંસાર મૂકીને ત્યાગી થાય તે દુઃખમાત્રને ટાળીને સુખિયો થઈ જાય, પણ ત્યાગી થયા પછી પણ વાસનાનું દુઃખ રહે છે. તે વાસના લોભની, કામની, સ્વાદની, સ્નેહની ને માનની છે. તે વાસના ટળે તેમ તેમ સુખિયો થાય છે. (૯)

ઇન્દ્રિયું, અંતઃકરણ એ સર્વે કુસંગી છે. તે જે જે વિષયનો જોગ થાય તે તે રૂપ થઈ જાય, એવો જ એ જીવનો સ્વભાવ છે. તે એવા જીવને ભગવાનના સાધુ ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, ભક્તિ, મહિમા, ઉપાસના એ સર્વે ગુણ આપે છે. (૧૦)

રૂપવાન સ્ત્રી, ઝાઝું દ્રવ્ય ને સારી મેડી મળી તે સત્સંગીને પણ માયાનું બંધન થયું. કેમ જે, એમાંથી જીવ નીકળે નહિ. માટે એ તો જેવું તેવું સાધારણ મળે તે જ સારું છે. (૧૧)

દોષ રહે છે ને ટળી જાતા નથી એ તે કેવળ દોષ જ છે કે તેમાં કાંઈ ગુણ પણ છે ? એ પ્રશ્ન છે. તેનો ઉત્તર જે, 'દોષ પીડે તેથી સત્સંગમાં દીન-આધીન રહેવાય, સત્સંગની ગરજ રહે ને ભગવાનની સ્તુતિ થાય ને દોષનો કજિયો હોય તેથી જ્ઞાન થાતું જાય, તે વિના એવી ગરજ રહે નહિ; માટે એ ગુણ છે.' (૧૨)

દેહે કરીને ક્રિયા કરતો હોય ને પોતાનું રૂપ જુદું સમજીને ભજન કરતો હોય તો બહુ સમાસ થાય,[૧] પણ ક્રિયારૂપ થઈને તેમાં ભળી જાય તો ઠીક નહિ. (૧૩)

કરોડ કામ બગાડીને પણ એક મોક્ષ સુધારવો ને કદાપિ કરોડ કામ

૧. પુષ્ટિ પમાય, પોષણ થાય, આગળ વધાય.

સુધાર્યાં ને એક મોક્ષ બગાડ્યો તો તેમાં શું કર્યું ? (૧૪)

નવધા ભક્તિ[૧] આદિક સાધને કરીને જીવ શુદ્ધ તો થાય છે, પણ વાતે કરીને જેવો શુદ્ધ થાય એવો થતો નથી. માટે શબ્દ જેવું તો કોઈ બળવાન નથી. (૧૫)

શિવજી મોહિની સ્વરૂપમાં મોહ પામીને વ્યાકુળ થઈ ગયા ને તે પછી અંતરમાં જોયું ત્યારે જાણ્યું જે, મારા સ્વામીની માયામાં હું મોહ પામું એમાં શું ? એમ વિચાર કર્યો ત્યારે અંતરમાં શાંતિ થઈ ગઈ. માટે દેશકાળ તો લાગે ખરો પણ જ્ઞાને કરીને તેનું દુઃખ મટે. (૧૬)

ભગવાને કહ્યું છે જે, ‘‘જેવો હું સત્સંગે કરીને વશ થાઉં છું એવો તપ, યજ્ઞ, યોગ, વ્રત, દાનાદિક સાધને કરીને પણ વશ નથી થાતો.’’[૨] તે સત્સંગ શું જે, ‘મોટા એકાંતિકને હાથ જોડવા ને તે કહે તેમ કરવું એ જ છે.’ (૧૭)

જીવ તો બહુ બળિયો છે. તે સાવજના દેહમાં આવે ત્યારે કેવું બળ હોય ? એનો એ જીવ જ્યારે બકરાના દેહમાં આવે ત્યારે ગરીબ થઈ જાય છે. (૧૮)

કરોડ રૂપિયા ખરચતાં પણ આવા સાધુ મળે નહિ ને કરોડ રૂપિયા દેતાં પણ આ વાતું મળે નહિ ને કરોડ રૂપિયા આપતાં પણ મનુષ્યદેહ મળે નહિ; ને આપણે પણ કરોડ જન્મ ધર્યા છે, પણ કોઈ વખત આવો જોગ મળ્યો નથી. નીકર શું કરવા દેહ ધરવો પડે ? (૧૯)

મોક્ષના દાતા તો ભગવાન ને સાધુ એ બે જ છે. ને વૈરાગ્ય છે તે તો વિષય સાથે વેર કરાવે પણ ભગવાનનું કામ ન કરે, ને આત્મનિષ્ઠા છે તે સર્વેમાંથી પ્રીતિ તોડાવે પણ ભગવાનનું કામ ન કરે, ને ધર્મ છે તેણે કરીને સુખી રહે પણ ભગવાનનું કામ ન કરે. માટે મોક્ષના દાતા તો ભગવાન ને

---

૧. પરમેશ્વરની નવ પ્રકારની ભક્તિ : કથાશ્રવણ, ગુણકીર્તન, નામસ્મરણ, પાદ-સેવન, અર્ચન (ચંદન વગેરેથી પૂજન), વંદન, દાસ્ય (દાસપણે - ગુલામભાવે વર્તવું), સખ્ય (મિત્રભાવ) અને આત્મનિવેદન (સર્વસ્વ અર્પણ કરવું, દરેક ક્રિયામાં ભગવાનને આગળ રાખવા).

૨. શ્રીમદ્‌ભાગવત(૧૧/૧૨/૧-૨)માં ભગવાન કહે છે :

‘ન રોધયતિ માં યોગો ન સાંખ્યં ધર્મ એવ ચ ।
ન સ્વાધ્યાયસ્તપસ્ત્યાગો નેષ્ટાપૂર્તં ન દક્ષિણા ॥
વ્રતાનિ યજ્ઞશ્છન્દાંસિ તીર્થાનિ નિયમા યમાઃ ।
યથાવરુન્ધે સત્સંગઃ સર્વસંગાપહો હિ મામ્ ॥’

સાધુ એ બે જ છે માટે એનો અવગુણ ન લેવો. (૨૦)

આ તો ભગવાને સૌનું સામર્થ્ય ઢાંકી રાખ્યું છે, નીકર તો શાપ દઈને બાળી મૂકે, નીકર ગાંડા થઈને ક્યાંયના ક્યાંય ચાલ્યા જાય, નીકર હાથે દેહ મૂકીને જાતા રહે, પણ આ તો કોઈનું ચાલવા દેતા નથી. (૨૧)

ભગવાન તો પોતાના ભક્તની રક્ષા કરવામાં જ બેઠા છે. કેની પેઠે ? તો જેમ પાંપણ આંખની રક્ષા કરે છે ને હાથ કંઠની રક્ષા કરે છે ને માવતર છોકરાંની રક્ષા કરે છે ને રાજા પ્રજાની રક્ષામાં છે, તેમ જ ભગવાન આપણી રક્ષામાં છે. (૨૨)

'ભગવાન કેટલાકને સમૃદ્ધિ આપે છે ને કેટલાકને નથી આપતા, તેનું કેમ સમજવું ?' એ પ્રશ્ન છે. તેનો ઉત્તર જે, 'ઝાઝું ધન મળે તો વધારે ફેલ[૧] કરે, માટે થોડું મળે તે ઠીક છે.' (૨૩)

પાંચ-દસ વાર સ્વામિનારાયણ, સ્વામિનારાયણ નામ જાણ્યે-અજાણ્યે લેશે તેનું પણ આપણે કલ્યાણ કરવું પડશે ને આખા બ્રહ્માંડને સત્સંગ કરાવવો છે. (૨૪)

જેટલું કાંઈ માયામય સુખ છે તે સર્વે દુઃખ વિનાનું હોય નહિ, એ વાત પણ એક જાણી રાખવી. (૨૫)

વિષયનું જે સુખ છે તે કરતાં આત્માનું સુખ બહુ અધિક છે ને તે કરતાં ભગવાનનું સુખ એ તો ચિંતામણિ[૨] છે. (૨૬)

એક જણે લાખ રૂપિયાની બુદ્ધિ લીધી,[૩] તેમ જ મોક્ષની બુદ્ધિ પણ અનેક પ્રકારની મોટા થકી શિખાય છે. (૨૭)

---

૧. બિનજરૂરી ઉપભોગ.

૨. જે માગીએ તે પ્રાપ્ત કરાવે એવું એક દિવ્ય રત્ન.

૩. રાજકુંવર અને પ્રધાનપુત્ર એક જંગલમાં રાત રોકાયા. સવારે પ્રધાનપુત્ર બાજુના નગરમાં ખાવાનું લેવા ગયો. દ્વાર ઊઘડતાં સુધી બેસી રહ્યો. નસીબજોગે ત્યાંનો રાજા નિર્વંશ મરી ગયો હતો તેથી રાજગાદી માટે પ્રજાએ નક્કી કરેલું કે 'સવારના દરવાજા ઊઘડતાં નગરમાં પહેલો દાખલ થાય તેને રાજા બનાવવો.' આમ, પ્રધાનપુત્રને રાજગાદી મળી.

આ બાજુ રાજકુંવર મિત્રની રાહ જોઈ થાક્યો. તે શોધતાં શોધતાં એ જ નગરમાં આવી ચડ્યો. બજારમાં એક દુકાન પર લખેલું કે 'અહીં બુદ્ધિ વેચાય છે.' તે અંદર ગયો. શેઠને કિંમત પૂછી. ➤

હીરો છે તે કોઈ રીતે ફૂટે નહિ પણ તે માંકડના લોહીથી ફૂટે. તેમ વાસના કોઈ રીતે ટળે નહિ પણ મોટા કહે તેમ કરે, તેનો ગુણ આવે ને એની ક્રિયા ગમે તો તેથી ટળે; નીકર સાધન તો સૌભરિ આદિકનાં કેવાં ?[1] તોપણ વાસના ટળી નહિ. (૨૮)

સત્સંગ થાય પણ સંગ વિના સત્સંગનું સુખ ન આવે, કેની પેઠે ? તો જેમ ખાધાનું મળે પણ ખાધા વિના સુખ ન આવે, જેમ લૂગડાં-ઘરેણાં મળે તોપણ પે'ર્યા વિના તેનું સુખ ન આવે, તેમ સંગ વિના સત્સંગનું સુખ આવે નહિ. (૨૯)

આવા સાધુને મનમાં સંભારીએ તો મનનાં પાપ બળી જાય ને વાતું સાંભળીએ તો કાનનાં પાપ બળી જાય ને દર્શન કરીએ તો આંખનાં પાપ બળી જાય, એમ મહિમા જાણવો. (૩૦)

આથી કરોડ ગણો સત્સંગ થાશે ને આથી કરોડ ગણાં મંદિર થાશે પણ આ વાતું ને આ કથા નહિ મળે ને વહેવાર પ્રધાન થઈ જાશે, માટે સહેજે સહેજે કરવું; ને આ કારખાનાં[2] તો બ્રહ્માંડ રહેશે ત્યાં સુધી ચાલશે, માટે કથાવાર્તા કરવા-સાંભળવાનો અભ્યાસ રાખવો, ને આપણે તો ધર્મ, જ્ઞાન,

---

શેઠ કહે : 'એકથી લાખ રૂપિયા સુધીની બુદ્ધિ અહીં મળે છે.'

તરત રાજકુંવરે એક લાખની વીંટી કાઢી આપી ને બુદ્ધિ માગી.

શેઠે લખી આપ્યું : 'આપણાથી નાનો હોય અને તેને અધિકાર મળ્યો હોય તો તેને નમી દેવું.' રાજકુમારે આ વાક્ય ગોખી નાખ્યું. તે આગળ ચાલ્યો.

એવામાં પ્રધાનપુત્રની રાજસવારી નીકળી. તે ઊંચા હાથી પર બેઠો હતો. રાજકુમારે તેને જોયો. પહેલાં તો સહેજ ક્રોધ ચઢ્યો, પણ પેલું વાક્ય યાદ આવ્યું ને તે તરત નમી પડ્યો. પ્રધાનપુત્રે તેને સલામ ભરતો જોયો. પછી રાજદરબારમાં આવી તેણે પ્રજામત લઈ પોતાના હુકમથી રાજકુંવરને ગાદીએ બેસાડ્યો. પોતે પ્રધાન બનીને રહ્યો.

૧. સૌભરિ નામના ઋષિએ ભગવાનને પ્રાપ્ત કરવા માટે જળમાં ઊભા રહીને સાઠ હજાર વર્ષ તપ કરેલું, પણ એક વાર માછલા-માછલીનું મૈથુન જોયું કે તેને પરણવાનો વિચાર થયો અને ત્રીસ હજાર વર્ષના તપના બદલામાં યૌવન ખરીદ્યું. તેના રૂપને જોઈ માંધાતા રાજાની પચાસે પચાસ કુંવરીઓ વરી. બીજાં ત્રીસ હજાર વર્ષનું તપ મૂકી વૈભવ ને સમૃદ્ધિ વસાવ્યાં. છેવટે વિષયસુખ નાશવંત ને દુઃખનું કારણ છે એવું જ્ઞાન થતાં વનમાં ગયા ને સ્ત્રીઓ સહિત તપ કરી મોક્ષને પામ્યા. (ભાગવત : ૯/૬/૩૮)

૨. મંદિરમાં થતી બાંધકામ આદિ પ્રવૃત્તિ માટે વપરાતો શબ્દ.

વૈરાગ્ય, ભક્તિ એ ચારે વાત રાખવી પણ એક જ મુખ્ય ન કરવું. (૩૧)

ત્યાગ, વૈરાગ્ય, નિયમ ને ધર્મની કેટલીક વાત કરીને બોલ્યા જે, 'ત્યાગ, વૈરાગ્યને શું કરવા છે ? ગમે એવો જીવ હશે પણ ભગવાનના ભક્તમાં આત્મબુદ્ધિ[૧] એ જ સત્સંગી છે ને તે વિના તો ગમે તેટલી ભક્તિ કરે તોપણ શું ? ને કૃપાએ કરી અખંડ મૂર્તિ દેખે તોપણ શું ? માટે ભગવાનના ભક્તમાં આત્મબુદ્ધિ એ જ સત્સંગ છે. તે સત્સંગ તો રાત્રિપ્રલય[૨] સુધી કરશું ત્યારે થાશે, પછી તેને દેશકાળ નહિ લાગે એવો સત્સંગ કરવો છે.' (૩૨)

આ વાતુંમાંથી તો બ્રહ્મરૂપ થવાશે ને બાળ, જોબન ને વૃદ્ધ એ ત્રણ પ્રકારની સ્ત્રિયું, ને કચરો ને કંચન એ સર્વે સરખું થઈ જાશે ને કાંઈ દીઠું નહિ ગમે એવું થાશે. ત્યારે કહેશો જે, વાતું સાંભળીએ છીએ ને કેમ થાતું નથી ? તે તો આજ આંબો વાવે ને કાલે કેરી કેમ થાય ? પણ એ જ આંબો દસ વરસનો થાય ત્યારે એમાંથી કેરિયું થાય છે. એમ થાવાનું છે. (૩૩)

આપણે તપાસ કરવો જે, હજાર રૂપિયા મળે તેનું શું ફળ છે ને લાખ રૂપિયા મળે તેનું શું ફળ છે ને કરોડ રૂપિયા મળે તેનું શું ફળ છે ? કેમ જે, રોટલાથી તો વધારે ખવાતું નથી. માટે તેનો તપાસ કરવો ને પાછા વળવા શીખવું. (૩૪)

આલોડ્ય સર્વશાસ્ત્રાણિ વિચાર્ય ચ પુનઃ પુનઃ ।
ઈદમેકં સુનિષ્પન્નં ધ્યેયો નારાયણો હરિઃ ।।[૩]

એ શ્લોકમાં વ્યાસજીએ સર્વ શાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત કહ્યો છે જે, 'ભગવાનનો આશરો કરવો,' તેમ જ અમે તપાસ કર્યો જે, 'સર્વનો સિદ્ધાંત સાધુનો સંગ જ છે.' (૩૫)

સર્વ કરતાં લક્ષ્મીજીની સમજણ[૪] અધિક કહી, કેમ જે, તેને ભગવાનમાં

---

૧. પોતાપણાની ભાવના.

૨. વિરાટ બ્રહ્માની એક રાત્રિ થતાં ત્રિલોકીનો નાશ થાય તે.

૩. વેદ-વેદાંતાદિ સકળ શાસ્ત્રોનું મંથન કરીને વારંવાર વિચાર કર્યા બાદ એક વસ્તુનું જ સારી રીતે નિષ્પન્ન - તારણ કરી શક્યો છું, તે એ છે કે શ્રીહરિ એવા નારાયણ ભગવાન ધ્યાન-ભક્તિ કરવા યોગ્ય છે. – ભગવાન વેદવ્યાસ (લિંગપુરાણ : ૭/૧૧/૨)

૪. શ્રીકૃષ્ણની આઠ પટરાણીઓમાં રુક્મિણી અર્થાત્ લક્ષ્મીજીને શ્રીકૃષ્ણ વિષે ભગવાનપણાનો ભાવ હતો. બીજી પટરાણીઓને રિસામણાં - મનામણાં થતાં પણ રુક્મિણીને ભગવાનમાં નિર્દોષબુદ્ધિ હતી. એટલે જ રુક્મિણીના પ્રીતિનાં પુષ્પથી કૃષ્ણ તોળાયા. સત્યભામાએ કૃષ્ણની ભારોભાર સોનું મૂક્યું છતાં નહોતા તોળાયા. છતાં લક્ષ્મીજીમાં સ્ત્રીનો ભાવ વ્યાસજીએ ઉલ્લેખ્યો છે. કૃષ્ણે તેમનું હરણ કર્યું ➤

નિર્દોષબુદ્ધિ, તોપણ તેમાં સ્ત્રીનો ભાવ ખરો. માટે તે કરતાં ઉદ્ધવજીની સમજણ[1] અધિક છે, કેમ જે, ઉદ્ધવજી જ્ઞાની ને તેને ભગવાનમાં નિર્દોષપણું; પણ તેને ઘર મૂકતાં કઠણ પડ્યું. માટે તે કરતાં પણ જડભરતની ને શુકજીની સમજણ[2] અધિક, કેમ જે, એને સ્ત્રી-પુરુષ એવો ભાવ જ નહિ. (૩૬)

ત્યારે તેમનો ભાઈ રુક્મી કૃષ્ણને પકડી મારવા સેના લઈ પાછળ પડ્યો. યુદ્ધ થયું. ત્યારે રુક્મીને મારવા તત્પર થયેલા શ્રીકૃષ્ણને રુક્મિણી કહે છે : 'એ મારો ભાઈ છે, તેને ન મારશો, હે જગત્પતિ ! તમને વીનવું છું...' શ્રીકૃષ્ણે તેને મિથ્યા મોહ છોડી દેવા ઉપદેશ દીધો. છતાં દેહાંતદંડ ન કરવા વીનવ્યા એટલે શ્રીકૃષ્ણે રુક્મીનું માથું અને મૂછો મૂંડાવી નંખાવ્યાં ને પછી છોડી મૂક્યો.

(શ્રીમદ્‌ભાગવત : ૧૦/૫૨-૫૩)

૧. મથુરામાં કુબ્જાને ઘેર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પધાર્યા ને ઉદ્ધવને ઘર બહાર ચોકી કરવા રાખ્યા, ત્યારે ઉદ્ધવને સહેજ પણ સંશય ન થયો કે ભગવાને એક કૂબડી સ્ત્રી સાથે એકાંતવાસ કેમ સેવ્યો ? ભગવાન તો અગ્નિ જેવા નિર્લેપ છે. એવું ઉદ્ધવને જ્ઞાન હતું ને તેમનામાં સદા નિર્દોષબુદ્ધિ હતી. છતાં પોતાનું અવતાર-કાર્ય પૂરું કરી લીલા સંકેલવાની તૈયારી કરતાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે ઉદ્ધવજીને કહ્યું : 'હવે દ્વારકા ડૂબી જશે ને પ્રલય થશે. માટે ઘર મૂકી સંન્યાસ લઈ બેસી મારું ભજન કરજે.' વારંવાર આ ભાવની આજ્ઞા શ્રીકૃષ્ણે કરી છતાં છેક સુધી સંશયરહિત તેઓ ન થયા. અગિયારમા સ્કંધમાં ૨૯ અધ્યાય સુધી જ્ઞાન આપ્યું ત્યારે બદરિકાશ્રમ જવા તૈયાર થયા. (શ્રીમદ્‌ભાગવત : ૧૧/૭)

૨. ત્રીજા દૃષ્ટાંતમાં જડભરત અને શુકજીની સમજણ રુક્મિણી અને ઉદ્ધવજી કરતાં શ્રેષ્ઠ ગણી, કારણ કે બન્નેએ સંસારનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણી લીધા બાદ ભગવાનમાં સ્નેહ કર્યો હતો.

ઋષભદેવ ભગવાનના પુત્ર ભરતજી આખી પૃથ્વીનું રાજ મૂકી વનમાં ભગવાન ભજવા ગયા અને મૃગલીના બચ્ચામાં આસક્તિ થવાથી એનું બંધન થયું. તપ, યોગ, ધ્યાન, ભક્તિ બાજુ પર રહ્યાં. અંતકાળે મૃગમય થવાથી મૃગનો અવતાર તેમને આવ્યો. પૂર્વજન્મનું જ્ઞાન હોઈ દેહ પાડી દીધો ને મૂર્ખ બ્રાહ્મણરૂપે (જડભરત નામે) ગાંડાની જેમ જ રહ્યા. જેથી ક્યાંય બંધન ન થાય. એક વાર જડભરતને ભીલોએ પકડ્યા ને ભદ્રકાળી સામે બલિદાન દેવા લઈ ગયા. એક ભીલ જડભરતના માથા ઉપર ખડ્ગ તોળીને ઊભો રહ્યો, છતાં મૃત્યુનો લેશ પણ ડર રાખ્યા વિના તેઓ સ્થિતપ્રજ્ઞ ભાવે ઊભા છે, કારણ કે તેઓ આત્મારૂપે પોતાને માનતા હતા. ભદ્રકાળી પ્રગટ થયાં ને ભીલોનો નાશ કરી જડભરતની રક્ષા કરી. શુકદેવજીને સ્ત્રી-પુરુષ એવો ભેદ નહોતો. એક વાર સરોવરમાં દેવાંગનાઓ નિર્વસ્ત્ર સ્નાન ➤

કલ્પ[1] આખો સુધી ભગવાનની સામું જોઈને બેસી રહે તોપણ નિષેધ કર્યા વિના વિષય તો ન ટળે; ને સાધુ મળે તો ટાળે ને નિર્વિકલ્પ સમાધિ થાય તોપણ વિષય ન ટળે; ને જ્ઞાનની સમાધિ થાય તો ટળે. (૩૭)

અંતઃકરણરૂપ માયાનો કજિયો બહુ ભારે છે. કેમ જે, ભરતજીને કેવો વૈરાગ્ય અને કેટલું રાજ્ય મૂક્યું ! તોપણ વિઘ્ન થયું. ને સૌભરિ[2] ને પરાશર[3] આદિક કેવા ! તેને પણ ધક્કા લાગ્યા. માટે સાધુ જ્ઞાન આપીને જન્મ આપે છે ને નિષેધ કરે ત્યારે એ કજિયો મટે છે પણ તે વિના મટતો નથી. ને આખી ઉંમર ભગવાનની ભેળા રહે તોપણ જ્ઞાન વિના કસર ટળે નહિ. (૩૮)

'વચનામૃત' વંચાવીને તેમાં વાત કરી જે, 'કદાપિ ભગવાનની મૂર્તિમાં જોડાઈ જાય તોપણ કેટલુંક ચોખ્ખું કેમ સમજાય ? માટે સર્વ કરતાં સમજણ અધિક છે; પછી નાડિયું તણાઓ કે ન તણાઓ. ને સાંખ્ય ને યોગ કરતાં પણ ભગવાનનું સર્વોપરીપણું સમજવું તે શ્રેષ્ઠ છે.' (૩૯)

મહારાજે કહ્યું હતું જે, ''અમે અલૈયા ગામમાં એક વાર દૃષ્ટિ કરીને

કરી રહી હતી. શુકજી ત્યાંથી પસાર થયા પણ સ્ત્રીઓએ વસ્ત્ર ધારણ ન કર્યાં. પાછળ વ્યાસજી થોડા સમય પછી ત્યાંથી પસાર થયા ને એ સ્ત્રીઓએ ઝટપટ દોડીને વસ્ત્ર પહેરી લીધાં. વ્યાસજીને આનું રહસ્ય ન સમજાયું. સ્ત્રીઓને પૂછતાં જણાવ્યું : **'તવાસ્તિ સ્ત્રીપુંભિદા ન તુ સુતસ્ય વિવિક્તદૃષ્ટેઃ ।'** – સ્ત્રી-પુરુષ એવો ભેદ તમારે છે પણ શુકજીને નથી.

૧. જગતના આયુષ્યનો કાળ. જગતની ઉત્પત્તિથી માંડીને તેનો નાશ થાય ત્યાં સુધીનો વખત. બ્રહ્માનો અહોરાત્રિ થઈને એક દિવસ.
કૃત, ત્રેતા, દ્વાપર ને કલિ આ ચાર યુગની ચોકડી એવી એક હજાર ચોકડી જેટલો કાળ. આઠ અબજ ચોસઠ કરોડ વર્ષોનો સમય. બ્રહ્માના એક દિવસમાં સ્વર્ગમાં ચૌદ ઈન્દ્ર અને પૃથ્વી ઉપર ચૌદ મનુ વીતે છે. ત્રિલોકી નાશ પામે છે.
સ્વામીની આ વાતને વધુ પુષ્ટ કરવા માટે જુઓ વચનામૃત : ભૂગોળ-ખગોળનું.

૨. ભરતજી અને સૌભરિ માટે અનુક્રમે જુઓ સ્વામીની વાત : ૧/૩૬ અને ૧/૨૮.

૩. એક ઋષિ. શક્તિ ઋષિ અને અદૃશ્યન્તીના પુત્ર. તેમને પંદર હજાર શિષ્ય હતા. આ મહર્ષિ જ્યોતિષ, ગણિત, બીજગણિત અને નૌકાશાસ્ત્રમાં ઘણા પ્રવીણ ને શોધક હતા. એક વાર તેઓ નદી પાર કરવા તટ પર બેઠા હતા. હોડીઓની આવન-જાવન બંધ થઈ ગઈ હતી. એક સત્યવતી નામની માછીકન્યા ઋષિને સામે પાર લઈ જવા તૈયાર થઈ. એકાંતના માદક વાતાવરણમાં ઋષિએ સત્યવતી સાથે ગંધર્વ વિવાહ કર્યો ને તેનાથી ભગવાન કૃષ્ણ દ્વૈપાયન વ્યાસની ઉત્પત્તિ થઈ.

અનંત જીવને બ્રહ્મમહોલમાં[1] મૂકી દીધા પણ ત્યાં કોઈ રહ્યા નહિ.'' માટે જ્ઞાન દઈને જેવું થાય તેવું દૃષ્ટિએ કરીને થતું નથી. (૪૦)

પ્રેમીનું હેત તો ટાંકાના પાણી જેવું છે અને જ્ઞાનીનું હેત તો પાતાળના પાણી જેવું છે; ને પ્રેમીનું તો ભગવાન તથા સાધુને રાખવું પડે, પણ જ્ઞાનીનું રાખવું પડે નહિ. (૪૧)

કોઈક લોભ મૂકે, સ્વાદ મૂકે, સ્નેહ મૂકે, માન મૂકે, પણ સ્ત્રી તો હૈયામાંથી નીકળે નહિ. ને રૂપ જેવું તો કાંઈ બળવાન નથી ને એ વિષય તો જીવમાત્રમાં રહ્યો છે. તે તો મોટા અનુગ્રહ કરે ત્યારે ટળે પણ તે વિના ટળે નહિ. (૪૨)

અમે તપાસી જોયું તો આ જીવ કોઈ દિવસ ભગવાનને માર્ગે ચાલ્યો નથી ને સાવ નવો આદર છે. ને જીવમાત્રને ખાવું, સ્ત્રી ને ધન એ ત્રણનું જ ચિંતવન છે ને એનું મનન ને એની જ કથા ને એનું જ કીર્તન ને એની જ વાતું ને એનું જ ધ્યાન છે. ને તેમાં દ્રવ્યનું તો એક મનુષ્ય જાતિમાં જ છે. બાકી ખાવું ને સ્ત્રી એ બેનું તો જીવમાત્રને ચિંતવન છે, કેમ જે, ભગવાનની માયાનો ફેર ચડાવી મૂક્યો છે. ને એનું ચિંતવન ન થાય એ તો દેવનો પણ દેવ છે, એ મનુષ્ય નથી. ને ખાવું, સ્ત્રી ને ઊંઘવું એ ત્રણ વાતમાં ગુરુ કરવા પડતા નથી. નદિયુંના પ્રવાહ સમુદ્ર સન્મુખ ચાલે છે, એમ જીવને વિષય સન્મુખ ચાલવાનો ઢાળ છે ને તેમાંથી પાછું વળાય એ તો સાધુનું છે. (૪૩)

આ દેહમાં અને આ લોકમાં આપણે ચોંટશું તો ભગવાન ચોંટવા નહિ દે. જેમ રવજી સુથારને સ્ત્રી પરણાવીને સંસારનું સુખ લેવા દીધું નહિ ને પછી સંસારમાંથી તોડીને છેલ્લી વારે સાધુ કર્યો.[2] એમ ભગવાન બંધાવા

---

૧. સમાધિ દ્વારા.

૨. કચ્છ-ભુજના રવજી સુથાર શ્રીજીમહારાજના ભક્ત હતા. તેઓ વિધુર થયા ત્યારે શ્રીજીમહારાજે તેમને બીજું લગ્ન કરવા ના કહેલી. છતાં તેમણે મહારાજને ખૂબ વિનંતી કરી. તેથી ફરી લગ્ન કરાવી આપ્યાં. બાઈ મહારાજની પરમ ભક્ત હતી. તેથી શ્રીજીમહારાજ બાઈને કહે છે : 'બીજાને એક જમપુરી ને તારે માથે બે, કારણ કે મારા ભક્તને તેં મોહ પમાડ્યો છે.'

પછી એ બાઈએ ક્ષમા માંગી ત્યારે શ્રીજીમહારાજ તેને ઉપાય બતાવતાં કહે : 'રવજી કહે તેનાથી ઊંધું જ કરવું. તેની આસક્તિ તોડવા માટે.'

પત્નીના આવા વિપરીત વલણથી ધીરે ધીરે રવજી સુથાર કંટાળી ગયા. ➤

નહિ દે. (૪૪)

દેહમાં રોગાદિક દુઃખ આવી પડે તે તો તેના મોકલનારા ટાળે ત્યારે ટળે પણ બીજા કોઈથી ટળે નહિ. જેમ રાજાનો મોકલેલો મોસલ[1] આવે તે તો તેની ચિઠ્ઠી આવે ત્યારે ઊઠે પણ ગામના માણસે ઊઠે નહિ, એમ સમજવું. (૪૫)

વિષયનો તિરસ્કાર તો અક્ષરધામમાં, શ્વેતદ્વીપમાં, બદરિકાશ્રમમાં ને આ લોકમાં મોટા એકાંતિક પાસે છે. એ ચાર ઠેકાણાં વિના બાકી સર્વે ઠેકાણે વિષયનો આદર છે. (૪૬)

ભગવાનનું ધામ ગુણાતીત છે ને જીવને ગુણાતીત કરવા છે ને આપણે આ જ્ઞાન સાંભળ્યું છે તે બીજે ક્યાંઈ બનશે નહીં ને આપણાથી બીજે ન રહેવાય; ને આ મળ્યા છે તે પણ મૂકે એવા નથી, એવું એને આવડે છે. ને આજનું જ્ઞાન સાંભળીને જાય છે તેને શ્વેતદ્વીપ ને તેની આની કોરના કોઈ પૂગતા નથી. ને આ જ્ઞાન તો ફિરંગીની તોપું[2] જેવું છે ને આની આગળ બીજાનું જ્ઞાન તો ફટાકિયા જેવું છે, ને આ તો કહ્યું છે જે, **'જનના અવગુણને નાથ ગણતા નથી રે, શરણે આવ્યાના શ્યામ સુજાણ'** એવા છે. એ પ્રકારે મહિમા બહુ કહ્યો. (૪૭)

બદરિકાશ્રમ ને શ્વેતદ્વીપના મુક્તને ત્યાગ-વૈરાગ્યનું બળ છે, ને ગોલોક ને વૈકુંઠના મુક્તને પ્રેમ મુખ્ય છે, ને અક્ષરધામના મુક્ત બ્રહ્મરૂપ છે. (૪૮)

ભગવાનના ભક્તને તો વિષયસુખ મળે એ જ નર્ક છે. તે કહ્યું છે જે,

કુંતાજી દુઃખ માંગ કે લીનો, એહિ ભક્ત કી રીતિ વે;
વિષય આનંદ ન લહે સુપન મેં, જાહિ પ્રભુપદ પ્રીતિ વે.[3]

એ ભક્તનું લક્ષણ છે. (૪૯)

આ સર્વે કામ મૂકીને આવીને નવરા બેસીને વાતું સાંભળીએ છીએ,

છેવટે મહારાજે બાઈના દેહમાં ભયંકર રોગ મૂક્યો. તેની શુશ્રૂષા કરી કરીને રવજી સુથારને સંસાર પ્રત્યે તદ્દન નફરત થઈ ગઈ. અંતે શ્રીજીમહારાજે તેમને વાસના-મુક્ત કરી ત્યાગીની દીક્ષા આપી હતી.

૧. સરકાર-અદાલતનો હુકમ બજાવનાર સિપાઈ.

૨. પોર્ચુગીઝ લોકો લડાઈમાં તોપ ફોડતા તે અનેકનો કચ્ચરઘાણ નીકળતો.

૩. મહાભારતમાં યુદ્ધવિરામ બાદ ત્રણ અશ્વમેધ યજ્ઞ દ્વારા મૃતાત્માઓની શાંતિ કરી શ્રીકૃષ્ણ પાંડવોને રાજ્યધુરા સોંપ્યા બાદ દ્વારકા જવા પ્રયાણ કરે છે. રાજ-કારભારમાં ગૂંથાયેલાં કુંતાજી ભગવાનને મળવા નવરાશ લઈ શક્યાં નહીં. ➤

તે એમ સમજવું જે, કરોડ કામ કરીએ છીએ. તે શું જે, જમપુરી, ચોરાસી, ગર્ભવાસ એ સર્વેને માથે લીટા તાણીએ છીએ પણ નવરા બેઠા છીએ એમ ન સમજવું. (૫૦)

આ તો બળિયા છે તે ગમે એવી વાસના હશે તોપણ અંતકાળે હીરજીની પેઠે નસ્તર મારીને[1] દેહની ખબર રહેવા દેશે નહિ ને વાસના ટાળી નાખે એવા છે. (૫૧)

મોટા શહેરનું સેવન તથા અધિકાર તથા ધનનો પ્રસંગ એ આદિક જીવને બગાડવાના હેતુ છે, માટે સમજી રાખવું. (૫૨)

નિરંતર મંદિરનું કામ કર્યા કરે તોપણ જ્ઞાન વૃદ્ધિ પામે નહીં ને જ્ઞાન તો સાધુસમાગમથી જ થાય. (૫૩)

શાસ્ત્રમાં ભારેભારે પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યાં છે તે સર્વે આવા સાધુનાં સમાગમ ને દર્શને કરીને નિવૃત્ત થઈ જાય છે, એવું આ દર્શન છે. (૫૪)

વાછડાને દૂધનો સ્વાદ છે અને ઈંતડીને[2] લોહીનો સ્વાદ છે, તેમ ખાવા-પીવાનું સુખ ને માન-મોટાઈનું સુખ તે લોહી જેવું છે ને **નિજાત્માનં બ્રહ્મરૂપં**[3] એ સુખ દૂધ જેવું છે. (૫૫)

ભગવાનની ઉપાસનાનું બળ હોય તેને મહાપ્રલય[4] જેવું દુઃખ આવી પડે તોપણ એમ સમજે જે, દેહ તો પડી જાશે ને આપણે ભગવાનના ધામમાં જાશું; એમ સમજીને સુખિયો રહે. (૫૬)

આવા સાધુ ખાસડાં મારે તોપણ અક્ષરધામમાં લઈ જાય ને બીજા મશરૂના ગાદલામાં સુવાડી મૂકે તોપણ નર્કમાં નાખે એમ સમજવું. (૫૭)

આપણા દોષ તો મહારાજે ટાળી નાખ્યા છે ને તે દોષનું દર્શન થાય

છેવટે પ્રયાણ વેળાએ મળે છે, ત્યારે પ્રાર્થના કરે છે કે – **'વિપદઃ સન્તુ નઃ શશ્વત્...** 'હે ભગવાન ! અમને પળે પળે વિપત્તિઓ આવે, જેથી કરીને તમને યાદ તો કરી શકીએ...' (ભાગવત : ૧/૮/૨૫)

૧. વાઢ-કાપ કરીને.

૨. પશુઓના શરીર પર નાજુક ભાગમાં ચીપકી રહેતું લોહી પીનાર જંતુ.

૩. શ્રીજીમહારાજે શિક્ષાપત્રીમાં લખેલો ૧૧૬મો શ્લોક ટાંકીને ગુણાતીતાનંદ સ્વામી સાધકને નિર્વિઘ્ન સાધના માટે જણાવે છે કે પોતાના આત્માને ત્રણ દેહ, ત્રણ ગુણ, ત્રણ અવસ્થાથી પર બ્રહ્મરૂપ માનીને પરબ્રહ્મની ભક્તિ કરવી.

૪. કલ્પને અંતે વિશ્વનો સંપૂર્ણ નાશ.

છે તે તો આપણા રૂડાને અર્થે થાય છે, નીકર જીવ તો ઉન્મત્ત થઈ જાય એવો છે; અને હવે તો આપણે ભગવાન વશ કરવા છે ને તે ભગવાનના જેવું સામર્થ્ય પામવું છે તે સારુ મંડ્યા છીએ. (૫૮)

'બ્રહ્મરૂપ માનીને ભક્તિ કરવી' એ જ સિદ્ધાંત છે, તે જેમ ઘણા માણસ વટલે ને એક જણ નાતમાં રહે પણ તેને એમ સમજવું જે, 'હું વટલ્યો નથી,' તેમ બ્રહ્મરૂપ માનવાની સમજણ છે. (૫૯)

આ કર્મક્ષેત્ર છે તે અહીં એક ઉપવાસ કરે ને બદરિકાશ્રમમાં સો ઉપવાસ કરે ને શ્વેતદ્વીપમાં હજાર ઉપવાસ કરે તે બરાબર થાય છે; ને આ ઘડી, આ પળ ને આ સાધુ કોટિ કલ્પે પણ મળવાં દુર્લભ છે, પણ મહિમા જણાતો નથી; કેમ જે, મનુષ્યાકૃતિ છે. (૬૦)

તમોગુણીને માન વધારે હોય ને રજોગુણીને કામ વધારે હોય ને સત્ત્વગુણીને જ્ઞાન વધારે હોય. (૬૧)

જ્યારે દુર્યોધનને ને પાંડવને કજિયો થવાનો આદર થયો ત્યારે દુર્યોધન પાસે દૈત્ય સર્વે આવીને કહે જે, 'અમે કૃપાચાર્યમાં, દ્રોણાચાર્યમાં ને ભીષ્મપિતા આદિકમાં પ્રવેશ કરશું. માટે યુદ્ધ કર્ય.' એમ કહ્યું. તેમાં કહેવાનું શું છે જે, આપણામાં પણ કામ, ક્રોધાદિક માંહિલા દોષ આવીને પ્રવેશ કરે ત્યારે મોટાનો અવગુણ આવે, ત્યારે ન કરવાનું પણ થાય; ત્યારે જાણવું જે, 'મારામાં દૈત્યે પ્રવેશ કર્યો છે પણ હું એવો નથી,' એમ સમજવું. (૬૨)

કેટલીક કસર ત્યાગ-વૈરાગ્યથી ટળશે ને કેટલીક કસર જ્ઞાને કરીને ટળશે ને કેટલીક કસર ભક્તિ કરાવીને ટળાવશું ને બાકી છેલ્લી વારે રોગ પ્રેરીને પણ શુદ્ધ કરવા છે પણ કસર રહેવા દેવી નથી. (૬૩)

ધર્મશાળા કરવાનું કામ કરાવે છે. તેમાં કહે છે જે, 'આજ્ઞાએ કરીને આવી ધર્મશાળાયું તો અનંત કરીએ પણ તેમાં બંધાવું નહિ ને બંધાવું તો ભગવાન ને સાધુ એ બેમાં જ બંધાવું.' (૬૪)

શાસ્ત્રમાં કેટલાંક વચન તો સિદ્ધાંતરૂપ હોય[૧] ને કેટલાંક વચન તો કોઈ નિમિત્ત અર્થે[૨] હોય તે સમજી રાખવું. (૬૫)

---

૧. જેમ કે, શિક્ષાપત્રીમાં 'નિજાત્માનં બ્રહ્મરૂપમ્'; શ્લોક : ૧૧૬.

૨. નૈમિત્તિક કર્મનું પાલન કરવારૂપ. જેમ કે, વ્રતપાલન, તીર્થાટન, રજસ્વલાસ્નાન, ગ્રહણ વખતે નાહવું ઈત્યાદિ.

શરદઋતુમાં આકાશ નિર્મળ જોઈને બોલ્યા જે, 'આવું અંતઃકરણ થાય ત્યારે જીવ સુખિયો થાય, તેમ સત્સંગ કરતાં કરતાં થાય છે.' (૬૬)

મોટાનો મત એ છે જે, અનેક પ્રકારે દેહદમન કરવું અને ટાઢ, તડકો, ભૂખ, તરસ તેનું સહન કરવું પણ કેવળ દેહનું જતન કરવું નહિ. (૬૭)

નિરંજનાનંદ સ્વામી પાસે બેસે તો અંતર ટાઢું થઈ જાય, તેમ એવા મોટા સાધુ પાસે બેસે તો સુખ આવે. તે કેને સુખ આવે ? તે જેને તેમાં હેત હોય તેને આવે. (૬૮)

કોટિ કલ્પે આ વાત હાથ આવી છે પણ તે સત્સંગ રાજાને, નાતીલાને ને ઘરનાં માણસને નથી ગમતો ને ઈન્દ્રિયું, અંતઃકરણને પણ નથી ગમતો ને એક જીવને જ ગમે છે ને માયા તો પેટ કૂટે છે જે, મારા હાથથી ગયો. (૬૯)

સાધન કરી કરીને મરી જાય તોપણ વાસના ટળે નહિ. એ તો મોટા અનુગ્રહ કરે ત્યારે જ ટળે છે. (૭૦)

આપણું તો દર્શન કરશે તેનું કલ્યાણ થાશે, પણ બહુ મહિમા કહીએ તો કોઈ વર્તમાન પાળે નહિ, ને આ તો મુક્તે દેહ ધર્યા છે ને વાસના જેવું જણાય છે તે તો દેહ ધર્યો તેનો ભાવ જણાય છે, નીકર તો દેહ રહે નહિ. (૭૧)

મહારાજની કહેલી વાત કરી જે, ''મહારાજ કહે જે, કરોડ વહાણે કરીને એક મનવાર[૧] ભરાય એવી સો કરોડ મનવાર્યું ભરવી છે, એટલા જીવનું કલ્યાણ કરવું છે. તે એટલા જીવનું કલ્યાણ કેમ થાય ? પછી અમે વિચાર કર્યો જે, અમારું દર્શન કરે તેનું કલ્યાણ. વળી, એમ વિચાર કર્યો જે, અમારું દર્શન તે કેટલાક જીવને થશે ? માટે અમારા સાધુનાં દર્શન કરે તેનું પણ કલ્યાણ. પછી વળી તેમાં પણ વિચાર થયો જે, સાધુનું દર્શન પણ કેટલાક જીવને થાશે ? માટે અમારા સત્સંગીનું દર્શન કરે તેનું પણ કલ્યાણ; ને સત્સંગીને જમાડે ને એનું જમે, ને સત્સંગીને પાણી પાય ને એનું પાણી પીએ, એ સર્વેનું કલ્યાણ કરવું છે.'' (૭૨)

ગુરુનું અંગ[૨] બોલાવ્યું, તેમાં પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, 'આ અંગમાં તો સર્વે

---

૧. મોટું વહાણ.

૨. બ્રહ્માનંદ સ્વામી રચિત મનહર છંદમાં વર્ણવેલ ગુરુમહિમા :

'ગુરુદેવ જનની જનક રુ સંબંધિ બંધુ, પૂરન અત્યંત સુખ ગુરુહું સે પાયો હૈ,
નાસિકા બદન બૈન દિને ગુરુ દિવ્ય નૈન, શોભિત શ્રવન દેકે શબ્દ સુનાયો હૈ; ➤

વાત ગુરુ જ કરે એમ કહ્યું છે પણ કાંઈ પુરુષપ્રયત્નનું તો કહ્યું નથી તે કેમ સમજવું ?' ત્યારે તેનો ઉત્તર કર્યો જે, 'સર્વે વાત ગુરુ જ કરે છે, ત્યારે અહીં અવાણું છે. અને હમણાં એમ છે જે, સર્વે દોષ ટળી જાય તો પછી સુખે સૂઈ રહે, પછી કોઈક ટોકે તોપણ ન ખમાય, ને જ્ઞાન વિના તો ઉન્મત્ત થઈ જાય. માટે સર્વ કરતાં જ્ઞાન શ્રેષ્ઠ છે.' (૭૩)

ભગવાન ને સાધુના મહિમાની બહુ વાત કરી. ત્યારે પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, 'આવો મહિમાનો સાક્ષાત્કાર કેમ થતો નથી ?' તેનો ઉત્તર કર્યો જે, 'સાક્ષાત્કાર થાય તો છકી જવાય, માટે ધીરે ધીરે જ્ઞાન આપે છે ને મહિમા વૃદ્ધિ પમાડે છે. જેમ ફળ, પુષ્પ વૃદ્ધિ પામે છે તેમ થાય છે. એ ભગવાનને જેમ ઘટે તેમ આવડે છે ને જેમ ઘટે તેમ કરે છે, ને ઠામૂકું[૧] આપે તો ગાંડા થઈ જવાય. માટે એ ભગવાન ઠીક જ કરે છે.' (૭૪)

આ તો અનંત ભગવાનના ભગવાન છે, એટલું જ કહીએ છીએ. એથી આઘું કેટલુંક કહીએ ? તે આપણા ઘરમાં આવીને બેઠા છે, આ તો કૂબામાં[૨] જેમ હાથી બાંધે છે તેમ છે. (૭૫)

આપણે તો ભગવાનનો ખપ નથી પણ ભગવાન આવીને પરાણે આપણને વળગ્યા છે. તે મહારાજ કહે, ''ભૂત વળગે છે તે પણ નથી મૂકતું, તો અમે કેમ મૂકશું ?'' (૭૬)

ભગવાન જીવના ગુના સામું જોતા નથી. તે કોઈ જીવ ભગવાનની સ્તુતિ કરીને એમ બોલે જે, 'હું ગુનેગાર છું.' તો તેના ગુના ભગવાન માફ કરે છે. (૭૭)

અમને તો એક જન્મ-મરણનો રોગ ટાળતાં આવડે છે, બીજું આવડતું નથી. (૭૮)

'સર્વ પ્રકારની આસક્તિ ટળી જાય તો આ લોક ને આ દેહ તે ગમે નહિ ને આ લોકમાં રહેવું પડે તે દુઃખ થાય,' એમ બોલ્યા. તે ઉપર પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, 'આસક્તિ રહે છે તેનું દુઃખ થાય છે, તેનું કેમ કરવું ?' પછી તેનો

દિયે ગુરુ કર પાવ શીતલતા શિષ્યભાવ, ગુરુરાય પિંડહું મેં પ્રાણ ઠહરાયો હૈ,
કહત હૈ બ્રહ્માનંદ કંદ સુખ દયાસિંધુ, ગુરુદેવ મેરો ઘાટ દૂસરો બનાયો હૈ.'

૧. એકી સાથે, બધું.

૨. ગરીબ લોકો ઘાસથી છાવરી લઈ ઘર બાંધે તે.

ઉત્તર કર્યો જે, ‘એ દુઃખ સારું કરે છે, કેમ જે, નિર્માની રહેવાય; ને ભગવાન કરતા હશે તે ઠીક કરતા હશે. ને દેહનું રૂપ તો ગામ ફણેણીમાં સુરાખાચરને કાન દેખાડ્યો તે ભેગી ઊલટી થઈ, તેમ બીજાને દેખાય તો એવું થાય.’ (૭૯)

‘વચનામૃત’ વંચાવીને તેમાં બહુ વાત કરી ને બોલ્યા જે, ‘આવું જ્ઞાન તો સંગે કરીને ને કાળે કરીને થાય, જેમ વિદ્યા ભણે છે તેમ થાય પણ અનુગ્રહ થકી ન થાય; ને અનુગ્રહ કરે તો સમાધિ થાય, તે વિજ્ઞાનદાસજીને અક્ષરધામ દેખાતું તોપણ બે ઘર કર્યાં ને સાધુએ કાઢ્યા ત્યારે નીકળ્યા. માટે જ્ઞાન શ્રેષ્ઠ છે.’ (૮૦)

આ તો પ્રબંધે[૧] કરીને રાખીએ છીએ પણ ધન ને સ્ત્રી ન જોઈએ એવા માણસ ઝાઝા જડે નહિ. (૮૧)

‘વચનામૃત’ની આખી પ્રત્યું પણ સત્સંગમાં સહાય નહિ કરે, તે તો પુસ્તક મૂકી મૂકીને પણ ચાલ્યા જાય છે. માટે સહાય તો આવા સાધુ કરશે. (૮૨)

લોયાના સાતમા વચનામૃતમાં કહ્યું છે જે, ઇન્દ્રિયું, અંતઃકરણ ને અનુભવ એ ત્રણે પૂગે ત્યારે પૂરો જ્ઞાની કહેવાય. તે ઉપર બોલ્યા જે, ‘આપણે તો સર્વે પૂગે છે ને નથી દેખાતું તે તો એની ઇચ્છા છે.’ (૮૩)

પાણીના ધરા[૨] જેવું તો શ્વેતદ્વીપના મુક્તને રહે છે ને અક્ષરધામની તો વાત જ શી કહેવાય ! ને આ લોકમાં તો કેટલાક પ્રકારના વિક્ષેપ આવે, માટે ઠોંટ મારીને મોઢું રાતું રાખવું એવું છે. (૮૪)

નંદ રાજાએ આખી પૃથ્વીનું ધન ભેળું કર્યું ને પછી છેલ્લી વારે એમાંથી મોત થયું,[૩] ને ચિત્રકેતુ રાજાએ કરોડ સ્ત્રિયું ભેળી કરી ને છેલ્લી વારે તેમાંથી દુઃખ થયું ત્યારે મૂકી;[૪] તે માર્ગ જ એવો છે. (૮૫)

---

૧. નિયમે કરીને.

૨. ઊંડા પાણીના ભરેલા ધરામાં જેવી શીતળતા હોય છે, તેવી અંતરમાં શાંતિ.

૩. નંદ રાજા અતિ લોભી હતા. તેમણે પૃથ્વીમાંનું બધું જ ધન પોતાની પાસે ભેગું કરી દીધું હતું. તેમની પાસે વરાહનું હાડકું હતું, જેના દ્વારા તેઓ સમુદ્રમાં તળિયે જઈ શકતા અને ત્યાં બધું ધન મૂકી આવતા. પરંતુ નારદજીના કહેવાથી તેમની રાણીએ ‘આ હાડકું નંદ રાજાની અગાઉની રાણીનું હાડકું છે’ એમ માની લઈ, તેને ચૂલામાં બાળી દીધું. આ સમાચાર મળતાં નંદ રાજા તરત મૃત્યુ પામ્યા.

૪. એક નિઃસંતાન રાજા. અંગિરા ઋષિએ ત્વષ્ટાદેવની પ્રસાદી મુખ્ય રાણી કૃત-દ્યુતિને ખવડાવી. કરોડો સ્ત્રી પૈકી એક જ સ્ત્રી સંતાનવાળી થઈ. ➤

આપણામાં ત્યાગી થઈ જાય છે ને સંસાર મૂકી દે છે, એ તો ભગવાનમાં હેત તે તણાઈ આવે. એ તો જોગ છે પણ સાંખ્ય નહિ, ને હેત તો આંગળી ત્રુટતું હોય પણ સાંખ્ય નહિ, ને જેને સાંખ્ય હોય ને સાધુ થાવા આવે ને તેને કહીએ જે, ઘરનાં માણસ સર્વે ઘરમાં સૂતાં હોય ને ઘર બાળીને આવો તો સાધુ કરીએ; તો સાંખ્યવાળાને એ કઠણ ન પડે ને જોગવાળાથી એ થાય નહિ. (૮૬)

ચિંતામણિ કાંઈ રૂપાળી ન હોય, તેમ ભગવાન ને સાધુ પણ મનુષ્ય જેવા જ હોય પણ એ દિવ્ય છે ને કલ્યાણકારી છે. ને મનુષ્યનું દેહ ચિંતામણિ છે. (૮૭)

જો માર માર કરતો કોઈ આવતો હોય તો એમ સમજવું જે, 'મારા સ્વામીનું જ કર્યું સર્વે થાય છે, પણ તે વિના કોઈનું હલાવ્યું પાનડું પણ હલતું નથી.' (૮૮)

'વાંદરું વૈકુંઠમાં રહે નહિ' એમ કહે છે, તે સારુ આપણે ભગવાન પાસે રહેવાય એવા સ્વભાવ કરવા; તે આંહીં કરવા કાં શ્વેતદ્વીપમાં જઈને કરવા. (૮૯)

બ્રહ્માંડ આખું સ્વામિનારાયણનું ભજન કરશે ત્યારે સત્સંગ થયો એમ જાણવું ને ત્યાં સુધી થાવો છે. ને એક એક સાધુની કેડ્યે[1] લાખ લાખ માણસ ફરશે ત્યાં સુધી સત્સંગ થાવો છે. (૯૦)

જીવને ચોંટવાનાં ઠેકાણાં બે જ છે, તે ભગવાનમાં ચોંટે નીકર માયામાં ચોંટે. પણ આધાર વિના કેમ રહેવાય ? (૯૧)

દોષ કેમ ટળતા નથી ? એ પ્રશ્ન પૂછ્યો. તેનો ઉત્તર જે, 'એ તો ધન્વંતર વૈદ[2] છે તે ખોટા કેમ થાશે ? ને જેમ અક્ષરાનંદ સ્વામીને ગોળી

બીજી સ્ત્રીઓને ઈર્ષ્યા આવી કે એ માનીતી થઈ જશે. આથી કુંવરને ઝેર આપી મારી નાખ્યો. રાજા વધુ દુઃખી થયો, નારદજીના ઉપદેશથી સાચું જ્ઞાન થયું. છેવટે બધું છોડી યમુનાતટે તપ કરી સુખી થયો.

૧. પાછળ.

૨. વિષ્ણુનો તેરમો અવતાર. આયુર્વેદના પ્રવર્તક ધન્વન્તરિ, દીર્ઘતમાના પુત્ર અને કેતુમાનના પિતા હતા. પુરાણ અનુસાર સમુદ્રમંથન વખતે નીકળેલાં ચૌદ રત્નો પૈકી અમૃતકુંભ સાથે તેઓ પ્રગટ થયેલા. ભાવપ્રકાશ ગ્રંથ મુજબ ઇન્દ્રે સ્વયં આયુર્વેદ શિખવાડીને તેમને પૃથ્વી પર લોકકલ્યાણ માટે મોકલ્યા હતા.

(ભાગવત : ૯/૧૭/૪-૫ તથા વિષ્ણુપુરાણ : ૪/૮/૮-૧૧)

દઈને રાફી[1] કાઢી નાખી, તેમ જ કામ-ક્રોધાદિક ઘણી રાફિયું છે, તે કાઢી મૂકશે. આપણે તો એને બાઝી પડવું એટલું જ કરવું.' (૯૨)

ગાફલાઈ ટાળવાનું કારણ એ છે જે, ખટકો રાખે તો ટળે ને બીજો ઉપાય તો કોઈક શિક્ષા કરે ત્યારે ટળે. (૯૩)

આ તો બહુ મોટો લાભ થયો છે પણ ઊંઘમાં જાય છે, તે શું જે, વિષયમાં સુષુપ્તિ નિરંતર વર્તે છે.[2] ને આ દર્શન તો પંચમહાપાપને[3] બાળી મૂકે એવું છે પણ મહિમા જણાતો નથી. (૯૪)

કર્મવિપાક નામે ગ્રંથ છે તે મહારાજે વંચાવ્યો હતો. તેમાં કહ્યું છે જે, 'આ પાપે કરીને આ રોગ થાય,' એ પ્રકારે તેમાં ઘણો વિસ્તાર કર્યો છે. (૯૫)

આખી પૃથ્વીમાં એક માણસ મરે તેનો કાંઈ ખરખરો થાય છે ? તેમ અક્ષરની દૃષ્ટિને જે પામે છે તેને આખા બ્રહ્માંડનો પ્રલય થાય તોપણ થડકો ન થાય, એવી પણ એક સમજણ છે. (૯૬)

સાંખ્યની દૃઢતા કેમ થાય ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર કર્યો જે, 'માણસ મરી જાય છે, દેહ ઘરડો થાય છે, તે જોવું. ને નિત્યપ્રલય,[4] નિમિત્તપ્રલય[5] ને પ્રાકૃતપ્રલય[6] તેનો વિચાર કરવો. ને સાંખ્ય ને જોગ સિદ્ધ કરવાનું કારણ આ સમાગમ છે.' (૯૭)

---

૧. હાથી જેવો પગ થઈ જવાનો એક જાતનો રોગ. તે એક જાતનું જંતુજન્ય પગનું દરદ છે. સાધારણ રીતે તે એડી કે ફણામાં થાય છે. તેમાં ઘણાં છિદ્રો પડી પરુ વહે છે. તેના દાણા રાતા, ધોળા કે કાળા હોય છે. રાફીવાળો પગનો ભાગ ઠેઠ હાડકાં સુધી સડી જાય છે.

૨. વિષયમાં સુષુપ્તિ વર્તવી એટલે વિષયભોગમાંથી ક્યારેય બહાર ન આવવું તે.

૩. બ્રહ્મહત્યા, સુવર્ણની ચોરી, સુરાપાન, ગુરુસ્ત્રીગમન તથા આ ચાર માંહેલા કોઈનો સંગ કરવો.

૪. દેવ, દૈત્ય અને મનુષ્યાદિકના જે દેહ તેનો ક્ષણ ક્ષણ પ્રત્યે નાશ તેને નિત્યપ્રલય કહીએ. (વચ. ગ.પ્ર. ૧૨). જીવો દ્વારા રોજ ભોગવાતી સુષુપ્તિ અવસ્થા, એ પણ નિત્યપ્રલય છે. નિત્યપ્રલયમાં જીવની ઉપાધિ લીન થઈ જાય છે. (વચ. અમ. ૨ના આધારે)

૫. વિરાટ બ્રહ્માનો દિવસ વીત્યે રાત્રિ પડે છે ત્યારે ત્રિલોકીનો નાશ થાય છે. તે નિમિત્તપ્રલય. આમ, વિરાટ બ્રહ્માની સુષુપ્તિને નિમિત્તપ્રલય કહ્યો છે.

૬. પ્રાકૃતપ્રલય એટલે મહાપ્રલય; જુઓ સ્વામીની વાત : ૧/૫૬.

જેમ નાતનો, નામનો ને ગામનો નિશ્ચય થયો છે, તેમ જ એવો અભ્યાસ કરે જે, 'હું આત્મા છું, બ્રહ્મ છું, સુખરૂપ છું ને ભગવાનનો ભક્ત છું, પણ દેહ તે હું નહિ;' એમ કરે તો તે પણ થાય. ને આ દેહ આપણને નિત્યે નરક ચૂંથાવે છે એથી ભૂંડું શું ? પણ જ્ઞાન વિના તેની ગમ નથી. (૯૮)

અક્ષરધામના જેવું સુખ આંહીં વરતે છે, તેમાં પણ કેટલાક દુખિયા છે. તેમાં દેહનું દુઃખ થોડું ને મનનું દુઃખ ઝાઝું છે. (૯૯)

પ્રકૃતિપુરુષ સુધી ત્રણ તાપ છે ને ત્રણ ગુણ છે ને તેથી પર ગુણાતીત સુખ છે. (૧૦૦)

ભગવાન ને ભગવાનના સાધુ એ બે સામું જોવું ને એ જ જોયા જેવા છે, બીજામાં કાંઈ માલ નથી. (૧૦૧)

મોટાને વિષે મનુષ્યભાવ નથી રહ્યો તેનો કેમ તપાસ કરવો ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર કર્યો જે, 'એની કોઈ ક્રિયામાં દોષ ન આવે એ જ દિવ્યભાવ છે.' (૧૦૨)

ભગવાનની સ્તુતિ કરવી પણ પોતાને પતિત ને અધમ માનવું નહિ. કેમ જે, એમ માને તો જીવમાં બળ રહે નહિ ને જીવ ગ્લાનિ પામી જાય, ને આપણે તો ભગવાન મળ્યા છે માટે પતિત શા સારુ માનીએ ? આપણે તો કૃતાર્થ માનવું. (૧૦૩)

'મોંહા-મોંહ મિલે નિજ પ્રીતમ, કૌન પતિયાર કરે પતિયાંસે.'[૧]

– તેમાં શું કહ્યું જે, કાગળના લખનારા મળ્યા તે પછી કાગળનું શું કામ ? તેમ આપણને પ્રગટ સંત મળ્યા છે હવે શું બાકી રહ્યું ? (૧૦૪)

આજ તો મહારાજ કહે, 'સૌને ભીડામાં લેવા છે ને સૌને એકાંતિક કરવા છે ને વાસના હશે તો સૂર્યના લોકમાં થઈને બાળીને લઈ જાશું.' (૧૦૫)

રાજાના કુંવરને ઢેઢથી મરાય નહિ, તેમ ભગવાનના ભક્તને માથે કાળ, કર્મ, માયા આદિક કોઈનો ભાર નહિ જે તેને પીડી શકે. (૧૦૬)

સુલભા[૨] હતી તે સમાધિવાળી હતી. તે પરકાયામાં પ્રવેશ કરતી એવી

---

૧. **અર્થ :** પોતાના પ્રિયતમ મુખોમુખ પ્રત્યક્ષ મળ્યા પછી પત્રમાં કોણ વિશ્વાસ કરે ?

૨. એક બ્રહ્મવાદિની સ્ત્રી. પોતે કુમારિકા હતી ત્યારથી એકલી જ પૃથ્વી પર વિચરતી. તેણે જનકની પ્રશંસા સાંભળી પોતાનું શરીર યોગશક્તિથી બદલીને સૌંદર્યવાન બનાવ્યું. મિથિલામાં જઈ ભિક્ષા નિમિત્તે જનકને મળી. પરંતુ જનકને તેમાં મોહ ➤

હતી, પણ વનમાં ગઈ ત્યાં સારું દેખીને એમ થયું જે, 'કોઈ પુરુષ હોય તો રમીએ.' (૧૦૭)

ધર્મશાળા હતી તે પાડીને ફરી કરી, તે હવે પ્રથમની દેખાતી નથી. એમ પ્રકૃતિનું કાર્ય સર્વે નાશ કરી નાખવું, તેનું નામ સાંખ્ય કહેવાય. (૧૦૮)

પોતાને જાણે બે માણસનું કામ કરે તેથી પણ મોટાની આજ્ઞાએ કરીને બેસી રહે અથવા કહે એટલું કરે એ જ શ્રેષ્ઠ છે. (૧૦૯)

વિષય લોપી નાખતા હોય તેને મોટાને રાજી કર્યાનો શો ઉપાય ? પ્રશ્નનો ઉત્તર એ જે, મોટાની અનુવૃત્તિ ને તે જે કહે તે કરવું એ જ છે. (૧૧૦)

મોટાને શું કરવાનું તાન છે તે કેમ સમજાય ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર કર્યો, તેમાં વરતાલનું સોળમું 'વચનામૃત' વંચાવીને બોલ્યા જે, 'આમાં કહ્યું છે તેમ કરાવવું છે. તે શું જે, ભગવાનનું ભજન ને ભગવાનના ભક્તનો સંગ એ બે જ રહસ્ય ને અભિપ્રાય છે. તે લઈને મંડે તો રાજી થતાં ક્યાં વાર છે ? માટે રાજી કરવા હોય તેણે મંડવું.' (૧૧૧)

જ્ઞાની હોય તેને પણ ટાઢ, તડકો, ભૂખ, તરસ આદિક દેહના ભાવ સર્વે જણાય, એ પણ સમજવું. (૧૧૨)

પ્રિયવ્રતને[૧] છોકરાં થયાં ને આત્મારામ ભાગવત કહેવાણા, કેમ જે, ભગવાનની કથા ને ભગવાનને વહાલા એવા જે સાધુ તેના સંગનો ત્યાગ ન કરતા હવા; ને જનકે[૨] કહ્યું જે, મિથિલાનગરીમાં મારું કાંઈ બળતું નથી, પણ છોકરાં થયાં; ને ગોવર્ધનભાઈને તો સાકર ને મીઠું એ બેય સરખાં તોપણ

ન થયો. પોતાનો પ્રભાવ જનક પર લાદવા સુલભા યોગશક્તિથી જનકની બુદ્ધિમાં પ્રવેશી ગઈ ને તેના મનને બાંધી લીધું. એક જ શરીરમાં જનક અને સુલભાનો સંવાદ થયો. ગુરુ પંચશિખના પ્રતાપે જનકે તેનો પરાભવ કર્યો.

(મહાભારત, શાન્તિપર્વ)

૧. સ્વાયંભુવ મનુના પુત્ર. નારદજીના સમાગમથી તેઓ રાજપાટ છોડી સાધુ થયા. પછી બ્રહ્માની દરમ્યાનગીરીથી પાછા સંસારમાં આવ્યા, છતાં મન તો ત્યાગી જેવું જ હતું. ગૃહસ્થ હોવા છતાં આત્મારામ ને મહાભાગવત કહેવાયા. જગતથી નિર્લેપ રહ્યા. (ભાગવત : ૭/૧-૨)

૨. મિથિલાના રાજવંશીઓનું ઉપનામ 'જનક' કહેવાય છે. એટલે મિથિલાના બધા જ રાજાઓ જનક કહેવાયા. સીતાજીના પિતા સિરધ્વજ નામના જનક હતા.

(વિષ્ણુપુરાણ : ૪/૫/૨૨-૪)

છોકરાં થયાં; માટે ભેળા રહે તો છોકરાં થાય. (૧૧૩)

ભગવાન અને મોટા સાધુને આશરે કરીને તો વાદળ જેવાં દુઃખ આવવાનાં હોય તે પણ ટળી જાય ને સાધન કરીને તો કૂટી કૂટીને મરી જાય તોપણ ન ટળે. (૧૧૪)

હૈયામાં જ્ઞાન ભર્યું છે એ તો હજી બહાર કાઢ્યું નથી. કેમ જે, સાંભળનારા આગળ પાત્ર ન મળે. ને એ જ્ઞાન તો બ્રહ્માની આયુષ્ય પર્યંત કરીએ તોપણ ખૂટે નહિ; પણ તે કહ્યાની તો નિવૃત્તિ આવતી નથી. (૧૧૫)

ઇન્દ્રિયું-અંતઃકરણનાં દુઃખ આવતાં હોય તેનું કેમ કરવું ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર કર્યો જે, 'એ તો મોટા મોટાને પણ આવતાં, એ તો સ્વભાવ કહેવાય, માટે તેનું સહન કરવું.' (૧૧૬)

મોટા છે તે કોઈકને વધુ સુખ આપે છે ને કોઈકને થોડુંક સુખ આપે છે તેનું કેમ સમજવું ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર કર્યો જે, 'મોટા તો સમુદ્ર જેવા છે. તે સમુદ્રમાં પાણીની ખોટ નથી; તેમ એ તો કોઈને ઓછું સુખ આપતા નથી, પણ પાત્રને લઈને એમ જણાય છે. ને ઉપરથી તો મોટા માણસનું રાખવું પડે એવું ગરીબનું ન રખાય, એ તો વહેવાર કહેવાય જે, પર્વતભાઈ જેવા વાંસે બેસે ને મોટું માણસ હોય તે આગળ બેસે.' (૧૧૭)

મહારાજના સ્વરૂપમાં વળગી રહેવું ને અગિયાર નિયમ[1] પાળવા ને ત્યાગીને ત્રણ ગ્રંથ[2] પાળવા એટલું કરવું છે; બીજું કાંઈ કરવું નથી. (૧૧૮)

કોટિ જન્મે કસર ટળવાની હોય તે આજ ટળી જાય ને બ્રહ્મરૂપ કરી મૂકે, જો ખરેખરા સાધુ મળે ને તે કહે તેમ કરે તો. (૧૧૯)

કેટલેક રૂપિયે આંખ્ય, કાન આદિક ઇન્દ્રિયું મળે નહિ તે ભગવાને આપ્યાં છે, પણ જીવ કેવળ કૃતઘ્ની છે. (૧૨૦)

કોટિ કલ્પે ભગવાનનું ધામ ન મળે, તે આવા સાધુને હાથ જોડે એટલામાં મળે છે. (૧૨૧)

---

૧. ૧. કોઈની હિંસા ન કરવી. ૨. પરસ્ત્રીનો સંગ ન કરવો. ૩. માંસ ન ખાવું. ૪. દારૂ ન પીવો. ૫. વિધવા સ્ત્રીનો સ્પર્શ ન કરવો. ૬. આત્મહત્યા ન કરવી. ૭. ચોરી ન કરવી. ૮. કોઈને કલંક લગાડી બદનામ ન કરવો. ૯. કોઈ દેવની નિંદા ન કરવી. ૧૦. બિનખપતું - હૉટલ વગેરેનું અને ડુંગળી-લસણ-હિંગવાળું ન ખાવું. ૧૧. ભગવાન અને સંતથી વિમુખ જીવ હોય તેના મુખેથી કથા ન સાંભળવી.

૨. શિક્ષાપત્રી, ધર્મામૃત અને નિષ્કામશુદ્ધિ.

બીજા દોષને મહારાજ ગણતા નથી, પણ ચારના દ્રોહને[1] ગણે છે. એક ભગવાન, બીજા આચાર્ય, ત્રીજા સાધુ ને ચોથા સત્સંગી; માટે એ ચારનો દ્રોહ ન કરવો. (૧૨૨)

ભગવાનના સ્વરૂપની નિષ્ઠા થઈ તેને સાધન સર્વે થઈ રહ્યાં, બાકી કાંઈ કરવું રહ્યું નથી. (૧૨૩)

મહારાજે કહ્યું હતું જે, સ્ત્રીને છોકરાં થાય તે પછી પુરુષમાં હેત ઓછું થઈ જાય; તેમ ભગવાનની મૂર્તિ દેખાય તે પછી પ્રગટની તાણ્ય ઝાઝી રહેતી નથી. (૧૨૪)

આ લોકમાં ડાહ્યો તો કોઈ પ્રભુ ભજતો નથી ને જે ગાંડો થાય તે ભજે છે. (૧૨૫)

બાજરો ખાવો ને પ્રભુ ભજવા, બીજું કાંઈ કરવું નથી ને રોટલા તો ભગવાનને દેવા છે, સાધુને દેવા છે, તે દેશે, દેશે ને દેશે. (૧૨૬)

ધર્મશાળાના કામમાં માણસે બહુ દાખડો કર્યો, તે અમે રાજી થયા, તે ભગવાન રાજી થઈ રહ્યા. ને આવા સાધુનું દર્શન તો પંચમહાપાપને પણ બાળી નાખે એવું છે, પણ એવો મહિમા નથી ને એવો મહિમા હોય તો અંતરમાંથી આનંદના ફુવારા છૂટે. અને આ તે કાંઈ વાતું છે ! આ તો અક્ષરધામની વાતું છે, પણ સાંખ્ય વિના કસર રહી જાય છે, ને સાંખ્યવાળાને તો આ લોક સર્વે નર્ક જેવું લાગે છે, પણ ક્યાંઈ માલ મનાય નહિ. ને આ કારખાનું તો સર્વે ધૂડ્યનું છે, માટે તેમાં માલ માનવો નહિ. (૧૨૭)

ભગવાનમાં ને સાધુમાં હેત રહેશે તો તેના ઉપર સૌ હેત કરશે ને એથી પ્રતિકૂળ રહેશે તેને તો સૌ પ્રતિકૂળ થાશે, એ વાત સમજી રાખવી, એમાં કાંઈ સંશય નથી. (૧૨૮)

દુઃખ કોઈ માનશો નહિ ને જે જોઈએ તે આપણને મળ્યું છે, ને ઝાઝા રૂપિયા આપે તો પ્રભુ ભજાય નહીં, તે સારુ આપતા નથી. (૧૨૯)

મહાપ્રલયના અગ્નિમાં પણ વાસના બળી નહિ. તે વાસના તો કારણ શરીરરૂપ જે માયા તે છે. તેને ટાળવાનું કારણ તો એ છે જે, એક તો

---

૧. દ્રોહ અને અપરાધ આધ્યાત્મિક માર્ગમાં વિઘ્નરૂપ છે. અજાણતાં થાય તે અપરાધ ને જાણી-બૂજીને થાય તે દ્રોહ. દ્રોહ અને અપરાધ મન, વાણી ને કર્મથી એમ ત્રણ પ્રકારે થાય છે. અપરાધીને ઊગરવાનો અવકાશ છે, દ્રોહી તો અસુરમાં જ ખપે છે.

ભગવાનની ઉપાસના ને બીજી આજ્ઞા, તે શિક્ષાપત્રીમાં કહ્યું છે જે, **'નિજાત્માનં બ્રહ્મરૂપં'** એમ માનવું, એ આજ્ઞા છે. તે એ વચનમાં મહારાજે સૌને એકાંતિક કરી મૂક્યા. (૧૩૦)

દુર્લભમાં દુર્લભ સત્સંગ, ને દુર્લભમાં દુર્લભ એકાંતિકપણું, ને દુર્લભમાં દુર્લભ ભગવાન, એ ત્રણ વાત આપણને મળી રહી છે. સુકાઈ જાઓ, અન્ન મૂકી દિયો, વનમાં જાઓ કે ઘર મૂકી દિયો તે કરતાં પણ આ સાધુની વાતું સાંભળવી તે અધિક છે, અને આ તો પુરુષોત્તમનાં વચન છે ને ગુણાતીત વાતું છે ને આ વાતુંમાંથી તો અક્ષરધામ દેખાય છે. તે ભગવાન અક્ષરધામ ને મુક્તને લઈને એવા ને એવા જ આવ્યા છે તેમાં ફેર ન સમજવો, ને મહિમા સમજાતો નથી તેથી જીવ દૂબળો રહે છે. (૧૩૧)

એક દિવસે રાજ દેવાય પણ વિદ્યા ન દેવાય. ને રાજાનો કુંવર હોય તેને ગમે એટલું ખવરાવે તોપણ એક દિવસે મોટો ન થાય. એ તો ધીરે ધીરે મોટો થાય, તેમ જ્ઞાન પણ સંગે કરીને ધીરે ધીરે થાય છે. (૧૩૨)

જેણે મોટાને જીવ આપી દીધો હોય તેને પણ વાસના રહે, તેને ટાળવાનું સાધન તો મહિમા ને આત્મનિષ્ઠા છે. (૧૩૩)

વાસના ટળે તોપણ દેહનો ભાવ રહી જાય. તે ઋષભદેવ ભગવાનનો દેહ પડવાનો થયો ત્યારે મુખમાં પાણાનો કોળિયો મૂક્યો, તે શાથી જે, ખાવાનો અભ્યાસ, માટે એ વાત પણ સમજવી. (૧૩૪)

કદાપિ રાજી થઈને માથે બે હાથ મૂકીએ તોપણ જ્ઞાન કેમ થાય ? એ તો વાતે કરીને થાય. ને રાજી થાય તો બુદ્ધિ આપે તેથી વાત સમજાય. (૧૩૫)

આ વાતું તો જાદુ છે તે સાંભળે તો ગાંડો થાય. તે ગાંડો તે શું જે, જગત ખોટું થઈ જાય, પછી તેને ડાહ્યો કોણ કહે ? (૧૩૬)

ઇન્દ્રિયું-અંતઃકરણ તો મુંબઈ ને સૂરતનાં તળનાં માણસ જેવાં છે, તેને સત્સંગ થાય નહીં. ને માંહીલો કજિયો તો બહુ ભારે છે, તે આડો આવે તે જાણે, એ તો મધરાશીના[1] રંગની પેઠે માયાના પાશ લાગ્યા છે તેથી વાત અડતી નથી. (૧૩૭)

'સાધને કરીને કદાપિ નિર્વાસનિક થવાશે તોપણ શું પાક્યું ? ને તેણે કરીને શું ફળ છે ? એ તો ઝાડવાં જેવો છે. ને ભગવાનની નિષ્ઠા છે ને

૧. મદ્રાસીના.

વાસના છે તોપણ તેની શી ફિકર છે ને તેનો શો ભાર છે ?' ઇત્યાદિ બહુ બળની વાત કરી. (૧૩૮)

ભગવાનનો આશરો થયો છે તે જેવી તો કોઈ વાત જ નથી, તેને તો સર્વે વાત થઈ રહી છે. કાંઈ કરવું બાકી રહ્યું નથી. ને ભગવાન તો અધમોદ્ધારણ છે, પતિતપાવન છે ને શરણાગતવત્સલ છે ને

'જાકો જગ મેં કોઈ નહીં, તાકું તુમ હો મહારાજ'

જેનું કોઈ નહિ તેના ભગવાન છે. ને ભગવાન તો ગરીબના નિવાજ કહાવે છે. ને

'પ્રગટને ભજી ભજી પાર પામ્યા ઘણા, ગીધ ગણિકા કપિવૃંદ કોટિ;
વ્રજતણી નાર વ્યભિચારભાવે તરી, પ્રગટ ઉપાસના સૌથી મોટી.'

માટે પ્રગટના જેવી તો કોઈ વાત નથી ને પ્રગટ સૂર્ય વતે અજવાળું થાય છે. માટે પ્રગટનો આશરો થયો તે બળ રાખવું. (૧૩૯)

તપાસીને જોયું તો આપણે તો વિષયનો સંબંધ હોય ત્યારે જ પ્રભુ ભજાય પણ તે વિના ભજાય નહિ. તે ખાવાનું, રહેવાનું આદિક સાનુકૂળ હોય તો ભજાય. (૧૪૦)

આ જીવ તો વિષયમાંથી નોખો પડતો નથી ને આ ભજન કરાવીએ છીએ તેમાંથી જરાક પળ, બે પળ નોખો પડે, તેમાંથી નિર્ગુણભાવને પામી જાય. ને જીવને તો 'વચનામૃત'માં લંબકર્ણ જેવો કહ્યો છે, પણ આ વર્તમાન પાળે છે, એ તો જીવ સારા હશે. ને બ્રહ્માંડમાં એવો કોઈ પુરુષ નથી જેને સ્ત્રી ન જોઈએ, ને એવી કોઈ સ્ત્રી નથી જેને પુરુષ ન જોઈએ, તેમાંથી નોખા પડવાનો તો મહારાજે એક શ્લોક લખ્યો છે જે, **નિજાત્માનં બ્રહ્મરૂપં ।** જેમ ગુજરાતની પૃથ્વીમાં પાતાળ સુધી ખોદીએ તોપણ પાણો ન મળે, તેમ બ્રહ્મરૂપ થાવું તેમાં કોઈ દોષ જ ન મળે. (૧૪૧)

મોરે તો ભગવાનને મુમુક્ષુ ખોળતા ને આજ તો ભગવાન મુમુક્ષુને ખોળે છે. (૧૪૨)

ભગવાન ભજીએ છીએ તેમાંથી બહુ જ મોટો લાભ થાશે, તે એક બ્રહ્માંડ જેટલો ન કહેવાય ને સો બ્રહ્માંડ જેટલો પણ ન કહેવાય. (૧૪૩)

અમારા ભેળા રહે છે ને બીજે માલ માને છે તેને ઓળખાય નહિ. ને આ દર્શન થાય છે તે તો બહુ જન્મને પુણ્યે થાય છે; નીકર દર્શન થાય નહિ. ને આ તો જેમ છે તેમ જણાય તો આ ઘડીએ ગાંડા થાઓ. ને ગાંડા નથી

થવાતું તે તો ભગવાનની ઈચ્છા છે. ને આ દર્શન તો બહુ દુર્લભ છે પણ વરસાદ વરસે ત્યારે તેનું માહાત્મ્ય ન જણાય પણ ન વરસે ત્યારે ખબર પડે. ને વરસાદ ન વરસે તેનું તો દેહને દુઃખ થાય, ને આ યોગ ન થાય તેનું તો જીવમાં દુઃખ થાય. ને આ જોગ નહિ થાય તેને તો પછી રોવું પડશે. (૧૪૪)

દેહને લઈને, દેશને લઈને, કાળને લઈને જીવ બહુ ગ્લાનિ પામી જાય છે, એ ગ્લાનિ પામવી નહિ. ને એનો તો એવો સ્વભાવ છે, ને કર્યું ભગવાનનું થાય છે તે ગમે તે કરે. ને સ્થૂળનું દુઃખ આવે,[૧] સૂક્ષ્મનું દુઃખ આવે,[૨] કારણનું દુઃખ આવે[૩] તેને માનવું નહિ. ને મહારાજે પણ મળતું રાખીને પ્રભુ ભજાવ્યા છે. (૧૪૫)

આ કારખાનાં જો એક વરસનાં કરીએ તો બે વરસનાં ઊભાં થાય, ને બે વરસનાં કરીએ તો ચાર વરસનાં ઊભાં થાય એમ છે. ને સૌ મંડીએ તો જૂનાગઢથી વરતાલ સુધી સડક બાંધી દઈએ, તે છાંયડે ચાલ્યા જઈએ તે તડકો જ ન લાગે પણ વાતું કરવાનું ને સમજવાનું છે તે રહી જાય. ને ભગવાન વિના તો આત્મજ્ઞાન, વૈરાગ્ય ને ધર્મ એ સર્વે અભદ્ર છે, કોઈ કલ્યાણકર્તા નથી. (૧૪૬)

ત્રીસ લક્ષણે યુક્ત સાધુરૂપ ભગવાન[૪] જાણવા ને ઓગણચાલીસ લક્ષણે

---

૧. શરીરમાં મંદવાડ રહ્યા કરે.

૨. મનમાં મૂંઝવણ રહ્યા કરે.

૩. વિષયભોગની વાસના રહ્યા કરે.

૪. **સંતનાં ત્રીસ લક્ષણો :**

૧. કૃપાલુ - સ્વાર્થની અપેક્ષા વિના પારકું દુઃખ સહન ન થાય તે અથવા પરદુઃખ ટાળવાની ઈચ્છાવાળો. **૨. સર્વદેહિનામ્ અકૃતદ્રોહ** - સર્વદેહીઓમાં મિત્રાદિ-ભાવ છે માટે કોઈનો પણ દ્રોહ નહિ કરનાર. **૩. તિતિક્ષુ** - દ્વન્દ્વને સહન કરનાર. **૪. સત્યસાર** - સત્યને જ એક બળ માનનાર. **૫. અનવદ્યાત્મા** - દ્વેષ-અસૂયા આદિ દોષથી રહિત મનવાળો. **૬. સમ** - સર્વમાં સમદૃષ્ટિવાળો. **૭. સર્વોપકારક** - સર્વને ઉપકાર જ કરનાર. **૮. કામૈરહતધી** - વિષયભોગથી બુદ્ધિમાં ક્ષોભ નહિ પામનાર. **૯. દાન્ત** - ઈન્દ્રિયોનું દમન કરનાર. **૧૦. મૃદુ** - મૃદુ ચિત્તવાળો. **૧૧. શુચિ** - બાહ્ય અને આન્તર શુદ્ધિવાળો, તેમાં સ્નાન વગેરેથી થતી બાહ્ય શુદ્ધિ અને ભગવાનનાં ચિંતનથી થતી આન્તર શુદ્ધિ કહી છે. **૧૨. અકિંચન** - અન્ય પ્રયોજને રહિત. **૧૩. અનીહ** - લૌકિક વ્યાપારે રહિત કોઈ પણ પ્રકારની ઈચ્છાએ રહિત. **૧૪. મિતભુક્** - મિતાહાર કરનાર. **૧૫. શાન્ત** - અંતઃકરણ જેનું નિયમમાં છે. **૧૬. સ્થિર** - સ્થિરચિત્તવાળો. **૧૭. મચ્છરણ** - હું જ શરણ (રક્ષિતા અને ➤

યુક્ત રાજારૂપ ભગવાન[1] જાણવા. બાકી ઐશ્વર્યપણે કરીને ભગવાનપણું નથી. આ વાત પણ અવશ્ય સમજવાની છે. (૧૪૭)

અંતરમાં ટાઢું રહ્યા કરે ને ધગી ન જાય તેના બે ઉપાય છે : એક તો ભગવાનનું ભજન કરવું ને બીજું ભગવાનને સર્વકર્તા સમજવા ને તેમાં સુખ આવે તો સુખ ભોગવી લેવું ને દુઃખ આવે તો દુઃખ ભોગવી લેવું. તે કહ્યું છે જે, **દાસના દુશ્મન હરિ કે'દી હોય નહિ, જેમ કરશે તેમ સુખ જ થાશે.** (૧૪૮)

ભગવાને મોહ શા સારુ કર્યો હશે ? એમ સંકલ્પ કરીને તપાસ કર્યો તો જણાણું જે, એ પણ સમજીને કર્યું છે, નીકર તો બ્રહ્માંડ ચાલત નહિ. (૧૪૯)

પ્રાપ્તિનો ઉપાય) જેને છે. **૧૮. મુનિ** - શુભાશ્રયનું મનન કરનાર. **૧૯. અપ્રમત્ત** - સાવધાન. **૨૦. ગભીરાત્મા** - જેનો અભિપ્રાય જાણી શકાય નહિ તે. **૨૧. ધૃતિમાન્** - આપત્કાળમાં ધૈર્યવાળો. **૨૨. જિતષડ્ગુણ** - ભૂખ, તરસ, શોક, મોહ, જરા, મૃત્યુ એ છ દ્વંદ્વોને જીતનાર. **૨૩. અમાની** - પોતાના દેહના સત્કારની અભિલાષા નહિ રાખનાર. **૨૪. માનદ** - બીજાઓને માન આપનાર. **૨૫. કલ્પ** - હિતોપદેશ કરવામાં સમર્થ. **૨૬. મૈત્ર** - કોઈને નહિ ઠગનારો. **૨૭. કારુણિક** - કરુણાથી જ પ્રવર્તનારો, પણ સ્વાર્થ કે લોભથી નહિ. **૨૮. કવિ** - જીવ, ઈશ્વર, માયા, બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ – આ પાંચ તત્ત્વોને યથાર્થ જાણનાર. **૨૯. આજ્ઞાયૈવં ગુણાન્ દોષાન્ મયાદિષ્ટાનપિ સ્વકાન્ । ધર્માન્ સન્ત્યજ્ય યઃ સર્વાન્ મામ્ ભજેત** - મેં વેદ દ્વારા ઉપદેશ કરેલા ગુણદોષોને જાણીને, પોતાના સર્વ ધર્મોનો ફળ દ્વારા ત્યાગ કરીને, મને સર્વભાવથી ભજનાર. **૩૦. જ્ઞાત્વા જ્ઞાત્વાઽથ યે વૈ માં યાવાન્ યશ્ચાસ્મિ યાદૃશઃ ॥ ભજન્ત્યનન્ય-ભાવેન** - હું જેવા સ્વરૂપવાળો છું, જેવા સ્વભાવવાળો છું અને જેટલી વિભૂતિવાળો છું, તેવી રીતે જાણી જાણીને એટલે વારંવાર વિચાર કરીને અનન્યભાવથી મારી ભક્તિ કરનાર. એવી રીતે સાધુનાં ત્રીસ લક્ષણ કહ્યાં છે. (શ્રીમદ્ભાગવત : ૧૧/૧૧/૨૯-૩૩).

૧. **ભગવાનનાં ઓગણચાલીસ લક્ષણો :**

૧. સત્યમ્ - સર્વ જીવપ્રાણીમાત્રનું હિત કરવું, સત્ય બોલવું. **૨. શૌચમ્** - પવિત્રતા, નિર્દોષપણું. **૩. દયા** - અન્યનાં દુઃખો દૂર કરવાની વૃત્તિ. **૪. ક્ષાન્તિઃ** - અપરાધીઓના અપરાધ સહન કરવા. **૫. ત્યાગઃ** - યાચકો પ્રત્યે ઉદારતા અથવા પરમાત્માને આત્મસમર્પણ. **૬. સંતોષઃ** - સદાય ક્લેશે રહિતપણું. **૭. આર્જવમ્** - મન, વાણી અને શરીરનું એકરૂપપણું. એટલે જેવું મનમાં તેવું જ વાણીમાં અને તેવી જ ક્રિયા કરવી; અર્થાત્ સરળતા. **૮. શમઃ** - મનનો સંયમ. **૯. દમઃ** - આંખ વગેરે બાહ્ય ઈન્દ્રિયો પર સંયમ. **૧૦. તપઃ** - શરીર તથા મનને ક્લેશ થાય તેવાં વ્રતાદિ કરવાં. **૧૧. સામ્યમ્** - શત્રુ-મિત્ર પ્રત્યે સમાન ભાવ. **૧૨. તિતિક્ષા** - ➤

મુક્તાનંદ સ્વામીમાં હેત થાય નહિ ને ભૂંડણ જેવી ડોશી હોય તેમાં હેત થાય; કેમ જે, દૈવની માયાનો મોહ જ એવો છે. (૧૫૦)

મોટાને વિષે સદ્‌ભાવ એ જ નિર્વાસનિકપણાનો હેતુ છે ને મોટાને વિષે અસદ્‌ભાવ એ જ વાસનાનો હેતુ છે. અને ભગવાન ઓળખાણા, સાધુ ઓળખાણા તે સમજી રહ્યા, હવે કાંઈ ધ્રોડ કરવો નહિ. (૧૫૧)

મોક્ષને અર્થે તો ભગવાન ને સાધુ એ બે જ છે ને બીજાં સાધનનું ફળ તો ધર્મ, અર્થ ને કામ છે. (૧૫૨)

સ્વામિનારાયણ નામના મંત્ર જેવો બીજો કોઈ મંત્ર આજ બળિયો

સુખ-દુઃખ જેવાં દ્વન્દ્વોથી પરાભવ નહિ પામવાપણું, સહનશક્તિ. **૧૩. ઉપરતિઃ** - અધિક લાભ તથા પ્રાપ્તિ પ્રત્યે ઉદાસીનતા. **૧૪. શ્રુતમ્** - સર્વ શાસ્ત્રાર્થનું યથાર્થ જાણવાપણું. **૧૫. જ્ઞાનમ્** - આશ્રિતોના અનિષ્ટની નિવૃત્તિ અને ઈષ્ટની પ્રાપ્તિ કરી આપવામાં ઉપયોગી જ્ઞાન અથવા જીવ, ઈશ્વર, માયા, બ્રહ્મ તથા પરબ્રહ્મની અનુભવપૂર્ણ જાણકારી. **૧૬. વિરક્તિઃ** - વૈરાગ્ય, વિષયોમાં નિઃસ્પૃહપણું અથવા વિષયોથી ચિત્તનું આકર્ષણ ન થવાપણું. **૧૭. ઐશ્વર્યમ્** - સર્વ જીવપ્રાણીનું નિયંતાપણું. **૧૮. શૌર્યમ્** - શૂરવીરપણું. **૧૯. તેજઃ** - પ્રભાવ, એટલે કોઈથી પણ પરાભવ ન પામવાપણું. **૨૦. બલમ્** - કલ્યાણકારી ગુણોને ધારણ કરવાનું સામર્થ્ય. **૨૧. સ્મૃતિઃ** - પોતાનામાં અનન્ય-ભાવે પ્રેમથી જોડાયેલ ભક્તોના અપરાધોને ન જોતા તેમને ક્ષણમાત્ર ન ભૂલે. તેમના ગુણોનું સ્મરણ કરે. **૨૨. સ્વાતંત્ર્યમ્** - અન્યની અપેક્ષાથી રહિતપણું. **૨૩. કૌશલમ્** - નિપુણપણું. **૨૪. કાન્તિઃ** - આધ્યાત્મિક તેજ. **૨૫. ધૈર્યમ્** - સર્વદા અવ્યાકુળતા. **૨૬. માર્દવમ્** - ચિત્તની કોમળતા અથવા ક્રૂરતાએ રહિતપણું. **૨૭. પ્રાગલ્ભ્યમ્** - પીઢતા, જ્ઞાનની ગંભીરતા. **૨૮. પ્રશ્રયઃ** - વિનયશીલતા, જ્ઞાન-ગરીબાઈ. **૨૯. શીલમ્** - સદાચાર. **૩૦. સહઃ** - પ્રાણનું નિયમન-સામર્થ્ય. **૩૧. ઓજઃ** - બ્રહ્મચર્યથી પ્રાપ્ત કરેલ દિવ્ય કાંતિ. **૩૨. બલમ્** - કલ્યાણકારી ગુણોને ધારણ કરવાનું સામર્થ્ય. **૩૩. ભગઃ** - જ્ઞાનાદિ ગુણોની અધિકતા. **૩૪. ગાંભીર્યમ્** - જ્ઞાનનું ઊંડાણ, આછકલાપણાથી રહિત અથવા અભિપ્રાય ન જાણી શકાય તે. **૩૫. સ્થૈર્યમ્** - ક્રોધ થવાનાં નિમિત્ત સતે પણ વિકાર ન થાય તે અથવા ચંચળતાનો અભાવ. **૩૬. આસ્તિક્યમ્** - શાસ્ત્રાર્થમાં વિશ્વાસ અથવા ભગવાન સદાકર્તા, સાકાર, સર્વોપરી અને પ્રગટ છે તેવી દૃઢ શ્રદ્ધા. **૩૭. કીર્તિઃ** - યશ. **૩૮. માનઃ** - પૂજાની યોગ્યતા. **૩૯. અનહંકૃતિઃ** - અહંકારનો અભાવ, નિર્માનીપણું.

(શ્રીમદ્‌ભાગવત : ૧/૧૬/૨૬-૨૮)

નથી ને એ મંત્રે કાળા નાગનું પણ ઝેર ન ચડે ને એ મંત્રે વિષય ઊડી જાય છે, બ્રહ્મરૂપ થાય છે ને કાળ, કર્મ, માયાનું બંધન છૂટી જાય છે, એવો બહુ બળિયો એ મંત્ર છે. માટે નિરંતર ભજન કરવું. (૧૫૩)

લાકડાં, પાણા, ઈંટાળા, માણસ એમાં સૌને દેવની માયાનો મોહ થયો છે પણ ભગવાનની મૂર્તિ આગળ તો આ સર્વે કાળનું ભક્ષ છે. અને કથા છે એ ભગવાનની મૂર્તિ છે, તે થકી સમજણની દૃઢતા થાય છે, માટે એનો અભ્યાસ રાખવો. (૧૫૪)

નરનારાયણાનંદ સ્વામી એ નરનારાયણ છે, તેણે ત્રણ વરસ સુધી ડોશિયુંની સભામાં બુરાનપુરમાં વાતું કરિયું. તેની મહારાજે નરનારાયણ કહીને પૂજા કરી ને તેના દીકરા યોગાનંદ સ્વામી ને કૃષ્ણાનંદ સ્વામી; માટે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહે તો છોકરાં પણ થાય. એ તો મોટા મોટા પણ સૌ સંસારમાં રહીને આવ્યા છે. (૧૫૫)

ચાર પ્રકારના સત્સંગી, તેમાં પ્રથમ સૌ કરતાં સરસ આત્મા ને પરમાત્માના જ્ઞાનવાળો; ને તે પછી બીજો ધ્યાન ને પ્રીતિવાળો, તેણે કરીને જોડાયો હોય તો તે પાર પડે; ને તે કેડે ત્રીજો આજ્ઞાવાળો, તે આજ્ઞામાં રહીને માંડમાંડ પૂરું કરે, તે પણ પાર પડે તો તે ઠીક છે; ને તે કેડે ચોથો તે કોઈક સાધુમાં હેત થયું હોય તેણે કરીને કોઈક રીતે નભે. એ રીતે ચાર પ્રકારના ભક્તનાં રૂપ કહ્યાં. તે પછી હરિજને પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, ‘ચાર પ્રકારના ભક્તમાં પ્રથમ કહ્યો જે જ્ઞાની તેને કોઈ પ્રકારનું વિઘ્ન આવે કે ન આવે ?’ પછી તેનો ઉત્તર કર્યો જે, ‘કોઈક ધક્કો મારે ને પછી પડી જાય ને પાછો ઊભો થાય છે. ને વળી જેમ ચોમાસામાં પડે છે ને ઊભો થાય છે, તેમ વિચારે કરીને દેશકાળને ટાળી નાખે ને દેશકાળ તો આવે ખરો; એ ઉત્તર છે.’ (૧૫૬)

કોટિ કલ્પે પણ જ્ઞાન કર્યા વિના છૂટકો નથી, તે શું જે, ‘નિજાત્માનં બ્રહ્મરૂપં’ એ શિક્ષાપત્રીના શ્લોકમાં કહ્યું છે એમ માનવું. જેમ ગુજરાતની પૃથ્વીમાં પાણો ન આવે, તેમ હરિભક્તને તો વિષય કહેવાય નહિ. એને તો આજ્ઞા છે. (૧૫૭)

ભગવાન મળ્યા હોત પણ આવા સાધુ ન મળ્યા હોત તો આટલો દાખડો કરીને કોણ સમજાવત ? ને મહારાજના સત્સંગી કરતાં પણ આ સાધુના સત્સંગી અધિક છે. (૧૫૮)

કથા વંચાવતાં વાત આવી જે, વ્યાસજીને શાંતિ ન થઈ. તે ઉપર બોલ્યા જે, 'આપણને ભગવાન મળ્યા અને ભગવાન જેવા સાધુ મળ્યા તોપણ શાંતિ થતી નથી. તેનું કારણ એ છે જે, એક તો વિષયમાં રાગ ને બીજું ભગવાનની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તાય નહિ ને ત્રીજું અજ્ઞાન, તેણે કરીને શાંતિ થતી નથી.' (૧૫૯)

મોટા મોટા સર્વે સાધુનો સંગ કરવો. તેનું કારણ એ છે જે, કોઈકમાં એક ગુણ હોય, કોઈકમાં બે ગુણ હોય ને કોઈકમાં ત્રણ ગુણ હોય, તે સર્વેના સંગમાંથી તે તે ગુણ આવે. ને સર્વગુણસંપન્ન એક મળે તો તો કાંઈ વાંધો જ ન રહે. પણ એવા ઝાઝા હોય નહિ. (૧૬૦)

સૂર્યને કોની ઉપમા દેવાય ? એ તો એક જ. તેમ ભગવાન પણ એક જ. અને અનંત અવતાર તે સર્વે એક ભગવાનનું દીધું ઐશ્વર્ય પામ્યા છે. આવો સમો પૃથ્વી ઉપર આવ્યો નથી ને આવશે પણ નહિ, ને આ સાધુ પણ આવ્યા નથી ને આવશે પણ નહિ, ને આ ભગવાન પણ આવ્યા નથી ને આવશે પણ નહિ. અનંત અવતાર થઈ ગયા ને અનંત અવતાર થાશે પણ આ સાધુ ને આ ભગવાન તે આવ્યા નથી ને આવશે પણ નહિ. (૧૬૧)

અક્ષરધામમાંથી આંહીં પોતે પુરુષોત્તમ જીવનાં કલ્યાણ કરવાને સ્વતંત્રપણે આવે ને અનંત જીવનો મોક્ષ કરીને ચાલ્યા જાય. (૧૬૨)

અલભ્ય લાભ મળ્યો છે અને આત્યંતિક મુક્તિને પામ્યા છીએ અને આજ તો સત્સંગની ભરજુવાની છે ને આજ તો શેરડીના સાંઠાનો વચલો ભાગ આપણને મળ્યો છે. તેમાં રસ ઘણો ને સુગમ પણ છે. (૧૬૩)

કામ-ક્રોધાદિક દોષ છે તે તો જેમ ખીલ કે દાદર હોય એવા છે, તે તો દેહનો ભાવ છે, ટળી જાશે ને મોટા દૃષ્ટિ કરે તો આ ઘડીએ ટળી જાય, પણ મોટાનો અવગુણ એ ક્ષયરોગ જેવો છે. (૧૬૪)

એક તો ભગવાનની આજ્ઞા પાળવી અને બીજું સંતનું સ્વરૂપ સમજવું અને ત્રીજું ભગવાનનું સ્વરૂપ સમજવું, એ ત્રણ વાતમાં ભગવાન રાજી, રાજી ને રાજી છે; ને તેને ધન્ય છે, ધન્ય છે ને ધન્ય છે. એ ત્રણ વાત રાખવી. (૧૬૫)

આ સત્સંગ મળ્યો છે એ તો પરમ ચિંતામણિ મળી છે, તેમાં જીવ બહુ વૃદ્ધિને પામે છે. (૧૬૬)

આશરાનું રૂપ કહ્યું કે 'કોઈક આપણા મંદિરમાં કાલનો આવેલો હોય

ને તે માંદો પડે ને વીસ વરસ માંદો રહે તોપણ એની ચાકરી આપણે કરવી પડે. ને વળી જેમ ગૃહસ્થનાં બાયડી-છોકરાંને તેનો આશરો છે તે દેશ-પરદેશમાં જઈને તેની ખબર રાખે છે, તેમ ભગવાન પોતાના આશ્રિતની ખબર રાખે છે.' (૧૬૭)

સર્વે વાત સાધુ વતે છે, માટે તેને મુખ્ય રાખવા પણ સાધુ ગૌણ થાય ને જ્ઞાન પ્રધાન થઈ જાય એમ ન કરવું. (૧૬૮)

મહિમા સમજાય છે ને ફરી ભૂલી જવાય છે, માટે સો વાર વાંચે-સાંભળે તો પછી ભુલાય નહિ. ને મહારાજ છતાં હેત બહુ હતું ને આજ જ્ઞાન અધિક છે, ને ઘણાક સંસ્કારી જીવ આવ્યા છે, માટે સાધુમાં હેત તરત થઈ જાય છે. (૧૬૯)

મોટા મોટા સર્વે સાધુ હોય અને શ્વેતદ્વીપ જેવું સ્થાનક હોય ને બ્રહ્માના કલ્પ પર્યંત આવરદા હોય ને સર્વેનો સંગ કરીને તેના ગુણ શીખે તો સત્સંગ થાય, ને વાસના પણ ત્યારે ટળે એવી છે. અને એ કહ્યા એ સર્વેના ગુણ એકને વિષે હોય એવાનો સંગ મળે તો તો સર્વે ગુણ આવે ને વાસના પણ ટળી જાય. તે સંગ આજ આપણને મળ્યો છે. (૧૭૦)

એક તો યજ્ઞ કરે તે આખી પૃથ્વીમાં ઘોડો ફેરવે તેમાં બહુ દાખડો, કેમ જે, કોઈક બાંધે તો યજ્ઞ અધૂરો રહે. ને એક તો ફળિયામાં ઘોડો ફેરવીને યજ્ઞ કરી લે. તેમાં શું કહ્યું જે, 'ઇન્દ્રિયું-અંતઃકરણ તેને વશ કરવાં એ તો પૃથ્વીમાં ઘોડો ફેરવવા જેવું છે, ને પોતાને બ્રહ્મરૂપ માનવું એ તો ફળિયામાં ઘોડો ફેરવવા જેવું છે. અને વળી, ચોસઠ લક્ષણ સાધુનાં કહ્યાં છે[1] તે શીખવાં એ

---

૧. ૧. દયાળુ, ૨. ક્ષમાવાળા, ૩. સર્વજીવનું હિત ઇચ્છનારા, ૪. ટાઢ, તડકો આદિક સહન કરનારા, ૫. કોઈના પણ ગુણમાં દોષ નહીં જોનારા, ૬. શાંત, ૭. જેનો શત્રુ નથી થયો એવા, ૮. અદેખાઈ તથા વૈરથી રહિત, ૯. માન તથા મત્સરથી રહિત, ૧૦. બીજાને માન આપનારા, ૧૧. પ્રિય અને સત્ય બોલનારા, ૧૨. કામ, ક્રોધ, લોભ તથા મદથી રહિત, ૧૩. અહં-મમત્વરહિત, ૧૪. સ્વધર્મમાં દૃઢ રહેનારા, ૧૫. દંભરહિત, ૧૬. અંદર અને બહાર પવિત્ર રહેનારા, ૧૭. દેહ તથા ઇન્દ્રિયોને દમનારા, ૧૮. સરળ સ્વભાવવાળા, ૧૯. ઘટિત બોલનારા, ૨૦. જિતેન્દ્રિય તથા પ્રમાદ-રહિત, ૨૧. સુખદુઃખાદિદ્વંદ્વ-રહિત, ૨૨. ધીરજવાળા, ૨૩. કર્મેન્દ્રિયો તથા જ્ઞાનેન્દ્રિયોની ચપળતાથી રહિત, ૨૪. પદાર્થના સંગ્રહરહિત, ૨૫. બોધ કરવામાં નિપુણ, ૨૬. આત્મનિષ્ઠાવાળા, ૨૭. સર્વને ઉપકાર કરવાવાળા, ૨૮. કોઈપણ પ્રકારના ભય રહિત, ૨૯. કોઈપણ પ્રકારની ➤

તો પૃથ્વીમાં ઘોડો ફેરવવા જેવું કઠણ છે ને ચોસઠ લક્ષણવાળા સાધુમાં જોડાવું એ તો ફળિયામાં ઘોડો ફેરવવા જેવું સુગમ છે.' (૧૭૧)

તપ કરીને બળી જાય તોપણ જો ભગવાનનો આશરો ન હોય તો ભગવાન તેડવા ન આવે ને હિંડોળા-ખાટમાં સૂઈ રહે ને દૂધ-સાકર ને ચોખા જમે ને સેવાના કરનારા ને રળનારા બીજા હોય તોપણ તેને અંતસમે વિમાનમાં બેસારીને ભગવાન તેડી જાય, જો ભગવાનનો દૃઢ આશરો હોય તો. માટે મોક્ષનું કારણ આશરો છે. (૧૭૨)

નવરાશ હોય ત્યારે ભગવાનની મૂર્તિને લઈને બેસવું. તે મૂર્તિ તે શું જે, ભગવાનની કથા, કીર્તન, વાર્તા ને ધ્યાન એ ભગવાનની મૂર્તિ છે. ને દેહ હોય ત્યાં લોભ, કામ, ક્રોધ, સ્વાદ, સ્નેહ, માન ને નિદ્રા એ સર્વે હોય છે. તેને તો દેહ ભેળાં કરી રાખવાં. તે તો જેમ કોઈક અફીણનું વ્યસન રાખે છે તે સુખ જેવું જણાય છે પણ એ તો દેહને દુઃખ દે એવું છે, એમ સમજવું. (૧૭૩)

આપણે તો છેલ્લો જન્મ થઈ રહ્યો છે. તે છેલ્લો જન્મ તે શું જે, પ્રકૃતિના કાર્યમાં મને કરીને માલ ન માનવો એ જ છેલ્લો જન્મ છે. (૧૭૪)

કોઈક માણસનું કોઈકે જરાક રાખ્યું હોય તો તે પણ નથી ભૂલતું, તો

આશારહિત, ૩૦. વ્યસનરહિત, ૩૧. શ્રદ્ધાવાળા, ૩૨. ઉદાર, ૩૩. તપસ્વી, ૩૪. પાપરહિત, ૩૫. ગ્રામ્યકથા ને વાર્તા નહીં સાંભળનારા, ૩૬. સત્શાસ્ત્રના નિરંતર અભ્યાસવાળા, ૩૭. માયિક પંચવિષય-રહિત, ૩૮. આસ્તિક બુદ્ધિવાળા, ૩૯. સત્-અસતના વિવેકવાળા, ૪૦. મદ્ય-માંસાદિકના સંસર્ગે રહિત, ૪૧. દૃઢ-વ્રતવાળા, ૪૨. કોઈની ચાડી-ચુગલી નહીં કરનારા, ૪૩. કપટરહિત, ૪૪. કોઈની છાની વાતને પ્રકટ નહીં કરનારા, ૪૫. નિદ્રાજિત, ૪૬. આહારજિત, ૪૭. સંતોષવાળા, ૪૮. સ્થિર બુદ્ધિવાળા, ૪૯. હિંસારહિત વૃત્તિવાળા, ૫૦. તૃષ્ણારહિત, ૫૧. સુખ-દુઃખમાં સમભાવવાળા, ૫૨. અકાર્ય કરવામાં લાજવાળા, ૫૩. પોતાનાં વખાણ નહીં કરનારા, ૫૪. બીજાની નિંદા નહીં કરનારા, ૫૫. યથાર્થ બ્રહ્મચર્ય પાળનારા, ૫૬. યમ તથા નિયમવાળા, ૫૭. આસનજિત, ૫૮. પ્રાણજિત, ૫૯. ભગવાનના દૃઢ આશ્રયવાળા, ૬૦. ભગવદ્ભક્તિ-પરાયણ, ૬૧. ભગવાન અર્થે જ સર્વ ક્રિયા કરનારા, ૬૨. ભગવાનની મૂર્તિમાં ધ્યાન-પરાયણ રહેનારા ૬૩. ભગવાનની લીલાકથાનું શ્રવણ-કીર્તન કરનારા, ૬૪. ભગવાનની ભક્તિ વિના એક પણ ક્ષણ વ્યર્થ નહીં જવા દેનારા.

[સત્સંગિજીવન (હરિગીતા) ૧ : ૨૫-૩૭]

ભગવાનને અર્થે આપણે કાંઈક કર્યું હોય કે કરીએ તો તે કેમ ભૂલે ? એ ભગવાન તો કાંઈ ભૂલે એવા નથી. ને ભગવાનની દયા તો અપાર છે ને સર્વ ઠેકાણે ત્યાંથી જ દયા આવી છે. (૧૭૫)

ભગવાન મળ્યા, સાધુ મળ્યા, તે હવે હૈયામાં દુઃખ આવવા દેવું નહિ ને પ્રારબ્ધનું આવે તો ભોગવી લેવું. (૧૭૬)

જેવા શબ્દ સાંભળે તેવો જીવ થઈ જાય છે. માટે બળિયા ભગવાનના ભક્ત હોય તેના શબ્દ સાંભળીએ તો જીવમાં બળ આવે, પણ નપુંસકને સંગે બળ પમાય નહિ. (૧૭૭)

આ તો મોટાની નજર પડી ગઈ છે તેથી વિષયની તીક્ષ્ણ વૃત્તિ ઓછી થઈ ગઈ છે, નીકર તો તે વિના રહેવાય નહિ. (૧૭૮)

અવિદ્યાનું[1] પણ ભગવાન ચાલવા દે તો ચાલે, નીકર અવિદ્યાનો શો ભાર છે ? એ તો ભગવાન દૃષ્ટિ કરે તો ફાટી મરે, માટે એ વાત પણ સમજવી. (૧૭૯)

'જન અવગુણ પ્રભુ માનત નહિ, દીનબંધુ અતિ મૃદુલ સ્વભાઉ' એમ કલ્યાણ થાશે, જાઓ. (૧૮૦)

સંત છે ત્યાં નિયમ છે, ધર્મ છે, જ્ઞાન છે. ને સંત છે ત્યાં અનંત ગુણ છે અને ભગવાન પણ ત્યાં જ છે ને તેથી જીવ પવિત્ર થાય છે. તે 'વચનામૃત'માં કહ્યું છે જે, તપ, ત્યાગ, યોગ, વ્રત, દાન એ આદિક સાધને કરીને ભગવાન કહે, તેવો હું વશ થાતો નથી જેવો શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા સાધુને સંગે કરીને રાજી થાઉં છું. ને આ સત્સંગ મળ્યો છે તેના પુણ્યનો પારાવાર નથી. અજામેળ મહાપાપી હતો પણ તેને સનકાદિક મળ્યા ને પગે લાગ્યો ને કહે જે, મારાથી તો કાંઈ થાય નહિ. ત્યારે સાધુ તો દયાળુ છે તે છોકરાનું નામ 'નારાયણ' પડાવીને પણ મોક્ષ કર્યો. (૧૮૧)

ભગવાનના ધામમાં સુખ છે, તેમાંથી છાંટો નાખ્યું તે પ્રકૃતિપુરુષમાં આવ્યું ને ત્યાંથી પ્રધાનપુરુષમાં આવ્યું ને ત્યાંથી વૈરાટમાં આવ્યું ને ત્યાંથી દેવતામાં આવ્યું ને ત્યાંથી આંહીં મનુષ્યમાં આવ્યું છે; તે સુખમાં જીવમાત્ર સુખિયા છે, માટે સુખમાત્રનું મૂળ કારણ ભગવાન છે; તેને સુખે સુખિયા થાવું. (૧૮૨)

---

૧. માયા.

માતાએ મહારાજને કહ્યું જે, ‘મારો સ્ત્રીનો દેહ તે મુને ઝાઝું સમજાય નહિ, તેથી થોડાકમાં કહો.’ પછી મહારાજે ચોસઠ લક્ષણ સાધુનાં કહ્યાં[1] ને કહ્યું જે, ‘એવા સાધુમાં જેણે આત્મબુદ્ધિ કરી તેને સર્વે સંપૂર્ણ થઈ રહ્યું.’ ને મહારાજે કહ્યું છે જે, ‘એવાનાં દર્શનને તો અમે પણ ઇચ્છીએ છીએ,’ ઇત્યાદિક બહુ મહિમા કહ્યો છે. (૧૮૩)

જેને જ્ઞાન ન હોય તેને તો એમ થાય જે, આપણે શું પામશું ને ક્યાં જાશું ? ને જેને જ્ઞાન હોય તેને તો અહો ! અહો ! થયા કરે જે, આ પ્રાપ્તિ થઈ છે, હવે કાંઈ કરવું રહ્યું નથી ! (૧૮૪)

સો જન્મનો શુદ્ધ બ્રાહ્મણ સોમવલ્લીનો[2] પીનારો હોય તે કરતાં પણ ભગવાનનો ભક્ત શ્વપચ[3] હોય તે પણ શ્રેષ્ઠ છે. એમ ભગવાનના ભક્તનો મહિમા સમજવો એમ પ્રહ્‌લાદનું વાક્ય છે. (૧૮૫)

ભગવાન જ્યારે પૃથ્વી ઉપર આવે ત્યારે રાજસી, તામસી, સાત્ત્વિક ને અધમ તેનો ઉદ્ધાર કરી નાખે છે, કાંઈ મેળ રહે નહિ. (૧૮૬)

આ જીવ તો જેમ પરદેશમાંથી ભાઉડા[4] ઝાલી લાવે એવા છે, તેને કશી ગમ નહિ. પછી તેને સાધુ જ્ઞાન દઈ દઈને મનુષ્ય કરે, ત્યારે મનુષ્ય થાય છે. (૧૮૭)

‘પુરુષોત્તમની ઉપાસનાએ કરીને જીવ અક્ષર જેવો થાય છે ને મોટાને મળે તે બહુ મોટપને પામે છે. તે જૂ વિયાય તો લીખ આવે ને હાથણી વિયાય તો બળદ જેવડું બચ્ચું આવે.’ તે ઉપર વચનામૃત વંચાવ્યું જે, ‘જેવા ભગવાનને જાણે તેવો પોતે થાય છે.’ (૧૮૮)

કોટિ કલ્પના પાશ લાગ્યા છે તે હમણાં ભગવાનમાં જોડાવા જઈએ છીએ પણ માયામાં જોડાઈ જવાય છે. ને જ્યારે જ્ઞાન થાશે ત્યારે માયામાં જોડાવા જાશું તોપણ ભગવાનમાં જોડાઈ જવાશે. ને હમણાં તો ઇન્દ્રિયું-અંતઃકરણના ભાવથી મુકાઈને સાધુમાં જોડાવું ને સાધુ ભગવાનમાં જોડશે, ને

---

૧. સંતનાં ૬૪ લક્ષણ : જુઓ સ્વામીની વાત : ૧/૧૭૧ની પાદટીપ.

૨. વેદકાળમાં પ્રસિદ્ધ એક લતા, જેનાં પાનનો રસ યજ્ઞમાં વપરાતો.

૩. **श्वानं पचति इति श्वपचः** અર્થાત્ કૂતરાને મારી રાંધી ખાનારો એક છેલ્લી કોટિનો મનુષ્ય. પુરાણમાં શ્વપચ શબ્દ બહુ વાર વપરાયો છે.

૪. હબસી.

પોતાને બળે છૂટવા જાય તેમ વધુ બંધાશે. (૧૮૯)

દેહનો ભાવ ન જણાય એવા તો સ્વરૂપાનંદ સ્વામી, કેમ જે, એ તો દેહમાં વરતે નહિ ને બીજાને તો દેહના ભાવ જણાય છે. (૧૯૦)

એક શબ્દે કરીને તો સ્વરૂપાનંદ સ્વામીને જ્ઞાન થાય ને આપણને તો કરોડ શબ્દ પડે ત્યારે જ્ઞાન થાય પણ તરત ન સમજાય. (૧૯૧)

પૂર્વે મોટા મોટા થયા તેમાં કોઈમાં કોઈ પ્રકારનો દોષ હોય પણ તે દોષ કહેવાય નહિ, ને તેમાંથી તો જીવ બગડી જાય. ને એવી વાતમાં તો શિવજીના આચરણમાંથી ચિત્રકેતુને સંસ્કાર થયા.[1] તે ચકલીનું મોત ઢેપલે,[2] ને સત્સંગની મોટપ તો નિશ્ચય વડે છે, પણ સાધને કરીને નથી. (૧૯૨)

આપણું કલ્યાણ તો પ્રત્યક્ષ ભગવાનને આશરે કરીને છે ને શાસ્ત્ર પ્રમાણે વર્તવું એ તો બીજાના કલ્યાણને અર્થે છે, કેમ જે, આપણો ગુણ આવે તેનું પણ કલ્યાણ થાય. (૧૯૩)

કેટલાક ધર્મમાં આકરા હોય પણ સમજણ થોડી હોય ને કેટલાક ધર્મમાં સામાન્ય હોય તોપણ સમજણ સારી હોય, માટે સમજણ હોય તે વૃદ્ધિને પામે. (૧૯૪)

બ્રહ્મભાવ ને મહિમાની વાત ઝાઝી કહેતા નથી, કેમ જે, એમાંથી તો માણસ ગાંડા થઈ જાય છે, તે સારુ વર્તમાન ને પુરુષપ્રયત્નની વાત કરીએ છીએ, કેમ જે, અનંત જીવને પ્રભુ ભજાવવા છે માટે. (૧૯૫)

આપણે જાણીએ છીએ જે, આપણને ભગવાનમાં હેત છે પણ આપણા કરતાં તો આપણા ઉપર ભગવાનને ને સાધુને ઝાઝું હેત છે. (૧૯૬)

જીવમાત્ર લઘુશંકાના[3] છે તે એનું ભજન કરે છે, એ વિના તો રહેવાય

---

૧. નારદજીના ઉપદેશથી ચિત્રકેતુ રાજાએ કરોડ સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કર્યો ને યમુના તીરે તપ કરી વિદ્યાધરોનું આધિપત્ય પ્રાપ્ત કર્યું. ચિત્રકેતુ એક વાર આકાશમાર્ગે નીકળ્યો. નીચે કૈલાસ પર શિવજીના સાથળ પર પાર્વતીને બેઠેલાં જોઈ તે હસી પડ્યો, એમ કે પોતાનો ત્યાગ ને તપ શિવજી કરતાં કેટલાં ઊંચાં છે ! પાર્વતીએ ક્રોધાયમાન થઈ શાપ દીધો, તેથી તેને વૃત્રાસુર થવું પડ્યું. શિવજીનો અપરાધ થવાથી અસુર થવું પડ્યું એ સંસ્કાર થયા.

૨. જેમ ચકલી જેવું નાનું પંખી નાની ઢેપલી(કાંકરી)થી મરે, તેમ નાના અપરાધે પણ રાજા અસુર થયો.

૩. લઘુશંકા - માયામાંથી જીવો ઊપજ્યા છે તેથી તેનું ભજન કરે છે.

નહિ; તે ક્યાં સુધી જે, વૈરાટ સુધી ન રહેવાય, ને એમાંથી તો એક સનકાદિક તર્યા, ને આ તો મહારાજે નવો ઉઠાવ કર્યો છે. ને આપણે તો કો'ક લોકમાંથી આવ્યા હોઈશું તે અહીં બેસાય છે ને આવો જોગ મળ્યો છે; નીકર મળે નહિ. ને વિષય વિના તો જીવથી રહેવાય નહિ; તે સારુ વેદે કરીને ને નિયમ બાંધીને વિષયની રજા આપી. તોપણ જીવ વેદ પ્રમાણે ચાલતા નથી ને સારા સારા માણસ પણ નથી ચાલતા, કેમ જે, વિષયનું બહુ બળ છે. એ પ્રકારે વાત કરી. (૧૯૭)

આ કારખાનામાં તો બ્રહ્માંડ જેટલો વહેવાર કરવો ને ન બંધાવું, એવા તો એક સહજાનંદ સ્વામી છે. ને આ કામ તો કેવું છે જે, આઠ દોકડાભારની ઉંદરડીને માથે હજાર મણનો પાટડો ઊભો પડે તો ઉંદરડી ક્યાંઈ દેખાય નહિ એવું છે. તે મહારાજે કહ્યું છે જે, 'ગોપાળાનંદ સ્વામી ને મુક્તાનંદ સ્વામી તે પણ ઊતરતા જેવા રહે કે ન રહે !' માટે આપણે તો ભગવાન ને સાધુ એ બે જ રાખવા અને સોનું રાખીને તે ઉપર રૂપિયા દેવા તેમાં ખોટ ન આવે ને બીજા વેપારમાં તો ખોટ પણ આવે. માટે આત્મનિષ્ઠા આદિક ગુણ છે; પણ ભગવાન ને સાધુ જેવું કોઈ નથી. (૧૯૮)

એક એક વિષય છે તે ગિરનાર જેવા છે, તે આખી પૃથ્વીના સુથાર, લુહાર, કડિયા ભેળા કરીને પાંચસેં હજાર વરસ સુધી ખોદે ત્યારે ખોદાય, એમ એ વાર્તા કરી તે સમજવી. (૧૯૯)

સર્વ કરતાં ભજન કરવું તે અધિક છે ને તે કરતાં સ્મૃતિ રાખવી તે અધિક છે ને તે કરતાં ધ્યાન કરવું તે અધિક છે ને તે કરતાં પોતાના આત્માને વિષે ભગવાનને ધારવા તે અધિક છે. (૨૦૦)

સર્વકર્તા તો ભગવાન છે. હમણાં આપણે ઊંઘમાં જાવું હોય તો જવાય નહિ ને ઊંઘમાં ગયા હોઈએ ને પછી ચોર આવીને લૂંટી જાય પણ આપણાથી જગાય નહિ. માટે સર્વકર્તા તો ભગવાન છે. (૨૦૧)

વિષયરૂપ ફાંસલો જીવના ગળામાં નાખ્યો છે, તેનું બહુ બળ છે. તે નદીનો પ્રવાહ ચાલતો હોય ત્યાં સુધી એનું બળ ન જણાય, તેને બંધ કરે ત્યારે ખબર પડે; તેમ મોટા મોટા સૌભરિ ને પરાશર આદિક દિશુંના[1] જીતનારા ભારે ભારે, તેને પણ પરાભવ પમાડ્યા છે. તે વાસના જે લિંગદેહ તે તો

૧. દિશાઓના.

આત્યંતિક પ્રલયમાં પણ ન બળ્યું, તે આજ જ્ઞાને કરીને બળે છે. મહારાજે તો સર્વે બારાં બંધ કરી દીધાં છે, તે જીવ શું કરે ? જેમ ધોરિયામાં સાલી તાણે[1] છે તેણે બારાં બંધ થઈ જાય ને પાણી ક્યાંઈ જાવા પામે નહિ, એમ બંધ કર્યું છે. (૨૦૨)

છેલ્લા પ્રકરણનું તેરમું વચનામૃત વંચાવીને તેમાં, દેશકાળનું બહુ પ્રકારે વિષમપણું થઈ જાય ને તેમાં એકાંતિકપણું કેમ રહે ? એ પ્રશ્ન ઉપર વાત કરી જે, 'નિશ્ચય રહે એ જ એકાંતિકપણું છે અને એ જ રહેવાનું. તે જેમ ચિંતામણિ રહી ને બીજું ધન સર્વે ગયું પણ કાંઈ ગયું નથી ને ચિંતામણિ ગઈ ને બીજું ધન સર્વે રહ્યું તોપણ કાંઈ રહ્યું નહિ; તેમ જ એક નિશ્ચય રહ્યો તો સર્વે રહ્યું ને અંતે એ જ રહેવાનું છે.' (૨૦૩)

છેલ્લા પ્રકરણના પાંત્રીસના વચનામૃતમાં કહ્યું છે જે, 'છ લક્ષણે યુક્ત સંત હોય તેની સેવા કર્યે ભગવાનની સેવાનું ફળ થાય છે ને તેનો દ્રોહ કર્યે ભગવાનના દ્રોહનું પાપ લાગે છે, માટે આજ તો બહુધા આખો સત્સંગ એવો છે. (૨૦૪)

ખરેખરા ભગવદી હોય તેને ગુણ ન વ્યાપે; એ તો દરવાજે[2] રહીને જોયા કરે છે. (૨૦૫)

મહારાજ કહે, 'અમને એમ સંકલ્પ થાય છે જે, સર્વેને મુક્તાનંદ સ્વામી જેવા કરી મૂકીએ પછી સાચવવા ન પડે. તે મુક્તાનંદ સ્વામીને તો જ્ઞાન. તે જ્ઞાને કરીને સર્વ ટાળી નાખે ને મુક્તાનંદ સ્વામીને તો શબ્દ આકાશનો ભાગ છે એમ કાપતાં આવડે. ને બીજાને તો એવું જ્ઞાન નહિ તે સારુ આ નિયમ કર્યા છે જે, જોવું નહિ, સાંભળવું નહિ. એ પ્રકારે નિયમ બાંધ્યા છે.' (૨૦૬)

બ્રહ્મવેત્તાને મતે તો વેદનો માર્ગ જે વિધિનિષેધ તે પણ ગણતીમાં નથી, એમ જડભરતે રહૂગણને કહ્યું. એની સમજણમાં તો આત્મા ને પરમાત્મા એ બે જ વાત રાખવી, એમ કહ્યું. ને તે ઉપર છેલ્લા પ્રકરણનું છેલ્લું વચનામૃત વંચાવ્યું ને બોલ્યા જે, 'આ વચનામૃતમાં પણ આત્મા ને પરમાત્મા એ બે વાતનો વેગ લગાડી દેવો, એમ મહારાજનો સિદ્ધાંત છે.' (૨૦૭)

---

૧. ઘાસના પૂળા પર છોકરો બેસાડી ધોરિયામાં ખેંચે તેથી કાણાં પુરાય ને સાફ થાય.

૨. જાણપણારૂપ.

મારો દેહ પચીસ વરસ થયાં, આવરદા વિના રહ્યો છે. તે શા સારુ જે, મુમુક્ષુના રૂડાને અર્થે રહ્યો છે, ને મહારાજનું સ્વરૂપ સમજાવવું પડે તે સારુ અમને રાખ્યા છે. (૨૦૮)

હાલનો આવેલો હશે તેને અક્ષરધામનું સુખ આવતું હશે. ને સ્વરૂપ-નિષ્ઠા વિના તો મહારાજનો મળેલો હશે, ને મુક્તાનંદ સ્વામીનો મળેલો હશે તેને અક્ષરનું સુખ નહિ આવતું હોય; એમ સમજણમાં રહ્યું છે. (૨૦૯)

આપણને જ્ઞાન તો આવડે નહિ ને વૈરાગ્ય તો છે જ નહિ, માટે 'હું ભગવાનનો ને એ મારા' એમ માનવું. ને હેત તો પંદર આના[૧] સંસારમાં છે ને એક આનો અમારામાં છે ને કલ્યાણ તો એને શરણે ગયા એટલે એ સમર્થ છે તે કરશે, એ એની મોટાઈ છે. (૨૧૦)

જેમ છે એમ કહીએ તો ઘેર કોઈ જઈ શકે નહિ ને ઘેર જાય તો ત્યાં રહેવાય નહિ. એમ કહી બોલ્યા જે,

તાજી તીક્ષણ ધાર, અડતાંમાં અળગું કરે;
લેશ ન રહે સંસાર, વજ લાગ્યાં કોઈ વીરનાં. (૨૧૧)

રાજાને પાણી ન પાયું[૨] તોપણ સંકલ્પ કર્યો હતો તેથી ગામ આપ્યું. તે જીવ પોતાના સ્વભાવ મૂકતા નથી, તેમ ભગવાન પણ પોતાનો સ્વભાવ મોક્ષ કરવાનો, તે મૂકતા નથી. (૨૧૨)

માની હોય તેને માન આપીને જીતવો, ગરવી[૩] હોય તેની આગળ દીન થઈને જીતવો, લોભી હોય તેને પદાર્થ આપીને જીતવો ને ગરીબને દબાવીને જીતવો; એમ કેટલીક જ્ઞાનકળા શીખવી. (૨૧૩)

દિવ્યભાવ ને મનુષ્યભાવ એ બેને એક સમજે તે માયાને તરી રહ્યો છે, ને એ જ માયા છે તે જાણવી, ને એમ ન જાણે તો પ્રથમ પ્રતાપ દેખાડે ત્યારે

૧. હાલની રૂપિયા પદ્ધતિ પહેલાં ૧૬ આનાનો રૂપિયો ગણાતો તે ગણતરી પ્રમાણે સમજવું. ૬ પૈસાનો એક આનો ગણાતો.

૨. શિકારે નીકળેલો એક રાજા તરસ્યો થયો. પાણીની શોધ કરતાં દૂરથી તેણે એક ખેડૂતને ખેતરમાં હળ ચલાવતો જોયો. રાજાએ સંકલ્પ કર્યો કે 'જો ખેડૂત પાસે પાણી મળે તો તેને ગામ ભેટ આપવું.' રાજા ખેડૂત પાસે પહોંચ્યો. ખેડૂત પાસે પાણી તો હતું પરંતુ તેણે પાણી નહીં આપવા નિરધાર કરેલો, તેથી બધું પાણી ઢોળી નાખ્યું. તેમ છતાં, રાજાએ સંકલ્પ કરેલો એટલે સજ્જનતા દાખવીને તેને ગામ ભેટ આપ્યું.

૩. ઘમંડી, ગર્વવાળો, લોકમાં મોટો ગણાતો.

આનંદ થાય, ને રુએ ત્યારે મૂંઝવણ થાય. ને દિવ્યભાવ-મનુષ્યભાવ એક સમજે તેને કયું સાધન કરવાનું બાકી છે ? કાંઈ પણ નથી. (૨૧૪)

વણથળીમાં વાત કરી જે, 'આ વણથળી ગામ કોઈકને આપે તો તે ગાંડો થઈ જાય, ને વળી વડોદરું આપે તો વાત જ શી કહેવી ? ને આપણને તો કરોડ કરોડ વડોદરાં મળ્યાં છે, તે એમ પણ કહેવાય નહિ, ને હવે તો દેહ રહે ત્યાં સુધી બાજરો ખાવો અને પ્રભુ ભજવા. ને રોટલા તો ભગવાનને દેવા છે, ને સાધુને દેવા છે, તે આપશે; ને દેહ પડશે કે ભગવાન પાસે જઈને બેસવું છે. તે જેમ અંગરખું ઉતારી મૂકે તેમ દેહ પડ્યું રહેશે,' એમ વાત કરી. (૨૧૫)

જેમ ગૃહસ્થ પોતાની મા, બેન, દીકરીને ઉઘાડાં દેખે તો અવળું જોઈ જાય પણ સામું ન જુએ; તેમ ભગવાન પણ પોતાના આશ્રિતના દોષ સામું જોતા નથી. (૨૧૬)

આ પૃથ્વીના સર્વ જીવ-પ્રાણીમાત્ર રાજા, પ્રજા આદિક છે પણ જો ઇન્દ્ર વરસાદ ન વરસાવે તો સર્વ મરી જાય. ને તે ઇન્દ્ર છે તે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ ને શિવ આગળ ગણતીમાં નથી, ને એ સર્વે વૈરાટની આગળ ગણતીમાં નથી. ને તે વૈરાટ પ્રધાનપુરુષની આગળ ગણતીમાં નથી. ને એ સર્વે અક્ષરની આગળ ગણતીમાં નથી, અને તે અક્ષરથી પર એવા જે પુરુષોત્તમ તે આજ આપણને સાક્ષાત્ મળ્યા છે. માટે તેનું બળ રાખવું. (૨૧૭)

મોટા સાધુના સમાગમથી વિષયની વાસના ટળી ગઈ છે તોપણ ન ટળ્યા જેવું જણાય છે તેનું કારણ એ છે જે, જેમ તરવારમાં મરિયાં[૧] લાગ્યાં હોય તે સરાણે[૨] ચડાવ્યાથી મટી જાય, પણ બહુ કાટ લાગીને માંહી ઊતરી ગયાં હોય તો તે મટે નહિ ને તે તો તરવાર ગાળીને ફરીથી ઘડે ત્યારે મટે. તેમ આ દેહ મૂકીને બ્રહ્મરૂપ થાશે એટલે સર્વે વાસના ટળી જાશે. (૨૧૮)

આ સાધુ તો ભગવાનના હજૂરના રહેનારા છે ને પળમાત્ર છેટે રહે એવા નથી; ને છેટે રહે છે તે કોઈ જીવના કલ્યાણને અર્થે છે. અને આ સમે એક વાત થાય છે તેવી વાત બીજા જન્માંતરમાં પણ કરી શકે નહિ ને તે કરતાં પણ આવડે નહિ ને જન્મારો અભ્યાસ કરે તોપણ એવી વાત શિખાય નહિ. (૨૧૯)

---

૧. તરવાર લોખંડની હોઈ વધુ સમય વપરાયા વગર જો તે પડી રહે તો ઝીણા ઝીણા કાટના ડાઘ તેને લાગી જાય. આ ડાઘને મરિયાં કહે છે.

૨. ધાર કાઢવાનું યંત્ર.

ભગવાનનું ને આ સાધુનું જ્ઞાન જેને થયું છે તેને કાંઈ કરવું રહ્યું નથી. તે તો આંહીં છે તોપણ અક્ષરધામમાં જ બેઠો છે. માટે પાંચ માળા વધુ-ઓછી ફરશે તેની ચિંતા નથી, તે તો સામર્થ્ય પ્રમાણે વર્તવું; પણ ભગવાન ને આ સાધુ એ બેને જીવમાં રાખવા ને આપણે સાધનને બળે મોટાઈ નથી, આપણે તો ઉપાસનાના બળથી મોટાઈ છે. (૨૨૦)

આજ ભગવાન અક્ષરધામ સહિત અહીં પધાર્યા છે, તેના સ્વરૂપનો પરભાવ સમજાતો નથી એ જ મોટું પાપ છે. માટે જાદવ જેવા ન થાવું[૧] પણ ઉદ્ધવજી જેવા ભક્ત થાવું.[૨] ને મોટા સાધુ હોય તેને બીજા જેવા કહેવા તથા બીજાથી ઊતરતા જેવા કહેવા, એથી એનો દ્રોહ થાય છે. ને આજ જેવી વાતું થાય છે ને સમજાય છે તેવી કોઈ દિવસ સમજાણી નથી. (૨૨૧)

આવા ને આવા અક્ષરધામમાંથી આવ્યા છે, એવો પરભાવ અખંડ જણાય તો અહો ! અહો ! સરખું રહે; પણ જેવા સાધુ છે એવા ઓળખાતા નથી. (૨૨૨)

જીવનો ને દેહનો વહેવાર નોખો સમજવો, ને એમ ન સમજે તો આ પ્રાપ્તિ ભારે થઈ છે તોપણ દુર્બળતા મનાય; ને ભગવાનની આજ્ઞાથી ગૃહસ્થાશ્રમ કરે તોપણ નિર્બંધ છે. (૨૨૩)

કૃપાનંદ સ્વામી આદિક મોટા મોટા સાધુના જેટલું આપણામાં બળ નહિ, માટે મોટાની બરોબર સાધન કરવાનો વાદ મૂકીને અગિયાર નિયમ પાળવા એટલે તેમના જેવું બળિયું થવાશે. શાથી જે, આ સત્સંગમાં ઉપાસના, ધર્મ આદિક સર્વ છે, કાંઈ બાકી નથી. (૨૨૪)

ભગવાનની મૂર્તિ, ભગવાનનું ધામ, ભગવાનના પાર્ષદ ને જીવ એ ચાર અવિનાશી છે, બાકી બધું નાશવંત છે. તેમાં જીવ છે તે બદ્ધ છે. જેમ કોઈકને બેડીમાં નાખે છે તે નીકળાય નહિ, તેમ પુરુષને પ્રકૃતિરૂપ સ્ત્રી અને સ્ત્રીને પુરુષ એમ બેડી[૩] છે; તે પરસ્પર બેડી છે તે કોઈ રીતે ત્રુટે તેવી નથી.

---

૧. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના કુળમાં જન્મ લેનાર મનુષ્યો - યાદવો. તેઓ ભગવાન સાથે રહેવા છતાં તેમને ઓળખી શક્યા નહીં.

૨. ઉદ્ધવજી શ્રીકૃષ્ણના સખા હતા. મહિમાવાળા ભક્ત. દાસના દાસ રહેવામાં મોટપ સમજનારા. સંબંધવાળાનો મહિમા સમજનાર.

૩. બાંધવાની સાંકળ.

તે તો જ્ઞાનથી ત્રુટે છે, નીકર દેહે કરીને ત્યાગ કરે પણ ત્રુટતી નથી. તે ઉપર પાવૈયાનું[1] તથા બળદનું દૃષ્ટાંત દીધું જે, એને દેહે કરીને ત્યાગ છે પણ વાસના ટળે નહિ. (૨૨૫)

કોટિ સાધન કરે પણ આમ વાતું કરવી અને સાંભળવી તેની બરોબર થાય નહિ ને બીજાથી તો આટલી પ્રવૃત્તિમાં વાતું થાય નહિ. (૨૨૬)

આ જીવને માયાથી નિર્લેપપણું બે પ્રકારથી છે, એક જ્ઞાને કરીને તથા બીજું ભગવાનની આજ્ઞાથી, બાકી તો નિયમે કરીને છે. પણ દેશકાળે તેનો ભંગ થાય તો ગ્લાનિ પામી જાય. (૨૨૭)

જ્ઞાને કરીને સ્થિતિ કરવી તે દેખવા કરતાં પણ અધિક છે, ને પર્વતભાઈ, કૃપાનંદ સ્વામી, મુક્તાનંદ સ્વામી એમને સમાધિ નહોતી, પણ મૂર્તિને દેખતા ખરા; ને પર્વતભાઈ હમણાં આપણે સમજીએ છીએ તેમ સમજતા. માટે બ્રહ્મરૂપ માનીને ભગવાન માંહી રહ્યા છે એમ માનવું, એ જ્ઞાનની સ્થિતિ છે, તે અધિક છે, ને તેમાં વિઘ્ન નથી. ને તે વિના તો સચ્ચિદાનંદ સ્વામી સમાધિવાળાને પણ દુઃખ આવતાં. માટે પ્રેમી ન થાવું ને જ્ઞાની થાવું ને પોતાની સમજણને છુપાવી રાખવી, કૃપાનંદ સ્વામીની પેઠે. (૨૨૮)

પડછાયાને પહોંચાય નહિ, તેમ જ વિષયને તથા સાધનને પણ પહોંચાય નહિ ને તેનો પાર આવે તેમ નથી, માટે જ્ઞાન થાય ત્યારે સુખ થાય છે. (૨૨૯)

આપણે ભગવાનના છીએ પણ માયાના નથી એમ માનવું. (૨૩૦)

આ વાતું તો અનંત સંશયને છેદી નાખે એવી પુરુષોત્તમ ભગવાનની છે. દેહને પોતાનું રૂપ માને તો તેમાં બધાંય દુઃખ રહ્યાં છે ને દેહને ન માને તો તેમાં દુઃખ જ નહિ. ને શાસ્ત્રમાં બહુ પ્રકારના શબ્દ છે, તે સાંભળીને ભ્રમી જવાય છે ને માથું ફરી જાય છે ને બ્રહ્મરૂપ મટીને દેહરૂપ મનાઈ જાય છે. અને શાસ્ત્રમાં તો બધાય શબ્દ સરખા હોય નહિ, બે આમ હોય ને બે આમ હોય, પણ એકધારા હોય નહીં; ને જ્ઞાન થયું તે કેનું નામ જે, શાસ્ત્ર સાંભળીને તથા કોઈની વાતે કરીને અંગ ફરી જાય નહિ, તે પાકું જ્ઞાન કહેવાય. (૨૩૧)

ભગવાનને નિર્દોષ સમજ્યાથી મોક્ષ થઈ રહ્યો છે. ને દોષ ટાળવાનો અભ્યાસ કરે તો ટળી જાય, નીકર દેહ રહે ત્યાં સુધી દુઃખ રહે, ને દોષ જણાય છે તે સર્વે તત્ત્વના દોષ છે. (૨૩૨)

---

૧. નપુંસકનું.

વહેવાર છે તે દેહે કરીને કરવો ને મને કરીને જુદા પડવું ને મનમાં ભળવા આવે તો જ્ઞાને કરીને ત્યાગ કરવો. (૨૩૩)

કાં તો અષ્ટાંગ યોગ[1] ને કાં તો રોગ; તે વિના અંતરનો મેલ જાય નહિ. તે ઉપર એક ભક્તનું દૃષ્ટાંત દીધું જે, રોગ આવી ગયો તે પછી સારું થયું. (૨૩૪)

એક હરિભક્તે પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, 'શૂળીએ ચડાવ્યો હોય તોપણ કેમ સમજે તો સંકલ્પ ન થાય જે, ભગવાન મુકાવે તો ઠીક, એવી શી સમજણ છે ?' તેનો ઉત્તર કર્યો જે, 'એ તો ભગવાનને સર્વકર્તા જાણે જે, ભગવાન વિના બીજા કોઈનું કર્યું થાતું નથી, એમ સમજે તેને સંકલ્પ ન થાય ને ધીરજ રહે. ને એમ ન સમજે તે તો થોડાકમાં અકળાઈ જાય ને ધીરજ રહે નહિ. આ લોકમાં તો મહારાજને પણ વગર વાંકે દુઃખ આવતાં. તે આ લોક જ એવો છે, તેનું રૂપ જાણી રાખવું.' (૨૩૫)

આટલી વાત તો સો જન્મે પણ ન સમજાય, માટે આ વાત સૌ રાખજો. ને બે સારા સાધુ ને ત્રણ સારા હરિભક્તની સાથે જીવ બાંધવો, તો સત્સંગમાંથી ન પડાય. ને કદાપિ કામ, લોભ થોડા ઘણા રહી ગયા હશે તો ફિકર નથી. તે મહારાજે વચનામૃતમાં કહ્યું છે જે, ''કદાપિ કામ, લોભનો સંકલ્પ નહિ હોય પણ ભગવાનના ભક્તમાં જીવ ન બંધાણો તો શું થયું ? એવાને અભાવે અસુર

---

૧. યોગ એટલે ભગવાન સાથે જોડાવું. તેમાં આઠ અંગ - પગથિયાં એ અષ્ટાંગ. **૧. યમ :** અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ. **૨. નિયમ :** શૌચ, સંતોષ, તપ, સ્વાધ્યાય અને ઈશ્વરપ્રણિધાન. **૩. આસન :** ૮૪ આસન પૈકી પાંચ મુખ્ય : પદ્માસન, સ્વસ્તિકાસન, ભદ્રાસન, વજ્રાસન અને વીરાસન **૪. પ્રાણાયામ :** અંદરના વાયુને નાક વડે બહાર કાઢવો ને બહારના વાયુને અંદર ખેંચવો - એ બંને ગતિને પ્રયત્નપૂર્વક ધીરે ધીરે ઓછી કરવી તેનું નામ પ્રાણાયામ. ચિત્તને રૂંધવા માટે આ અંગ મહત્ત્વનું છે. **૫. પ્રત્યાહાર :** વિષયમાંથી ઇન્દ્રિયોને પાછી હઠાવી અંતઃકરણમાં સ્થિર કરવી. **૬. ધારણા :** લક્ષ્યનો નિશ્ચય કરી એકાગ્રતાપૂર્વક પરમાત્માના સ્વરૂપમાં ચિત્તની વૃત્તિને રોકવી તે. **૭. ધ્યાન :** વિનાપ્રયત્ને પરમાત્મામાં વૃત્તિઓની એકાકારતા. **૮. સમાધિ :** ધ્યેયરૂપ પરમાત્મા સિવાય કંઈ ન રહેવા પામે, ધ્યાતા પુરુષ ત્રણ દેહ, ત્રણ અવસ્થા ને ત્રણ ગુણ, પંચભૂત, પંચવિષય, ઇન્દ્રિયો-અંતઃકરણ આદિનું ભાન ભૂલી પરમાત્માના પરમ-સુખનો અનુભવ કરે.

થાશે.'' માટે સમજવાની વાત તો સારા ભગવાનના ભક્તમાં જીવ બાંધવો એટલું જ કરવાનું છે. ને ઝાઝી વાતનું ડોળ કરીએ તેનું તો એ પ્રયોજન છે જે, આ પ્રથા ચલાવવી છે, ને નિયમ પળાવવા, તે સારુ કરવી પડે છે. (૨૩૬)

નિત્યે લાખ રૂપિયા લાવે ને સત્સંગનું ઘસાતું બોલતો હોય તો તે મને ન ગમે; ને સૂતો સૂતો ખાય પણ ભગવાનના ભક્તનું સારું બોલતો હોય તો તેની ચાકરી હું કરાવું, એવો મારો સ્વભાવ છે. (૨૩૭)

જો મોટાપુરુષ મળે તો તેનો સંગ કરવો, નીકર ઊતરતાનો સંગ તો કરવો જ નહિ. (૨૩૮)

માયાનું બહુ બળ છે. તે માયા તો વૈરાગ્યને પણ ખાઈ જાય ને આત્મ-નિષ્ઠાને પણ ચાવી જાય; કેમ જે, પૃથ્વીનો જીવ તે પૃથ્વીમાં ચોંટે. (૨૩૯)

ભગવાન મળ્યા, સાધુ મળ્યા, તે કલ્યાણ તો થાશે પણ જ્ઞાન વિના અંતરમાં સુખ ન થાય. (૨૪૦)

જેમ કુસંગી ને સત્સંગીમાં ભેદ છે, તેમ સાધારણમાં ને એકાંતિકમાં ભેદ છે. ને નવ યોગેશ્વર હતા,[૧] તેમાં એકે વાત કરી તેથી આઠ ઝાંખા પડી ગયા, પછી તે સર્વે મળીને એકને મારવા તૈયાર થયા. તેમ એ તો એવી વાત છે. ને જે એકાંતિક હોય તે તો નિષ્કામ હોય, તે એક ભગવાનનું જ નિરૂપણ કર્યા કરે ને બીજો સકામ હોય, તે ભગવાન પાસે માગ્યા કરે. (૨૪૧)

ભગવાનનું અને સાધુનું માહાત્મ્ય જેમ છે તેમ સમજાતું નથી. તે કોઈને બે આના ને કોઈને ચાર આના ને કોઈને આઠ આના; પણ જેવું છે તેવું જણાતું નથી. ને સાંખ્ય તો મુદ્દલ[૨] નથી. ને સાંખ્ય વિના કસર ટળે નહિ. (૨૪૨)

કેટલાકને ભગવાન તથા સાધુના સંબંધનું સુખ આવતું હોય; તે કેની પેઠે ને કેમ સમજે તો સુખ આવે ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર કર્યો જે, 'એ તો સાધુતા શીખે તો આવે; તે વિના તો દોષ પીડે, તેથી સુખ ન આવે.' પછી પૂછ્યું જે,

---

૧. નવ યોગેશ્વર ઋષભદેવના પુત્રો હતા. સંસારનો ત્યાગ કરીને વિચરતા. એક વાર પ્રબુદ્ધ નામના યોગેશ્વરે જનકની સભામાં સારું પ્રવચન કર્યું. સૌએ તેનાં વખાણ કર્યાં. સાથેના બીજા આઠ યોગેશ્વરોને આ ન ગમ્યું. તેથી પ્રબુદ્ધને બાંધ્યા ને કૂવામાં નાંખવા ચાલ્યા. પ્રબુદ્ધે ખૂબ આજીજી કરી કે 'હવે પછી હું વાતો નહિ કરું;' ત્યારે છોડ્યા.

૨. બિલકુલ, તદ્દન.

કેટલાકને સુખ સ્વપ્નમાં આવતું હોય તે કેમ આવે ? તેનો ઉત્તર જે, 'એ તો નિરધાર નહિ, કેમ જે, સ્વપ્નમાં તો ભગવાન દેખાય ને બીજું પણ દેખાય, ને જ્ઞાને કરીને થાય એ જ સાચું છે.' (૨૪૩)

જેમ છે એમ કહેવાય નહિ ને કહીએ તો અરધી સભા ઊઠી જાય; પણ શાસ્ત્રમાં કહ્યા છે એવા ખરેખરા સાધુ મળે ને તે કહે તેમ કરે તો કોટિ જન્મે કસર ટળવાની હોય તે આજ ટાળી નાખે, ને બ્રહ્મરૂપ કરી મૂકે. એ તો **ગોકુળ ગામ કો પૈંડો હૈ ન્યારો !**[1] અને આ તો જીભ ઝાલીને[2] બોલીએ છીએ, એમ બોલ્યા. (૨૪૪)

ભગવાન જેવું તો કોઈ પદાર્થ નથી, તે આપણને મળ્યા છે. ને જેણે દાંત આપ્યા તે ચાવવાનું નહિ આપે ? ને આપણા કપાળમાં કાંઈ રોટલા નહિ લખ્યા હોય ? ને આપણે કાંઈ પ્રભુ વેચી ખાધા છે ? માટે ભગવાન ભૂખ્યા ઉઠાડે પણ ભૂખ્યા સુવાડે નહિ. ગમે તેવી રીતે પણ ખાવા આપે છે, ને પ્રભુ ભજાય તે સારુ ગરીબ રાખ્યા છે. કદાપિ પૃથ્વીનું રાજ્ય આપ્યું હોત તો નરકમાં પડી ચૂક્યા હોત. માટે આપણને આપ્યું નથી. ને આ દેહ તો પત્રાવળાંને ઠેકાણે છે, તેમાં લાડવા જમી લેવા. તે શું જે, આ દેહે ભગવાનને મળી ચૂક્યા પછી દેહને ગમે તેમ થાઓ, ને

'દાસના દુશ્મન હરિ કે'દી હોય નહિ, જેમ કરશે તેમ સુખ જ થાશે.'

ને અમને તો હેત આવે છે તે વાત કરીએ છીએ જે, 'સ્વામિનારાયણ'ના નામનો મંત્ર બહુ બળિયો છે, માટે ભજન કર્યા કરવું. (૨૪૫)

આ વાતુંના કરનારા દુર્લભ છે, મનુષ્ય દેહ દુર્લભ છે ને દેહે સાજું રહેવું તે પણ દુર્લભ છે. એ ત્રણ વાત દુર્લભ છે; તે માટે ભજન કરી લેજો. (૨૪૬)

દત્તાત્રેયે બે જીવનું કલ્યાણ કર્યું,[3] કપિલે એક જીવનું કલ્યાણ કર્યું[4] ને ઋષભદેવે સો જીવનું કલ્યાણ કર્યું.[5] અને આજ સાધુ કહે : 'અમે દૈવી જીવનું કલ્યાણ કરીએ પણ આસુરીનું કલ્યાણ અમારાથી થાય નહિ.' ત્યારે ભગવાન

---

૧. પૈંડો એટલે માર્ગ. લૌકિક માર્ગો કરતાં ગોકુળનો એટલે કે ભગવાનનો માર્ગ જુદો જ છે. (બ્રહ્મરૂપ થવાનો માર્ગ જ ન્યારો છે.)

૨. સંકોચ રાખીને.

૩. ૧. કાર્તવીર્ય ૨. યદુરાજા.

૪. પોતાનાં માતુશ્રીનું.

૫. પોતાના સો પુત્રોને સંસારની અસારતા સમજાવી ત્યાગાશ્રમ લેવડાવી કલ્યાણ કર્યું.

કહે : 'આસુરીનું કલ્યાણ અમે કરશું.' તે મુંજો સૂરુ[1] ને માનભા[2] ને જોબન પગી[3] ને તખો પગી,[4] એ તો પાપના પર્વત કહેવાય; એને તો ભગવાન સત્સંગ કરાવે પણ એ સાધુથી વળે નહિ. (૨૪૭)

દસ હજાર સૂર્યનું તેજ સુદર્શન ચક્રમાં છે. તેનો દીવા જેટલો પ્રકાશ થાય એટલું ઘાટું માયાનું તમ છે, તેનો છાંટો જીવમાં નાખ્યો છે એ સુષુપ્તિ અવસ્થા છે, તેને ટાળવા સારુ મહારાજનો અવતાર છે. (૨૪૮)

જેનું કર્યું થાય છે તે તો જાણે કાંઈ જાણતા નથી ને વચમાંથી બીજા કેટલાક મનસૂબા કરે છે. (૨૪૯)

કોટિ કલ્પ થયા વિષય ભોગવ્યા છે તેનો પાશ લાગ્યો છે. તેને ટાળવાનું કારણ શિક્ષાપત્રીમાં **નિજાત્માનં બ્રહ્મરૂપં** એ એક જ શ્લોક લખ્યો છે. (૨૫૦)

શાસ્ત્રમાં ભગવાનને સમદર્શી કહ્યા છે તે ખરું નથી, કારણ કે ભગવાન તો ભક્તના છે, પણ અભક્તના નથી, માટે સમદર્શી નથી. (૨૫૧)

ભગવાન પોતાના ભક્તમાં રહે છે તે પાત્ર પ્રમાણે રહે છે, તે જેમ જેમ મોટા ભગવદી તેમ તેમ તેમાં વિશેષપણે રહે છે. (૨૫૨)

ભગવાન શૂળીનું દુઃખ કાંટે મટાડે છે. એમ કરે તે કેમ જણાય ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર જે, 'આપણે પણ એવું કેટલુંક થાતું હોય ને બ્રહ્માંડમાં પણ થાય, તે તપાસી જુએ તો જણાય જે, કાળમાંથી સુકાળ કર્યો તેમ કેટલાક ઉપદ્રવ ટાળી નાખે છે.' (૨૫૩)

આ લોકમાં દેશકાળ તો લાગે ને ઓછું વર્તાય કે વધુ વર્તાય પણ રુચિ સારી રાખવી, અંતે રુચિ સહાય કરે છે. (૨૫૪)

આવી વાત તો ક્યાંઈયે થાતી નથી, માટે વિષય ખોટા થઈ ગયા છે. ને વાસના જેવું જણાય છે, તે તો દેહધારીને એમ હોય; તેમાં સદાશિવની હવેલીનું દૃષ્ટાંત દીધું[5] તથા ભગવાનની ઇચ્છા સમજવી. (૨૫૫)

---

૧. સોરઠ પંથકના લિલાખા ગામનો ભયંકર લૂંટારો.

૨. રોજ ચકલાંની જીભનું શિરામણ કરનાર મેંગણીના રાજા માનસિંહ.

૩. ચરોતરના વડતાલ ગામનો ચોર, લૂંટારો. પગી – પગેરું કાઢી ચોરને પકડનારી કોમ.

૪. બામરોલી ગામનો લૂંટારો.

૫. ખંભાતના સદાશિવ નામના ધનાઢ્ય હરિભક્તે કળા-કોતરણીવાળી લાકડાની હવેલી બનાવેલી. તેના વાસ્તુ પ્રસંગે ગોપાળાનંદ સ્વામીને તેડવા વડોદરા ગયા. સ્વામીએ તેમને પંદર દિવસ રોકીને જગતના નાશવંતપણાની ખૂબ વાતો કરી. ➤

આપણે પોતાના સ્વરૂપને અક્ષર માનવું. તે ન મનાય તોપણ સ્થૂળ દેહને પોતાનું માનવું નહિ, ને મહારાજનો મત તો ત્રણેય દેહને ન માનવા ને અક્ષર માનવું. એ તો જેમ બ્રાહ્મણને ઘેર જન્મ થયો તે બ્રાહ્મણ, તેમ આપણને ભગવાન મળ્યા તે અક્ષર માનવું. (૨૫૬)

લાકડાની ને લોઢાની બેડી કરતાં પણ સ્ત્રી-ધનની બેડી કઠણ છે ને મોટી છે. ને તે બેથી મુકાય તો પછી ઇન્દ્રિયું-અંતઃકરણની બેડી મોટી છે, ને એથી ન દબાય એ તો માયાપરનો આવેલો હોય તે ન દબાય, બીજો દબાય. ને ઇન્દ્રિયું-અંતઃકરણથી ન દબાય એ દેવ કે મનુષ્ય ન કહેવાય. (૨૫૭)

'શ્વાન શૂકર બિલાડ ખર, તેના ટોળા માંહ્યલો જંત;
તેને મૂકે કરી સંત, જો મળે સદ્‌ગુરુ સંત.'

એમ કહીને કહ્યું જે, 'વસ્તુ નહિ કોઈ સંત સમાના ! તે આપણને મળ્યા છે.' (૨૫૮)

મહારાજ કહેતા જે, નામ કેનું લઈએ, પણ આગળ તો કલ્યાણ કેવાં કર્યાં છે ? તો પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે કર્યાં છે ને કેટલેક તો મોટા મોટા કૂવા ખોદ્યા[1] છે. (૨૫૯)

ખટ્‌વાંગ રાજાનું[2] બે ઘડીમાં કલ્યાણ કર્યું. તે સાધુ તો બહુ દયાળુ છે, તે એને તો ખબર ન પડે પણ પ્રગટના સંબંધનું બળ લખે છે એમ સમજવું. (૨૬૦)

મધ્યનું નવમું વચનામૃત વંચાવીને બોલ્યા જે, મહારાજને પુરુષોત્તમ જાણતો હોય ને દેશકાળે સત્સંગમાંથી નીકળી જાય તોપણ અક્ષરધામને પામે, ને એમ ન જાણતો હોય ને સત્સંગમાં હોય તોપણ બીજા ધામને પામે. (૨૬૧)

એવામાં ઘરેથી કાગળ આવ્યો કે હવેલી બળીને રાખ થઈ ગઈ છે. સદાશિવ કહે : 'સ્વામી ! જો હું અહીં ન રોકાયો હોત તો હવેલી ભેગો બળી મરત. એટલી મને આસક્તિ હતી. એ હવે વાતો સાંભળીને અંતરમાંથી જ બળી ગઈ.'

૧. દારૂ, માંસ, વ્યભિચાર વગેરેને ધાર્મિક સ્વરૂપ આપી શરૂ કરેલ અધોગતિના પંથો.

૨. સૂર્યવંશના ચક્રવર્તી રાજા. દેવો ને અસુરોની લડાઈ વખતે દેવોના પક્ષમાં રહી દૈત્યોનો સંહાર કરનાર. જ્યારે મેદાનમાં તેમને ખબર પડી કે પોતાનું મૃત્યુ આવ્યું છે, ત્યારે દેવોના વિમાનમાં ઝડપથી અયોધ્યા આવી સરયૂતીરે બેસી, અંતર્વૃત્તિ કરી ગયા. દેહ, પરિવાર, રાજ્ય, સંપત્તિ બધાંનો સાંખ્ય કરી ભગવાનમાં ચિત્ત જોડી દીધું. (ભાગવત : ૯/૯/૪૧-૪૯)

મહારાજ કહેતા કે, 'અમારો દ્રોહ કરે છે તે પણ અમારા પક્ષમાં બોલે છે, કેમ જે, એ એમ જાણે છે જે, કોઈક એક ભગવાન છે, ને આ બીજો કેમ ભગવાન થાય છે ? માટે એ અમારો દ્રોહ કરતા નથી.' (૨૬૨)

દેહ મૂકીને પામવા છે તે જ આ પ્રગટ વાતું કરે છે, પણ એમ સર્વેને સમજાય નહિ. અને જે ત્યાગ-વૈરાગ્યની વાતું કરીએ છીએ, તે તો માર્ગે ચડાવવા સારુ કરીએ છીએ, પણ સમજવાનું આટલું જ છે. (૨૬૩)

વચનામૃતના અર્થ સમજાય એવા નથી, પણ બહુ અભ્યાસ રાખે તો પોતાની મેળે સમજાય એવો મહારાજનો વર છે. ને આ જ્ઞાન મહારાજને સર્વેને આપવું છે. (૨૬૪)

પ્રકૃતિપુરુષ તે કૂટસ્થ[૧] કહેવાય ને ગૃહસ્થ પણ કૂટસ્થ કહેવાય ને સાંખ્યવિચારે ને જ્ઞાનને મતે કરીને નિર્લેપ પણ કહેવાય. (૨૬૫)

આજ આપણામાંથી એકડમલ[૨] કરીને કાઢી મૂક્યો હોય તોપણ તે જગતનો પ્રભુ છે, તે આજનાનો એવો મહિમા છે. (૨૬૬)

શ્રીકૃષ્ણને બાણ વાગ્યાં ને પ્રહ્‌લાદને ન વાગ્યાં,[૩] એ પણ ભગવાનનું કર્તવ્ય સમજવું. (૨૬૭)

---

૧. અચળ, અપરિવર્તનીય.

૨. સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયમાં ત્યાગીઓના નિયમ મુજબ ત્યાગી સાધુ એકલા ક્યાંય રહી શકે કે ફરી શકે નહીં. તે હંમેશા જોડમાં જ હોય. શ્રીજીમહારાજના વખતમાં કેટલાક સાધુઓ આ નિયમ-પ્રણાલીને આશરેલા નહિ, તેથી શ્રીજીમહારાજે તેમનો ત્યાગ કરેલો. આ એકડમલને નિષ્ઠા-ભક્તિ તો ભગવાન સ્વામિનારાયણની રહેલી ને સ્ત્રી-ધનના ત્યાગનો નિયમ પણ તેઓ પાળતા.

૩. શ્રીકૃષ્ણનું અવતારકાર્ય પૂરું થયું ને કળિયુગનો પ્રારંભ થયો. દ્વારકામાં વિશ્વામિત્ર, કણ્વ અને નારદ ત્રણે મુનિઓ આવ્યા ત્યારે રોહિણીના પુત્ર, સારણ વગેરે મશ્કરા યુવાનોએ ભેગા મળી જાંબવતીના પુત્ર સાંબને ગર્ભવતી સ્ત્રીનો વેશ ધરાવ્યો ને ઋષિઓ પાસે જઈ કહ્યું : 'બભ્રુની આ પત્ની છે તેને શું જન્મશે ?'
ત્રિકાલજ્ઞ મુનિઓ ક્રોધાયમાન થઈ બોલ્યા : 'આ સાંબ ભયાનક મુશળને જન્મ આપશે ને તેના દ્વારા યદુકુળનો નાશ થશે.'
આ શાપથી મુશળ (લોખંડનો ટુકડો) જન્મ્યું. યાદવોએ તેના નાના ટુકડાઓ કરી દરિયામાં નાખ્યું. આ ટુકડાઓની પ્રભાસના દરિયા કાંઠે ધારદાર એરકા નામની વનસ્પતિ ઊગી ને એનો એક ટુકડો માછલીના પેટમાં ગયેલો તે માછીમારને મળ્યો. આ ટુકડો તેણે એક પારધીને આપ્યો. પારધીએ બાણનું ફળું બનાવ્યું. ➤

દેશકાળ આવે તો સત્સંગીના ગામમાં પડ્યા રહીને ગુજરાન કરીએ પણ મરવાની તો બીક જ ન લાગે, ને કલ્યાણ તો ત્યાગી ને ગૃહસ્થ એ બેયમાં છે. (૨૬૮)

હરિભક્ત આગળ વાતું કરવાની આજ્ઞા કરી કે વાતું કરજો; તે વાતું તે શું જે, 'સ્વામિનારાયણ ભગવાન છે, સ્વામિનારાયણ ભગવાન છે,' એમ વાતું કરજો. (૨૬૯)

ભગવાન તો ત્રીસ વરસ સત્સંગમાં રહ્યા ને હવે સાધુ રૂપે દસ-વીસ પેઢી રહેશે. (૨૭૦)

'જૂનાગઢના જમાન મહારાજ બે વાર થયા છે, એક વાર વરતાલમાં ને બીજી વાર ગઢડામાં,' એમ કહ્યું. તે ઉપર એક સંતે પૂછ્યું જે, 'જમાન થયા તે શું સમજવું ?' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'માયાનું બંધન થાવા દે નહિ.' પછી ફરીને સંતે પૂછ્યું જે, 'તે જમાનગરું ક્યાં સુધી રહેશે ?' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'આપણે છીએ ત્યાં સુધી તો ખરું, પણ હજી તો મહારાજનું જ્ઞાન છે. ને વળી મહારાજ કહે, 'જૂનાગઢ જાય તેની કરોડ જન્મની કસર ટાળી નાખશું,' તે અમે ગઢડેથી આવ્યા ત્યારે એ ભાતું બંધાવ્યું હતું.' (૨૭૧)

મૂંઝવણ આવે તો કેમ કરવું ? એ પ્રશ્ન પૂછ્યો, તેનો ઉત્તર કર્યો જે, સ્વામિનારાયણ, સ્વામિનારાયણ ભજન કરવું તેથી મૂંઝવણ ટળી જાય. (૨૭૨)

ઝીણાભાઈએ મહારાજ પાસે જૂનાગઢમાં મંદિર કરવાનું માગ્યું, તે પણ પોતે જ ઉપજાવ્યું હશે. તે આંહીં મંદિર કર્યું ને તેમાં સાધુ પણ એવા જ રાખ્યા છે. તે આ મંદિરમાં ખરડો[1] તો હજી સુધી કર્યો નથી. (૨૭૩)

આ લોકની સર્વ ક્રિયા તે છોકરાંની રમત જેવી સમજવી, પણ તેમાં

પ્રભાસમાં યાત્રા નિમિત્તે શ્રીકૃષ્ણ સહિત યાદવો આવ્યા ને યાદવો દારૂ પીને અંદરોઅંદર વનસ્પતિ લઈ લડી મર્યા. દૂર રહ્યાં રહ્યાં કૃષ્ણે આ સંહાર જોયો.

ભારતની લડાઈમાં કૌરવોનો સંપૂર્ણ નાશ થયેલો સાંભળી, ગાંધારીએ કૃષ્ણને શાપ આપેલો કે 'તમે પણ કુળે સહિત નાશ પામશો.' એ શાપ શ્રીકૃષ્ણે સ્વીકાર્યો અને પીપળા નીચે બેસી જરા નામના પારધીના બાણથી દેહત્યાગ કર્યો. સ્વયં ભગવાન હતા છતાં મૃત્યુધર્મ સ્વીકાર્યો. (મહાભારત : ૧૬/૨ થી ૧૬/૫)

પ્રહ્લાદજી ભક્ત હતા, તો એમના માટે ખાસ અવતાર લઈ અસુરના ત્રાસથી તેમની રક્ષા કરી.

૧. દાન-ધર્માદા માટેની લખણી.

માલ માનવો નહિ, એમ નિરંતર જોયા કરવું. (૨૭૪)

મહારાજ કહેતા જે, ''અમારામાં જે ગુણ ને અવગુણ છે તે કહીએ છીએ જે, અમને આખા બ્રહ્માંડના જીવ માને પણ તેનું અમને માન ન આવે, એ અમારામાં ગુણ છે, ને અમે અનેક જીવને સમાધિ કરાવીએ પણ મુક્તાનંદ સ્વામીને તથા ગોપાળાનંદ સ્વામીને સમાધિ કરાવીએ નહીં, એ અમારામાં અવગુણ છે.'' (૨૭૫)

કોઈ ભગવાન સંભારે તેની સેવા મારે કરાવવી, તેનાં લૂગડાં મારે ધોવરાવવાં ને તેને મારે બેઠાં બેઠાં ખાવા દેવું છે. (૨૭૬)

કથાવાર્તા બદરિકાશ્રમમાં ને શ્વેતદ્વીપમાં ને અક્ષરધામમાં ને આ લોકમાં મોટા એકાંતિક પાસે, એ ચાર ઠેકાણે થાય છે ને બીજે ક્યાંઈ થાતી નથી. ને જ્યાં વિષય છે ત્યાં કથાવાર્તા નથી. (૨૭૭)

આપણે કાંઈક કામ સારું કર્યું હોય ને તેનું આપણને માન આવતું હોય તે સારુ મોટા કહે જે, આ કામ બગાડ્યું; તોપણ રાજી રહેવું, કેમ જે, આપણને તો પૂર્વાપર[1] સૂઝે નહિ ને મોટા તો દીર્ઘદર્શી છે, તે તો આગળ થાવાનું દેખે છે. (૨૭૮)

સાંખ્યવિચાર કરવાની બહુ વાત કરી. તે સાંખ્યવિચાર તો નિત્ય નિયમ રાખીને કરવો, ને સાંખ્ય વિના તો અરધો સત્સંગ કહેવાય, ને સાંખ્ય વિના સુખ થાય નહિ, ને સાંખ્ય છે તે તો આંખ છે, ને આંખે કરીને સર્વે દેખાય. દત્તાત્રેય સાંખ્યવાળા ને સુખિયા રહેતા. માટે સાંખ્યવિચાર કરવા માંડે તો આવડે ને ધીરે ધીરે સિદ્ધ થાય. તેમાં સાંખ્ય શું જે, આ લોક, ભોગ, સર્વે ખોટું છે; ને આત્મા છે તે સત્ય છે ને આકાશ સરખો નિર્લેપ છે; ને દેહ, ઈન્દ્રિયું, અંતઃકરણ અસંગી છે. (૨૭૯)

જેણે ભગવાન અર્થે કર્યું હોય તેને ભગવાન પોતાના ધામમાં લઈ જાય. (૨૮૦)

કરોડ કામ ઠેલે ત્યારપછી ભગવાનની કથા થાય, ને કરોડ કામ ઠેલે ત્યારપછી ભગવાનની વાતું થાય ને ધ્યાન તો વળી તે પછી થાય. (૨૮૧)

ભગવાનના ભક્તને ત્રણ પ્રકારમાંથી એક પ્રકારનું ધ્યાન તો રહે છે; તે નિશ્ચયરૂપ ધ્યાન રહે, કે સાધુ પાસે જાવું છે એમ રહે, કે હું ભગવાનનો

૧. આગળ-પાછળનું.

ભક્ત છું એમ રહે; બાકી તેલધારાવૃત્તિ મૂર્તિમાં રહે એ તો સ્વરૂપાનંદ સ્વામી આદિકની વાત છે. (૨૮૨)

આપણને તો ભગવાન મળ્યા છે તે પોતાને અક્ષર માનવું, એમ બોલ્યા. તે વાત ઉપર પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, 'વિષય પરાભવ પમાડતા હોય ને અક્ષર કેમ માનવું ?' ત્યારે ઉત્તર કર્યો જે, 'વિષય તો દેહના ભાવ છે તે એક પડખે રહ્યા છે, તોપણ અક્ષર માનવું, પણ આત્માને નરકનો કીડો માનવો નહિ ને આપણે તો જેમ વામનજી ભેળી લાકડી વધી[1] તેમ વધતા જઈએ છીએ.' (૨૮૩)

'સૂક્ષ્મ દેહનો કજિયો બહુ ભારે છે ને તેમાંથી સ્થૂળ દેહને ધક્કો લગાડી દે છે, તે કેમ કરવું ?' એ પ્રશ્નનો ઉત્તર જે, 'એ તો મોટા મોટાને પણ કજિયા છે. ને એટલું મટે ત્યારે તો સિદ્ધ થઈ રહ્યા, પછી શું કરવાનું રહ્યું ? એટલું જ કરવું છે.' (૨૮૪)

ભગવાનને જેની કસર ટાળવી હોય તેને આ લોકમાં જન્મ ધરાવીને અજ્ઞાની કરી નાખે, ને તે અતિદીન થઈ જાય ને તેને પછી એવું થાય જે, 'મારું કલ્યાણ શી રીતે થાશે ?' એવું કરાવીને કસર ટળાવે. (૨૮૫)

એક હરિજને પૂછ્યું જે, 'આવો જોગ ન રહે ને કસર રહી જાય તો કેમ થાશે ?' તેનો ઉત્તર કર્યો જે, 'જેણે આવો જોગ આપ્યો છે તેના તે જ કસર ટળાવશે.' (૨૮૬)

વરતાલનું ત્રીજું વચનામૃત વંચાવ્યું. તેમાં ચાર પ્રકારના ભક્તના ભેદ કહ્યા છે. તેમાં એક તો દીવા જેવા, બીજા મશાલ જેવા, ત્રીજા વીજળીના અગ્નિ જેવા ને ચોથા વડવાનળ અગ્નિ જેવા. એ વચનામૃત વંચાવીને બોલ્યા જે, 'આજ તો સત્સંગમાં બહુધા વડવાનળ જેવા છે.'[2] (૨૮૭)

ભગવાન ભેળા રહ્યા ને ખોટ્યું રહી ગઈ તે શા કારણથી જે, આ સાધુના સમાગમ વિના. (૨૮૮)

ભગવાન જેવા આ સાધુ છે, પણ તેની પાસે રહેવાતું નથી, એ મોટી ખોટ છે. (૨૮૯)

---

૧. ભગવાને બળિરાજા પાસે ત્રણ પગલાં પૃથ્વી માંગી ત્યારે ઠીંગણું સ્વરૂપ ધારીને આવ્યા હોવા છતાં વિરાટ થયા ને સાથે લાકડી લાવેલા તે પણ એવડી થઈ.

૨. આ વાક્ય પ્રાસંગિક ઉચ્ચારાયું છે. સિદ્ધાંતની દૃષ્ટિએ વડવાનળ જેવા સત્પુરુષ - મોક્ષના દાતા એક સમયે એક જ હોય છે.

હવે તો મહારાજ સાધુ દ્વારે દર્શન આપે છે, ને વાતું કરે છે, ને વળી મૂર્તિ દ્વારે દર્શન આપે છે. (૨૯૦)

અમે તો કોટિ કલ્પ થયાં જોઈએ છીએ, પણ પચાસ કોટિ જોજન પૃથ્વીમાં આવા સાધુ નથી. (૨૯૧)

મોટા પરોક્ષ થયા પછી આજની પેઠે પોતાના આશ્રિતની ખબર રાખે કે ન રાખે ? તેનો ઉત્તર કર્યો જે, 'મોટા ક્યાં પરોક્ષ થાય એવા છે ? બાકી આજની પેઠે દેખાય નહિ ને ખબર તો એમ ને એમ રાખે, ને જો ખબર ન રાખે તો બ્રહ્માંડની સ્થિતિ કેમ રહે ?' (૨૯૨)

ઈન્દ્રે વિશ્વરૂપને માર્યો તેની ચાર બ્રહ્મહત્યા લાગી,[૧] તેમાં એક તો ગુરુની, બીજી ગોરની, ત્રીજી બ્રાહ્મણની ને ચોથી બ્રહ્મવેત્તાની. પછી તેને નારદજી મળ્યા. તેણે કહ્યું જે, 'તારા ભાઈ વામનજી છે તે ભગવાનનો અવતાર છે, માટે તેનો તું આશરો કર.' પછી ઈન્દ્રે વામનજીનો નિશ્ચય કર્યો તેણે કરીને બ્રહ્મહત્યા ટળી ગઈ. વામનજીનો આશરો કરવાથી કામ થયું, માટે આશરો મોટી વાત છે. (૨૯૩)

કોટિ તપ કરીને, કોટિ જપ કરીને, કોટિ વ્રત કરીને, કોટિ દાન કરીને ને કોટિ યજ્ઞ કરીને પણ જે ભગવાનને ને સાધુને પામવા હતા તે આજ આપણને મળ્યા છે. (૨૯૪)

સત્સંગ થાય તેને દુઃખ રહે નહિ, તે સત્સંગ તે શું જે, આત્મા ને પરમાત્મા એ બે જ છે. (૨૯૫)

નિરંતર માળા ફેરવે તે કરતાં પણ સમજણ અધિક છે, માટે મુખ્ય એ વાત રાખવી. (૨૯૬)

ભગવાનની મૂર્તિને ચિંતામણિ કહી છે, તે એમ સમજાણું છે કે નથી ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર કર્યો જે, 'ચિંતામણિ તો ખરી પણ બાળકના હાથમાં છે.' (૨૯૭)

સ્વરૂપનિષ્ઠા છે ને મહિમા છે એ તો વરને ઠેકાણે છે, ને બીજાં સાધન

---

૧. વિશ્વરૂપ ત્વષ્ટાનો પુત્ર હતો. તેનું મોસાળ દૈત્યકુળમાં હોવાથી દૈત્યોનો પક્ષ રાખતો. ઈન્દ્રે તેને ગુરુ કરી રાજ્યપુરોહિત નીમેલો. દૈત્યો પર વિજય મેળવવા ઈન્દ્રે યજ્ઞ આરંભ્યો. વિશ્વરૂપ હોમ કરે ને દૈત્યોને હવિષ્યાન્નનો છાનો ભાગ આપે. આ કપટ જાણીને ઈન્દ્રે વિશ્વરૂપનાં ત્રણે મસ્તક કાપી નાખ્યાં. તેથી ચાર બ્રહ્મહત્યા લાગી.

તો જાનને ઠેકાણે છે. ને વળી સમજણ છે એ તો બસેં બખતરિયાને[1] ઠેકાણે છે ને વિષય છે એ તો એક બહારવટિયાને ઠેકાણે છે. (૨૯૮)

સત્પુરુષને સંબંધે કરીને જીવને સંસ્કાર થાય છે, તે એક જન્મે કે બે જન્મે પણ ભગવાનના ધામને પમાડે એવો પ્રગટનો પ્રતાપ છે. તેની વિક્તિ જે, એનું દર્શન થાય, એનો ગુણ લે, એનો પક્ષ લે, એ આગળ હાથ જોડે ને વળી સાધુ બહુ સારા છે એમ બોલે ને એને અન્ન-જળ આપે ઇત્યાદિક સંબંધ થાય; વળી, જે ઝાડ તળે બેસે, વળી, જે ઝાડનું ફળ જમે, વળી, જે ઢોરનું દૂધ-દહીં જમે, ઇત્યાદિક અનંત પ્રકારે જીવને સંબંધ થાય તો તે સર્વે ભગવાનના ધામને પામે. એવો પ્રગટનો સંબંધ બળવાન છે અને પરોક્ષના સંસ્કારનું ફળ એ છે જે, ખાવા મળે, દેહે સાજો રહે, ને લોકમાં આબરૂ-ધર્મ રહે, એ પરોક્ષના આશરાનું ફળ છે. (૨૯૯)

વિષયમાં તો વૈરાટ, પ્રધાનપુરુષ સુધી સર્વે ગોથાં ખાય છે; પણ અક્ષરધામમાં વિષય નથી. (૩૦૦)

આપણે તો અક્ષરધામમાં જાવું છે એવો એક સંકલ્પ રાખવો. (૩૦૧)

આ વાતું તો જેના ભૂંડા આશય હશે તેને દબાવી દઈને પણ ઉપર નીકળે એવી છે. (૩૦૨)

આ લોકમાં અક્ષરનું સુખ તે શું જે, શુભ સંકલ્પ થાય ને અંતરમાં સુખ વર્ત્યા કરે એ જ. ને જમપુરીના જેવું દુઃખ તે શું જે, અંતરમાં ભૂંડા ઘાટ થાય ને પીડા થાય એ જ. (૩૦૩)

કોટિ કલ્પ થયા ભગવાન ખાવા આપે છે, તોપણ જીવને ખબર ન મળે, એ અજ્ઞાન છે. તે મહારાજ કહેતા જે, 'અમને અન્નદાતા તો જાણજો ને વધારે મહિમા તો તે પછી.' (૩૦૪)

પ્રથમ પ્રકરણનું ત્રેસઠમું વચનામૃત વંચાવીને મહિમાની બહુ વાત કરી જે, આમાં કહ્યું છે એમ સમજાય નહિ તેથી જીવ દૂબળો રહે. પણ ભગવાનને પ્રતાપે કામ, લોભ, સ્વાદ, સ્નેહ ને માન તે સર્વે સમુદ્ર જેવાં છે, પણ ગાયનાં પગલાં જેવાં થઈ જાશે, માટે આવો મહિમા છે. તે સારુ કોઈ દિવસ જીવમાં દુર્બળપણું આવવા દેવું નહિ. ને લક્ષ્મી તથા ભગવાન તો આપણી સેવામાં છે; કેમ જે, માબાપ તો છોકરાની સેવામાં જ હોય. ને આપણે તો જેમ કરીએ તે

---

૧. લોઢાનાં કવચ પહેરનાર સિપાઈઓ.

થાય, પણ જાણીને દબાવી રાખ્યું છે. ને આ પ્રાપ્તિ તો મોટા ઈશ્વરને પણ દુર્લભ છે. (૩૦૫)

આપણામાં વિષયની અરુચિ તો નિષ્કુળાનંદ સ્વામી, કૃપાનંદ સ્વામી, માવો ભક્ત તથા રણછોડજી ઊનાવાળા એવા ઘણાકને હશે. ને આપણું તો ધર્મે કરીને શોભે છે. ને મોક્ષનું કારણ તો ભગવાનની નિષ્ઠા છે. (૩૦૬)

ભગવાને જે જે નિર્માું છે તે તેમ જ થાય છે, તે ભગવાને નિર્મ્યા પ્રમાણે કંચન ને સ્ત્રીમાં સૌ વધુ તણાય છે. ને મનુષ્યને મૈથુનનો નિયમ નથી ને પશુ-પક્ષીને છે. એ આદિક અનેક કળ ચડાવી મૂકી છે, તે તેમ જ થાય છે. (૩૦૭)

કારિયાણીનું સાતમું વચનામૃત વંચાવીને વાત કરી જે, 'નિશ્ચય છે એ જ આત્યંતિક કલ્યાણ છે, ને નિશ્ચય છે એ જ સિદ્ધદશા છે, અને દેખવાનું કહ્યું છે તે પણ જ્ઞાને સહિત જાણવું તેને જ કહ્યું છે, ને તે વિના તો દેખાય છે તોપણ ન્યૂન છે. ને વિષય ખોટા કરવા એ તો સાંખ્ય સમજવું. ને 'એક ભગવાન ભાસે' એમ કહ્યું છે તે પણ નિર્વિકલ્પ નિશ્ચય રૂપે ભાસે.' (૩૦૮)

કોઈ વાતની ચિંતા આવે તો ભગવાનને માથે નાખી દેવી ને આપણે તો બળિયા નહિ ને એ તો બળિયા તે એને રક્ષા કરતાં આવડે, જેમ પ્રહ્‌લાદજીની રક્ષા કરી તેમ અનેક પ્રકારે રક્ષા કરે. (૩૦૯)

સાધુનો ને સાધુના સંગનો મહિમા બહુ કહ્યો ને બોલ્યા જે, 'હવે એથી આઘી વાત નહિ ચાલે. ને જેમ ભગવાનના ગુણનો પાર ન આવે તેમ સાધુના ગુણનો પણ પાર નહિ,' એમ કહીને તે ઉપર ગુરુનું અંગ[1] બોલાવ્યું ને પોતે ભેળા બોલ્યા. (૩૧૦)

આપણે તો સો-બસેં માણસને પાંખમાં લઈને ઊડી જાઈએ એવા છીએ ને તે કરતાં આખા બ્રહ્માંડના જીવને લઈને ઊડી જાઈએ એવા છીએ, ને તે કરતાં અનંત કોટિ બ્રહ્માંડને પણ લઈ જઈએ એવા છીએ, પણ એવું મનાય નહિ; તે શાથી જે, મનુષ્યાકૃતિ છે. (૩૧૧)

જીવની અવળાઈ તે શું કહીએ ? જીવ તે જીવ જ. તે કહ્યું છે જે, 'ઊંટ તો સઘળે અંગે વાંકું,' એવો જીવ અવળો. વળી, લંબકર્ણ જેવો જીવ તેનું પણ ભગવાનને સારું કરવું છે. (૩૧૨)

અંતરમાં ટાઢું હોય ને કોઈક વચન મારે તો ભડકો થાય, તે સમાધાન

---

૧. જુઓ સ્વામીની વાત : ૧/૭૩ની પાદટીપ.

કરવાનો ઉપાય જ્ઞાન છે. (૩૧૩)

ભગવાનનો ને મોટા સાધુનો નિશ્ચય થયો હોય તે પોતાને પૂર્ણકામ માને ને તેને બીજાના સંગની અપેક્ષા ન રહે. તેમાં દૃષ્ટાંત જે, જેના ઘરમાં સો કરોડ મણ દાણા હોય તથા સો કરોડ રૂપિયા હોય તો તેને કાળ પડે તોપણ મરવાની બીક ન લાગે. વળી બીજું દૃષ્ટાંત જે, બે હજાર બખતરિયા ભેળા હોય તેને લૂંટાવાની બીક ન લાગે. તેમ જ મહિમા સહિત નિશ્ચયવાળાને બીક નહિ. (૩૧૪)

પૃથ્વીનું રાજ્ય કરે ને ન બંધાય, જો જ્ઞાન થાય તો. ને તે વિના તો વનમાં જઈને રહે તો ત્યાં પણ ભરતજીની પેઠે બંધાય. માટે જ્ઞાન શ્રેષ્ઠ છે. (૩૧૫)

નાનું છોકરું હોય તેને ભય આવે તો પોતાનાં માવતરની કોટે બાઝી પડે, તેમ જ આપણે હરકોઈ દુઃખ આવે તો ભગવાનનું ભજન કરવું, સ્તુતિ કરવી, તે ભગવાન રક્ષા કરે. (૩૧૬)

અમારો મત તો અનેક પ્રકારની ક્રિયા કરાવીએ તોપણ ક્રિયારૂપ થાવા દઈએ નહિ ને તેમાં બંધાવા દઈએ નહિ ને તેનો નિષેધ કર્યા કરીએ; ને બીજા ક્રિયા કરાવે તે તો તેમાં જોડી દીએ, તે ક્રિયારૂપ થઈને ક્રિયા કરે ને ક્રિયામાંથી નિવૃત્તિ પામે તોપણ તેના મનસૂબા કરે; ને અમારો મત એવો જે, ક્રિયા કરવામાં પણ ક્રિયારૂપ ન થાવું ને ક્રિયા મૂકીને પણ તેના મનસૂબા ન કરવા ને વ્યવહાર આવ્યો તે ક્રિયા તો કરવી પડે, પણ તેણે કરીને જ પૂર્ણપણું માનવું નહિ. (૩૧૭)

પ્રથમ સાધનકાળમાં તો પૂરું જ્ઞાન થાય નહિ ત્યાં સુધી સત્સંગનું સુખ આવે નહિ. તે કેની પેઠે ? તો જેમ પ્રથમ થોડો વરસાદ વરસે ત્યારે નદીમાં નવું-જૂનું પાણી ભેળું થાય તે મૂળગું બગડે. પછી જ્યારે ઘણો વરસાદ થાય ત્યારે સર્વે નવું પાણી થાય, તેમ બહુ સમાગમ કરતાં કરતાં સત્સંગનું સુખ આવે છે. (૩૧૮)

કોઈકને ભગવાન પ્રધાન હોય ને કોઈકને વહેવાર પ્રધાન હોય. એ બેયને બરાબર ફળ ક્યાંથી મળશે ? માટે આ વાત પણ જાણી રાખવી. (૩૧૯)

'આજ દિન સુધી તો કારખાનાં કરાવ્યાં ને હવે તો જ્ઞાન દેવું છે તે ફરે જ નહિ.' ને વળી કહ્યું જે, 'સર્વેનાં સુખ જોવાં ને સર્વેનાં રૂપ જાણવાં ને આ ભગવાન વિના બીજા કોઈ ભગવાનમાં માલ નહિ એવું જ્ઞાન શીખવું.' ને

વળી કહે : 'ગિરનાર જેવડો કામ, ને મેરુ જેવડો માન ને લોકાલોક જેવડી વાસના, એ સર્વેનાં મૂળ ઉખાડી નાખવાં છે; એવું જ્ઞાન આપવું છે.' (૩૨૦)

'આપણા દેહમાં જીવ ભેળો કોટાનકોટિ સૂર્યનો પ્રકાશ છે, પણ તે હમણાં દેખાય તો કોઈની ગણતી ન રહે,' એમ મહિમા કહ્યો. (૩૨૧)

મુક્તાનંદ સ્વામી જેવા મોટા સાધુ વાત કરે તો બે હજાર માણસની સભા બેઠી હોય તે સૌના સંકલ્પના ઉત્તર થાતા જાય, એમ મહારાજના સાધુ તો જાણે ને વાત કરે. (૩૨૨)

મહારાજનો મત તો કથા, કીર્તન, વાર્તા, ધ્યાન એ જ કરાવવું છે. ને માણસને તો સ્વભાવ પડી ગયા તે બીજું કર્યા વિના રહેવાય નહિ. ત્યારે હવે આપણે શું કરીએ ? ને આવો જોગ છે તેમાં નહિ સમજાય ને સ્વભાવ મૂકીને મોટા સાથે નહિ જોડાય તો તે મોડો ધામમાં જાશે, એમાં કાંઈ ભગવાનને ઉતાવળ નથી ને આ કારખાનાં તો દહાડે દહાડે વધતાં જાશે. (૩૨૩)

આ સાધુ જેવા છે એવા જણાય તો તેને મૂકીને છેટે ખસાય નહિ. ને કાંઈક ચમત્કાર જણાવે તો તો વ્યાપકાનંદ સ્વામીની પેઠે બંધીખાનાં થાય. માટે કાંઈ નથી દેખાડતા તે પણ ઠીક છે. (૩૨૪)

વ્યવહારેણ સાધુઃ, તે એકબીજાને વ્યવહાર પડ્યાથી સાધુતાની ખબર પડે છે, પણ તે વિના સાધુપણું જણાતું નથી. (૩૨૫)

આજ તો મોટાનો સંબંધ છે તે સુખ વર્તે છે પણ દેશકાળે તો આવો જોગ ન રહે તોપણ સુખ રહે એવો શો ઉપાય છે ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર કર્યો જે, 'મોટાના ગુણ, વિભૂતિ, ઐશ્વર્ય, પ્રતાપ, ગંભીરપણું, ધીરજપણું એ આદિક મોટાના મહિમાનો વિચાર કરીએ, ને મોટા હૈયામાં સ્ફુરે તેણે કરીને સુખ વરતે.' (૩૨૬)

'આ જીવને કોઈ દહાડો ઘડપણ આવતું હશે કે નહિ ?' એમ કહીને વળી કહ્યું જે, 'જીવને જ્ઞાન થાય ત્યારે ઘડપણ આવે પણ તે વિના તો ઘડપણ આવે નહિ.' (૩૨૭)

ભગવાનને અર્થે આપણે જે જે કર્યું છે ને કરીએ છીએ તે જાણે છે ને જેને ખોળે માથું મૂક્યું છે તે રક્ષા કરશે ને આપણું તો ભગવાન બહુ માની લે છે. (૩૨૮)

જ્ઞાનીને ભગવાને પોતાનો આત્મા કહ્યો છે. તે ઉદ્ધવ જ્ઞાની. ને પ્રેમીનું

ભગવાન રાખે તો ખરા, પણ જ્ઞાન વિના અધૂરું. ને સચ્ચિદાનંદ સ્વામીને તરસ લાગી તેથી મહારાજને તરસ છીપે નહીં, પછી સચ્ચિદાનંદ સ્વામીને પાણી પાયું ત્યારે મહારાજને તરસ છીપી. તોપણ મહારાજનો મત **નિજાત્માનં બ્રહ્મરૂપં** માનવું એમ છે. (૩૨૯)

પુરુષને સ્ત્રીના જેવું હેત ભગવાનમાં થાય નહિ. એને તો જ્ઞાને કરીને હેત થાય, ને કૃપાનંદ સ્વામીનું ને નિષ્કુળાનંદ સ્વામીનું હેત સ્ત્રીના જેવું, એમ મહારાજ કહેતા. (૩૩૦)

જડભરત આ લોકના વ્યવહારમાં જોડાણા નહિ. તે શા સારુ જે, પરમેશ્વર ભજવામાં બંધન થાય, તે સારુ ગાંડા કહેવાણા, ને બીજા આ લોકમાં લઈ મંડે તેને માણસ ડાહ્યા કહે છે. પણ પરમેશ્વર ભજવાના માર્ગમાં ડાહ્યા નથી. (૩૩૧)

ભગવાનની કથા તો કેવી છે જે, ચોકિયાત આવીને કહે જે, જાગો ! જાગો ! પછી જાગે તેથી ચોરનો ભય ટળી જાય, તેમ કથા તો એવી છે. (૩૩૨)

શિક્ષાપત્રીનો છેલ્લો શ્લોક નિત્ય બોલે છે તેમાં કહ્યું છે જે,

નિજાશ્રિતાનાં સકલાર્તિહન્તા, સધર્મભક્તેરવનં વિધાતા ।
દાતા સુખાનાં મનસેપ્સિતાનાં તનોતુ કૃષ્ણોઽખિલમંગલં નઃ ॥

પોતાના આશ્રિત જે ભક્તજન તેમની જે સમગ્ર પીડાના નાશ કરનારા એવા ને ધર્મે સહિત જે ભક્તિ તેની રક્ષાના કરનારા એવા ને પોતાના ભક્તજનને મનવાંછિત સુખના આપનારા એવા જે ભગવાન તે અમારા સમગ્ર મંગળને વિસ્તારો. (૩૩૩)

એક રુચિવાળા બે જ હોઈએ તો હજારો ને લાખો છીએ ને તે વિના તો હજારો ને લાખો હોઈએ તોપણ એકલા જ છીએ એમ સમજવું. (૩૩૪)

ભગવાનને પોતાના ભક્તને મારી-કૂટીને પણ બ્રહ્મરૂપ કરવા છે. (૩૩૫)

શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે જે, **'શ્રેયાંસિ બહુવિઘ્નાનિ'** અને લોકમાં કહે છે જે, 'સારા કામમાં સો વિઘ્ન', માટે પરમેશ્વર ભજવામાં ને પરમેશ્વરનું સ્વરૂપ સમજવામાં બહુ અંતરાય છે. તે અંતરાયને ઓળખીને ને તેથી મુકાઈને બહુ ખપવાળો હોય તે પરમેશ્વર સન્મુખ ચાલે, નીકર ચલાય એવું નથી; કેમ જે, આ લોકમાં અનંત અંતરાય છે. (૩૩૬)

પૂર્વનો સંસ્કાર એવું કહેવાય છે, તે પૂર્વનો સંસ્કાર તે પૂર્વજન્મનું કરેલું

હોય તેને કહેવાય એમ ન સમજવું, ત્યારે પૂર્વસંસ્કાર તે શું જે, આજ જે ક્રિયા કરીએ તે આવતીકાલે પૂર્વ કહેવાય એમ સમજવું. માટે આપણે મોટાનો સમાગમ થયો તે આજ આપણે ઘણું પૂર્વ થયું. (૩૩૭)

આ કીર્તનમાં કહ્યું છે એ વાત નિરંતર સંભારી રાખવી જે,

ઉધો સંત સુખી રે સંસાર મેં...

રાજા ભી દુખિયા ને રંક ભી દુખિયા, ધનપતિ દુઃખિત વિકાર મેં;

વિના વિવેક ભેખ સબ દુખિયા, જૂઠા તન અહંકાર મેં...ઉધો.

માટે સમજણવાળાને સંત કહે છે; તે અંબરીષ, પ્રહ્‌લાદ ને જનક આદિક રાજા હતા, પણ તે સાધુ કહેવાય છે એમ સમજવું. (૩૩૮)

જ્ઞાન જ્ઞાનમાં પણ ઘણા ભેદ છે. કેની પેઠે જે, એક ગુજરાતનું ઘોડું હોય તેની સામી લાકડી ઉગામીએ તો ભાગી જાય ને એક તો કાઠિયાવાડનું પલોટેલ[૧] ઘોડું હોય તે તો તરવાર્યું, બરછિયું ને બંદૂકુંનો વરસાદ થાતો હોય તેમાં પણ સામું ચાલે, એ રીતે જ્ઞાનમાં ભેદ છે. (૩૩૯)

આગળ જે ભક્ત થઈ ગયા તે કોઈની આજના સત્સંગીને ઉપમા દેવાય નહિ. કેમ જે, આગળ થયા તે કોઈ અક્ષરધામના નિવાસી નહોતા ને આજ તો પુરુષોત્તમના આશ્રિત છે, તે સર્વે અક્ષરધામના અધિકારી છે. (૩૪૦)

કથા કરે, કીર્તન કરે, વાતું કરે, પણ 'આ દેહ હું નહિ,' એમ માને નહિ. માટે આઠે પહોર ભજન કરવું જે, 'હું દેહ નથી ને દેહમાં રહ્યો એવો જે હું આત્મા છું, બ્રહ્મ છું, અક્ષર છું ને મારે વિષે પરમાત્મા પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ પ્રગટ પ્રમાણ અખંડ રહ્યા છે. તે કેવા છે ? તો સર્વ અવતારના અવતારી છે, સર્વ કારણના કારણ છે ને સર્વ થકી પર છે; તે પ્રગટ આ મને મળ્યા તે છે.' આ વાતમાં સાંખ્ય ને યોગ બેય આવી રહ્યાં. (૩૪૧)

ઈતિ શ્રી સહજાનંદ સ્વામીના શિષ્ય શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ કરેલી વાતોમાં 'ભગવાન ને સંતનો મહિમા' કહ્યો એ નામે પહેલું પ્રકરણ સમાપ્ત.

---

૧. તાલીમ આપી તૈયાર કરેલું.

પ્રકરણ
૨

સંત-સમાગમ

સર્વ સાધન કરતાં સંગ બળવાન છે. કેમ જે, સંગ થકી જ સર્વ વાત થાય છે, પણ સંગ વિના કોઈ કામ થાતું નથી. માટે સર્વમાં પ્રથમ સંગ મુખ્ય છે. ને મોક્ષનો માર્ગ પણ સંગ થકી સમજાય ને વ્યવહારમાર્ગ પણ સંગ થકી આવડે છે. માટે સંગની બરોબર કોઈ સાધન નથી. દેશકાળાદિક આઠ[૧] કહેવાય છે, તેમાં પણ સંગને મુખ્ય કહે છે, તથા નવ પ્રકારની ભક્તિમાં પણ શ્રવણભક્તિને મુખ્ય કહી છે, તે પણ સંગ થકી આવે છે. અને શિક્ષાપત્રીમાં પણ 'નિત્ય પ્રત્યે સાધુનો સમાગમ કરવો' એમ કહ્યું છે ને વચનામૃતમાં પણ સંગનું અધિકપણું બહુ ઠેકાણે કહ્યું છે. માટે સર્વ શાસ્ત્ર સત્પુરુષનો સંગ કરવાનું પ્રતિપાદન કરે છે. તે સંગ કરવો, તેમાં પણ જેવા પુરુષનો સંગ થાય તે થકી તેવો સમાસ થાય છે; ને સર્વદેશી પુરુષનો સંગ થાય તો સર્વદેશી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે; ને એકદેશી સંગ થકી સર્વ જ્ઞાન પમાય નહિ. કેમ જે, ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, ભક્તિ, મહિમા આદિકમાંથી જેને જે અંગ મુખ્ય હોય તેના સંગ થકી તે વાત સમજાય અને સર્વે અંગે સંપૂર્ણ હોય તેના સંગથી સર્વે વાત સમજાય છે. માટે સર્વદેશી સંગ મળવો બહુ દુર્લભ છે. અને સંગ કરવો તેમાં ગુરુની શુદ્ધિ ત્રણ પ્રકારની જોવી. તેની વિક્તિ જે, એક તો તેનું પંડનું વર્તન હોય તેનો તપાસ કરવો. બીજું તેણે જેને સેવ્યા હોય તેનું સામર્થ્ય જોવું ને ત્રીજું તેના સંગ થકી જે થયા હોય તેને જાણવા, એમ તપાસ કરવો. (૧)

સર્વ કરતાં ઉપાસના સમજવી એ મોટું સાધન છે ને સર્વમાં ઉપાસના મુખ્ય બળવાન છે. તે સર્વોપરી ને સર્વ અવતારના અવતારી ને સર્વ કારણના કારણ મહારાજને સમજવા, એક તો એ સમજવાનું છે. ને બીજું ભગવાનનું

૧. દેશ, કાળ, ક્રિયા, સંગ, મંત્ર, શાસ્ત્ર, દીક્ષા ને ધ્યાન.

સ્વરૂપ સર્વ પ્રકારે નિર્દોષ સમજવું. તે 'સ્વરૂપનિર્ણય'માં[1] કહ્યું છે એવી રીતે ભગવાનનું સ્વરૂપ સમજવું. તે બે વાત મુખ્યપણે અવશ્ય સમજવાની છે. બાકી ભગવાનનો મહિમા સમજવો તે તો સર્વમાં મુખ્ય છે, પણ મહિમા તો ઉપાસના તથા સ્વરૂપ સમજવામાં આવી જાય છે, ને મહિમા વતે સર્વ સાધન થાય છે, ને મહિમા સર્વ કરતાં બળવાન છે. તે શ્રીજીમહારાજે વચનામૃતમાં કહ્યું છે એમ સમજીને પોતાને બ્રહ્મરૂપ માનીને સ્મૃતિ રાખવી, એ કરવાનું છે. ને ઉપાસનાની વિક્તિ જે, જેવા મહારાજને સમજે તેવો પોતે થાય. મહારાજને શ્રીકૃષ્ણ જેવા સમજે તો ગોલોકને પામે, ને રામચંદ્રજી જેવા સમજે તો વૈકુંઠને પામે, ને વાસુદેવ જેવા જાણે તો શ્વેતદ્વીપને પામે, ને નરનારાયણ જેવા જાણે તો બદરિકાશ્રમને પામે; તે જેવા જાણે તેવો થાય, ને તેટલું ઐશ્વર્ય ને તેટલા સામર્થ્યને પામે, ને મહારાજને સર્વ અવતારના અવતારી ને અક્ષરધામના પતિ સમજે તો અક્ષરધામને પામે. તે મહારાજે વચનામૃતમાં કહ્યું છે જે, ''જેવા ભગવાનને સમજે તેવો પોતે થાય છે ને ભગવાન તો અપાર ને અપાર રહે છે.'' માટે ઉપાસના ચોખ્ખી સમજવી એ મુખ્ય સાધન છે. (૨)

આ જીવને પાંચ વાનાં અવશ્ય જોઈએ પણ તે વિના ન ચાલે ને બાકી તો સર્વ વિના ચાલે. તેની વિક્તિ જે, અન્ન, જળ, વસ્ત્ર, નિદ્રા ને સ્વાદ મધ્યે મીઠું ને તે વિના બીજું તો સર્વે ફેલ છે. (૩)

જેમ ગાય વાછરું સારુ પારસો મૂકે[2] છે, તેમ જે શિષ્ય હોય તે ગુરુને મન સોંપે તો અંતઃકરણનું અજ્ઞાન ટાળી નાખે, પણ તે વિના તો ટળે નહિ. (૪)

મોટાઈ તો ઘણા પ્રકારની છે, તેમાં પ્રભુને ભજવા તે માર્ગ જુદો છે. ને એકથી લાખ રૂપિયા ખરચે તોપણ સમાગમ વિના અજ્ઞાન તો ટળે નહિ ને જે વાવરે તેનું તો ફળ થાય ને ઐશ્વર્યને પામે. (૫)

ચાર વાતમાં સુખ છે. તેમાં એક તો ભગવાનની મૂર્તિની સ્મૃતિ, બીજું સાધુનો સમાગમ, ત્રીજું સદ્‌વિચાર ને ચોથું તો જીવે વિષયનું સુખ માન્યું છે એ તો દુઃખરૂપ છે; ને સુખ તો ત્રણ વાતમાં જ છે. ને વિષયમાં સુખ છે એવી તો કોઈ મોટાએ કલમ મૂકી જ નથી ને આત્મા રૂપે વર્તવું એ તો દેશ જ નોખો છે. તેમાં કામાદિક દોષ જ નથી, જેમ ગુજરાત દેશમાં પૃથ્વી ખોદે તેમાં

૧. ઉત્તમાનંદ સ્વામીએ લખેલ એ નામનો સાંપ્રદાયિક ગ્રંથ.

૨. દૂધ છોડે.

પાણો જ ન મળે તેમ. (૬)

મોટામોટાના શબ્દની હાર્યું કરીને તપાસ કરવો જે, એમનો શું મત છે ને એ શું કરવાનું કહે છે, એ કેમ વર્તે છે, એમ તપાસીને પછી તે માર્ગે ચાલવું. (૭)

'સારા ભગવદી સાથે જીવ બાંધવો એ જ સત્સંગમાં રહ્યાનો હેતુ છે, પણ એકલી ભક્તિ સત્સંગમાં રહ્યાનો હેતુ નથી. ને જ્ઞાન વિના તો સર્વે કાચું છે. ને સારા ભગવદી સાથે જીવ બાંધ્યો હતો તો કરસનદાસને[૧] ને મહાવીર્યાનંદને સત્સંગમાં રાખ્યા, ને તે વિના તો રાઘેશ્વરાનંદ ને હિરણ્યગર્ભાનંદ[૨] ગયા ને હમીરે[૩] પણ ઘણીક ભક્તિ કરી હતી તોપણ તે ગયા,' એ વાતો વિસ્તારે કરીને કહી. (૮)

પ્રતિલોમ[૪] કરવામાં ચાર વિઘ્ન છે; તેની વિક્તિ જે – સ્ત્રી, દ્રવ્ય, આ લોકની મોટાઈ ને ક્રિયા. (૯)

જેવો સાંઢ હોય એવું વાછરું આવે અને જેવો ઘોડો હોય એવું વછેરું આવે, તેમ જ જેવા ગુરુ મળે એવું શિષ્યમાં દૈવત આવે. (૧૦)

આ લોકનાં પદાર્થ ને મનુષ્યાદિકને કેવી દૃષ્ટિએ જોવાં જે, એ સર્વે વિઘ્ન કરનાર છે. અને એક તો કોઈ પ્રકારે સત્સંગમાંથી જાય એવો ન હોય

---

૧. દાસપંક્તિના સાધુ, મૂળ નામ કૃષ્ણદાસ. સારા ભગવદી સાથે હેતભાવ હતો એટલે સંસારમાં જતા ખચકાયા. છેવટે તેઓ ગયા ને ધોળકામાં મહાજનનું ગોધલું (વિના નોતરે જમવા જનાર) થઈને રહ્યા.

૨. રાઘેશ્વરાનંદ અને હિરણ્યગર્ભાનંદ બંનેની ગાદી પડતી. વૈરાગ્યાનંદ, વિશ્વચૈતન્યાનંદ, હરિહર્યાનંદ, અદ્વૈતાનંદ અને આ બંને એમ મળીને ૧૨ જેટલા ગુરુઓ હતા. પરંતુ નિયમ-ધર્મમાં શિથિલતા આવવાથી અધર્મસર્ગ પેઠો અને ધીમે ધીમે બારેય સંસારી થઈ ગયા !

૩. જૂનાગઢ મંદિરનો પાળો. આ હમીરને વાસના ઉદય થવાથી એક સાંખ્યયોગી બાઈ સાથે સંબંધ થયો અને બંને ગીરમાં અરીઠિયા ગામે રહેતાં. એક વાર રઘુવીરજી મહારાજ, ગોપાળાનંદ સ્વામી, નિત્યાનંદ સ્વામી વગેરે ઊના જતા હતા ત્યારે અરીઠિયાના પાદરેથી નીકળ્યા. એટલે હમીરે મોઢામાં તરણાં લઈને દંડવત કરવા માંડ્યા ને માફી માગી. ત્યારે નિત્યાનંદ સ્વામીએ તેનો તિરસ્કાર કર્યો. એટલે ગોપાળાનંદ સ્વામી કહે : 'એને આગલા અવતારના ભક્ત જેવો તો માનો !' પછી વર્તમાન ધરાવી સત્સંગી કર્યો ને સાધુને આજ્ઞા કરી : 'હવેથી તેને ઘેર જવું.'

૪. અંતર્દૃષ્ટિ, અંતર્વૃત્તિ.

તે પણ જાય, ને એક તો કોઈ રીતે સત્સંગમાં રહે એવો ન હોય તે પણ રહે, એમ સંગમાં રહ્યું છે, અને ભણનારા કરતાં પણ ભણાવનારને વધારે દાખડો પડે છે, તેમ જ્ઞાન દેવામાં શિષ્ય કરતાં ગુરુ વધારે દાખડો કરે ત્યારે જ્ઞાન થાય છે, પણ તે વિના જ્ઞાન થાતું નથી. અમૃતનું ફળ ઝેર છે, તે શું જે, વિષય ભોગવવા સારા લાગે છે, પણ તેનું ફળ દુઃખ છે, ને સારા વિષય ને નરસા વિષય એ બેય નાશવંત તો છે, પણ નરસામાં દુઃખ છે ને દોષ નથી ને સારામાં દુઃખ ને દોષ બેય છે. (૧૧)

એકલું જ્ઞાન કહેવું ને સાંભળવું તે કાંઈ કઠણ નથી, માટે બે ઘડી વૃત્તિ પાછી વાળીને ભગવાનને સંભારવા ને ધ્યાન ન થાય તો ભજન કરવું, પણ રસોઈ કરીને જમવું નહિ, તે શા કામનું ? એકલું જ્ઞાન કરવાથી વિષય ઓછા થવાના નથી. ને એ તો ભગવાન સંભારશું ત્યારે થાશે અને ભગવાનને સંભારવા માંડે તો તેના ઉપર ભગવાનની ને મોટા સાધુની દૃષ્ટિ થાય પણ એ માર્ગે તો ચાલે નહિ ત્યારે તેના ઉપર શેની દૃષ્ટિ થાય ? માટે એ તો ભગવાનનો વિશ્વાસ રાખીને મંડવું. ને જેવો સંગ થાય તેવું થવાય છે, પણ જેમાં ગુણ નહિ હોય તેને સંગે તે ગુણ ક્યાંથી આવશે ? ને જે જે ભગવાનમાં વળગ્યા હશે ને જેના જે જે વિષય ઓછા થયા હશે તેના સંગમાંથી તે તે ગુણ આવશે, એ વાતમાં સંશય નથી. જેનું જે અંગ હોય તે તે વાતનું મુખ્ય પ્રતિપાદન કરે, એ વાત સમજી રાખવી. ને ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય એ ત્રણ હોય તો તે જીવના સુખને અર્થે થાય ને ભગવાન સંભારવા તે પણ છે તો જીવના સુખ સારુ, પણ તેને મહારાજ પોતાને અર્થે કર્યું એમ માની લે છે. (૧૨)

ઈન્દ્રિયારામ ને અર્થારામની જોડે આસન કરે તો ગમે તેવો હોય તેનું પણ ઠેકાણું ન રહે, અને વૈરાગ્યનું છેટું છે; કેમ જે, વિષયમાં રાગ છે. ને આત્મજ્ઞાનનું પણ છેટું છે; કેમ જે, જીવ દેહમાં જડાઈ ગયો છે. માટે હવે તો એક ધર્મને વિષે ને બીજી ભગવાનના સ્વરૂપને વિષે નિષ્ઠા, એ બે વાત મુખ્ય રાખવી. (૧૩)

હવે તો ગૃહસ્થ ઘરમાં બંધાશે ને ત્યાગી ક્રિયામાં બંધાશે. ને કામી હોય તે જેમ સ્ત્રીને જોયા કરે છે તેમ ભગવાન તો જીવ સામું જોઈ રહ્યા છે જે, 'મુને કોઈ સંભારે છે ?' પણ જીવ એવો અવળો છે જે, બીજા પદાર્થ સામું જુએ, પણ ભગવાન સામું ન જુએ. (૧૪)

સંગનું રૂપ કર્યું જે, 'ભેગા રહે પણ સંગ ન કરે,' તેમાં ઊનાના શેઠિયાનું[૧] દૃષ્ટાંત દીધું જે, 'સાઠ માણસ ભેગાં રહેતાં પણ તેમાં સંગ તો પુરુષ, સ્ત્રી ને છોકરો એ ત્રણને હતો. ને ભગવાનની સ્મૃતિ વિના જે જે થાય છે તે ખડ ખાય છે.[૨] ને સત્સંગી પણ સ્મૃતિ ન કરાવે, તો કુસંગી ભુલાવે એમાં શું કહેવું ? ને કામમાંથી પરવારીને પ્રભુ ભજવા એવી તો કોઈએ આશા જ રાખવી નહિ; કેમ જે, કોઈનું કામ પૂરું થયું નથી ને થાશે પણ નહિ. અને આ જીવને વૃક્ષનો દેહ આવે તેમાં આવરદા તો ઘણી લાંબી પણ તેમાં પ્રભુ ભજાય નહિ ને પશુ, પક્ષી આદિકના દેહ આવે તેમાં પણ ન ભજાય ને મનુષ્ય દેહમાં ભજાય; તેમાં પણ મોટે ઠેકાણે ન ભજાય, ને ખાવા ન મળે તોપણ ન ભજાય ને રોગ થાય તોપણ ન ભજાય, ઇત્યાદિક વિઘ્ન છે અને આ તો સર્વ વાતે સાનુકૂળ છે; ને તેમાં પણ પ્રભુ નહિ ભજે તો પછી કિયે દહાડે ભજાશે ?' (૧૫)

મહારાજ ગમે એટલી પ્રવૃત્તિ કરાવતા તોપણ એક પડખે પુસ્તક નિરંતર રાખતા ને હરે ! હરે ! કરતા, તે આપણને શીખવતા. અને મહારાજે કહ્યું હતું જે, ''કેટલાક મોટા મોટાને તો પ્રવૃત્તિમાં ન ભળવું; કેમ જે, પૂર્વે ઋષિ પ્રવૃત્તિમાં[૩] ભળ્યા તે આહ્નિક[૪] ભૂલી ગયા હતા. પછી વળી કોઈક વૃદ્ધ પાસેથી શીખ્યા ને તે પછી શાસ્ત્ર કર્યાં.'' (૧૬)

મહારાજ કહેતા જે, ''ભેંસું, ગાયું, બકરાં આદિકનાં ટોળાંમાં એક ચારનારો હોય તે પોતે એમ સમજે જે, 'આ સર્વે પશુ છે ને હું મનુષ્ય છું;' એમ ભગવાનના ભક્તને સમજવું જે, 'વિમુખ સર્વે પશુ છે ને હું ભગવાનનો ભક્ત મનુષ્ય છું.'' (૧૭)

ભગવાનના ભક્તનો અવગુણ આવે ત્યારે તેમાં ગુણ હોય તે વિચારવા, તો તે અવગુણ ટળી જાય, જેમ પાંચ લડવા આવ્યા હોય તે સામા પચાસ આવે તો તેને હઠાવી દિયે; તેમ ગુણ તો ઘણાય હોય તે વિચારવા, તો દોષ થોડા હોય તે ટળી જાય; ને જો દોષ ઝાઝા હોય તો સત્સંગમાં રહેવાય

૧. કલ્યાણજી શેઠ. સંપીલું બહોળું કુટુંબ હોવા છતાં જીવમાં સત્સંગ હતો.

૨. મૂર્ખાઈ કરે છે.

૩. યજ્ઞાદિક કર્મકાંડ.

૪. નિત્ય થતી ભગવદ્ આરાધના, નવધા ભક્તિ.

નહિ. ને જીવને બળ પામવાનો હેતુ તો સત્સંગ જ છે. તે જેમ ખાય તેમ બળિયો થાય. તેમ એક તો આ બધાંય મંદિર કરે ને સત્સંગમાં ન રહે, ને એક તો એક ઈંટ પણ ન લીધી હોય ને સત્સંગમાં રહે, એમ સમજણમાં રહ્યું છે. તે ઊતરતાને સંગે ઊતરતો ઊતરતો ઊતરી જાય, જેમ બ્રાહ્મણ હતો તે ઢેઢડી સારુ ઢેઢ[1] થઈ ગયો તેમ થાય. (૧૮)

આ મેડિયું મળી છે ને સારું સારું ખાવા મળે છે, કે માન મળે છે, ઈત્યાદિક મનુષ્ય દેહનું ફળ નથી. તે તો વિમુખને પણ મળે છે. માટે મનુષ્ય દેહનું ફળ તો સારાનો સંગ ને સ્વભાવ ટળે, એટલું જ છે. (૧૯)

એક કામમાં જીવ થાકી જાય માટે ફરતું ફરતું કરવું. તે શું જે, કથાવાર્તા સાંભળવી, વાંચવું, ધ્યાન કરવું, નામ-રટણ કરવું, એ આદિકમાં થાક લાગે ત્યારે બીજું કરવું, નીકર મૂંઝવણ થાય ને મન જીવને મૂંઝવે એવું છે. (૨૦)

સંતનો મહિમા કહ્યો જે, 'આવા સાધુનાં દર્શન કર્યે ભગવાનનાં દર્શનનું ફળ થાય છે, ને તેની સેવા કર્યે ભગવાનની સેવા કર્યાનું ફળ થાય છે; ને આપણે તેવા સાથે હેત થયું છે, માટે આપણાં પુણ્યનો પાર ન કહેવાય.' (૨૧)

કેટલાક રસોઈ કરે છે, પાણી ભરે છે, ને કેટલાક લખે છે, ભણે છે, ને કેટલાક ખડ વાઢવા જાય છે, ને કેટલાક ઢોર ચારવા જાય છે, ઈત્યાદિક ક્રિયાઓ કરે છે. તે તો એમ જાણવું જે, એ સર્વે દેહનો વ્યવહાર છે તે કર્યું જોઈએ, પણ કરવાનું તો બીજું છે. તે શું જે, મહારાજની મૂર્તિની સ્મૃતિ રાખવી, ઉપાસના ને જ્ઞાન શીખવું, સત્સંગ-કુસંગ ઓળખવો ને સત્સંગમાં રહેવાય એવો દૃઢ પાયો કરવો; ઈત્યાદિક કરવાનું છે તે કરવું. અને મનુષ્યને જે જે ક્રિયા કરવાનું કહીએ તે તે કરવાને સૌ તૈયાર છે, પણ જે કરવાનું છે તે કહીએ તો તેમાં અટકે છે, પણ જ્ઞાન વિના સર્વે કાચું છે. ને અંતરમાં ખોટા ઘાટ થાય તે પણ જ્ઞાનની કસર છે. અને મહારાજ પૂછતા જે, 'એને કિયા સાધુ સાથે હેત છે ને કિયા સાધુ પાસે બેઠક-ઊઠક છે' એમ તપાસ કરવાનું કહેતા. (૨૨)

''બકરાં, ગાયું, ભેંસું ને ઊંટ એ સર્વે વાડામાં રહે પણ વાઘ હોય તે વાડામાં પુરાય નહિ, તેમ મુમુક્ષુ હોય તે કોઈ મતમાં કે વિષયમાં બંધાઈ રહે નહિ.' એમ મહારાજ કહેતા. અને મહારાજ વિરાજતા ત્યારે પણ જેણે

૧. એક બ્રાહ્મણે કામવાસનાને લીધે નિમ્ન જાતિનો સ્વીકાર કર્યો.

સમાગમ કર્યો નથી ને આજ પણ જે મોટા સંતનો સમાગમ નથી કરતા, તેને શું વધુ બુદ્ધિવાળા સમજવા ? માટે બુદ્ધિ તો એટલી જ જે, મોટા સાધુથી શીખે ને મોક્ષના કામમાં આવે, બાકી બુદ્ધિ નહિ. તે મહારાજ કહેતા જે, 'નાથ ભક્ત[૧] બુદ્ધિવાળા છે ને દીવાનજી[૨] મૂર્ખ છે.' ને વ્યવહાર છે તે તો તાજખાના[૩] જેવો છે, તે તો સુધર્યો તોપણ બગડેલો જ છે, તેમાં કાંઈ સાર નથી.'' તે ઉપર સૂરતના ખાડાનું[૪] દૃષ્ટાંત દીધું.(૨૩)

સર્વ ક્રિયા કરવામાં નાશવંતપણાનું અનુસંધાન રાખવું તો દુઃખ ન થાય; ને સત્પુરુષનો રાજીપો જેવો સત્સંગે કરીને થાય છે એવો પદાર્થે કરીને થાતો નથી. અને એક ચેલામાં બંધાય તે પાંચ-દશમાં કેમ ન બંધાય ? ને જે ઘણા માણસમાં પણ ન બંધાય એ તો અતિ સમર્થની વાત છે. (૨૪)

એક જણ એક મંદિરમાં પાંચસેં રૂપિયા મૂકીને ચાલ્યા ગયા પણ એટલા રૂપિયા બેઠાં બેઠાં ખાઈને સાધુનો સમાગમ કર્યો હોત તો બહુ સમાસ થાત. (૨૫)

મોટાની આજ્ઞાએ કરીને કરવું, તે તો જેમ ગણપતિએ ગાયની પ્રદક્ષિણા કરી એવું છે.[૫] ને મનનું ગમતું કરવું તે તો કાર્તિક સ્વામીની પેઠે પૃથ્વીની

---

૧. મૂળ કણભા ગામના અને વડોદરામાં વસતા આ ભક્ત શાકબકાલું વેચતા ગરીબ હરિભક્ત હતા. તેમને શ્રીજીમહારાજમાં અનન્ય નિષ્ઠા હતી.

૨. વડોદરામાં ગાયકવાડી રાજ્યમાં દીવાનપદે પ્રખ્યાત થનાર વિઠ્ઠલરાવ દેવાજી. તેમને શ્રીજીમહારાજ પ્રત્યે દ્વેષબુદ્ધિ હતી. લૌકિક રીતે બુદ્ધિશાળી હોવા છતાં ઓળખવા જેવા છે તેમને જ ન ઓળખી શક્યા એટલે મૂર્ખ ઠર્યા.

૩. સંડાસ.

૪. પહેલાં સૂરતની પાયખાના-પદ્ધતિ ઘૃણા ઉપજાવે તેવી હતી. પતરાંની મળપેટીઓ ભરાતી રહે ને ફરી બદલાતી રહે; એટલે એ ખાડા કદી સાફ થાય જ નહીં.

૫. પાર્વતીજીને બે પુત્રો : મોટા કાર્તિકેય ને નાના ગણપતિજી. એક કન્યાને બંને ભાઈએ લગ્ન માટે પસંદ કરી. કન્યાએ કરાર મૂક્યો કે 'પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા ફરીને બંનેમાંથી જે વહેલો આવે તેને હું વરીશ.'
મોરના વાહન પર કાર્તિકેય તો ઊપડ્યા. ગણપતિનું વાહન ઉંદર ને પોતે પણ શરીરે સ્થૂળ. આથી પાર્વતીજીને સહેલો ઉપાય પૂછ્યો. પાર્વતીજીએ કહ્યું : 'ગાય પૃથ્વીનું સ્વરૂપ છે. ગાયની પ્રદક્ષિણા ફરી લે એટલે પૃથ્વીની થઈ જશે.'
ગણપતિએ વિશ્વાસપૂર્વક માતાની આજ્ઞા માની તો તેમની જીત થઈ અને કન્યા તેમને વરી.

પ્રદક્ષિણા કરવા જેવું છે. માટે આજ્ઞાએ થોડું કરે તોપણ ઘણું થાય છે. ને મનગમતું ઝાઝું કરે તોપણ થોડું થાય છે. અને જે આજ્ઞામાં ધર્મને ઘસારો આવતો હોય એવી આજ્ઞામાં તો ઘટે એમ કરવું. (૨૬)

શિવજી, પાર્વતી ને પોઠિયાને દૃષ્ટાંતે[1] કરીને જગતનું કહ્યું જે, 'એમાં કાંઈ પાધરું ન મળે, એ તો ગમે એમ કરે તેમાં પણ ખોટ કાઢે, માટે એ વાત સમજી રાખવી.' (૨૭)

બહુ ખપવાળો હોય તેનું સમું[2] રહે; નીકર બહુ પ્રકારના શબ્દ આવે તે મૂળગો ઘટી જાય. (૨૮)

ભગવાનને સંભારીને જે જે ક્રિયા કરે છે તોપણ તે નથી કરતા ને તે અકર્તા છે, ને તે વિના તો બેઠો છે તોપણ કર્તા છે. અને ભગવાનને સંભારીને ખાય છે, બોલે છે, જુએ છે, સૂએ છે, ચાલે છે, ઇત્યાદિક જે જે ક્રિયા કરે છે તોપણ તે કાંઈ કરતો નથી ને તે તો અકર્તા છે. (૨૯)

અંતરમાં ભજન કરવા શીખવું, તેણે કરીને વિષયના રાગ ઓછા થાય છે. (૩૦)

પ્રસાદીનું માહાત્મ્ય સમજતા હોઈએ તો મોટાના ચરણની રજ લઈને માથે ચડાવીએ, પણ રસયુક્ત જે પ્રસાદી તે તો તેનો ગુણ જણાવે ને વિકાર પણ થાય છે. (૩૧)

દ્રવ્ય છે તે તો પાંચે વિષયનું કારણ છે, તે મળે તેમ તેમ વિષયને અર્થે ઉદ્યમ થાય. (૩૨)

---

૧. શિવનું વાહન પોઠિયો. એક વાર શિવ-પાર્વતી પોઠિયો લઈને મુસાફરીએ નીકળ્યાં. એક ગામ આવ્યું. લોકો કહે : 'છતે વાહને ચાલીને જાય છે !' આ સાંભળી બંને પોઠિયા પર બેઠાં.

બીજું ગામ આવ્યું. લોકો કહે : 'છે દયાનો છાંટો ? બંને ચઢી બેઠાં છે !'

થોડે દૂર ગયા પછી પાર્વતી કહે : 'હું ચાલું છું તમે બેસો.' શિવજી બેઠા.

ત્રીજું ગામ આવ્યું. લોકો કહે : 'પઠ્ઠા જેવો ચઢી બેઠો છે ને ફૂલ જેવી બાઈને પગે ચલાવે છે.' આ સાંભળી શિવજી ઊતર્યા ને પાર્વતીને બેસાર્યાં.

ચોથું ગામ આવ્યું. લોકો કહે : 'આ તે કેવો સમય આવ્યો છે ! ધણી બીચારો પગે ચાલે છે ને બાઈ ચઢી બેઠી છે !' આમ, લોકોને તો ટીકા-ટિપ્પણનો સ્વભાવ જ હોય છે. એમના તરફ લક્ષ્ય રાખીએ તો ઊલટા દુઃખી થવાય.

૨. સીધું, અનુકૂળ, સરખું.

જેના હૈયામાં જગત પ્રધાન હોય તે બીજાના હૈયામાંથી જગત શું કાઢશે ? નહિ જ કાઢે. ને ત્યાગી કે ગૃહસ્થ હોય પણ પોતાની સમજણ પ્રમાણે બીજાને સમજાવે; ને સૌને એમ છે જે, 'મારા જેવું સમજે તો ઠીક.' (૩૩)

સંગ કરવામાં ને સત્સંગ કરનારામાં પણ બહુ ભેદ છે, કેમ જે, મહારાજનો સંગ કેટલાક સાધુએ કર્યો ને ગૃહસ્થે પણ કર્યો, પણ સમજણમાં અનંત ભેદ પડ્યા છે ને સમાગમ કરવો ને ભેળું રહેવું તેમાં પણ ઘણો ફેર છે. જેમ ગાયના આઉમાં ઈતરડી રહે છે પણ તેને દૂધનો સ્વાદ આવતો નથી ને વાછરું છે તે છેટે રહે છે તોપણ તેને દૂધનો સ્વાદ આવે છે. (૩૪)

નિરંતર સર્વ ક્રિયામાં પાછું વાળીને જોવું જે, મારે ભગવાન ભજવા છે ને હું શું કરું છું ? એમ જોયા કરવું. (૩૫)

સત્સંગ કરવામાં ને સમજવામાં ઘણી કસર રહી જાય છે; કેમ જે, મહારાજ બિરાજતા ત્યારે દર્શન થાતાં હોય તો એટલી વાર દસ-વીસ સાધુ તો ઘડીયે છેટે જાતા નહિ, ને ગમે એટલો થાક લાગ્યો હોય પણ રાતે દર્શન થાતાં હોય તો આખી રાત દર્શન કરતા ને કેટલાક સુખે સૂઈ રહેતા; એમ સમજણમાં ઘણા ભેદ છે. (૩૬)

મુમુક્ષુને તો નિરંતર હોંકારા કરનારા જોઈએ. તે હોય તો પ્રભુ ભજાય, નીકર તો જેમ વાડામાંથી વાઘ બકરું ઉપાડી જાય એમ થાય. (૩૭)

બ્રહ્મર્ષિ[૧] ને રાજર્ષિ,[૨] તેમાં બ્રહ્મર્ષિનો માર્ગ ઉત્તમ છે પણ તે કઠણ છે; ને રાજર્ષિનો માર્ગ મુખ્ય છે ને બહુધા એ જ પાર પડે એવો છે. અને વિદ્યાઓ તો ઘણી છે પણ ભણવા જેવી તો બ્રહ્મવિદ્યા છે, ને એમાં જ માલ છે ને અંતે એમ કર્યા વિના છૂટકો નથી, પણ જીવ એ માર્ગે ચાલતા નથી. (૩૮)

મોટા સંતનો સમાગમ તો ભગવાન ભેળું રહેવું તે કરતાં પણ અધિક છે; કેમ જે, ભગવાન તો મનુષ્યચરિત્ર કરે તેથી સમજણની કસર હોય તો સંશય થઈ જાય ને અવળું પડે. માટે સાધુનો સમાગમ અધિક છે. ને દસ હજાર રૂપિયા ખરચે તે કરતાં મંદિરના રોટલા ખાઈને સાધુનો સમાગમ કરે ને સમજવા માંડે તે અધિક છે; કેમ જે, ઓલ્યાને દેશકાળ લાગે, પણ આને

---

૧. પોતાના આત્માને બ્રહ્મરૂપ માની, ભગવાનનું અખંડ ચિંતવન કરવાના માર્ગે ચાલનાર.

૨. ભગવાનનો અનન્ય આશ્રય રાખી, પ્રવૃત્તિમાર્ગમાં જોડાયેલ મુમુક્ષુ.

ન લાગે, તે મહારાજે પણ કહ્યું છે જે, 'સત્સંગે કરીને વશ થાઉં છું એવો બીજે સાધને કરીને વશ થાતો નથી.' ને સત્સંગ કરે તો સંસારમાંથી પણ મુકાઈ જાય. (૩૯)

લખવું, ભણવું તે તો ઠીક છે ને ભક્તિનું કાંઈ સરું[૧] આવતું નથી, પણ નિયમ રાખી બબ્બે ઘડી આત્મા-અનાત્માનો વિવેક કરવા માંડે ને બબ્બે ઘડી રટણ કરે ને બબ્બે ઘડી વૃત્તિઓ રૂંધીને બંધ કરે ને બબ્બે ઘડી ભક્તિ કરે તો એમ જણાય જે, જીવ વૃદ્ધિ પામે છે તો ખરો, ને નિયમ વિનાનું તો પાણીનો ઘડો ઢોળ્યા જેવું[૨] થાય છે. (૪૦)

સમાગમ કરવાની રીતિ કહી જે, 'પ્રથમ તો એકાંતિક સાથે જીવ જોડવો, પછી એ સાધુ તો ભગવાનમાં રહેતા હોય તે ભગવાનના ગુણ સાધુમાં હોય એટલે તે સાધુના ગુણ તે સમાગમ કરનારામાં આવે, પણ જીવ સારી પેઠે જોડે નહિ તો તેના ગુણ આવે નહિ; અને એ વાત આજ કરો કે ગમે તો હજાર જન્મે કરો પણ અંતે એમ કર્યા વિના છૂટકો નથી.' (૪૧)

આમ સમજાય તો આજ્ઞા પળે જે,

થર થર ધ્રૂજત રહે વચન મેં ઇંદ્ર મુનીંદ્રા,
થર થર ધ્રૂજત રહે વચન મેં અવનિ[૩] અહીંદ્રા[૪];
થર થર ધ્રૂજત રહે વચન મેં શશી અરૂ સૂરા[૫],
થર થર ધ્રૂજત રહે રેન[૬] દિન કાળ હજૂરા[૭];
હરિ હર અજ[૮] આદિ સબે રહત ભક્તિરત જાહિ કી,
મુકુંદ મોહવશ મૂઢ નર કરે ન આજ્ઞા તાહિ કી.

એ આદિક મોટા મોટા આજ્ઞામાં વર્તે છે. વળી **સર્વત્ર જંતોર્વ્યસનાવગત્યા** એમ

---

૧. પાર, છેડો.
૨. પાણીની નાની જ એક સેર અખંડ વહેતી હોય તો ત્યાં ધરો ભરાય, પણ પાણીનો ઘડો બીજે-ત્રીજે દિવસે ઢોળી આવવાથી ધરો ભરાય નહીં. (વચ. ગ.પ્ર. ૨૩)
૩. પૃથ્વી.
૪. શેષનાગ.
૫. ચંદ્ર અને સૂર્ય.
૬. રાત.
૭. સેવામાં હાજર.
૮. વિષ્ણુ, શંકર, બ્રહ્મા.

જીવ કર્મવશ અનંત દુઃખ ભોગવે છે, એમ વિચારે તો આજ્ઞામાં રહેવાય. એમ જ્ઞાનીને તો અનેક રીત છે. ને વિષયનો પ્રસંગ રાખીને નિર્વાસનિક થવાની આશા તો ન જ રાખવી; એ વાત એમ જ છે. અને આજ્ઞા લોપે તેના હૈયામાં સુખ ન રહે, તે જેમ ચણા ને ઘઉં આદિકમાં હિમ પડે,[1] તે ઉપરથી તો હોય એવું દેખાય પણ માંહીથી બીજ બળી જાય છે, એમ થાય છે. (૪૨)

આ જીવને માથે શાસ્તા[2] વિના સ્વતંત્રપણે તો જીવ દેહનો જ કીડો થઈ રહે એવો છે. (૪૩)

મોટા સંતનો સમાગમ કરવાનો મહિમા કહ્યો જે, 'રોટલા ખાવા મળે છે પણ કદાચ તે ન મળે તો રાંધેલું અન્ન માગી ખાઈને પણ આ સાધુનો સમાગમ કરીએ, નીકર કાચા દાણા ખાઈને પણ સમાગમ કરીએ, નીકર ઉપવાસ કરીને પણ સમાગમ કરીએ, અથવા લીંબડો ખાઈને, નહિ તો વાયુ ભરખીને પણ આ સમાગમ કર્યા જેવો છે. અને જેને કોઈક કામનો કરનારો હોય કે જેને રોટલા ખાવા મળતા હોય, તે જો આ સમાગમ નહિ કરે તો તેને તો બહુ ખોટ જાશે.' એમ ઘણીક વાર્તા કરી. (૪૪)

સાધુની વાતુંની ગતિ તો કાળના જેવી છે તે દેખાય જ નહિ પણ અજ્ઞાન ટાળી નાખે, જેમ બાળકમાંથી જુવાન થાય છે ને તે વૃદ્ધ થાય છે તે દેખાતું નથી તેમ. અને બીજે ઠેકાણે જેટલું કામ એક કલ્પે થાય છે તેટલું કામ આંહીં એક દિવસે થાય છે. માટે જેને કસર ટાળવી હોય તેને તો આ બરાબર બીજો કોઈ સારો જોગ નથી. (૪૫)

મહારાજે આઠ મહિના સુધી સારંગપુર, કારિયાણી, લોયા ને પંચાળા વગેરેમાં સંતને ભેળા રાખીને વાતું કરી; ને મંડળ ફરીને આવે તેને પણ પંદર દિવસ, મહિનો રાખીને વાતું કરતા; એમ કરે ત્યારે જ્ઞાન થાય છે પણ તે વિના થાતું નથી. (૪૬)

સંસારમાં સુખ જેવું જણાય છે પણ તેમાં તો દુઃખ છે. જેમ શેરડીના સાંઠામાં ઇયળ પડે તે સુખ માને છે, પણ ચિચોડામાં[3] ભૂકા નીસરશે. ને

---

૧. શિયાળામાં અતિશય ઠંડી પડે તો ઘઉંનો દાણો ચઢે નહીં ને ચઢેલો દાણો કરમાઈ જાય. હિમને લીધે ઝાડ-પાન, વનસ્પતિ બધું બળી જાય છે.

૨. નિયામક.

૩. શેરડી પીલવાનું યંત્ર, કોલુ.

કાગડાને શ્રાદ્ધના સોળ દિવસનું સુખ[1] ને પછી બંધૂકની ગોળિયું ખાવાની છે તેમ. (૪૭)

ફિરંગી[2] નિત્ય કવાયત કરાવે છે તેથી તેના માણસ બહુ ખબડદાર થાય છે, તેમ જે કથાવાર્તા, પ્રશ્ન-ઉત્તર કરવા-સાંભળવાનો અભ્યાસ રાખે તેનો જીવ વૃદ્ધિને પામે ને તેમાં બળ આવે, પણ તે વિના બળ ન આવે ને જે આળસુ થઈને બેસી રહે તેને શું સમાસ થાય ? (૪૮)

મોટા હોય તેને બીજાને હિંમત દેવાને અર્થે એમ વાત કરવી જે, 'એક દિવસ મુને પણ જિહ્વા ઇન્દ્રિયે છેતર્યો ને એક દિવસ નેત્રે છેતર્યો તે રૂપને જોવાઈ ગયું,' તેમ જ સર્વે ઇન્દ્રિયુંનું કહેવું. (૪૯)

પોતા થકી થોડું થાય તો થોડું કરવું ને હાથ જોડવા, પણ કપટ ન કરવું ને આડુંઅવળું તરી જાવું નહિ. અને મોટા આગળ જો જીવ સરલપણે વર્તે તો સહેજે જ મોટા તેની ખબર રાખે તેમાં કાંઈ કહેવું પડે નહિ. ને જગતમાં પણ એમ રીતિ છે, જે જેનો થઈ રહે તેની ફિકર તેને રાખવી પડે છે, તેમ મોટા ખબર રાખે. (૫૦)

અર્ધોઅર્ધ કથાવાર્તાનો જોગ રાખશે તેનું જ સારું રહેશે અને આ તો મોટાં કારખાનાં થયાં તે કાંઈ ખૂટે એમ તો છે નહિ. (૫૧)

મંદવાડ આવે તેમાં જે કાયર થઈ જાય તેણે કરીને દુઃખ તો મટે નહિ ને તેમાં જે હિંમત રાખતા તે મહારાજને ગમતું. (૫૨)

પાંચ પ્રકારે સ્ત્રી ભોગવાય છે તેની વિક્તિ જે, ત્વચાએ, નેત્રે, કાને, જીભે ને મનમાં સંકલ્પે. (૫૩)

સત્સંગમાં બરોબરિયાપણું સમજવું નહિ ને બરોબરિયા થાવું નહિ ને બરોબરિયા સમજવા એ જ ખોટ છે. (૫૪)

કોઈ કૂવે પડવા જાતો હોય તેને આડાં હજારો માણસ ફરે તો પડવા દે નહિ, તેમ સત્પુરુષ ને સત્શાસ્ત્રના બહુ શબ્દ સાંભળ્યા હોય તો વિષયમાર્ગથી

---

૧. હિન્દુ માન્યતા મુજબ, ભાદરવા વદ પડવાથી આસો સુદ પડવા સુધીના શ્રાદ્ધના સોળ દિવસે પિતૃઓને ખીર-દૂધપાકનું નૈવેદ્ય છાપરાં પર નાંખીને ધરાવવામાં આવે છે. જેને કાગડા ખાય છે. શ્રાદ્ધ પછી જો તે છાપરાં પર બેસે તો લોકો તેને અપશુકનિયાળ માનીને ઉડાડી મૂકે છે.

૨. પોર્ચુગીઝ ગોરાઓ.

રક્ષા કરે. અને ગમે એવું અવળું માણસ હોય તેને પણ વશ કરીએ, એ તો આવડ્યું જોઈએ; તેને નમી દઈએ, તેનું રાખીએ, તેને પૂછીએ, એ અનુસારે વશ કરીએ એ તો કઠણ નથી; જો આપણે એના થઈ જાઈએ તો તે આપણા થઈ જાય. (૫૫)

તપાસીને જુએ તો આ જીવ તો કેવળ પ્રકૃતિને જ ભજે છે, પણ દેહ ગુજરાન ઉપર સરત રહેતી નથી અને અવશ્ય હોય એટલું તો કરવું પડે; પણ આ તો પ્રકૃતિને વશ થઈને બોલે છે, સાંભળે છે, જુએ છે, ખાય છે, ફરતો ફરે છે, બેસી રહે છે, સૂઈ રહે છે ઇત્યાદિક સુવાણ[1] કરે છે પણ તેનો તપાસ કરતો નથી, તેને દરવાજાવાળા[2] દેખે છે ને બીજાને તો ગમ જ નથી. માટે અવશ્ય ઉપર સરત રાખીને પાછું વળવાનો સ્વભાવ રાખે તો મોટા સાધુની પણ તેના ઉપર દૃષ્ટિ થાય; ને પદાર્થના તો દિવસે દિવસે ઢગલા થાય છે ને વળી થાશે, તે તો બંધ નહિ થાય; ને બંધ કરવું એ તો પૃથ્વી મઢાવવા જેવું કઠણ છે ને ન ભોગવવું એ તો જોડા સિવડાવીને પહેરવા જેવું સુગમ છે, એ વિના બીજો ઉપાય નથી. (૫૬)

સંત કહે તેમ કરવું તે શ્રેષ્ઠ છે ને મનધાર્યું કરવું તે કનિષ્ઠ છે, ને મનગમતું કરતો હોય ને તે ત્યાગ રાખતો હોય ને આખા મંદિરનું કામ એકલો કરતો હોય ને ગમે એટલા માણસને સત્સંગ કરાવતો હોય, તોપણ તે ન્યૂન છે ને તેને કોઈક દિવસ વિઘ્ન છે. અને જે ત્રણ ટાણાં ખાતો હોય ને આળસુ હોય ને ઊંઘતો હોય એવી રીતના દોષે યુક્ત હોય, પણ જો તે પોતાનું મનગમતું મૂકીને સંત કહે તેમ કરે તો તે અધિક છે. ને સંત કહે એમ કરવું એ નિર્ગુણ છે ને મનગમતું કરવું એ સગુણ છે. ને આ ત્યાગી બેઠા છે તેમાં પણ અર્ધા તો મનગમતું કરતા હશે ને ગૃહસ્થ પણ કેટલાક મનનું ધાર્યું કરે છે, પણ જેનું દસ જણ પ્રમાણ કરે તે ખરો કહેવાય, પણ એકનું કહ્યું પ્રમાણ નહિ. (૫૭)

સત્સંગમાં સ્ત્રીનો ત્યાગ કરે એવા તો ઘણા, પણ દ્રવ્યને ખોટું કરાવનાર ને કરનાર એવા તો કોઈક જ હોય, બાકી એની તો પુષ્ટિ જ થાશે, કેમ જે, એમાં સર્વે વિષય રહ્યા છે ને સત્સંગનો વહેવાર પણ એથી જ ચાલે

૧. સુવાણ થવી – રુચિનું મળતાં સુખ પામવું.

૨. જાણપણારૂપ ભગવાનના ધામના દરવાજે ઊભેલા મોટા સંતો. (વચ. ગ.અં. ૯)

છે. માટે એને ખોટું કરાવનાર નહિ જ મળે, પણ એને ખોટું કરવું. તેમાં નિત્યે એમ વિચાર કરવો જે, 'એ પણ એક દિવસ મૂકવું પડશે.' (૫૮)

સ્ત્રી એ વીંછીનો કરડ છે[૧] ને દ્રવ્ય એ સર્પનો કરડ છે.[૨] ને શાસ્ત્રમાં વાત તો બીજમાત્ર હોય પણ તેનું જ્ઞાન તો ગુરુ થકી જ સમજાય છે. (૫૯)

શાસ્ત્રમાં શ્રદ્ધા કહી છે પણ તેમાં કેટલાક ભેદ છે – રાજસી, તામસી ને સાત્ત્વિકી. તે ગઢ, કોઠા કરાવે છે ઇત્યાદિક અનેક અનેક કામ કરે તે શ્રદ્ધા કહેવાય; પણ તે શા કામની ? માટે શાસ્ત્ર થકી પણ પોતાને જાણ્યે તો સમજાય જ નહિ, માટે સત્પુરુષ અધિક છે. (૬૦)

જેવો બીજાને સમજાવવાનો આગ્રહ છે, એવો પોતાને સમજવાનો હોય; અને જેવો બીજાના દોષ જોવાનો આગ્રહ છે, તેવો પોતાના દોષ ટાળવાનો હોય તો કાંઈ કસર રહે જ નહિ. (૬૧)

શાસ્ત્રમાં અને સત્પુરુષના કહ્યામાં એમ છે જે, મોટા રાજી થાય તો સર્વે કામ થાય. તે રાજી થયાના ઉપાય ચાર છે. તેની વિક્તિ જે, એક તો એને કાંઈ પદાર્થ જોતું હોય તે આપવું, ને બીજું તેના દેહની સેવા કરવી, ને ત્રીજું તેને આગળ હાથ જોડીને વિનય કરવો, ને ચોથું એની અનુવૃત્તિ,[૩] તે અનુવૃત્તિમાં તો સર્વે વાત આવી જાય; એ જેવું બીજું નથી. (૬૨)

'આપણે મહારાજની કોઈ આજ્ઞા તરત રાજી થઈને માની નથી. કેમ જે, આપણને સૂઝે નહિ ને બુદ્ધિ પણ પહોંચે નહિ ને મહારાજને તો પૂર્વાપર સૂઝતું હોય. તે શી આજ્ઞા જે, રાંધેલું અન્ન મોર્યે માગવાનું કહ્યું તે કોઈએ માન્યું નહિ, તે પ્રથમ પોતે માગીને પછી મનાવ્યું; ને મંદિર કરવાનું કહ્યું તે કોઈ હા પાડે જ નહિ; પછી ભણવાનું કહ્યું તે કોઈ માનતા નહિ; ને પત્તર રાખવાનું કહ્યું તે પણ માને નહિ. એ આદિક સર્વે વચન પરાણે ઘણો ઘણો

---

૧. કરડ એટલે ડંખ. વીંછીનો ડંખ બુમરાણ મચાવે. બધે જ જાહેર થાય. તેમ વ્યભિચાર કરનારનું પાપ ઢાંક્યું ન રહે.

૨. સાપ ડંખ મારે પછી ધીમે ધીમે ઝેર પ્રસરે. કોઈ જાણે નહીં તેમ આંખો બિડાઈ જાય ને મૃત્યુ થાય. તેમ દ્રવ્યના સંકલ્પ કળાય નહીં અને દ્રવ્ય રાખ્યું હોય તો તે પણ કળાય નહીં પરંતુ અનર્થમાત્ર એમાંથી થાય ને મોક્ષના માર્ગથી પડી જાય.

૩. સત્પુરુષને શું કરાવવું છે તેનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ કોઈના કહ્યા સિવાય આવે એવો આંતરિક ભાવ ને તે મુજબ પોતે વર્તે તેને અનુવૃત્તિ પાળનાર કહેવાય. **'હંસે ગુરૌ મયિ ભક્ત્યાઽનુવૃત્ત્યા ।'** (ભાગવત : ૫/૫)

આગ્રહ કરીને મનાવ્યાં. તે મહારાજને ને મોટા સાધુને તો પૂર્વાપર સૂઝે, પણ તે જીવને મનાય નહિ. ને વચન માનવા ને ન માનવામાં પણ વિવેક રાખવો.' તેમાં નારાયણદાસની[૧] વાત કરી જે, 'ત્યાગ રાખતો તેમાં ખાવાનું કહ્યું ત્યારે ખાવા માંડ્યું, તેમાં વિચાર નહિ; ને પછી તેમાં સંકોચનું કહ્યું ત્યારે અન્ન મૂકી દીધું. વળી જોડા પહેરતો નહિ તે પહેરવાનું કહ્યું ને જોડા પહેર્યા ત્યારે પગમાં કઠીને[૨] લોહી નીસર્યું પણ કાઢે નહિ, એ માટે એમ ન કરવું ને વિવેક રાખવો.' (૬૩)

મોટા સંતનો નિરંતર પ્રસંગ રાખવો, તેમાંથી કોઈક સમે કેવી વાત થઈ જાય. 'મનને મારવું પણ તેનું કહ્યું ન કરવું, જેમ બકરાને મોઢામાં જવ ભરીને મારે છે[૩] તેમ કરવું,' એમ મહારાજ કહેતા. ને ભગવાન ને મોટા સાધુ આગળ નમી દેવું ને પોતાની સમજણ મૂકી દેવી ને એ તો બહુ દયાળુ છે તે બહુ રક્ષા કરે. (૬૪)

ત્રણ પ્રકારના મનુષ્ય સત્સંગમાં છે. તેની વિક્તિ જે, જ્ઞાન શીખે છે ને સેવા કરે છે તે વધતા જાય છે; ને દેહાભિમાન વધારે છે તે ઘટતા જાય છે, ને કેટલાક તો બરોબર રહે છે ને વધતા-ઘટતા નથી. એ ત્રણ પ્રકારના છે, તેને મોટા સાધુ દેખે છે. અને દેહમાં બળ વધે તે ભગવાન તથા સંતને ગમે નહિ ને મુમુક્ષુને પણ તે જોઈને દાઝ થાય. (૬૫)

આ જીવને જેટલું અંતરે સુખ રહે છે કે અન્ન-વસ્ત્ર મળે છે, તે સર્વે મોટા સંતની દૃષ્ટિ વડે છે, પણ જીવ પોતામાં માલ માનીને આચાર્યને તથા મોટા સાધુને ઓશિયાળા કરે છે પણ પોતે ઓશિયાળો થતો નથી. પણ જો મોટા સાધુની દૃષ્ટિ જરાક ફરે તો ચાંડાલ જેવું અંતઃકરણ થઈ જાય ને સુખ પણ રહે નહિ. (૬૬)

ત્રણ પ્રકારનાં દુઃખ કહેવાય છે, તેમાં હમણાં બે દુઃખ નથી; તે અધિભૂત જે, કોઈ મારતું નથી ને અધિદૈવ જે, કાળ પડતો નથી. ને હવે અધ્યાત્મ જે, મનની પીડા તે રહ્યું છે; તે ટાળવાનો હેતુ તો જ્ઞાન છે, તે હોય તો દુઃખ ન થાય, એનો બીજો ઉપાય નથી. (૬૭)

---

૧. નિયમપાલનમાં વિવેકરહિત, જડતાપૂર્વક વળગી રહેનાર એક સાધુ.

૨. ડંખ પડીને.

૩. કસાઈ લોકો બકરાને મારતાં પહેલાં તેને જવ ખવડાવે.

મોટા સમૈયામાં મોટાં મોટાં કેટલાંક શહેરના સામાન આવે તેમાંથી જીવ કેટલુંક ત્યાગ કરે ? સારો હોય તે પણ ભોગવવા મંડે, ને ત્યાગ ન થાય તેનું દુ:ખ પણ થાય ને જીવ માંહીથી હાર પણ પામી જાય. માટે જેટલું વિષયથી છેટું રહેશે તેટલું જ સારું રહેશે. ને ત્રણ પ્રકારનો ત્યાગ તેની વિક્તિ જે, કાંઈક જણસ વહેંચાય તે આસને બેઠાં આપે તો લિયે, ને બીજો તો ઊઠીને લેવા જાય, ને ત્રીજો તો પોતાને ન આવે તો કહેશે જે, 'મુને કેમ આપ્યું નહિ ?' એ ત્રણ ભેદ છે; ને મળે તો તેનો પણ ત્યાગ કરે એ ભેદ ચોથો છે. ને મોટાનો સંગ હોય ને વિષયનો સંબંધ ન હોય તો જ આ જીવનું સારું રહે. તે મોટા શહેરની કાચી રસોઈ ને બીજી પાકી રસોઈ એ બેય બરોબર થાય. (૬૮)

શિક્ષાપત્રીમાં કહ્યું છે જે, 'પોતાના બ્રહ્મચર્યવ્રતનો ભંગ થાય એવું વચન પોતાના ગુરુનું પણ ન માનવું;' તેમાં એમ સમજવું જે, સ્ત્રી, દ્રવ્ય, સ્વાદ, સ્નેહ, માન ઈત્યાદિકનો જોગ થાય અથવા ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્યાદિકને ઘસારો આવે એવું વચન માનવું નહિ, અને સત્સંગની પ્રથામાં તો આજ્ઞા મુખ્ય છે. તે ઠેકાણે તો એમ સમજવું જે, બહુધા રુચિ અનુસારે જ પ્રેરે છે ને પ્રેરાય છે; ને સનકાદિકને[૧] જોડીએ તો ન જોડાય ને મરીચ્યાદિકને[૨] મુકાવીએ તોપણ મૂકે નહિ, ને ભરતજીને વિઘ્ન થયું તોપણ પાછા સ્મૃતિએ ઝાલ્યા. એમ મોટાના શબ્દ પેઠા હોય તે સહાય કરે છે. તે કોઈ વખત આંખ છેતરે, કોઈ વખત કાન છેતરે ને જીભ, ત્વચા આદિક છેતરે, પણ પાછા ખબરદાર થાવું પણ હારી જાવું નહિ. ને સુખનું ઠેકાણું ને ભાગવાની બારી તો એક જ સારા સાધુનો સમાગમ છે, પણ તે વિના તો ક્યાંઈ સુખ, શાંતિ કે સમાસ થયાનું ઠેકાણું બીજું નથી. (૬૯)

પ્રેમાનંદ સ્વામીને મહારાજ રાજી થઈને કહે જે, 'માગો.' ત્યારે તેમણે માગ્યું જે, 'તમારી મૂર્તિ અખંડ રહે.' ત્યારે મહારાજ કહે : 'એ રાજીપો તો જુદો છે, તે તો તેનાં સાધન કરો તો થાય,[૩] તે વિના થાય નહિ.' (૭૦)

---

૧. બ્રહ્માના ચાર માનસપુત્ર બ્રહ્મચારી ઋષિઓ : સનક, સનાતન, સનંદન અને સનત્કુમાર. તેઓ હંમેશાં પાંચ વર્ષના બાળક જેવા જ દેખાય છે.

૨. યજ્ઞ-યાગાદિ કર્મકાંડના ગૃહસ્થ ઋષિઓ : મરીચિ, અત્રિ, અંગિરસ, પુલસ્ત્ય, પુલહ, ક્રતુ ને વસિષ્ઠ – આ સપ્તર્ષિઓ.

૩. સાધન એટલે ગુણાતીત સત્પુરુષને ઓળખવા અને તેમને સેવી તે રૂપ થવું.

આ લોકમાં બે દુઃખ છે : તે અન્ન-વસ્ત્ર ન મળે કે ન પચે, ને તે વિનાનું દુઃખ તો અજ્ઞાનનું છે. (૭૧)

એકલી ભક્તિએ કરીને દેહ દમાય નહિ ને બળ પણ ઘટે નહિ, એ તો જ્ઞાન ને વિચાર બેય જોઈએ, ને દાખડો તો ખેડુ ઘણા કરે છે તે બળિયા થાતા જાય છે. (૭૨)

મહારાજ કહેતા કે, "કાળા ભૂત જેવા ને કોટમાં ઊતરિયું[1] ને રૂડા-રૂપાળા હોય ને પહેરવા લૂગડું ન મળે, ને વળી શૂરવીરનાં શીંગડાં[2] ને તરવારને મ્યાન ન મળે, ને ફોશીના રાજા[3] હોય ને સો રૂપિયાનો મહિનો, તે તો સર્વે પ્રારબ્ધ છે." (૭૩)

બાપના હૈયામાં સ્ત્રી છે તે છોકરાને પરણાવે છે ને સાધુના હૈયામાં ભગવાન છે તે જીવના હૈયામાં ઘાલે છે. (૭૪)

મહારાજે વચનામૃતમાં પોતાનો રહસ્ય, અભિપ્રાય, રુચિ, સિદ્ધાંત આદિક ઘણા શબ્દ કહ્યા છે, તે ઉપર સૂરત રાખીને ચાલવું, એ જ કરવાનું છે. (૭૫)

વડોદરાનો ચાંદલો કોઈકને આવે ત્યારે સર્વે તેનાં મોટાં ભાગ્ય માને, તેમ આપણે તો પુરુષોત્તમ નારાયણનો ચાંદલો આવ્યો છે. માટે આપણે તેનો કેફ રાખવો. (૭૬)

આ જીવ વિશ્વાભિમાની, તૈજસાભિમાની ને પ્રાજ્ઞાભિમાની એ ત્રણ દેહમાં ત્રણ ગુણમય વર્તે છે,[4] પણ તેથી પર ગુણાતીત વર્તવું. અને બ્રહ્મરૂપ થાવા માંડે તેને સુખ થાતું જાય છે, જેમ તડકામાંથી બળતો આવે ને ઝાડને છાંયે બેસે ને શાંતિ થાવા માંડે, ને વળી જેમ ટાઢ વાતી હોય તે અગ્નિએ તાપે ને સુખ થાય, ને વળી જેમ ભૂખ્યો હોય ને તે ખાવા માંડે તેમ ભૂખ-તરસ જાય ને સુખ થાય, તેમ બ્રહ્મરૂપ થાવામાં સુખ રહ્યું છે. (૭૭)

---

૧. ગળામાં સોનાનાં આભૂષણ.

૨. શૂરવીરોમાં શ્રેષ્ઠ.

૩. અત્યંત ડરપોક.

૪. **વિશ્વાભિમાની :** વિશ્વ–વ્યષ્ટિ–સ્થૂલ શરીર અને જાગ્રત અવસ્થાને પોતાનું રૂપ માનનાર જીવ. (સત્ત્વગુણમાં વર્તન) **તૈજસાભિમાની :** સૂક્ષ્મ શરીર અને સ્વપ્ન અવસ્થાને પોતાનું રૂપ માનનાર જીવ. (રજોગુણમાં વર્તન) **પ્રાજ્ઞાભિમાની :** સુષુપ્તિ અવસ્થાનો અને કારણ શરીરનો અભિમાની જીવ. (તમોગુણમાં વર્તન).

આ જીવને ભગવાન સન્મુખ ચાલવામાં અંતરાયરૂપ આડા ગઢ છે. તેની વિક્તિ જે, આ લોકમાં નાતીલા, કુટુંબી, મા-બાપ, સ્ત્રી, દ્રવ્ય, ઈન્દ્રિયું ને અંતઃકરણ એ ગઢ છે. (૭૮)

બે પ્રકારના માણસ મંદિરમાં ને મંડળમાં છે, તેમાં એક તો પોતે જ રહ્યો હોય ને એકને તો રાખવો પડે એવો હોય; તે બેમાં પોતાનું તપાસવું. (૭૯)

આપણે આ લોક ને આ લોકના પદાર્થથી કરોડ ગાઉનું છેટું છે, પણ સર્વ કારખાનાં કરીએ છીએ ને પદાર્થ રાખીએ છીએ તે તો શું કરીએ જે, સ્થાન વિના આટલા માણસને ક્યાં રહેવું ? ને મંદિરમાં ચાર-પાંચ મોટેરા હોય તેમાં કોઈને રજ હોય ને કોઈને તમ હોય, તે સૌને પોતાની પ્રકૃતિ પ્રમાણે સૂઝે, બાકી તેમાં મોક્ષભાગી પણ હોય તેને મળવું. ને જેને સત્ત્વગુણ પ્રધાન હોય તેને સારું સૂઝે. ને મન, કર્મ, વચને મોટાની અનુવૃત્તિમાં રહીએ તો એની દૃષ્ટિ પડી જાય ને સર્વ દોષ ટળી જાય; ને માણસ રાજાને, સિપાઈને ને જમાદારને, એવા અવળાને પણ રાજી કરે છે, તો આ સાધુ તો તરત રાજી થઈ જાય એવા છે. (૮૦)

ભગવાન તથા મોટાને જીવ આપી દીધો હોય એવો થયો હોય તેને પણ જ્ઞાન શીખવું, ને તે શીખ્યા વિના તો ન આવડે. ને મહારાજનો એ જ મત જે, જ્ઞાની થાવું, બાકી બીજું તો થાય છે ને થાશે, પણ એ કરવાનું અવશ્ય છે; ને કોઈ રીતે કોઈ પદાર્થે આ જીવનું પૂરું થાય નહિ, ને જ્ઞાન થાય તો કાંઈ અધૂરું જ ન રહે. (૮૧)

‘આ જીવે કરોડ કલ્પ થયાં મનગમતું જ કર્યું છે, તે એટલા કલ્પ પણ કહેવાય તો નહિ. પણ હવે તો આ દેહે કરીને ભગવાનનું ગમતું કરી લેવું; ને આજ્ઞામાં યુક્તિ ન કરવી ને આવે એટલું ભોગવવું નહિ ને ત્યાગ કરતા રહેજો.’ એમ સર્વેને કહ્યું. (૮૨)

મહારાજે ધૂધૂબાજ મારગ ચલાવ્યો છે, તે શું જે, મંદિર, મેડિયું, ઘોડાં, ગાડાં આદિક અનેક વાતું પ્રવર્તાવી છે; પણ પોતાનો સિદ્ધાંત જે કરવાનું છે તે મૂકી દીધું નથી. તે સિદ્ધાંત એ જે, નિર્વાસનિક થાવું ને ભગવાનમાં જોડાવું; પછી ગમે તે કામ કરો, ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહો કે ત્યાગી થાઓ, પણ અંતે કરવાનું એ છે. (૮૩)

ભક્તિ જે મંદિરની ક્રિયા, તેનું પ્રધાનપણું અંતરમાં રહે છે ને તેના સંકલ્પ જેમ થાય છે, તેમ ભગવાનનું પ્રધાનપણું ને તેના સંકલ્પ નથી થાતા; ને જ્ઞાનના, ઉપાસનાના ને ભગવાનમાં હેત કરવાના પણ નથી થાતા; તે કરવા. (૮૪)

મોઢામાં ખાવામાં હેઠલ્યા દાંત સાંબેલાં ને ઉપલ્યા દાંત ખાંડણિયા છે, પણ તેનો તપાસ કર્યા વિના ગમ પડતી નથી. તેમ જ દેહ તથા આત્મા જુદા છે પણ વિચાર્યા વિના ગમ પડતી નથી. અને તપાસી જુએ તો જણાય છે જે, સો વર્ષ મોર્ય નાતમાં કોઈ નહોતું ને વળી સો વર્ષ કેડ્યે કોઈ નહિ રહે. (૮૫)

આ સત્સંગમાં ને મંદિરમાં અનેક પ્રકારના મનુષ્ય છે, તેમાં કેટલાક તો માંહી રહ્યા થકા શત્રુ[૧] છે, ને કેટલાક પિતરાઈ[૨] ને દાડિયા[૩] જેવા છે, ને સાથી[૪] જેવા છે, મહેમાન[૫] જેવા છે, સગા[૬] જેવા છે, દીકરા જેવા[૭] છે ને કેટલાક તો ધણી[૮] જેવા છે; એટલા ભેદ છે. (૮૬)

સૌ કોઈ કોઈક આધાર વડે સુખી રહે છે, પણ ભગવાન ને આત્મા એ બે વતે સુખી થાવું, બાકી અનેક પ્રકારના આધાર મૂકી દેવા. (૮૭)

ભગવાનને તો આ લોક કાંઈ ગણતીમાં જ નથી. એ તો સર્વે ધૂડ્યનું જ છે. તેમાં કોઈક પદાર્થ આવ્યું કે ગયું કે કોઈક વાત સુધરી કે બગડી કે કોઈક કામ થયું કે ન થયું, એની કાંઈ પણ ગણતી નથી. એ તો આપણને માલ મનાય છે, પણ જે ડાહ્યો હોય તેને ધૂડ્યમાં માલ મનાતો નથી; તેમ ભગવાનની દૃષ્ટિએ તો આ લોક-ભોગ સર્વે ધૂડ્ય જ છે ને મોટા સંતની પણ એવી જ સમજણ છે. (૮૮)

---

૧. મંદિરનું બગડતું હોય તો બગડવા દે. સુધરતું હોય તો બગાડે. બીજાને તેમ કરવા પ્રેરે.

૨. મંદિરનું વાપરે, ભાગ પડાવે, હક જમાવે, દાવો માંડે.

૩. મંદિરની ક્રિયા કરે પણ બાંધેલી મુદતે. સમય પૂરો થાય કે અધૂરું છોડી જતા રહે.

૪. મંદિરમાં લાંબી મુદતે સેવામાં રહે, પણ પોતાનું શરીર પહેલું સાચવે.

૫. મંદિરનું સુધરે કે બગડે; કશો હરખશોક ન થાય કે ન એમાં માથું મારે. મોજમાં રહે.

૬. મંદિરનું બગડતું દેખી કચવાય, બીજાને ઠપકો આપે, પણ પોતે સુધારવાનો વિચાર ન કરે કે પ્રવૃત્ત ન થાય.

૭. ઉજાગરો વેઠીને પણ મંદિરના માલિકને મદદ કરે.

૮. પ્રાણને ભોગે મંદિર ને સત્સંગ સાચવે. શરીરની દરકાર ન કરે.

આગ્રામાં કરોડ રૂપિયાનું કબ્રસ્તાન છે ને મુંબઈમાં માછીમારના ઘરમાં કરોડ રૂપિયા છે, માટે ઝાઝું દ્રવ્ય થાય એ વાત કાંઈ મોટાની ગણતીમાં નથી, ને એમાં માલ ન માનવો. (૮૯)

'જો રુચિ સારી બંધાણી હોય ને વિષયમાં તણાતો હોય, પણ તેમાં રુચિનું બળવાનપણું હોય તો કસર ટળાવે, ને વાસના બળવાન હોય તો વિષય આપે ને અંતે તો મુકાવે.' અને મોટા આગળ જે ધર્મમાં શિથિલ હોય તે સર્વે દબાય કે નહિ ? તેનો ઉત્તર કર્યો જે, 'દૈવી હોય તે દબાય ને આસુરી હોય તે ન દબાય.' (૯૦)

એકાંતિક સાધુ વિના બીજા કોઈને જીવનું સાચું હેત કરતાં આવડે નહિ; ને બીજા તો હેત કરે તે ઇન્દ્રિયુંનું પોષણ કરે, તેમાં તે મૂળગું અવળું થાય. (૯૧)

લાખનો ત્યાગ કરીને એકને રાખવા. ને મહારાજ પણ એમ કહેતા જે, 'પાંડવોએ સર્વેનો ત્યાગ કરીને એક શ્રીકૃષ્ણને રાખ્યા,' એમ છે તે જાણવું. (૯૨)

'મૂર્ખનો સંગ ન કરવો; કેમ જે, મૂર્ખ ચાકર હતો તેણે રાજાને બાટી આપી,' એમ મહારાજ કહેતા.[૧] (૯૩)

કલ્યાણનો ખપ કેવો રાખ્યો જોઈએ જે, ઓગણોતેરા કાળમાં ભીમનાથમાં રાંકાં[૨] માગવા આવતાં ને કરગરતાં ને તેને ધક્કા મારે પણ જાય નહિ, એવો ખપ રાખવો. (૯૪)

---

૧. એક દુર્બળ ગરાસિયે કચેરીમાં પોતાના વારાના દિવસે જૂજ પૈસા આપી ચાકરને પાન-સોપારી લેવા મોકલ્યો; પરંતુ ચાકરે પોતે તથા રાજા બે દિવસના ભૂખ્યા હતા એમ ધારી પાન-સોપારી નહીં લાવતાં ત્રણ બાટીઓ કરી લાવ્યો. તેમાંની બે બાટી કચેરીમાં રાજાને આપી બોલ્યો : 'લ્યો આ ખાવો, પાનમાં શું ખાશો ?' રાજાએ કહ્યું : 'અરે મૂરખ, આ શું લાવ્યો ?' ત્યારે કહે : 'લો, આ એક મારા ભાગની પણ આપું છું. તમો બે દિવસના ભૂખ્યા છો તો ખાઓ.'

૨. અગણોતરા કાળમાં ભાલ પ્રદેશમાં આવેલ ભીમનાથ મહાદેવની જગ્યામાં સદાવ્રત મળતું. નીલકા નદીની ઊંચી ભેખડ પર મંદિર હોઈ, ભૂખ્યાં-દુખ્યાં ગરીબ લોકો નદીમાંથી કતાર કરતા ઉપર જતાં ને સદાવ્રતમાં કડછો થૂલું (ઘઉંનું ભડકિયું) મેળવતા. રાંકા ગીરદી કરે એટલે થૂલું આપનાર કંટાળે અને એક ધક્કો મારે તે બધા જ ઉપરાછાપરી પડતાં ગુલાંટ ખાતાં નદીની ગરમ રેતીમાં પડે. છતાં કડછો થૂલું અહીં જ મળશે એવો ખપ રાખી ફરી પાછા ચઢે.

ચાર ઘાંટિયું[1] છે તેને ઓળંગવી એ કરવાનું છે; તેમાં એક તો, ભગવાનની ઉપાસના સમજવી; બીજું, સાધુ ઓળખવા; ત્રીજું, દેહ-આત્મા જુદા સમજવા; ને ચોથું, ઉત્તમ ભોગમાંથી રાગ ટાળવો; તે કરવું. તેમાં સર્વેનું કારણ સાધુ છે. (૯૫)

મહારાજને ગમતી રુચિ કર્યા વિના જો ભગવાનનું સુખ મળશે તોપણ ભોગવાશે નહિ, જેમ માંદાને સારું મળે તોપણ ભોગવાય નહિ, તેમ પુરુષોત્તમનું જ્ઞાન થયું છે ને તેને વાસનાએ કરીને વિષય મળશે તો તેમાંથી બહુ દુઃખ થાશે, પણ તેનું સુખ નહિ આવે, ને આવરદા લાંબી તે મરાય નહિ. (૯૬)

આ લોકનો આ જીવને ફેર ચડી ગયો છે. તે વાત સાંભળે ત્યારે જેમ પાણી ઉપર શેવાળમાં[2] લાકડી મારે તે નોખું થઈને પાછું ભેળું થઈ જાય, તેમ આ લોકમાં પાછું ભળી જવાય છે, એવો આ જીવનો ઢાળ છે. (૯૭)

આજ્ઞા પળે એટલી વાસના બળે. તે આજ્ઞા તે કઈ જે, શિક્ષાપત્રી, નિષ્કામશુદ્ધિ, ધર્મામૃત તે પાળીને વાસના ટાળવી. ને મનના ઘાટ બંધ કરવા એ તો કઠણ છે, પણ સ્થૂળ દેહે વર્તવું ને આજ્ઞા પાળવી એ તો થાય એવું છે ને તેમાં ફેર પાડે એટલો કુસંગ છે. (૯૮)

કોઈક મરે ત્યારે કાંઈક થડકો થાય ને પછી આ લોકમાં પદાર્થ, મનુષ્ય, રૂપિયા એ આદિકને દેખે તે પાછું ભૂલી જાય ને જે જ્ઞાની હોય તેને તો નિરંતર એમ વર્તે; ને આજ્ઞા પાળવી પણ લોપવી નહિ. તે આજ્ઞા મુખ્ય-પણે તો ધર્મામૃત, શિક્ષાપત્રી ને નિષ્કામશુદ્ધિ એ ત્રણ ગ્રંથ પ્રમાણે વર્તવું ને મોટાનો સમાગમ કરવો ને સેવા કરવાનું કહે છે તે સર્વમાં મુખ્ય સેવા તે શું જે, મોટા એકાંતિકની અનુવૃત્તિ મન, કર્મ, વચને રાખવી, એવી બીજી કોઈ સેવા નથી. (૯૯)

જ્યાંથી અચાનક ઉચાળા ભરવા[3] તે ઠેકાણે ઉદ્યમ કરે છે ને જ્યાંથી કોટિ કલ્પે પણ ઉચાળા ન ભરવા તેને અર્થે ઉદ્યમ નહિ ! એ જ અજ્ઞાન છે. (૧૦૦)

વ્યવહાર માર્ગ તો કાંઈ કઠણ જ નથી, એ તો સૌને આવડે, પણ જ્ઞાન

---

૧. અડચણ, મુશ્કેલીઓ, ગૂંચવણ.

૨. પાણી વપરાતું ન હોય એવા કૂવા, તળાવ કે ખાબોચિયામાં પાણીની સપાટી ઉપર નાજુક વનસ્પતિનો થર બાઝે તે.

૩. ઘરબાર ખાલી કરીને નીકળી જવું તે.

માર્ગ સમજવો ને એ માર્ગે ચાલવું, એ જ કઠણ છે ને કરવાનું પણ એ જ છે. (૧૦૧)

કપાળમાં ચાંદલો કરીને દર્પણમાં જુએ ત્યારે સામો દેખાય, તેમ જેટલું આજ સમજાય તેટલું દેહ મૂક્યા પછી કામમાં આવશે. (૧૦૨)

ઉત્તમ તો શાસ્ત્રમાંથી સમજી લે, ને મધ્યમ તો સાધુ થકી વાતે કરીને સમજે તે કનિષ્ઠ તો કાળે કરીને સમજે; અને મુક્ત, મુમુક્ષુ ને વિષયી એ ત્રણને ક્રિયા વિષે ભેદ છે. ને કોઈક ક્રિયા કરવામાં પોતાને મૂંઝવણ થાય તો કહેવું જે, મુને કાંઈ બીજું બતાવો, પણ મૂંઝાવું નહિ. (૧૦૩)

આ જીવને મુઆ સુધી પણ આ લોકના મનસૂબા છે, પણ તે મૂકવા ને પરલોકના કરવા. ને આત્મા ને પરમાત્મા એ બે વાત મુખ્ય રાખવી, એમ મહારાજનો મત છે. પણ એ વાતની પુષ્ટિના શબ્દ બહુ થોડા આવે ને ત્યાગના, ભક્તિના અને ધર્મના એ આદિકના હજાર શબ્દ આવે, તેથી પણ એ માર્ગે ચલાતું નથી. પણ સિદ્ધાંત તો એ જ કરવાનું મહારાજ કહે છે. (૧૦૪)

ચોખ્ખું જ્ઞાન થવાનું કહ્યું જે, 'બે-ચાર-પાંચ જણ એક રુચિવાળા બે-ચાર-પાંચ વરસ સુધી એકાંત સ્થળમાં નિરંતર ગોષ્ઠિ કરે તો આત્મા-પરમાત્માનું જ્ઞાન થાય.' (૧૦૫)

કુરૂપવાન સ્ત્રીમાં મન તણાય નહીં ને રૂપવાન સ્ત્રીમાં મન તણાય છે, એવો જીવનો સ્વભાવ છે ને માલ તો એ બેયમાં એક જ છે, પણ તેમાં સ્વરૂપવાન સ્ત્રી જેવી બંધનકારી છે તેવી કુરૂપવાન સ્ત્રી બંધનકારી નથી. તેમ જ સારું ઘોડું તેમાં દુઃખ છે એવું ઊતરતામાં નથી, કેમ જે, પડીએ તો થોડું વાગે ને બાજરો ખડ પણ થોડું જોઈએ ને તેનું ઝાઝું રક્ષણ કરવું ન પડે. તેમ જ સારું ખાવામાં, સારાં લૂગડાંમાં એ આદિક અનેક વિષય છે, તે સર્વેમાં જેવું સારામાં બંધન છે એવું ઊતરતામાં નથી, પણ જીવને જ્યાં સુધી રાગ છે ને જ્ઞાનની કસર હોય ત્યાં સુધી આ વાત સમજાય નહિ ને પદાર્થનો વિચાર આદિ-અંત્યનો કરવો, પણ મધ્યમાં ન જોવું. મધ્યમાં તો મોહ રહ્યો છે, એ અજ્ઞાન છે. (૧૦૬)

ઉપાસના ચોખ્ખી સમજવી ને મહારાજનું સર્વ-કારણપણું સમજવું. ને પૂર્વના અવતાર કરતાં આજ તો સાધુ, સત્સંગીમાં ઘણું સામર્થ્ય છે. ને પુરુષોત્તમના ભક્તમાં ને બીજા અવતારના ભક્તમાં કેમ ભેદ છે ? તો જેમ

હાથણી વિયાય ત્યારે તેને ભેંસ જેવડું બચ્ચું આવે ને જૂ વિયાય ત્યારે તેને લીખ[૧] આવે, એમ ભેદ છે. ને વળી જેમ વડનું ઝાડ ને તુવેરનું ઝાડ એમ ભેદ છે. વળી, મહારાજ કહેતા જે, શ્રીકૃષ્ણે તો અનિરુદ્ધ, પ્રદ્યુમ્ન ને સંકર્ષણ એવાં નામ પાડ્યાં. ને અમે તો નિત્યાનંદ, નિર્ગુણાનંદ ને અક્ષરાનંદ એવાં નામ પાડ્યાં. વળી, જેમ દિલ્હીના બાદશાહનું નામ શેરખાં ને બીજા કોઈકનું નામ શેરખાં; એમ અવતારમાં ભેદ છે. (૧૦૭)

જેમ જેમ વાત સાંભળે તેમ તેમ અંતઃકરણ શુદ્ધ થાય છે, ને જેમ જેમ અંતઃકરણ શુદ્ધ થાય તેમ તેમ વાત સમજાય ને સુખ પણ થાય. (૧૦૮)

મહારાજે તેરેથી કાગળ લખાવ્યો જે, ''વરસ દહાડામાં એક મહિનો સર્વે સાધુ-સત્સંગીને મુક્તાનંદ સ્વામીની વાતું સાંભળવી ને બાઈયું સૌને મોટી ડોસિયુંની વાતું સાંભળવી. ને જે એમ નહિ કરે તેને વિઘ્ન થાશે ને સંસારનું બંધન થાશે.'' તે સંસારનું બંધન તો શું ? પણ તે કરતાં અનંતગણું બંધન કાપીને સર્વનિવાસાનંદ સ્વામીએ[૨] મોટાનો સમાગમ કર્યો. (૧૦૯)

સર્વ કરતાં સંત મોટા, તેનો મહિમા કહ્યો. તેની વિક્તિ જે, સર્વ કરતાં પૃથ્વી મોટી ને તેથી જળ, તેજ, વાયુ, આકાશ, અહંકાર, મહત્તત્ત્વ, પ્રધાન-પુરુષ ને મૂળ પ્રકૃતિપુરુષ ને અક્ષર સુધી એકબીજાથી મોટાં છે ને તે સર્વના આધાર ભગવાન છે. એવા મોટા ભગવાન તેને સંત પોતાના હૃદયમાં અખંડ ધારી રહ્યા છે, માટે તે મોટા છે. (૧૧૦)

મુમુક્ષુ છે તે નેત્રને ઠેકાણે છે ને સમાગમ છે તે સૂર્યને ઠેકાણે છે. સૂર્ય હોય તો નેત્રે દેખાય, ને ગમે એવો સંસ્કાર હોય તોપણ સમાગમ વિના ટળી

---

૧. માથામાં મેલ ભરાતાં જૂ નામના જંતુ પડે છે તેનાં ઈંડાં.

૨. અમદાવાદ દેશના મુમુક્ષુ સંત. એક વાર ગોપાળાનંદ સ્વામી અમદાવાદમાં પધાર્યા. આ સંતે એમનો સમાગમ કર્યો. જ્ઞાનનાં પડળ ખૂલી ગયાં. મનુષ્યદેહે કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી લેવાનો નિશ્ચય કરી ગોપાળાનંદ સ્વામી સાથે જવા તૈયાર થયા. અયોધ્યાપ્રસાદજી આચાર્ય મહારાજને તેનાં ખબર મળ્યાં. તેમણે સર્વનિવાસાનંદ સ્વામીને રોક્યા ને લાલચ આપી કે 'તમને મહારાજનાં વીસ જોડ ચરણારવિંદ આપું ને અમદાવાદ મંદિરના મહંત બનાવું. તમે રહો. અહીં શી ખોટ છે !'
તેઓ કહે : 'અહીં બધું છે પણ ગોપાળાનંદ સ્વામી નથી, મારે તેમનો સમાગમ કરવો છે.' એમ મહોબત મૂકીને એમણે સમાગમ કરેલો. તેમણે ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને કહેલું કે 'ઓલ્યા દેશમાં રહ્યો હોત તો કલ્યાણ રહી જાત.'

જાય, ને સમાગમ હોય ને સંસ્કાર ન હોય તો પણ થાય. માટે ક્રિયમાણ[1] બળવાન છે. (૧૧૧)

સંસારમાં ચોંટ્યા વિના તો રહેવાય જ નહિ, પણ જો સારા સાધુનો નિરંતર સમાગમ રાખે તો ઊખડાય, નીકર ચોંટી જવાય. (૧૧૨)

વિષયનો સંબંધ થયા મોર્ય તો બકરાની પેઠે બીવું ને સંબંધ થઈ જાય તો ત્યાં સિંહ થાવું. (૧૧૩)

જીવનો સ્વભાવ બદ્ધ છે, તે ત્યાગીમાં બંધાય ને ગૃહસ્થમાં પણ બંધાય, ને પદાર્થમાં બંધાય ને દેશમાં ને ગામમાં બંધાય ને આસનમાં બંધાય ને જ્યાં એક ઠેકાણે રહે ત્યાં બંધાય; ને નાતજાતમાં બંધાય, એવાં અનંત ઠેકાણાં બંધાવાનાં છે. તે સારુ તો ટોપીવાળો કોઈને એક ઠેકાણે રહેવા દેતો નથી.[2] (૧૧૪)

વિષયને માર્ગે આંધળા થાવું, બહેરા થાવું, લૂલા થાવું એમ થાવું, પણ આસક્ત ન થાવું. (૧૧૫)

આ બ્રહ્માંડના સર્વ જીવને ખવરાવવું તે કરતાં એક ભગવદીને જમાડવો એ અધિક છે. (૧૧૬)

ખટરસમાં રહ્યા ને જલેબીમાં ગયા.[3] તે શું જે, ટાઢી અગ્નિ એવા[4]

---

૧. વર્તમાનકાળે આચરવામાં આવતાં કર્મ.

૨. અંગ્રેજી અમલદારોની સમયે સમયે ફેરબદલી થાય છે તે.

૩. શ્રીજીમહારાજે શરૂ શરૂમાં સંતો-પરમહંસો પાસે ખૂબ તપ કરાવ્યાં હતાં. ભોજનના છ એ છ રસનો ત્યાગ રાખવો તે ખટરસ વર્તમાન ગણાય. તેવાં અઘરાં વર્તમાન પાળનાર ઘણા સાધુ હતા. પછી મહારાજે પ્રકરણ ફેરવ્યું ને સૌને મિષ્ટાન્ન જમાડવાનું શરૂ કર્યું. તેમાં અતિ વૈરાગ્યવાળાને આ ન રુચ્યું ને સત્સંગ છોડી જતા રહ્યા.
આનો એક અર્થ આમ પણ કરી શકાય : ખટરસ જેવા શુષ્ક વિષયમાં કદાચ રહી જવાય પણ જલેબી જેવા મિષ્ટ વિષયોમાં તો પતન થઈ જ જાય. કારણ કે સારા વિષયો ભોગવ્યાથી ઇન્દ્રિયો બળવાન થાય અને તેને સત્સંગ બહાર ફેંકી દે.

૪. સદ્‌ગુરુ સંતો આ વાતનો મર્મ આ રીતે પણ કરે છે કે મહારાજે તપ કરાવ્યું ત્યારે સૌને ઇન્દ્રિયોની વૃત્તિઓ વિરામ પામી ગઈ, પરંતુ જમાડવાનું પ્રકરણ ચલાવ્યું ત્યારે વૃત્તિઓ એ આકારે થઈ ગઈ ને જગતના ઘાટ થવાથી તે ગયા. પરંતુ જેમણે કેવળ શ્રીજીની મૂર્તિનું જ સુખ લીધું તેઓ આ પ્રકરણમાંથી પણ પાર ઊતરી ગયા. ટાઢી અગ્નિ એટલે હિમ. (જુઓ : વચ. ગ.મ. ૨૩).

વિષય ભૂંડા છે. (૧૧૭)

મહારાજ કહેતા જે, ''હરિભક્ત કોઈ રીતે સુખિયા થાતા નથી; તે જો રૂપિયા આપીએ તો દર્શન કરવા નવરા થાતા નથી ને ગરીબ રાખીએ તો કહેશે જે ભાતું ન મળે, શું દર્શને જઈએ ? માટે બેય વાતે જીવ ભગવાનને ભજતા નથી. તે સારુ ચાર ઉપાય કરીએ છીએ. તે સામ જે, વાતું કરીએ છીએ; ને દામ જે, ભગવાન આપીએ છીએ; ને ભેદ જે, સર્વે ખોટું કહીએ છીએ; ને દંડ જે, જમપુરીનાં દુઃખ દેખાડીએ છીએ; એમ કરીએ છીએ.'' (૧૧૮)

સત્સંગમાં કેટલાક મુક્ત છે, તેમાં કેટલાક ભેદ છે. તેમાં કેટલાક મુક્ત તો મંદિર, મેડિયું ને ધર્મશાળા કરાવે એવા છે, ને કેટલાક ખેતર, વાડી, બાગ-બગીચા કરે એવા છે, ને કેટલાક તો દ્રવ્યનું ઉપાર્જન કરે એવા હોય, ને કેટલાક ગામગરાસ કરે એવા હોય. એ સર્વ પ્રકારના મુક્ત તો ઘણાય, પણ આવા મુક્ત થોડા જે, ઉપાસના, આજ્ઞા ને જ્ઞાન એ ત્રણ વાત પ્રવર્તાવે. પણ માલ તો એ ત્રણ વાતમાં જ છે. ને ધર્મ ને વૈરાગ્ય તો તેના પેટામાં આવી જાય ને બીજું પણ ઉપાર્જન એ ત્રણ વાતનું મુખ્યપણું રાખે તો સહેજે થાય, પણ તે પ્રવર્તાવે એવા મુક્ત થોડા. પણ માલ તો એમાં જ છે. ને આ વાત વારે વારે વિચારી વિચારીને નિરધાર કર્યો છે તે કહ્યો. (૧૧૯)

મોટા સાધુ સાથે જીવ બાંધ્યો હોય ને તેને કોઈક દેશકાળ લાગે ને સત્સંગમાંથી જાવું પડે એવું હોય તોપણ તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનું એ સંત પોતાને માથે લે અથવા એને પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનું બળ આપે અથવા છેલ્લી વારે એને રોગ પ્રેરીને પણ સત્સંગમાં રાખે, પણ એને જાવા દે નહિ. (૧૨૦)

કારખાનાં કરવાની રીતિ મહારાજે કહેલ જે, ''સાવજ[૧] હોય તે દિવસમાં ત્રણ તલપું[૨] નાખે ને તેમાં આહાર મળે તે ખાય, ને નારડા[૩] છે તે તો આખો દિવસ દોડતાં ફરે. તેમ કારખાનું કરવું, તે સાવજની પેઠે એક મહિનો કરવું ને પછી પાછું છ મહિને કે વરસ દહાડે બીજું કરવું, પણ નારડાની પેઠે નિરંતર બારે માસ ન કરવું.'' એમ કહ્યું હતું. (૧૨૧)

પ્રતિલોમપણે હૃદયમાં સંકલ્પ સામું જોવું તથા પ્રતિલોમપણે ભગવાનનું

---

૧. સિંહ.

૨. શિકાર માટે છલાંગ.

૩. હિંસક પશુઓની ઊતરતી જાત, વરુઓ.

ધ્યાન કરવું ને તેમાં જ સુખ છે પણ પ્રતિલોમ[1] જેવો બીજો સુખનો ઉપાય નથી, માટે પ્રતિલોમનો અભ્યાસ નિરંતર રાખવો એ સિદ્ધાંત વાત છે. તે વચનામૃતમાં મહારાજે બહુ ઠેકાણે કહ્યું છે ને મોટા સંતનો એ આગ્રહ મુખ્ય છે ને પ્રતિલોમ વિના યથાર્થ જ્ઞાન થાતું નથી. (૧૨૨)

અનંત કોટિ બ્રહ્માંડ છે ને તે સર્વ બ્રહ્માંડમાં અનંત કોટાનકોટિ ભગવાનની મૂર્તિયું છે. એ સર્વના કારણ સ્વામિનારાયણ ભગવાન છે, એમ સમજવું. (૧૨૩)

જ્યાં સુધી દાઢી-મૂછ ન ઊગી હોય ત્યાં સુધી તેમાં સ્ત્રીનો ભાવ કહેવાય, તે સારુ એવા સામું દૃષ્ટિ માંડીને જોવું નહિ ને એવા સામું જોયા કરે તો સ્ત્રી સામું પણ જોવાય, માટે એવામાં હેત ન કરવું. (૧૨૪)

ત્રણ વાત સર્વ કરતાં મુખ્ય રાખવી, બાકી બીજા ગુણ જે, ત્યાગ, વૈરાગ્યાદિક તે તો કોઈને થોડા હોય ને કોઈને વધુ હોય; તેની વિક્તિ જે, એક તો ઉપાસના, બીજી આજ્ઞા ને ત્રીજું ભગવદી સાથે સુહૃદપણું, એ ત્રણ અવશ્ય રાખવાં. તે ત્રણે જેમાં હોય તે મોટાને ગમે. (૧૨૫)

પૂર્વે એક સદ્‌ગુરુ પાસે મુમુક્ષુ દ્રવ્ય લઈને ગયો ને પૂછ્યું જે, 'આ દ્રવ્યનું કેમ કરવું છે ?' ત્યારે તે ગુરુ કહે જે, 'દ્રવ્ય તું રાખે કે હું રાખું કે કોઈને આપીએ તો તે સર્વેનું ભૂંડું કરે એવું એ છે,' એમ કહીને ગંગામાં નંખાવ્યું. (૧૨૬)

મોટા પાસે નિષ્કપટ થાવામાં બહુ લાભ છે. તે એક જણને રૂપ દેખાઈ ગયું તેનો આકાર બંધાઈ ગયો. પછી તેણે મોટા સંત પાસે કહ્યું, ત્યારે તે સંતે મહારાજની સ્તુતિ કરીને ટાળી નાખ્યું. (૧૨૭)

સ્મૃતિ સહિત અને સ્મૃતિ રહિતમાં કેમ ભેદ છે ? તો જેમ ભર્યું માણસ ને ઠાલું માણસ, ભર્યું ગાડું ને ઠાલું ગાડું, તેમ તેનું ચાલવું, બોલવું, જોવું, સાંભળવું, ખાવું ઇત્યાદિક ક્રિયામાં ભેદ છે. (૧૨૮)

મોટાનો મહિમા જીવને સમજવો કઠણ છે, કેમ જે, બ્રહ્માંડની પણ ગણતી નહિ ને વળી આ લોકના તુચ્છ પદાર્થની પણ સંભાવના રાખે, તે એ વાત કેમ સમજાય ? (૧૨૯)

મોટા એકાંતિક ક્રિયા કરાવે ને બીજા કરાવે તેમાં ભેદ છે; કેમ જે, મોટા

---

૧. પાછી વૃત્તિ વાળવી, અંતર્વૃત્તિ કરી તપાસવું.

ક્રિયા કરાવે, તેમાં બંધાવા દે નહિ ને તેનો ફેર ચડાવી દે નહિ, તેનો નિષેધ કર્યા કરે. ને બીજો તો કરાવે એટલું તેના હૈયામાં ભેગું થઈને ખડકાય ને નવરા રહે તોપણ તેના મનસૂબા કર્યા કરે, ને અંતરમાં ગોટા વળાવે. તે કરનાર કરે એટલા દહાડા તો તેના ઉપર સર્વ હેત બહુ કરે, પણ તેથી જ્ઞાન વિના જો કાંઈક આડુંઅવળું થઈ જાય તો તેને માથે સંસ્કાર કરાવે. ને મોટા ક્રિયા કરાવે તે તો જેમ બકરાને ખવરાવીને સાવજ આગળ રાખે તેમાં તોલ વધે નહિ; એમ કરાવે. એવી રીતે ભેદ છે, પણ એ વાત સમજાય નહિ. (૧૩૦)

મહારાજ બેઠાં બેઠાં વાત કરતા હોય ને કેટલાક સૂઈ રહેતા. તેના પશ્ચાત્તાપ સારુ તો જે જાગતા હોય તેને મહારાજ કેટલીક વાર મળતા, એમ શ્રદ્ધાવાળાને સુખ આપતા. (૧૩૧)

સેવા તો પોતાની શ્રદ્ધા પ્રમાણે થાય તે કરવી, પણ અસેવા તો ન જ કરવી. તે અસેવા તે શું જે, અવગુણ લેવો. (૧૩૨)

આ જીવને માખીમાંથી સૂર્ય કરવો છે તે દાખડા વિના થાય નહિ. તે તો ગુરુ ને શિષ્ય એ બેયને શ્રદ્ધા જોઈએ. (૧૩૩)

જીવ-પ્રાણીમાત્રના મનને રહેવાનું ઠેકાણું મહારાજે કહ્યું જે, ''પુરુષનું મન સ્ત્રીના અંગમાં છે ને સ્ત્રીનું મન પુરુષના અંગમાં છે.'' (૧૩૪)

દેહ પોતે નથી તે સાક્ષાત્ દેખાય છે ને દેહ મનાઈ ગયું છે એ અજ્ઞાન છે. (૧૩૫)

ભગવાનમાં મન રાખે એવા થોડા, બાકી તો આખા મંદિરનો વહેવાર ચલાવે એવા પણ ખરા, ને કદાપિ ભગવાનમાં મન ન રહે તોપણ નિરંતર કથાવાર્તા કરવી ને તે કથાવાર્તામાં મન રાખવું. તે પણ નિરંતર એવો સંગ જોઈએ. નીકર તો એવું ન થાય, તે સારુ ક્રિયા પ્રવર્તાવી છે, તે જે કરે તેમાં ભગવાનનો સંબંધ, એ પણ માર્ગ છે, બાકી સિદ્ધાંત તો ભગવાનમાં મન રાખવું એ કરવાનું છે. તે તો મરણિયો થાય ત્યારે એ વાત થાય છે. (૧૩૬)

સોમલખારનું[૧] દૃષ્ટાંત જે, ગમે એવો હેતુ હોય ને તે કહેશે જે, બે પૈસાભાર ખાઓ, તોપણ તે મનાય નહિ, તેમ વિષયનું રૂપ છે એવું જણાય, તો ભોગવાય નહિ. (૧૩૭)

જ્યારે ભગવાન રાજી થાય ત્યારે તેને બુદ્ધિયોગ આપે છે, કાં મોટા

---

૧. એક અત્યંત ઝેરી પદાર્થ.

સાધુનો સંગ આપે છે. ને જ્યાં સુધી જે પુરુષને વિષે રજ, તમ રહ્યો છે, ને એમાં ધર્માદિક ગુણ જણાય છે, પણ તેની એક સ્થિતિ રહેતી નથી, એમ પંચમસ્કંધમાં કહ્યું છે. (૧૩૮)

દ્રવ્યનું પ્રધાનપણું ન થાય એવા તો માણસ થોડા જ નીકળે ને જેને શ્રીજીમહારાજ સામી નજર હોય તેને પ્રધાન ન થાય. તે કહ્યું છે જે, **'એવી કોણ વસ્તુ છે આ ભૂમાં, જેમાં લોભે જે લોભ્યા પ્રભુમાં,'** એવાને દ્રવ્ય પ્રધાન ન થાય બાકી તો સર્વેને થાય. (૧૩૯)

ચૈતન્યાનંદ સ્વામી કેવા મોટા ? તેને પણ બાળમુકુંદાનંદ સ્વામી મળ્યા ત્યારે જ સર્વે ખોટ્ય દેખાણી ને પછી મૂકી.[1] તે એવાને પણ રહી જાય તો બીજાને રહે એમાં શું ? માટે મોટા પુરુષનો મન, કર્મ, વચને સમાગમ થયા વિના ખોટ્ય દેખાય નહિ ને ટળે પણ નહિ, એ સિદ્ધાંત વાર્તા છે. ચૈતન્યાનંદ સ્વામીની પેઠે અક્ષરાનંદ સ્વામી[2] તથા સર્વનિવાસાનંદ સ્વામીની[3] વાત

૧. પરમચૈતન્યાનંદ સ્વામી સદ્‌ગુરુ કોટિના સંત હતા. એક વાર ઘેલામાં જળઝીલણી ઉત્સવ ઉજવવા જતાં તેમને કોઈએ બોલાવ્યા નહીં. આથી, તેઓ ઉદાસ થઈ ગયા. તે વખતે બાળમુકુંદાનંદ સ્વામીએ કહ્યું : 'આપણે ક્યાં માન મેળવવા સત્સંગી થયા છીએ ?' આ સાંભળી તેમને અંતર્દષ્ટિ થઈ. પછી તેમના ગુરુ ગોપાળાનંદ સ્વામીની પાસે વાતો સાંભળી. તેમણે મહારાજના મહિમાની ને સાધુની કેવી રીત - સમજણ હોવી જોઈએ તે વિષે અદ્‌ભુત વાતો કરી.
ત્યારે ચૈતન્યાનંદ સ્વામી બોલ્યા કે 'બાર વરસ ગુરુ રહ્યો ને બાર વરસ સદ્‌ગુરુ રહ્યો પણ સત્સંગી તો આજ થયો.'

૨. શ્રીજીમહારાજે અગતરાઈ પાસેના ખોરાસા ગામના ગરાસિયા રાજાભાઈએ સતત બાર વર્ષ સુધી પોતાની આજ્ઞા પાળી પર્વતભાઈનું હળ હાંકેલું, તેથી પ્રસન્ન થઈ તેમને સાધુ કરી અક્ષરાનંદ સ્વામી નામ પાડ્યું ને તરત જ વરતાલ મંદિરના મહંત નીમ્યા. ત્યારપછી રઘુવીરજી મહારાજે વરતાલની મહંતાઈ ગોપાળાનંદ સ્વામીના શિષ્ય સુપર્ણાનંદ સ્વામીને આપી ને અક્ષરાનંદ સ્વામીને બુધેજ મોકલ્યા. આથી, અક્ષરાનંદ સ્વામી મૂંઝાયા. પછી એક વાર જૂનાગઢ ગયેલા ત્યારે ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ સાંખ્યજ્ઞાનની ને માન-મોટપની તુચ્છતાની અદ્‌ભુત વાતો કરી. સ્વામીની વાતો સાંભળી તેમના હૃદયમાં ટાઢક થઈ ગઈ ને બોલ્યા : 'વરતાલની મહંતાઈ કરી, પણ સાચો સત્સંગી - સાધુ આજ થયો.'

૩. વચનામૃતના જ્ઞાતા હોવા છતાં જ્યારે સદ્‌ગુરુ ગોપાળાનંદ સ્વામીએ ગઢડા પ્રથમનું ૨૦મું વચનામૃત સર્વનિવાસાનંદ સ્વામીને સમજાવ્યું ત્યારે સમજણની ખોટ દેખાઈ.

છે. (૧૪૦)

દેહ પડી ગયો એટલે શું થયું ? પણ જીવ ક્યાં મરે છે ? એ તો સાધુ થાવું ને સાધુતા શીખવી ને સ્વભાવ મૂકવા એ કરવાનું છે, પણ મરી ગયા એટલે થઈ રહ્યું ને કરવું બાકી ન રહ્યું, એમ ન સમજવું. (૧૪૧)

આપણામાં ક્રિયાએ કરીને કે પદાર્થે કરીને કે હવેલિયુંએ કરીને મોટપ ન સમજવી ને આપણામાં તો ધર્માદિકે કરીને મોટપ છે. (૧૪૨)

કદાપિ માળા ફેરવતાં આવડી તેણે કરીને શું થયું, પણ જ્ઞાન જેવો તો કોઈ માલ જ નથી ને જ્ઞાન વિના તો સર્વે કાચું છે. (૧૪૩)

આપણા દેહનાં પૂર્વનાં હાડકાં આપણી આગળ પડ્યાં હોય, પણ તેની આપણને ખબર ન પડે. (૧૪૪)

દ્રવ્ય ને આ દેહ એ બે ઉપર સર્વે વહેવાર છે, એ બેને ખોટું ખોટું કહીએ છીએ, તે ખોટું કેમ થાય ? એમ કહીને વળી કહે જે, છે તો એમ જ જે, દ્રવ્ય ને આ દેહ એ બેય ખોટાં છે. ને વારંવાર એવા શબ્દને સાંભળવા તેણે કરીને અરધું તો ખોટું થઈ જાય, પછી તેને ધક્કો ન લાગે. ને ખોટું કહીએ છીએ ને વળી વચમાં આ કામ આવે તે કરતા જાઈએ છીએ, પણ ખોટું જ છે. (૧૪૫)

જળ, અગ્નિ ને વાયુ એ સર્વેને હાથ-પગ છે, પણ તે આપણને દેખાતા નથી. તે જળ તાણે છે ને અગ્નિ બાળે છે ને વાયુ ઠેલે છે એમ મહારાજે કહ્યું છે. (૧૪૬)

માન-અપમાનમાં પોતાને અક્ષર માનવું જે, 'આપણાથી કોઈ મોટો નથી, માટે કેની પાસે માન-અપમાન માનવું ?' (૧૪૭)

ગાય છે તે વાછરડાની મા કહેવાય, પણ તેને દૂધનું સુખ તો એક જ ઠેકાણે આંચળમાં આવે, પણ બીજા અંગમાં ન આવે. તેમ ભક્તિ તો સર્વે કહેવાય, પણ ખરું સુખ તો ભગવાનની મૂર્તિમાંથી આવે એવું બીજેથી ન આવે. (૧૪૮)

ગાડે ન બેસવું તેનો પ્રબંધ કરીને મહારાજે સંતને પગે લગાડ્યા હતા. (૧૪૯)

જીવ કર્મ વશ થઈને દુઃખ સહન કરે એમ પોતાના કલ્યાણને અર્થે ન કરે. તે જો વીંછી કરડ્યો હોય તો આખી રાત જાગે. એ અનુસારે ઘણી વાતું છે. (૧૫૦)

ગમે તેવું ઉત્તમ સ્થાન હોય તેમાં જઈને રહે તોપણ જીવ વૃદ્ધિ પામે નહિ, એ તો સારા સંતને સંગે જ સમાસ થાય, પણ તે વિના ન થાય. (૧૫૧)

લોક, શાસ્ત્ર ને અનુભવ એ ત્રણમાં મળતું ને ન મળતું તેની વાત મહારાજે કહી જે, પરણીને સ્ત્રી રાખે તે ત્રણેમાં મળતું ને વ્યભિચાર કરે તે લોકમાં ન મળે, હૈયામાં ન મળે ને શાસ્ત્રમાં ન મળે ને હૈયામાં સુખ ન રહે; તેમ જ નાતમાં જમે તે ત્રણેમાં મળતું ને વટલે તે ત્રણેમાં ન મળતું એમ તપાસ કરવો, તે વેદ પ્રમાણે વાત છે. (૧૫૨)

મહારાજે કહ્યું હતું જે, આપત્કાળ આવે તો લીલા ખડને દંડવત્ કરજો, તેમાં રહીને પણ હું સહાય કરીશ. (૧૫૩)

મહારાજે અનેક પ્રકરણ[૧] ફેરવીને સાધુને વરતાવ્યા ને અનેક પ્રકરણ

---

૧. ભગવાન સ્વામિનારાયણે પોતાના પરમહંસોને કઠિન તપશ્ચર્યાઓ કરાવેલી. એ તપશ્ચર્યાઓ 'પ્રકરણ'ના નામે પ્રસિદ્ધ છે. કુલ ૧૧૪ જેટલાં પ્રકરણ સમયાંતરે ફેરવેલાં. અમુક પ્રકરણમાં પોતે પણ જોડાતા. આ પ્રકરણોની યાદી આ પ્રમાણે છે : (૧) લોજમાં બાઈઓ તથા ભાઈઓની સભા નોખી પાડીને કહ્યું કે 'પરમહંસને બાઈઓ સાથે અડવું-બોલવું નહીં.' (૨) બબે જણને ધ્યાનમાં સામસામાં બેસાડતાં તેમાં ઊંઘવું નહીં તથા સંકલ્પ ન કરવો. (૩) લોજમાં પાંચ-પાંચને ધ્યાનમાં બેસાડતા તેમાં કાંઈ જોવું નહીં તથા બોલવું નહીં ને જેને નિદ્રા આવે તેને દડાથી અગર છડી અડાડીને જગાડતા. (૪) યોગ ધારણા શીખવી. (૫) અષ્ટાંગ યોગની ક્રિયા શીખવી. (૬) માણસો તથા પશુ-પક્ષી વગેરેને સમાધિ કરાવવી. (૭) શીરા-પૂરીનું સદાવ્રત દેવું ને પોતે લવિંગિયાં મરચાં તથા મીંઢિયાવળ જમતા અને સાધુને રોટલા જમાડતા. (૮) મંડળ દીઠ ઠાકોરજીની સેવા રાખવી. (૯) પરમહંસ કરવા. (૧૦) ભિક્ષા માગતાં જે આવે તેના ગોળા કરીને ખાવા. (૧૧) મન માગે તે ન આપવું. (૧૨) રાત્રિએ વગડે એક એકનો શબ્દ ન સંભળાય તેમ રહેવું. (૧૩) શિયાળામાં પાણીમાં શ્રદ્ધા પ્રમાણે બેસવું. (૧૪) શરીરે ખરજ આવે તોપણ ખંજોળવું નહીં. (૧૫) ખટરસ ન ખાવા. (૧૬) શરીરે સર્પ-વીંછી ચડે તોય બેસી રહેવું. (૧૭) માથે લૂગડું ઓઢે ને બીજો દોરે એમ ઘૂંઘટો રાખવો. (૧૮) મટકું જીતવું. (૧૯) ઉઘાડે પગે ચાલવું. (૨૦) ગાડા વગેરે વાહને ન બેસવું. (૨૧) સારી ભિક્ષા મળે ત્યાં ફરીથી ન જાવું. (૨૨) ઊંઘ આવે તો પાલી દાણા દળવા. (૨૩) ઝોલું આવે તો ટાઢે પાણીએ ના'વું. (૨૪) ઓઠીંગણ દઈને બેસવું નહીં. (૨૫) ઝાડ તળે બેસવું નહીં. (૨૬) ઓઘા વગેરે કોઈ પદાર્થનો આશરો લેવો નહીં. (૨૭) નાહતાં નાહતાં શરીર ઉપર હાથ ફેરવવો નહીં. (૨૮) સંકલ્પ ➤

ફેરવીને પ્રવર્તાવ્યાં, તેનો વિચાર કરવો ને તેમાંથી મુમુક્ષુને કેટલું ગ્રહણ કરવાનું છે. તે ધ્યાન કરવાના પ્રકરણમાં, ધૂન્ય કરવામાં ને કીર્તનમાં થાકવું નહિ. ને મનને ગમતું ન કરવું ને ન ખાવું એ બહુ આકરું કહેવાય. ને ક્રોધનું ખંડન જે દંડવત્ કરવા ને ગાડે ન બેસવું એ આદિક પંચવિષયનું ખંડન અનેક

ઓળખીને ક્રિયા કરવી. (૨૯) જે વસ્ત્ર પોતાને ગમે તે બીજાને આપી દેવું. (૩૦) નિર્જળા એકાદશી કરવી. (૩૧) એકાદશીના ઉપવાસને દિવસે બહુ તરસ લાગે તો એક પળી (પાશેર) પાણી પીવું. (૩૨) રાત્રિના ચાર પહોર એકાદશીનું જાગરણ કરવું. (૩૩) અઢી હાથનો એક હજૂરિયો (અંગૂછો) પહેરવો. (૩૪) કૌપીન એક રાખવી. (૩૫) ગોદડી ત્રણ પડની રાખવી. (૩૬) મુમતી બાંધવી. (૩૭) સપ્ત ધાતુને અડે તો પચીસ વાર હાથ ધોવા. (૩૮) જે વસ્તુ આવે તે એક વખત પંક્તિમાં ખાવી. (૩૯) રુદ્રાક્ષનો મણકો બાંધવો. (૪૦) દિગંબર રહેવું. (૪૧) ટાટ પહેરવું. (૪૨) સ્ત્રીનું લાલ વસ્ત્ર દેખાય તો ઉપવાસ કરવો. (૪૩) ગુરુની આજ્ઞા વિના દર્શને આવે તો કાઢી મૂકવો. (૪૪) ગુરુની આજ્ઞાએ આવે તેને દર્શન આપવાં. (૪૫) ઉત્થાન ઓળખીને ક્રિયા કરવી. (૪૬) હરિ ઇચ્છાએ આવે તે એક વાર ગોળા વાળીને જમવું. (૪૭) અગ્નિએ તાપવું નહીં. (૪૮) અગ્નિને અડવું નહીં. (૪૯) પચીસ વર્ષનો હોય તેની કહેલ વાત સાચી ન માનવી. (૫૦) ઊતરતાને સંસ્કૃત વિદ્યા ન ભણાવવી. (૫૧) આસન જીતવું. (૫૨) સંન્યાસી ન રાખવા. (૫૩) મંડળ ઉપર મંડળ ન જાય. (૫૪) જે સામું મળે તેને ભગવાનની બુદ્ધિ રાખીને નમસ્કાર કરવા. (૫૫) માર્ગમાં હરિજનને જાળવીને ચાલવું. (૫૬) કોઈ પદાર્થ બધાની પાસે માગવું નહીં, મોટાની પાસે માગવું. (૫૭) કોઈ અપમાન કરે તે સહન કરવું. (૫૮) મોટી મોટી બાઈઓ એક પૈસાભાર અન્ન જમે. (૫૯) પાશેર અન્ન જમવું. (૬૦) દાદાખાચરના દરબારમાં આજ્ઞા વિના ન જાવું. (૬૧) પદાર્થનો સંગ્રહ ન કરવો. (૬૨) દોડવું નહીં. (૬૩) ઝાડ ન રોપવાં. (૬૪) પશુ ન રાખવું. (૬૫) રાત્રિએ ન ચાલવું. (૬૬) ઘસીને પગ ન ધોવા. (૬૭) ભગવાનનાં પદ ગાઈને પંક્તિમાં જમવા બેસવું. (૬૮) જમતાં જમતાં બીજું બોલવું નહીં, ભજન કરવું. (૬૯) દેશમાં ફરવા જાવું ત્યાં કાચી રસોઈ લેવી. (૭૦) ગઢડામાં સાકર લાવે તે જમવી. (૭૧) દેશમાં ફરવા જાય ત્યાં સન્માન થાય એટલે ગામ બદલવું. (૭૨) ઔષધ ન ખાવું. (૭૩) ભૂત, પ્રેત, મૂઠ, ચોર, વાઘને દેખીને બીવું નહીં. (૭૪) પૈસા ઉપર ઝાડે ફરવું. (૭૫) ગ્રામ્યવાર્તા ન કરવી ને ન સાંભળવી. (૭૬) વાતો કરીને સત્સંગ કરાવવો. (૭૭) નિત્ય એક જણને વર્તમાન ધરાવવાં ને કોઈ વર્તમાન ન લે તો એક લીલા ઝાડને વર્તમાન ધરાવીને પછી ભિક્ષાન્ન જમવું. (૭૮) નિત્યે ઝોળી ફેરવીને ભિક્ષા કરવી. ➤

પ્રકારે ને ધર્માદિક ગુણનું પ્રતિપાદન – એ સર્વેનો તપાસ કરવો, ને ઉત્થાન[1] ઓળખવાનું પ્રકરણ એ સર્વે પ્રકરણનો વિચાર કરીને વર્તવું. (૧૫૪)

સત્સંગમાંથી પડાય નહિ તે વાત મહારાજે કહી જે, સર્વ સાધુ સત્સંગી સાથે જીવ બાંધે તો ન પડે, એમ કહીને પછી તો ઓછા ઓછા કહેતાં છેલ્લી વારે કહે, 'બે સારા સાધુ તથા ચાર સત્સંગી સાથે જીવ બાંધ્યો હોય તો ન પડે ને તે વિના તો દેશકાળે પડે ખરો.' (૧૫૫)

પાંચ વાતે સાનુકૂળ હોય ત્યારે પ્રભુ ભજાય; તે સંગ, શાસ્ત્ર, શ્રદ્ધા, રૂડો દેશ ને રૂડો કાળ. (૧૫૬)

---

(૭૯) નિત્યે મેળવીને જમવું. (૮૦) નિત્યે જડભરતની વાત કરવી. (૮૧) નિત્યે દેહની નિંદા કરવી. (૮૨) ઘર મૂકીને ત્યાગીને દર્શને ગૃહસ્થે આવવું. (૮૩) જ્યાં આસન કર્યું હોય ત્યાં પાછું આસન કરવું નહીં. (૮૪) પાથર્યા વિના પૃથ્વી ઉપર સૂવું. (૮૫) સૂતા પછી જગાય તો ફરીને સૂવું નહીં. (૮૬) સૂતા પછી જગાય ત્યારપછી લાંબો પગ કરવો નહીં. (૮૭) આત્માનો નિત્યે વિચાર કરવો. (૮૮) પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કર્યા વિના સૂવું નહીં. (૮૯) ધનુષ્યવા દૃષ્ટિ નિયમમાં રાખીને ચાલવું. (૯૦) સ્વભાવનો ત્યાગ કરવો. (૯૧) ભેગા થઈને કીર્તન ગાતાં ગાતાં જમવાં જાવું. (૯૨) ઉપવાસ કરતાં હારી ન જાવું. (૯૩) રાધેલું અન્ન ન ખાવું ને કાચું-કોરું ખાવું. (૯૪) વચન પ્રમાણે વર્તવું. (૯૫) હરિજને કોઠીને સાણેથી દાણા કાઢવા. (૯૬) દિવસ ઊગ્યા પહેલાં ટાઢે પાણીએ નાવું. (૯૭) પોતપોતાની ભિક્ષા જમીને ભેગા થાવું. (૯૮) ક્રોધ જેનામાં આવે તેને ક્રોધ ઊતરે ત્યાં સુધી બીજાએ હાડ હાડ કરવું. (૯૯) સાધુનું મંડળ આવે ત્યારે દંડવત્ કરવા. (૧૦૦) મોટા સાધુ આવે ત્યારે ઊભા થાવું. (૧૦૧) અધોવાયુ છૂટે તો પચીસ દંડવત્ કરવા. (૧૦૨) શેરડીમાંથી ઊપજે તે ન ખાવું. (૧૦૩) દૂધમાંથી ઊપજે તે ખાવું. (૧૦૪) નિઃસ્વાદીપણે જમવું.(૧૦૫) કારિયાણીમાં સર્વે હરિજન સાકર લાવે તેમાંથી એક એક ગાંગડો જમવી. (૧૦૬) સર્વ ક્રિયામાં ભગવાનની મૂર્તિની સ્મૃતિ રાખવી. (૧૦૭) લીલા તૃણ ઉપર પગ ન મૂકવો. (૧૦૮) પાણીમાં પગ દઈને ન ચાલવું. (૧૦૯) લીલોત્રી શાક ન ખાવું. (૧૧૦) શાલિગ્રામની સર્વેએ પૂજા કરવી. (૧૧૧) હાથે રસોઈ કરીને ઠાકોરજીને નૈવેદ્ય કરીને જમવું. (૧૧૨) નવ પ્રકારની ભક્તિ કર્યા વિના નવરું ન રહેવું. (૧૧૩) પુરુષોત્તમપણાની વાત કરવી ને સૌને સમજાવવી. (૧૧૪) ગુરુ થઈને પરમેશ્વરની વાત ન કરે અને શિષ્ય સાંભળવા ન આવે તો તે બંનેએ એક એક ઉપવાસ કરવો. આમ, કુલ ૧૧૪ પ્રકરણ ચલાવ્યાં હતાં. આમાં અમુક પ્રકરણ તો ખૂબ ટૂંકી મુદતના જ હતાં.

૧. સંકલ્પનું મૂળ ઉદ્‌ભવસ્થાન.

આપણે તો બહુ મોટો લાભ થયો છે ને બહુ મોટી પ્રાપ્તિ થઈ છે પણ આપણને સમજાતું નથી, તે જેમ પૃથ્વીનો રાજા હોય તેનો છોકરો અલ્પ પદાર્થ સારુ રુએ તેમ જ આપણને મહારાજનો ને મોટા સંતનો સંબંધ થયો છે પણ આ લોકના અલ્પ પદાર્થ ન મળે કે નાશ પામે તેનો શોક થાય કે તે સારુ દિલગીર થવાય, તેને આ વાત સમજાતી નથી. (૧૫૭)

એક તો આખા દિવસમાં આખો કોટ ચણીને ઊભો કરે ને એક તો તે કોટમાં એક કાંકરી નાખે તે પડી જાય,[૧] એ બેમાં અંતે ચણનારો થાકશે. તેનું સિદ્ધાંત જે, આખો દિવસ વહેવાર કરે ને એક ઘડી સત્પુરુષની વાત સાંભળે તો તેથી સર્વે ખોટું થઈ જાય. (૧૫૮)

જ્યાં સુધી પોતાને પુરુષ મનાશે ત્યાં સુધી તેને સ્ત્રી જોઈશે ને જ્યાં સુધી પોતાને સ્ત્રી મનાશે ત્યાં સુધી તેને પુરુષ જોઈશે, ને ગમે ત્યાં જાશે પણ એમ રહેશે. માટે કહ્યું છે જે, બ્રહ્મરૂપ થઈને ભક્તિ કરવી. (૧૫૯)

અક્ષરધામ ને આ લોકમાં એકાંતિક પાસે માયા નથી ને કજિયો નથી, બાકી સર્વ ઠેકાણે માયા ને કજિયો છે. (૧૬૦)

સુખમાં દુઃખ દેખવું એ ઝાઝાને સૂઝે નહિ, એ તો સૂક્ષ્મ વાત છે; તે શું જે, રસોઈયું તથા બહુ સન્માન આદિક તેમાં તો વૃત્તિયું ફાટી જાય એવાં છે ને તેમાં સુખ દેખાય છે, પણ સુખ તો મોટાનો સમાગમ થાય એટલું જ; બાકી નહિ. (૧૬૧)

'જ્ઞાન વિના તો સુખ ન થાય. ને ભક્તિ કરે તેને મોટા હોય તે હાર આપે કે થાળ આપે, પણ તેણે કરીને સંકલ્પ ઓછા ન થાય, માટે સમજણ તો જોઈએ ખરી,' એમ વાત કરી. (૧૬૨)

વળી, એટલું તો એમ સમજવું જે, જો વિષયમાં સુખ હોય તો તેની આપણને મહારાજ બંધી શા સારુ કરે ? માટે એમાં તો સુખ જ નથી ને એમાં

---

૧. અમદાવાદમાં અહમદશાહ બાદશાહ કોટ ચણાવતા તેનો બુરજ ચણવાનો હતો, ત્યારે એક માણેકનાથ નામે સિદ્ધ બાવા કોઈ મંત્રથી આખો દિવસ ચણેલો બુરજ પાડી દેતા, તેના સંદર્ભમાં સ્વામીએ આ દૃષ્ટાંત કહ્યું છે. બાદશાહને તપાસ કરતા ખબર પડી ત્યારે માણેકનાથ પાસે આવીને વિનંતી કરી, એટલે માણેકનાથે કહ્યું કે આ બુરજ સાથે મારું નામ જોડો તો નહીં પાડું. બાદશાહે ગણેશબારી આગળના આ બુરજનું નામ 'માણેક બુરજ' પાડ્યું અને માણેકનાથની ઝૂંપડી આગળ મોટો ચૌટો હતો તેનું નામ 'માણેકચોક' પાડ્યું. [અમદાવાદનો ઇતિહાસ(પૃ. ૮-૯)નો સારાંશ]

સુખ મનાય છે એ અજ્ઞાન છે ને મોટા મોટા એ માર્ગે ચાલતા નથી. (૧૬૩)

સત્સંગમાં અનેક વાતું સમજવાની છે; તેમાં મુખ્ય ઉપાસના, બાકી ધર્મ રાખવો ને વચનામૃત આદિક શાસ્ત્રનો અભ્યાસ રાખવો. (૧૬૪)

મૂંઝવણ ટાળ્યાનો ઉપાય જે, કાળની ગતિ જાણવી, જન્મ-મૃત્યુનું દુઃખ વિચારવું, ભગવાનનો મહિમા વિચારવો. વળી, આપણું કોઈ નથી ને આપણે કોઈના નથી. વળી, આત્મા તો ત્રણ દેહથી વિલક્ષણ છે, એમ જ્ઞાનીને તો અનંત લોચન[1] છે ને મૂંઝવણ ટાળ્યાના પણ અનેક ઉપાય છે; ને મૂંઝવણ અનેક પ્રકારની છે. (૧૬૫)

પ્રથમ કાંઈ નહોતું ને આટલાં કારખાનાં થયાં ને હજી થાય છે ને વળી થાશે, એ તો વધતું જ જાશે, પણ મુખ્ય તો કથાવાર્તા, ધ્યાન ને મોટા સંતનો સમાગમ, એ જ કરવાનું છે. (૧૬૬)

અંતર્દૃષ્ટિ કરીને હૈયામાં જોવું ને તે વિના તો ગુણદોષ યથાર્થ ન સૂઝે. ને અંતર્દૃષ્ટિ કરવી એ નિર્ગુણપણું છે ને બાહ્યદૃષ્ટિમાં સગુણપણું છે. વળી, બાહ્યદૃષ્ટિ દૈત્યની કહી છે ને અંતર્દૃષ્ટિ રાખવાનો અભ્યાસ કરતાં સુખ પણ થાય ને જેમ ચકમક ખરે તે ખેરતાં દેવતા કળીમાં લાગી જાય છે, એમ કોઈક દિવસ પ્રકાશ થઈ જાય, એ સિદ્ધાંત છે. (૧૬૭)

વરતાલમાં કથા થઈ તે ફેરે ઘણા દિવસ સુધી પ્રતિલોમ કરવાની વાતું કરિયું ને કરાવિયું. એવી રીતનો અભ્યાસ કરવા-સાંભળવાનો નિરંતર રાખે ત્યારે તે વાત સમજાય ને તે માર્ગે ચલાય, પણ તે વિના થાય નહિ. (૧૬૮)

ઉપાસના સમજવી જે, કોટાનકોટિ ભગવાનના અવતાર જે શ્રીકૃષ્ણ, રામચંદ્ર, વાસુદેવ, નરનારાયણ ઈત્યાદિક સર્વેના કારણ મહારાજ છે. ને પૂર્વે અવતાર થઈ ગયા એવા તો આજ સત્સંગી ને સાધુ છે પણ આપણને મહિમા પૂરો સમજાતો નથી ને શ્રીકૃષ્ણે કેટલું જ્ઞાન કર્યું ત્યારે એક ઉદ્ધવે ત્યાગ કર્યો ને આજ તો વીસ વીસ વરસના સંસાર મૂકીને ચાલ્યા આવે છે, ને પૂર્વે શાસ્ત્રમાં સ્ત્રી તો કોઈએ ત્યાગી નથી ને આજ તો હજારો બાઈયું ત્યાગ કરે છે, ને પૂર્વે ભગવાન બે-ત્રણને તેડવા આવ્યા તે શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે ને આજ તો ઘરોઘર ભગવાન તેડવા આવે છે, ને બીજા અવતાર મોટા મોટા તે પારસમણિ[2] જેવા

૧. લોચન એટલે દૃષ્ટિ. જ્ઞાની સુખ-દુઃખ, માન-અપમાન વગેરેમાં સ્થિરતા ધારી શકે છે.
૨. મૂળ શબ્દ સ્પર્શમણિ, સ્પર્શથી લોઢાનું સોનું કરનાર મણિ.

છે ને પુરુષોત્તમ તો ચિંતામણિ છે. (૧૬૯)

ભગવાનનું સ્વરૂપ નિર્દોષ સમજવું ને મોટા મોટા એકાંતિક સાધુને પણ એમ સમજવા, તે બરોબર કોઈ સાધન નથી, તે વચનામૃતમાં કહ્યું છે એમ ચાર શાસ્ત્રે કરીને સમજવું. તથા સ્વરૂપનિર્ણયમાં[1] કહ્યું છે એમ સર્વ પ્રકારે નિર્બાધપણે ને નિર્દોષપણે સમજવું. તે આત્યંતિક પ્રલય જે જ્ઞાનપ્રલય કરવાનો છે ત્યાં સુધી સમજવાનું છે. તે જેને આત્યંતિક પ્રલય થયો હોય તે સાથે જોડાય ત્યારે તેથી થાય. (૧૭૦)

ગમે એવો હોય તેને પણ સેવાએ કરીને કે પદાર્થે કરીને રાજી કરીએ. ને પદાર્થે કરીને રાજી ન થાય એવા તો કૃપાનંદ સ્વામી, મુક્તાનંદ સ્વામી, ગોપાળાનંદ સ્વામી એ કોઈ રીતે ન જિતાય; કેમ જે, એને તો સેવા કે કોઈ પદાર્થ જોઈએ નહિ. પણ તે એક ઉપાયે જિતાય જે, એને આગળ દીન થાવું ને હાથ જોડવા; એવો બીજો ઉપાય નથી. (૧૭૧)

ક્રિયાનું પ્રધાનપણું થઈ ગયું છે તેથી જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, ધર્મ, મહિમા અને ઉપાસના તેની વાત કરે છે કોણ ને સાંભળે છે કોણ ? પણ કથાવાર્તા કરતાં કરતાં થાય તે કરવું ને તે કરતાં થયું તે થયું ને બાકી ન થાય તે રહ્યું; પણ મુખ્ય તો એ જ કરવું ને બાકી તો ફેર ચડી જાય છે. ને આ તો ગમે એટલું કરો પણ રાત્રિપ્રલયમાં સર્વ નાશ પામી જશે. (૧૭૨)

સભાની વાત બહુધા લાગે નહિ, એ તો એકાંતમાં પૂછવું-સાંભળવું ત્યારે સમાસ થાય છે. ને સમાગમ કરે તેનો સંગ લાગે ત્યારે તે સમાગમ કર્યો કહેવાય, તે જેમ પાણી લાગે છે[2] એમ જ્યારે સંગ લાગે ત્યારે તેનાં તો અવયવ ફરી જાય. ને સંગ તો કેવો છે, તો એને લોભાદિક દોષ ન મૂકવા હોય તોપણ મુકાઈ જાય. ને જો દોષ મૂકવા હોય તોપણ જો ઊતરતો સંગ થઈ જાય તો મૂળગા દોષ વધી જાય, એમ સંગમાં રહ્યું છે. (૧૭૩)

આંહીંથી તે પ્રકૃતિપુરુષ સુધી પણ વિષયસુખ છે, એમાં તે શું અધિક છે; સર્વેનું આવું ને આવું છે અને બ્રહ્મચર્ય તો ક્યાંય નથી; ને આ લોકમાં,

---

૧. સદ્‌ગુરુ ઉત્તમાનંદ સ્વામી વિરચિત – સ્વરૂપનિર્ણય. (હરિસ્વરૂપનિર્ણય ગોપાળાનંદ સ્વામીએ રચ્યો છે).

૨. ગીરનું પથ્થરિયું પાણી પીનારને લાંબે સમયે પેટ ગોળા જેવું થાય છે ને હાથ-પગ દોરડી જેવા થાય છે. તે પછી કશું કાર્ય કરવા સમર્થ થતો નથી. એના એ અવયવ અશક્ત થઈ જાય છે.

દેવતામાં, ઋષિના લોકમાં ને બીજા લોકમાં પણ નથી. એ તો અક્ષરધામ, શ્વેતદ્વીપ, બદરિકાશ્રમ ને આંહીં સંતમાં, એ ચાર ઠેકાણે બ્રહ્મચર્ય છે. (૧૭૪)

ભક્તિમાં સ્વભાવ વધે ને ધ્યાનમાં દેહાભિમાન વધે, એ બે ગુણમાં બે દોષ જાણવા ને તે ટાળવા. (૧૭૫)

મોટાનો રાજીપો હોય તેના અંતરમાં સુખ વર્ત્યા કરે ને દેહમાં તો સુખ-દુઃખ આવે, તેનો તો નિર્ધાર નહિ, બાકી તેને દિન-દિન પ્રત્યે શ્રદ્ધા વૃદ્ધિ પામતી જાય, ને દહાડે દહાડે વધતો જાય, એમ વર્તે ત્યારે એમ જાણવું જે, 'મોટા રાજી છે.' ને જેણે સ્વભાવ મૂક્યો હોય ને મૂકતો હોય ને મૂકવાનો આદર હોય, તે સર્વે ઉપર મોટાની દૃષ્ટિ રહ્યા કરે. ને એક તો સો જન્મે એકાંતિક થવાનો હોય તે આ જન્મે થાય, ને આ જન્મે એકાંતિક થવાનો હોય તેને ઊતરતાનો સંગ થાય તો સો જન્મ ધરવા પડે. તેમાં દૃષ્ટાંત : જેમ દસ મણ પાણા સાથે એક મણ લાકડું બાંધે તે લાકડાંને બુડાડે, ને દસ મણ લાકડાં સાથે એક મણ પાણો બાંધે તે પાણાને તારે, એમ સંગમાં ભેદ રહ્યો છે. (૧૭૬)

આ તો નિયમે કેટલુંક વરતાય છે, પણ સર્વ વાતની છૂટ મૂકે જે, જેમ જેને ફાવે એમ વર્તવું એવી આજ્ઞા થાય, ત્યારે કેટલું વર્તાય ? એમ પોતાનો તપાસ કરવો. (૧૭૭)

નાના ખાતરાનું[૧] પાણી મોટી નદીમાં ભળે ને તે નદી સમુદ્રમાં ભળે. તેનું સિદ્ધાંત જે, અલ્પ જેવો જીવ હોય તે જો મોટામાં જોડાય તો તે પણ ભગવાનને પામે એવો મોટાનો પ્રતાપ છે. (૧૭૮)

ત્યાગીમાં એક વખત ખાવું ને પછી બીજું જે મળે તે ત્યાગ કરવું તે તો સ્ત્રી ભેળું નિષ્કામી રહેવું એવું કઠણ છે. (૧૭૯)

ટોપીવાળો[૨] મૂંઝાય ત્યારે બંગલામાં જાતો રહે ને ત્યાં જઈને વિચાર કરે, એમ પ્રવૃત્તિમાંથી નિવૃત્તિ પામીને પ્રતિલોમ દૃષ્ટિ કરીને વિચાર કરવો. (૧૮૦)

ઉત્તમ પુરુષને સેવ્યા હોય ને તેને કસર રહી ગઈ હોય ને તેનો દેહ પડે તે પછી એવો જોગ ન રહે. તોપણ તેની ગમે તે પ્રકારે સહાય કરે. કેમ જે, એ તો સમર્થ છે, તે રક્ષા કરે. જેમ વ્યાસજીએ કીડાને કર્યું એમ[૩] કરે. (૧૮૧)

---

૧. નાની નદી, વહેળો.

૨. અંગ્રેજ અફસર.

૩. નારદજીએ વ્યાસજીને 'સત્સંગનો મહિમા શું ?' એવો પ્રશ્ન કર્યો. ત્યારે વ્યાસજીએ ➤

લક્ષ્મીજીએ એક કીડીને ડાબલીમાં ઘાલીને કહ્યું, ‘આનું વિષ્ણુ કેમ પોષણ કરશે ?’ પછી ત્રીજે દહાડે તપાસી જોયું, ત્યાં તો ડાબલીમાં લક્ષ્મીના ચાંદલાનો ચોખો પડી ગયેલ તે કીડીએ ખાધેલ. એમ ભગવાન તો પોષણ કરે છે. (૧૮૨)

ભગવાન તો કેવા છે ? તો જે જીવ પોતાના સન્મુખ ચાલે તે સારુ તો બ્રહ્માંડ ફેરવી નાખે. તે જુઓને, પ્રહ્‌લાદનો દેહ જ જીવ જેવો કરી મૂક્યો. (૧૮૩)

જેને સત્સંગ થાય તેને તો દુઃખ રહે નહિ ને દુઃખ રહે છે એટલી સત્સંગ કરવામાં કસર છે અને સત્સંગ કરે છે તેને કેટલાક પ્રકારના નાના ને મોટા મોસલ[૧] ઊઠે છે; તેની વિક્તિ, તમાકુ ખાવી ને પીવી ને સૂંઘવી, ને ડાકલાં ને જૂગટું ને ભવાયા ને બજાણિયા ને ગરીબ વર્ણનો માણસ ઘોડું રાખતો હોય, એ આદિક નાના મોસલ ને વ્યભિચાર, ચોરી, દારૂ, માંસ, અફીણ એ આદિક મોટા મોસલ; ને સર્વ પ્રકારનું ખર્ચ ન થાય તથા કોઈ પ્રકારનો દંડ ભરવો ન પડે, ને બાકી કેટલોક વિવેક આવે, તેથી વે’વાર કરતાં આવડે જે, કમાવું-ખર્ચવું તે સર્વને વિચારીને કરે. (૧૮૪)

પ્રથમના કરતાં આજ કેટલુંક દેશકાળનું સાનુકૂળ છે ને મોર્યે તો કટક[૨] આવતાં, હિમ પડતાં, કાળ પડતા, તીડ આવતાં ને ચોર ને ધાડાં પડતાં ને ટૂંટિયું;[૩] એ સર્વે ઈતિયું[૪] કહેવાય. (૧૮૫)

નારદજીને છાણના કીડાને આ પ્રશ્ન પૂછવા મોકલ્યા. કીડો નારદજીના દર્શનમાત્રે ઊર્ધ્વગતિ પામ્યો. ઉત્તરોત્તર એ પોપટનું બચ્ચું, ગાયનો વાછડો ને અંતે રાજાનો કુંવર થયો. નારદજીનાં દર્શન પામી એ રાજાનો કુંવર જન્મ-મરણથી મુકાયો.

૧. લેણું ભરપાઈ કરવા દેણદારને ઘેર બેસાડવામાં આવેલ માણસ. તે લેણું વસૂલ થતાં સુધી તેનો પીછો છોડતો નથી.

૨. સૈન્યના હુમલા.

૩. એક પ્રકારનો તાવ. સને ૧૮૭૨-૭૩માં ગુજરાતમાં આ રોગ ફાટી નીકળ્યો હતો. આ તાવ આવે એટલે શરીરના સાંધા સજ્જડ થઈ જાય. દરદી ટૂંટિયું વળીને પડી રહે. નર્મકોષમાં ટૂંટિયાનો અર્થ ‘કોલેરા’ લખ્યું છે, પણ ટૂંટિયું તે કોલેરા કે કોગળિયું નહીં, પરંતુ બળિયા, ઓરી અને અછબડા જેવો સાંસર્ગિક વાતજ્વરનો એક પ્રકાર છે. છેલ્લું સને ૧૯૧૩-૧૪માં ટૂંટિયું ગુજરાતનાં કેટલાંક શહેરોમાં દેખાયું હતું.

૪. આપત્તિઓ, આફતો, દૈવકોપ. ઈતિઓ છ પ્રકારની છે : અતિવૃષ્ટિ, અનાવૃષ્ટિ, તીડ, ઊંદર, પક્ષીઓની અધિકતા ને રાજાની ચઢાઈ.

નાના ગામમાં લાખ રૂપિયાની હૂંડી[1] લખનાર ન મળે, તે તો શહેરમાં મળે, ને કરોડ રૂપિયાની હૂંડી તો કોઈક બહુ મોટા શહેરમાં મળે; તેમ અતિ ઉત્તમનો સંગ ઝાઝે ઠેકાણે મળે નહિ ને તે મળ્યા વિના અતિ ઉત્તમ જ્ઞાન થાય નહિ. ને મોટાની દૃષ્ટિએ આ લોકનો વહેવાર તો કીડિયું ને પશુપક્ષીના જેવો છે. (૧૮૬)

પરલોકમાં જાવું છે એવો તો કોઈ મનસૂબો જ કરતા નથી, પણ આંહીં તો નહિ જ રહેવાય ને આ લોકમાં તો જાણે આવ્યા જ નથી, એવું કરી નાખવું ને છેલ્લો જન્મ કરી નાખવો. તે છેલ્લો જન્મ તે શું જે, 'ક્યાંઈયે વાસના રહેવા દેવી નહિ. ને આ લોકની સ્થિતિ બાંધવાનું તાન છે, પણ એ તો નહિ રહે ને ગમે એટલાં કામ કરશું તોપણ સર્વે એક દિવસ મૂકીને સ્વભાવ મૂકવા છે ને સાધુ થાવું છે, તે સારુ કથા, વાર્તા, સ્મૃતિ કરવી, ગુણ ઓળખવા એ કરવાનું છે.' (૧૮૭)

ભગવાનની મૂર્તિ, ભગવાનના સાધુ ને ભગવાનની આજ્ઞા એ ત્રણ વાતમાં જ માલ છે એવો બીજી કોઈ વાતમાં માલ નથી ને જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, ધર્મ તે તો જેમ કોદાળી, પાવડા ને દાતરડાં તેને ઠેકાણે છે. મોટાની તો એમ સમજણ છે, ને અમે તો એક ભગવાન રાખ્યા છે ને બીજું રાખ્યું નથી. (૧૮૮)

ગુણમાં દોષ રહ્યા છે, તે શું જે, પોતે ત્યાગ રાખે ને બીજાનો દોષ આવે, ને પોતે ન સૂએ ને જે સૂએ તેનો અવગુણ લે, ઇત્યાદિક બહુ વાત છે, તે અવશ્ય સમજવાની છે. (૧૮૯)

સ્વભાવનું બળ સર્વ કરતાં અધિક છે. તે કેમ જે, વિષયના સંકલ્પ થાય એ તો વાસના કહેવાય, પણ ભગવાનની સ્મૃતિ કરતાં જે સંકલ્પ થાય તે સર્વ સ્વભાવ કહેવાય. (૧૯૦)

ઇતિ શ્રી સહજાનંદ સ્વામીના શિષ્ય શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની વાતો તેમાં સંત-સમાગમનું મુખ્યપણું કહ્યું એ નામે બીજું પ્રકરણ સમાપ્ત.

---

૧. નાણાંની આપલે કરવા માટેની શાહુકારી ચિઠ્ઠી.

પ્રકરણ 3

સર્વોપરી નિશ્ચય અને માહાત્મ્ય

ધોરાજીમાં લાલવડ હેઠે મહારાજે એકાદશીનો મહોત્સવ કર્યો તે સમયને વિષે મહારાજે પોતાનો પ્રતાપ સૌને જણાવીને પોતાનો સર્વોપરી નિશ્ચય કરાવ્યો. પછી આત્માનંદ સ્વામીએ મહારાજને કહ્યું જે, 'સત્સંગ બહુ થયો.' ત્યારે મહારાજે કહ્યું જે, 'હજી ક્યાં સત્સંગ થયો છે ?' એમ કહીને બોલ્યા જે, 'એક એક સાધુ વાંસે લાખો મનુષ્ય ફરે ત્યારે સત્સંગ થયો એમ જાણવું.' એમ કહીને કહ્યું જે, અમે સો કરોડ મનવારો લઈને આવ્યા છીએ એટલા જીવનો ઉદ્ધાર કરવો છે. તે પ્રથમ ચિંતામણિયું ભરશું, પછી પારસમણિયું ભરશું, પછી હીરા, પછી મોતી, પછી દાગીના, પછી સોનામહોરો, પછી રાળ,[1] પછી રૂપિયા ને કોરિયું ને પછી છેલી બાકી ગારો, એ પ્રકારે પૂરણી કરવી છે; એવી રીતે મુક્તના અનંત પ્રકારના ભેદ છે, ને કલ્યાણ પણ અનંત પ્રકારનાં છે. એવી રીતે બહુ વાર્તા કરી. (૧)

એક દિવસ મહારાજ નર્મદામાં નાહીને ધ્યાન કરવા બેઠા, તે ઊઠે નહિ. પછી મુક્તાનંદ સ્વામીએ હાથ જોડીને બે-ત્રણ વાર કહ્યું જે, 'હે મહારાજ ! તમે ટીમણ[2] કરો તો ઠીક.' પછી મહારાજે કહ્યું જે, 'ટીમણ તો કરવાં છે પણ અમારે વાત કરવી છે.' પછી સ્વામીએ કહ્યું જે, 'હે મહારાજ ! તમે વાત કરો.' પછી મહારાજ બોલ્યા જે, 'આ પચાસ કરોડ જોજન પૃથ્વી છે, તેથી દસ ગણું જળ છે ને તેથી દસ ગણું તેજ છે ને તેથી દસ ગણો વાયુ છે ને તેથી દસ ગણો આકાશ છે ને તેથી દસ ગણો અહંકાર છે ને તેથી દસ ગણું મહત્તત્ત્વ છે ને તેથી દસ ગણો પ્રધાનપુરુષ છે, ને તેથી અનંતગણાં પ્રકૃતિ-

૧. પોર્ચુગીઝ લોકોનું તત્કાલીન ચલણી નાણું. ચાંદીના તમામ સિક્કાઓમાં આ મોટો, સુંદર ને ઘાટવાળો હતો. તે સમયે અઢી રૂપિયાનો એક રાળ થતો.

૨. નાસ્તો.

પુરુષ છે. ને તેથી અનંતગણું પર અક્ષરધામ છે. તે ધામને વિષે રહેનારા જે અનંત કોટિ મુક્ત છે, તેમને પુરુષોત્તમનો સંબંધ છે પણ બીજાને નથી. કેટલાકને તો ઈન્દ્રાદિકનો સંબંધ છે ને કેટલાકને તો બ્રહ્માદિકનો સંબંધ છે ને કેટલાકને તો વૈરાટાદિકનો સંબંધ છે ને કેટલાકને તો પ્રધાન-પુરુષાદિકનો સંબંધ છે ને કેટલાકને તો પ્રકૃતિ-પુરુષાદિકનો સંબંધ છે, પણ પુરુષોત્તમનો નથી.' ત્યારે મુક્તાનંદ સ્વામીએ કહ્યું જે, 'આંહીં કોઈકને પુરુષોત્તમનો સંબંધ થયો હોય તો ?' ત્યારે મહારાજે કહ્યું જે, 'એટલી જ વાત સમજવાની છે; કેમ જે, અક્ષરધામના મુક્તને પુરુષોત્તમનો સંબંધ છે કાં તમારે છે, પણ બીજા અવાંતર[૧] કોઈને નથી.'[૨] (૨)

મહારાજે મુક્તાનંદ સ્વામીને પૂછ્યું જે, 'અમે જે જે ધામમાં જાઈએ છીએ ત્યાં તે તે ધામમાં તમારાં વખાણ થાય છે; તે તમમાં એવી શી મોટપ છે જે, સર્વે તમારાં વખાણ કરે છે ?' એમ કહીને બોલ્યા જે, 'આ તુંબડી ફૂટી જાય તો સાજી કરતાં આવડે ?' ત્યારે મુક્તાનંદ સ્વામીએ કહ્યું જે, 'ના મહારાજ !' ત્યારે મહારાજે કહ્યું જે, 'તમે તમારી મોટપને જાણતા નથી.' એમ કહીને બોલ્યા જે, 'લ્યો અમે જ કહીએ.' એમ કહીને કહ્યું જે, 'આ પચાસ કરોડ જોજન પૃથ્વી છે ને તેથી દસ ગણું જળ છે ને તેથી દસ ગણું તેજ છે ને તેથી દસ ગણો વાયુ છે ને તેથી દસ ગણો આકાશ છે ને તેથી દસ ગણો અહંકાર છે ને તેથી દસ ગણું મહત્તત્ત્વ છે ને તેથી દસ ગણા પ્રધાનપુરુષ છે ને તેથી અનંતગણા પ્રકૃતિપુરુષ છે ને તે પ્રકૃતિપુરુષ થકી પર અક્ષરધામ છે; ને તે ધામમાંથી લાખ મણ લોઢાનો ગોળો પડતો મૂકીએ, તે વાને લેરખે ઘસાતો ઘસાતો પૃથ્વી ઉપર આવે ત્યારે રજ ભેળો રજ થઈ જાય, એટલું છેટું છે; પણ જો આંહીં અલ્પ જેવો જીવ હોય ને તેને તમે એમ ધારો જે, 'આ જીવ આઠ આવરણ પાર અક્ષરધામમાં જાય,' તો તત્કાળ જાય. જેમ જંતરડામાં ઘાલીને પાણો ફગાવી નાખે[૩] એવું તમારા કાંડાને વિષે બળ છે પણ તેને તમે જાણતા

૧. વચમાં આવેલા.

૨. મહારાજ સંવત ૧૮૭૨ની સાલમાં ધરમપુરથી પાછા વળતા હતા ત્યારે નર્મદામાં સ્નાન કરી કાંઠે બિરાજી આ વાત કરેલી.

૩. ખેડૂતો ખેતરમાં અનાજ પાકે ત્યારે ઊંચો માંચડો બાંધી પથ્થર દ્વારા પક્ષીઓ ઉડાડે. એ પથ્થર દૂર ફેંકવો હોય તો સૂતરથી ગૂંથેલો ગોફણ જેવો જંતરડો ➤

નથી.' એમ કહીને કહ્યું જે, 'એવી મોટપ તમમાં આવી છે તેનું કારણ કહું તે તમે સાંભળો જે, સર્વ થકી પર જે અક્ષરધામ, તેને વિષે બિરાજમાન એવા જે ભગવાન તેનો તમારે સાક્ષાત્કાર સંબંધ થયો છે.' એવી રીતે ઘણી વાર્તા કરી. (૩)

અવતારમાત્ર તો ચમકપાણ[૧] જેવા છે, તેમાં કેટલાક તો મણ જેવા છે ને કેટલાક તો દસ મણ જેવા છે ને કેટલાક તો સો મણ જેવા છે ને કેટલાક તો લાખ મણ જેવા છે. તેમાં જે મણ ચમક હોય તે આ મંદિરનું લોઢું હોય તેને તાણે, ને દસ મણ ચમક હોય તો આખા શહેરના લોઢાને તાણે, ને સો મણ ચમક હોય તો આ દેશના લોઢાને તાણે, ને લાખ મણ ચમક હોય તો આખા પરગણાના લોઢાને તાણે, ને આજ તો બધો ચમકનો પર્વત આવ્યો છે, નહિ તો બધું બ્રહ્માંડ તણાય કેમ ? એમ વાત કરીને બોલ્યા જે, પૂર્વના અવતારમાં જેમાં જેટલું ઐશ્વર્ય છે તેમાં તેટલા જીવ તણાય છે ને આજ તો સર્વ અવતારના અવતારી ને સર્વ કારણના કારણ એવા જે પુરુષોત્તમ તે જ પધાર્યા છે. ને તેને જોઈને તો અનંત ધામના પતિ, તે ધામના મુક્ત, તે મહારાજની મૂર્તિને વિષે તણાઈ ગયા, જેમ ચમકના પર્વતને દેખીને વહાણના ખીલા તણાઈ જાય છે તેમ. (૪)

વાદી, ફૂલવાદી ને ગારડી;[૨] તેમાં વાદી હોય તે તો ગરીબ સાપ હોય તેને ઝાલે, ને ફૂલવાદી હોય તે તો હાથ આવે તો ઝાલે, નહિ તો લૂગડાના છેડાને વળ દઈને મારી નાખે, ને ગારડી હોય તેની આગળ તો ગમે તેવો મણિધર હોય તે પણ ડોલે. એ તો દૃષ્ટાંત છે ને એનું સિદ્ધાંત તો એ છે જે, દત્તાત્રેય, કપિલ તે તો વાદીને ઠેકાણે છે, તે તો મુમુક્ષુ હોય તેનું કલ્યાણ કરે; ને રામચંદ્ર ને શ્રીકૃષ્ણ તે તો ફૂલવાદીને ઠેકાણે છે, તે તો પોતાનું વચન માને તેનું કલ્યાણ કરે ને ન માને તો તરવારે સમાધાન કરીને કલ્યાણ કરે; ને મહારાજ તો ગારડીને ઠેકાણે છે ને તેમની આગળ તો જીવ, ઈશ્વર, પુરુષ ને અક્ષરાદિક તે સર્વે હાથ જોડીને ઊભા છે. (૫)

ઉપયોગમાં લે. તેમાં પથ્થર મૂકી ગોળ ગોળ ફેરવે ને ધીમેથી એક છેડો છૂટો કરે એટલે ગતિમાં ફરતો પથ્થર દૂર જઈને નિશાન પર પડે.

૧. લોહચુંબક.

૨. ત્રણે ઉત્તરોત્તર શક્તિશાળી મદારી.

મહારાજને જેસંગભાઈએ પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, 'ભગવાનનું કર્યું સર્વે થાય છે ને તે ભગવાન રક્ષા કરે તો શું ન થાય ?' ત્યારે મહારાજ બોલ્યા જે, 'રક્ષા તો ભગવાન બહુ કરે છે ને જો રક્ષા ન કરતા હોય તો કાળ, કર્મ ને માયા એ કોઈને પ્રભુ ભજવા દિયે એવાં નથી. કેમ જે, મૂળ માયાને કોઈએ છેડી નહોતી, તેને આપણે છેડી છે; તે શું ? તો લાજું કાઢીને[1] તેનો વારંવાર તિરસ્કાર કરીએ છીએ, તે જો ભગવાન રક્ષા ન કરતા હોય તો આ કરો[2] પાડીને મારી નાખે, કાં આ ઝાડ ભાંગીને મારી નાખે, કાં પૃથ્વી ફાડીને માંહી ઘાલી દિયે એવી ખીજી છે,' ત્યારે પૂછ્યું જે, 'એવી ક્યાં સુધી રક્ષા કરશે ?' ત્યારે મહારાજ બોલ્યા જે, 'હમણાં રક્ષા કરે છે ને પછી નહિ કરે એમ સમજવું નહિ.' એમ કહીને બોલ્યા જે, 'પૂર્વ દેશમાંથી પુરુષ આવતો હતો, તેને આગળ લાખું તાડ આડાં આવ્યાં; તેને જોઈને એક તાડને હડસેલો માર્યો તે લાખું તાડને પાડીને ચાલ્યો ગયો. તેમ અમે પૃથ્વી ઉપર આવીને કાળ, કર્મ ને માયા તેને હડસેલો માર્યો છે, તે ઊભાં થઈને દુઃખ દેવા સમર્થ નહિ થાય, એમ તમારે જાણવું.' (૬)

મહારાજે આનંદ સ્વામીને તથા મુક્તાનંદ સ્વામીને તથા સ્વરૂપાનંદ સ્વામીને એ ત્રણેને પૂછ્યું જે, 'અમે તમને જે જે આજ્ઞા કરીએ જે આ પ્રવૃત્તિની ક્રિયાને તમે કરો, ત્યારે કેમ કરો ?' ત્યારે પ્રથમ આનંદ સ્વામીએ કહ્યું જે, 'જેમ તમે કહો તેમ કરીએ.' ત્યારપછી મુક્તાનંદ સ્વામીએ કહ્યું જે, 'હૃદયમાંથી એક વેંત વૃત્તિ બહાર કાઢું ત્યારે ક્રિયા થાય ને તે વૃત્તિ એક વેંત બહાર કાઢી હોય તેને પાછી હાથ વૃત્તિ પાછી વાળું ત્યારે સુખ થાય.' પછી સ્વરૂપાનંદ સ્વામીને કહ્યું જે, 'તમે કેમ કરો ?' ત્યારે એ બોલ્યા જે, ક્રિયા કરવાને જોવા જાઉં તો તે પદાર્થ ટળી જાય ને તમારી મૂર્તિ જ દેખાય.' ત્યારે મહારાજે પૂછ્યું જે, 'પદાર્થ ટળી જાય ને મૂર્તિ દેખાય એ સર્વેને માન્યામાં આવતું નથી.' ત્યારે સ્વરૂપાનંદ સ્વામી બોલ્યા જે, 'જેમ તીરમાં લીંબુ ખોસ્યું હોય ને તે તીરને જેમનો કરીએ ને તીરમાં જેમ લીંબુ દેખાય, તેમ વૃત્તિમાં

---

૧. શ્રીજીમહારાજે પરમહંસોને ૧૧૪ જેટલાં પ્રકરણ ફેરવી કસોટીમાં પસાર કર્યા હતા. તેની યાદી સ્વા. વાત ૨/૧૫૪માં છે. તેમાં એક પ્રકરણ - 'ઘૂંઘટો રખાવ્યો' તે છે. બધા સંતો બજારમાં નીકળે ત્યારે માથે મોટી જાજમ જેવું લૂગડું ચંદરવા જેમ ઢાંકે ને એક મંડળધારી બધાને દોરે.

૨. ઘરની બાજુની દીવાલ.

ભગવાન રહ્યા છે એટલે તે વૃત્તિ જેમની કરીએ તેમની કોરે ભગવાન દેખાય છે.' પછી શ્રીજીમહારાજે કહ્યું જે, 'ત્રણેનાં અંગ જુદાં જુદાં જણાય છે, માટે આનંદ સ્વામીએ મુક્તાનંદ સ્વામીનો સમાગમ કરવો ને મુક્તાનંદ સ્વામીએ સ્વરૂપાનંદ સ્વામીનો સમાગમ કરવો. એમ કરે તો એકબીજાની કસર ટળે.' એમ ઉત્તમ, મધ્યમ ને કનિષ્ટ ભેદ છે. (૭)

એક દિવસ સ્વરૂપાનંદ સ્વામી દેશ ફરીને આવ્યા; તેને મહારાજે પૂછ્યું જે, 'દેશમાં મનુષ્ય કેવા છે ?' ત્યારે સ્વરૂપાનંદ સ્વામી ધીરા રહીને બોલ્યા જે, 'હે મહારાજ ! મનુષ્ય તો લીંબડી કે નીચે દેખ્યા હે[૧] ને બીજે મનુષ્ય તો નહિ હે.' ત્યારે શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, 'દેશ ફરીને આવ્યા ને મનુષ્ય તો દીઠા જ નહિ.' ત્યારે સર્વે સંતે પૂછ્યું જે, 'કલ્યાણ કેનાં કર્યાં હશે ?' ત્યારે શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, 'બીજા તો નિયમ ધરાવીને વર્તમાન પળાવે ત્યારે કલ્યાણ થાય ને સ્વરૂપાનંદ સ્વામીને તો દર્શને કરીને કલ્યાણ થાય.' (૮)

મુક્તાનંદ સ્વામી તથા બ્રહ્માનંદ સ્વામી ભણતા હતા. તેની પાસે જઈને મહારાજ બેઠા. પછી મહારાજે બ્રહ્માનંદ સ્વામીને પૂછ્યું જે, 'દેશમાં સત્સંગ કેવા થયા ?' ત્યારે બ્રહ્માનંદ સ્વામીએ કહ્યું જે, 'સત્સંગ તો બહુ થયો છે.' ત્યારે મહારાજ બોલ્યા જે, 'તમે સત્સંગી કેવા થયા છો ?' ત્યારે કહ્યું જે, 'અમે તો ખરેખરા સત્સંગી થયા છીએ.' ત્યારે મહારાજ બોલ્યા જે, 'તમે તો હજી ગુણબુદ્ધિવાળા[૨] સત્સંગી થયા છો ને ખરેખરા સત્સંગી થયા હો તો કહો જે, અમે ક્યાં હતા, ને ક્યાંથી આવીએ છીએ ?' ત્યારે બ્રહ્માનંદ સ્વામીએ કહ્યું જે, 'ના મહારાજ ! એવા સત્સંગી તો નથી થયા.' ત્યારે મહારાજ બોલ્યા જે, 'અમારા ખરેખરા સત્સંગી તો ગોરધનભાઈ તથા પર્વતભાઈ આદિક છે, તે તો અમને ત્રણે અવસ્થામાં નિરંતર દેખે છે.' પછી મુક્તાનંદ સ્વામી બોલ્યા જે, 'હે મહારાજ ! એવા સત્સંગી કેમ થવાય ?' ત્યારે મહારાજ બોલ્યા જે,

---

૧. સુરાખાચરના દરબારમાં નાગડકામાં શ્રીજીમહારાજ લીમડા નીચે સભા ભરીને બિરાજેલા. તે વખતે તેમની સન્મુખ હરિભક્તો બેઠેલા એટલા જ મનુષ્યની અહીં સ્વામી વાત કરે છે કે જેઓ ધર્મ-નિયમ સહિત પ્રગટની ભક્તિ કરે છે.

(જુઓ સંદર્ભ : શ્રીહરિલીલામૃત; ૭-૩૧-૮૦).

૨. બુદ્ધિમાં માયાના ગુણોનો ભાવ રહી જાય તે ગુણબુદ્ધિવાળા. આ પ્રસંગ મેવાસામાં છાપરવડી નદીના કાંઠે બનેલો છે. – શ્રીહરિલીલામૃત; કળશ ૬, વિશ્રામ ૧૫.

'એવા સત્સંગી તો, તો થવાય જો માયિકભાવ ટાળીને, પોતાના આત્માને અક્ષરરૂપ માનીને, મારી મૂર્તિનું અખંડ ચિંતવન કરો, તો એવા સત્સંગી થાઓ.' ત્યારે બ્રહ્માનંદ સ્વામીએ પૂછ્યું જે, 'હે મહારાજ ! કૃપા કરો તો એવા સત્સંગી થવાય.' ત્યારે મહારાજ બોલ્યા જે, 'હજી કૃપા જોઈએ છે ? જુઓને અમે અક્ષરધામમાંથી આંહીં આવ્યા, તે પ્રકૃતિપુરુષના લોકમાં પણ ન રહ્યા ને પ્રધાનપુરુષના લોકમાં પણ ન રહ્યા ને અનંત ધામ ને અનંત સ્થાનક તેમાં ક્યાંય ન રહ્યા, ને તમારી ભેળા આવીને રહ્યા ને હજી કૃપા જોઈએ છે ?' ત્યારે બ્રહ્માનંદ સ્વામી બોલ્યા જે, 'હે મહારાજ ! તમે કૃપા તો બહુ કરી, પણ અમારે માયાનું આવરણ તે સમજાય નહિ.' ત્યારે મહારાજ ઊભા થઈને પછેડી ઓઢી હતી તે પડતી મૂકીને બોલ્યા જે, 'હવે છે માયાનું આવરણ ?' ત્યારે કહ્યું જે, 'ના મહારાજ !' (૯)

એક દિવસ સ્વરૂપાનંદ સ્વામીએ મહારાજને પૂછ્યું જે, 'હે મહારાજ ! સત્સંગી કા કેસા કલ્યાણ હોતા હે ?' ત્યારે મહારાજ બોલ્યા જે, 'જેસા કલ્યાણ મોટા મોટા અવતાર કા હોતા હે તેસા કલ્યાણ સત્સંગી કા હોતા હે !' ત્યારે સ્વરૂપાનંદ સ્વામી બોલ્યા જે, 'ગુરુસાહેબ, તબ તો બહોત બડા કલ્યાણ હોતા હૈ.' (૧૦)

એક વખત ગામ જાળિયામાં શ્રીજીમહારાજ બહુ વાર પોઢીને જાગ્યા. પછી સર્વે સંતે પૂછ્યું જે, 'હે મહારાજ ! આજ તો તમે બહુ પોઢી રહ્યા.' ત્યારે મહારાજ બોલ્યા જે, ''તમે બહુ તપ કર્યું તે અમે રાજી થયા. માટે આજ તો તમારા સારુ અમે ધામ જોવા ગયા હતા. તે પ્રથમ તો અમે બદરિકાશ્રમમાં ગયા, તે બદરિકાશ્રમવાસીએ અમારી પૂજા, આરતી, સ્તુતિ કરીને બેઠા. પછી અમે કહ્યું જે, અમારા સાધુ સારુ જાયગા જોવા આવ્યા છીએ.' ત્યારે તેણે કહ્યું જે, 'હે મહારાજ ! આ ધામ જ તમારું છે, માટે આંહીં સાધુને રાખો.' પછી અમને એમ જણાણું જે, આવો તો ચરોતરેય છે, કેમ જે, કોઠાં, બોરાં ત્યાં પણ મળે છે. પછી અમે ત્યાંથી શ્વેતદ્વીપમાં ગયા, તે ત્યાંના વાસીએ અમને પધરાવીને પૂજા, આરતી, સ્તુતિ કરીને બેઠા. પછી અમને કહ્યું જે, 'હે મહારાજ ! બહુ દયા કરીને દર્શન દીધાં.' પછી અમે કહ્યું જે, 'અમારા સાધુ સારુ જાયગા જોવા આવ્યા છીએ.' ત્યારે તેણે કહ્યું જે, 'હે મહારાજ ! આ ધામ તમારું છે, માટે આંહીં સાધુને રાખો.' પછી અમને જણાણું જે, સ્થાન તો

બહુ સારું, પણ પ્રભુ ભજવાનું સુખ જણાણું નહિ. શા માટે જે, ક્ષીરસમુદ્ર[1] એક કોરે હડુડ્યા જ કરે છે, તેને જોઈને અમે ચાલી નીસર્યા તે વૈકુંઠલોકમાં ગયા. પછી વૈકુંઠવાસી જે રામચંદ્રજી તેમણે અમારી પૂજા, આરતી, સ્તુતિ કરી ને બેઠા. પછી અમે કહ્યું જે, 'અમારા સાધુ સારુ જાયગા જોવા આવ્યા છીએ.' ત્યારે તેમણે કહ્યું જે, 'હે મહારાજ ! આ ધામ તમારું છે, માટે અહીં સાધુને રાખો.' પછી અમને એમાં કાંઈ સારું જણાણું નહિ, કેમ જે, ચાર ભુજા ને સ્ત્રિયુંનો પ્રસંગ તે ઠીક નહિ. પછી ત્યાંથી અમે ગોલોકમાં ગયા. પછી ત્યાંના વાસી જે શ્રીકૃષ્ણ તેમણે અમારી પૂજા, આરતી અને સ્તુતિ કરી અને બેઠા. પછી તેમને કહ્યું, 'અમારા સાધુ સારુ જાયગા જોવા આવ્યા છીએ.' ત્યારે તેમણે કહ્યું જે, 'હે મહારાજ ! આ ધામ જ તમારું છે, માટે આંહીં સાધુને રાખો.' પછી અમને એમાં પણ કાંઈ સારું જણાણું નહિ. કેમ જે, ગોપ, ગોપિયું ને ગાયું તેને જોઈને પ્રભુ ભજાય નહિ અને કેટલીક જાતનો ગડબડાટ તેને જોઈને અમે ચાલી નીસર્યા, તે પ્રકૃતિપુરુષના લોકમાં ગયા. તે લોક જોઈને બહુ રાજી થયા જે, 'આંહીં સાધુને રાખીએ.' ત્યાં તો પુરુષ ને પ્રકૃતિ દેખાણાં. તેને જોઈને અમે પ્રકૃતિને પૂછ્યું જે,[2] 'તું ધોળી કેમ છો ને પુરુષ કાળો કેમ છે ?' ત્યારે તેણે કહ્યું જે, 'એ પુરુષ મારા સાથે જોડાણો તેણે કરીને મારામાં શ્યામતા હતી તે પુરુષમાં ગઈ ને પુરુષમાં રૂપ હતું તે મારામાં આવ્યું છે.' પછી અમને એમ વિચાર થયો જે, 'આંહીં સાધુને રાખવા નહિ, કેમ જે, માયા કાળા કરી નાખે.' પછી અમે ચાલી નીસર્યા તે અક્ષરધામમાં ગયા. તે અક્ષર-ધામના મુક્તે દિવ્ય સિંહાસન ઉપર પધરાવીને અમારી પૂજા, આરતી અને સ્તુતિ કરી ને બેઠા. પછી અમે કહ્યું જે, 'અમારા સાધુ સારુ ધામ જોવા આવ્યા છીએ.' ત્યારે મુક્તે કહ્યું જે, 'હે મહારાજ ! આ ધામ જ તમારું છે અને અમે પણ તમારા જ છીએ, માટે સાધુને આંહીં રાખીને તમારી મૂર્તિનું સુખ આપો.' પછી અમને એમ જણાણું જે, આ ધામ જેવું કોઈ ધામ નથી. માટે આંહીં સાધુને રાખવા એ જ ઠીક છે.'' (૧૧)

મહારાજને પુરુષોત્તમ જાણ્યા વિના અક્ષરધામમાં જવાય નહિ ને બ્રહ્મરૂપ થયા વિના મહારાજની સેવામાં રહેવાય નહિ. ત્યારે શિવલાલે પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, 'પુરુષોત્તમ કેમ જાણવા ? ને બ્રહ્મરૂપ કેમ થવાય ?' ત્યારે કહ્યું જે,

---

૧. દૂધનો સાગર. ૨. અહીં રૂપક સમજવું.

'મહારાજ તો સર્વોપરી ને સર્વ અવતારના અવતારી, સર્વ કારણના કારણ છે.' તે ઉપર મધ્યનું નવમું ને છેલ્લાનું આડત્રીસમું વચનામૃત વંચાવીને કહ્યું જે, 'આજ તો સત્સંગમાં સાધુ, આચાર્ય, મંદિર ને મૂર્તિયું તે સર્વોપરી છે, તો મહારાજ સર્વોપરી હોય તેમાં શું કહેવું ? એ તો સર્વોપરી જ છે એમ સમજવું, અને બ્રહ્મરૂપ તો એમ થવાય છે જે, આવા સાધુને બ્રહ્મરૂપ જાણીને મન, કર્મ, વચને તેનો સંગ કરે છે તે બ્રહ્મરૂપ થાય છે.' તે ઉપર વરતાલનું અગિયારમું વચનામૃત વંચાવીને કહ્યું જે, 'આવો થાય છે ત્યારે પુરુષોત્તમની સેવામાં રહેવાય છે.' (૧૨)

એક હરિજને ચાર-પાંચ વચનામૃત વાંચ્યાં, તે વચનામૃતનાં નામ, પ્રથમનું ત્રેવીસ ને મધ્યનું ત્રીસ ને પિસ્તાલીસ ને અમદાવાદનું બીજું ને ત્રીજું. ત્યારે સ્વામી બેઠા થઈને બોલ્યા જે, 'આ વચનામૃત તો જાણે સાંભળ્યાં જ નહોતાં.' એમ કહીને બોલ્યા જે, 'ફરીથી વાંચો.' ત્યારે ફરીથી વાંચ્યાં. ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'આ વચનામૃત સાંભળતાં એમ જણાણું જે, કોટિ કલ્પ સુધી એમ કર્યા વિના છૂટકો નથી. તે આપણે તો કર્યા વિના છૂટકો નથી, પણ આચાર્ય હોય, કે ભગવાનનો પુત્ર હોય, કે ઈશ્વર હોય, કે નાના-મોટા ભગવાન હોય, પણ એમ કર્યા વિના છૂટકો નથી, કેમ જે, એ પણ મહારાજનો મત છે, તે ઉપર મહારાજના કહેલા શ્લોક બોલ્યા જે,

નિજાત્માનં બ્રહ્મરૂપં દેહત્રયવિલક્ષણમ્ ।
વિભાવ્ય તેન કર્તવ્યા ભક્તિઃ કૃષ્ણસ્ય સર્વદા ॥[1]
બ્રહ્મભૂતઃ પ્રસન્નાત્મા ન શોચતિ ન કાંક્ષતિ ।
સમઃ સર્વેષુ ભૂતેષુ મદ્‌ભક્તિં લભતે પરામ્ ॥[2]
પરિનિષ્ઠિતોઽપિ નૈર્ગુણ્યે ઉત્તમશ્લોકલીલયા ।
ગૃહીતચેતા રાજર્ષે આખ્યાનં યદધીતવાન્ ॥[3]

---

૧. સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ અને કારણ એ જે ત્રણ દેહ તે થકી વિલક્ષણ એવો જે પોતાનો જીવાત્મા તેને બ્રહ્મરૂપની ભાવના કરીને પછી તે બ્રહ્મરૂપે કરીને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની ભક્તિ જે તે સર્વ કાળને વિષે કરવી. (શિક્ષાપત્રી : ૧૧૬)

૨. બ્રહ્મભાવને પ્રાપ્ત થયેલો તે પ્રસન્નચિત્ત મનુષ્ય કશાનો શોક કરતો નથી કે કશાની આકાંક્ષા કરતો નથી અને સર્વ ભૂતોમાં સમભાવથી રહેતો થકો મારી પરમ ભક્તિને પામે છે. (ગીતા : ૧૮/૫૪)

૩. શુકદેવજી પરીક્ષિતને કહે છે : જો કે હું નિર્ગુણ બ્રહ્મમાં સ્થિતિ કરું છું છતાં ➤

આત્મારામાશ્ચ મુનયો નિર્ગ્રન્થા અપ્યુરુક્રમે ।
કુર્વન્ત્યહૈતુકીં ભક્તિમિત્થં ભૂતગુણો હરિઃ ॥[૧]

એવા એવા ઘણાક શ્લોક બોલીને કહ્યું જે, 'આવો થાય ત્યારે તેના હૃદયમાં ભગવાન નિવાસ કરીને રહે છે.' પછી એક હરિજન સામું જોઈને બોલ્યા જે, 'તમારે મૂર્તિ તો છે, પણ મંદિર વિના પધરાવશો ક્યાં ? માટે ભગવાન પધરાવવા હોય તો આમાં કહ્યું એવું મંદિર કરવા શીખો, તો ભગવાન રહે.' એમ કહીને બોલ્યા જે, 'આ મંદિર સારુ મૂર્તિયું લેવા ગયા ત્યારે સલાટે[૨] કહ્યું જે, 'કેવી મૂર્તિયું કાઢી આપું ?' ત્યારે સાધુએ કહ્યું : 'આ નકશા પ્રમાણે કાઢી આપો.' ત્યારે તે સલાટે કહ્યું જે, 'લાખો રૂપિયાનું મંદિર હોય ત્યારે એવી મૂર્તિયું શોભે.' પછી સાધુએ કહ્યું જે, 'મંદિર પ્રમાણે જ મૂર્તિયું લેવા આવ્યા છીએ.' ત્યારે કહે જે, 'તો કાઢી આપું.' પછી સલાટે મૂર્તિયું કાઢી આપીયું. તેમ આપણે બ્રહ્મરૂપ થયા વિના પુરુષોત્તમને પધરાવશું ક્યાં ? માટે પુરુષોત્તમ પધરાવવા હોય તો બ્રહ્મરૂપ થાવું.' એમ કહીને ઊઠ્યા. પછી એક હરિજનનું કાંડું ઝાલીને ચાલ્યા. પછી તેને કહ્યું જે, 'ખબડદાર સંકલ્પ કર્યા છે તો !' ત્યારે તે ભક્તના સંકલ્પ બંધ થઈ ગયા ! પછી તેને કહ્યું જે, 'આમ નિરંતર રહેવાય તો સંશયગ્રંથિ, કર્મગ્રંથિ, ઈચ્છાગ્રંથિ, મમત્વગ્રંથિ ને અહં-ગ્રંથિ આદિક અનેક પ્રકારની ગ્રંથિઓ નાશ પામી જાય છે ને નિરંતર ભગવાનમાં રહેવાય છે.' (૧૩)[૩]

પ્રભુ ભજવા દેહ તો ધર્યા છે, પણ પંચવિષય છે તે દમઘોષના દીકરા જેવા છે, તે ભગવાનને વરવા દેતા નથી એવા ભૂંડા છે. ત્યારે પૂછ્યું જે, 'રુક્મિણીજી એક વાર ભગવાનના ગુણ સાંભળીને બોલ્યાં જે, 'વરું તો ભગવાનને વરું નીકર જીભ કરડીને મરું, પણ દમઘોષનો દીકરો જે શિશુપાળ

હે રાજર્ષિ ! ઉત્તમ કીર્તિવાળા શ્રી ભગવાનની લીલા વડે મારું મન આકર્ષાય છે અને તેથી જ આ ભાગવત આખ્યાન હું ભણ્યો છું. (ભાગવત : ૨/૧/૯)

૧. સૂત પુરાણી શૌનકને કહે છે : 'મુનિઓ જો કે આત્મામાં જ આનંદ પામનારા હોય છે અને એમની અહંકારરૂપ ગાંઠ છૂટી ગઈ હોય છે; છતાં તેઓ ભગવાનને વિષે નિષ્કામ ભક્તિ તો કરે જ છે; કેમ કે શ્રીહરિ તેવા અલૌકિક ગુણોથી યુક્ત છે. (ભાગવત : ૧/૭/૧૦)

૨. શિલ્પકાર, પથ્થર બેસારનાર.

૩. આ વાત ઘોઘાવદરને પાદર શંકરની દેરીએ કરેલી છે.

તેને ન વરું.' એમ બોલ્યાં અને આજ તો મહારાજ ને મોટા સાધુ નિરંતર કહે છે તોય ભગવાનને મૂકીને વિષયને કેમ વરાય છે ?' ત્યારે બોલ્યા જે, 'આપણે ભગવાનને વરવા દેહ ધર્યા નથી ને રુક્મિણીએ તો ભગવાનને વરવા દેહ ધર્યો હતો. ને આપણને તો મહારાજનો ને મોટા સાધુનો જોગ થયો છે, તે હમણાં તો ભગવાનમાં રહેવું કઠણ પડે છે ને પછી તો નીસરવું કઠણ પડશે, એવો સત્સંગનો પ્રતાપ છે.' ત્યારે પૂછ્યું જે, 'આ દેહ મૂક્યા પછી કેવું થવાશે ?' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'કાંઈયે નહિ થવાય તોપણ સ્વરૂપાનંદ સ્વામી જેવા તો થવાશે, એવો મહારાજનો ને મોટા સાધુનો પ્રતાપ છે.' (૧૪)

જેવા મહારાજ છે ને જેવા આ સાધુ છે તેવા જો જણાય તો તેને સમજવાનું ને કરવાનું કાંઈ રહે જ નહિ. ત્યારે પૂછ્યું જે, 'જેવા મહારાજ છે ને જેવા સાધુ છે તેને જાણ્યા હોય તેની કેવી સમજણ હોય ?' ત્યારે બોલ્યા જે, **'યો વેત્તિ યુગપત્સર્વં પ્રત્યક્ષેણ સદા સ્વતઃ ।'**[1] એ શ્રુતિ બોલીને કહ્યું જે, 'એવી સમજણ હોય ત્યારે ભગવાન ને મોટા સાધુને જાણ્યા કહેવાય.' ત્યારે વળી પૂછ્યું જે, 'આવી સમજણ હોય તો ભૂંડું આચરણ કેમ થાય ?' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'જેને આવી સમજણ હોય તેને તો ભૂંડો સંકલ્પ પણ ન થાય, તો આચરણ તો થાય જ કેમ ? તે જેને જેટલું ભૂંડું આચરણ થાય છે, તેટલું અજ્ઞાન છે ને જેટલું અજ્ઞાન છે તેટલો જ કુસંગ થાય છે.' (૧૫)

એક દિવસ વેદાંતી આગળ એમ વાત કરી જે, 'ભગવાનના સ્વરૂપને જે નિરાકાર કહેનારા છે ને જાણનારા છે ને સત્શાસ્ત્રના અર્થને અવળા અર્થના કરનારા છે, તે તો અનંત જન્મ સુધી ને ત્રેતાયુગમાં દસ હજાર વરસ સુધી ને દ્વાપરયુગમાં હજાર વરસ સુધી ને કળિયુગમાં સો વરસ સુધી એને ગર્ભમાંથી શસ્ત્રે કાપી કાપીને કાઢશે પણ બાળો સાદ[2] કાઢીને રોશે નહિ ને એમ ને એમ અનંત કલ્પ સુધી દુઃખને ભોગવશે, પણ સુખ તો નહિ જ થાય.' એમ કહીને બોલ્યા જે, 'સ્વામિનારાયણે આ પૃથ્વીને વિષે આવીને પાંચ પગ

---

૧. 'જે એક સાથે, સર્વ જીવ-પ્રાણીમાત્રના આશયને પ્રત્યક્ષપણે, કશા પણ આધાર-સાધન વિના સદાકાળ જુએ-જાણે છે.' (રચના : શ્રીનાથમુનિ, રામાનુજ સંપ્રદાય)

૨. શિશુનું રડવું. ભગવાનના દ્રોહી, પાપિષ્ઠ જીવોનું શરીર બંધાતા જ અકાલ મૃત્યુ થશે. જે બાળ અવસ્થામાં ગર્ભમાં જ ભ્રૂણહત્યાનો ભોગ બનશે. આથી, રડી પણ નહીં શકે.

રોપ્યા છે તેને ખોટા કરીને જીવનું રૂડું થાય, એમ કહી દેખાડો અને તે પાંચ પગ તે શું ? તો નિષ્કામ, નિર્લોભ, નિઃસ્વાદ, નિઃસ્નેહ ને નિર્માન એ જે પાંચ પગ રોપ્યા છે તેને ફેરવવાને કોઈ સમર્થ નથી. જેમ રાવણની સભામાં અંગદે પગ રોપ્યો હતો[1] તે કોઈથી ઊપડ્યો નહિ, તેમ અમે પણ પગ રોપ્યા છે તે કોઈથી ખોટા નહિ થાય.' એમ કહીને નાહવા પધાર્યા. (૧૬)

મહારાજે અનંત પ્રકારની વાતું જીવના મોક્ષને અર્થે પ્રવર્તાવી છે; પણ તેમાં ચાર વાતું છે તે તો જીવનું જીવન છે. તે શું ? તો એક તો મહારાજની ઉપાસના ને બીજી મહારાજની આજ્ઞા ને ત્રીજી મોટા એકાંતિક સાધુ સાથે પ્રીતિ ને ચોથું ભગવદી સાથે સુહૃદપણું, એ ચાર વાતું તો જીવનું જીવન છે, તેને તો મૂકવી જ નહિ. ને જો અશુભ દેશ, કાળ, સંગ, ક્રિયા, શાસ્ત્ર, મંત્ર, દીક્ષા ને દેવતા એ આઠ અશુભનો યોગ થાય તો મહારાજને ને બીજા અવતારાદિકને વિષે સમભાવ કરાવી નાખે અને આજ્ઞાને વિષે ગૌણપણું દેખાડી દે ને મોટા સાધુને ને સત્સંગમાં ગડબડગોટા વાળતો હોય એ બેયને એકપણે કરી મૂકે ને ભગવદીને વિષે દોષ દેખાડી દે; એ આઠ દેશાદિક તો અસત્પુરુષને વિષે રહ્યા છે. માટે જેને જીવનું જીવન રાખવું હોય તેને તો ઓળખીને જીવ જોડવો. ત્યારે એક હરિજને હાથ જોડીને કહ્યું જે, 'મારે તો બહુ બંધન થયું છે, તે હું તે કેમ કરું ?' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'હું તો ઘણોય સુખિયો કરી મૂકું પણ તેમ તમારાથી થાય નહિ, ને હું કહું એમ જો તમે કરો તો ત્યાંથી વિમુખ થાઓ, ત્યારે એ વાત થાય, પણ તે વિના તો થાય જ નહિ.' ત્યારે વળી પૂછ્યું જે, 'તમે કહો તેમ કરે તે વિમુખ કેમ કહેવાય ?' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'આ બે જણ[2] હું કહું એમ કરે છે તો ત્યાંના તેને વિમુખ જાણે છે. પણ જો મહારાજ ને મોટા સાધુ રાજી છે તો સર્વે રાજી થઈ

૧. યુદ્ધ ન થાય ને સીતાજી મળે એ હેતુથી વિષ્ટિ માટે રામચંદ્રજીએ અંગદ નામના વાનરને રાવણ પાસે મોકલ્યો. અંગદ રાવણની સભામાં પગ સ્થિર કરી ઊભો ને બોલ્યો : 'મારો પગ કોઈ એક તસુ પણ ખસેડે તો રામ સીતાજીને હારી ગયા એમ માનજો.' એક પછી એક બધા રાક્ષસોએ સાહસ કર્યું, પણ કોઈથી કંઈ થઈ શક્યું નહીં.

૨. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને મૂળ અક્ષરના અવતાર તરીકે છડેચોક જાહેર કરનાર પ્રાગજી ભક્ત ને શામજી ભક્તને ઉદ્દેશીને સ્વામી બોલે છે. મનજીભાઈ, કારિયાણીના નથુ પટેલ વગેરે ગઢડા દેશના હોઈ, જૂનાગઢ જતા, તેથી ગઢડાના સંતો તેમને પણ વિમુખ ગણતા.

રહ્યા છે.' એટલી વાત કરીને મંદિરમાં પધાર્યા. (૧૭)

'સાધુ તો ક્યાં ઓળખાય છે ?' એમ કહીને બોલ્યા જે, ''જે વરસે છત્રિયું ભાંગિયું ને પટારા કઢાવ્યા તે દિવસ એક સાધુએ મને એમ કહ્યું જે, 'આ ભજનાનંદ સ્વામી જેવા સત્સંગમાં કોઈ સાધુ નથી કેમ જે, બીજાના પટારામાંથી નીસર્યું પણ એના પટારામાંથી કાંઈયે ન નીસર્યું.' ત્યારે મેં કહ્યું જે, 'તારું કપાળ નીસરે ? ગામમાં ક્યાંઈ મૂક્યું હશે. ને કાંઈ ન હોય તો બે પટારા રાખવાનું શું કામ હોય ? અને સત્સંગમાં વૈદું[1] કરી કરીને પદાર્થ તો ઘણા ભેગા કર્યા હતા, તે કુસંગમાં ક્યાંઈ રહ્યા, પણ સત્સંગના કામમાં આવ્યા નથી.' તે જુઓને એવાને પણ મોટા માન્યા હોય ! માટે સાધુ ઓળખાય નહિ.'' એમ કહીને વળી બોલ્યા જે, ''પ્રથમ મહારાજે મંડળ બંધાવ્યાં, ત્યારે સર્વે સાધુને કહ્યું જે, 'ગુરુ ગુરુ હોય તે ઊઠીને એક કોરે બેસો.' ત્યારે જેટલા ગુરુ હતા તે સર્વે ઊઠીને એક કોરે બેઠા. પછી મહારાજે કહ્યું જે, 'જેને જ્યાં મળતું આવે તેમ તમે બેસો.' પછી જેને જેમ મળતું હતું તેમ તે સર્વે બેઠા.'' પછી સ્વામી કહે, ''હું બ્રહ્માનંદ સ્વામી પાસે રહેતો તે ઊઠીને આત્માનંદ સ્વામી પાસે જઈને બેઠો; કેમ જે, બ્રહ્માનંદ સ્વામી ટોકે નહિ ને પોતે તો મહા કવિરાજ તે ખાવાનું બહુ આવે તે જુવાન અવસ્થાવાળાને ઠીક નહિ. પછી મહારાજ ઊઠીને જ્યાં સંતનાં મંડળ બેઠાં હતાં ત્યાં આવીને જોતે જોતે જ્યાં આત્માનંદ સ્વામી બેઠા હતા ત્યાં આવીને મને કહ્યું જે, 'તમે તો બ્રહ્માનંદ સ્વામી પાસે રહેતા ને ?' પછી મેં કહ્યું જે, 'આત્માનંદ સ્વામી ઘરડા સાધુ છે. તેની સેવાનો કરનારો કોઈ નથી તે સારુ રહ્યો છું.' પછી મહારાજે કહ્યું જે, 'ઠીક.' પછી તો સર્વેને જોઈને બોલ્યા જે, 'ગુરુયે મૂરખ છે ને ચેલાયે મૂરખ છે ! કેમ જે, સત્સંગના સ્તંભ જેવા છે તેને ઓળખતા નથી ને ઓલ્યા હિંદુસ્તાનમાં લઈ જાય એવા છે તેની પાસે રહ્યા છે. ને ગુરુયે મૂરખ છે જે, સાધુની ગરજ રાખતા નથી, માટે કાંઈક ગરજ રાખવા શીખો.' એટલી શિક્ષા કરીને ગુરુ ગુરુનાં મંડળ બંધાવ્યાં.'' પછી સ્વામી કહે જે, ''અમારી પ્રકૃતિ તો એક સાધુ રાખીએ એવી નહોતી પણ મહારાજની મરજી જોઈને બધાય સત્સંગની ખબર રાખવી પડે છે. નીકર તો મહારાજની મૂર્તિ વિના બીજું કાંઈ જોઈએ જ નહિ. તે એક દહાડો પુસ્તક બાંધતાં હાથમાંથી પડી ગયું, તે પાછું

૧. વૈદક; વૈદ્યનો વ્યવસાય.

બાંધ્યું નથી. કેમ જે, જ્યારે પુસ્તક બાંધીએ ત્યારે ભગવાન ક્યારે સંભારીએ ?'' એમ કહીને બોલ્યા જે, ''એવી રીતે બાળમુકુન્દાનંદ સ્વામી કહેતા જે, બીજા તો આ બેલાં[૧] હૈયા ઉપર ખડકે છે ને તેને કોઈક મુકાવે તો મૃત્યુ થાય; ને આપણે તો બહાર જ ખડકવાં ને હૈયામાં તો મહારાજ રાખવા. એ વાતું એકાંતિકની છે.'' (૧૮)

જીવ બીજે ક્યાંઈ અટકતો નથી, મહારાજને પુરુષોત્તમ કહેવા તેમાં અટકે છે. પછી રઘુવીરજી મહારાજે પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, 'મહારાજનાં ચરિત્ર દીઠાં, સાંભળ્યાં હોય તોય કહેતાં, લખતાં અટકે છે કેમ ?' પછી સ્વામી બોલ્યા જે, 'એક ઘોડાનો સ્વપ્નમાં પગ ભાંગ્યો. તે જ્યારે જાગ્યો ત્યારે તોળીને ઊભો, પણ પગ માંડે નહિ. પછી વૈદને દેખાડ્યો; ત્યારે વૈદે કહ્યું જે, આ ઘોડાનો પગ ભાંગ્યો નથી ને કાંઈ માંદો થયો નથી, એને તો સ્વપ્ન થયું છે તે પગ તોળીને ઊભો છે. ત્યારે પૂછ્યું જે, એનું કેમ કરવું ? ત્યારે એણે કહ્યું જે, બસેં ઘોડાં સાબદાં કરો ને તોપુંના ને બંધૂકુંના ભડાકા કરવા માંડો, એટલે ચમકશે ત્યારે સ્વપ્ન થયું છે તે મૂકી દેશે. તેમ એને શાસ્ત્રના શબ્દની ભ્રાંતિ પડી છે તે આમ ને આમ નિરંતર ધડાકા ને પડકારા કરશું તો મૂકી દેશે,' એટલી વાત કરી. પછી રઘુવીરજી મહારાજ ગાદી ઉપર ચંપાનાં ત્રણ ફૂલ મૂકીને બોલ્યા જે, 'કેટલાક તો આ ફૂલ સુધી પૂગે છે ને કેટલાક તો આ ફૂલ સુધી પૂગે છે, પણ આ ફૂલ સુધી તો કોઈ પૂગતા જ નથી,' એમ મર્મમાં વાત કરી. પછી સ્વામીએ ત્રીજું ફૂલ હતું તે અચિંત્યાનંદ બ્રહ્મચારીને દીધું.[૨] પછી રઘુવીરજી મહારાજે કહ્યું જે, 'સ્વામી પારસાવ્યા કે ?' એમ કહીને જમવા પધાર્યા. (૧૯)

એક મોટા હરિભક્ત હતા, તેણે સ્વામીને બોલાવીને કહ્યું જે, ગાડીમાં આવો. ત્યારે સ્વામી ગાડીમાં બેઠા. પછી પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, 'હૃદયમાં ટાઢું કેમ થાય ?' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'ટાઢું તો, તો થાય જે, જેમ ભગવાન સામું

૧. ચણતરમાં વપરાતા ધોળા પથ્થરનાં ચોસલાં.

૨. પહેલું ફૂલ ગાદી પર નજીક પડેલું એટલે શ્રીજીમહારાજને કેટલાક દત્તાત્રેય, કપિલ જેવા જાણે છે. બીજું સહેજ દૂર હતું અર્થાત્ મહારાજને કેટલાક રામ-કૃષ્ણાદિક જેવા સમજે છે. પણ ત્રીજું ફૂલ વધુ દૂર હતું ત્યાં સુધી કોઈ પહોંચતા નથી, અર્થાત્ સર્વોપરી, સર્વાવતારી પરબ્રહ્મ જાણતા નથી. આ માટે એક સર્વોપરી સંસ્કૃત ગ્રંથ રચવા સ્વામીએ અચિંત્યાનંદજીને એ ત્રીજું ફૂલ આપ્યું ને બ્રહ્મચારીએ સદ્‌ગુરુ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના આશીર્વાદથી શ્રીહરિલીલાકલ્પતરુ ગ્રંથ રચ્યો.

જોઈ રહીએ છીએ તેમ જ્યારે મોટા સાધુ સામું જોઈ રહેશું ત્યારે ટાઢું થાશે.' એમ કહીને વળી બોલ્યા જે, 'જેમ ગાયનું વાછરું હોય તે ગાયના શરીરમાં ગમે ત્યાં થબડકા મારે,[1] પણ દૂધનું સુખ આવે નહિ, તે તો જ્યારે આંચળને વળગે ત્યારે દૂધનું સુખ આવે છે. તે તો દૃષ્ટાંત છે ને એનું સિદ્ધાંત એ છે જે, આ બધોય સત્સંગ તો મહારાજનું શરીર છે, પણ જે મોટા એકાંતિક સાધુ છે, તે દ્વારે તો મહારાજ અખંડ રહ્યા છે, તેને વળગે છે ત્યારે તેને મહારાજનું સુખ આવે છે, જેમ ગાયના આંચળમાંથી દૂધ આવે છે તેમ.' (૨૦)

સ્વામીએ એક દિવસ શિવલાલને ગાડીમાં બેસાડીને કહ્યું જે, 'તારા મનમાં એમ જાણે છે જે, 'મેં ગઢડામાં મૂર્તિ[2] પધરાવી ને ભાવનગરમાં રઘુવીરજી મહારાજને પધરાવ્યા[3] એ કામ બહુ મોટું કર્યું !' પણ તારા જીવ સામું જોઉં છું ત્યાં તો અરધો સત્સંગ રહ્યો છે.' ત્યારે હાથ જોડીને કહ્યું જે, 'હા મહારાજ !' પછી સ્વામી બોલ્યા જે, 'આવા સાધુને મૂકીને જે જે સુખ ઇચ્છવું તે તો જેમ એક દિવસ ગાયનું વાછરું છૂટીને ગૌશાળાએ ગયું ને જાણે જે, દૂધનું સુખ લઉં. પછી તો ત્યાં પોઠિયા ઊતરેલ તે જ્યાં મોઢું ઘાલવા જાય ત્યાં પાટુ ખાય. તે પાટુ ખાઈખાઈને મોઢું તો સૂજી ગયું, પણ દૂધનું સુખ આવ્યું નહિ; પછી પોતાની મા આવી તોય ધાવવા સમર્થ ન થયું. તેમ આવા સાધુને મૂકીને બીજે સુખ લેવા જાય છે તે તો પાટુઓ ખાધા જેવું છે. કેમ જે, આજ્ઞા-ઉપાસનામાં ભંગ પાડશે ત્યારે આવા સાધુ પાસે નહિ બેસાય, જેમ ગાયનું વાછરું ગાય પાસે ન ગયું તેમ.' એમ કહીને બોલ્યા જે, 'આમ ને આમ બે મહિના સુધી વાતું કરીશ ત્યારે મોરે ભગવાનમાં જીવ જોડાણો હતો એવો જોડાશે, એવો સ્થૂળભાવ આવી ગયો છે. ને આ વાતું તો ભગવાનમાં જોડાવાની છે.' (૨૧)

સ્વામીએ એક દિવસ શિવલાલને કહ્યું જે, 'આજ ક્યાં ગયા હતા ?' પછી હાથ જોડીને કહ્યું જે, 'આજ તો શહેરમાં ગયો હતો.' પછી વળી કહ્યું જે, 'એક રસોઈ લઈ આવ્યો છું.' પછી સ્વામીએ કહ્યું જે, 'રસોઈ કેવી ?' ત્યારે શિવલાલે કહ્યું જે, 'સોનું લઈને બીજે દીધું તેમાંથી દોઢસો રૂપિયા રહ્યા

---

૧. ધાવવા મોઢું નાખે, પ્રયત્ન કરે.

૨. હરિકૃષ્ણ મહારાજની પંચધાતુની મૂર્તિ.

૩. ભવ્ય સામૈયું-સ્વાગત કર્યું.

તેની રસોઈ.' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'એ તો ઠીક પણ સોનું લેવાનો સંકલ્પ થયો પણ કોઈ દી સો કરોડ મણ ઢૂંસાં[1] લઈને કમાણી કરીએ, એવો સંકલ્પ થાય છે ?' ત્યારે કહ્યું જે, 'ના મહારાજ !' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'મોટા સાધુની સમજણમાં તો મહારાજની મૂર્તિ વિના પ્રકૃતિપુરુષ સુધી ઢૂંસાં જ છે, પણ કાંઈ માલ જણાતો નથી. તમે એટલી ઘડી આવા સાધુનાં દર્શન ને વાતું મૂકીને શી કમાણી કરી ?' એમ કહીને બુદ્ધિનો ડોડ ટાળી નાખ્યો. (૨૨)

એક હરિજને પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, 'ગોલોકને મધ્યે જે અક્ષરધામ છે એમ સંપ્રદાયના ગ્રંથમાં લખ્યું છે, તે કેમ સમજવું ?' પછી સ્વામી બોલ્યા જે, 'જેની જેવી સમજણ હોય ત્યાં તેણે અક્ષરધામ માન્યું હોય. તેમાં કેટલાકે તો બદરિકાશ્રમને અક્ષરધામ માન્યું હોય ને કેટલાકે તો શ્વેતદ્વીપને અક્ષરધામ માન્યું હોય ને કેટલાકે તો વૈકુંઠલોકને અક્ષરધામ માન્યું હોય ને કેટલાકે તો ગોલોકને અક્ષરધામ માન્યું હોય, પણ જેને મહારાજનો મહિમા જણાય છે તેને જેમ છે તેમ અક્ષરધામ સમજાય છે, તે ઉપર પ્રથમનું ૬૩ ત્રેસઠમું વચનામૃત વંચાવીને કહ્યું જે, 'જુઓને, મહારાજ લખી ગયા છે કે, જેમ ઝીણા મચ્છર હોય તેને મધ્યે કીડી હોય તે મોટી દેખાય ને કીડીને મધ્યે વીંછી હોય તે મોટો દેખાય ને વીંછીને મધ્યે સાપ હોય તે મોટો દેખાય ને સાપને મધ્યે સમળા હોય તે મોટી દેખાય ને સમળાને મધ્યે પાડો હોય તે મોટો દેખાય ને પાડાને મધ્યે હાથી હોય તે મોટો દેખાય ને હાથીને મધ્યે ગિરનાર જેવો પર્વત હોય તે મોટો દેખાય ને તે પર્વતને મધ્યે મેરુ પર્વત મોટો દેખાય ને તે મેરુ જેવા પર્વતને મધ્યે લોકાલોક પર્વત તે અતિશે મોટો જણાય; તેમ ગોલોકને મધ્યે અક્ષરધામ છે એમ સમજવું. પણ કાંઈ એક હાથીમાં ગિરનાર પર્વત આવી ગયો એમ નથી અને બીજા અનંત પર્વતને મૂકીને ગિરનાર પર્વતને ગણ્યો છે ને બીજા અનંત પર્વતને મૂકીને મેરુ પર્વતને ગણ્યો છે ને બીજા અનંત પર્વતને મૂકીને લોકાલોક પર્વતને ગણ્યો છે; તેમ અનંત ધામને મૂકીને અક્ષરધામને કહ્યું છે. પણ કાંઈ ગોલોકમાં અક્ષરધામ આવી ગયું એમ નથી. ને બીજા ધામની તો અવધિ કહી છે પણ અક્ષરધામની તો અવધિ કહી નથી, એ સિદ્ધાંત વાત છે. (૨૩)

---

૧. ઢૂણસાં, ખેતરમાં દાણા પાકે તે ડૂંડાંમાંથી દાણા કાઢી લીધા બાદ વધેલો ભાગ (કુસકા-કૂચા).

અમે જે જે આજ્ઞા કરીએ તે મહારાજની મૂર્તિ આપીએ, પણ જેને જ્ઞાન નહિ તેને એ વાત સમજાય નહિ. ને મહારાજનો ને મોટા સાધુનો એક સિદ્ધાંત છે, મહારાજને તો પોતાની મૂર્તિનું જ સુખ દેવું છે, પણ ઐશ્વર્યનું સુખ આપવું નથી, કેમ જે, જીવ ઐશ્વર્યાર્થી થઈ જાય. તેમ જ મોટા સાધુનો પણ એ જ મત છે જે, મહારાજની મૂર્તિને વિષે જ જોડવા છે, પણ વિષયને વિષે ને દેહને વિષે જોડવા નથી અને જે વિષયને વિષે જોડે છે તે એકાંતિક નહિ અને જે ઐશ્વર્યને વિષે જોડે છે તે પુરુષોત્તમ નહિ. તે એ મર્મને તો પ્રહ્‌લાદે જાણ્યો જે, વિષયને આપે તે ભગવાન નહિ અને જે વિષયને માગે તે ભક્ત નહિ; તે માટે જેને ભગવન્નિષ્ઠ થાવું હોય તેને મહારાજની મૂર્તિ વિના બીજું કાંઈ ઇચ્છવું નહિ, એ સિદ્ધાંત વાત છે.' એમ કહીને વળી બોલ્યા જે, 'આ ભગવાન ને આ સાધુનું રૂપ તો સિદ્ધિયું પણ ધરી શકતી નથી, કેમ જે, એ તો અકળ છે, ને બીજા અવતારનું રૂપ તો સિદ્ધિયું ધરે છે; પણ આ પ્રત્યક્ષ મહારાજ ને આ પ્રત્યક્ષ સંત તેનું રૂપ સિદ્ધિયું ધરતી નથી; જેમ જે રાજા ગાદીએ હોય તેનો વેશ તરગાળો[1] કાઢતો નથી તેમ. (૨૪)

મહારાજનો ને મોટા સાધુનો જે હૃદગત અભિપ્રાય જાણવો તે તો બહુ જ કઠણ છે. તે તો ક્યારે જણાય, તે એક કલ્પ સુધી જો મુક્તાનંદ સ્વામી તથા ગોપાળાનંદ સ્વામી તથા કૃપાનંદ સ્વામી એવાને સેવીએ ત્યારે જણાય. પણ તે વિના તો જણાય જ નહિ, એ સિદ્ધાંત વાર્તા છે. ને તે વિના જે કાંઈ આપણને જણાય છે તે તો શ્રીજીમહારાજની ને આ મોટા સંતની દૃષ્ટિ વડે કરીને જણાય છે. ને તેની દૃષ્ટિ ક્યારે થાય ? તો દૃઢ ધર્મ હોય તથા આત્મા-પરમાત્માનું અતિ દૃઢ જ્ઞાન હોય તથા પંચવિષયમાં અતિશે દૃઢ વૈરાગ્ય હોય તથા પુરુષોત્તમ ભગવાનની માહાત્મ્ય જ્ઞાને સહિત અનન્ય ભક્તિ હોય, તેને માથે દૃષ્ટિ થાય છે, પણ દેહાભિમાની માથે દૃષ્ટિ થાતી નથી. ને તે વિના કાંઈ દૃષ્ટિ જેવું જણાય છે તે અંતે નહિ જ રહે, એમાં કાંઈ સંશય નથી. (૨૫)

જેવો સત્સંગ છે તેવો તો જણાય જ નહિ, ને કોઈક જાણે તો સત્સંગ કરે નહિ, ને કોઈક કરે તો જેવો સત્સંગ છે તેવો થાય નહિ, ને જો થાય તો જાળવવો બહુ કઠણ છે, તે કાં તો બહેકી જાય ને કાં તો ગાંડો થઈ જાય, પણ જળવાય નહિ. અને તે સત્સંગ કોણ જાળવે ? તો જેને મહારાજને વિષે ને

૧. ગાવા-નાચવાનો ધંધો કરનારી ન્યાતનો માણસ.

આ મોટા સંતને વિષે માહાત્મ્ય જ્ઞાને સહિત પ્રીતિ હોય તે જ જાળવે પણ બીજાથી તો જળવાય નહિ. એમ કહીને વળી બોલ્યા જે, 'આજ વર્તમાનકાળે જેણે દેહ ધર્યા છે તેને તો એક પગલું અક્ષરધામમાં છે ને જેને આ સાધુની ઓળખાણ થઈ છે તેને તો બેય પગલાં અક્ષરધામમાં જ છે; પણ જેને એ વાતનું જ્ઞાન નહિ તેને આ વાત સમજાય નહિ. ને આ સત્સંગમાં તો અનંત પ્રહ્લાદ ને અનંત અંબરીષ ને પર્વતભાઈ જેવા અનંત છે, પણ સાધુ સમાગમ વિના જ્ઞાન થાય નહિ; ને જ્ઞાન થયા વિના એવો મહિમા જણાય નહિ; ને મહિમા જાણ્યા વિના સુખિયો થાય નહિ, એમાં કાંઈ સંશય નથી.' (૨૬)

ખરેખરું જ્ઞાન થાય તો તે માયાના પેચમાં[૧] આવે નહિ, જેમ જળકૂકડીને જળ લોપે નહિ, તેમ એવા પુરુષ માયામાં આવે તોય માયા લોપી શકે નહિ, તથા જેમ જળકાતરણી માછલું છે તે જાળમાં આવે નહિ, કેમ જે, બેય કોરે અસ્ત્રા જેવી ધાર હોય તે જાળને કાપીને નીસરી જાય, તેમ એવા સમર્થ પુરુષ હોય તે અનંત જીવને માયા પર કરી મૂકે એવા છે ને તમારે તો આ પૃથ્વીનું વેજુ[૨] છે, તે શું ? તો પ્રત્યક્ષ મહારાજ ને પ્રત્યક્ષ સંત પ્રગટ વિરાજે છે, એવું તમારું મોટું ભાગ્ય છે. તે ઉપર શેરડીના ગાંદળાનું દૃષ્ટાંત દીધું : જેમ શેરડીનો સાંઠો હોય, તેનું થડિયું તે કઠણ હોય ને પીછું હોય તે મોળું હોય ને વચલી ગાંદળી હોય તે મીઠી હોય, તેમ તમારે પ્રભુ ભજવામાં આજ સાનુકૂળ છે, કેમ જે, મોટા સંતનો જોગ છે. ને મોરે તો મારતા ને ખાવા મળતું નહિ, ને આજ સર્વે અંગે સાનુકૂળ છે, તે પ્રભુ ભજી લેવા પણ આળસુ થાવું નહિ. (૨૭)

સો કરોડ રાખનાં પડીકાં વાળીને પટારામાં ભરી મૂકીએ ને તાળાં દઈ રાખીએ ને જે દિવસ કાંઈક કામ પડે ને કાઢીએ તો કાંઈ સારું નીસરે ? ત્યારે કહ્યું જે, 'ના, મહારાજ !' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'મહારાજની મૂર્તિ વિના અને આવા સાધુ વિના પ્રકૃતિપુરુષ સુધી રાખનાં પડીકાં જ છે, તે ગમે તો મૂર્તિને મૂકીને દેવતાના લોકમાં જાઓ ને ગમે તો ઈશ્વરકોટિના લોકમાં જાઓ ને ગમે તો પુરુષકોટિના લોકમાં જાઓ, પણ મહારાજની મૂર્તિ વિના ને આ સાધુ વિના સુખ કે શાંતિ ક્યાંઈ નથી.' એમ કહીને બોલ્યા જે,

૧. જાળમાં, પ્રપંચમાં.

૨. નિશાન.

'સુરપુર[1] નરપુર[2] નાગપુર[3] એ તીનમેં સુખ નાંહિ;
કાં સુખ હરિકે ચરનમેં કાં સંતનકે માંહિ.' (૨૮)

ચંદ્રમાનું પ્રતિબિંબ જળમાં પડે છે ત્યારે તેને જોઈને માછલું રાજી થાય છે ને એમ જાણે જે, 'આ પણ આપણા જેવું માછલું છે,' પણ જેવો ચંદ્રમા છે ને જેવું તેનું મંડળ છે ને જેવું તેમાં તેજ છે ને જેવું તેનું ઐશ્વર્ય ને સામર્થ્ય છે તેને માછલું જાણી શકતું નથી. તથા જેમ સમુદ્રમાં વહાણ ચાલ્યું જતું હોય તેને મોટા મચ્છ હોય તે જોઈને મનમાં એમ જાણે જે, આ આપણા જેવો મચ્છ છે તે ચાલ્યો જાય છે; પણ જેવું વહાણ છે ને સમુદ્ર તારે એવું છે ને લાખો-કરોડો રૂપિયાનો માલ લઈ જાય છે ને લાવે છે, તેને જાણી શકતો નથી. તે તો દૃષ્ટાંત છે ને એનું સિદ્ધાંત તો એ છે જે, જેવા મહારાજ છે ને જેવા મહારાજના સંત છે ને જેવાં તેમનાં સ્વરૂપ, સ્વભાવ, ગુણ, ઐશ્વર્ય ને સામર્થ્ય છે તેને જાણતા નથી, જેમ માછલું ને મચ્છ પોતે પોતા જેવા જાણે છે; તેમ જે મનુષ્ય છે તે પોતા જેવા જાણે છે, પણ જેવા છે તેવા જાણતા નથી.' એમ કહીને શ્લોક બોલાવ્યો જે,

અવજાનન્તિ માં મૂઢા માનુષીં તનુમાશ્રિતમ્ ।
પરં ભાવમજાનન્તો મમ ભૂતમહેશ્વરમ્ ॥[4]

એવા જે મૂર્ખ છે ને મૂઢમતિ જીવ છે તે મનુષ્ય જેવા જાણે છે, પણ અનંત કોટિ જીવોને બ્રહ્મરૂપ કરીને અક્ષરધામમાં લઈ જાય એવા છે, એમ તેને જાણતા નથી, એ અજ્ઞાન છે. (૨૯)

એક હરિજન સંસાર મૂકીને આવ્યા, તેને બોલાવીને વાત કરી જે, 'એક કઠિયારો હતો તે લાકડાંના ભારા લાવીને વેચતો, પછી એક દિવસ હેમગોપાળની ઝાડીમાંથી બાવના ચંદનનું લાકડું આવી ગયું. તેને ખબર વિના ચૂલામાં સળગાવ્યું ને તેની સુગંધ કોઈક શાહુકારને આવી. પછી તે શાહુકારે પૂછ્યું જે, આ ગામમાં બાવના ચંદન બાળે એવો ધનાઢ્ય કોણ છે ? પછી સર્વેએ કહ્યું જે, આ ગામમાં તો કઠિયારા રહે છે. પછી શાહુકારે ત્યાં જઈને બાળતાં થોડુંક રહ્યું હતું તે લાવીને વિષ્ણુ ભગવાનને ચડાવ્યું. એણે જ્યારે દેહ

---

૧. સ્વર્ગલોક. ૨. મનુષ્યલોક. ૩. પાતાળલોક.

૪. મારા પરમભાવને ન જાણનારા મૂઢ લોકો, મનુષ્ય શરીરમાં રહેલો સમસ્ત ભૂતોનો ઈશ્વર એવો જે હું તે મારી અવજ્ઞા (અપમાન) કરે છે. (ગીતા : ૯/૧૧)

મૂક્યો ત્યારે વિષ્ણુના લોકમાં ગયો. એ તો દૃષ્ટાંત છે ને એનું સિદ્ધાંત તો એ છે જે, હેમગોપાળને ઠેકાણે તો આ ભરતખંડ છે ને બાવના ચંદનને ઠેકાણે તો મનુષ્યદેહ છે. તે ખબર વિનાનું સ્ત્રી, દ્રવ્ય, દીકરા, દીકરી, લોક, ભોગ ને દેહ તેને વિષે બાળી દે છે, તેમ આપણે બાળવું નહિ. આપણે તો **અર્થં સાધયામિ વા દેહં પાતયામિ ।** એમ જ કરવું.' એમ કહીને બોલ્યાં જે, **'કોટિ જન્મ લગી રગડ હમારી, વરું શંભુ કે રહું કુમારી.'** એટલી વાત કરીને ઊઠ્યા. (૩૦)

એક હરિજને પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, મચ્છરથી તે ગરુડ સુધી ભેદ કહ્યા છે, તે મચ્છરિયું તે ગરુડની ગતિ કેમ કરે ? એમ અણવિશ્વાસ રહે છે.' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'ગરુડ પૃથ્વી ઉપર આવ્યો હોય ને તેની પાંખમાં મચ્છરિયું બેસી જાય તો કેટલો પ્રયાસ પડે ?' ત્યારે કહ્યું જે, 'કાંઈ પ્રયાસ પડે નહિ.' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'ગોપાળાનંદ સ્વામી ને મુક્તાનંદ સ્વામી તે તો ગરુડ જેવા છે, તેની પાંખમાં આપણે બેસી ગયા છીએ, માટે કાંઈ ચિંતા ન રાખવી.' ત્યારે વળી પૂછ્યું જે, 'પાંખ તે શી સમજવી ?' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'આજ્ઞા ને ઉપાસના એ બે પાંખો છે, તેને મૂકવી જ નહિ, તો સહેજે જ અક્ષરધામમાં જવાશે એમાં કાંઈ સંશય નથી.' એમ કહીને વળી બોલ્યા જે, 'ત્રણ પ્રકારનાં પંખી છે; તેમાં કેટલાંક પંખી તો વૃત્તિ દ્વારે ઈંડાં સેવે એવાં છે, ને કેટલાક પંખી દૃષ્ટિ દ્વારે સેવે એવાં છે, ને કેટલાંક પંખી તો પાંખમાં રાખીને સેવે એવાં છે. તેમાં વૃત્તિ દ્વારે ઈંડું સેવાતું હોય તે ઈંડું દૃષ્ટિમાં આવે તો ગંદું રહે ?' ત્યારે કહ્યું જે, 'ન રહે.' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'એ ઈંડું પાંખમાં આવીને પડે તો શું ગંદું રહે ? ન જ રહે. એ તો દૃષ્ટાંત છે, એનું સિદ્ધાંત તો એ છે જે, વૃત્તિ દ્વારે સેવે એવા તો ગોપાળાનંદ સ્વામી ને કૃપાનંદ સ્વામી જેવા છે; તેની પાંખમાં પડ્યા છીએ, માટે કાંઈ કસર રહેશે નહિ, એમ જાણવું.' (૩૧)

ભજન કરતાં કરતાં ક્રિયા કરીએ તો અંતરમાં ટાઢું રહે ને અંતરમાં ટાઢું જોઈને મોટા સાધુ રાજી થાય, ને જેની ઉપર મોટા સાધુ રાજી થાય તેનો જીવ સુખિયો થઈ જાય. ને જેનું અંતર ધગતું હોય તેને દેખીને શું રાજી થાય ? ત્યારે કહ્યું જે, 'ભગવાન ને સાધુ તો બહુ રાજી થયા.' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'જો મહારાજ રાજી ન થયા હોય તો આવો જોગ ક્યાંથી થાય ? તે મહારાજે પોતે કહ્યું છે જે, મારો રાજીપો થાય તેને બુદ્ધિયોગ આપું છું કાં રૂડા સાધુનો સંગ આપું છું. તે બુદ્ધિયોગ તે શું ? તો બુદ્ધિને વિષે એવું જ્ઞાન જે ભગવાન રાજી

થાય.' ત્યારે પૂછ્યું જે, 'ભગવાન નિરંતર રાજી કેમ રહે ?' પછી સ્વામી બોલ્યા જે, 'ભગવાનને નિરંતર રાજી રાખવા હોય તેને ભગવાનની આજ્ઞા લોપવી નહિ અને આપણને ભગવાનનું સ્વરૂપ મળ્યું છે તે વિના બીજે સુખ ઇચ્છવું નહિ ને ખરેખરા ભગવાનના સાધુ હોય તેનો સંગ રાખવો, તો તેની ઉપર ભગવાન ને મોટા સાધુ નિરંતર રાજી રહે, એમાં કાંઈ સંશય નથી.' (૩૨)

સત્સંગમાં એમ વાત થાય છે જે, જીવ બ્રહ્મરૂપ થઈ જાય. ત્યારે પૂછ્યું જે, 'સત્સંગમાં વાત તો થાય છે, તોય જીવ બ્રહ્મરૂપ કેમ થાતો નથી ?' પછી સ્વામી બોલ્યા જે, 'હેતે કરીને સત્પુરુષમાં જીવ બાંધ્યો નથી અને સત્પુરુષમાં જીવ બાંધ્યો હોય તો તેનો વિશ્વાસ ન આવે.' ત્યારે વળી પૂછ્યું જે, 'હેતે કરીને જીવ બાંધ્યો હોય તેનો વિશ્વાસ કેમ ન આવે ?' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'આ જલે ભક્તે મારા સાથે જીવ ઘણો બાંધ્યો છે પણ મારો વિશ્વાસ ન આવે.'[1] એમ કહીને વળી બોલ્યા જે, 'વિશ્વાસ તો હોય, તોપણ નિષ્કપટપણે વર્તાય નહિ, ને નિષ્કપટપણે વર્તે તો જીવ બ્રહ્મરૂપ થયા વિના રહે નહિ, એ સિદ્ધાંત વાત છે.' (૩૩)

એક દિવસ સ્વામી નાના નાના સાધુ, પાળા ને બ્રહ્મચારી સામું જોઈને બોલ્યા જે,

'દેશ દેશાંતર બ્હોત ફિર્યા, મનુષ્યકા બ્હોત સુકાળ;
જાકું દેખે છાતી ઠરે, વાકા પડ્યા દુકાળ.'

એમ કહીને બોલ્યા જે, 'જેમ મહારાજને જોઈને સમાધિ થઈ જાય ને જીવ સુખિયો થઈ જાય છે, તેમ નિરંજનાનંદ સ્વામીને દર્શને કરીને સમાધિ જેવું સુખ વરત્યા કરે, એવાના દુકાળ છે.' ત્યારે પૂછ્યું જે, 'જેને દર્શને કરીને છાતી ઠરે છે એવો એમાં શો ગુણ હોય જે આગલ્યાને જોઈને પોતાની છાતીમાં ઠરે ?' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'જેની સામું જોઈએ ને વૃત્તિ પાછી વળી આવે ત્યારે છાતી ઠરે છે ને જેની સામું જોઈએ ને વૃત્તિ ચળાયમાન થાય તો તેને દેખીને છાતી ઠરે નહિ.' ત્યારે પૂછ્યું જે, 'જેને દેખીને આગલ્યાની

૧. જૂનાગઢ મંદિરમાં ગુણાતીતાનંદ સ્વામી પાસે રહેતા જલા ભક્ત સ્વામી જ્યાં જાય ત્યાં સાથે જ રહે ને સેવા કરે. એક વાર વરતાલ સ્વામી સાથે તેઓ ગયા ત્યારે કોઈએ મજાકમાં કહ્યું કે 'હવે સ્વામીને અહીં જ રાખવા છે.' તે સાંભળી જલા ભક્ત ખૂબ રડ્યા હતા. છતાં સ્વામી ઉપાસના સંબંધી કે વ્યવહાર સંબંધી આજ્ઞા કરે તે જલા ભક્તને માન્યામાં ન આવે.

છાતી ઠરે છે એવા ગુણ આવ્યાનું શું કારણ છે ?' પછી સ્વામી બોલ્યા જે, 'એવા ગુણ તો ન જ આવે; તે ગમે તો ભેળો રહે કે સેવા કરે ને ગમે તો કહે તેમ કરે, તોપણ મોટાના ગુણ તો આવે જ નહિ.' ત્યારે વળી હાથ જોડીને પૂછ્યું જે, 'હે મહારાજ ! શો ઉપાય કરે ત્યારે એવા ગુણ આવે ? ને વચનામૃતમાં તો બહુ ઠેકાણે કહ્યું છે જે, સત્પુરુષના ગુણ તો મુમુક્ષુમાં આવે છે.' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'સત્પુરુષના ગુણ તો, તો આવે, જો એવાને નિર્દોષ સમજે ને સર્વજ્ઞ જાણે ને એવા છે તેની સાથે કોઈ પ્રકારે અંતરાય રાખે નહિ, તો સત્પુરુષના ગુણ એ મુમુક્ષુમાં આવે છે પણ તે વિના તો આવે જ નહિ.' (૩૪)

મહારાજ એમ કહેતા જે, બીજા તો અભાગિયા પણ જાદવ તો નિરંતર અભાગિયા.[૧] એમ કહીને બોલ્યા જે, જેવા મહારાજ છે ને જેવા સાધુ છે તેને જેમ છે તેમ ન જાણે તે તો નિરંતર અભાગિયા છે; કેમ જે, છોંતેરાનો મેઘ વરસ્યો ને વુઠે મેહે કાળ[૨] પડ્યો ને ગંગામાં નહાયો ને માથું કોરું રાખ્યું ! અને એમ જાણ્યા વિના આ સત્સંગમાં રહ્યા છે, તે તો જેમ છોકરાં, વાછરડાં રહ્યાં છે એમ રહ્યા છે, પણ જેવા છે તેવા જાણી શકતા નથી અને સત્સંગનો મહિમા તો બહુ મોટો છે; તે મહારાજ કહેતા જે, આ સત્સંગ તો બ્રહ્મરૂપ ને મહાવિષ્ણુરૂપ[૩] છે. એમ કહીને બોલ્યા જે,

'ધન્ય ધન્ય સો જન શોધી સત્સંગતિ આયો,
તીરથ વ્રત જપ જોગ સબનકો ફળ સો પાયો;
કિયો વચનમેં વાસ ભયો તેહિ વિહદ વાસા[૪];
હરિ હરિજન રસરૂપ રહત તહાં પ્રગટ પ્રકાશા;
જેહિ મન વચન પર વેદ કહે તેહિ સુખમેં સંતત રહે,
જન મુકુંદ સો સત્સંગકો મહિમા કો મુખસેં કહે ?'

---

૧. **દુર્ભગો બત લોકોઽયં યદવો નિતરામપિ ।**
યે સમ્વસન્તો ન વિદુર્હરિં મીના ઈવોડુપમ્ ॥ (ભાગવત : ૩-૨-૮)
અર્થ : ઉદ્ધવ વિદુરને કહે છે : 'ખરેખર, આ લોક દુર્ભાગી છે અને તેમાં પણ યાદવો તો અત્યંત દુર્ભાગી છે; કારણ કે, જે યાદવો શ્રીકૃષ્ણની સમીપ રહેવા છતાં માછલાં જેમ નાવને ન જાણે તેમ તેઓ શ્રીકૃષ્ણને જાણી શક્યા નહીં.

૨. વરસાદ ખૂબ થવા છતાં દુષ્કાળ.

૩. ઘણો જ વિશાળ, દિવ્ય.

૪. વિહદ વાસા : હદ વગરના, અનંત, અક્ષરધામમાં નિવાસ.

એવો સત્સંગનો મહિમા કહ્યો છે. (૩૫)

એક દિવસ સ્વામી સૂતા હતા તે બેઠા થઈને પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, 'સારામાં સારું તે શું છે ને ભૂંડામાં ભૂંડું તે શું છે ?' ત્યારે કોઈ બોલ્યા નહિ. ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'સારામાં સારું તો આ ભગવાન ને આ સાધુનો સંબંધ થયો છે તેથી કાંઈ સારું નથી ને તેથી કાંઈ સારું સમજવાનું નથી ને ભૂંડામાં ભૂંડું શું છે ? તો આ સાધુને વિષે મનુષ્યભાવ આવે છે તેથી બીજું કાંઈ ભૂંડું નથી. અને તે મનુષ્યભાવ તે શેણે કરીને આવે છે તો લોક, ભોગ, દેહ ને ચોથો પક્ષપાત તેણે કરીને મનુષ્યભાવ આવે છે. તેમાં જેવું પક્ષપાતે કરીને જીવનું ભૂંડું થાય છે તેવું તો પંચવિષયે કરીને પણ નથી થાતું. તે પક્ષે કરીને તો ગોપાળાનંદ સ્વામીને માથે પાણા નાખ્યા ને ઝોળીમાં દેવતા નાખ્યા,[1] તે દેવતાના કાઢનાર આંહીં બેઠા છે.' એમ કહીને વળી બોલ્યા જે, 'એવો સંસ્કાર તો અમારે માથે ઘણો થયો છે ! તે મુખ થકી કહેવાય નહિ; ને એવા અવળા પક્ષે કરીને મોટા સાધુના અવગુણ લીધા છે તેણે કરીને તો ભૂતની યોનિને પામ્યા છે અને વળી કોઈ હશે તે પણ પામશે ને તે પાપે કરીને ખાવી વિષ્ટા ને પીવી લઘુશંકા એવા દુઃખને ભોગવે છે પણ સુખ તો ક્યાંઈ થાય નહિ.' (૩૬)

એક દિવસ સ્વામીએ અરધી રાત્રિએ ઊઠીને એમ વાત કરી જે, 'કેટલાક એમ જાણે છે જે, સ્વામી અમારી કોર છે ને કેટલાક એમ જાણે છે કે સ્વામી અમારી કોર છે; પણ અમારો અભિપ્રાય તો મોટા મોટા સદ્‌ગુરુ પણ જાણી શક્યા નથી, તો આજ તમે શું જાણશો ?' ત્યારે પૂછ્યું જે, બહુ મોટા હોય તેનો અભિપ્રાય નાનો હોય તે જાણે કે ન જાણે ? ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'શું ધૂડ્ય જાણે ? અને જે પતંગિયો હોય તે સૂર્યનો અભિપ્રાય જાણે છે ? નથી જાણતો; તેમ મોટાનો અભિપ્રાય તો જણાય જ નહિ, એ સિદ્ધાંત વાત છે.' (૩૭)

'મોરે તો મહારાજનો અનેક પ્રકારનો રાજીપો હતો અને પ્રથમના પ્રકરણમાં ધ્યાન કરવું, ત્યાગ રાખવો, સત્સંગ કરાવવો, મંદિર કરવાં ને ભણાવવા ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારનો રાજીપો હતો અને આ વર્તમાનકાળે

---

૧. ગોપાળાનંદ સ્વામીની ઝોળીમાં દ્વેષી સાધુઓએ દેવતા નાખેલ, તેથી શ્રીજી-મહારાજની પ્રસાદીની ચરણારવિંદની જોડ હતી તે બળી ગયેલી.

ભગવાનનો શેમાં રાજીપો છે ? તો નટની માયાના વચનામૃતમાં ભગવાનનું સ્વરૂપ નિર્દોષ કહ્યું છે તેવી રીતે મહારાજનું સ્વરૂપ સમજવું ને તેવી રીતે જ આ સંતનું સ્વરૂપ પણ સમજવું ને ભગવાનની આજ્ઞા પાળવી ને રૂડા સાધુનો સંગ રાખવો; તો તેની ઉપર મહારાજ રાજી રાજી ને રાજી જ છે.' એમ કહીને મસ્તક ઉપર કળાઈ[1] મૂકીને તકિયા ઉપર ઢળી ગયા. ને વળી એમ બોલ્યા જે, 'બીજું અધિક કાંઈ સમજવાનું નથી ને એટલું જ સમજવાનું છે જે, મહારાજને પુરુષોત્તમ જાણવા ને આ સાધુને અક્ષર જાણવા ને આ બધાય અક્ષર[2] છે અને ઓલ્યા[3] મૂળ અક્ષર છે, તે પણ આંહીં દેહ ધરીને આવ્યા છે, એ બે વાત પ્રથમના એકોતેરના વચનામૃતમાં કહી છે. ને એ બે વાતને તો નથી સમજ્યો ને તે વિના તો

પીંગળ પુરાણ શીખ્યો ગાતાં વાતાં શીખ્યો શીખ્યો સર્વે સૂરમેં;
એક રામ નામ બોલવા ન શીખ્યો તો શીખ્યો સર્વે ગયો ધૂરમેં.'

એ વાત અમદાવાદના સાધુની આગળ કહી ને ગાદી ઉપર હાથ નાખ્યો. (૩૮)

આગ લગી ચહુ ઓર અવિદ્યાકી અતિ ભારી,
અધો ઊર્ધ્વ અરુ મધ્ય દશ દિશ ભુજા પસારી;
વિષય ભોગવિલાસ કર્મિકો કર્મ દઢાયો,
કવિ ગુની પંડિત જાન તાહિ લે તહાં ડુબાયો;
તેહિ વાકજાળ ડારી વિકટ નરનારી આવૃતિ કીયે,
જન મુકુંદ મદમચ્છર લગ્યો માયા વશ કર લીયે.

ત્યારે રૂપશંકરે કહ્યું જે, 'મોરે તો હું એમ જાણતો જે, અવિદ્યા બીજે ઠેકાણેથી આંહીં આવે છે ને હવે તો એમ જણાણું જે, અવિદ્યા આંહીં જ રહી છે.' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'અવિદ્યાનું જન્મ જ આંહીં છે અને બીજે ઠેકાણે તો અવિદ્યાનું સાસરું છે; તે જ્યાં ત્યાં જઈને અવિદ્યાને પોતાનું રૂપ ઉઘાડું કરવું છે અને અમારે અમારું સ્વરૂપ ઉઘાડું કરવું છે અને બીજાના મનમાં તો એમ છે જે, 'જૂનાગઢનું તો સ્વામી નહિ હોય ત્યારે પડી ભાંગશે;' પણ મહારાજની ને મોટા સાધુની દૃષ્ટિ છે તો સર્વોપરી કરવું છે. ને વીજળીનો ઝબકારો દેખીને ગધેડીએ પાટુ નાખવા માંડી, તેણે કરીને વીજળી આળસવાની છે

૧. કોણીથી કાંડા સુધીનો હાથનો ભાગ. ૨. અક્ષરબ્રહ્માત્મક મુક્ત.
૩. સ્વયં ગુણાતીતાનંદ સ્વામી.

નહિ, પાટુ નાખી નાખીને પગ તો ભાંગી જાશે; તેમ અવિદ્યાએ કરીને પોતાના જીવનું તો ભૂંડું કરશે; ને મહારાજનું ને મોટા સાધુનું કર્તવ્ય હશે તે તો ખોટું નહિ જ થાય.' (૩૯)

આજ તો સત્સંગમાં ભગવાન પ્રગટ બિરાજે છે, નહિ તો વીસ-વીસ વરસના સંસાર મૂકીને કેમ ચાલ્યા આવે ? ને કામ-ક્રોધાદિક તો એવા બળિયા છે જે શિવ-બ્રહ્માદિકની પણ લાજ લીધી છે અને એ કામાદિક જેને વિષે આવે છે તેને ગળી જાય છે; તે આજ તો મહારાજે ને મોટા સાધુએ ઠોઈ[1] રાખ્યા છે. જેમ બ્રહ્માંડથી પર મહાજળ છે, તેમાં મોટા મોટા મચ્છ છે તે બ્રહ્માંડની સમીપે આવે તો બ્રહ્માંડને પણ ગળી જાય એવડા મોટા છે, પણ પ્રદ્યુમ્નને ચોકીમાં રાખ્યા છે. તે જો બ્રહ્માંડની સમીપે ગળવા આવે તો માથામાં ગદા મારે તો કરોડો જોજન જાતા રહે; તેમ કામ-ક્રોધાદિકને તો મહારાજે ને મોટા સાધુએ ઠોઈ રાખ્યા છે; નહિ તો આમ રહેવાય નહિ. એમ કહીને બોલ્યા જે, 'આ ગિરનાર છે તેને ઉડાડવાનો મનસૂબો થાય છે ?' ત્યારે કહ્યું જે, 'ના મહારાજ !' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'મનમાં ધાર્યું નથી, નહિ તો ઉડાડી મૂકીએ. કેમ જે, પૃથ્વીના મનુષ્યને ભેગા કરીએ ને લુહારમાત્ર માંડે લોઢાં ઘડવા ને આપણે માંડીએ સુરંગું દઈને ઉડાડવા, તો ચાર-પાંચ વરસમાં ચૂરેચૂરા કરીને ઉડાડી મૂકીએ; તેમ કામ-ક્રોધાદિક ગમે તેવા બળિયા હોય પણ જો મનમાં ધારીએ તો ઉડાડી મૂકીએ એમાં કાંઈ સંશય નથી.' (૪૦)

આજ તો પુરુષોત્તમ, અક્ષર ને અક્ષરના મુક્તે સહિત પધાર્યા છે, તે ભેળા અનંત ધામના ભગવાન તેમના મુક્તે સહિત આવ્યા છે. તે શા સારુ, તો પોતપોતાની ખોટ કાઢવા ને પુરુષોત્તમનું સ્વરૂપ સમજવા આંહીં આવ્યા છે, નહિ તો આવો ભીડો વેઠાય કેમ ? તે મહારાજે કહ્યું હતું જે, અવતારમાં તો ત્રણ ત્રણ ભીડામાં આવ્યા[2] છે ને આજ તો બધાયને ભીડામાં લેવા છે. એમ કહીને વળી બોલ્યા જે, 'બીજાના જન્મ છે તે તો પોતપોતાની ખોટ મૂકવા ને પુરુષોત્તમનું સ્વરૂપ સમજવા સારુ છે ને એકાંતિકના જન્મ છે તે તો અનંત જીવોને બ્રહ્મરૂપ કરવા ને પુરુષોત્તમનું સ્વરૂપ સમજાવવા તે સારુ, આ પૃથ્વીને વિષે પધારે છે. ને આ વાતું છે તે તો ગોપાળાનંદ સ્વામી, મુક્તાનંદ

૧. દબાવી.

૨. **રામાવતારમાં :** લક્ષ્મણ, સીતા, હનુમાન. **કૃષ્ણાવતારમાં :** ઉદ્ધવ, અર્જુન, રુક્મિણી.

સ્વામી ને સ્વરૂપાનંદ સ્વામી તેના અંગની[1] છે. તે આ સાધારણ જીવમાં નાખી દીધી છે તે પચ પડતી નથી ને ઊલટી થઈ જાય છે. જેમ સો જન્મનો શુદ્ધ બ્રાહ્મણ હોય તેના પેટમાં સોમવલ્લી ઔષધિ રહે છે ને એવો ન હોય તેના પેટમાં રહેતી નથી, તેમ અક્ષરધામનો મુક્ત હોય તેને આ વાત પચ પડે છે ને બીજાને તો ઊલટી થઈ જાય છે, પણ પચ પડતી નથી.' (૪૧)

ભગવાનમાં જોડાવું, કાં સાધુમાં જોડાવું. ત્યારે પૂછ્યું જે, ભગવાનમાં જોડાણો હોય તે કેમ જણાય ? ને સાધુમાં જોડાણો હોય તે કેમ જણાય ? પછી સ્વામી બોલ્યા જે, 'ભગવાનમાં જોડાણો હોય તેને ભગવાનનાં ચિહ્ન, ચરિત્ર ને સ્વાભાવિક ચેષ્ટા, તે અહોરાત્રિ કર્યા-સાંભળ્યા વિના રહેવાય નહિ; ને સાધુમાં જોડાણો હોય તેનાથી દર્શન, સેવા ને વાતું તે અહોરાત્રિ કર્યા-સાંભળ્યા વિના રહેવાય નહિ, ત્યારે જાણીએ જે, સાધુમાં જોડાણો છે.' વળી, એમ વાત કરી જે, 'જેટલો સાધુમાં જીવ બંધાણો છે તેટલો સત્સંગ છે ને જેટલો જીવ બંધાણો નથી તેટલો કુસંગ છે.' ત્યારે પૂછ્યું જે, આવી રીતે સાધુમાં જીવ બંધાણો હોય તોપણ તે સત્સંગમાંથી નીકળી કેમ જાય છે ? પછી સ્વામી બોલ્યા જે, 'એવી રીતે સાધુમાં જીવ બંધાણો નથી ને જો બંધાણો હોય તો જાય નહિ. જેમ આ લીંબડો[2] છે તે જે દિવસે અમે મંદિર કરતા હતા તે દિવસે બે વેંતનો હતો ને એક મનુષ્ય ઉપાડે એટલું જ બળ હતું ને આજ તો બધા ગામના મનુષ્ય ભેગા થાય તોપણ ઊપડે નહિ. તેમ ઘણા દિવસ રહીને સત્સંગમાં જીવ બાંધ્યો હોય તો પંચવિષય કે કામાદિક દોષનો પાડ્યો સત્સંગમાંથી પડે નહિ.' એમ કહીને બોલ્યા જે,

પ્રસંગમજરં પાશમાત્મનઃ ક્વયો વિદુઃ ।
સ એવ સાધુષુ કૃતો મોક્ષદ્વારમપાવૃતમ્ ॥[3]

એમ જે રહેવાય છે તેને મોક્ષનું દ્વાર ઉઘાડું છે ને એમ ન રહેવાય તો **'મોક્ષદ્વારે દીધાં છે કમાડ, કડી જડી બારણે.'** (૪૨)

---

૧. રુચિની.

૨. તે લીંબડો જૂનાગઢ મંદિરમાં ધર્મશાળાના દરવાજા પાસે બહાર હતો.

૩. કપિલદેવ ભગવાન માતા દેવહુતિને કહે છે : 'વિદ્વાનો કહે છે કે વિષયમાં જે અત્યંત આસક્તિ તે જ આત્માને (બંધનકારક) કદી તૂટે નહીં તેવો પાશ છે પણ તે જ આસક્તિ જો સત્પુરુષો ઉપર કરવામાં આવે તો મોક્ષનાં દ્વાર ખુલ્લાં જ છે.' (ભાગવત : ૩/૨૫/૨૦)

ગોપાળાનંદ સ્વામીએ સર્વે સાધુને કહ્યું જે, 'કેવી રીતે ધ્યાન ને માનસી કરો છો ?' ત્યારે સર્વેએ કહ્યું જે, 'જ્યાં મહારાજ બેસતા તે ઠેકાણે ધ્યાન કરીએ છીએ ને જ્યાં બેસીને જમતા તે ઠેકાણે માનસી પૂજામાં જમાડીએ છીએ.' ત્યારે સ્વામીએ કહ્યું જે, 'કોઈ એવું ધ્યાન શીખ્યા છો જે, ત્રણ દેહને જીતીને ધ્યાન કરવું ?' ત્યારે સર્વેએ કહ્યું જે, કેવી રીતે ત્રણ દેહ જીતવા ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર કર્યો જે, 'ધ્યાન કરવા બેસીએ ત્યારે જીવજંતુ કરડે તોપણ સ્થૂળ દેહને હલવા દેવું નહિ એટલે સ્થૂળ દેહ જિતાણું જાણવું, ને ઘાટ-સંકલ્પ બંધ કરીને જે ધ્યાન કરવું એટલે સૂક્ષ્મ દેહ જિતાણું જાણવું, ને નિદ્રા ને આળસ આવવા ન દેવી એટલે કારણ દેહ જિતાણું જાણવું. એવી રીતે ત્રણ દેહને જીતીને ધ્યાન કરવું.' ત્યારે સિદ્ધાનંદ સ્વામી કહે જે, 'કારણ શરીર તો કાળા પર્વત જેવું કઠણ છે તે બહુ દાખડો કરીએ ત્યારે જિતાય, તે જેમ કૂવામાંથી છીપરને કાપવી હોય તેને ટાંકણું-હથોડો લઈને ખોદીએ ત્યારે સાંજે ટોપલી ગાળ નીકળે એવું કઠણ છે.' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'અમે સુરંગું[1] દઈએ છીએ ને બસેં-બસેં ગાડાં પાણા નીસરે છે, તે શું ? તો વાતરૂપી સાંગડીએ[2] કરીને દાર દઈએ છીએ ને ભગવાનના નિશ્ચયરૂપી દારૂ ભરીએ છીએ ને ભગવાન ને ભગવાનના સાધુનો મહિમા તે રૂપી અગ્નિ મૂકીએ છીએ, તેણે કરીને કારણ શરીરરૂપ જે અજ્ઞાન, તે રૂપી જે કાળો પર્વત, તેને તોડીને બ્રહ્મરૂપ કરીને અક્ષરધામમાં મહારાજની સેવામાં રાખીએ છીએ, તે કાંઈ કઠણ નથી.' (૪૩)

સત્‌યુગમાં મનુષ્યને લાખ વરસની આવરદા ને હજાર વરસનો ખાટલો ને સો વરસ સુધી ડચકાં ખાય ત્યારે જીવ જાય ને આજ તો ત્રીજે ડચકે અક્ષરધામમાં જવાય છે, એવું સુગમ કરી નાખ્યું છે; પણ જ્યાં સુધી અજ્ઞાન છે ત્યાં સુધી સ્ત્રી, દ્રવ્ય, દીકરા, દીકરી, મેડી, હવેલી, રાજ્યસમૃદ્ધિ ને રાજ્યલક્ષ્મીને વિષે સુખ મનાય છે. જેમ છોકરાં ધૂળની ઘોલકિયું[3] કરે છે ને

---

૧. જમીનમાં ખાડો ખોદી, ખડક તોડવા કે શત્રુનો નાશ કરવા વપરાતી દારૂગોળાની એક યુક્તિ કે તે માટેની બનાવટ.

૨. જમીન કે પથ્થરમાં ખાડો કરવા માટે વપરાતું લોઢાનું અણીવાળું ઓજાર.

૩. નાનાં છોકરાંને રમવાને માટે જમીન સાફ કરી ધૂળની પાળ કરી થતું ઘર, ઘરઘરની રમત.

ઠીકરાની[૧] ગાયું કરે છે ને ચૈયાના[૨] ને કાચલિયુંના ઘોડા કરે છે ને સુખ માને છે, તેમ એ પણ સુખ માને છે; પણ જ્યારે જ્ઞાન થાય ત્યારે સર્વે ખોટું થઈ જાય. જેમ ભાલદેશમાં બ્રાહ્મણ ચાલ્યો જતો હતો તેને સામો રબારી મળ્યો. તેણે પૂછ્યું જે, 'મહારાજ, રાજી કેમ થયા છો ?' ત્યારે તે બ્રાહ્મણ બોલ્યો જે, 'રાજી ન થઈએ ? દસ ગાઉ ચાલ્યા આવ્યા છીએ ને જળ પાસે આવ્યાં છે, તે નહાશું-ધોશું ને ટીમણ કરશું.' ત્યારે તે રબારી બોલ્યો જે, 'હૈયું ફોડ્ય મા, જોડા પહેરીને ચાલ્યો આવું છું ને પાણી તો ઝાંઝવાનાં બળે છે !' ત્યારે તે બ્રાહ્મણના મનસૂબા સર્વે ખોટા થઈ ગયા. તેમ જ્યારે જ્ઞાન થાય ત્યારે સર્વે ખોટું થઈ જાય અને જે મૃગલાં જેવા જીવ છે તે તો વિષયને સાચા માનીને દોડ્યા કરે છે. જેમ ઝાંઝવાનાં જળને દેખીને મૃગલાં દોડે છે તેમ. અને મનુષ્ય છે તે દેખે છે પણ ખોટાં જાણે છે અને સૂર્યના રથમાં બેઠા છે તેની દૃષ્ટિમાં તો ઝાંઝવાનાં પાણી નથી, તેમ જે જ્ઞાની છે તેની દૃષ્ટિમાં તો પ્રકૃતિનું કાર્ય કાંઈ આવતું નથી. (૪૪)

સત્સંગ ક્યારે થાય ? તો જ્યારે બદરિકાશ્રમ જેવું ને શ્વેતદ્વીપ જેવું સ્થાનક હોય ને મુક્તાનંદ સ્વામી, ગોપાળાનંદ સ્વામી ને સ્વરૂપાનંદ સ્વામી એવા મોટાનો નિરંતર સંગ હોય ને બ્રહ્માના કલ્પ પર્યંત આયુષ્ય હોય, ત્યાં સુધી જ્ઞાનગોષ્ઠિ કરીએ ત્યારે સત્સંગ થાય છે, પણ તે વિના સત્સંગ થાય નહિ. એમ કહીને વળી બોલ્યા જે, 'ક્યાં ગુરુ કર્યા છે ? ને ગુરુ કર્યા હોય તો તેના ગુણ આવવા જોઈએ ને ?

સર્વોપનિષદો ગાવો દોગ્ધા ગોપાલનન્દનઃ ।
પાર્થો વત્સઃ સુધીર્ભોક્તા દુગ્ધં ગીતામૃતં મહત્ ॥[૩]

એમ કોઈએ કર્યું છે ? જેમ ભગવાને ગીતાની ગાય કરી ને અર્જુનને વાછડો

૧. માટીના વાસણના તૂટેલા ટુકડા.

૨. એ નામનું ઘાસ. નીચાણવાળી જમીનમાં સતત પાણી ભરાઈ રહેતાં ત્યાં કમર કે છાતી જેવડું આ ઘાસ ઊગે છે. તેને મોર જેવી કલગીનું ઝૂમખું હોય છે. (ઉનાળામાં સૂકાયેલી આ જમીન ખોદતાં નીચે સુગંધીમાન ગાંઠ્યો નીકળે છે. તેને મોથ કહેવાય છે. આ મોથનો વચનામૃતમાં ઉલ્લેખ આવે છે.)

૩. સર્વ ઉપનિષદોરૂપી ગાયો છે, દોહનાર ગોપાલનંદન શ્રીકૃષ્ણ છે, અર્જુનરૂપી વાછડો છે, ગીતામૃતરૂપી મહાન દૂધ છે અને બુદ્ધિશાળી મનુષ્ય તેનો ભોક્તા (પીનારો) છે.

કરીને દૂધ પાયું, એમ કોઈને ધાવ્યા છો ? અને જેને સામા ધવરાવ્યા હોય તે તો ગુડિયું વાળે નહિ, ને લોભ, કામ, રસાસ્વાદ, સ્નેહ ને માન એમાં જે ગુડિયું વાળે છે[૧] ત્યાં સુધી ગુરુ કર્યા નથી અને ગુરુ કર્યા હોય તે તો ગુડિયું વાળે જ નહિ.' (૪૫)

વરતાલમાં આંબા હેઠે ચાર પાટીદારે મહારાજને કહ્યું જે, 'મહારાજ, તમારાં ચરણારવિંદ સામું જોઈએ છીએ તો તમે પુરુષોત્તમ જણાઓ છો ને તમારા શરીર સામું જોઈએ છીએ તો તમે મનુષ્ય જેવા જણાઓ છો.' ત્યારે મહારાજે કહ્યું જે, 'વૈરાટ બ્રહ્મા છે તેણે તેનાં પચાસ વરસ ને દોઢ પહોર દિવસ ચડ્યો ત્યાં સુધી આ ચરણારવિંદની સ્તુતિ કરી, ત્યારે આ બે ચરણારવિંદ પૃથ્વી ઉપર આવ્યાં છે, પછી તમારે તો સૂઝે એમ સમજાય.' પછી વળી પૂછ્યું જે, 'ઘણે ઠેકાણે સભા દીઠી છે પણ આમ એક નજરે તમારી સામું જોઈ રહ્યા છે તે કેમ સમજવું ?' ત્યારે મહારાજ બોલ્યા જે, 'હું સદ્‌ગુરુરૂપી સૂર્ય પ્રગટ થયો છું ને આ સર્વે કમળ ખીલ્યાં છે, તે મારા સામું જોઈ રહ્યાં છે.' પછી તે સત્સંગ કરીને પોતાને ઘરે ગયા. એમ મુમુક્ષુનાં લક્ષણ છે. (૪૬)

એક બાવે આવીને કહ્યું જે, હે મહારાજ ! તમે તો બહુ ભૂંડું કર્યું ! ત્યારે મહારાજે કહ્યું જે, 'શું ભૂંડું કર્યું ?' ત્યારે તે બોલ્યો જે, બાઈ-ભાઈની સભા કોઈએ નોખી નહોતી કરી તે તમે કરી, એ બહુ ભૂંડું કર્યું. ત્યારે મહારાજ બોલ્યા જે, 'હું અનિર્દેશથી[૨] આવ્યો છું, કહેતાં હું અક્ષરધામમાંથી પુરુષોત્તમ આવ્યો છું ને સુગાળવો[૩] છું, તે મારી સૂગ ચડી ગઈ છે, નીકર તો કાંઈ નોખાં રહે એવાં નથી.' તે મહારાજની સૂગ છે ત્યાં સુધી નોખા રહેવાય છે, નીકર તો ભેગાં થઈ જાશે. ને વળી કોઈકે પૂછ્યું જે, 'પુરુષનું મન ક્યાં રહેતું હશે ?' પછી મહારાજ બોલ્યા જે, 'આજ જ અમે વિચાર કર્યો છે જે, પુરુષનું મન સ્ત્રીના ગુહ્ય અંગમાં રહે છે ને સ્ત્રીનું મન છે તે પુરુષના ગુહ્ય અંગમાં રહે છે,' એમ સર્વેનાં અંતર કહી દીધાં. (૪૭)

લાખ મણ લોઢાની લોઢી ધગી હોય તેના ઉપર એક-બે પાણીના ઘડા ઢોળીએ તેણે કરીને ઠરે નહિ. ને ઠારવી હોય તો ગંગાના ધરામાં લઈને

---

૧. પાછા પડે છે.

૨. જેનો જીવો, ઈશ્વરો કે શાસ્ત્રકારોથી નિર્દેશ - માપ ન થઈ શકે તેવું અપરિમિત.

૩. સૂગ રાખનાર.

નાખીએ તો દસ-પંદર દિવસ સુધી તો હવેલી જેવડી છોળ્યું[1] ઊછળે ત્યારે માંડ માંડ ઠરે. તેમ પંચવિષયે કરીને તો જીવ ધગી જાય છે, તેને એક-બે દિવસ રહીને જાણે જે, ટાઢો કરી જાઉં; એમ ટાઢો થાય નહિ. ને જેને ટાઢો કરવો હોય તેને તો દસ-પંદર દિવસ સુધી તો ફેર ચડ્યો હોય તે ઊતરે ત્યારે વાત માંહિ પેસે; પછી ટાઢું થાય છે અને સાધુ પાસે કોણ આવે છે ? ને જે સાધુ પાસે આવે છે તેને તો કોઈ વાતની કસર રહે જ નહિ. એમ કહીને બોલ્યા જે,

'તીન તાપકી ઝાળ જર્યો પ્રાની કોઈ આવે,
તાકું શીતલ કરત તુરત દિલદાહ મિટાવે;
કહી કહી સુંદર બેન રેન-અજ્ઞાન નિકાસે,
પ્રગટ હોત પહિછાન જ્ઞાન ઉર ભાનુ પ્રકાશે;
વૈરાગ્ય ત્યાગ રાજત વિમળ ભવદુઃખ કાટત જંતકો.
કહે બ્રહ્મમુનિ આ જક્તમેં સંગ અનુપમ સંતકો.'

એવો સત્સંગ મળ્યો છે, પણ સમાગમ વિના કોઈને ગમ પડતી નથી. ને જ્યાં સુધી સત્પુરુષનો સંગ નથી થયો ત્યાં સુધી કાંઈ નથી થયું. તે ઉપર બ્રહ્માનંદ સ્વામીનો સવૈયો બોલ્યા જે,

રાજ ભયો કહાં કાજ સર્યો, મહારાજ ભયો કહાં લાજ બઢાઈ,
શાહ ભયો કહાં વાત બઢી, પતસાહ ભયો કહાં આન ફીરાઈ,
દેવ ભયો તો કહાં ભયો, અહમેવ બઢ્યો તૃષ્ણા અધિકાઈ,
બ્રહ્મમુનિ સત્સંગ વિના, સબ ઓર ભયો તો કહાં ભયો ભાઈ.

એમ સત્પુરુષનો સંગ નથી કર્યો ત્યાં સુધી કાંઈ કર્યું નથી. (૪૮)

સ્વામીએ સર્વે ધામના મુક્ત સાથે પ્રશ્ન-ઉત્તર કર્યા, તે કોઈ મુક્ત જીત્યા નહિ. તે વાત પોતે કરી જે, 'પ્રથમ તો જાણ્યે જે, હું બદરિકાશ્રમમાં ગયો તે બદરિકાશ્રમના મુક્ત મને પ્રશ્ન-ઉત્તરમાં જીત્યા નહિ; પછી જાણ્યે જે, હું શ્વેતદ્વીપમાં ગયો ત્યારે તે શ્વેતદ્વીપના મુક્ત પણ જીત્યા નહિ. પછી જાણ્યે હું વૈકુંઠમાં ગયો ત્યારે તે વૈકુંઠના મુક્ત પણ જીત્યા નહિ; પછી જાણ્યે હું ગોલોકમાં ગયો, ત્યારે તે ગોલોકના મુક્ત પણ જીત્યા નહિ; પછી જાણ્યે હું અક્ષરધામમાં ગયો; ત્યારે તે મુક્ત સાથે મારે બરોબર પ્રશ્ન-ઉત્તરમાં ઠીક

૧. છોળ.

પડ્યું.' પછી ગોપાળાનંદ સ્વામીને કહ્યું જે, 'આજ તો આમ થયું.' ત્યારે ગોપાળાનંદ સ્વામી બોલ્યા જે, 'મહારાજે એમ જણાવ્યું જે, બીજા ધામના મુક્તનું જ્ઞાન આવું છે ! માટે ભગવાનના સ્વરૂપ સંબંધી જ્ઞાન તો અક્ષર-ધામના મુક્તમાં છે કે આંહીં એકાંતિક સાધુમાં છે, પણ બીજે નથી ને બીજે તો બીજું જ્ઞાન છે.' (૪૯)

બીજે ક્યાંય જીવ અટકતો નથી ને મહારાજને પુરુષોત્તમ સમજવા ત્યાં અટકે છે. જેમ ગુજરાતનાં ઘોડાં છે તે લાંબા બહુ ને કાઠાળાં[૧] બહુ, પણ જ્યારે ધોરિયો[૨] દેખે ત્યારે અટકે છે, તે કાપી નાખે તોય ડગ દે નહિ ને સામું ખાસડું ઉગામ્યું હોય તો ક્યાંઈ ને ક્યાંઈ ભાગી જાય. ને અલૈયાખાચરના ઘોડાંને ચડાઉ કરવાં હોય તેને બસેં છોકરા ગોટા વાળીને ઊભા હોય તેમાં વચોવચ નાખીને ચડાઉ કર્યાં હોય તે ક્યાંય અટકે નહિ.[૩] જેમ સામત પતંગ[૪] પાંચસેં બખતરિયા[૫] ઊભા હતા તેમાંથી મોટેરાના દીકરાને મારીને આવતા રહ્યા. એવી રીતનો જે હોય તે ક્યાંય અટકે નહિ. એ ઉપર છંદ બોલ્યા જે,

'તુરી વેગવંતા જરિસા જઠાણં, દિયંતા ઉડાણં જેહિ મૃગડાણં,
સચે વાગરાગં નટાંજ્યું નચેરી, દિન એક હોસી સબે ખાખ ઢેરી.'[૬]

એવી રીતના જે હોય તે ક્યાંય અટકે નહીં. (૫૦)

ગમે તેવો પાણીનો તરિયો[૭] હોય તેને પણ ભમરી બુડાડી દે, તે નીસરાય નહિ; ને વળી બીજું દૃષ્ટાંત જે, તીરે કરીને લવિંગ વીંધે તેવો

---

૧. કદાવર, સારાં બાંધવાળાં.
૨. પાણીની નીક.
૩. અશ્વનિષ્ણાતો વછેરો મોટો થાય ત્યારે તેના મોંમાં ચોકડું ગોઠવી, લગામ મૂકીને તેની પીઠ પર બેસી તેને કેળવે. શરૂઆતથી જ લડાઈમાં ચડાઉ કર્યા હોય તો તે ક્યાંય પાછા ન હઠે.
૪. ઝિંઝાવદરના અલૈયાખાચરના પિતા.
૫. સૈનિકો.
૬. **અર્થ :** કોઈની પાસે સાચી જરી ભરેલા શણગારે યુક્ત વેગવાન, હરણ જેવા આકાશમાં ઊડતા ઘોડા હોય કે જે આંખને ઈશારે લગામ પર નટની જેમ નાચતા હોય, છતાં એ એક દિવસ રાખનો ઢગલો થઈ જશે.
૭. તરવૈયો.

આંટુકદાર[૧] હોય ને તે તીરને પણ વાયુ ફગાવી દે છે, તેમ ગમે તેવો સાંખ્યવાળો હોય કે યોગવાળો હોય, તેને પણ સ્ત્રીરૂપ પાણીની ભમરી તે તો બુડાડી દે છે, તે નીસરાય નહિ; તેમ જ ગમે તેવો અંતર્દષ્ટિવાળો હોય તેની વૃત્તિને પણ દેશકાળાદિક આઠ છે તે ડગાવી નાખે છે, પણ અંતર્દષ્ટિ થાવા દે નહિ. તે ઉપર શ્લોક બોલ્યા જે,

સંગં ન કુર્યાત્ પ્રમદાસુ જાતુ યોગસ્ય પારં પરમારુરુક્ષુઃ ।
મત્સેવયા પ્રતિલબ્ધાત્મલાભો વદન્તિ યા નીરયદ્વારમસ્ય ॥[૨]

એવા એવા ઘણાક શ્લોક બોલીને કહ્યું કે કેની બુદ્ધિ ભેદાતી નથી તો

કામાદિભિર્વિહીના યે સાત્ત્વતાઃ ક્ષીણવાસના ।
તેષાં તુ બુદ્ધિભેદાય ક્વાપિ કાલો ન શક્નુતે ॥[૩]

એ શ્લોક બોલીને કહ્યું જે, 'જેણે સાત્ત્વિક સેવ્યા હોય ને કામાદિક દોષે રહિત થયા હોય ને વાસના કુંઠિત થઈ ગઈ હોય તેની બુદ્ધિ ભેદાતી નથી ને બીજાની તો ભેદાઈ જાય છે, તેમાં સંશય નથી.' (૫૧)

અને વિષય તો બાંધે એવા છે, પણ જ્યાં સુધી મોહ છે ત્યાં સુધી જણાય નહિ. કેમ જે, કેવા વૈરાગ્યવાન ! તેને પણ બાંધ્યા. તેનાં નામ ગોવિંદ સ્વામી તથા પરમહંસાનંદ સ્વામી તથા મહાપ્રભુ નામે સાધુ, એ આદિક ઘણા ઘણાને બાંધ્યા. તેની વિક્તિ જે, ગોવિંદ સ્વામીને કેવો વૈરાગ્ય, તો સંસારનો ત્યાગ કરીને ચાલ્યા તે રસ્તામાં એક રાજાની બાની[૪] દસ હજાર રૂપિયાનું સોનું લઈ બેઠેલ. પછી ગોવિંદ સ્વામીનું રૂપ જોઈને કહે જે, 'આ સોનું ને હું તમારી છું.' પછી વિચાર થયો જે, 'પ્રભુ ભજવા નીસરે છે તેને આડી સિદ્ધિયું આવે છે, તે મારે સિદ્ધિ આવી.' પછી તો પોતાનું લૂગડું મૂકીને કહ્યું જે, 'બેસ, ખત્રે[૫] જઈ આવું.' એમ કહીને ચાલ્યા ગયા. એવા વૈરાગ્યવાન, તે

૧. નિશાનબાજ.

૨. મારી સેવાએ કરીને જેણે આત્મલાભ મેળવ્યો છે તેવા, યોગનો પાર પામવા ઇચ્છતા પુરુષે સ્ત્રીઓનો સંગ કદી કરવો નહીં, કેમ કે (વિદ્વાનોએ) તેને નરકનું દ્વાર કહ્યું છે. (ભાગવત : ૩/૬૧/૩૯)

૩. જેઓ કામાદિ અંતઃશત્રુઓએ રહિત, માટે જ વાસનાએ વર્જિત, સદ્ધર્મનિષ્ઠ ભગવદ્‌ભક્તો છે તેઓની સદ્‌બુદ્ધિને ભેદવા માટે તો કાળ ક્યારેય પણ સમર્થ થતો નથી. કાળનું સામર્થ્ય તેઓમાં પ્રવર્તતું નથી. (વાસુદેવમાહાત્મ્ય : ૮/૭)

૪. બાંદી (દાસી). ૫. દિશાએ, શૌચ.

પણ ગંગામાની દાળ, ભાત ને રોટલિયુંમાં બંધાણા. તેને મહારાજે ત્રણ રાત ને ત્રણ દિવસ સુધી[1] ગામ જ આવવા દીધું નહિ; ત્યારે હાથ જોડીને કહ્યું જે, 'હે મહારાજ ! કેમ કરવું છે ?' પછી મહારાજ બોલ્યા જે, ''રીંગણાં ને ગાજરની માળા ગળામાં ઘાલીને જેતલપુર જઈ ભિક્ષા માગો. પછી કોઈ કહેશે જે, 'ગોવિંદ સ્વામી કાંઈ જોઈશે ?' ત્યારે કહેવું જે, 'હાઉ !!' 'અરે, ગોવિંદ સ્વામી ગાંડા થયા ?' ત્યારે કહેવું જે, 'હાઉ !!'' એમ કરીને સ્વભાવ મુકાવ્યા. ને પરમહંસાનંદ સ્વામીએ તો ગાયુંમાં બે વરસ આસન કર્યું તે પાછું સાધુમાં આસન થયું નથી. ને ત્રણ વૃત્તિ[2] તો પોતે સારસ્વત ભણ્યા હતા ને ખોજાના તો ગુરુ કહેવાતા, તેને પણ એમ થયું. ને એક સાધુ મહાપ્રભુ નામે હતો તે ઝોળીમાં બંધાણો. તેને મહારાજે કહ્યું જે, 'હવે નરનારાયણની ઝોળી રહેવા દ્યો ને લક્ષ્મીનારાયણની ઝોળી માગો.' પછી વરતાલ આવીને બે-ત્રણ દિવસ રહીને જાતો રહ્યો. એમ જીવ બંધાય છે. (૫૨)

હમણાં મુમુક્ષુએ દેહ ધર્યા છે, તે મહારાજને આવવું પડે, તે સારુ આવરદા વિના મહારાજે મુને રાખ્યો છે, તે અમારે પણ મહારાજનું સુખ એ મુમુક્ષુને દેવું પડે છે. ને આવરદા તો અઠ્ઠાવન વરસથી વધુ નથી, એમ જન્મોત્રીમાં લખ્યું હતું ને તે વિના દેહ રહ્યું છે તે તો આ સોરઠ દેશના હરિજન ઉપર મહારાજને બહુ હેત, તેને પોતાનું સુખ દેવા સારુ મહારાજે મુને રાખ્યો છે. તે શા સારુ, તો પોતાનું સુખ દેવાણું નહિ, તેને પોતાનું સુખ દેવા સારુ પોતાનું સર્વસ્વ હતું તે સાધુ-સત્સંગીને અર્થે કૃષ્ણાર્પણ કરી રાખ્યું છે ! તે મુક્તાનંદ સ્વામીના કીર્તનમાં કહ્યું છે જે,

ઐસે મેરે જન એકાંતિક તેહિ સમ ઓર ન કોઈ;
મુક્તાનંદ કહત યું મોહન મેરો હિ સર્વસ્વ સોઈ.

એવા સાધુ મળ્યા છે, ત્યારે શી વાતની કમી[3] રહી ? તે ઉપર સવૈયો બોલ્યા જે,

સાચે સંત મિલે કમી કાહુ રહી, સાચી સીખવે રામકી રીતકું જી;
પરાપાર સોઈ પરબ્રહ્મ હે, તામેં ઠેરાવે[4] જીવ કે ચિત્તકું જી;
દૃઢ આસન સાધકે ધ્યાન ધરે, કરે જ્ઞાન હરિગુન ગીતકું જી;
બ્રહ્માનંદ કહે દાતા રામહુકે, પ્રભુ સાથ બઢાવત પ્રીતકું જી.

---

૧. મઢડાથી ગઢડા જતાં વચ્ચે. ૨. વ્યાખ્યા, ટીકા.
૩. ખામી, ખોટ, ઓછપ. ૪. સ્થાપિત કરાવે.

ભગવાન એવા સાધુમાં રહીને પોતાનું દર્શન દે છે, વાતું કરે છે, મળે છે ને દૃષ્ટિ માંડીને જુએ છે. એ રીતે અનેક પ્રકારે સુખ આપે છે. એવી રીતે વાતું કરીને સુખિયા કરી નાખ્યા. (૫૩)

જુઓને, એક પુરુષ ઊગ્યો તે પચાસ કરોડ યોજનમાં અંધારું ન રહ્યું, તે જેમ સૂર્યના કિરણે કરીને રાત્રિનો નાશ થાય છે, તેમ સત્પુરુષની દૃષ્ટિ વડે કરીને તો કોઈ દેશમાં અજ્ઞાન રહે જ નહિ અને તે સત્પુરુષ વિના તો જેમ,

સોળકળા શશી ઉગહિ, તારાગણ સમુદાય;
સબ ગિરિ દાહ લગાવીએ, રવિ બિન રાત ન જાય.

તેમ આ સાધુ વિના અજ્ઞાન જાય નહિ અને અજ્ઞાન ગયા વિના સુખ પણ થાય નહિ. અરે, અમારે તો ઘણુંય જ્ઞાન દઈને બ્રહ્મરૂપ કરવા છે, પણ શું કરીએ, કારખાને ગળે ઝાલ્યા છે, તે જ્ઞાન કહેવા નવરા થાતા નથી. કેમ જે, જેમ જબરા ખેડુને વેર અપરવારે[૧] ગયું, તે નવરા થાય નહિ ને વેર વાળવા જાય જ નહિ; તેમ અમારું જ્ઞાન અપરવારે ગયું; પણ હવે સાધુ-સત્સંગીને મારી પાસે રાખીને વાતું જ કરવી છે, જેણે કરીને બ્રહ્મરૂપ થઈ જાય. એમ કહીને બોલ્યા જે, 'વાતું સાંભળી લેજો ! પછી આવો જોગ મળવો બહુ દુર્લભ છે ! માટે સમાગમ તો કરી લેજો !' એમ કહીને કહ્યું જે, **'ચેતનહારા ચેતજો કહત હું હાથ બજાય.'** અમે તો તાળી વગાડીને કહીએ છીએ, પછી વળી કહેશે જે, કહ્યું નહિ.' (૫૪)

એક હરિભક્તે પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, 'બીજા અવતારે વર્તમાન પળાવ્યાં નથી ને કલ્યાણ તો કર્યાં છે, ને આજ વર્તમાન પળાવીને કલ્યાણ કરે છે તેનો શો હેતુ છે ?' પછી સ્વામી બોલ્યા જે, 'બીજાએ કલ્યાણ કર્યાં છે પણ કારણ શરીર ટાળીને કલ્યાણ કર્યાં નથી, ને જો કારણ શરીરના ભાવને ટાળીને કલ્યાણ કર્યાં હોય તો ગોલોક ને વૈકુંઠલોકમાં કજિયા શા સારુ થાય ? માટે ગોલોકમાં રાધિકાજીએ શ્રીદામા સાથે વઢવેડ કરી[૨] અને વૈકુંઠલોકમાં જય-

---

૧. જબરા ખેડૂતને ખેતીના ખૂબ કામને લીધે વેર વાળવાની ફુરસદ મળે નહીં, તેથી 'બીજે દિવસે' - એમ અપરવારે ગયું.

૨. એક વાર ગોલોકમાં ભગવાને વિરજા નામની ગોપીને પોતાની સાથે રાસમંડળમાં લીધી. આ સાંભળી રાધાને રીસ ચઢી ને ભગવાનને ઠપકો દેવા ગયાં. જ્યાં તે પહોંચ્યાં કે તરત વિરજાની સાથે ભગવાન અદૃશ્ય થઈ ગયા. રાધાજીને વીરજા ➤

વિજયે સનકાદિક સાથે વઢવેડ કરી;[1] એમ જાણતાં ત્યાં કારણ શરીર નહિ ટળ્યું હોય ને મહારાજ તો કારણ શરીર ટાળવા સારુ સાધુ ને નિયમ તો અક્ષરધામમાંથી લઈને જ પધાર્યા છે. તે માટે સાધુ ભગવાનની ઉપાસના કરાવે છે ને નિયમે કરીને ભગવાનની આજ્ઞા પળાવે છે, તેણે કરીને તો કારણ શરીરનો નાશ થઈ જાય છે.' તે ઉપર કારિયાણીનું બારમું વચનામૃત વંચાવીને કહ્યું જે, 'આ વચનામૃતમાં મહારાજે સિદ્ધાંત કહ્યું છે. તે સારુ વર્તમાન પળાવીને કલ્યાણ કરે છે, એ હેતુ છે.' (૫૫)

એક દિવસ મહારાજે મુને કહ્યું જે, 'મંડળ બાંધો.' ત્યારે હું કાંઈ બોલ્યો નહિ. ત્યારે સામું જોઈને કહ્યું જે, 'સાધુ તો પાંચ રાખીએ જેથી જીવનું કલ્યાણ થાય.' એમ કહીને કહેવા માંડ્યા જે, 'સાધુ તો દસ રાખીએ, વીસ રાખીએ, પચાસ રાખીએ, સો રાખીએ ને સાધુ તો બસેં રાખીએ.' પછી તો હું બોલ્યો નહિ, પણ અંતે એમ કર્યું. એ વાતની દીર્ઘદર્શીને ખબર પડે, આપણે તો કાંઈ જાણીએ નહિ. અરે, એક દિવસ મહારાજે મુને પૂર્વાશ્રમમાં હતો ત્યાં આવીને કહ્યું જે, 'શું કરો છો ને શું કરવા આવ્યા છીએ ? ને બ્રહ્મતેજ તો સુકાઈ ગયું છે !' એમ કહીને દેખાણા નહિ. તે દિવસથી જીવનું કલ્યાણ થાય તેમ જ કરીએ છીએ અને એક દિવસ મહારાજને ચાર પ્રશ્ન પુછાવ્યા, તેમાં એક તો ધ્યાન કરવું, બીજું આત્માપણે વર્તવું, ત્રીજું માંદાની સેવા કરવી ને ચોથું ભગવાનની વાતું કરવી. એ ચારેમાં અધિક કોણ છે, તે કહો ? પછી મહારાજે

સાથે ઈર્ષ્યા હતી, ફરી એક વાર શ્રીદામા, કૃષ્ણ ને વિરજા ત્રણેને ગોષ્ઠી કરતાં જોયાં. રાધાજીએ ભગવાનને ન કહેવાનાં વેણ કહ્યાં ને નિંદા કરી. ભગવાન તો સાંભળી રહ્યા, પણ તેમના પાર્ષદ શ્રીદામાથી આ સહન ન થયું એટલે તેમણે રાધાજીને ઠપકા સાથે શાપ દીધો કે 'ગુર્જર સુથારને ઘેર તારો જન્મ થાય.' રાધિકાજીએ પણ શ્રીદામાને સામે શાપ આપ્યો : 'તું પણ દાનવ કુળમાં જન્મ લે.' આ શાપને લીધે શ્રીદામા શંખચૂડ નામનો અસુર થયો. (બ્રહ્મવૈવર્તપુરાણ, શ્રીકૃષ્ણજન્મખંડ, પૂર્વાર્ધ : ૩/૯૭-૧૧૩)

૧. વૈકુંઠલોકમાં વિષ્ણુના દ્વારપાળ પાર્ષદો, બંને ભાઈઓ હતા. એક વાર સનકાદિક વૈકુંઠમાં આવ્યા ત્યારે આ બંને ભાઈઓએ તેમને રોક્યા ને નાના બાળકો ગણી અપમાન કર્યું. આથી તેમનો શાપ પામતાં બંને ભાઈઓને ત્રણ જન્મ સુધી રાક્ષસકુળમાં જન્મ લેવો પડેલો. જય ક્રમે હિરણ્યાક્ષ, રાવણ ને શિશુપાલ થયો ને વિજય ક્રમે હિરણ્યકશિપુ, કુંભકર્ણ ને દંતવક્ત્ર થયો.

કહ્યું જે, 'વાતું જ અધિક છે.' તે દિવસથી મેં વાતું કરવા માંડી છે, તે રાત-દહાડો સોપો જ પડતો નથી;[૧] જેથી જીવ બ્રહ્મરૂપ થઈ જાય છે. (૫૬)

'કૃપાનંદ સ્વામીનો એમ મત જે, ગળામાં ઊની કોશ ઘાલે એટલી પીડા થાય, તોપણ ભગવાનની આજ્ઞા લોપવી નહિ. ને વળી કૃપાનંદ સ્વામી એમ કહેતા જે, સ્વપ્નનો ઉપવાસ તો પડે નહિ, ને જો પડે તો દેહ પડી જાય, એવો પોતાનો ઠરાવ; ને વિષયની બીક તો કેવી રહે જે, અલ્પ વચનમાં ફેર પડે તો મહત્ વચનમાં ફેર પડ્યો હોય, એટલી બીક લાગે. તે મેં એક દિવસ નજરે દીઠું છે. એવા કૃપાનંદ સ્વામી તે તો ગંગા જેવા ! તે જેમ ગંગાનો પ્રવાહ ચાર ગાઉમાં ચાલ્યો જાય છે, તે કોઈનો હઠાવ્યો હઠે નહિ; તેમ તેમની વૃત્તિ કોઈની હઠાવી ભગવાનના સ્વરૂપમાંથી પાછી હઠે નહિ, તે એક દિવસ કૃપાનંદ સ્વામીની સમાધિ જોઈને સચ્ચિદાનંદ સ્વામીએ કહ્યું જે, અમારે કૃપાનંદ સ્વામીના જેવું હેત નહિ. ને એવા હેતવાળા તે તો ગંગા જેવા ને ગોપાળાનંદ સ્વામી તે તો દરિયા જેવા ! તે તો અનંત જીવને સુખિયા કરી નાખે તેવા હતા.' એમ કહીને બોલ્યા જે, 'જેવા રઘુવીરજી મહારાજ હતા ને જેવા ગોપાળાનંદ સ્વામી હતા, તેવા તો જણાણા જ નહિ ! ને આજ સાધુ હશે તેને પણ જાણતા નથી, તેને બહુ ખોટ જાશે ! કેમ જે, એવા મોટા વિના મહારાજનો સિદ્ધાંત કોણ કહેશે ? ને બીજા તો પોતાની સમજણ પ્રમાણે સમજાવશે, પણ જેમ છે તેમ સમજાવતાં આવડશે નહિ, એ સિદ્ધાંત વાત છે.' (૫૭)

અધર્મ સર્ગ જબ કરત પ્રવેશા, સુર નર મુનિ મહિં નહિ સુખ લેશા.

એમ કહીને બોલ્યા જે, 'એવો અધર્મ સર્ગ શેણે કરીને પ્રવેશ થાય છે, તો જ્યારે એકબીજાનાં મન નોખાં પડે છે, ત્યારે પ્રવેશ થાય છે. ને એકબીજામાં સંપ હોય તો અધર્મ સર્ગ પેસવા આવે નહિ. તે ઉપર મહારાજની કહેલી વાત કરી જે, એક રાજાએ તીરનો ભાથો મંગાવ્યો ને બોલ્યા જે, 'બળિયામાં બળિયો હોય તે આ તીરના ભાથાને ભાંગી નાખો.' ત્યારે જે બળિયામાં બળિયો હતો તેથી પણ તીરનો ભાથો ભંગાણો નહિ. પછી ભાથામાંથી એક તીર કાઢીને એક ફોશીમાં ફોશી[૨] હતો તેને કહ્યું જે, 'ભાંગી નાખ.' ત્યારે તેણે તરત ભાંગી

૧. જંપ વળતો જ નથી, અવિરતપણે અખંડ ચાલુ રહે છે.

૨. કાયર.

નાંખ્યો. પછી એ રાજાએ મોટા મોટા ઉમરાવને કહ્યું જે, 'જો તમે આ તીરના ભાથાની પેઠે જૂથ[૧] રાખશો તો ગમે તેવો શત્રુ હશે તોય તમારો પરાભવ નહિ કરે ને રાજ આબાદ[૨] રહેશે.' એ દૃષ્ટાંત દઈને બોલ્યા જે, 'આ તમે સર્વે સાધુ, પાળા, બ્રહ્મચારી આમ ને આમ સંપ રાખશો તો ગમે તેવો તમારે અંતરશત્રુનો વધારો હશે તોપણ પરાભવ નહિ કરી શકે ને આમ નહિ રહો તો અલ્પ જેવો દોષ હશે તે પણ સત્સંગમાંથી બહાર કાઢી નાખશે.' એમ કહીને બોલ્યા જે, 'જુઓને, કેટલાકને તો જોડ જ નથી ને કોઈક તો પાકલ ગૂમડાં જેવા, તે કહેવાય તો નહિ. માટે દસ મંડળમાં જેમ જેને મળતું આવે તેમ સર્વ રહેજો.' એટલી વાત કરી ત્યાં 'વાસુદેવ હરે' થયા તે જમવા પધાર્યા. (૫૮)

સ્વામીએ એક બાવળિયા સામું જોઈને કહ્યું જે, 'જેમ રેતીએ કરીને આ બાવળિયો સોરાઈ[૩] ગયો છે, પણ તે લાખ યોજનનો સમુદ્ર ભર્યો છે, તેના જળે કરીને લીલો પલ્લવ થાતો નથી, કેમ જે, રેતીએ કરીને સોરાઈ ગયો છે; તેમ જ વિષયે કરીને તો જીવ સોરાઈ જાય છે, પણ મીઠા જળના મહાસમુદ્ર જેવો આ સત્સંગ તેમાં રહીને લીલો પલ્લવ થાતો નથી. ને લોક, ભોગ ને આ દેહ તેણે કરીને તો જીવ સોરાઈ ગયા છે, એમ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. તેમ જ રૂડા ગુણ છે તે પણ ત્રણ પ્રકારના કુસંગે કરીને તો નાશ થઈ જાય છે, પણ જીવ ત્રપંખડો[૪] મૂકે નહિ ત્યાં સુધી જીવ સુખિયો પણ થાય નહિ.' એમ કહીને બોલ્યા જે, 'આ જીવ તો મેવાસી[૫] થઈ બેઠો છે, પણ ભગવાનની ને મોટા સાધુની તો ગરજ રાખતો નથી ને પોતાના જીવની તો ખબર જ નથી અને જેમ મેમણ ચડ્યો પોઠિયે ને હાથમાં લીધી લાકડી ને કહે જે, કેકેં હણાં ને કેકેં ન હણાં ![૬] એમ બકે છે, પણ પોતાનું તળ તપાસતો નથી જે, મારીશ કેને ?'

---

૧. સંગઠન.

૨. સલામત ને સમૃદ્ધ.

૩. છોલાઈ, ઉઝરડાઈ.

૪. હોલાનો માળો. હોલો કેરડાની ડાળે આમતેમ સળીઓ ગોઠવી માળો બાંધે. તાપમાં ત્રાસે ને વરસાદે ભીંજે તોપણ માળો ન છોડે. સ્વામી જીવ માટે દેહ અને દેહ સંબંધી પદાર્થ - સંસારને 'ત્રપંખડો' શબ્દથી કહે છે. જીવ એને મૂકે તો જ સુખિયો થાય.

૫. નિરંકુશ; કાબૂ બહારનું.

૬. પહેલાના વખતમાં વસ્તુઓની હેરફેર પોઠિયા(નાના કદના બળદ)ની પીઠ ➤

એમ કહીને બોલ્યા જે,

'મોટા થવાનું મનમાં રે દલમાં ઘણા ડોડ,
તેવા ગુણ નથી તનમાં રે કાં કરે તું કોડ.

એમ જીવ કોડ તો બહુ કરે પણ જો મહિનો - દિવસ હાથધોણું[1] ચાલે તો ખબર પડે, પણ આજ ઓશિયાળા કરે છે.' એવી રીતે વાત બહુ કરી છે. (૫૯)

જીવ સામું જોઈએ તો મુમુક્ષુતા તો જાણીએ છે જ નહિ ને જે મુમુક્ષુ હોય તેને તો ભગવાન કે ભગવાનના સાધુ તે વિના સુખ કે શાંતિ થાય જ નહિ, જેમ સમુદ્રમાં છીપ રહે છે પણ તેને સમુદ્રનું પાણી ખપતું નથી, તે તો જ્યારે સ્વાંતનાં બુંદ[2] પડે છે, ત્યારે જે ઠેકીને ગ્રહણ કરે છે તે મોતી લાખ રૂપિયાનું થાય છે; ને જે મંદ શ્રદ્ધાએ કરીને ગ્રહણ કરે છે તે તો અધલાખનું થાય છે; ને જે પડ્યું ગ્રહણ કરે છે તે તો ફટકિયું થાય છે; તેમ જ મુમુક્ષુ હોય તે જો શ્રદ્ધાએ કરીને આ સત્પુરુષનો મન, કર્મ, વચને સંગ કરે છે તો તે બ્રહ્મરૂપ થાય છે. એમ કહીને બોલ્યા જે,

શ્રદ્ધાવાન લભતે જ્ઞાનં તત્પરઃ સંયતેન્દ્રિયઃ ।
જ્ઞાનં લબ્ધ્વા પરાં શાંતિમચિરેણાધિગચ્છતિ ॥[3]

અને જેને એવી શ્રદ્ધા ન હોય તેને તો

અનેકજન્મસંસિદ્ધસ્તતો યાતિ પરાં ગતિમ્ ॥

એમ પણ કહ્યું છે, માટે સત્પુરુષનો સંગ તો મન, કર્મ, વચને જ કરવો. ત્યારે પૂછ્યું જે, 'મન, કર્મ, વચને સંગ કેમ કરવો ?' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'કર્મ જે દેહ તેણે કરીને તો જેમ સત્પુરુષ કહે તેમ કરવું ને વચને કરીને તો સત્પુરુષમાં અનંત ગુણ રહ્યા છે તે કહેવા ને મને કરીને તો મોટા સાધુને વિષે નાસ્તિકપણું આવવા દેવું નહિ; ત્યારે એમ જાણવું જે, મોટા સાધુનો સંગ મન, કર્મ, વચને કર્યો છે.' એટલી વાત કરીને બોલ્યા જે, **'સંત સમાગમ**

પર થતી. માણસ પણ પોઠિયે બેસતો. એક (મેમણ) મુસલમાન પોઠિયે બેઠો. તે તેને કાંટો ચડી ગયો કે હું જાતવંત ઘોડે ચઢ્યો છું, ને લડાઈની વાતો કરવા લાગ્યો.

૧. ઝાડા.

૨. સ્વાતિ નક્ષત્ર હોય તે વખતે વર્ષા થાય તેનાં ટીપાં.

૩. શ્રદ્ધાવાન, તત્પર અને જિતેન્દ્રિય પુરુષ જ્ઞાન મેળવે છે. જ્ઞાન પામીને તરત જ તે પરમ શાંતિ પામે છે. (ગીતા : ૪/૩૯)

કીજે હો નિશદિન, સંત સમાગમ કીજે' એ ગોડી બોલ્યા, ત્યાં આરતી થઈ તે દર્શને પધાર્યા. (૬૦)

જેમ જેમ જ્ઞાન થાતું જાય તેમ તેમ ભગવાનનો મહિમા જણાતો જાય. તે ઉપર દૃષ્ટાંત દીધું જે, 'એક રબારી ચાલ્યો જતો હતો ત્યાં હીરો હાથ આવ્યો, તે બકરીની કોટે બાંધ્યો. પછી તે બકરીને વાણિયે લઈને તે હીરો બસેં રૂપિયામાં દીધો, તે બસેંવાળે હજારમાં દીધો, હજારવાળે દસ હજારમાં દીધો, એમ ને એમ ચડતાં લાખ રૂપિયામાં દીધો. પછી તે લાખવાળે કોઈક શાહુકાર હતો તેની પાસે જઈને કહ્યું જે, 'આ હીરો તમારે રાખવો છે ?' ત્યારે શાહુકાર હીરો જોઈને બોલ્યો જે, 'સો મોટલિયા[1] કરો ને દી ઊગ્યાથી તે આથમ્યા સુધી દ્રવ્ય લઈ જાઓ એટલું તમારું.' ત્યારે ગામમાં હાહાકાર બોલ્યો જે, શાહુકારે ખજાનો લૂંટાવી દીધો ! પછી તે શાહુકારના બાપે આવીને પૂછ્યું જે, 'શું જણસ લીધી ?' ત્યારે કહ્યું જે, 'આ હીરો લીધો છે.' ત્યારે તેણે જોઈને કહ્યું જે, 'મફત પડાવી લીધો, એક દિવસની કમાણી પણ દીધી નહિ !' ત્યારે જુઓ, સર્વે કરતાં એ શાહુકારને એ હીરાનું જ્ઞાન બહુ કહેવાય; તેમ જ ભગવાનના મહિમાનું જાણવું. તે જેમ જેમ ભગવાનના મહિમાનું જ્ઞાન થાતું જાય તેમ તેમ મહિમા વધુ વધુ જણાતો જાય છે.' તે ઉપર સારંગપુરનું સત્તરમું વચનામૃત વંચાવ્યું. ત્યાં 'વાસુદેવ હરે' થયા તે જમવા પધાર્યા. (૬૧)

મોરે તો મુમુક્ષુ ભગવાનને ખોળતા ને હવે તો ભગવાન છે તે મુમુક્ષુને ખોળે છે, જેમ ધૂડધોયા[2] ધૂડમાંથી ધાતુ ખોળે છે તેમ પામર ને વિષયીમાંથી મુમુક્ષુને ખોળે છે. અને જે મુમુક્ષુ હોય તેને તો નિરંતર એમ વર્ત્યા કરે જે,

કરું રે ઉપાય હવે એહનો, ડોળી દેશ વિદેશજી;
કોઈ રે ઉગારે મને કાળથી, સોંપું તેને આ શીશજી.

એમ નિરંતર વર્ત્યા કરે. વળી સ્વામીએ વાત કરી જે, ''ધર્મપુરવાળાં કુશળ-કુંવરબાઈએ મહારાજને પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, 'હે મહારાજ ! તમે કાગળમાં લખ્યું જે, અનિર્દેશથી લિખાવિંત સ્વામી સાત સહજાનંદજી મહારાજ, તે અનિર્દેશ તે શું ?' ત્યારે મહારાજ બોલ્યા જે, 'આ તમારો દરબાર છે તે નિર્દેશ છે ને આ તમારું શહેર છે તે અનિર્દેશ છે. પૃથ્વી નિર્દેશ છે, ને જળ અનિર્દેશ છે;

૧. મોટિયા, ભાર ઊંચકનારા મજૂર.
૨. ધૂળ ધોઈ ધોઈ તેમાંથી ધાતુ કાઢનારા.

જળ નિર્દેશ છે ને તેજ અનિર્દેશ છે; તેજ નિર્દેશ ને વાયુ અનિર્દેશ છે; વાયુ નિર્દેશ ને આકાશ અનિર્દેશ છે; આકાશ નિર્દેશ ને અહંકાર અનિર્દેશ છે; અહંકાર નિર્દેશ ને મહત્તત્ત્વ અનિર્દેશ છે; મહત્તત્ત્વ નિર્દેશ ને પ્રધાનપુરુષ અનિર્દેશ છે; પ્રધાનપુરુષ નિર્દેશ છે ને પ્રકૃતિપુરુષ અનિર્દેશ છે, પ્રકૃતિપુરુષ નિર્દેશ છે ને એ પ્રકૃતિપુરુષ થકી પર અક્ષરધામ તે અનિર્દેશ છે, ત્યાં રહીને અમે કાગળ લખાવીએ છીએ.' એટલી વાત કરી ત્યાં સુધી મૂર્તિ સામું જોઈ રહ્યાં ને વૃત્તિ પલટાવીને હૈયામાં ઉતારતાં ગયાં. તે આ વાત મહારાજે કહી હતી.'' (૬૨)

રઘુવીરજી મહારાજ પૃથ્વી ઉપર રહ્યા ત્યાં સુધી દેશકાળાદિકનું બહુ સુખ રહ્યું; કેમ જે, મહારાજ એમને વશ, જેમ ધારે તેમ કરે. ને હવે તો રઘુવીરજી મહારાજે દેહત્યાગ કર્યો છે, તે દિવસથી દુઃખ ચડતું આવે છે. કેમ જે, જેમ મોટી નદીનું પૂર આવે છે તેમ દુઃખ ચડતું આવે છે. તે જુઓને, રાજાઓનું કેવું દુઃખ છે જે, ભેંશજાળવાળા ને જાયવાવાળા જે ગરાશિયા, તેનો ન્યાય કર્યો જ નહિ, તેમ જ અખોદડવાળા બ્રાહ્મણ ભગવદી તેને મારી નાખ્યો, તેનો પણ અન્યાય કર્યો, એવાં દુઃખ છે. તે સારુ તો અમે મહારાજને અરજી નાખી છે જે, રઘુવીરજી મહારાજ જેવા બે આચારજ કરો ને ગય રાજા[૧] જેવો એક રાજા કરો, તો બે કરોડ મનુષ્ય પ્રભુ ભજે છે તે દસ કરોડ મનુષ્ય પ્રભુ ભજે, એમ સંકલ્પ કર્યો છે. ત્યારે સર્વે હરિજન બોલ્યા જે, હે મહારાજ ! તમે ધાર્યું છે તે સારું જ થાશે. (૬૩)

અમારી સમજણ તો કોઈને કહેવાય નહિ, પણ આજ થોડીક કહું. એમ કહીને બોલ્યા જે, 'કહ્યા વિના તો જ્ઞાન થાય નહિ ને જ્ઞાન થયા વિના મોહ પણ ટળે નહિ અને જેને મોટાની સમજણ આવી હોય તેને તો મહારાજની મૂર્તિ વિના ને અક્ષરધામ વિના આંહીંથી તે પ્રકૃતિપુરુષ સુધી લઘુશંકાનો વ્યવહાર દેખાતો હોય; તેમાં શેનો મોહ થાય ? તે એવું તો સર્વનિવાસાનંદ સ્વામીને થઈ ગયું જે પ્રકૃતિપુરુષનું કાર્ય તેમાં વૃત્તિ રહી જ નહિ. તે એક

૧. ગય રાજા એ અમૂર્તરયના એક ધર્મપરાયણ રાજા મહાભારતકાળમાં થઈ ગયા. મહાભારત અનુસાર આ રાજાએ સો વર્ષ સુધી યજ્ઞોમાં બચેલું અન્ન ખાધું હતું ! તે રોજ મોટું દાન કરતા. વિષ્ણુની યોગશક્તિનું તેમને જ્ઞાન હતું. તે ભગવાનના અંશ કહેવાતા. પ્રજાનું પાલન પુત્રની માફક કરતા.

દહાડો મારી પાસે કહ્યું જે, મહારાજની પૂજા-સેવા શા વતે કરું ? ત્યારે મેં કહ્યું જે, મૂર્તિ સામું જોઈ રહો ! ત્યારે સર્વનિવાસાનંદ સ્વામીએ કહ્યું જે, કરીએ છીએ તો એમ જ પણ જો આવી વાત કોઈકને કહીએ તો આ મારો ખાટલો લઈને ચરામાં[1] નાખી આવે, એવું કઠણ પડે; પણ મહારાજની મૂર્તિ વિના ખાવાની વિષ્ટા ને પીવાની લઘુશંકા એવું છે, પણ જ્યાં સુધી મોહ છે ત્યાં સુધી એ વાત સમજાય નહિ, એવી મોટાની સમજણ છે.' (૬૪)

સ્વામીએ એક હરિજનને બોલાવીને કહ્યું જે, 'દર્શન કર ને આ દેહ તો તારા સારુ રહ્યો છે, કેમ જે, કાળ તો આંટા ખાતો રહે છે.' એમ કહીને બોલ્યા જે, 'આવા સાધુથી નોખા પડીએ ત્યારે નર્કમાં પડ્યા જેવું દુઃખ થયું જોઈએ ને એવું દુઃખ નથી થાતું ત્યાં સુધી સત્પુરુષમાં જીવ બંધાણો છે ક્યાં ? ને જ્યાં સુધી સત્પુરુષમાં જીવ બંધાણો નથી ત્યાં સુધી લોક, ભોગ ને દેહ તે રૂપ થઈ જવાય છે.' એમ કહીને બોલ્યા જે, 'અમારે તો હજારો ક્રિયા કરાવવી પડે પણ આંખ મીંચીને ઉઘાડીએ એટલી પળ જો ભગવાન વિસરાય તો તાળવું ફાટી જાય.' ત્યારે પૂછ્યું જે, 'હજારો ક્રિયા કરાવો ને તેલધારાની[2] પેઠે ભગવાનને અખંડ રાખો, એમ તે કેમ રહે ?' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'તમે તમારો દેહ વિસારો છો ?' ત્યારે કહ્યું જે, 'ના મહારાજ !' પછી સ્વામી બોલ્યા જે, 'જો તમે તમારો દેહ વિસારો, તો હું મહારાજની મૂર્તિ વિસારું. કેમ જે, જેમ માછલું છે તે જળમાં હાલેચાલે ને ક્રીડા કરે છે તેમ અમે બોલીએ-ચાલીએ ને ક્રિયા કરીએ, પણ ભગવાનને મૂકીને તો કોઈ ક્રિયા કરીએ જ નહિ; ને જેને એવું ન જણાય તે તો મોટાને વિષે પણ દોષ પરઠે છે જે, પોતે હેરાન થાય છે ને બીજાને હેરાન કરે છે. તે દોષ જોનારો કોટિ કલ્પ સુધી નિવૃત્તિ પામતો નથી, એ સિદ્ધાંત વાત છે.' (૬૫)

આ જીવને માખીમાંથી સૂર્ય કરવો છે, તે કર્યા વિના થાય જ નહિ. ત્યારે પૂછ્યું જે, 'માખીમાંથી સૂર્ય કેમ થાય ?' પછી સ્વામી બોલ્યા જે, 'આ સૂર્ય કોઈક કાળે માખીમાંથી થયો છે, તે પુરુષોત્તમની ઉપાસનાને બળે કરીને થયો છે. અને તે ઉપાસના ને મહિમા વતે તો પોતાને વિષે પરિપૂર્ણપણું ને કૃતાર્થપણું મનાય છે અને તે વિના તો પોતાને વિષે અપૂર્ણપણું ને કલ્પના એ

૧. ગૌચરની પડતર જમીનમાં.

૨. તેલ ઘટ્ટ ને સ્નિગ્ધ પદાર્થ હોઈ તેની ધાર એકસરખી રહે છે, તૂટતી નથી, તેની જેમ.

બે રહે.' તે ઉપર ગંગાજળિયા કૂવાનું[૧] વચનામૃત વંચાવીને બોલ્યા જે, 'જેવા મહારાજને જાણે તેવો પોતે થાય છે, ત્યારે તેને અપૂર્ણપણું ને કલ્પના કેમ રહે ? ન જ રહે. ને આવું ભગવાનના સ્વરૂપ સંબંધી જે જ્ઞાન છે તે તો કોઈ દિવસ નાશ થાય તેવું નથી; ને તે જઠરાગ્નિએ કરીને કે વીજળીના અગ્નિએ કરીને કે વડવાનળ અગ્નિએ કરીને પણ આ જ્ઞાન નાશ થાય તેવું નથી અને તે જ્ઞાન તો અખંડ ને અવિનાશી છે. તે જેમ પુરુષોત્તમ, અક્ષર ને અક્ષરધામના મુક્તો સનાતન છે, તેમ આ જ્ઞાન પણ સનાતન છે.' એટલી વાત કરી ત્યાં 'વાસુદેવ હરે' થયા તે જમવા પધાર્યા. (૬૬)

સ્વામીએ કારિયાણીનું આઠમું વચનામૃત વંચાવીને વાત કરી જે, 'ભગવાનના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરતાં કોઈને આવડ્યું નથી, કેમ જે, એ તો અતર્ક્ય વાતું છે, તે કોઈના તર્કમાં આવે નહિ. અને પૂર્વે આચારજ થઈ ગયા છે તેણે ભગવાનના સ્વરૂપનું નિરૂપણ તો કર્યું છે, પણ જેવું મહારાજને કહેતાં આવડે છે તેવું તો કોઈને કહેતાં આવડતું જ નથી.' એમ કહીને કહ્યું જે, 'ફેર વાંચો.' ત્યારે ફેર વાંચ્યું. પછી સ્વામી બોલ્યા જે, 'સગુણ-નિર્ગુણપણું તો મહારાજે પોતાની મૂર્તિનું કોઈક અલૌકિક ઐશ્વર્ય કહ્યું છે. અને એ બે સ્વરૂપનું ધરનારું જે મૂળ સ્વરૂપ તો પ્રત્યક્ષ બોલે છે તે જ છે. એમ કહીને બોલ્યા જે, દસ શાસ્ત્રી વડોદરાના ને દસ શાસ્ત્રી સુરતના ને દસ શાસ્ત્રી અમદાવાદના ને દસ શાસ્ત્રી કાશીના, એવા હજારો શાસ્ત્રી ભેગા થાય ત્યારે આ વાતનો પ્રસંગ નીસરે ?' ત્યારે રૂપશંકરે કહ્યું જે, 'ના મહારાજ ! આવો પ્રસંગ શાસ્ત્રીથી નીસરે નહિ.' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'છે તો એમ જ, પણ લોકમાં શાસ્ત્રીનું પ્રમાણ બહુ કહેવાય. પણ ભગવાનના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરતાં તો મહારાજને આવડે કાં ગોપાળાનંદ સ્વામી જેવા સાધુને આવડે, પણ બીજા કોઈને આવડે નહિ. અને આ વાત તો કરોડ ધ્યાન કરતાં અધિક છે, કેમ જે, શુકજી ધ્યાનમાંથી નીસરીને ભગવાનના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરતા હવા.' એટલી વાત કરી ત્યાં ડંકો થયો તે દર્શને પધાર્યા. (૬૭)

હજાર વરસનો ખીજડો હોય તેને સાંગરીઉં[૨] થાય છે ને પાંચ વરસનો આંબો હોય તેને કેરિયું થાય છે. તે તો દૃષ્ટાંત ને એનું સિદ્ધાંત તો એ છે જે,

---

૧. વચનામૃત ગઢડા મધ્ય પ્રકરણ ૬૭.

૨. ખીજડાના વૃક્ષ ઉપર થતી સીંગો.

ગમે તેવો શાસ્ત્રી હોય કે ગમે તેવો પુરાણી હોય, પણ આ પ્રત્યક્ષ ભગવાન ને આ પ્રત્યક્ષ સંત, તેની ઓળખાણ જો ન હોય તો તે ખીજડા જેવા છે, ને તેને સંગે ટાઢું કે સુખ થાય જ નહિ અને વિદ્યા પણ બહુ ન ભણ્યો હોય ને અવસ્થા પણ થોડી હોય ને કુળ ઊંચું ન હોય, પણ જો આ પ્રત્યક્ષ ભગવાનને વિષે નિષ્ઠા થઈ ને આ સાધુની ઓળખાણ થઈ, તો તે આંબા જેવા છે ને તેને સંગે તો ટાઢું થઈને સુખિયો થઈ જાય છે. માટે જે ખીજડા જેવો હોય તેનો સંગ ન કરવો ને જે આંબા જેવો હોય તેનો સંગ કરવો. તે ઉપર શ્લોક[1] બોલાવીને કહ્યું જે, બાર ગુણે[2] જુક્ત બ્રાહ્મણ હોય ને જો પ્રત્યક્ષ ભગવાન સાથે ઓળખાણ ન હોય તો તે કરતાં ભગવાનનો ભક્ત શ્વપચ હોય તે શ્રેષ્ઠ છે, એમ કહ્યું છે. તે માટે ભગવાનના ભક્તને ઓળખીને સંગ કરવો, જેથી છેલ્લો જન્મ થઈ જાય ને એવા ન મળે, તો બીજા તો અનંત જન્મ ઉત્પન્ન કરે એવા છે. (૬૮)

ગરીબને કલપાવશે તે ભગવાન ખમી નહિ શકે. કેમ જે, ગર્વગંજન ભગવાન છે. તે ગમે તે દ્વારે પ્રગટ થઈને ગર્વને ટાળશે. એ વાત વિસ્તારે કરીને બોલ્યા જે, 'આપણે તો પ્રભુ ભજી લેવા, કાંઈ ચિંતા રાખવી નહિ. અને જે ધીરજવાન પુરુષ છે તેને દુર્જનઃ કિં કરિષ્યતિ ? એમ કહીને વળી બોલ્યા જે, કોઈ દિવસ લંબકર્ણની જય થઈ નથી ને થાશે પણ નહિ; કેમ જે, કામ-ક્રોધાદિકે મારી મૂક્યા છે, માટે,

જેનું કામે કાપી લીધું નાક, લોભે લઈ લાજ લીધી રે,
જેને જીભે રોળી કર્યો રાંક, માને તો ફજેતી કીધી રે.

અને બીજા તો જેમ મોર કળા પૂરે ને પૂછડું ઉઘાડું થાય, એવા છે. ને એવાનો સંગ તો જેમ આંબેથી ઊઠીને બાવળિયે બેસવું એવો છે.' **'કાંઉં કણ ખૂટે**

---

૧. **વિપ્રાદ્ દ્વિષડ્ગુણયુતાદરવિન્દનાભ-પાદારવિન્દવિમુખાચ્છ્વપચં વરિષ્ઠમ્ ।**
મન્યે તદર્પિતમનોવચનેહિતાર્થપ્રાણં પુનાતિ સ કુલં ન તુ ભૂરિમાનઃ ॥
ભગવાનથી વિમુખ, બારગુણે યુક્ત બ્રાહ્મણ કરતાં ભગવાનનો ભક્ત ચાંડાલ શ્રેષ્ઠ છે. કારણ કે તેણે ભગવાનને વિષે જ મન, વચન, કર્મ, ધન તથા પ્રાણ અર્પણ કરેલાં હોય છે તેથી તે પોતાના કુળને પણ પવિત્ર કરે છે, પરંતુ અત્યંત અભિમાની પેલો બ્રાહ્મણ પોતાને પણ પવિત્ર કરી શકતો નથી. (ભાગવત : ૭/૯/૧૦)

૨. શમ, દમ, દાન, તપ, યોગ, સત્ય, શૌચ, દયા, શાસ્ત્રજ્ઞાન, વિદ્યા, વિજ્ઞાન, આસ્તિક્ય.

વાંદરા બીડ ખાવો,'[1] એવા પુરુષ છે. માટે,

દેખી ઉપરનો આટાટોપ, રખે મને મોટા માનો રે;
એ તો ફોકટ ફૂલ્યો છે ફોક, સમજો એ સંત શાનો રે.

એમ કહીને બોલ્યા જે, 'આજ તો આપણને અલભ્ય લાભ મળ્યો છે, એમ જાણવું; માટે જેને મરીને પામવા હતા તે તો દેહ છતાં જ મળ્યા છે, પણ મરીને પામવું એમ નથી. તે મહારાજે કહ્યું છે જે, 'દેહ ધર્યાનું નિમિત્ત તો નથી પણ કોઈક કારણ ઉત્પન્ન કરીને આ સંતના મધ્યમાં જન્મ ધરવો એમ જ ઈચ્છીએ છીએ.'[2] તે એ તો આપણને શીખવ્યું, પણ એવો દેહ તો આપણે જ ધર્યો છે. માટે સમાગમ કરી લેવો.' (૬૯)

સ્વામીએ વણથળી જાતાં વાત કરી જે, 'હવે તો સર્વે કામ થઈ રહ્યું છે; કેમ જે, સુખપાલમાં બેસીને પ્રભુ ભજી લ્યો એમ કરી મૂક્યું છે. ને હવે તો ખોતરીને દુઃખ ઊભાં કરો તો છે. જેમ એક વાંદરાનું આળું[3] જોઈને બીજાં વાંદરાં ખોતરીને દુઃખ કરે છે તેમ તમે પણ ભેગા થઈને ખોતરીને દુઃખ ઊભાં કરો તો છે.' એમ કહીને બોલ્યા જે, 'જુઓને સર્વોપરી મહારાજ ને સર્વોપરી આ સાધુ ને સર્વોપરી આ સ્થાન, તેને વિષે દુઃખ રહેશે, ત્યારે કિયે ઠેકાણે દુઃખ ટળશે ? નહિ જ ટળે. માટે જેને સુખિયા થાવું હોય તેને આ બરાબર કોઈ નથી.' એમ કહીને બોલ્યા જે, 'જ્યારે જ્યારે આ માર્ગે ચાલીએ છીએ ત્યારે ત્યારે ભગવાન સાંભરી આવે છે; કેમ જે, મોટા મોટા સાધુ ને મહારાજ બહુ ચાલ્યા છે.' ત્યારે કાશીરામે પૂછ્યું જે, 'જેને મહારાજનાં દર્શન થયાં હોય તેને તો સાંભરે, પણ જેને મહારાજનાં દર્શન ન થયાં હોય તેને શું સાંભરે ?' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'આપણે ક્યાં પરોક્ષ છે ? આપણે તો પ્રત્યક્ષ છે; તે દર્શન દે છે, વાતું કરે છે, એવી રીતે બહુ સુખ આપે છે; પણ જ્યાં સુધી

---

૧. કચ્છી ભાષાની પંક્તિ છે. ગાયોની ચરિયાણ ઘાસવાળી જમીનને બીડ કહેવાય છે. બીડમાં વાંદરિયું ઘાસ થાય છે. તેની નીચે નાની ગાંઠો હોય છે, તેનાં બીજને ચકીમકી કહે છે. 'કાંઉં કણ ખૂટે વાંદરા બીડ ખાવો' આ પંક્તિનું યોગીજી મહારાજ આ રીતે નિરૂપણ કરતા કે 'જ્યારે અનાજ ખૂટે, ત્યારે ચોમાસામાં ચકીમકી થાય છે તે ખાઈને પેટ ભરે; તેમ એકાંતિક ન મળે ત્યારે ગમે તેવા ભગવાંધારીને ગુરુ કરે, પણ તેથી ભૂખ ભાંગે નહિ.'

૨. વચનામૃત ગઢડા મધ્ય પ્રકરણ ૪૮.

૩. શરીર ઉપર વાગેલો ઘા.

અજ્ઞાન છે ત્યાં સુધી સમજાય નહિ, એ સિદ્ધાંત વાત છે.' (૭૦)

મતપંથવાળે લાખ લાખ યોજનના કૂવા ગાળ્યા છે, તે નીકળાય જ નહિ. તે શું ? તો જુઓને, કુડા મારગીવાળે વટલવું ને વ્યભિચાર તેણે કરીને જ મોક્ષ માન્યો છે, તે શું શાસ્ત્રનો મત છે ? ને વેદાંતીએ તો ભગવાનના આકારનું ખંડન કરીને વિધિનિષેધને[1] ખોટા કરી નાખ્યા, એ પણ શાસ્ત્રનો મત નહિ ને શક્તિપંથવાળે તો માંસ ને મદિરા તેણે કરીને મુક્તિ માની છે. તે શું ? તો

પીત્વા પીત્વા પુનઃ પીત્વા, પીત્વા પતન્તિ ભૂતલે ।
ઉત્થાય ચ પુનઃ પીત્વા, પુનર્જન્મ ન વિદ્યતે ॥[2]

એ શ્લોક બોલીને કહ્યું જે, 'એ શાસ્ત્રનો સનાતન મત નહિ ને નાસ્તિક મતવાળાને મતે તો ભગવાન જ નથી ને કર્મે કરીને જ કલ્યાણ માન્યું છે, પણ ભગવાન વતે કલ્યાણ નથી માન્યું. તે તો જેમ છોકરાનું નાળ કરતાં ગળું કાપી નાખ્યું તેમ થયું, ને તેને તો જેમ 'એકડા વિનાનાં મીંડાં, ને પુત્ર વિનાનું પારણું, ને જીવ વિનાની કાયા, ને મણમાં આઠ પાંચશેરીની ભૂલ્ય'[3] એમ છે અને આ જગતમાં મોટા ગુરુ કહેવાય છે, પણ તેનાં પાપ તો મુખ થકી કહેવાય નહિ અને ભક્તિનો તો ઉપર આડંબર ને પાપની તો બીક જ નહિ. તે શું ? તો મા, બેન ને દીકરી તેની ગમ જ નહિ, એવા પશુના ધર્મ પાળે છે.' એમ કહીને વળી બોલ્યા જે, 'મતમાત્ર આજ હમણાં જ બગડ્યા છે એમ નથી. એ તો મૂળમાંથી જ બગડેલા છે.' એમ કહીને કહ્યું જે, 'મૂળદ્વાર[4] છે તે નાનો હોય ત્યારે કાંઈ ચોખ્ખો હશે ?' ત્યારે રૂપશંકરે કહ્યું જે, 'ના મહારાજ ! એ તો મૂળમાંથી જ બગડેલો છે.' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'વાત તો નિરંતર કરીએ છીએ, પણ આજ તો ટીકા કરી છે.' ત્યારે સૌએ કહ્યું જે, 'આવું તો સમજાતું જ નહોતું.' (૭૧)

---

૧. વિધિ એટલે કરવા યોગ્ય, નિષેધ એટલે ન કરવા યોગ્ય. મનુષ્યે જીવનમાં શું કરવું જોઈએ ને શું ત્યાગવું જોઈએ ? તે વિષે શાસ્ત્રો ને સત્પુરુષ જે ઉપદેશ આપે છે તે વિધિ-નિષેધ કહેવાય છે.

૨. જેઓ મદ્ય-દારૂ પી-પીને ફરી ફરી પીને પૃથ્વી પર પડે છે, વળી ઊભા થઈને ફરી વાર પીવે છે તેનો બીજો જન્મ થતો નથી. (ચાર્વાક)

૩. ચાલીસ શેરનો એક મણ થાય. એમાંથી આઠ પાંચશેરી બાદ કરતાં કશું ન વધે. અર્થાત્ નાસ્તિકને મતે કલ્યાણ છે જ નહિ.

૪. મળદ્વાર, ગુદા.

સ્વામીએ કલ્યાણભાઈ આગળ વાત કરી જે, 'આજ સત્સંગનો મહિમા તો મુખ થકી કહેવાય નહિ ને જો કહીએ તો માન્યામાં આવે નહિ.' ત્યારે કલ્યાણભાઈએ કહ્યું જે, 'સત્સંગનો મહિમા તો બહુ છે.' ત્યારે બોલ્યા જે, 'પૂર્વે મોટા મોટા અવતાર થઈ ગયા છે, તે કરતાં તો આ સત્સંગીનાં છોકરાં[1] સામું જોઈએ છીએ ત્યાં તો કરોડ કરોડ ગણું અધિક દૈવત જણાય છે; તો મોટા મોટા હરિભક્ત ને મોટા મોટા સાધુ અને મહારાજનો મહિમા તો કહેવાય જ કેમ ?' તે મહારાજે વચનામૃતમાં[2] કહ્યું છે જે, 'હું મારા મહિમાના પારને પામતો નથી, તો બીજા તો પામશે જ કેમ ?' એમ કહીને બોલ્યા જે,

મદ્‌ભયાદ્ વાતિ વાતોઽયં સૂર્યસ્તપતિ મદ્‌ભયાત્ ।
વર્ષતીન્દ્રો દહત્યગ્નિર્મૃત્યુશ્ચરતિ મદ્‌ભયાત્ ॥[3]

એ શ્લોક બોલીને કહ્યું જે, 'બળ તો બહુ દેખાડ્યું, પણ કલ્યાણ તો એક માતાનું જ કર્યું છે. એમ જાણતાં એ શ્લોક કોઈના બળનો જણાય છે, પણ પોતાના બળનો નહિ.' એમ કહીને વળી બોલ્યા જે, 'આજ તો સત્સંગમાં ડોશિયું હશે તે પણ હજારો જીવનું કલ્યાણ કરશે, તો બીજાની તો શી વાત કહેવી ?' એવી રીતે બહુ વાત કરીને નાહવા ઊઠ્યા. (૭૨)

સ્વામીએ એક ભક્ત સામું જોઈને વાત કરી જે, 'ભગવાન ને મોટા સાધુ જ્યારે ઉદાસી થાય ત્યારે એમ જાણવું જે, હવે મુમુક્ષુનાં કર્મ ફૂટ્યાં.' એમ કહીને બોલ્યા જે, 'આપણે તો બહુ ભેગા રહ્યા ને બહુ સમાગમ કર્યો ને હવે તો દેશકાળે કરીને ભેગું રહેવાય કે ન જ રહેવાય, પણ હવે તો અક્ષરધામમાં રહેવાય એવા સ્વભાવ કરવા શીખો, તો એક પળમાત્ર નોખા જ નથી, એમ જાણવું.' એમ કહીને વળી બોલ્યા જે, 'વિજ્ઞાનદાસજીને[4] અક્ષરધામની તો

---

૧. આ વાત વંથળીના કલ્યાણભાઈના દીકરા ડાહ્યાભાઈને ઉદ્દેશીને કરી છે.

૨. વચનામૃત ગઢડા મધ્ય પ્રકરણ ૬૭.

૩. મારા ભયથી પવન વાય છે, સૂર્ય તપે છે, વરસાદ વરસે છે, અગ્નિ બળે છે અને મારા ભયથી મૃત્યુ બધે ફરે છે. (ભાગવત : ૩/૨૫/૪૨)

૪. ભાદરાના રત્ના ભક્ત. આ ભક્ત ગૃહસ્થાશ્રમમાં હતા ત્યારે શ્રીજીમહારાજના સંબંધે કરીને સમાધિ અવસ્થાને પામ્યા હતા. શ્રીજીમહારાજનો મહિમા પણ ખૂબ હતો છતાં કારણ દેહમાં વાસના ભરી હતી. તેથી પોતાની સ્ત્રી દેહ મૂકી જતાં બીજી સ્ત્રી કરી. તેણે પણ દેહ મૂક્યો તો ત્રીજી સ્ત્રીને પરણ્યા. આમ, ત્રણ ઘર કર્યાં. ગોપાળાનંદ સ્વામીના ઉપદેશથી જગત છૂટ્યું. તેમના ભાઈ પણ સાધુ ➤

સમાધિ થતી ને મહારાજને ત્રણે અવસ્થામાં દેખતા, તોય ત્રણ ઘર કર્યાં, પણ પોતાની મેળે નીકળાણું નહીં, પણ જ્યારે ગોપાળાનંદ સ્વામીએ કહ્યું ત્યારે નીકળાણું, એવો આ લોક છે. તે સારુ તો મહારાજ અક્ષરધામ ને અનંત મુક્તે સહિત પધાર્યા છે. માટે સમાગમ કરી લેવો, જેથી મહારાજની સેવામાં રહેવાય.' એમ કહીને બોલ્યા જે,

કઠણ વચન કહું છું રે કડવાં કાંકચરૂપ,
દરદીને ગોળી દઉં છું રે સુખ થાવા અનુપ.
ખરે મને જે જન ખાવશે રે આવું જે ઔષધ,
જીરણ રોગ તેનો જાવશે રે સુખી થાશે સદ્ય.

એટલી વાત કરીને ધર્મશાળામાં આસને પધાર્યા. (૭૩)

એક દિવસ મહારાજે મને કહ્યું જે, 'કહો તો કાળ પાડીએ ને કહો તો ટૂંટિયું[1] લાવીએ.' ત્યારે મેં કહ્યું જે, 'કાળ પાડશો મા. ટૂંટિયું લાવજો.' ત્યારે રઘુવીરજી મહારાજે કહ્યું જે, 'બેયની ના પાડીએ નહિ ?' ત્યારે મેં કહ્યું જે, 'મહારાજની મરજી પ્રમાણે જ કહેવાય, પણ મરજી વિના તો કહેવાય જ નહિ.' ને વળી બોલ્યા જે, 'એક દિવસ મેં મહારાજને કહ્યું જે, તમારા ઘરમાં અંધારું કેમ છે ? જે ખેડૂત કામી કામીને[2] મરી જાય છે તેને ખાવા મળતું નથી, ને વેપારીને પરસેવો વળતો નથી તોપણ તેને ખાવા મળે છે ને ખેડુ ભૂખે મરે છે. તે દિવસથી મહારાજની દૃષ્ટિ થઈ છે જે, ખેડુના ઘરમાં હોય ત્યારે મોઘું ને વેપારીના ઘરમાં જાય ત્યારે સોઘું થાય છે, ને તે દિવસથી ખાવા મળે છે. તે જુઓને, રૂના ડૂચા લઈ જાય છે ને બે કરોડ સોનાના રાળ સાબરમતીને આ કાંઠે નાખી દે છે, એવું કર્યું છે. પણ પ્રભુ ભજવા નવરા થાતા નથી. અરે, આપણે આવું ક્યાં હતું ને હજી રાત્રિપ્રલય સુધી થાશે; પણ રઘુવીરજી મહારાજે ચાર મહિના સાધુને રાખીને કથા કરાવી ને વાતું જ કરાવીયું, એમ કોઈ કરશે નહિ ને કરાવશે પણ નહિ. એવો માયાનો મોહ છે !' એમ કહીને વળી બોલ્યા જે, 'અમેય સાધુને રાખીને મહિના સુધી વાતું

થયેલા. તેમનું નામ હરિવલ્લભદાસ હતું. તેઓ જમતી વેળા પત્તરમાં બધી વસ્તુઓ ચોળીને મેળવી, પાણી નાખી, રાબ જેવું કરતા ને પી જતા.

૧. અર્થ માટે જુઓ સ્વામીની વાત : ૨/૧૮૫ની પાદટીપ.

૨. કમાઈ કમાઈને.

ને પ્રશ્ન-ઉત્તર કરાવ્યા. પણ કેટલાકને તો ગમ જ નહિ, સ્વામી શું કહે છે ને શું થાય છે ? ને આપણે તો સોપો જ પડતો નથી.' એમ કહીને બોલ્યા જે, **'ક્યાં બાળપણાની રમત, ક્યાં પામવો સિદ્ધુનો[1] મત** એ વાતની ખબર જ નથી જે, શું કરવા આવ્યા છીએ ને શું થાય છે ?' એટલી વાત કરીને ડાબે પડખે પડખાભર થયા ને સર્વે કીર્તન ગાવા લાગ્યા. (૭૪)

ઈતિ શ્રી સહજાનંદ સ્વામીના શિષ્ય શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની વાતો તેમાં મહારાજના સર્વોપરી નિશ્ચય તથા મહિમાનું મુખ્યપણું કહ્યું એ નામે ત્રીજું પ્રકરણ સમાપ્ત.

૧. સિદ્ધોનો.

પ્રકરણ ૪

સ્વરૂપનિષ્ઠાની - રસ્તાની વાતો

યુધિષ્ઠિર રાજાના ઘરમાં ગૂઢ પરબ્રહ્મ મનુષ્યલિંગ મૂર્તિ રહ્યા હતા[૧] તેમ આજ ગૂઢ પરબ્રહ્મ મનુષ્યલિંગ મૂર્તિ આપણા ઘરમાં પણ રહ્યા છે, એમ એક વિચારવું. અને મહિમા એમ વિચારવો જે,

ત્રિભુવનવિભવહેતવેપ્યકુંઠ-
સ્મૃતિરજિતાત્મસુરાદિભિર્વિમૃગ્યાત્ ।
ન ચલતિ ભગવત્પદારવિન્દા-
લ્લવનિમિષાર્ધમપિ સ વૈષ્ણવાગ્ર્યઃ ॥[૨]

એમ એક વિચારવું અને ભગવાનના મહિમા સામી દૃષ્ટિ કરીએ છીએ તો બહુ જ મોટો લાભ થયો છે, ને સાધુના માર્ગ સામું જોઈએ તો ખોટ્ય પણ ઘણી છે. વળી, વજની ખીલીનું વચનામૃત વંચાવતી વખતે વાત કરી જે, ખીલી બે પ્રકારની સમજવી. એક તો **ત્રિભુવનવિભવહેતવેપ્યકુંઠ,** એટલે અખંડ ભગવાનની સ્મૃતિ કરે. ને બીજો પ્રકાર તો નિષ્ઠા છે. તે સ્મૃતિ તો થાય કે ન થાય પણ નિષ્ઠા ફરે નહિ ને નિષ્ઠા થકી **ત્રિભુવનવિભવહેતવેપ્યકુંઠ**ની સ્થિતિ થઈ છે, માટે એ ઠીક છે; ને આપણામાં બહુધા તો નિષ્ઠાની સ્થિતિની ખીલી છે. (૧)

---

૧. શ્રીમદ્ ભાગવતના સાતમા સ્કંધમાં પંદરમા અધ્યાયમાં નારદજી, યુધિષ્ઠિર વગેરેને કૃષ્ણનો મહિમા કહે છે : **'યૂયં નૃલોકે બત ભૂરિભાગા'** તમે આ લોકમાં મોટા ભાગ્યશાળી છો કે તમારા ઘરમાં સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ મનુષ્યરૂપ ધારીને રહ્યા છે !'

૨. એક મનુષ્ય ત્રણે લોકના વૈભવ માટે પણ (અર્થાત્ ત્રણે લોકનું રાજ્ય મળે તોપણ) કેવળ એક ભગવાનમાં જ મન રાખતો દેવોને પણ (દુર્લભ હોઈ) શોધવા યોગ્ય ભગવાનનાં ચરણકમળના ભજનથી અર્ધો લવ કે નિમેષ પણ ચલિત થતો નથી, પણ અસ્ખલિત સ્મરણવાળો રહે છે તે ઉત્તમ વૈષ્ણવ છે. (ભાગવત : ૧૧/૨/૫૩)

કૃપાનંદ સ્વામી સમાધિ વગર સ્મૃતિથી, જ્ઞાનથી ને ધ્યાનથી અખંડ ભગવાનમાં વૃત્તિ રાખતા. (૨)

મહારાજે અમને વર આપ્યો છે જે, હજાર જન્મે કરીને કામ કરવાનું હશે તે તમારું કામ એક જન્મે કરીને કરી આપશું. (૩)

આખો દહાડો એક જણ કોટ ચણે ને એક જણ એક કાંકરી નાખે એટલામાં પડી જાય. તેમાં અંત્યે ચણનારો થાકશે. તે કાંકરી તે શું જે, આખા દહાડામાં સંકલ્પ કરી કરીને કોટ ઊભો કરે ને પછી સાંજે સાધુ પાસે આવે; પછી સાધુ વાત કરે જે, 'જો તું જુગતે કરી, દેહ તારો નથી,' એવી રીતે ખોટું કરી નાખે. અને આ સાધુ તો હરેક રીતથી ઉપશમ કરાવીને વિષયને ભુલાડી દે ને વિષય ભોગવવા હોય તો તેને પણ ભુલાડી દે, ને નહિ તો છેલ્લી બાકી ભક્તિ કરાવીને ઉપશમ કરાવે ને કાંઈ સાંભરવા દે નહિ. ને આ સાધુ તો અનેક પ્રકારથી એને બ્રહ્મરૂપ કરી દે, તે એને ખબર પડે નહિ; જેમ અંગ્રેજનાં લોઢાં[૧] છે, તે એને ખબર પડે નહિ ને અડતામાં જ કાપી નાખે, એમ જ્ઞાનીને અનંત લોચન છે. (૪)

પૂર્વના સંસ્કારથી વાસના બીજરૂપ છે, તે તો મોટાને મન સોંપીને રાજી કરે ત્યારે મોટાના અનુગ્રહથી ટળે છે, પણ બીજા કોઈ ઉપાયથી ટળતી નથી. (૫)

આપણામાં ત્યાગ બહુ શોભે પણ તેમાંય વિઘ્ન છે, ને ભક્તિ બહુ શોભે પણ તેમાંય વિઘ્ન છે, ને આત્મનિષ્ઠામાંય વિઘ્ન છે; પણ જેણે મોટા સાધુને મન સોંપ્યું છે તેમાં વિઘ્ન નથી. તે ઉપર કેટલાકને વિઘ્ન થયાં તેનાં નામ લીધાં. (૬)

ઉપશમ[૨] કરવા બેસવું તે વખતે ભગવાનની મૂર્તિ વિના બધુંય વિસારી દેવું. (૭)

સચ્ચિદાનંદ સ્વામી યોગવાળા, તેથી એમ કહેતા જે, 'ગોપાળ સ્વામીનો સંગ કરશો નહિ, નીકર બ્રહ્મજ્ઞાની કરી મૂકશે.' બ્રહ્મજ્ઞાનમાં કાંઈ લાગે નહિ તેથી પાળવું ઓછું પડે ને કારસો પણ થોડો આવે; માટે બધા જ બ્રહ્મજ્ઞાની થાય તેમાં વિષયથી તો મુકાય પણ બ્રહ્મજ્ઞાન કરતાં કરતાં ઉપાસનામાંથી પડી

૧. તીક્ષ્ણ ધારદાર હથિયાર.

૨. અંતર્વૃત્તિ, ઇન્દ્રિયોનો સંયમ. વિષયની પ્રવૃત્તિમાંથી નિવૃત્તિ, ચિત્તની શાંત અવસ્થા.

જાય. પણ આપણા સત્સંગમાં તો ઉપાસનામાંથી પડાય એવું જ્ઞાન છે જ નહિ. (૮)

હમણાં જણાતું નથી, પણ આપણને ભગવાન મળ્યા છે માટે કૃતાર્થ[1] થયા છીએ. (૯)

ભાગવતમાં કહ્યું છે જે, **યશ્ચ મૂઢતમો લોકે ॥**[2] એવી રીતે ભગવાનને જાણે તો તેને કાંઈ જાણવું રહેતું નથી, માટે પુરુષોત્તમને જાણ્યા તેને કાંઈ જાણવું રહ્યું નથી, બધાય ગુણ એમાં આવશે. જેમ અમૃત પીએ તેમાં બધી ઔષધિ આવી જાય તેમ. ને બીજા ગુણ આપણે શીખીએ છીએ પણ ત્યાગ પ્રધાન થઈ જાય, આત્મા પ્રધાન થઈ જાય, ધર્મ પ્રધાન થઈ જાય તે ઠીક નહિ. એ તો જાનૈયા છે ને વર તો ભગવાન છે. માટે ભગવાનને પુરુષોત્તમ સમજે છે તેને કાંઈ સમજવું રહ્યું નથી; તેનામાં બધાય ગુણ આવશે. ને બહુ મોટો લાભ થયો છે. તે મોઢે કહેવાય તેમ નથી ને તોળાય તેમ નથી. (૧૦)

ભગવાનથી અંતરાય રહે છે તેટલું અંતરમાં દુઃખ રહે છે. આપણી ફિકર ભગવાનને છે, ભગવાન આપણી રક્ષામાં છે. જેમ છોકરાં માબાપને ઘરેણાં કરાવવાનું કહેતાં નથી; પણ એની મેળે જ કરાવે છે, તેમ આપણે ભગવાનને કહેવું નહિ પડે, એની મેળે રક્ષા કરશે. ને કહેશો જે, ભગવાનના ભક્તને દેહમાં રોગ કેમ આવે છે ? તો એ તો દેહમાં વાસના બહુ છે, માટે એની વાસના તોડાવ્યા સારુ રોગને પ્રેરે છે ને પછી શુદ્ધ કરે છે. (૧૧)

તીર્થને વિષે જળની બુદ્ધિ ન કરવી ને ભગવાનના ભક્તને વિષે જાતિની બુદ્ધિ ન કરવી; મરને ભગવાનનો ભક્ત શ્વપચ હોય તોપણ પોતાના

---

૧. અર્થ એટલે પ્રયોજન. જેને પ્રયોજન સિદ્ધ થયું છે તે વ્યક્તિ કૃતાર્થ કહેવાય.

૨. **અર્થ :** જે ભક્ત લોકમાં શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ અતિશય અજ્ઞાની છે, એટલે શાસ્ત્રનું જ્ઞાન નથી પણ કેવળ ભગવાન અને તેમના ભક્તના વચનમાં દૃઢ વિશ્વાસથી તેમના કહેવા પ્રમાણે ભગવાનને ભજે છે; અને જે બુદ્ધિથી પર(આત્મા-પરમાત્માના સ્વરૂપ)ને પામ્યો છે, એટલે શ્રુતિ-સ્મૃતિના અર્થને જાણીને સાક્ષાત્ ભગવાનની એકાંતિક ઉપાસનાથી આત્મા-પરમાત્માના યથાર્થ જ્ઞાનને પામ્યો છે; તે બંને પરમ સુખ પામે છે, એટલે ભગવાનની સેવારૂપ મુક્તિને પામે છે. અને જે અંતરિત જન (જ્ઞાની કે વિશ્વાસી નહિ તેવો) છે તે તો ક્લેશને પામે છે, એટલે ભગવાનનું સુખ નહિ પામતાં બીજા લોકમાં દુઃખરૂપ ફળને પામે છે.
(ભાગવત : ૩/૭/૧૭).

કુટુંબે સહિતનો મોક્ષ કરે છે ને તે વિના બાર ગુણે યુક્ત એવો બ્રાહ્મણ છે તોપણ પોતાનો મોક્ષ કરી શકતો નથી. (૧૨)

આપણા પ્રભુ તો હમણાં આંહીં પૃથ્વી ઉપર છે. આ વાતમાં ઘણો જ મર્મ છે, તે સમજતા હોય તે સમજે. અને આવી વાતું ને આવા સાધુ કોઈ દિવસ પૃથ્વી ઉપર આવ્યા નથી ને હવે આવશે પણ નહિ. (૧૩)

મધ્યનું અગિયારમું વચનામૃત વંચાવીને વાત કરી જે, આ વચનામૃત બધાય ગૃહસ્થને સમજવાનું છે અને આ વાત ન સમજ્યા હોય ત્યાં સુધી જીવમાંથી સંશય મટે જ નહિ. (૧૪)

પ્રગટ ભગવાન મળ્યા છે તેથી પરિપૂર્ણ કલ્યાણ માનવું પણ અધૂરું માનવું નહિ, ને સાધન કરવાં અથવા સાધુ થાવું એ તો બધુંય વિઘ્ન ન થાય તેને અર્થે છે, પણ ઉપાસનાની દૃઢતા રાખીને વળગી રહેશો તો પાર પડી ગયું છે. અને જેવે રૂપે ભગવાન મળે તેનું ધ્યાન-ભજન કરવું, તે પુરુષોત્તમ ભગવાનને મેળવી દે. (૧૫)

સત્સંગ શબ્દનો અર્થ મોટા સાધુનો સંગ એ સત્સંગ અને જેણે મોટા સાધુને વશ કર્યા તેને ભગવાન વશ થઈ રહ્યા. (૧૬)

વિષયના ત્યાગની ઘણી જ વાતું કરીને પછી બોલ્યા જે, સાંખ્યની રીતે કરીને જનક રાજાની પેઠે જુદા પડવું એ પણ એક માર્ગ છે, પણ આપણે તો વિષયનો ત્યાગ કરવો એ માર્ગ છે. (૧૭)

એક દિવસ સાધુએ ઘણી ભક્તિ કરી તે જોઈને મહારાજ રાજી થયા ને પછી વાત કરી જે, કામ ક્રોધ આદિક જે અંતરશત્રુ છે તે જીવથી જિતાય તેવા નથી, પણ અમે ને મોટા સાધુ તમારા પક્ષમાં છીએ તે અમે મદદ કરશું એટલે જિતાશે; માટે તમે હિમ્મત રાખીને મંડ્યા રહેજો. તે ઉપર ટિટોડીએ ગરુડની સહાયથી સમુદ્ર પૂરી દીધાની મહારાજની કહેલી વાત કહી.[૧] (૧૮)

પ્રથમ પ્રકરણનું સોળમું વચનામૃત વંચાવી વાત કરી જે, ભગવાન ને

---

૧. સાગરતીરે ટિટોડી નામનાં માદા પક્ષીએ ઈંડાં મૂક્યાં. ભરતી આવતાં ઈંડાં તણાઈને દરિયામાં ગયાં. ટિટોડીએ પક્ષીની નાત ભેગી કરી ને સંપથી બધાં પક્ષીઓ ચાંચમાં જે કંઈ આવ્યું તે લઈ સમુદ્રમાં પૂરણી કરવા લાગ્યાં. ગરુડજીને ખબર મળ્યાં તેથી તેઓ મદદે આવ્યા ને પાંખમાં મોટા પર્વતો ભરીને સમુદ્ર પૂરવા લાગ્યા. આથી સમુદ્રે ટિટોડીનાં ઈંડાં પાછાં આપ્યાં.

સંત જે વચન કહે તેમાં સંશય કરવો એમ પણ નહિ; તેમ સંશય ન કરવો એમ પણ નહિ. એમાં જ્ઞાન જોઈએ. (૧૯)

જેને જીવનું રૂડું કરવું હોય તે આ સાધુની પાસે આવીને વાતું સાંભળજો. (૨૦)

એક ઉપાસના, બીજી આજ્ઞા, ત્રીજો સમાગમ ને ચોથું સત્‌શાસ્ત્રનું વ્યસન, એ ચાર દૃઢ કરીને રાખવાં. (૨૧)

સંવત અઢારસેં ઓગણસાઠની ઊતરતી મોસમમાં અલૈયા ગામમાં પ્રથમ પહેલાં મહારાજનાં અમને દર્શન થયાં, તે બે ઘડી સામસામા જોઈ રહ્યા. એટલામાં નિશ્ચય થઈ ગયો, દુઃખ ટળી ગયું, બળતરા મટી ગઈ, મહિમા સમજાઈ ગયો ને બધુંય કામ થઈ રહ્યું ! માટે ગુણાતીત એવા જે ભગવાન તેનાં જીવ દર્શન કરે તો બ્રહ્મરૂપ થઈ જાય, પણ ભગવાનની માયાનું બળ એવું છે જે, કોઈ દર્શન પણ ન કરે. (૨૨)

મહારાજ તથા મોટા સાધુ તે તો ગારડીવાદી જેવા છે તથા મણિધર જેવા છે, તે ફૂંક મારે તો કામ, ક્રોધ બળી જાય. (૨૩)

મોટાનો રાજીપો થયા વિના વાસનાનું બીજ ટળે નહિ. ને ન દોડવું હોય તો દોડાય ને ન જોવું હોય તો જોવાય, એવું અવસ્થાનું બળ છે. (૨૪)

જીવથી સ્વતંત્રપણે વિષય ભોગવાતા નથી, તે તો તેના કર્મફળપ્રદાતા જે ભગવાન તે ભોગવવા દે તો ભોગવાય. (૨૫)

બ્રહ્મરૂપ થાવું ત્યારે તેની વાત બ્રહ્મજ્ઞાનીના જેવી કરવી પડે છે, તેથી તેમાં કોઈ ખાતર[૧] પાડી જાય તેવું છે. ને પ્રથમ તો આત્માની માનીનતા થાય[૨] ને પછી આત્મારૂપે[૩] વર્તાય. (૨૬)

કોઈક ઠેકાણે સ્વામિનારાયણને ભગવાન કહ્યે સમાસ[૪] થાય ને કોઈક ઠેકાણે સ્વામિનારાયણને ભગવાન ન કહ્યે સમાસ થાય. માટે જેમ સમાસ થાતો હોય તેમ વાત કરવી. (૨૭)

---

૧. ચોરી કરી જાય.

૨. પ્રગટ સત્પુરુષ મારો આત્મા છે - એ મનન દ્વારા બ્રહ્મનો સંગ તે માનીનતા. ‘આત્મા છું, આત્મા છું’ એમ અનુસંધાન રહે.

૩. બ્રહ્મરૂપે.

૪. પુષ્ટિ.

દેહ હોય તે દોષ તો હોય, પણ અનુવૃત્તિમાં રહે છે તેથી દોષનો શો ભાર છે, મર રહ્યા. ને કરવાનું તો થઈ રહ્યું છે પણ આ તો વિઘ્ન ટાળીએ છીએ. અને દોષ તો ઝાડી જેવા છે, તે ઝાડી હોય તે તરત ટળી જાય નહિ. વાતું સાંભળતાં મહિમા જણાશે તેમ ટળશે. મહિમાની કસર છે. મધ્યનું તેરમું વચનામૃત વંચાવીને વાત કરી જે 'આંખની વૃત્તિ, કાનની વૃત્તિ, બધી વૃત્તિયું હૃદયાકાશમાં રહે છે તેથી કોઈનો ભાર રહેતો નથી, એ મજકૂર[૧] છે.' (૨૮)

આટલું જ સમજવાનું છે જે દેહને મૂકીને જેને મળવું હતું, જેને પામવું હતું ને બીજા ભક્ત પણ દેહને મૂકીને જેને પામ્યા છે તેને આપણે છતી દેહે જ પામ્યા છીએ. તેના તે જ ભગવાન ને તેના તે સાધુ છે; પણ આપણને જે પ્રાપ્તિ, મહિમા, સુખ ને લાભ થયો છે તેને આપણે ઓળખતા નથી. કેમ જે, ભગવાનની માયાએ બાંધી લીધા છે. ને એ અજ્ઞાન એટલું દુઃખ છે. આ વાત વારંવાર પાંચ વખત કરી અને દેહને મૂકીને કાંઈ જોવું બાકી રહ્યું નથી, દેહને મૂકીને આ મળ્યા છે તેની પાસે જાવું છે. આના આ ભગવાન છે, આના આ સાધુ છે. (૨૯)

મૂળજી બ્રહ્મચારી જેવા સત્સંગમાં કોઈ નિષ્કામી નહિ, પણ તે બીજાને નિષ્કામી કરી શકે નહિ. ને પંડે નિષ્કામી હોય ને નિષ્કામીની રીતને જાણતા હોય તે બીજાને નિષ્કામી કરી શકે. (૩૦)

મુક્તાનંદ સ્વામીનામાં થોડી પોલ[૨] નભે, બ્રહ્માનંદ સ્વામીનામાં નભે, ને ગોપાળાનંદ સ્વામીનામાં નભે, બીજા બધાયના મંડળમાં પોલ નભે, પણ કૃપાનંદ સ્વામીના મંડળમાં પોલ નભે નહિ. (૩૧)

સ્ત્રી, ધન, દેહાભિમાન ને સ્વભાવ એ ચારમાંથી જેની જે ચિકિત્સા[૩] જાણતા હોય તેની પાસેથી તે શીખવું. ને ચાર ગુણ એકને વિષે હોય એવા પુરુષ મળે તો ગુણ એની પાસેથી શીખવા. (૩૨)

આ લોકના હોય તે આ લોકમાં ભળી જાય ને આ લોકના ન હોય ને પરદેશી[૪] હોય તે આ લોકમાં ભળે નહિ, ને ભળે તો ચિત્તમાં ગુણાતીત માને

૧. મુખ્ય અર્થ.
૨. ઢીલાશ.
૩. ખામી દૂર કરવાની તરકીબ, રીત.
૪. પરલોકના.

ને ધર્મમાં રહીને ભળે. ને આંહીં આ બધું નિર્ગુણ કરીને બેઠા ત્યારે હવે એ નિર્ગુણનો શો ખપ રહ્યો ? માટે જ્ઞાન-વૈરાગ્યથી નિષેધ કરી મૂકવું ને કામ, લોભ, માન, સ્વાદ એ આજ્ઞા બહાર જેને વળગ્યાં છે તેને બ્રહ્મરાક્ષસ[1] વળગ્યા છે. (૩૩)

આવી વાતું બીજે ક્યાંઈ નથી; આ તો અક્ષરધામની વાતું છે, ભગવાનની છે, નારાયણની છે. અને બુદ્ધિવાળા હોય તે સાધુને ઓળખે, સત્સંગને ઓળખે. માટે મહારાજે કહ્યું છે જે, 'બુદ્ધિવાળા ઉપર અમારે હેત થાય છે.' (૩૪)

આપણે તો આત્મા છીએ, બ્રહ્મરૂપ છીએ, ને હમણાં કાંઈ દેખાતું નથી પણ દેહ મૂકીને દેખાશે અને ભાગવતમાં કહ્યું છે જે **યશ્ચ મૂઢ** થકો મને જાણે છે તેને બીજું કાંઈ જાણવું રહેતું નથી. ને આપણો મહિમા તો બહુ મોટો છે અને દેહમાં દોષ હશે તો તેને મૂકીને ભગવાનની સેવામાં રહેવું છે, પણ ભગવાન મળ્યા છે તેને બીજે રહેવું નથી. ને આપણી મૂડી દેખાડે તો છકી જવાય ને કોઈને ગાંઠે નહિ. વિશ્વરૂપાનંદ સ્વામી કોઈને ગાંઠતા નહિ, મહારાજને પણ ગાંઠતા નહિ. ને હમણાં તો મહારાજ પ્રગટ છે તે સત્સંગી હોય તે જાણે, બીજાને જણાય નહીં અને અમે તો જે આ વાતું સાંભળે છે તેને જ સત્સંગી જાણીએ છીએ; નીકર તો ભગવાં લૂગડાં કર્યાં હોય તેને પણ સત્સંગી ગણતા નથી. (૩૫)

પ્રગટ ભગવાન વિના કરોડ નિયમ પાળે પણ કલ્યાણ ન થાય અને પ્રગટ ભગવાન ને આ પ્રગટ સાધુની આજ્ઞાથી એક નિયમ રાખે તો કલ્યાણ થાય. ને આજ તો મોજ આપી છે તે મોજનું[2] મૂલ[3] હોય નહિ. માટે અગિયાર નિયમ પાળવા ને મહારાજને ભગવાન પુરુષોત્તમ, સર્વના કારણ સમજવા. એવી જ્ઞાનની દૃઢતા કરવી, તેને કાંઈ કરવું રહ્યું નથી. ભજન ઓછું થાશે, તીર્થ ઓછાં થાશે, તેની ફિકર નથી. (૩૬)

'સ્વામિનારાયણ'ના નામથી કાળો સર્પ કરડ્યો હોય તો ચડે નહિ ને દેહનું આયુષ્ય કોઈનું ખૂટી રહ્યું હોય તો મરે. નીકર એ મંત્ર જપે તો મરે

૧. ભણેલો બ્રાહ્મણ ભૂત થયો હોય તે.

૨. રાજીપાનું.

૩. મૂલ્ય.

નહિ. ને આ ભગવાન, આ મંત્ર ને આ સાધુ બીજે ક્યાંય નથી. (૩૭)

બીજાને તો કામ પીડતો નથી ને મને એકલાને પીડે છે અને બીજાને વિષે તો એકે દોષ નથી, મારે વિષે જ છે, એમ ન સમજે ને બીજાના જોવા માંડે તોપણ ભૂંડું થાય. (૩૮)

ગામ હળિયાદમાં વાત કરી જે, 'શબ્દ સાંભળ્યા વિના જ્ઞાન થાય નહિ, ને જ્ઞાન વિના કાં તો છકી જવાય ને કાં તો ગ્લાનિ પામી જવાય ને કાં તો અધર્મી થઈ જવાય. માટે જેણે સાત્ત્વિક સેવ્યા હોય તેની બુદ્ધિ ન ભેદાય.' તે ઉપર શ્લોક બોલ્યા જે, **કામાદિભિર્વિહીના યે,** એ શ્લોક બોલીને વાત કરી જે, 'જ્ઞાન થયા વિના તો ઘનશ્યામાનંદ સ્વામીના જેટલો કલ્યાણનો ખપ હોય ને એમના જેટલી ભક્તિ કરતા હોય, તોપણ વિઘ્ન લાગે. ને તે બહુ ભક્તિ કરતા હતા પણ જ્ઞાન વિના ગોપાળાનંદ સ્વામીનો ત્યાગ કર્યો; ને પછી મેં બહુ જ વાતું કરી ને જ્ઞાન થયું તે પછી એમને સાચવવા પડ્યા નહિ. માટે સાધુ ઓળખ્યાથી અજ્ઞાન ટળે છે. ને ભગવદાનંદ સ્વામી આદિ કેટલાક પોતે તો ગોપાળ સ્વામીને મોટા સમજે, પણ શિષ્ય પૂછે તો તેને કહે નહિ ને મૂળગો દોષ દેખાડે.' (૩૯)

ભગવાનના મનુષ્યભાવમાં મોહ થયાની ઘણી જ વાત કરી, પણ ભગવાનમાં તો મનુષ્યભાવ કહેવાય જ નહિ. ને આપણે જેમ દેહ ને જીવ જુદા છે તેમ ભગવાનમાં કહેવાય નહિ. (૪૦)

મુક્ત હોય તે કામ-લોભના લાગમાં આવે જ નહિ, ને પોતાનું ભૂંડું દેખાય ને લાજ જાય એવું કર્મ તો કરે જ નહિ. (૪૧)

ધર્મ તો લાજે કરીને રહે છે ને ધનો ભક્ત[1] પણ મહારાજને આપણી પેઠે જ ભગવાનને જાણે છે, પણ નિયમમાં રહ્યો નહિ તો ધર્મથી ભ્રષ્ટ થઈ જવાણું. (૪૨)

લાભનો પાર નથી ને આમાંથી ધક્કો લાગે તો ખોટનો પણ પાર નથી. બહુ જ મોટો લાભ થયો છે, માટે કહેવાય તેવો નથી. (૪૩)

સારંગપુરનું અગિયારમું વચનામૃત વંચાવતી વખતે કોઈક હરિભક્તે

---

૧. શ્રીજીમહારાજને સર્વોપરી, સર્વાવતારી જાણી ઉપાસના કરનાર એક જ્ઞાની હરિભક્ત. ખાવાની આસક્તિને લીધે તેનું શરીર પુષ્ટ થયું, કામવાસના પ્રબળ થઈ ને પરસ્ત્રીગમન કરી નિયમ-ભ્રષ્ટ થયો.

પૂછ્યું જે, 'મૃત્યુ આડી ઘડી હોય ત્યારે ભગવાનમાં શી રીતે જોડાવાય ?' ત્યાર સ્વામી બોલ્યા જે, 'એને ભગવાનમાં જોડાવાની રુચિ હોય ને દેહનો અંત આવી જાય તો ભગવાન ને સાધુ તેની મદદ કરે, રક્ષા કરે, તેથી ભગવાન વિષે જોડાઈ જવાય. માટે રુચિ સારી રાખવી.' (૪૪)

વળી એમ બોલ્યા જે, 'જે વખતમાં ભગવાન ભજવાની જેવી રીત હોય તેવી રીતે ભગવાન ભજવા, તેમાં રામાવતારની રીત બીજી તથા કૃષ્ણાવતારની રીત બીજી તથા ઋષભદેવ ને પરશુરામની રીત બીજી ને શુકજીની રીત બીજી ને આજ મહારાજની રીત બીજી. માટે જે સમે જેવી ભગવાન ભજવાની રીત હોય તે પ્રમાણે ભગવાન ભજવા.' પછી કોઈક હરિભક્તે કહ્યું જે, 'મનુષ્ય દેહ ધરીને તમે ઓળખાણા, એ મોટી વાત થઈ.' ત્યારે કહે જે, 'હા, સાધુ તો પ્રાણથી પણ અધિક વહાલા થઈ ગયા છે.' (૪૫)

ગામ કુંકાવાવના કરસન ભક્તે પૂછ્યું જે, 'મને તો તમારા વિના જૂનાગઢમાં કોઈ પાસે બેસવું ગમતું નથી ને તમારા વિના કોઈની વાત સાંભળવી ગમતી નથી, માટે એકલો બેસી રહું છું.' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'એ તો રુચિ પ્રમાણે રહે છે.' (૪૬)

રણછોડ ભક્તે કહ્યું જે, 'વિપરીત દેશકાળ આવે છે ત્યારે ભગવાન સાંભરતા નથી ને ઉદ્વેગ થાય છે, માટે તેનું કેમ સમજવું ?' સ્વામીએ ઉત્તર કર્યો જે, 'ભગવાન સર્વકર્તા છે, કઠણ દેશકાળમાં તો કોઈને ભગવાન સાંભરે જ નહિ, પણ આ લોકમાં ચોંટાય તો નહિ ને આ લોકમાંથી વૈરાગ્ય થાય ને ચોંટાય નહિ, તે સારુ ભગવાન એને દુખિયો રાખે છે; માટે સર્વકર્તા ભગવાન સમજવા.' આ પ્રમાણે દેશકાળની ઘણી જ વાતું કરી. (૪૭)

હળિયાદથી નીકળીને બગસરામાં આવ્યા, ત્યાં વાત કરી જે, 'જે સમયમાં જેને હાથ કલ્યાણ કરવાનું ભગવાને સોંપ્યું હોય તેનાથી કલ્યાણ થાય; જેમ પરીક્ષિતને શાપ થયો ત્યારે વ્યાસજી આદિ ઘણા મોટા હતા પણ શુકજી આવ્યા ત્યારે કલ્યાણ થયું.' (૪૮)

આ સાધુ મનુષ્ય જેવા જણાય છે, પણ મનુષ્ય જેવા નથી ને આજ તો પ્રગટ ભગવાન છે, પ્રગટ સાધુ છે, પ્રગટ ધર્મ છે; ને આ સમામાં[૧] જેને નહિ ઓળખાય તેને પછવાડેથી માથું કૂટવું પડશે. (૪૯)

---

૧. સમયમાં.

પાપીનો વાયરો[1] આવે તો સાઠ હજાર વરસનું પુણ્ય જાતું રહે ને આ સાધુનો વાયરો આવે તો સાઠ હજાર વરસનું પાપ બળી જાય ને પુણ્ય થાય. (૫૦)

આપણને તો ભગવાને રાજી થઈને પોતાનું અક્ષરધામ બક્ષિસ આપ્યું છે ને ભગવાન એવા ઉદાર છે જે, જેના ઉપર રાજી થાય છે તેને પોતાનું ધામ બક્ષિસ આપી દિયે છે. ને સત્સંગ તો પછવાડેથી દસ હજાર ગણો થાશે પણ આ સાધુ ને આ વાતું નહિ મળે; ને મહારાજ પ્રગટ થયા ત્યારે આ સાધુ દીઠા, નહિ તો આ સાધુ બીજે હોય નહિ. (૫૧)

વાંકિયામાં બહુ જ વાતું કરીને કહ્યું જે, 'આવી વાતું તો પારસો[2] વળે છે ત્યારે થાય છે, નીકર થાય નહિ. ને આ વાતું ફરીને જન્મ થાવા દે તેવી નથી. (૫૨)

પાંડવ ભગવાનના પ્રતાપે કરીને દુઃખને જેમ સમુદ્ર, ગાયના પગલા જેટલો તરવાને સુગમ થાય તેમ તરી ગયા. માટે આપણે તો કામ, ક્રોધ જીતવા એ તો તીમંગળથી[3] ને દુર્યોધનના સૈન્યથી પણ બળિયા છે; પણ ભગવાનની આજ્ઞામાં રહ્યાથી તરી જવાશે. માટે ભગવાનના પ્રતાપનું બળ રાખવું. (૫૩)

જૂનાગઢમાં કડવા વાણિયાને વાત કરી જે, 'દેહ હોય તે દોષ તો હોય, પણ ભગવાન માંહી પેઠા છે તે દેહ પડશે પણ ભગવાન માંહીથી નીકળે તેવા નથી.' (૫૪)

ગામ બાબાપરમાં હરિભક્તને કહ્યું જે, 'જે છે તે તો આંહીં આવ્યું છે ને જૂનાગઢમાં તો હવે ડુંગર છે.' (૫૫)

ગામ વાંકિયામાં વાત કરી જે, 'મુક્ત હોય તેને વિષય ગમે નહિ ને અક્ષરધામમાં ભગવાન છે અને આંહીં જે આવ્યા છે તેના તે ત્યાં છે પણ આ ભગવાનમાં ને ત્યાં છે તેમાં લગાર[4] ફેર નથી એમ સમજવું. તે જ માયાને તરવાનું છે.' (૫૬)

---

૧. પવન.

૨. ગાય પોતાના વાછરડા માટે હેત - ઉમળકાથી દૂધ છોડે છે તેને પારસો મૂક્યો કહેવાય.

૩. આ નામનો રાક્ષસ.

૪. લેશમાત્ર.

અક્ષરધામ ને અક્ષરના મુક્તે સહિત ભગવાન આંહીં આવ્યા છે ને ભગવાનને કાંઈ જોઈતું નથી ને ધર્માદો-નામવેરો[1] લે છે તે તો સેવા અંગીકાર કરે છે ને ત્યાગી ગૃહસ્થ બે મળીને જીવુંના કલ્યાણ કરવા વાસ્તે રીત બાંધી છે, ને ગૃહસ્થાશ્રમ છે તે વહેવાર તો કરવો, પણ તેનું ભજન કરવું નહિ, ને બધુંય પામ્યા છીએ પણ ભગવાન નહોતા પામ્યા તેને પણ પામ્યા, ને એમ જાણશો જે હવે કાંઈ પામવાનું બાકી રહ્યું હશે ? પણ કાંઈ રહ્યું નથી; બધુંય પામી રહ્યા છીએ. (૫૭)

ગામ દેવરાજિયામાં વાત કરી જે, ‘દેહને મૂકીને જેને પામવા હતા, જેને મળવું હતું, તે ભગવાન આપણને મળ્યા, ને દેહ મૂકીને ભગવાનને પામવા હતા, સાધુને પામવા હતા, તે ભગવાન ને સાધુ આ આપણને મળ્યા એ જ છે,’ એમ ગાદી ઉપર હાથ પછાડીને કહ્યું. ‘ને આ સાધુ છે તે ભગવાનનું ધામ છે, તેને દેહ છતે જ પામ્યા છીએ ને કોઈના વાંકમાં ન આવીએ માટે શિક્ષાપત્રી પાળવી, એટલા વાસ્તે જ મહારાજે કરી છે.’ (૫૮)

પ્રગટ ભગવાન છે, પ્રગટ સાધુ છે, પ્રગટ મોક્ષ છે. માટે ધર્મમાં રહીને આવરદા પૂરી કરવી. બહુ જ મોટો લાભ થયો છે તેને સાચવવો, નીકર જેમ ચિંતામણિને કોઈક આંખમાં ધૂળ નાખીને લઈ જાય તેમ લઈ જશે. ને ભગવાનનો એટલો પરચો છે જે ભગવાન વિના બીજાથી આટલા જીવનાં અંતર શુદ્ધ થાય નહિ, ભગવાન હોય તે અંતર ઝાલે ને આ તો બહુ જ લાભ થયો છે, તે શું જે, મહારાજનું પ્રગટ થાવું ને તેવામાં આપણો જન્મ થયો, ત્યારે આ વાતું મળી છે, તે તો બહુ જ લાભ થયો છે એમ ઘણી વખત કહ્યું. (૫૯)

સમાધિથી નિર્ગુણ ન થયા ને જ્ઞાનથી નિર્ગુણ થયા ત્યારે ચતુર્ભુજ-દાસજીએ પૂછ્યું જે, ‘સંતને ને ગૃહસ્થને સરખા નિર્ગુણ કેમ કહ્યા ?’ ત્યારે સ્વામીએ ઉત્તર કર્યો જે, ‘એક તો નાગો બાવો હોય તેને સમુદ્ર તરવો હોય ને ઉચાળાવાળાને[2] પણ સમુદ્ર તરવો હોય તો બેયને વહાણનું કામ પડે, મરને[3]

---

૧. સાંપ્રદાયિક પરંપરામાં શિક્ષાપત્રીના ૧૪૭મા શ્લોક મુજબ દશમો કે વીસમો ભાગ ભગવાનને અર્પવો તે ધર્માદો. ધર્મવંશીના નિભાવ માટે સંપ્રદાયમાં હરિભક્તો ઘરના સભ્ય દીઠ આઠ આના આપે તે નામવેરો.

૨. ઘરવખરીવાળા ગૃહસ્થને.

૩. ભલેને.

કૌપીન પણ ન પે'રતો હોય પણ સમુદ્ર તરાય નહિ. માટે વહાણમાં નાગો બાવો બેસે ને ઉચાળાવાળો ગૃહસ્થ બેસે, તેને તો બાયડી હોય, છોકરાં હોય, ભેંસ હોય, રેંટિયો હોય, તે બધુંય સમુદ્ર બરાબર તરે. ને તે વિના તો દ્રવ્યને અડતા ન હોય, અષ્ટ પ્રકારનું બ્રહ્મચર્ય પાળતા હોય, ને મહાત્યાગી હોય પણ ભગવાન ન મળ્યા હોય તો તેનું કલ્યાણ ન થાય ને માયાને ન તરે ને ગૃહસ્થનું કલ્યાણ થાય ને માયાને તરે. પછી મધ્યનું અગિયારમું વચનામૃત વંચાવીને વાત કરી જે, ગૃહસ્થમાત્ર આ વચનામૃત સમજે તો અંતરે શાંતિ રહે ને આ વાત અટપટી છે.' ત્યાં દૃષ્ટાંત દીધું જે, 'ભોગાવાની રેતીમાં ચૈત્ર મહિનાના તાપમાં ઢૂંઢિયો[1] બેઠો હોય તેને દેખીને એમ જાણે જે આનું કલ્યાણ થાશે પણ એનું કલ્યાણ નહિ થાય, ને ગૃહસ્થ હોય તેને બાયડી હોય, આઠ છોકરાં હોય, સોળ હળ હોય, સોળ ભેંશું હોય, એ આદિક હોય, તેને દેખીને એમ જાણે જે આનું કલ્યાણ નહિ થાય, પણ તેને ભગવાન મળ્યા છે તો એ બધાયનો મોક્ષ થાશે. આ વાત તો જેમ કોઈકને ઘી ખાધાથી રોગ થયો હોય ને પાછો ઘી ખવરાવીને મટાડે તેવી છે. તે બીજાને સમજાય નહિ, મહારાજને જ સમજાય, ને એ પ્રશ્નનો ઉત્તર પણ મહારાજથી જ થાય, બીજાથી થાય નહિ. એના એ રજોગુણ, તમોગુણ ને સત્ત્વગુણ તેથી નર્કમાં જવાય ને એના એ ગુણથી મોક્ષ થાય. તે ઉપર શ્લોક બોલ્યા જે, **આમયો યેન ભૂતાનાં ।।**[2] (૬૦)

અક્ષરધામ બહુ જ છેટું છે, પણ આપણને ભગવાને થડમાં[3] કર્યું છે. આ મનુષ્ય જેવા થઈને બેઠા છીએ ને આપણને અક્ષરધામના મુક્ત જેવી વાતું સમજાય છે ને કરાય છે, તે ભગવાનનો ને આ સાધુનો અનુગ્રહ છે. ને આવો સમાગમ મળ્યો છે ને અહો ! અહો ! નથી થાતું તે તો આ વાત કોઈ દિવસ કરી નથી. આ લોકનું જ કૂટ્યું છે. (૬૧)

---

૧. એક પ્રકારના જૈન સાધુ.

૨. હે સદાચારી વ્યાસ ! પ્રાણીઓને જે પદાર્થના અયોગ્ય સેવનથી રોગ થાય છે, તે જ પદાર્થ જો શુદ્ધ કરીને યોગ્ય પ્રમાણમાં યોગ્ય રીતે સેવન કરાય તો તે જ પદાર્થ તે રોગને દૂર કરે છે. તેવી જ રીતે કર્મ મનુષ્યોના સંસારના કારણ બનતાં હોવા છતાં તે જ કર્મ અનાસક્ત ભાવે ઈશ્વરાર્પણ ભાવથી કરાય તો તેની નિવૃત્તિ થઈ શકે છે. (ભાગવત : ૧/૫/૩૩-૩૪)

૩. નજીક, પાસે.

ગામ ચાડિયામાં વાત કરી જે, 'ઘરમાં રહેવું તે મહેમાનની પેઠે રહેવું.' (૬૨)

બ્રહ્મા બેઠા હોય ત્યાં શુકજીથી તથા સનકાદિકથી વાત થાય નહિ, કેમ જે, લોકમાં એમની વાત પ્રમાણ થાય નહિ; શાથી જે તેમની લોકમાં પ્રસિદ્ધિ નહિ, ને જેનું લોકમાં પ્રમાણ થતું હોય તેનું તો ઠેકાણુંય ન હોય. (૬૩)

ઉપાસના દૃઢ હોય ને ધન-સ્ત્રીમાં લેવાઈ જાય, તે અલ્પ દોષ કહેવાય. ત્યારે હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, 'લોકમાં તો જે ન લેવાતો હોય તેનું સારું દેખાય.' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'લોકનું શું કામ છે ? મૂળ તપાસો ને !' (૬૪)

ગામ માળિયામાં આ વાત કરી જે, 'આ તો ભગવાન છે, સાધુ કે વેરાગી નથી.' (૬૫)

ગામ પીઠવાજાળમાં વાત કરી જે, 'કોઈ કહેશે જે અક્ષરધામ કેવું હશે ? તો આપણે તો ભગવાન દીઠા છે, અક્ષરધામમાં રહેનારા દીઠા છે, ભગવાનની હજૂરના ને ભગવાનની પાસે રહેનારા દીઠા છે, ને કાનમાં વાતું કરી છે, હવે તો તેજ દેખાતું નથી એટલું બાકી છે. માટે આ સાધુ છે તેમાં જ ભગવાન રહ્યા છે, માટે વિશ્વાસ રાખજો.' (૬૬)

ગામ ચરખામાં વાત કરી જે, 'બહુ મોટો લાભ થયો છે, માટે બાજરો ભેળો કરીને સાધુ પાસે બેસી રહેવું.' (૬૭)

મહારાજ કહેતા જે, 'હરિજનના અવગુણ હું જોતો નથી. અવગુણ દેખાય છે તો આડું જોઉં છું. જેમ લોકમાં મા-બહેનને ઉઘાડા દેખે તો આડું જુએ તેમ.' (૬૮)

આપણે ખોટ્ય કેટલી છે, તો જેવા મળ્યા છે તેવો મહિમા જણાતો નથી, ને જેવો લાભ થયો છે તે પણ જણાતો નથી, જેમ ગાયકવાડનો[1] છોકરો મૂળા સારુ રુએ, એટલી ખોટ્ય છે. (૬૯)

ગામ ઓળિયામાં વાત કરી જે, 'આ સાધુ ઓળખાણા એ મોટી વાત છે, આ સાધુ ઓળખાય તેવા નથી, આ તો પરદેશી સાધુ છે, ને ઓળખાણા એ તો આશ્ચર્ય જેવું છે.' (૭૦)

ગામ મોટા ગોખરવાળામાં વાત કરી જે, 'ભગવાન થકી જ ભગવાન ઓળખાય છે.' (૭૧)

---

૧. વડોદરાના રાજા સયાજીરાવ.

સંકલ્પ કરે તેને મહારાજ કશું આપે નહિ. ત્યાં દૃષ્ટાંત, ‘એક વખત મહારાજ દહીં ને ભાત જમતા હતા, તે વખતે બધાયે સંકલ્પ કર્યા ને મેં સંકલ્પ ન કર્યો; તેથી બોલાવીને પ્રસાદી આપી.’ (૭૨)

ગામ નાના ગોખરવાળામાં વાત કરી જે, ‘ભગવાનને અર્થે પૂર્વે કરેલું તેનું ફળ આપવા સારુ મહારાજ અમને મૂકી ગયા છે.’ (૭૩)

સાધુ સેવ્યા હોય ને નિર્વાસનિક હોય તોપણ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તથા પર્વતભાઈ તથા ગોવર્ધનભાઈની પેઠે છોકરાં તો થાય, પણ તેમને વિષયનું ભજન ન થાય અને વાસનિક હોય ને સાધુ ન સેવ્યા હોય, તે તો વનમાં આસન કરે તોપણ પ્રીતિ તો ગામમાં જ હોય. ને ત્યાગ કરે તોપણ તેનું જ ભજન થાય અને સાધુ સેવ્યા હોય તેને વિષયનું ભજન ન થાય ને દેહે કરીને ક્રિયા કરે. (૭૪)

ગામ સાવરથી આવતાં રસ્તામાં વાત કરી જે, ‘સમાગમ વિના ખોટ્ય રહે ને બળિયો હોય તો એટલે જ રહે પણ સંગ વિના વૃદ્ધિ પામે નહિ, ને સમાગમ વિના વાસના તો રહે, પણ આપણા સ્વામી છે તેને આપણી ચિંતા છે, તે કોઈક એવા મોટાનો જોગ મેળવી કસર ટળાવશે ને આ વાતું હમણાં તો જણાતી નથી પણ આગળ જાતાં મોટાં ઝાડ થાશે.’ (૭૫)

સંગ ત્રણ પ્રકારનો છે, તેમાં વિષયનો સંકલ્પ ન હોય તે ઉત્તમ, ને વાસનાને દબાવીને આજ્ઞામાં વર્તે તે મધ્યમ, ને આજ્ઞા લોપે તે અધમ. ને કૃપાનંદ સ્વામી જેવા તો ભગવાનના સાધર્મ્યપણાને પામેલા, તેથી તેને ભગવાન કહેવાય, પણ એ વાત બીજાને કહેવાય નહિ. શાથી જે, કોઈ માને નહિ ને આ તો વગડો[1] છે તેથી કહેવાય. (૭૬)

શ્વપચ હોય ને તે અમૃત પીએ તો તે અમર થઈ જાય. (૭૭)

ગોલોકમાં વિષય ભોગવે છે ને જ્ઞાન છે તેથી પાછી દાઝ પણ થાય છે. (૭૮)

ગઢડામાં વાત કરી જે, ‘એકને તો એવું આવડે જે પ્રવૃત્તિમાં રાખે પણ કાંઈ અડવા દે નહિ, ને એક તો એવો ખોસી મૂકે તે કોઈ દિવસ નીકળી શકે જ નહિ. આપણે તો બહુ કાળની વાત નથી, આપણે મૂકવું નથી, પણ આપણને મળ્યા છે એ સાધુ રહેવા દે તેવા નથી. આપણે તો એ સાધુનું કામ

૧. એકાંત જંગલ.

છે, એ મળ્યા એટલે કોઈ વાતની ફિકર નથી.' (૭૯)

ગામ ગઢડામાં વાત કરી જે, 'સત્ત્વગુણની મૂર્તિ હોય તેને ભગવાનનો નિશ્ચય ન થાય અને તમોગુણની મૂર્તિ હોય તેને ભગવાનનો નિશ્ચય થાય.' ત્યાં આલશીનું[1] તથા મયારામ ભટ્ટનું[2] દૃષ્ટાંત દીધું. માટે ગુણનો કાંઈ મેળ નથી. માટે રજોગુણ, તમોગુણ ને સત્ત્વગુણ એ ત્રણથી પર ગુણાતીત થાવું એ ઠીક છે. (૮૦)

ધનમાંથી આસક્તિ ટળી ગઈ હોય તેનાથી દ્રવ્ય ઉપાર્જન[3] કરવાનો પ્રયત્ન થાય નહિ ને વ્યવહાર કરે તો તે ન કર્યા જેવો કરે. તે ઉપર માવા ભક્તનું[4] દૃષ્ટાંત દીધું. (૮૧)

ગઢડામાં વાત કરી જે, 'આપણે ભગવાનમાં પ્રીતિ છે, પણ જણાતી નથી.' તે ઉપર મહારાજનું કહેલું દૃષ્ટાંત દીધું જે, 'જીવાખાચરને ગરાસમાં હેત છે પણ હમણાં કાંઈ જણાતું નથી, પણ તેને કોઈ લેવા આવે ત્યારે જણાય; તેમ આપણને કોઈ સત્સંગ મુકાવવા આવે ત્યારે હેત જણાય.' (૮૨)

બોટાદ જતાં રસ્તામાં વાત કરી જે, 'જેને સુખિયું રહેવું હોય તેને પોતાથી દુખિયા હોય તેને સંભારવા, પણ પોતાથી સુખિયા હોય તેના સામું જોવું નહિ, કેમ જે, સુખ તો પ્રારબ્ધને અનુસારે મળ્યું છે.' (૮૩)

મહારાજે અનેક પ્રકારનાં સાધન, નિયમ બતાવ્યાં છે તેમાં મુખ્ય

---

૧. ઘાંચીનો ધંધો કરનાર મુસ્લિમ ભક્ત. શ્રીજીમહારાજમાં અનન્ય પ્રીતિ ને નિર્દોષ-બુદ્ધિનો તેને નિશ્ચય હતો.

૨. વર્ણાશ્રમધર્મમાં ચુસ્ત રહેનાર પવિત્ર બ્રાહ્મણ. એક વાર શ્રીજીમહારાજે રમૂજમાં કહ્યું : 'ભટ્ટજી ! અમે તમારા લાલજીમાં રહીને થાળ જમ્યા.' ત્યારે તેઓ કહે : 'અરર ! મહારાજ ! મારા લાલજીને અભડાવ્યા !'
ભટ્ટજીને ભગવાનપણાનો નિશ્ચય ખરો પણ આ લોકમાં કાઠી-દરબારોની સાથે એમના હાથનું મહારાજ જમે તેથી મહારાજને 'વટલાઈ ગયેલા' તેઓ માનતા. આમ, સત્ત્વગુણીને પણ નિશ્ચયમાં ખામી રહે છે. ભટ્ટજીને સત્સંગનું ખૂબ મમત્વ. મહારાજે સૌ પ્રથમ ધર્માદો ઉઘરાવવા તેમને રાખેલા. શિક્ષાપત્રીમાં મહારાજે તેમનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

૩. પ્રાપ્ત.

૪. મૂળ થાણાગાલોલ ગામના ગૃહસ્થ હરિભક્ત. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના યોગમાં આવ્યા પછી માવા ભક્ત જૂનાગઢમાં વધુ રહેતા. સ્વામી કહેતા : 'થાંભલાને સંકલ્પ થાય તો માવા ભક્તને થાય. એમની અહંગ્રંથિ ટળી ગઈ છે.'

બ્રહ્મચર્ય છે; અને મહારાજનો અવતાર થયો છે તે તો મૂળ અજ્ઞાનનો નાશ કરવાને અર્થે થયો છે, તે અનેક પ્રકારથી ફેરવીને એ વાત સમજાવશે. તે મૂળ અજ્ઞાન શું, ત્રણ દેહથી જુદું પોતાનું સ્વરૂપ ન સમજે ને ભક્તિ કરે, એ જ છે. ને આ વાત કરોડ જન્મ ધર્યે પણ સમજાય નહિ, મોટા સાધુ સમજાવે ત્યારે સમજાય. (૮૪)

મોટા સાધુનો અવગુણ નહિ હોય ને કાંઈ દોષ હશે તો તેની ભગવાનને ફિકર છે, પણ મોટા સાધુનો અવગુણ હશે તેનું તો પાપ વજ્રલેપ થાશે. (૮૫)

આગળ ધોળકા, અમદાવાદ આવે છે તેમાં કશુંયે જોવું નહિ; ને જે જોવાનું છે, પૂજવાનું છે, સેવા કરવાનું છે, તે તમારા ભેગું છે, માટે તેના સામું જોઈ રહો. પણ આ વાત સમજાય તેવી નથી. ને બધાય એમ કહે છે જે, ગોપાળ સ્વામી, નિત્યાનંદ સ્વામી દેહ મૂકી ગયા. હવે કેની પાસે જઈએ ? પણ રઘુવીરજી મહારાજ બહુ જ મોટા હતા તે દેહ મૂક્યા પછી જણાણા. ને આપણને બહુ જ લાભ થયો છે, તેનો મહિમા બ્રહ્માના કલ્પ સુધી કહીએ તોપણ પાર આવે નહિ ને ન સમજાય તો ખોટ્ય પણ બહુ છે, તેનો પણ બ્રહ્માના કલ્પ સુધી કહેતાં પાર આવે નહીં. આ પ્રમાણે પ્રગટ સ્વરૂપ ઓળખવાની ઘણી જ વાતું કરી. (૮૬)

ધોળકામાં વાત કરી જે, 'મહારાજના મળેલા દેહ મૂકી દેશે તે પછી કોઈક મુક્તને દેહ ધરાવશે તે પણ આ સંપ્રદાયમાં જ દેહ ધરાવશે, કારણ કે આવો શુદ્ધ સંપ્રદાય બીજો કોઈ નથી.' (૮૭)

અમદાવાદમાં વાત કરી જે, 'હાલ મહારાજ પ્રગટ છે તેમ જ જ્ઞાન આપે છે, તેમ જ નિયમમાં રાખે છે, તેમ જ ધર્મ પળાવે છે, તેમ જ ઉપદેશ આપે છે.' (૮૮)

વરતાલમાં વાત કરી જે, 'બીજું કાંઈ કરવાનું નથી, એના થઈને એને જીવ સોંપી દેવો, એટલે બધુંય કરી રહ્યા છીએ. અને અક્ષરધામમાં મહારાજ આમ ને આમ ઉત્તરાદે મુખારવિંદે બેઠા છે,' એમ વાત કરીને પગના અંગૂઠાથી તે શિખા પર્યંત હાથની આંગળીએ કરીને બતાવ્યું. (૮૯)

જે જે લખ્યું તે વાંચ્યું નહિ, તો તે લખ્યું તે ન લખ્યું; ને કદાપિ વાંચ્યું પણ તેમાં શરત ન રાખી, તો તે વાંચ્યું તે ન વાંચ્યું. ને કદાપિ શરત રાખી પણ તેમ કરવાને માર્ગે ન ચલાય, તોપણ શું ? માટે રજ, તમ ન હોય ને સત્ત્વની પ્રવૃત્તિ

હોય ત્યારે સ્થિર થઈને સ્થિર મને વાંચીને મનનો તપાસ કરવો, તો તે સમાસ કરે. તે મનના તપાસનું કહ્યું છે જે, શબ્દ સર્વે જુદા જુદા પોતાના ઉરમાં લેવા ને તપાસવા; ને એમ થાય છે કે નહિ, તેનો તપાસ કરીને એમ જ કરવું. (૯૦)

જેમ કોઈકના ઘરમાં ચિંતામણિ દાટી હોય પણ તે ખોદીને કાઢે નહીં ત્યાં સુધી દરિદ્રી રહે છે, તેમ આત્મા-પરમાત્માનું જ્ઞાન છે. (૯૧)

જ્યારે જ્યારે કામાદિક આવે ત્યારે ત્યારે ઉપેક્ષા કરવી, કહેતાં એના સંકલ્પ મૂકીને બીજી ક્રિયામાં પ્રવર્તવું, એટલે તે સંકલ્પનું જોર ચાલે નહિ. તેમાં દૈત્યનું દૃષ્ટાંત દીધું જે, વજ્રે કરીને ન મૂઓ ને ભગવાને કહ્યું તેથી દરિયાના ફીણે પ્રહ્‌લાદે માર્યો ત્યારે મૂઓ,[1] તેમ તે કામાદિકના સંકલ્પ ટાળવાના ઉપાય પણ કહ્યા છે, પણ તે સર્વે ઉપાય કરતાં તે સમે બીજી કોઈક ક્રિયામાં મંડવું. તેથી ઓલ્યો સંકલ્પ ટળી જાય. (૯૨)

પ્રથમ સાધન દશામાં તો પૂરું જ્ઞાન ન થાય, ત્યાં સુધી સુખ પણ ન આવે. તે ઉપર દૃષ્ટાંત દીધું જે, જેમ થોડો વરસાદ થાય ને નદીમાં નવું-જૂનું પાણી ભેળું થાય તે મૂળગું બગડે. પછી ઘણો વરસાદ થાય ત્યારે સર્વે નવું પાણી થાય; તેમ પરિપૂર્ણ જ્ઞાન થાય ત્યારે સુખ થાય. (૯૩)

મહારાજનું કહેલું કહ્યું જે, જ્યાં સુધી પોતાને પુરુષ મનાશે ત્યાં સુધી સ્ત્રી જોશે ને જ્યાં સુધી પોતાને સ્ત્રી મનાશે ત્યાં સુધી પુરુષ જોશે, તે ગોલોક સુધી જોશે. માટે **નિજાત્માનં બ્રહ્મરૂપં** એ સિદ્ધાંત છે. (૯૪)

પૂર્તકર્મ[2] છે એ સર્વે અશાંતિકૃત છે ને કથાવાર્તામાં જ સુખ છે. બીજાં

---

૧. ભાગવતમાં મૂળ કથા આ પ્રમાણે છે : સમુદ્રમંથન પછી થયેલા દેવાસુર સંગ્રામમાં નમુચિ ને ઇન્દ્ર વચ્ચે ઘમાસાણ યુદ્ધ થયું. ઇન્દ્રે વજ્ર ફેંક્યું પણ નમુચિને ચામડી પર ઉઝરડો પણ પડ્યો નહીં ! આથી, તેને આશ્ચર્ય થયું કે જે વજ્રથી મેં પર્વતો ભેદેલા એ જ વજ્ર આ તુચ્છ નમુચિ પર કેમ કશું જ કરી શક્યું નહીં ! બરાબર એ જ વખતે આકાશવાણી થઈ કે નમુચિને મારું વરદાન છે તેથી સૂકાથી કે ભીનાથી તે મરશે નહીં, તેથી બીજો ઉપાય શોધ. 'તાં દૈવીં ગિરમાકર્ણ્ય મઘવાન્ સુસમાહિતઃ । ધ્યાયન્ ફેનમથાપશ્યદ્ ઉપાયમુભયાત્મકમ્ ॥' ઇન્દ્રે વિચાર કર્યો ને સમુદ્રના ફીણ તેની નજરમાં આવ્યાં. તે નમુચિ પર ફેંક્યાં ને તેનું મસ્તક છેદાઈ ગયું ! (૮/૧૧/૩૭-૪૦) શ્રીમદ્‌ભાગવતની આ કથામાં સ્વામીએ કર્ણોપકર્ણ સાંભળીને પ્રહ્‌લાદનું પાત્ર પ્રયોજ્યું છે.

૨. જનતાના લાભાર્થે કૂવા-તળાવ ખોદાવવાં, રસ્તા બનાવવા આદિ કાર્ય.

સર્વ કામ કરનારા ઘણા છે, જે આજ્ઞા કરીએ તેમાં તૈયાર છે ને કરવાનું તો ધ્યાન છે ને એમાં જ સુખ છે. એ વાતે અટકે, પણ કર્યા વિના છૂટકો નથી. નિદ્રા ને સ્ત્રી બરાબર કહ્યાં છે. (૯૫)

આત્યંતિક પ્રલય જે જ્ઞાનપ્રલય[1] ત્યાં સુધી સમજવાનું છે ને જ્ઞાન-પ્રલય જેણે કર્યો હોય, તે સાથે જોડાય ત્યારે થાય. (૯૬)

મંદિર છે તે સોનાનાં થાય કે દેહે સુકાઈ જાય, એ આદિક ગમે તેટલાં સાધન કરો, પણ હું જેવો છું તેવો જાણે ત્યારે રાજી થાઉં છું, એમ મહારાજે કહ્યું છે. (૯૭)

પોતાને જીવરૂપ માને તેમાં તો દોષ રહ્યા છે ને અક્ષરરૂપ માને તો તેમાં દોષ જ નહીં. ને અક્ષરમાં જાવું છે એમ રહે છે, પણ અક્ષર પોતાને માને ત્યારે જાવાનું ક્યાં રહ્યું ? (૯૮)

આપણો જન્મ બે વાત સાધવા સારુ થયો છે, તેમાં એક અક્ષરરૂપ થાવું, એમાં દેહ અંતરાયરૂપ છે; ને બીજું ભગવાનમાં જોડાવું, તેમાં સંગ અનેક પ્રકારના અંતરાયરૂપ છે. એ બે ખોટ ટાળવી. (૯૯)

પોતામાં જે જે ગુણ હોય તે બીજાને દેખાડે તે કનિષ્ઠ, ને જે દેખાડે નહીં ને ઢાંકે નહીં તે મધ્યમ, ને જે ઢાંકી રાખે છે તે ઉત્તમ પુરુષ છે. ને મોટા હોય તે આપણા ઠેરાવ[2] ને આપણી રુચિ અનુસારે પ્રતિપાદન કરે. (૧૦૦)

એક તો પતિનો ગર્ભ ને એક તો પરપુરુષનો ગર્ભ, તેમાં ફેર છે તેમ ભગવાનનું બળ ને સાધનનું બળ તેમાં ભેદ છે એમ મહારાજે કહ્યું છે. (૧૦૧)

શાસ્ત્ર છે તે કાર્ય છે ને મોટા છે તે કારણ છે. (૧૦૨)

નિરંતર પોતે પોતાનો તપાસ કરવો ને પાછું વળીને જોવું જે, આ કરવાનું છે ને હું શું કરવાને આવ્યો છું ને શું થાય છે ? (૧૦૩)

રુચિવાળા પાંચ ભેગા હોય કે બે ભેગા હોય, તોપણ લાખ - કરોડ ભેગા છીએ, ને તે વિના તો ગમે તેટલા ભેગા હોય તોપણ એકલા છીએ. (૧૦૪)

મોટાનો સંગ કરે તો ધ્યાન-ભજનને ઘસારો આવે ને ધ્યાન-ભજન કરે તો સંગમાં ઘસારો આવે, તેમાં શું કરવું ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર કર્યો જે, ‘સંગ

---

૧. પ્રકૃતિપુરુષથી પર જ્ઞાન(અક્ષરબ્રહ્મ)માં સ્થિતિ થાય, તો પ્રકૃતિપુરુષ ને પ્રકૃતિ-પુરુષનું કાર્ય કાંઈ નજરમાં ન આવે. (જુઓ : વચ. ગ.પ્ર. ૨૪)

૨. નિશ્ચય.

કરવો; સંગ થાશે તેમાંથી વિષય ટળવાના છે, પણ સંગ વિના વિષય કેમ ટળશે ?' (૧૦૫)

વિષય ન ભોગવે તો ચિંતવન થાય, ને બહુ બળ થાય તો ભોગવવું પણ અંતે ન ભોગવવું ને મૂકવું એ જ સિદ્ધાંત છે. (૧૦૬)

મોટા સાથે જીવ જોડે ત્યારે દોષ ટળી જાય છે ને તેના ગુણ આવે છે, તેમાં દૃષ્ટાંત જેમ કાચને સૂર્ય સામો રાખે છે તેમાંથી દેવતા થાય છે.[1] (૧૦૭)

આપણને મહારાજ મળ્યા તે આપણે અક્ષરરૂપ માનવું, પણ દેહ હું નહિ. ને વિષય પરાભવ કરે એ તો દેહનો રાહ જ છે, તોપણ અક્ષર માનવું. (૧૦૮)

ભગવાનનો નિશ્ચય છે પણ જો કોઈક મંદિર આંચકી લીયે ને ભગવાન કાંઈ સહાય ન કરે તો કેટલાકનો નિશ્ચય ટળી જાય ને દૃઢ નિશ્ચયવાળાને તો સર્વ ટળી જાય પણ સંશય થાય નહિ. (૧૦૯)

સર્વોપરી જ્ઞાનને મતે તો આ લોક ને આ લોકનો વ્યવહાર એ કાંઈ નથી, આ લોક તો અનેક પ્રકારે અંતરાય[2] કરે છે. (૧૧૦)

શહેરનું સેવન, ભંડાર, કોઠાર, રૂપિયા, અધિકાર એ આદિ જીવને બગાડવાના હેતુ છે. (૧૧૧)

મોટાનું સેવન એક વરસ કર્યું હોય તોપણ તેની મોટા ખબર લીયે છે. જેમ આરુણિ,[3] ઉપમન્યુ[4] કૂવામાં પડી ગયા હતા ત્યારે તેના ગુરુ ખોળતાં ખોળતાં ત્યાં ગયા તેમ. (૧૧૨)

ઐશ્વર્ય તો દૈત્યમાં પણ છે, પૃથ્વીનું ટીપણું વાળીને લઈ ગયો. માટે એમાં માલ ન માનવો. (૧૧૩)

---

૧. બિલોરી કાચને સૂર્ય સામે રાખવાથી તેમાં કિરણો એકત્ર થતાં એક જ કિરણમાં બધી ગરમી ભેગી થાય છે. નીચે રૂ કે છાણું મૂકવાથી તેમાં આગ લાગે છે.

૨. વિઘ્ન.

૩. ધૌમ્ય ઋષિનો શિષ્ય. ક્યારામાં વરસાદનું પાણી ભરાતા પાળો તૂટું તૂટું થઈ ગયો. ત્યારે આ આરુણિ દેહની પરવા કર્યા વગર આડો સૂઈ ગયો હતો. બીજે દિવસે સવારે શોધતાં મળી આવ્યો. ગુરુ તેના પર પ્રસન્ન થયા.

૪. ધૌમ્યનો બીજો શિષ્ય. તેને ગાયો ચરાવવા મૂકેલો. પણ ઘી-દૂધ વગેરે ખાવાં બંધ કરાવેલાં. એક વાર ભૂખ લાગતાં આકડાનું દૂધ તેણે પીધું ને આંખોમાં તે પડ્યું તેથી અંધ થયો. ચાલતા કૂવામાં પડ્યો. ગુરુએ તેને બહાર કાઢી શાબાશી આપી.

બે પ્રકારનું સુખ છે તે એક તો જ્ઞાને કરીને સુખિયા ને એક તો ભગવાનની મૂર્તિના ધ્યાને કરીને સુખિયા છે. ને સાંખ્ય ને યોગ એ બેમાંથી એક હોય તો સુખી થાય છે. (૧૧૪)

લાડવા જમવા ને પતરાવળું જે દેહ તે નાખી દેવું. (૧૧૫)

ખરેખરી ભગવાનની ઉપાસના થઈ હોય તેને કો'ક નર્કના કુંડમાં નાખે તો ત્યાં પણ આનંદ રહે; કેમ જે, જુઓને, આ દેહ છે તે પણ નર્કનો કુંડ જ છે. તોપણ જીવ તેમાં ચોંટ્યો છે. (૧૧૬)

સો કરોડ રૂપિયા હોય ને એક દોકડો[૧] ખોવાઈ જાય તો તે ગણતીમાં નહિ. તેમ ભગવાનનો મહિમા સમજાય તેને કોઈ વાતની ગણતી ન રહે. (૧૧૭)

જ્ઞાન તો નિવૃત્તિમાં થાય, પણ આખો દિવસ નવરું રહેવાય નહિ, તે સારુ પ્રવૃત્તિમાં જોડીએ છીએ, નીકર દેહાભિમાની થઈ જવાય. (૧૧૮)

કેટલાકને મન રમાડે છે ને કેટલાક મનને રમાડે છે. આ વાત નિત્યે વિચારવા જેવી છે. (૧૧૯)

વાસનાવાળો અક્ષરધામમાં જાય કે ન જાય ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર મહારાજે કર્યો જે, 'લીમડે ઊંચી વસ્તુ બાંધી હોય તેને જે છોડવાનો દાખડો કરતો હોય, ને તેનાથી તે ન છૂટે તો તેને બીજો છોડી આપે; તેમ વાસના ટાળવાના ઉપાય કરતો હોય તેને ભગવાન સહાય કરે છે.' (૧૨૦)

ભગવાનનું સુખ નથી આવતું તેનું શું કારણ છે ? ત્યારે બોલ્યા જે, 'એને વિષય અધ્ધર રાખી મૂકે છે.' (૧૨૧)

ભગવાન મળવા કઠણ છે, તેમ જ આ સાધુ મળવા કઠણ છે, તેમ વિષય મૂકવા પણ કઠણ છે. (૧૨૨)

વરસાદ સુખદાયી છે પણ જેના ઘરમાં પાણી ભરાય તેને દુઃખકારક છે, ને કાળરૂપ છે; ને મોટા જીવને સુખરૂપ છે તેમ ઝીણા જીવને દુઃખરૂપ છે. (૧૨૩)

સંગનો ભેદ એમ છે જે, સો જન્મે એકાંતિક થવાનો હોય તે આજ થાય અને આ જન્મે એકાંતિક થવાનો હોય તેને પણ સો જન્મ ધરવા પડે; એ બે ભેદ છે. ત્યાં દૃષ્ટાંત દીધું જે, લાકડું ને પાણો એકબીજાને તારે ને

૧. રૂપિયાનો સોમો ભાગ.

બુડાડે.[૧] (૧૨૪)

હરેક વાતમાં, બોલવામાં, ક્રિયામાં સૂઝી આવે, તે મહારાજની પ્રેરણા એમ સમજવું. (૧૨૫)

ભગવાનની મૂર્તિ, ભગવાનના સાધુ ને ભગવાનની આજ્ઞા એ ત્રણ વાતમાં જ માલ છે, એવો બીજી કોઈ વાતમાં માલ નથી. ને જ્ઞાન, વૈરાગ્ય ને ધર્મ, તે તો જેમ કોદાળી, પાવડા, દાતરડાં તેને ઠેકાણે છે. (૧૨૬)

ભગવાન અંધારામાં બેઠા હોય ને આપણે જોઈએ ત્યારે આપણે તેજે ભગવાનનું દર્શન થાય, તોપણ એમ સમજવું જે સર્વે એનું આપેલ મુને છે, ત્યારે એનું નામ સમજણ કહેવાય. એ વાત સમજવી. (૧૨૭)

ભગવાનને રોટલા દેવા હશે તો આકાશમાંથી દેશે, નહિ દેવા હોય તો ઘરમાંથી પણ બળી જાશે. (૧૨૮)

તરગાળો[૨] વેશ કાઢે છે તેને મૂર્ખ છે તે સ્ત્રી દેખે છે ને જે ડાહ્યો છે તે પુરુષ દેખે છે, એમ જગત ખોટું છે. (૧૨૯)

નિર્વાસનિક સાથે હેત થયું હોય તો તેને ધક્કે મારીને લઈ જાય છે, તે તો સવાસનિકને કેમ જણાય જે, મારે હેત થયું છે ? ત્યારે બોલ્યા જે, 'એની આજ્ઞાએ કરીને અથવા પ્રારબ્ધવશે કરીને છેટું રહેવું પડે, તોપણ તેને પાસે રહ્યાની તાણ્ય રહ્યા કરે, ને ધક્કા તે શું ? તો એના વિષયનું અનેક પ્રકારથી ખંડન કરી નાખે.' (૧૩૦)

શાંતને વિષે કામ ને અભિમાન રહે છે અને આકળાને વિષે માન રહે છે. (૧૩૧)

વચનામૃત કરતાં બીજામાં માલ મનાય છે એ મોહ જાણવો. (૧૩૨)

ભગવાન મળે તોપણ કાંઈક કસર રહી જાય, પણ આ સાધુ મળે તો કોઈ કસર રહેવા દે નહિ. (૧૩૩)

કામાદિક દોષ છે તે જેમ જેમ ભગવાનની આજ્ઞામાં વર્તે તેમ તેમ મોળા પડે, પણ બીજરૂપે તો રહે; તે મોટાની દૃષ્ટિ થાય ત્યારે તે બીજ નાશ પામે છે. ને મોટાની દૃષ્ટિ પણ ગુણથી ને સેવામાંથી થાય છે. (૧૩૪)

---

૧. લાકડાને પાણીમાં તરવાનો સ્વભાવ છે તો તેની સાથે બંધાયેલો પાણો-પથ્થર પણ તરે છે. પથ્થરને બુડવાનો સ્વભાવ છે તો તેની સાથે બંધાયેલી વસ્તુને પણ બુડાડે છે.

૨. જુદા જુદા વેષ ધરી ખેલ કરનાર નટ.

મહારાજે વાસના ટાળવાની વાત કરી ત્યારે શુકમુનિએ કહ્યું જે, 'હે મહારાજ ! તમે મળ્યા છો ને હવે વાસનાનો શો ભાર છે ?' ત્યારે મહારાજ બોલ્યા : 'હું મળ્યો છું તે તમારી રક્ષા તો કરીશ, પણ જ્યાં સુધી વાસના હશે ત્યાં સુધી તમને ફડકો[1] મટશે નહિ, માટે નિર્વાસનિક થાવું.' ત્યાં દૃષ્ટાંત દીધું : 'જેમ કોઈ પુરુષ સૂતો હોય ને તેના ઉપર સર્પ ચડે, પછી બીજો પુરુષ હોય તે તેની રક્ષા કરે, પણ ઓલ્યા સૂનારને ફડકો પડે ખરો; તેમ તમારી રક્ષા તો હું કરીશ પણ વાસના હશે ત્યાં સુધી તમને ફડકો મટશે નહિ, માટે નિર્વાસનિક રહેવું.' (૧૩૫)

ભગવાનના ભક્તના ગુણ કહેવા; તેમાંથી જીવ બ્રહ્મરૂપ થઈ જાય, ને એમાં દાખડો કાંઈ પણ ન મળે, એમ કરવાનું કહ્યું, પણ ફલાણો આવો ને ફલાણો આવો, એમ ભગવાનના ભક્તના દોષ ન કહેવા ને તેનું આપણે શું કામ છે ? ને કોઈને નહિ સમજાતું હોય તો વળી આગળ સમજાશે; તેની શી ઉતાવળ છે ? ને ક્યાં ભાગી જાય એમ છે ? પણ કોઈના દોષ ન કહેવા. તેમાં લવા ને બાદશાહની દાઢીનું દૃષ્ટાંત[2] દીધું, તે મુખ્ય માથે લેવું. (૧૩૬)

સ્વામીએ કારિયાણીમાં વાત કરી જે, 'દેહ હોય તે વિષય તો ભોગવવા પડે, પણ અનાદરથી ભોગવવા, આદરથી ભોગવવા નહિ. ને હાલ તો જેમ મહારાજ પ્રગટ બેઠા હોય ને જેવો સમાસ થાય ને જેવું ભજન થાય તેમ જ સમાસ થાય છે ને ભજન થાય છે.' (૧૩૭)

ગામ રોહીશાળામાં વાત કરી જે, 'ભગવાનનું માહાત્મ્ય હોય ને સાધુનો સંગ હોય તો વિષયમાં લેવાય નહિ ને તેને ઓળંગી તો જાય, પણ સાંખ્યે કરીને નિષેધ કર્યા વિના મૂળમાંથી નાશ પામે નહિ.' (૧૩૮)

જે વખતે સ્વામી પ્રશ્ન-ઉત્તર કરાવતા તે વખતમાં સ્વામીએ મોટા સાધુનો મહિમા કહેલ વાત : 'મોટા છે, ભગવાનના મળેલા છે, ભગવાનના વચનમાં વર્તે છે, ભીડો ખમે છે, ભગવાન એને વશ છે, ભગવાન એ કહે એમ કરે છે, ભગવાન એ કહે એમ ફરે છે, ભગવાનને એણે જીત્યા છે, ભગવાનના

---

૧. ફફડાટ, ભય, ધ્રુજારી.

૨. લવો બાદશાહનો કારભારી હતો. એક વાર તેને બાદશાહે 'તેની અને પોતાની બેઉની દાઢીને આગ લાગે તો કોની પહેલા ઓલવે ?' એવું પૂછ્યું ત્યારે લવાએ કહ્યું : 'જહાંપનાહ ! પહેલા મારી દાઢીને બે લસરકા મારી લઉં પછી તમારી...'

અભિપ્રાયના જાણનારા છે, મોક્ષના દાતા છે, એને દર્શને ભગવાનનું દર્શન થયું, એને પૂજ્યે ભગવાન પૂજાઈ રહ્યા, ગર્ભવાસ, જમપુરી ને ચોરાશીથી એ મુકાવે છે ને વિહદ જે ભગવાનનું અક્ષરધામ તેને પમાડે છે ને ભગવાનના સાધર્મ્યપણાને પમાડે છે, એવા એ મોટા છે. એના વિના ભગવાનને ચાલતું નથી, એનાં દર્શને પંચ મહાપાપ બળી જાય છે. એની ઈન્દ્રિયુંની ક્રિયાએ કરીને બ્રહ્માંડ સચેતન થાય છે, એનાથી કાળ, કર્મ ને માયા થરથર કંપે છે; જેમ દેહને પૂજ્યે જીવ પૂજાઈ રહ્યો, તેમ આ સાધુને પૂજ્યે ભગવાન પૂજાઈ રહ્યા, એ અન્નદાતા છે; અંતર્યામી છે, સર્વજ્ઞ છે, એનું કર્યું થાય છે, ને એ મનુષ્ય જેવા દેખાય છે પણ મનુષ્ય જેવા નથી, ભગવાન એના ભેળા રહ્યા છે, અવિનાશી ધામને પમાડે છે, કર્તા થકા અકર્તા છે, વૃક્ષની પેઠે એનો દેહ પરને અર્થે છે, સંતનાં લક્ષણ કહ્યાં છે એવા છે, **'કામીલ, કાબીલ, સબ હુન્નર તેરે હાથ'** એવા છે.' આ પ્રકારે મહિમા સમજવો કહ્યો છે. (૧૩૯)

અથ મહિમાનાં લક્ષણ લખ્યાં છે : ક્રિયામાં બંધાવા ન દિયે, પ્રભુ તથા કથાવાર્તા મુખ્ય રાખે છે, નિરાકાર કહે એવું બીજું મોટું પાપ નહિ એમ કહ્યું. મહારાજને ચાર પ્રશ્ન પુછાવ્યા, તેમાં મહારાજે વાતું કરવાનું મુખ્ય કહ્યું, સર્વ ધામુના મુક્ત સાથે પ્રશ્ન-ઉત્તર કર્યા તેમાં કોઈ અમને જીત્યા નહિ. અમે કહ્યું જે, ભગવાનના ઘરમાં અંધારું કેમ છે ? તેની વાત કરી. મહારાજ કારિયાણીમાં પંચવીશ વાર મળ્યા, મહારાજ પાછે પગે આગળ ચાલતા, સાણસીમાં લોઢું ઝાલે એમ આ સાધુ મૂર્તિ રાખે છે એમ મહારાજે કહ્યું. મહારાજે અમને રાજા ઠેરવીને ત્રણ કામદાર ઠેરવ્યા : ગોપાળ સ્વામી, અખંડાનંદ બ્રહ્મચારી ને પરમાનંદ સ્વામી, એ ત્રણ તમારા કામદાર એમ મહારાજે અમને કહ્યું. પંચાળામાં મહારાજે અમને તિલક કરીને સર્વને દેખાડ્યા. બ્રહ્મમોહોલમાં મોટેરો હું છું, એમ ભગવદાનંદ સ્વામીને અમે કહ્યું. ને સદ્‌ગુરુનો ટંટો ચૂંથ્યો, જૂનાગઢ ને ગઢડાના દેશની વહેંચણીની તકરારના ઉત્તરમાં કહ્યું જે, તમારે અમરેલી જોઈતું હોય તો જૂનાગઢ જાઓ અને અમે ગઢડે આવીએ, પછી કોઈ બોલ્યા નહીં; ગોપાળ સ્વામીનું જ્ઞાન ત્રણ પામ્યા[૧] ને છ મુક્ત થયા, બાર મહિનામાં એક મહિનો સૌને જૂનાગઢ રહેવું એમ મહારાજે આજ્ઞા કરી. અમારા ભેળા જૂનાગઢ આવે તેને સો વાર મળવાનું

૧. બાલમુકુન્દાનંદ સ્વામી, સર્વનિવાસાનંદ સ્વામી અને વિજયાત્માનંદ સ્વામી.

મહારાજે કહ્યું. સો જન્મની કસર એક જન્મે ટાળશું, એમ મહારાજ જૂનાગઢના જમાન થયા. ભગવાન થકી કામ થાય છે, તે કામ આ સાધુથી થાય છે. ગોપાળ સ્વામી કહે : હવે વડોદરા સામી દૃષ્ટિ ન હોય, હવે તો જૂનાગઢ જ્યાં મહારાજનું અક્ષરધામ જે ગુણાતીતાનંદ સ્વામી ત્યાં દૃષ્ટિ હોય. અક્ષરધામ આંહીં મહારાજ મૂકી ગયા છે. સાધુ ઓળખવાની ઘાંટી નિરંતર કહે છે, ગોપાળ સ્વામી ત્રણથી ઓળખાયા એમ જાણવું, ગોપાળ સ્વામી જેવા સાધુ ન ઓળખાય; કાળ, કર્મ ને માયા જેનાથી થરથર કંપે છે એવા આ સંત છે, **જે વડે આ જક્ત છે તેને કોઈ ન જાણે રે.** મહારાજે મને કહ્યું જે, સાધુ તો પાંચ રાખીએ, પછી બસેં સુધીનું કહ્યું. મુક્તાનંદ સ્વામીની આગળ અમને બેસાર્યા. પુરુષોત્તમપણાનો ડંકો બેસાર્યો, ઊનાવાળાને પુરુષોત્તમપણું સમજવાની માનતા અમે કરાવી. અભેસિંહજીને ગોંડલનાં કામમાં ના કહી ને પછી હા પાડી. કાળ ને ટૂંટિયું, એ બેમાં ટૂંટિયું ઠીક એમ કહ્યું. પાણો બૂડે છે ને લાકડું તરે છે એવું આવડે છે. કેવા કેવાને પાર પાડ્યા, જડભરત કહીને મહારાજે ધાબળો ઓઢાડ્યો, અનાદિ પુરુષોત્તમપણાની ઉપાસના છે. શુકમુનિને મહારાજે કહ્યું જે, 'એની તો અનાદિની મોટપ છે, એની આસને કરીને મોટપ નથી.' ગોપાળ સ્વામી કહે, મારી મોટપ મૂળ અક્ષર જે ગુણાતીત તે વિના બીજાથી ન લેવાય. અમારા મહિમાને મોટા મોટા સદ્‌ગુરુ ઓળખી શક્યા નથી તે તમારાથી કેમ ઓળખાય ? એમ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ કાશીરામને વાત કરેલી. (૧૪૦)

ઇતિ શ્રી સહજાનંદ સ્વામીના શિષ્ય શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની 'રસ્તાની વાતો' તેમાં સ્વરૂપનિષ્ઠાનું મુખ્યપણું કહ્યું એ નામે ચોથું પ્રકરણ સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૫

મહિમા અને કૃતાર્થપણું

ભગવાન મળ્યા પછી કરવાનું એ છે જે, જાણપણારૂપ દરવાજે રહેવું તથા સંગ ઓળખવો તથા હઠ, માન ને ઈર્ષ્યા ન રાખવી. (૧)

ભગવાનના તથા એકાંતિકના નિશ્ચયનાં લક્ષણ એ છે જે, ઘરમાં સો કરોડ મણ દાણા હોય તથા રૂપિયા હોય તો કાળ પડ્યે મરવાની બીક ન રહે તથા બે હજાર બખતરિયા ભેળા હોય તો લૂંટાવાની બીક ન રહે; એમ નિશ્ચયવાળાને કાળ, કર્મ ને માયા તેની બીક ન રહે; પૂરણકામ માને ને ભગવાન વિના કોઈની અપેક્ષા ન રહે. (૨)

દિવ્યભાવ મનુષ્યભાવ એક સમજે તો અવગુણ ન આવે. જેમ ઈયળ ભમરીનું ધ્યાન કર્યેથી ઈયળ ભમરી થાય તથા પારસના સંબંધથી લોઢું સોનું થાય તથા નંગની પરીક્ષા ઝવેરીના સંગથી આવડે તથા ધૂડ્ય કુંભારની કસણી ખમે છે તેથી વાસણ થાય છે, તેમ જ ભગવાન તથા એકાંતિક ઓળખ્યાથી બ્રહ્મરૂપ થાય છે ને એકાંતિક ઓળખ્યા પછી કાંઈ કરવું રહેતું નથી. (૩)

ભગવાન તથા એકાંતિકનો સંગ એટલો જ સત્સંગ ને બીજો તો અરધો સત્સંગ કહેવાય. (૪)

આત્યંતિક મોક્ષ થાય તે જ મોક્ષ કહેવાય. ને બીજા ધામમાં ગયેથી ગર્ભવાસમાં આવવું પડે ને ગર્ભવાસમાં આવવું પડે ત્યાં સુધી મોક્ષ ન કહેવાય. ને એવો મોક્ષ તો પ્રગટ ભગવાન ને પ્રગટ ભગવાનના એકાંતિકનો આશરો કર્યાથી થાય, બીજાથી થાય નહિ. ને સંત તો ભગવાન જેવા સમર્થ છે. (૫)

છોકરાંને બીક લાગે ત્યારે માબાપને ગળે બાઝી પડે તેમ આપણે આપત્કાળે ભગવાન તથા આ સાધુને ગળે બાઝી પડવું એટલે એ રક્ષા કરે. પછી નથુ પટેલે પૂછ્યું જે, 'ગળે શી રીતે બાઝવું ?' ત્યારે સ્વામીએ ઉત્તર કર્યો જે, 'તેમને સંભારવા. અને ભગવાન તથા આ સાધુનો જેને સંગ થયો છે

તેને માથે વિઘ્ન નથી; કેમ જે, તેની તો ભગવાન રક્ષા કરે છે.' ત્યાં ઘોડીનું દૃષ્ટાંત દીધું જે, 'નદીનું પૂર ઊતરતાં અસવાર ચાર વાર પડી ગયો ને ઘોડી ચાર વાર પાછી વળી ને અસવારને તાર્યો,[1] તેમ રક્ષા કરે.' (૬)

ગઢડાવાળા ઠક્કર નારણ પ્રધાને પ્રશ્ન પૂછ્યું જે, વિષયનું દોષધ્યાન ન થયું હોય તો તેના વિષય શી રીતે ટળે ? ત્યારે સ્વામીએ ઉત્તર કર્યો જે, સમુદ્રનું જળ સુકાય તેવું નથી પણ આત્યંતિક પ્રલયે સુકાઈ જાય છે. તેમ આત્યંતિક જ્ઞાન થાય તો વિષય ટળી જાય તે આત્યંતિક જ્ઞાન તો આ સાધુને ઓળખ્યા એ જ છે ને તેથી વિષય ટળી જાય છે, ને તે વિના દોષધ્યાન કરતે કાળે કરીને ટળે. ત્યાં ગરુડનું દૃષ્ટાંત દીધું જે, ગરુડ રહી ગયો ને ચકલી પારને પામી ગઈ.[2] (૭)

બોટાદ મધ્યે હરિશંકરભાઈને વાત કરી જે, કરકા[3] ઉપર બે જનાવર બેઠાં હતાં તે મધ્યેથી એક થોડુંક દોષધ્યાન થવાથી ઊડી ગયું ને એક બેસી રહ્યું. તેને જ્ઞાન થયાથી તથા પોતાની જોડે જનાવર હતું તેના ગુણ લીધાથી ને પોતાના દોષ સમજાણાથી મોક્ષ થયો ને ઊડી ગયેલા જનાવરને કરકામાં ગુણધ્યાન રહ્યાથી જન્મ લેવા પડ્યા. (૮)

સહજાનંદ સ્વામીએ હરિશંકરભાઈને સુરતમાં સ્વપ્નમાં દર્શન દઈને વાત કરી જે, નિશ્ચયમાં કસર છે તેથી દેહ ધરાવ્યો છે. માટે નિશ્ચય પરિપકવ કરવો ને આજ્ઞા પાળવી એટલે પૂરણકામ થયું, એમ સ્વામીએ વાત કરી. (૯)

પછી હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, 'પ્રગટ ભગવાન ને આ મૂળ સાધુ મળ્યા છે તેથી પૂરણકામ માનવું કે વાસના ટળે તો માનવું ?' સ્વામીએ ઉત્તર કર્યો જે, 'નિશ્ચય થયો એટલે વાસના ટળી ચૂકી, માટે પૂરણકામ માનવું. ને આજ્ઞા પાળવાની રુચિ રાખવી ને અસત્ દેશકાળે આજ્ઞા લોપાય તોપણ તેને

---

૧. નદી પાર કરતાં ઘોડી પર બેઠેલ અસવાર ચાર વાર પડી ગયો ને ઘોડીએ તેને ચાર વાર બચાવ્યો. ઘોડી જાણે છે કે આ વ્યક્તિ મારે આશરે છે, તેને તારવો જોઈએ. તેમ જીવને ભગવાનનો આશરો હોય તો ભગવાન તેની રક્ષા કરે.

૨. ચકલી ગરુડની મિત્ર હતી. ગરુડ ત્રણે લોકમાં ગતિ કરી શકે. ચકલીને વૈકુંઠમાં જવાની ઈચ્છા થઈ. ગરુડે પોતાની પાંખ પર તેને બેસાડી દીધી. ગરુડને એક જીવની મુક્તિ કરાવ્યાનો ગર્વ થયો. વૈકુંઠમાં પહોંચ્યા ત્યાં તો ફટ્ દરવાજા બંધ થઈ ગયા. ચકલી તો ઊડતી અંદર પેસી ગઈ. ગરુડ દરવાજે બહાર રહી ગયો.

૩. માદા પક્ષી.

વિઘ્ન નથી.' (૧૦)

કેટલાક વાત એમ કરે છે જે, દેવલોક વગેરેમાં જાવું નથી ને અલ્પ વિષયમાં તો લેવાય જાય છે તેનું શું કારણ ? ને તે અક્ષરધામમાં જાશે કે નહિ ? એ પ્રશ્નનો સ્વામીએ ઉત્તર કર્યો જે, અજ્ઞાન છે તેથી વિષયમાં લેવાય છે પણ પ્રગટ ભગવાન તથા આ સાધુનો દૃઢ આશરો છે તો તે અક્ષરધામમાં જ જાશે ને એ પ્રમાણે આશરો નથી ને તે ઉપર પ્રમાણે વાત તો કરે છે તોપણ તે અક્ષરધામમાં નહિ જાય ને જેની સાથે પ્રીતિ છે તેના ધામમાં જાશે. ત્યાં દૃષ્ટાંત દીધું જે, ગાયકવાડનો છોકરો મૂળા સારુ રુએ પણ રાજ તેને જ મળશે. (૧૧)

ગામ બગડમાં એમ વાત કરી જે, 'અંતર પકડે તેને ભગવાન કહીએ.' ત્યારે હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, 'અંતર પકડ્યું તે શું સમજવું ?' ત્યારે ઉત્તર કર્યો જે, 'પોતાની મૂર્તિમાં જીવને ખેંચી લે ને તેનો દોષ વરતીને તેના ઉપર વાત કરીને દોષ ટાળે, તે અંતર પકડ્યું કહેવાય.' (૧૨)

ભગવાન આપણી બાયડી બળાત્કારે લઈ જાય તથા છોકરો લઈ જાય ને દોષ ન લેવાય તો સ્વરૂપનું જ્ઞાન થયું જાણવું ને એવાનો મોક્ષ થઈ ચૂક્યો. (૧૩)

શુકમુનિએ સુરતમાં વાત કરેલી જે, ગુણાતીતાનંદ સ્વામી વાતું કરે છે તેથી મહારાજની વાત જેટલો સમાસ થાય છે. (૧૪)

ભોગાવાને કાંઠે ઢૂંઢિયો તાપમાં તપ કરતો હોય તે નર્કમાં જાય ને આશરાવાળાને છોકરાં હોય તોપણ તેનો કુટુંબે સહિત મોક્ષ થાય એ વાત સર્વેને સમજ્યામાં ન આવે. (૧૫)

ઝાઝા શબ્દ સાંભળે તો અંગ તૂટી જાય ને બુદ્ધિમાં ભ્રમ થાય, માટે બહુ શબ્દ સાંભળવા નહિ. (૧૬)

નામી વિના નામથી કામ સરતું નથી. નામ તે ફૂલ છે ને નામી તે ફળ છે. (૧૭)

ચોકી બેઠી હોય ત્યાં કોઈ આવી શકે નહિ. એ દૃષ્ટાંતનું સિદ્ધાંત એ છે જે, મોટા સાધુ સંગાથે માહાત્મ્ય જાણીને જીવ જોડ્યો હોય તો તેનાથી તેની મરજી ઉપરાંત છેટે જાય પણ વિષય ભોગવાય નહિ ને વિષય એને લોપી શકે નહિ. (૧૮)

મોટા સાધુના સમાગમથી વિષય ટળી ગયા છે તોપણ નથી ટળ્યા જેવું જણાય છે તેનું કારણ એ છે જે તરવાર્યમાં મરિયાં લાગ્યાં હોય તો સરાણે ચડાવ્યેથી મટી જાય પણ બહુ કાટ લાગીને માંહી સાર પડી ગયા હોય તો મટે નહિ. તે ક્યારે મટે ? તો તેને ગાળીને ફરી તરવાર્ય કરે ત્યારે મટે. તેમ આ જીવમાં વિષયના સાર પડી ગયા છે તે દેહ મૂકીને બ્રહ્મરૂપ થાશે એટલે ટળી જાશે. (૧૯)

આ સાધુ તો ભગવાનની હજૂરના રહેનારા છે, પળમાત્ર છેટે રહે તેવા નથી ને એ રહ્યા છે તે કોઈ જીવના કલ્યાણને અર્થે રહ્યા છે. ને આ સમે એક વાત થાય છે તેવી વાત બીજા સાધુ જન્મારામાં પણ કરી શકે નહિ ને કરતાં આવડે પણ નહિ ને જન્મારો અભ્યાસ કરે તોપણ એવી વાતો શિખાય નહિ. (૨૦)

ભગવાનનું તથા આ સાધુનું જેને જ્ઞાન થયું છે તેને કાંઈ કરવું રહ્યું નથી. તે તો આંહીં છે તોપણ અક્ષરધામમાં જ બેઠો છે. માટે પાંચ માળા વધુ ઓછી ફરશે તેની ચિંતા નથી, તે તો સામર્થી પ્રમાણે વર્તવું, પણ ભગવાન ને આ સાધુ બેને જ જીવમાં રાખવા. ને આપણે સાધનને બળે મોટાઈ નથી પણ ઉપાસનાના બળથી મોટાઈ છે. (૨૧)

ભગવાનની આજ્ઞાથી પ્રવૃત્તિમાં જોડાય તોપણ બંધાય તો ખરો. પણ આજ્ઞા પાળ્યેથી પ્રસન્નતા થાય. ત્યાં દૃષ્ટાંત દીધું જે, રાજાની આજ્ઞાથી સિપાઈ કૂવામાં સાત વાર ઊતર્યો ને પલળીને આવ્યો તોપણ ગામ આપ્યું.[1] (૨૨)

નિવૃત્તિમાં રહે તો ઈન્દ્રિયોની શુદ્ધિ થાય છે ને જીવની પણ શુદ્ધિ થાય છે તેવી પ્રવૃત્તિ માર્ગમાં થાતી નથી માટે વિવિધ ભોગમાંથી સંકોચ કરવો. (૨૩)

પ્રગટ ભગવાનનો સંબંધ થયાથી ને નિર્દોષ સમજ્યાથી મોક્ષ થઈ રહ્યો છે, ને દોષ રહ્યા તે ટાળવાનો અભ્યાસ કરે તો ટળે, નહિ તો દેહ રહે ત્યાં

---

૧. 'પોતાનું વચન કોણ અધ્ધર ઝીલે છે ?' એ પરીક્ષા ખાતર રાજાએ ઢંઢેરો પીટાવ્યો કે 'જે કૂવામાં પડી કોરો બહાર આવે તેને એક ગામ આપવું.'
કોઈ તૈયાર ન થયા. એક સિપાઈએ વિચાર્યું : 'રાજા બુદ્ધિશાળી છે, મૂર્ખ નથી. એમના કહેવા પાછળ કંઈક હેતુ હશે.'
સિપાઈ કૂવામાં સાત વાર પડ્યો ને ભીનો બહાર નીકળ્યો, છતાં આ સિપાઈએ પોતાની આજ્ઞા અધ્ધર ઝીલી તેથી રાજાએ પ્રસન્ન થઈ તેને ગામ આપ્યું.

સુધી દુઃખી રહે. ને દેહ મૂકીને ભગવાનનો નિશ્ચય છે તો ભગવાનના ધામને પામે છે. તે ઉપર છેલ્લા પ્રકરણનું ચોત્રીસમું વચનામૃત વંચાવ્યું. (૨૪)

સ્વામીએ વાત કરી જે, માખીમાંથી સૂર્ય કરવો એટલો દાખડો ભગવાન જેવા હોય તેનાથી થાય, બીજાથી થાય નહિ. (૨૫)

સત્સંગે કરીને ભગવાન વશ થાય તેવા બીજા કોઈ સાધને થાતા નથી. તે સત્સંગનો અર્થ એ છે જે, ભગવાન ને સંત તેને વિષે જેટલો સદ્‌ભાવ તેટલો સત્સંગ છે, તે થવો દુર્લભ છે. (૨૬)

નિષ્કુળાનંદ સ્વામીને મહારાજે પૂછ્યું જે, 'સંતદાસજી મોટા કે મુક્તાનંદ સ્વામી મોટા ?' ત્યારે નિષ્કુળાનંદ સ્વામીએ કહ્યું જે, 'સંતદાસજી સિદ્ધદશાને પામ્યા છે તે મોટા.' પછી મહારાજે કહ્યું જે, 'સંતદાસજીને મોટ્યપ આવવી બંધ થઈ ને મુક્તાનંદ સ્વામીની મોટ્યપ વધતી જાય છે, માટે તે મોટા.' ત્યાં દૃષ્ટાંત દીધું જે, 'હવેલીમાં બહુ ખર્ચ કરે તો બે લાખ રૂપિયા ખર્ચ થાય ઉપરાંત ન થાય ને ખેડાના કાંપમાં[1] દસ લાખ રૂપિયાનું ખર્ચ થયું છે ને દસ લાખના પાયા નાંખ્યા છે ને કિંમત વધતી જાય છે, તેમ સંતદાસજી હવેલી જેવા ને મુક્તાનંદ સ્વામી ખેડાના કાંપ જેવા, એમ મોટપ સમજવી.' (૨૭)

ગોપાળાનંદ સ્વામીની કહેલી વાત કરી જે, મારા જ્ઞાનને બે જણ પામ્યા; બાલમુકુંદાનંદ સ્વામી તથા સર્વનિવાસાનંદ સ્વામી, ને મારો સત્સંગ તો ગઢડા પાસેની વોંકળી[2] જેવો છે. ઉપરવાસ વરસાદનું બળ હોય ત્યાં સુધી બળ રહે, તેમ આપણે સત્સંગના સમાગમનું બળ હોય ત્યાં સુધી સારું રહે નીકર કુસંગે કરીને ઠા રહે નહિ. (૨૮)

સત્સંગ કરતાં પ્રથમ વિવેક આવે તેથી સત્ય-અસત્ય સમજાય. ત્યાર-પછી વિમોક[3] આવે તેથી સ્ત્રી આદિકની ઈચ્છા ટળી જાય. પછી ક્રિયા આવડે કે'તાં સત્સંગની રીત પ્રમાણે સર્વને મળતી ક્રિયા આવડે. ત્યારપછી સર્વથી પર એવું પોતાનું સ્વરૂપ બ્રહ્મરૂપ મનાય. ત્યારપછી ભગવાન વરે. ત્યારપછી જેમ જીવ દેહની રક્ષા કરે છે, સ્ત્રી સ્વામીની રક્ષા કરે છે, તેમ ભગવાન સર્વ પ્રકારે

૧. છાવણી (camp). અંગ્રેજોએ ભારતમાં જુદે જુદે સ્થળે પોતાની સેના અને રાજ-કર્તાઓ માટે રહેઠાણ કેમ્પ બાંધેલા. ખેડાના કેમ્પમાં એ વખતે જંગી ખર્ચ થયેલું !

૨. નાનો વહેળો, નાળું.

૩. સ્ત્રી-પુરુષને પરસ્પર કામની આસક્તિથી રહિત રહેવાપણું. (વેદરસ : પૃ. ૧૫)

રક્ષા કરે છે. (૨૯)

જેનો સમાગમ મળવાની પ્રાર્થના કરે છે તેનો સમાગમ ભગવાને આપણને હાથોહાથ આપ્યો છે. (૩૦)

પંચ મહાપાપનો કરનારો હોય તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત શાસ્ત્રમાં કહ્યું નથી તોપણ આ સભાનાં દર્શન કરે તો તેનાં પાપ ટળી જાય; કેમ જે, આ સભામાં ભગવાન છે, સાધુ છે, સર્વે છે. (૩૧)

પુરુષોત્તમ ભેળા અક્ષર મૂર્તિમાન આવ્યા છે પણ ઓળખાતા નથી. ને આ સભામાં કહીએ તો મનાય નહિ. માટે મોઢે કહેવાની રીત નથી ને તેના ભક્તના કહેવાથી નિશ્ચય થાય છે. (૩૨)

સંવત ૧૯૨૧ના જેઠ સુદ ૧૧ ભીમ અગિયારસને સોમવારે બપોર નમતે કોઠારમાં હરિશંકરભાઈને વાત કરી જે, આજ સવારની સભામાં બહુ સારી વાર્તા થઈ. તે શાથી જે, ભગવાન આવ્યા હતા, ને હમણાં કોઈને સમજાતું નહિ હોય તો આગળ સમજાશે. ને ઈતડી આંચળે રહે છે તોપણ લોહી પામે છે ને વાછડું છેટું રહે છે તોપણ દૂધ પામે છે. યોગેશ્વરદાસજી તથા મહાપુરુષદાસજી મોટા સાધુ છે ને સાંખ્યજ્ઞાનમાં કુશળ છે ને મારા જેવો સાધુ નથી એમ સમજે છે, હરિભક્ત તમામને મારા સ્વરૂપનો નિશ્ચય છે, સાધુમાં કોઈને નહિ સમજાતું હોય. શુકમુનિ તથા હરિદાસજી વગેરે સાધુની વાત કરી. (૩૩)

મારે તો જીવને ભગવાન વિના બીજે જોડવા નથી ને તમને પ્રવૃત્તિમાંથી છોડાવીને સુખે ભજન કરાવીશ, એ વગેરે ઘણી તરેહની વાતો કરી. આ તો દિશમાત્ર લખી છે. હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, તમે તો અંતરજામી છો તેથી તમારી આગળ પ્રાર્થના કરવી ઘટતી નથી. ત્યારે સ્વામીએ ઉત્તર કર્યો જે, અંતરજામી આગળ પણ પૂછવાનું હોય તે પૂછવું ને કહ્યું કે તમારે આંહીં પણ ભગવાનના ધામના જેવું સુખ માનવું ને તમારે પૂર્વનો સંસ્કાર બળિયો છે માટે ભજન કર્યા કરવું ને વરતાલમાં બધાં માણસ મારામાં તણાઈ ગયાં ને કેટલાકે ધોતિયાં ઓઢાડ્યાં ને હું તો મહારાજની મૂર્તિ સામું જોઈ રહ્યો, એમ પોતાના સામર્થ્યની વાત કરી. (૩૪)

આ જીવ બધાય સારા છે, પણ અખંડ ચિંતવન નથી થાતું તેનું કારણ એ છે જે, અભ્યાસ કર્યો નથી, પણ અભ્યાસે થાય. (૩૫)

અંતર્યામી આગળ મનને ચોરે તે મૂરખ કહેવાય. સત્પુરુષને સેવવા તેનો અર્થ કર્યો જે, હાથ જોડવા ને અનુવૃત્તિ ને મહિમા સમજવો તેને કાંઈ કસર રહે નહિ. (૩૬)

ગોંડલમાં હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું તેનો ઉત્તર કર્યો જે, તમારે ગોપાળાનંદ સ્વામી, કૃપાનંદ સ્વામી તથા હાલ જે મોટા સાધુ છે તેની સાથે હેત છે; માટે ભજન કર્યા કરવું. પ્રશ્ન પૂછવાની જરૂર નથી. (૩૭)

સર્વે રૂડા ગુણ અભ્યાસથી તથા સંગથી આવે છે પણ ભગવાનની તથા સાધુની નિષ્ઠા તે તો પૂર્વ સંસ્કારથી તથા મોટાના અનુગ્રહથી થાય છે ને જેટલું મોટાના સમાગમમાં રહેવાય તેટલો તેને સંસ્કાર તથા અનુગ્રહ સમજવો ને જેણે જેટલી નિષ્ઠા પ્રવર્તાવી તેટલી તેની મોટાઈ સમજવી. (૩૮)

પૂર્વનો સંસ્કાર હોય પણ ઊતરતો સંગ મળે તો સંસ્કાર ટળી જાય ને સો જન્મે સારો થવાનો હોય તેને રૂડો સંગ મળે તો તરત સારો થઈ જાય. (૩૯)

મોટાએ હરેક તરેહથી સુખ આપ્યું હોય, આગળ ભગવાને આપ્યું હોય ને બહુ મહિમા સમજાણો હોય તોપણ જેને તેને કહેતા ફરવું નહિ ને કોઈને કહેવું હોય તો સોળ આને એક આનો કહેવું. (૪૦)

શુકજીએ પરીક્ષિતને કહ્યું જે, 'હું રાજા છું ને મુને બ્રાહ્મણનો શ્રાપ થયો છે ને મને સરપડંસ થાશે, એવી જે પશુબુદ્ધિ તેનો ત્યાગ કરીને તારી ગર્ભમાં રક્ષા કરી છે તે ભગવાનને સંભાર.' સર્વ ભાગવતનો સાર આટલી વાત છે. (૪૧)

ભગવાનનાં એક વાર દર્શન થાય છે તેનાં પુણ્યનો પાર નથી. ને ભગવાન વિના બીજી વાત સાંભળવી નહિ ને ભગવાનનો જોગ ભારે થયો છે. ભગવાનની મૂર્તિમાં સર્વ જીવ તણાઈ જાય ને જ્ઞાનીને પ્રીતિ રહે ને અજ્ઞાનીને ટળી જાય. (૪૨)

આ લોક છે તે જોડે છાણ ચોંટ્યા જેવો છે ને કાંકરાની જમીનમાં હીંડવા માંડ્યું છે તો થોડા વખતમાં ઘસાઈ જાશે. (૪૩)

ગુરુ મળ્યા પછી શિષ્યને ગર્ભવાસ વગેરે દુઃખનો ત્રાસ મટ્યો નથી તો તે ગુરુ જ નથી. (૪૪)

મનને ધાર્યે ભજન-ભક્તિ વગેરે કરે છે તેમાં અંતરે શાંતિ નહિ, પણ ભગવાન ને સાધુના કહ્યા પ્રમાણે કરે તો શાંતિ થાય છે. (૪૫)

હાલ ભગવાનનો અનુગ્રહ ઘણો છે. તે શું જે, પરાણે ભજન કરાવે છે, વર્તમાન પળાવે છે ને વાતું સંભળાવે છે, એવા સાધુ મળ્યા છે. દેહમાંથી ને લોકમાંથી આમ ને આમ સમાગમ કરતાં ભગવાનમાં હેત થાય કે જ્ઞાન થાય ત્યારે ઊખડાય. (૪૬)

સ્પર્શાદિક ઉત્તમ વિષય પ્રથમ સારા લાગે છે ને પછી દુઃખ થાય છે. જ્ઞાની સુખી છે કાં બીજાનું કહેલું માને તે સુખી છે. અધર્મનો સર્ગ જીતવા પહોંચાય ત્યાં સુધી દાખડો કરવો ને નહિ પહોંચાય ત્યારે ભગવાન મદદ કરશે. (૪૭)

ઘણા જીવને મોક્ષને માર્ગે ચઢાવવા છે તેથી નિયમ-ધર્મની વાત ઘણી થાય ને માહાત્મ્યની વાત થાય નહિ. મહારાજે માહાત્મ્યની વાતું ઘણી કરી એટલે કુપાત્ર જીવે ધર્મ મૂકી દીધા. તેથી મહારાજે પોતાને હાથે માહાત્મ્યની વાતું ઉપર લીટા મૂક્યા. માહાત્મ્ય જાણ્યેથી શાંતિ છે પણ જીવ પાત્ર નહિ તેથી માહાત્મ્યની વાત થાતી નથી. (૪૮)

દેહ, ઇન્દ્રિયું માયિક છે ને પદાર્થ પણ માયિક છે, તેથી સજાતિપણું થયું; તે તેમાં ચોંટે, પૂર્વનો સંસ્કાર હોય તે ન ચોંટે. (૪૯)

કલૌ કીર્તનાત્ એનો અર્થ કર્યો જે, કળિયુગમાં તમોગુણ-રજોગુણ ઘણો, એટલે કીર્તન ગાવવાં તથા ભજન કરવું એટલે તમોગુણ પેસે નહિ. ને ભજન એમ કરવું જે, જેમ બે હજાર ઘોડાનો વાજ[1] જાતો હોય તે સોંસરો[2] કોઈ નીકળી શકે જ નહિ, તેમ ઉતાવળે ભજન કરવું એટલે સંકલ્પ પેસી શકે નહિ. (૫૦)

મન, ઇન્દ્રિયુંને વગર પ્રયોજને ચાળા ચૂંથવાનો સ્વભાવ છે, માટે તેને જાણીને જુદા પડવું. (૫૧)

સ્પર્શમાં ને જિહ્વામાં તો જીવ ચોંટેલા જ છે, માટે તેને જાણવું કે કોઈ નહિ ચોંટતા હોય તેને પૂર્વેનો સંસ્કાર છે ને આ માર્ગ તો નેવાનું પાણી મોભે ચડાવ્યા[3] જેવો છે. (૫૨)

---

૧. ઘોડાની વેગવાળી ચાલ.

૨. આરપાર.

૩. અશક્ય કાર્યને શક્ય કરવું. આ કહેવત છે. મકાનને ઢાંકવા ઢળતાં બે છાપરાં કરી બંને બાજુ ઢળતાં નળિયાં મૂકે છે. વરસાદનું પાણી ઢાળમાં નીચે દદૂડે છે. એ પાણીને મોભારે - ઊંચે બે છાંપરાં ભેગાં થાય છે ત્યાં ચઢાવવું કઠણ છે.

રાજાને આશરે જાય તેના ગુના માફ કરે તેમ ભગવાન જીવના ગુના માફ કરે છે, પણ જીવની રીત અવળી છે તે પોતાને સરસ માનીને ભગવાનને આશરે જાય નહિ ને દોઢ પહોર[1] દિવસ ચઢતાં સુધી ભગવાન જીવના ગુના માફ કર્યા કરે છે. (૫૩)

આઠે પહોર એવું ભજન કરવું જે, 'આ દેહ હું નહિ.' ને સાંખ્યે સહિત યોગ થાશે અથવા જ્ઞાનપ્રલય થાશે ત્યારે કારણ દેહનો નાશ થાશે ને પૂરો મુક્ત થાશે; માટે જ્ઞાનપ્રલયનો અભ્યાસ કરવો. (૫૪)

નિજાત્માનં બ્રહ્મરૂપં એ શ્લોક લખ્યો છે તે પ્રમાણે મહારાજ આપણને કરાવશે. ને પુષ્પના હાર છે તે સર્પ છે ને સ્ત્રી છે તે રાક્ષસી છે, એ રસ્તે હવે ચાલ્યા છીએ તે મહારાજ કરાવશે. (૫૫)

ત્રણ દેહથી પોતાનું સ્વરૂપ જુદું માનવું, મહારાજને ભગવાન જાણવા, પુરુષોત્તમ જાણવા, સર્વેના નિયંતા જાણવા, પરબ્રહ્મ જાણવા, કર્તુમકર્તું ને અન્યથાકર્તું જાણવા. ને એવી ઉપમા બીજાને દેવાય નહિ, એ તો મહારાજ એકને જ દેવાય, ને બીજા સર્વે પુરુષ છે ને મહારાજ પુરુષોત્તમ છે. ને અનેક કોટિ પુરુષ છે ને અનેક કોટિ ઈશ્વર ને અનેક કોટિ અક્ષર[2] છે. ત્યારે વાઘે ખાચરે પૂછ્યું જે, 'અક્ષર એક કહેવાય છે ને અનેક કોટિ કેમ કહો છો ?' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'ધામરૂપ અક્ષર એક જ છે ને બીજા અનંત કોટિ અક્ષર છે.' પછી હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, 'ધામરૂપ અક્ષર મૂર્તિમાન છે તે શી રીતે છે ?' ત્યારે સ્વામીએ કહ્યું જે, 'મૂર્તિમાન આપણા જેવા જ છે ને ભગવાન જેવા જ કહેવાય ને ભગવાનથી કામ થાય તેટલું તેમનાથી થાય છે. પુરુષ, પ્રકૃતિ, અક્ષર સર્વેના એ ભગવાન છે ને એક પુરુષોત્તમના જ દાસ છે.' ફરી પૂછ્યું જે, 'પુરુષોત્તમ આંહીં અવતાર ધરીને આવ્યા છે તે ભેળા ધામરૂપ અક્ષર આંહીં આવ્યા છે કે નહિ ?' ત્યારે સ્વામીએ ઉત્તર કર્યો જે, 'પુરુષોત્તમ ભેળા આંહીં આવ્યા છે ને પુરુષોત્તમની આજ્ઞાએ કરીને અનેક જીવના કલ્યાણને અર્થે આંહીં જ રહ્યા છે.' ફરી પૂછ્યું જે, 'ધામરૂપ અક્ષર બીજા અક્ષરકોટિને લીન કરે તે શી રીતે છે ?' તેનો ઉત્તર સ્વામીએ કર્યો જે, 'લીન કરવાને એ સમર્થ છે, તે લીન કરવા હોય તો કરે.' (૫૬)

---

૧. પ્રહર (ત્રણ કલાક).

૨. અક્ષરના સાધર્મ્યને પામેલા અનંત કોટિ અક્ષરમુક્તો છે.

શિવજીના ગળામાં રહીને સાપે ગરુડની સામે ફુંફાડા મારવા માંડ્યા, ત્યારે ગરુડે કહ્યું જે, 'એ તારું બળ નથી પણ શિવજીનું બળ છે, તેથી મારું જોર ચાલતું નથી.' તેમ આપણે દુઃખ આવે ત્યારે ભગવાન તથા સાધુને બાઝી પડવું એટલે કાળ, કર્મ ને માયા કોઈનું બળ ચાલે નહિ. (૫૭)

ઇન્દ્રિયાદિક ક્ષેત્ર થકી કોઈ ઊગરે એમ નથી. માટે વચનામૃતમાં કહ્યું છે તેમ નિયમરૂપી બેડીમાં રહે તો ઊગરે. ને બ્રહ્માદિક કાંઈ અણસમજુ કે અજ્ઞાની નહોતા પણ એને મોટા સાધુ વિના બીજા કોઈ જિતાવી શકે જ નહિ. ને મોટા સાધુ છે તે કળ બતાવે, છળ બતાવે અને જુક્તિ બતાવીને ઇન્દ્રિયુંને જિતાડે ને મોક્ષ પણ કરે. માટે પોતાનું બળ મૂકીને મોટા સાધુને બાઝી પડવું ને અંતઃકરણ, ઇન્દ્રિયુંનું તો માનવું જ નહિ. ને પોતાને બળે જીતવા જાય તો સામું બંધન થાય. ત્યાં રાજાની રાણીએ છ દીકરાને વૈરાગ ચઢાવીને ત્યાગી કર્યા તેની વાત[1] કરી. ને બીજું દૃષ્ટાંત દીધું જે, ઉપાધ્યાયને[2] સો વાર ઊને પાણીએ ધૂએ ને ચંદન ચોપડે ને ધૂપ દે તોપણ વાછૂટ થાય ત્યારે એવી ને એવી જ ગંધાઈ આવે; તેમ સર્વ ઇન્દ્રિયો, અંતઃકરણ એવાં મલિન છે તે શુદ્ધ થાય તેવાં નથી. માટે એનું માનવું જ નહિ ને પોતાને **નિજાત્માનં બ્રહ્મરૂપં** માનવું એટલે સર્વે જીતી જ ચૂક્યો. (૫૮)

જેને ભગવાન ભજવા હોય તેનાથી બધાયની મરજી રાખી શકાય નહીં, તેનાથી તો ભગવાનની મરજી સચવાય. (૫૯)

ભગવાનના એકાંતિક સાધુ જેને ઘેર ભિક્ષા માગવા જઈને ઊભા રહે તેનું ઘર તીર્થરૂપ થઈ રહ્યું ને સર્વે તીર્થ ગયાનું એને ફળ થાય છે ને તેવા

---

૧. વિશ્વાવસુ ગંધર્વની કુંવરી ને ઋતુધ્વજ રાજાની રાણી મદાલસાએ દીકરા – વિક્રાન્ત, સુબાહુ અને શત્રુમર્દનને બાળપણમાં હાલરડાં ગાતી વેળા આત્મજ્ઞાન કરાવેલું. મોટા થઈ ત્રણેએ સંન્યાસ લીધો. ચોથો પુત્ર અલર્ક તેના પિતા પાસે રહેવાથી માનો સમાગમ કરી ન શક્યો. છેવટે મોટા પુત્ર વિક્રાન્તને રાણીએ બોલાવ્યો ને કહ્યું : 'તારો એક ભાઈ બાકી રહી જાય છે. તું તારા પિતાને કહે કે રાજગાદીનો વારસ હું છું. એટલે અલર્કને છૂટો કરશે.' આમ કરવાથી અલર્કને રાજાએ એની મા પાસે જવા દીધો. મદાલસાએ તેને વૈરાગ્ય ચઢાવ્યો ને વનમાં મોકલી દીધો. તેના ગયા પછી મોટો પણ વનમાં ચાલ્યો ગયો... (આમ, પુરાણમાં છ નહીં પણ ચાર દીકરાની વાત આવે છે.)

૨. ગુદા, મળદ્વારને.

સમામાં તેનો દેહ પડે તો ભગવાનના ધામને પામે એવું માહાત્મ્ય છે. તે ભગવાનને આપણે પામ્યા તેથી આપણે પંડે જ તીર્થરૂપ થયા છીએ. ને હાલમાં જેટલું હરિભક્તમાં તથા સાધુમાં સામર્થ્ય છે તેટલું બીજા અવતાર થયા તેમાં સામર્થ્ય નથી. તે ઉપર ગામ ઘાણલાની ડોશીની વાત કરી જે, ડોશીએ એના ધણીને કહ્યું જે, મેં ભગવાનના પગ ચાંપ્યા છે એટલે મારા હાથ પરસાદીના થયા છે, તેથી મારા ગોળાનું પાણી જેણે પીધું તથા મારા હાથના રોટલા જેણે ખાધા તેનું કલ્યાણ થાશે, તો તારા કલ્યાણમાં શો સંદેહ છે ? (૬૦)

સાધુનો દ્રોહ એમ સમજવો જે, સર્વથી મોટા સાધુ હોય તેને બીજા જેવા કહેવા તથા તેનાથી ઊતરતા કહેવા એણે કરીને સાધુનો દ્રોહ થાય છે. ને આજ જેવી વાતું સમજાય છે તેવી કોઈ દિવસ સમજાણી નથી. ને હાલ ભગવાન છે, સાધુ છે, સર્વે આંહીં છે, તેના સ્વરૂપનો પરભાવ સમજાતો નથી એ જ એને મોટું પાપ છે. ને હાલ ભગવાન અક્ષરધામ સોતા આંહીં છે; માટે જાદવ જેવા ન થાવું, ઓધવજી જેવા ભક્ત થાવું. ને આવા ને આવા અક્ષરધામમાંથી આવ્યા છે એવો પરભાવ અખંડ જણાય તો અહો અહો સરખું રહે. એમ વાત કરીને કહ્યું જે, જેવા સાધુ છે તેવા ઓળખાણા નહિ. એમ મરમની વાતું ઘણી કરી. (૬૧)

મનજીભાઈએ વાડી મધ્યે પૂછ્યું જે, ઉપાસનાની બહુ વાત થાય છે પણ કેમ સમજાતું નથી.' ત્યારે ઉત્તર કર્યો જે, ઉપાસના થાય છે, ધર્મ પળે છે, કસર ટળે છે પણ આપણને ખબર પડતી નથી ને સર્વે થતાં જાય છે. ને જેનાં માવતર સમર્થ હોય તેનાં છોકરાંને શી ફકર હોય, ને જેના શેઠ સમર્થ હોય તેના ગુમાસ્તાને બળ હોય. ત્યાં દૃષ્ટાંત દીધું જે, બાટલીવાળે એક ગુમાસ્તાને પાંત્રીસ હજાર રૂપિયા મોજના આપ્યા[૧] ને કરસનજી દેસાઈને પાંચ હજાર રૂપિયા મોજના આપ્યા. (૬૨)

એક કીર્તનમાં કહ્યું છે જે, ભગવાનનો આશરો થયો તેને કાંઈ સાધન કરવું બાકી રહ્યું નથી. ને બીજા અવતાર તો પાંચ શેર, દસ શેરનો ચમક છે. આજ તો ચમકનો પર્વત આવ્યો છે, તે સર્વે જીવને ખેંચી લે છે. જ્ઞાનીને મતે આ લોકનો વે'વાર છે તે છોકરાંની રમત જેવો છે; જેમ છોકરાં ધૂડ્યના લાડુ

૧. 'બાટલીબોય' નામની કંપનીના માલિકે તેના કારભારીને કંપનીના ઉત્પાદન વધારી આપવા બદલ મોટી રકમની ભેટ આપેલી. મોટાની મોજ મોટી હોય.

કરીને નાત્ય જમાડે છે તેમ આ સર્વે તેવું જ છે. (૬૩)

કોટિ કલ્પ સુધી ભગવાન ભજ્યા વિના સુખ નહિ થાય. ને પ્રગટ ભગવાન છે, પ્રગટ વાતું છે ને બીજા તો ચિત્રામણના સૂરજ જેવા છે. ને સ્વામિનારાયણને ભગવાન જાણ્યા છે તેને માખણમાંથી મોવાળો ખેંચીને કાઢે એમ દેહથી જુદો પાડી દેશે. ને આ તો સોળ દિવસનું શ્રાદ્ધ છે. (૬૪)

જીવનો મોક્ષ કરવા મનુષ્ય જેવા થયા છીએ. ને તમારે પ્રારબ્ધ તો ભોગવવું પડશે ને સંગ એવો રંગ લાગશે. (૬૫)

ભગવાન અક્ષરધામમાં છે તેવા ને તેવા જ આવ્યા છે, તેમાં બાળ, જોબન ને વૃદ્ધપણું એવા મનુષ્યભાવ નથી ને તિરોધાન[1] નથી, ને મનુષ્ય-ભાવ દેખાય છે તે નટની માયાની[2] પેઠે છે. (૬૬)

અમારી તો આવરદા બાવીસ વરસથી થઈ રહી છે ને દેહ પડવાનો તો ઘાટ જ નથી, કારણ કે આવરદાથી દેહ પડવાનો હોય તેનો અવધિ હોય; પણ હું તો ચિરંજીવી છું ને તમારા બધાના દેહ પાંચ-દસ વરસમાં પડી જાશે. (૬૭)

નથુ પટેલે વાડીમાં પૂછ્યું જે, બધેથી આસ્થા તૂટીને એક ઠેકાણે કેમ થાય ? ત્યારે સ્વામીએ ઉત્તર કર્યો જે, તેના જાણીને બધાને માનવા ને જે આપણને મળ્યા છે તેની સાથે પતિવ્રતાની ટેક રાખવી. આપણે એ બધાનું શું કામ છે ? આપણે તો દેહ છતાં જેના ભેગા રહ્યા છીએ તે જ તેડવા આવશે, બીજા નહિ આવે ને મરીને તેના ભેગું રહેવું છે. ફરી પૂછ્યું જે, અહો અહો કેમ થાતું નથી ? ત્યારે સ્વામીએ ઉત્તર કર્યો જે, ચામડાની મશક[3] પલળતી જાય તેમ પાણી સમાતું જાય, તેમ ધીરે ધીરે થાતું જાય છે. (૬૮)

---

૧. અદૃશ્ય, પરોક્ષ, આંખથી અળગા.

૨. ખેલ કરનાર બજાણિયાની માયાજાળ. આ નટ ગામનું માણસ જુએ તે રીતે આકાશમાં લટકતું દોરડું ઝીલી દેવતા સાથે લડવા જાય. લડાઈમાં નટના હાથ, પગ ને છેવટે ધડ બધું ટુકડા થઈ નીચે પડે. તેને વીણી લઈ નટની પત્ની ચિતા પર ચઢીને બળી મરે. બધે શોક વ્યાપી જાય. થોડી જ વારમાં પેલો નટ નીચે ઊતરે ને રાજાની પાસે પોતાની પત્નીની માંગણી કરે. રાજા કહે : 'એ તો બળી ગઈ.' પછી નટ તેની પત્નીની બૂમ પાડે, તે રાજાના સિંહાસન નીચેથી નીકળે ! આમ, નટ આકાશમાં ગયો ન હોય, પત્ની બળી ન હોય - પણ તાદૃશ્ય દેખાય. આ નટની માયા કોઈના કળ્યામાં ન આવે. (વચ. પંચાળા ૭)

૩. પાણી ભરવાની કોથળી.

જેઠ વદ નવમીને શનિવારની અર્ધી રાત્રે મનજીભાઈએ પૂછ્યું જે, સત્સંગમાં મોટાઈ કોની સમજવી ? ત્યારે સ્વામીએ ઉત્તર કર્યો જે, આપણા સત્સંગમાં ઉપાસના જેને વહેલી, સુલભ, પ્રયાસ વિના સમજાય ને ઘણાને ઉપાસના કરાવે તેની મોટાઈ છે. તે ઉપર વાત કરી જે, પરવતભાઈને રામાનંદ સ્વામી છતાં મહારાજનાં દર્શનથી જ સર્વોપરી નિશ્ચય થઈ ગયો ને બીજાને ઉપાસનાનું ઠેકાણું નહોતું; તે કેટલાક ભગવાનની મૂર્તિમાં માયા સમજતા હતા, ને કેટલાક શ્રીકૃષ્ણ ને બીજા અવતાર સરખા સમજતા હતા, ને કેટલાક શ્રીકૃષ્ણને સર્વોપરી સમજતા હતા ને મહારાજની વાત તો થાતી જ નહિ, તેથી બરાબર સમજતા નહિ. શુક, નારદના અવતાર જેવા સમજતા હતા. ગોપાળાનંદ સ્વામીને મહારાજનાં દર્શનથી જ સર્વોપરી નિશ્ચય થયો. પછી માંગરોળમાં સ્વરૂપાનંદ સ્વામીને શ્રીકૃષ્ણરૂપ દેખાણા ને પછી અક્ષરધામની સમાધિ કરાવી, તેથી પુરુષોત્તમપણાનો નિશ્ચય તેમને થયો. ને મુક્તાનંદ સ્વામીને અઠ્યાવીસ વરસે મહારાજે બહુ વાતું કરીને નિશ્ચય કરાવ્યો. ને મહારાજની કરેલી વાત કરી જે, મુક્તાનંદ સ્વામી ને ગોપાળાનંદ સ્વામી સાધુ-લક્ષણે સર્વ પ્રકારે મોટા છે, ને નિત્યાનંદ સ્વામી તથા બ્રહ્માનંદ સ્વામી વ્યવહારિક મોટા છે. ને કોઈની મોટાઈ કહેવી હોય તો બે-ચાર જણની ભેગી મોટાઈ કહેવી પણ એકલી કહેવી નહિ. નીકર એ વાતમાંથી તમને દુઃખ આવશે. મુક્તાનંદ સ્વામીની કહેલી વાત કરી જે, મુક્તાનંદ સ્વામીને દેહ મૂકવાને આડો એક મહિનો રહ્યો. ત્યારે કહ્યું જે, હવે મારે આત્મામાં અખંડ મૂર્તિ દેખાય છે ને મહારાજને સર્વોપરી જાણ્યા તે પહેલાં આટલું સમજાણું નહોતું. પછી પોતાની વાત કરી જે, અમને મહારાજે ઘણી વાતું કરી છે તે કહેવાય એમ નથી ને કહીએ તો પ્રાગજી તથા શામજી કહેતા ફરે. અમને ગોપાળાનંદ સ્વામીએ પુરુષોત્તપણાની વાત કરી નથી, અમે તો વચનામૃતમાંથી અમારી મેળે સમજ્યા છીએ. તે હું તથા જ્ઞાનાનંદ સ્વામી તથા વિશુદ્ધાત્માનંદ સ્વામી તથા બાળમુકુંદાનંદ સ્વામી એ ચાર મળીને એકાંતે વાતું કરતા. ને ભૂત નહિ વળગ્યામાં મહારાજે એક પોતાને ગણ્યા ને મુક્તાનંદ સ્વામી તથા ગોપાળાનંદ સ્વામી એ બેને ગણ્યા ને બીજાને તો ગણ્યા નહિ, પણ કૃપાનંદ સ્વામી બહુ મોટા હતા. પછી વાત કરી જે, છાવણીમાં રઘુવીરજી મહારાજને પુરુષોત્તમપણાની વાત સમજાવી, પછી ભાઈ સ્વામીને સમજાવી, મુનિબાવાને

સમજાવી, કરુણાશંકરને સમજાવી, એ વગેરે ઘણાકની વાતું કરી. માટે તમે વાતું કરો તે ધીરે ધીરે વચનામૃતની સાખ્ય લાવીને વાત કરજો ને નિશ્ચયની વાત કાળજું તૂટ્યા જેવી છે, માટે ધીરે ધીરે કરવી; એ વગેરે ઘણીક વાતું કરી. ત્યારપછી ઊભા થઈને કહે જે, તમો સર્વે આ અમે કહ્યું તેમ સમજજો ને તેમ જ કરજો. એમ વાર્તા કરી અને એમ સમજવું જે, જેને ઉપાસના તરત સમજાઈ ગઈ ને ઘણાને સમજાવી એ સર્વથી મોટા છે. (૬૯)

જેઠ વદ દશમને દિવસે સવારમાં સભામાં વાત કરી જે, આપણી ઉપાસનાથી મોટાઈ છે ને ધર્મમાંથી લડથડે કે બીજાં સાધનમાંથી લડથડે પણ ઉપાસના દૃઢ હોય તો જીવ લડથડે નહિ. તે ઉપર વાત કરી જે, ઈન્દ્રને ચાર બ્રહ્મહત્યા થઈ હતી પણ નારદજીના કહ્યાથી પ્રગટ વામનજીની ઉપાસનાના બળથી ટળી ગઈ. બીજી વાત કરી જે, પાંડવ છાના રહેતા હતા ને વિરાટ રાજાની સાથે કૌરવ યુદ્ધ કરવા આવ્યા તે યુદ્ધમાં અર્જુને બાણ મૂકી બધા લશ્કરને ચાંલ્લા કર્યા, તેથી અર્જુનને ઓળખ્યા. તેમ આંહી પણ એમ ઓળખવું જે, જેનાથી ઘણા માણસને ઉપાસનાની દૃઢતા થઈ અને પંચવિષયનો અભાવ થયો તેને મોટા સમજવા. (૭૦)

રાત્રે વાત કરી જે, ગોપાળ સ્વામી બહુ વાતું કરતા, તેથી મારે હેત હતું. (૭૧)

વાસના છે તે જઠરાગ્નિથી બળતી નથી, બાહ્ય અગ્નિથી બળતી નથી, પ્રલયકાળના અગ્નિથી બળતી નથી, જેમ પૃથ્વીમાં બીજ છે તે અગ્નિ લાગે છે તોપણ બળતાં નથી, પાછાં ઊગે છે. ને તે બીજને તાવડીમાં શેકીએ તો ઊગે નહિ. તેમ વાસના બીજા અગ્નિથી બળતી નથી, પણ જ્ઞાનરૂપ અગ્નિથી બળે છે, તે જ્ઞાનરૂપ અગ્નિ તે શું જે, ભગવાનની ઉપાસના ને ભગવાનની આજ્ઞા તેથી વાસનાલિંગ કારણ દેહનો નાશ થાય છે, બીજા કોઈ સાધનથી નાશ થતો નથી. ને કેટલી વાસના બળી છે ને કેટલી બાકી છે તે ઉપરથી શુકમુનિની કહેલી વાત કરી જે, આજ્ઞા પળે છે એટલી વાસના બળે છે. ને આજ્ઞામાં તો નિયમ આવ્યા પણ શિક્ષાપત્રીમાં આજ્ઞા કરી છે તે પ્રમાણે પાળ્યાથી વાસના બળે, તે આજ્ઞા કઈ ? તો **નિજાત્માનં બ્રહ્મરૂપં** એ આજ્ઞા પળે તો કારણ દેહનો નાશ થાય છે; પણ 'શિક્ષાપત્રી' બરાબર પળતી નથી તેટલી ખોટ્ય છે ને તેટલું દુઃખ છે. (૭૨)

ધર્મનિયમમાં ફેર પડે તો તેનો દંડ થાય ને ઉપાસનામાં ફેર પડે તો પ્રાપ્તિમાં ફેર પડે. જેમ કોઈને ધર્મમાં ફેર પડે છે તો પ્રાયશ્ચિત્ત કરાવે છે ને વટલી જાય છે તો નાત્યબાર્ય કાઢે છે, તેમ ઉપાસનાનું છે. ઉપાસનામાં કસર હોય તો બીજા સુખની તો પ્રાપ્તિ થાય પણ ગર્ભવાસનું દુઃખ ટળે નહિ, ને ઉપાસનાથી ને આત્મનિષ્ઠાથી ગર્ભવાસ ટળી જાય છે. માટે ઉપાસના, આત્મનિષ્ઠા, વૈરાગ્ય, ધર્મ ને સંગ સર્વે અંગે ભક્તિ કરવી. પછી હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, આ સર્વમાંથી અધિક કયું સાધન છે ? ત્યારે સ્વામીએ કહ્યું જે, સંગ સર્વથી અધિક છે, ને સંગ તો બધાયનો કહેવાય પણ જેમ લોઢું, ભેગવાળું[૧] સોનું ને શોધેલું[૨] શુદ્ધ સોનું એ સર્વે ધાતુ કહેવાય પણ ફેર ઘણો છે, તેમ સંગમાં ફેર ઘણો છે. (૭૩)

ભોગાવાને કાંઠે તડકે બેસીને ઢૂંઢિયો તપ કરતો હોય તે નર્કે જાય ને હરિભક્ત ગૃહસ્થાશ્રમમાં હોય તેનો મોક્ષ થાય. (૭૪)

ગાંધારી[૩] આંખ્યે પાટા બાંધી રાખતી તોપણ તે સતી ન કહેવાણી ને કુંતાજીને કુંવારા પુત્ર થયો હતો ને દ્રૌપદીને પાંચ પુરુષ હતા તોપણ સતિયું કહેવાણિયું. (૭૫)

વાલીને ભાઈની સ્ત્રી રાખ્યા બાબત માર્યો ને વળી ભક્ત કહેવાણો તેથી તેનો મોક્ષ કર્યો. (૭૬)

વ્યાવહારિક માણસની ને સત્સંગીની ક્રિયા સરખી છે, પણ સત્સંગી ભગવાનના કહેવાણા તેથી મોક્ષ થાય છે. (૭૭)

પચાસ હજાર રૂપિયા મળે તો ભગવાન ભજવાનો સ્વપ્નમાં પણ ઘાટ થાય નહિ, ને રૂપિયા મળે તો તે મડદું ફૂલ્યા[૪] જેવું છે. (૭૮)

આપણા સત્સંગની રીત સમજવી જે, સત્સંગમાં રામાનંદ સ્વામી, મુક્તાનંદ સ્વામી, નિત્યાનંદ સ્વામી, બ્રહ્માનંદ સ્વામી, ગોપાળાનંદ સ્વામી આદિ કેટલાક સાધુ ને કેટલાક હરિભક્ત મોટેરા થઈ ગયા, તેમને લઈને અમારી મોટાઈ કહેવી, ને તે વિના કહેશો તો અમારી અપકીર્તિ કરાવશો, ને એ સર્વે મોટા હતા, મનુષ્ય જેવા ન કહેવાય ને એ ન હોત તો આપણને

૧. ભેળસેળવાળું. ૨. શુદ્ધ કરેલું.

૩. ધૃતરાષ્ટ્રની પત્ની, સો કૌરવોની માતા. ધૃતરાષ્ટ્ર અંધ હોઈ તે પણ આંખે પાટા બાંધી રાખતી.

૪. મિથ્યા ઘમંડમાં રાચવું, ફોગટનું.

સત્સંગ પણ ક્યાંથી થાત ? એ સર્વે મોટા છે, માટે એમને લઈને અમારી મોટાઈ કહેવી તથા ભગવાન જેવા કહેવા. (૭૯)

ધ્યાની, પ્રેમી એ સર્વથી જ્ઞાની શ્રેષ્ઠ, પ્રેમી કેટલાક જાતા રહ્યા, ત્યાગી જાતા રહ્યા, ધ્યાની જાતા રહ્યા, એવા કેટલાંક અંગવાળા જાતા રહ્યા ને જેણે મોટા સાધુ સાથે જીવ બાંધેલા તે ટક્યા. (૮૦)

દેશકાળ જોઈને વિચારીને વાત કરવી, પ્રેમને રસ્તે ચાલવું નહિ. તે ઉપર પોતાની વાત કરી જે, મારામાં બહુ પ્રેમ હતો તેથી પ્રાગજીની પેઠે વાત કર્યા વિના રહેવાય નહિ. તે ઉપરથી કૃપાનંદ સ્વામી કહેતા જે, 'તમને તો ગુરુ કરશું.' ત્યારે મેં કહ્યું જે, 'મારો શો વાંક છે ?' ત્યારે કૃપાનંદ સ્વામીએ કહ્યું જે, 'તમારાં લક્ષણ ગુરુ થાઓ તેવાં છે, આટલી વાતું કરે, આટલી સેવા કરે, આટલું ભજન કરે તે ગુરુ થયા વિના કેમ રહે ?' પછી કેટલેક દિવસે મહારાજે મુને બોલાવીને સર્વેની આગળ મુક્તાનંદ સ્વામીના ખોળામાં બેસારીને કહ્યું જે, 'આપણે જીવુંના કલ્યાણ અર્થે આવ્યા છીએ, માટે મંડળ બાંધી વાતું કરો ને સાધુ તો પાંચ રાખીએ.' પછી મેં કહ્યું જે, 'મહારાજ મારાથી મંડળ કેમ ચાલે ?' ત્યારે મહારાજ કહે જે, 'સાધુ તો દસ રાખીએ, પચ્ચીસ રાખીએ,' એમ કહ્યું; ત્યારે હું તો બોલતો રહી ગયો પણ મહારાજે ગણતાં ગણતાં છેવટે ત્રણસેં સાધુ સુધી રાખવાની વાત કરી; ને મને જે આજ્ઞા કરે તેમાં વિચારું ને આત્માનંદ સ્વામી, કૃપાનંદ સ્વામી, ગોપાળાનંદ સ્વામી તત્કાળ માની લે ને તેમને વચનના અધ્ધર ઝીલનારા કહ્યા છે. એ વગેરે ઘણીક વાત કરી ને તે ઉપર મધ્ય પ્રકરણનું અડતાળીશમું વચનામૃત વંચાવીને કહ્યું જે, દેહ ધરીને સાધુના ભેળું રહેવું. (૮૧)

હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, વચન પાળવું તેમાં સર્વે સરખાં વચન સમજવાં કે તારતમ્યપણું[૧] સમજવું ? ત્યારે સ્વામીએ કહ્યું જે, તારતમ્યપણું છે. વિચાર કરીને આજ્ઞા પાળવી. તે ઉપર દૃષ્ટાંત દીધાં જે, પ્રથમ મહારાજે એમ આજ્ઞા કરી હતી જે ગૌગ્રાસ,[૨] શ્વાનભાગ[૩] વગેરે કાઢ્યા વિના જમવું નહિ, તે ઉપરથી કેટલાક સાધુ બબે, ચાર-ચાર લાડવા હરિભક્તના બગાડવા

---

૧. ન્યૂન-અધિકપણું, વિવેક.

૨. જમવામાંથી ગાય માટે અમુક ભાગ રાખવો.

૩. કૂતરા માટેનો ભાગ.

માંડ્યા ને કેટલાકે એ પ્રમાણે ન કર્યું તેથી રામદાસજીભાઈ વગેરે રાજી થયા. બીજું દૃષ્ટાંત, પ્રથમ મહારાજે એવી આજ્ઞા કરેલી જે, લઘુશંકા કરીને કોઈ આવે તો સર્વેને ઊભા થાવું. તે જેતલપુરમાં અમે હતા ત્યાં એક સાધુ લઘુશંકા કરીને આવ્યા ને અમારાથી ઊભા ન થવાણું તેથી અમારો તિરસ્કાર કર્યો, તેમાંથી તે સાધુ ગાંડા થઈને જાતા રહ્યા. ત્રીજું દૃષ્ટાંત : મહારાજે ઘોડીને પાવાનું મિષ[1] લઈને સર્વે સાધુનું ચરણામૃત કરી મંગાવ્યું પણ નિત્યાનંદ સ્વામીએ ચરણામૃત ન કરી આપ્યું ને બીજાએ કરી આપ્યું, તે મહારાજ પી ગયા તેથી બધાયને આજ્ઞા વિચાર વિના પાળવાથી પસ્તાવો થયો ને નિત્યાનંદ સ્વામીને ન થયો, એમ આજ્ઞામાં તારતમ્યપણું છે. (૮૨)

સત્સંગ, એકાંતિકપણું ને ભગવાનની મૂર્તિ એ ત્રણ વાનાં દુર્લભ છે, તે આપણને મળ્યાં છે, માટે ગરીબ થઈને બીજાને માન આપીને સાચવી રાખવાં. (૮૩)

ગરીબ થવાની રીત બતાવી જે, એક ગામમાં બે વાણિયા બે ભાઈ હતા. તે બન્નેની પાસે ચિંતામણિયું બે હતી. તે રાજાને ખબર પડવાથી રાજાએ લશ્કર મોકલી વાણિયાને જીતીને ચિંતામણિ એક ભાઈ પાસેથી લઈ લીધી, પછી બીજો ભાઈ હતો તે ગરીબ થઈ ફાટેલાં ચીંથરાં પહેરી ભેટમાં ચિંતામણિ રાખી માગી ખાતો, ગરીબ થઈને નીકળી ગયો તો ચિંતામણિ રહી. તેમ આપણે ગરીબ થઈને ચિંતામણિ સાચવી રાખવી. (૮૪)

સત્સંગથી ભગવાન વશ થાય છે તેવા કોઈ સાધનથી થતા નથી. તે સત્સંગ શું જે, પ્રગટ ભગવાન ને પ્રગટ આ સાધુનો આશરો કર્યાથી કલ્યાણ થાય છે. ને પરોક્ષ કથાકીર્તન, વાર્તા ને અર્ચાથી કલ્યાણ થાય એમ લખ્યું છે તે તો જીવને આલંબન દીધું છે. (૮૫)

એકને અંતરનો કજિયો થાય છે ને એકને નથી થતો તેનું કેમ સમજવું ? ત્યારે સ્વામી કહે, ઘરમાં સાપ હોય તે ઉંદર ખાવા મળતા હોય ત્યાં સુધી ખીજે નહિ; ને ઉંદરને કાઢી મૂકીએ તો ઘરનાં બીજાં સર્વેને કરડી ખાય. તેમ મન તથા ઈન્દ્રિયુંના કહ્યા પ્રમાણે ચાલે તો કજિયો ન થાય ને તેને મરડીને ચાલે તો કજિયો થાય છે. (૮૬)

મહુવાના હરિભક્તે પૂછ્યું જે, પૂરો સત્સંગ થયો કેમ સમજવો ? ત્યારે

---

૧. નિમિત્ત.

સ્વામી કહે, 'અક્ષરરૂપ થવાય ત્યારે પૂરો સત્સંગ થયો સમજવો.' વળી, ફરી પૂછ્યું જે, અક્ષરરૂપ થયું કેમ જણાય ? ત્યારે સ્વામી કહે, 'ગૃહસ્થને અગિયાર નિયમ ને ત્યાગીને ત્રણ ગ્રંથ એટલું પાળે તે અક્ષરરૂપ થયા જાણવા.' (૮૭)

હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, પ્રવૃત્તિ માર્ગમાં દેહ ધર્યો છે ને પ્રવૃત્તિથી અકળામણ આવે છે તે કેમ પાર પડશે ? ત્યારે સ્વામીએ કહ્યું જે, હવે શું પાર પડવું બાકી રહ્યું છે ? પાર પડી ચૂક્યું છે ને પ્રવૃત્તિ ટળી ગઈ છે ને અરધું તો પાર પડ્યું છે ને પ્રવૃત્તિ છે તે સારી છે, નીકર ક્યાંઈનું ક્યાંઈ જાતું રહેવાત ને પૂર્વનો સંસ્કાર ભારે છે ને પ્રવૃત્તિમાં કેટલુંક ઠીક છે. વળી ફરી પૂછ્યું જે, પૂર્વનો સંસ્કાર છે ત્યારે હમણાં કેમ સત્સંગ થયો ? ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, જોગ થાય ત્યારે બીજ ઊગે ને પાણીનો જોગ થયા વિના બીજ સરસ હોય પણ ઊગે નહિ. (૮૮)

વરતાલનું પહેલું વચનામૃત ને મધ્યનું ચૌદમું વચનામૃત વંચાવીને વાત કરી જે, આ પ્રમાણે સમજે તો ગૃહસ્થ તથા ત્યાગીને બરોબર ગતિ છે, તે ત્યાગીનું બહુ શોભે ને પરવતભાઈ જેવા ગૃહસ્થને સાત છોકરાં હોય તેનું શોભે નહિ, પણ તે તો મહારાજને શિખામણ દેતા એવા હતા. (૮૯)

કારિયાણીનું આઠમું વચનામૃત ને મધ્યનું સત્તરમું વચનામૃત વંચાવી વાત કરી જે, આ પ્રમાણે સમજવાનું છે તે રહી ગયું ને ઈંટો, પથરા, લાકડાં, રૂપિયા ને માણસ તેને ભામે[1] ચડી જવાણું છે. ને અમે તો આ હવેલી ઊખેળી તેમાં બહુ અકળાતા કે ક્યારે પૂરી થાશે ને વાતું કરશું ? ને દેહ પડી જાશે તો વાતું કરવી રહી જાશે. ને મારે તો એમ થાય છે જે, કૂબામાં[2] બેસીને દાણા ભેગા કરીને બધી પૃથ્વીના માણસને વાતું કરું, ને ત્રિકમદાસ છત્ય જડાવે છે ને રંગ ચડાવે છે ને બદરિકાશ્રમવાળા તથા શ્વેતદ્વીપવાળા તથા અક્ષર-ધામવાળા તથા ગોવર્ધનભાઈ કાંઈ ગાંડા છે તે વીસ હજાર કોરી બગાડી નાખી ! ને મુક્તાનંદ સ્વામીએ મહારાજને કહ્યું જે, ગોવર્ધનભાઈનું બહુ ભૂંડું થયું. ત્યારે મહારાજ કહે જે, **'સમલોષ્ટાશ્મકાંચનઃ'**[3] થયું તે બહુ ભૂંડું થયું ?

૧. ભગવાનના સંબંધ વગરની અન્ય પ્રવૃત્તિના ચકરાવે.

૨. ઘુમટવાળા ઘાસના ઝૂંપડામાં.

૩. **અર્થ :** સુખદુઃખને સમાન સમજે છે, માટી, પથ્થર તથા સોનું જેને સમાન છે તથા પ્રિય અને અપ્રિયમાં, નિંદા અને સ્તુતિમાં, માન અને અપમાનમાં જે સમચિત્ત-સ્થિર રહે છે તે ગુણાતીત કહેવાય છે. (ગીતા : ૧૪/૨૪)

ત્યારે મુક્તાનંદ સ્વામી સમજ્યા. એમ વાત કરીને કહ્યું જે, આ બે વચનામૃત પ્રમાણે સમજે તોપણ આંહીં બેઠાં અક્ષરધામ દેખે નહિ, પણ અક્ષરધામના પતિ દેખાણા એટલે અક્ષરધામ તો ભેગું જ આવી ગયું ને ! આ મૂર્તિ મળી છે તેના સામું જોઈ રહેવું ને ધ્રોડી ધ્રોડીને ઘેર જવાય છે તે તો અભ્યાસ પડી ગયો છે, જેમ અફીણનું બંધાણ પડે તેમ. એમ વાત કરીને **'રાજે ગઢપુર મહારાજ'** કીર્તન ગવરાવ્યું ને ઉદ્ધવજી તથા ગોપિયુંની વાત કરી ને પ્રગટ સ્વરૂપના જ્ઞાનીને અધિક કહ્યો ને પ્રથમના એકોતરના વચનામૃતની વાત કરી જે, પ્રગટ વાત કર્યા વિના એમ સમજાય છે જે, બદરિકાશ્રમમાં, શ્વેતદ્વીપમાં તથા ગોલોકમાં ભગવાન છે ને થોડાક આંહીં છે પણ સર્વોપરી ભગવાન આંહીં સમજાતા નથી. માટે પ્રગટ વાત કરીએ છીએ ને આવો સમાગમ મળ્યો ને અહો અહો થાતું નથી તથા ગાંડા થવાતું નથી તે તો ભગવાને જીવના કલ્યાણને અર્થે એમ રાખ્યું છે. નીકર ગાંડા થઈ જવાય.

'મત્ય દીધે માને નહિ, કુમત્યે મન કોળાય;
આવેલ અવળે અક્ષરે, તે સવળે કેમ સોહાય.' (૯૦)

ગોંડલના ગરાસિયા હઠીભાઈએ મુક્તાનંદ સ્વામીની વાતું બાર દિવસ સાંભળી તે શલ્ય પેસી ગયાં પણ રાજા ને જવાન તેથી સત્સંગ થયો નહિ; પછી બાર વરસે સત્સંગ પોતાની મેળે કર્યો. (૯૧)

અવિદ્યાને બધી તરેહથી મહારાજે દાબી તે ડોશિયુંનું રૂપ લઈને ગઢડામાં આવીયું, તે દેવાનંદ સ્વામી સંન્યાસીએ દીઠી. તે મહારાજ ગઢડામાં રહ્યા ત્યાં સુધી કજિયા મટ્યા નહિ. (૯૨)

ભગવાનનું સ્વરૂપ ન ઓળખાય એ જ માયા છે. પછી હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, કોઈને કાને શબ્દ પડે તેથી નિશ્ચય થાય છે તેનું શું કારણ ? ત્યારે સ્વામી કહે, સંસ્કાર છે. નીકર ભેગા રહે છે તોપણ નથી ઓળખતા ને આ સાધુ ભગવાનનું અંગ છે, વિભૂતિ છે તોપણ જૂનાગઢમાં માણસે માણસે ભિક્ષા માગે છે ને દર્શન દ્યે છે, નથી ઓળખતા તે જાદવ જેવા અભાગિયા છે. (૯૩)

કોઈક મનુષ્યમાં શાંતપણું હોય ને કોઈકમાં ન હોય, કોઈકને વિનય કરતાં આવડે ને કોઈકને ન આવડે. એ સર્વે દેહના ભાવ સમજવા, ને મોટાઈ તો પ્રગટ ભગવાનના નિશ્ચય વડે છે ને કાગળમાં લખે છે એટલા સર્વે ગુણ

તો ભગવાનમાં જ હોય, બીજામાં ન હોય. (૯૪)

'જ્ઞાનીને આત્મા કહ્યો છે, માટે ભગવાનને જીવ અર્પણ કરી દેવો. જેમ કહે તેમ જ કરવું.' પછી મનજીભાઈએ પૂછ્યું જે, જીવ અર્પણ કર્યા પછી વાસના ટાળવી રહે છે કે નહિ ? ત્યારે સ્વામી કહે, 'વાસના ટાળવી પડે; ને એમ ઉત્તર ન કરીએ તો ભગવાનમાં બાધ આવે જે, એકની વાસના ટાળે ને એકની ન ટાળે, માટે એમ કહેવાય નહિ, ને આત્મનિષ્ઠા તથા માહાત્મ્યે કરીને વાસના ટળે છે.' (૯૫)

મનજીભાઈએ પૂછ્યું જે, જ્ઞાની હોય તોપણ કાંઈ વાસના રહેતી હશે ? સ્વામી કહે, 'શુકજી ઊડ્યા ને જનકથી ઊડાણું નહિ,[૧] ને બેક[૨] પ્રવૃત્તિનો જોગ રહે ત્યાં સુધી જણાય ખરી; જેમ અમે ત્યાગી થયા તેવા સમામાં ગામ, નદી બધું દેખાતું માટે એ કાંઈ વાસના હતી ? એ તો જોગે કરીને દેખાતું. ને વીસ વરસ થયાં પછી છેટું પડ્યું એટલે દેખાણું નહિ. તેમ પ્રવૃત્તિમાં જ્ઞાન વૃદ્ધિ પામે, અંતઃકરણ શુદ્ધ થાય પણ જોગે કરીને ઇન્દ્રિયોની શુદ્ધિ થાતી નથી.' પછી નથુ પટેલે પૂછ્યું જે, પ્રાપ્તિમાં ફેર છે કે નહિ ? સ્વામી કહે, 'પ્રાપ્તિમાં ફેર નથી, બરાબર છે. ને નિવૃત્તિવાળાને એટલો અધિક ન કહીએ તો તમે માનો પણ બીજા માને નહિ; માટે એમ ઉત્તર કરવો પડે, પણ ભગવાન તો ચાય તેમ કરે, તેનો કોઈ ધણી છે ? ને ઉત્તર તો થાતો હોય તેમ થાય.' (૯૬)

ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને કથાવાર્તા કરે છે ને સાંભળે છે તેના તો ત્રિવિધ તાપ ટળી ગયા છે, ને તપ સર્વે થઈ રહ્યાં છે ને ભગવાનના શરણને પામી રહ્યો છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં બહુ કામ ને બહુ વિઘ્ન, માટે તેને અધિક કહ્યો છે; ને ગૃહસ્થાશ્રમીને ભગવાનની મૂર્તિને ધરી રહ્યા એવા સાધુનો આશરો છે તે તો ઘરમાં બેઠાં સર્વ તીર્થને સેવી રહ્યો છે. (૯૭)

હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, લોકમાં તો આપણને એમ કહે છે જે, એ તો નિંદા બહુ કરે છે ને જૂઠું બોલે છે, માટે અકલ્યાણ થાશે, તેનું કેમ સમજવું ? ત્યારે સ્વામીએ કહ્યું જે, 'જૂઠું બોલે તો સામું કલ્યાણ થાય છે ને એ

---

૧. સ્વામી શુકજી ને જનકના દૃષ્ટાંતથી નિવૃત્તિમાર્ગ ને પ્રવૃત્તિમાર્ગ વચ્ચેનો ભેદ દર્શાવે છે. મહાભારત કહે છે કે શુકજી સદેહે લોકોના દેખતાં આકાશમાર્ગે સૂર્ય લોકમાં પ્રવેશ્યા હતા. જનકને માટે આ અશક્ય હતું.

૨. બહુધા.

તો ભગવાનની જુક્તિ છે.' તે ઉપર વાત કરી જે, ''રામાનંદ સ્વામીએ સંન્યાસીને પૂછ્યું જે, 'વેદ કેટલા ?' ત્યારે સંન્યાસી કહે, 'ચાર.' પછી રામાનંદ સ્વામી કહે : 'બ્રહ્મજ્ઞને[1] પાંચમો વેદ કહ્યો છે, તે હું છું,' એમ સાચી વાત કરી તેથી સંન્યાસી જાતા રહ્યા અને મહારાજે જુક્તિ કરી તો બધી પૃથ્વીમાં સત્સંગ થયો. ને રામાનંદ સ્વામી ગયા પછી વ્યાપકાનંદ સ્વામી વગેરેને જુક્તિથી પોતાનું સ્વરૂપ ઓળખાવી સત્સંગમાં રાખ્યા.'' (૯૮)

ગામને ગઢ હોય તેમ આપણે પંચવર્તમાનરૂપી ગઢ છે ને તેમાં થાણાને[2] ઠેકાણે નિયમ છે, ને જેમ થાણું ગઢને સાચવે તેમ નિયમ વર્તમાનને સાચવે છે માટે જેટલા નિયમ મોળા પડે એટલા ફાંકાં પડ્યાં જાણવાં. (૯૯)

દિવ્યભાવ ને મનુષ્યભાવ એક થઈ જાય ત્યારે ભગવાન ભજવાનું સુખ આવે. (૧૦૦)

સમાધિમાં સ્વરૂપ દેખાય છે તે કાર્ય છે, ને પ્રગટ મનુષ્યરૂપ છે તે કારણ છે. (૧૦૧)

આત્મનિષ્ઠા જે હું દેહથી નોખો છું ને દેહની ક્રિયા મારે વિષે નથી તથા ભગવાનનું માહાત્મ્ય તથા સંગ એ ત્રણે કરીને વાસના નિર્મૂળ થાય છે. (૧૦૨)

ભજન, ભક્તિ ને કથાવાર્તાની સહાયને અર્થે ગૌણપણે મંદિરની ક્રિયા કરવાનો મહારાજનો હાર્દ છે ને ક્રિયા પ્રધાન થઈ ગઈ છે. તે મહારાજના મળેલ નહિ હોય ત્યારે રાજા દ્વારે, આચાર્ય દ્વારે ને મૂર્તિયું દ્વારે રક્ષા કરશે. (૧૦૩)

ઉપાસના, નિયમ તથા ભક્તિમાં કસર રહેશે એટલી ખોટ્ય નડશે ને કોઈ દ્રવ્ય દેનાર મળે, દીકરો દેનાર મળે કે દેહે મંદવાડ મટાડનાર મળે તેથી ઉપાસનામાં ફેર પડે છે. તે ઉપર તુંબડિયાનું દૃષ્ટાંત દીધું.[3] (૧૦૪)

---

૧. બ્રહ્મને જાણનારને.

૨. ચોકીનું સ્થાન.

૩. વડોદરામાં એક તુંબડિયો બાવો આવેલો. પોતાની મિથ્યા સિદ્ધાઈ બતાવવા ખાતર તેણે પોતાની પાસે જે મૂડી હતી તે જુદાં જુદાં સ્થળે દાટી. પછી જે કોઈ પૈસાની ઈચ્છાએ તેની પાસે આવે તેને અમુક જગ્યા બતાવીને ખોદવાનું કહે. એમ કરતાં પોણા ભાગની મૂડી જતી રહી. પછી તેણે વિચાર્યું કે આમ તો બધું જશે. એટલે જે કંઈ બચ્યું તે લઈને ત્યાંથી એ બીજે જતો રહ્યો.

જગતમાં દાન, પુણ્ય, સદાવ્રત ઘણાં કરે છે પણ દ્રૌપદીની ચીંથરી તથા વિદુરની ભાજી તથા સુદામાના તાંદુલ એટલું લખાણું. ભગવાન તો અધમ ઓધારણ છે, પતિતપાવન છે ને અશરણશરણ છે. પણ ભગવાનનો આશરો કરે તો. તે ઉપર અજામેળ તથા વેશ્યાની નિયમ પાળ્યાની વાત કરી. માટે આધાર વિના દૃઢતા રહે નહિ, આધાર તે શું જે, કૂવામાં બૂડતા હોઈએ ને મૂળિયું હાથમાં આવે તો નહિ બુડાય એવી દૃઢતા રહે છે. તેમ પ્રગટ મૂર્તિના આધારથી મોક્ષની દૃઢતા રહે છે. તે ઉપર ઈન્દ્રની વાત કરી જે, નારદજીના વચનથી પોતાના ભાઈ વામનજીને ભગવાન જાણીને તેનું ધ્યાન કર્યું તેથી ચાર બ્રહ્મહત્યા ટળી. પ્રગટ સૂર્યથી અજવાળું થાય, પ્રગટ જળથી મળ ધોવાય ને પ્રગટ ચિંતામણિથી દ્રવ્યની ભૂખ જાય તેમ જ પ્રગટ ભગવાનથી મોક્ષ થાય. (૧૦૫)

મહારાજને જ્યારે દેખીએ ત્યારે વાતો જ કરતા હોય. ને જ્ઞાની, પ્રીતિવાળો ને દાસપણું એ ત્રણ અંગ છે. તેમાં જ્ઞાની અધિક. તે ઉપર સ્તુતિ-નિંદાનું વચનામૃત વંચાવ્યું, ને કહ્યું જે, પ્રગટ મૂર્તિ વિના બીજું આલંબન છે તે હિમ્મત દેવા સારુ છે. તે ઉપર ભાગવતનો શ્લોક તથા સાખી કેટલીક બોલ્યા ને લક્ષ્મીનારાયણ પધરાવ્યા ત્યારે તેનો પ્રકાશ મહારાજ આગળ કેવો જણાણો તો સૂર્યની આગળ દીવાના પ્રકાશ જેટલો જણાણો; ને ચાર અંગ છે તે તો અંગીની સહાયને અર્થે છે ને અંગી જે પ્રગટ મૂર્તિ તે ઘીને ઠેકાણે છે ને અંગ તો છાશને ઠેકાણે છે. ને સચ્ચિદાનંદ સ્વામી ગોપાળાનંદ સ્વામીને એમ કહેતા જે, એ તો આત્મજ્ઞાની છે ને આત્માની વાત કરે છે; ને પ્રગટ મૂર્તિનો જેને આશરો થયો છે તેને હાથ સર્વે મુદ્દો આવ્યો છે, તેને કાંઈ કરવું રહ્યું નથી ને કાળ, કર્મ, માયાથી રહિત થયો છે. તે ઉપર વાત કરી જે, બકરાને વાઘની સહાય હતી તેથી કોઈથી નામ દઈ શકાય નહિ. ત્યાં શ્લોક બોલ્યા જે,

નીચાશ્રયો ન કર્તવ્યઃ કર્તવ્યો મહદાશ્રયઃ ।
અજા સિંહપ્રસાદેન આરૂઢા ગજમસ્તકે ॥[1]

તેમ પ્રગટ ભગવાન ને પ્રગટ સાધુની સહાયતાથી કાળ, કર્મ, માયા કોઈ નામ દઈ શકે નહિ. (૧૦૬)

---

૧. **અર્થ :** નીચલાનો આશ્રય ન કરવો, આશ્રય તો શ્રેષ્ઠનો કરવો. બકરી (સિંહના પગલાનો આશ્રય કરી) સિંહની કૃપાથી હાથીના મસ્તક પર આરૂઢ થઈ હતી.

મહારાજ છતાં રૂપિયાનાં નામાં નીકળ્યાં હતાં. હાલ બધા આંહીં ચોખી રીતે વરતો છો તે કોના પ્રતાપથી ? ને પછવાડેથી આવું ને આવું રહેશે તોપણ ફેર પડશે ખરો. (૧૦૭)

ખંભાળાની ડોશીને એના ઘરનો આંધળો માણસ હતો તે વર્તમાન પાળવા ન દેતો તેથી મહારાજે જેતલપુરના મોહોલમાં પોતાને હાથે કપાળમાં આંધળાને ત્રણ ડામ દીધા. (૧૦૮)

માવાભાઈએ મહારાજને માયાનું બંધન ન થાય એવું પૂછ્યું પણ વે'વારનું ન પૂછ્યું. તેથી મહારાજે પ્રસન્ન થઈ કહ્યું જે, તમને માયાનું બંધન નહિ થાય ને ઝીણાભાઈએ પણ સેવા માંગી. (૧૦૯)

પશુ, મનુષ્ય, ઝાડ સર્વેમાં કામનો વિષય છે. બીજે નથી. એ કોઈથી મુકાતો નથી. એ હૃદયગ્રંથિ છે. માટે **નિજાત્માનં બ્રહ્મરૂપં** એ પોતાનું રૂપ માનવું. એ દેશ જુદો પડ્યો. જેમ ભીમનાથની પેલી પાર ખોદે તો પાણી આવે પણ પથ્થર આવે નહિ ને આણી કોર પહેલે ઘાએ પથ્થર આવે તેમ બ્રહ્મરૂપમાં કોઈ બાધ અડતો નથી, એમ મહારાજનો મત છે. (૧૧૦)

હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, 'માવાભાઈની પેઠે શી રીતે ભગવાન પ્રસન્ન થાય ?' ત્યારે સ્વામી કહે, 'આજ તો ભગવાન પ્રસન્ન થયા છે, માટે આજ્ઞા પાળવી. બીજું કાંઈ સાધન કરવાનું નથી, પાંચ વર્તમાન દૃઢ પાળવાં.' (૧૧૧)

છેલ્લા પ્રકરણનું બીજું વચનામૃત વંચાવીને સ્વામીએ વાત કરી જે, મહારાજ વિના બીજામાં માલ માને છે ને બીજું જોવાને ઇચ્છે છે તે તો સૂર્યની આગળ દીવો કરે તેવો છે ને સત્સંગી જ ક્યાં છે ? ને આ વાત સમજાશે ત્યારે ગાંડા થઈ જવાશે ને ગાંડા નથી થવાતું તે તો ભગવાનની ઇચ્છા છે. ને એકાંતિકનો સંગ મળવો દુર્લભ છે ને ભગવાનથી કામ થાય તેટલું એકાંતિકથી થાય છે, કારણ કે બધાને ભગવાનનો જોગ રહે નહિ તેથી એકાંતિકનાં લક્ષણ સમજવાં. તે ઉપર –

તીન તાપકી ઝાળ જર્યો પ્રાની કોઈ આવે,
તાકું શીતલ કરત તુરત દિલદાહ મિટાવે.
કહિ કહિ સુંદર બેન રેન અજ્ઞાન નિકાસે,
પ્રગટ હોત પહિચાન જ્ઞાન ઉર ભાનુ પ્રકાશે.

વૈરાગ ત્યાગ રાજત વિમળ ભવ દુઃખ કાટત જંતકો,
કહે બ્રહ્મમુનિ આ જક્તમાં સંગ અનુપમ સંતકો.

એ સવૈયો બોલ્યા ને કહ્યું જે, હમણાં તો જોગ છે ત્યાં સુધી જણાતું નથી પણ જોગ નહિ હોય ત્યારે કાળ પડે ને દુઃખ થાય તેટલું જીવને દુઃખ થાશે ને આંખ્યમાંથી આંસુ પડશે. વસુદેવ-દેવકીનું દૃષ્ટાંત દીધું. ને આવો જોગ મળ્યો છે તે પૂર્વનાં પુણ્ય છે. પછી હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, વેદરસનો ગ્રંથ વાંચવાની મહારાજે શા સારુ ના પાડી છે ? ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, વેદરસનો ગ્રંથ વાંચવાની મહારાજે ના પાડી નથી, એ તો કઠણ પડવાથી કોઈ વાંચતા નથી. ભગવત્પ્રસાદજી મહારાજના કાગળમાં લખાવ્યું જે, જે કામ કરો તેના ધણી થાશો નહિ, ભગવાનને માથે નાખજો ને ભગવાનનો વિશ્વાસ રાખજો. (૧૧૨)

ભગવાનના ભક્ત થયા છે ને પંચવર્તમાન પાળે છે તે તો પ્રકૃતિ-પુરુષથી પર જઈને બેઠા છે. (૧૧૩)

પ્રગટ ભગવાનને જાણીને જે એક પ્રણામ કરે છે તે આત્યંતિક મોક્ષ જે અક્ષરધામ તેને પામે છે ને તે વિના તો બીજા બધાંય ધામને કાળ ખાઈ જાય છે. ગાયકવાડને ઘેર જન્મ થયા પછી મૂળા સારુ કે મોગરી સારુ રુએ પણ ગાદીનો ધણી થઈ ચૂક્યો છે. ઝાઝી વાત કહેવાય નહિ. (૧૧૪)

છેલ્લા પ્રકરણનું પાંત્રીસમું વચનામૃત વંચાવીને વાત કરી જે, ભગવાનમાં મનુષ્યભાવ રહી જાય તો કલ્યાણ ન થાય. માટે મહારાજે વારંવાર દિવ્યભાવ ને મનુષ્યભાવ એક સમજવાની વાતો કરી છે ને હાલમાં રાતમાં ગઢડાવાળા નારણપ્રધાન વાંચે છે તેમાં બહુ સારી વાતું આવે છે; તે સાંભળશે તેને ઘણો સમાસ થાશે ને બીજાને ખોટ્ય રહેશે. (૧૧૫)

સત્ત્વગુણમાં એમ વિચાર કરવો જે, આ સાધુથી જ મારો મોક્ષ થાય તેમ છે માટે ગમે તેટલું દુઃખ થાય તોપણ તેનો સંગ મૂકવો નહિ. (૧૧૬)

ગજા પ્રમાણે કરે તેમાં ભગવાન રાજી થાય છે. રાજા દાન ને પ્રજા સ્નાન.[૧] (૧૧૭)

જીવનો ને દેહનો વે'વાર નોખો સમજવો ને એમ ન સમજે તો આવી

---

૧. કહેવત છે. રાજા લાખો રૂપિયાનું દાન કરે ને સામાન્ય માણસ ફક્ત સ્નાન કરે તો તે બંનેનું પુણ્ય સરખું છે.

ભારે પ્રાપ્તિ થઈ છે તોપણ દુર્બળતા મનાય ને ભગવાનની આજ્ઞાથી ગૃહસ્થાશ્રમ કરે તોપણ નિર્બંધ છે. (૧૧૮)

એક હરિભક્તને રોગ મટાડવા સારુ ગોપાળ સ્વામીએ લીંબડો પાયો તેથી રોગ તો મટી ગયો પણ લીંબડાનું બંધાણ થયું, તે ન પીએ તો તાવ આવે. પછી નિત્ય પાવળું ઓછું પીવા માંડ્યાથી ટળી ગયું. એમ આ લોક વળગ્યો છે તેને એમ ટાળવો જે, મંદિરમાં આવવું ને ઘેર જાવું ને ઘરનું કામ છોકરાને કરવા દેવું, એવો અભ્યાસ કર્યાથી ટળી જાય. (૧૧૯)

હરિશંકરભાઈના પૂછવાથી સ્વામીએ વાત કરી જે, સર્વજ્ઞ તો ભગવાન છે ને બીજા તો અલ્પજ્ઞ છે. માટે પતિવ્રતાની ટેક રાખવી તથા ધ્યાન ભગવાનનું કરવું ને બહુ મોટા સાધુનું ધ્યાન કરે તો ભગવાનને મેળવી દે, ને જેવે રૂપે ભગવાન મળ્યા હોય તેનું ધ્યાન કરે તો તે ભગવાનને મેળવી દે. (૧૨૦)

સ્વામીએ વાત કરી જે, મારે કાને બહુ ભારે શબ્દ કોઈ સંભળાયા તેથી હૃદયમાં ચક્કર ચક્કર થઈ તેજ દેખાઈને બેસી ગયું. પછી જાણ્યું જે, પુરુષોત્તપણું આપણે સમજાયું. (૧૨૧)

મોટાને કોઈ વાત કોઈને સમજાવવી હોય ત્યારે બીજા પાસે મોકલીને તેની પાસે વાત કરાવીને સમજાવે પણ પંડે કહે નહિ. ગોપાળ સ્વામી મારી પાસે વાત કરાવી સમજાવતા, એવી મોટાની રીત છે; ને પોતે તેનું પ્રમાણ કરી આપે. (૧૨૨)

અયોગ્ય ઘાટ થાય ત્યારે એમ જાણવું જે, 'આપણા દેહમાં બીજાનો પ્રવેશ થયો છે.' તે ઉપર જનકનું દૃષ્ટાંત[1] દીધું. (૧૨૩)

પંચાળાનું સાતમું વચનામૃત વંચાવીને સ્વામીએ વાત કરી જે, આ પ્રગટ ભગવાનને નિર્દોષ સમજ્યેથી કાંઈ કરવું બાકી રહેતું નથી. ને ચમત્કાર જણાય તો શેખજીની પેઠે જીરવાય નહિ,[2] ગાંડું થઈ જવાય. માટે કસર જેવું

૧. સુલભા નામની સંન્યાસિની યોગશક્તિથી જનકના દેહમાં પ્રવેશી હતી. જનકને તેનો તરત ખ્યાલ આવી ગયો.

૨. સિંધી મુસ્લિમ ભક્ત શેખજી શ્રીજીમહારાજના સત્સંગી હતા. એક વાર પોતાના સિંધમાં સત્સંગ કરાવવા માટે તેમણે ઇચ્છા કરી તેથી શ્રીજીમહારાજે તેમને મોકલ્યા અને ઐશ્વર્ય આપતાં કહ્યું : 'તમારી દાઢીનું જે ધ્યાન કરશે તેને સમાધિ થશે. પરંતુ તમારે આ પાંચ વાતનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ રાખવો : ➤

રાખ્યું છે. ભગવાનને નિર્દોષ સમજ્યાથી નિર્દોષ થઈ રહ્યો છે ને દોષ જણાય છે તે તત્ત્વના દોષ છે ને નિર્દોષ તો એક ભગવાન જ છે. ને દેશકાળ તો ભગવાનને ન લાગે, જીવને તો લાગે; કારણ કે પ્રારબ્ધ કર્મે દેહ છે તે ખોટા પ્રારબ્ધનો થર આવે ત્યારે દેશકાળ લાગે પણ ઉપાસ્ય મૂર્તિને નિર્દોષ સમજ્યાથી, એ દોષે રહિત થઈ રહ્યો છે. (૧૨૪)

સમજ્યા વિના જે જે કરે તેનું ફળ આગળ ન થાય, ને ભગવાન વતે જ કલ્યાણ છે. તે બીજું ગમે એટલું કર્યું હોય પણ ઉપાસનામાં ઠીક ન હોય તો તેનો મોક્ષ ન થાય. ને બીજું તો ધર્મ, અર્થ, કામ ઉપર છે. (૧૨૫)

ભગવાનનો તથા સંતનો માહાત્મ્યે સહિત નિશ્ચય હોય તેને ઓરો[1] રહેવા દે નહિ, ને કાળ, કર્મ, માયા તે તો જડ છે. માટે કર્તાહર્તા ભગવાનને જાણવા ને રોટલા ખાઈને ભજન કરવું. દુઃખ માનવું નહિ ને અતિ સંતોષ કલ્યાણના માર્ગમાં વિઘ્ન છે. (૧૨૬)

હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, વચનામૃતમાં બતાવ્યા છે તે સાધુ ઓળખાણા નહિ તેનું કેમ કરવું ? ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, ‘એ વાત કહેવાય નહિ. કહીએ તો માર પડે ને અવગુણ આવે. માટે સમજો છો તેમ સમજવું, ને ફળિયામાં ઘોડો ફેરવી લેવો. તે શું જે, યજ્ઞ કરનારા દસે દિશાયુંમાં ઘોડો ફેરવીને જીત કરીને યજ્ઞની પૂર્ણાહુતિ કરે છે. તેમ જેણે દસ ઇન્દ્રિયુંરૂપ દસ દિશાયું જીતી છે, કહેતાં જેની વૃત્તિ કોઈ વિષયમાં લેવાતી નથી તેવા સંતમાં જોડાય ત્યારે તેનો જ્ઞાનયજ્ઞ પૂરો થઈ રહ્યો, તે ફળિયામાં ઘોડો ફેરવીને યજ્ઞ કર્યા જેવું છે.’ (૧૨૭)

મહાપૂજામાં બેસતી વખતે બોલ્યા જે, આ બેઠા તેના હાથમાં સર્વે છે ને બધુંય એમાં છે. (૧૨૮)

---

૧. સ્ત્રીઓને વાત કરશો નહીં. ૨. જરિયાન વસ્ત્રો ધારણ કરશો નહીં. ૩. ગળ્યું-ચીકણું જમશો નહીં. ૪. સિંધ સિવાય બીજે ક્યાંય રોકાશો નહીં. ૫. કોઈના અંતરમાં પ્રવેશ કરશો નહીં, ને કરો તો તેની ગુપ્ત વાત કોઈની પાસે પ્રકાશ કરશો નહી.’

પરંતુ ઐશ્વર્ય મળ્યા પછી છકી ગયેલા શેખજીએ આ નિયમોનો ભંગ કર્યો. પછી ‘હું ભગવાન છું’ એમ પ્રચાર કરવા લાગ્યા. મહારાજે તેમનું ઐશ્વર્ય પાછું ખેંચી લીધું.

૧. માયાની આ બાજુ - એવો અર્થ.

બ્રાહ્મણનો દીકરો બ્રાહ્મણ કહેવાય, વાણિયાનો દીકરો વાણિયો કહેવાય તેમ આપણે પુરુષોત્તમની ઉપાસનાનો દેહ બંધાણો તે અક્ષરરૂપ થયા છીએ માટે પોતાનું સ્વરૂપ અક્ષર માનવું. (૧૨૯)

જેવા શબ્દ સાંભળે તેવો જીવ થાય છે. રજ, તમ ને સત્ત્વ એ દેહના ભાવ છે. તે તો હોય. ભૂખ લાગે, તરસ લાગે, દુઃખ-સુખ થાય એ દેહના ભાવ છે. ને મન તો નીલ વાંદરા જેવું છે, તે લબલબાટ કર્યા કરે ને આપણે તો એથી પર ક્ષેત્રજ્ઞ છીએ. માટે એ દેહ, ઇન્દ્રિયું, અંતઃકરણના ભાવ આપણે વિષે માનવા નહિ. આપણે તો એથી જુદા છીએ. માટે એનાથી હારવું નહિ, યુદ્ધ કર્યા કરવું. (૧૩૦)

છેલ્લા પ્રકરણનું બીજું વચનામૃત તથા વરતાલનું પાંચમું વચનામૃત વંચાવીને વાત કરી જે, અષ્ટાંગ યોગ, વ્રત, દાન, તપ એ સર્વે કર્યાં પણ જીવમાં બડવાળ[1] રહ્યો. પછી સાધુરૂપ ભગવાન થઈને જીવને શુદ્ધ કર્યા. ને પોતાને વિષે તો માયાનો સર્ગ હોય પણ ઉપાસ્ય મૂર્તિને વિષે માયા ન સમજે તો તેનો મોક્ષ થઈ રહ્યો છે. (૧૩૧)

યજ્ઞમાં સ્વરૂપાનંદ સ્વામીને મહારાજે કહ્યું જે, માણસ ઘણાં થયાં તે આપણી લાજ જાશે, સીધું પહોંચશે નહિ. ત્યારે કહ્યું જે, બ્રહ્મની લાજ જાય નહિ, લક્ષ્મીની લાજ જાશે. (૧૩૨)

મહારાજે સ્વરૂપાનંદ સ્વામીને કહ્યું જે, પરચા બહુ આપો છો. ત્યારે તેમણે કહ્યું જે, ઇસમેં ક્યા ? મહારાજે ફરી કહ્યું જે, તમને ગોલોકમાં મોકલીએ ? ત્યારે કહ્યું જે, એ ખડુ મેં તો પડે જ હૈ. સ્વરૂપાનંદ સ્વામીને મંદવાડમાં કહ્યું જે, તમને બહુ દુઃખ થયું. ત્યારે કહે જે, ટટ્ટુ દૂબળા થયા છે અસ્વાર તો તાજા છે. (૧૩૩)

મહારાજ ને આ સાધુ સર્વેથી પર છે ને સમર્થ છે તોપણ વેદની તંતીમાં[2] રહે છે પણ બીજા અવતાર જેવા ચરિત્ર કરતા નથી, તે બીજાને ગુણ આવવા સારુ ને ઘણા જીવના કલ્યાણને સારુ છે પણ પોતાને કાંઈ બાધ અડતો નથી. (૧૩૪)

ઉપાસનાથી મોક્ષ છે. ધર્મ, વૈરાગ્ય ને આત્મનિષ્ઠા કાંઈ મોક્ષ કરે તેમ

---

૧. મલિનતા.

૨. પરંપરામાં, મર્યાદામાં.

નથી, ને આવા સાધુ કોઈ જગ્યાએ નથી ને આવો જોગ મહાદુર્લભ છે, માટે સમજણ ન હોય તો પૂજવાના રહી જાય ને બીજા પૂજાય. ને ભગવાનનું મૂળ પ્રતિમા ને તીર્થ છે ને ગૃહસ્થનું મૂળ છોકરાં છે.[1] (૧૩૫)

મોટાઈ તો મહારાજને પુરુષોત્તમ જાણે ને આજ્ઞા પાળે તેની છે. પ્રગટ હોય ત્યારે સર્વે આજ્ઞા પાળે પણ છેટે ગયા પછી પછવાડેથી આજ્ઞા બરાબર પાળે તે ખરા. (૧૩૬)

લાખ મણ લોઢાની લોઢી ધગાવી હોય તે ઉપર સો ઘડા પાણી રેડ્યે ટાઢી પડે નહિ. એ તો ગંગાના ધરામાં નાખે તો ટાઢી થાય. તેમ આ સમાગમ ધરા જેવો છે ને હાલમાં કલ્યાણ થાય છે તે જેમ ચાર મહિનાનો વરસાદ વરસ્યો હોય તેમાં લોઢી ધગેલી રહે નહિ તેવું કલ્યાણ થાય છે. (૧૩૭)

અભિનિવેશ થાય તેને વેદ કહે, ગુરુ કહે તોપણ માને નહિ ને પંચવિષયનો અભિનિવેશ[2] તો ગુરુરૂપ ગોવિંદ પ્રગટ સાક્ષાત્કાર મળ્યેથી જ ટળી જાય છે; હદ મૂકીને વિહદ જે અક્ષરધામ તેને પામી રહ્યા છે; માટે આ અવસરમાં કસર રહેશે તેને પસ્તાવો થાશે ને પછી સાંભળનાર હશે તો કહેનાર નહિ મળે, માટે ઢોલ-ભૂંગળાં વગાડીને નરકે જાવું નહિ. (૧૩૮)

જ્ઞાન કરતાં કરતાં છકી જાવું નહિ ને ગ્લાનિ પણ પામવી નહિ. સમજો છો એમ સમજવું પણ બારણે મોટાઈ કહેવી નહિ. કહ્યે મોટાઈ થતી નથી ને છે તે જાતી રહેવાની નથી. ને મહારાજને ભગવાન કહેતા તેના ઉપર રીસ કરતા ને ધીરે ધીરે વચનામૃતમાં પોતાની મોટાઈ લખી દીધી તેમ કરવું પણ છકી જાવું નહિ. ને વચન માનવું તે ચડતી વાત હોય તે માનવી પણ ઊતરતું વચન માનવું નહિ. તે ઉપર નિત્યાનંદ સ્વામીએ મહારાજની સાથે સાત દિવસ સુધી ટક્કર લીધી તે વાત કરી. માટે મહારાજના ફેરવ્યા પણ ન ફર્યા. એવો નિશ્ચય કરવો. ને આપણી વાત સાચી છે પણ આપણી ઉત્કૃષ્ટતા ખમી શકે નહિ તેથી ઉપાધિ કરે. માટે બાર્ય વાત કરશો નહિ ને

---

૧. અષ્ટ પ્રકારની પ્રતિમા ને તીર્થ (સ્થાવર અને જંગમ) એ ભગવાનમાં આસ્થા ટકાવી રાખે છે. આસ્તિક પરંપરા જળવાઈ રહે છે. એટલે એ ભગવાનનું મૂળ છે. ને પુત્ર હોય તો ગૃહસ્થાશ્રમની વંશપરંપરા જળવાઈ રહે છે; એટલે ગૃહસ્થનું મૂળ છોકરા છે.

૨. તન્મયતા, માન્યતા અંગેનો દૃઢ નિશ્ચય.

તમે સમજો છો તેમ સમજજો પણ છકી જાશો તો દિન ઊઠશે ને દુઃખ આવશે; ને અમે એમ વર્ત્યા જે, કોઈના કળ્યામાં આવ્યા નહિ. માટે તમારે એમ વર્તવું ને કર્તા ભગવાનને જાણવા. (૧૩૯)

ભગવાન ભજતાં લોકનું દુઃખ આવે ને દેશકાળનું દુઃખ આવે પણ પાછું પડવું નહીં, ધીરજ રાખવી, ધીરે ધીરે બધાં ટળી જાય પણ પાછો પગ ભરવો નહીં. ત્યાં દૃષ્ટાંત દીધું જે, પ્રદ્યુમ્ન યુદ્ધમાંથી પાછા હઠ્યા નહીં. પછી ભગવાને શંખ વગાડ્યો તેથી સર્વે નાશ પામી ગયા.[1] તેમ શંખને ઠેકાણે આ સાધુની વાતું છે તેથી સર્વે નાશ પામશે માટે ધીરજ રાખવી, પાછું પડવું નહીં. તે ઉપર સત્સંગીને સત્સંગ કરતાં ઘણીક ઉપાધિ આવેલી તેની વાતો કરી તથા મૂર્ખની સમજણ જે રાજાને ચાકરે સભામાં બાટિયું આપી તેની વાત કરી. (૧૪૦)

વચનામૃતનો પરથારો વંચાવી વાત કરી જે, ચાર વર્ષ સુધી મહારાજે કાંઈ જણાવ્યું નહીં ને વાતો કરી તેથી બધા દેશમાંથી ઘણાં માણસ મૂર્તિમાં તણાઈ ગયાં. તેને જોઈને સર્વે લોકોનાં મન સંશયવત્ થઈ ગયાં. પછી ઐશ્વર્ય જણાવ્યાની પ્રાર્થના કરવાથી જૂનાગઢમાં ઘણા માણસને સમાધિ કરાવી તેથી ગાંડા થઈ ગયા ને સૌને પોતપોતાના ઈષ્ટદેવનાં દર્શન મહારાજે કરાવ્યાં ને આજના સાધુ બીજા અવતાર જેવા છે માટે બીજા સાધુ ને આ સાધુ તથા બીજા ગુરુ ને આ ગુરુની રીત તપાસવી. (૧૪૧)

હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, વડવાનળ અગ્નિ જેવા સાધુ કેમ સમજવા ? ત્યારે સ્વામીએ કહ્યું જે, સત્સંગિજીવનમાં તેનાં લક્ષણ કહ્યાં છે જે, **પુષ્પહારાય સર્પાય ।**[2] એવું વર્તે, તથા ભગવાનની મૂર્તિને અખંડ ધારે તથા સત્સંગ શબ્દનો અરથ કર્યો છે તેવાં લક્ષણ હોય, તથા ઘણાક જીવને ભગવાન ભજાવે ને પોતે

---

૧. રાજસૂય યજ્ઞ વખતે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને શિશુપાલનો વધ કર્યો તેનું વેર વાળવા સાલ્વે મોટી સેના સાથે દ્વારકા પર ચઢાઈ કરી. યુદ્ધની વિકરાળતા જોઈ યાદવ-સેના ગભરાઈ ગઈ. પ્રદ્યુમ્ન સેનાપતિ હતો. સૌને આદેશ આપ્યો કે કોઈ પાછું હઠે નહીં. ને સૌ ઝઝૂમ્યા. પછી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને શંખનાદ કર્યો તેથી શત્રુ સૈન્યમાં ભંગાણ પડ્યું ને પ્રદ્યુમ્નની જીત થઈ.

૨. મૂળ શબ્દ **'સર્પાયન્તે પુષ્પહારા'** એવો છે. (સત્સંગિજીવન : ૧/૩૬/૭૦). **અર્થ :** ભગવાનના સાચા ભક્ત - સંતને મળયાગર ચંદનનો લેપ ઝેરના કાદવના લેપ જેવો લાગે છે. ફૂલના હાર તેને સર્પ જેવા લાગે છે. અલંકારો દૂષણરૂપ જણાય છે.

શુદ્ધ રહે, લગાર આજ્ઞા લોપે નહીં એવા હોય. ને કોઈ તો ઘણાને ભગવાન ભજાવે એવા ભગવાનના બળથી થયા હોય ને પોતે જાતા રહે એવા હોય, તે ગોપાળ સ્વામીને સત્સંગ કરાવ્યો તે ગુરુ પણ જાતા રહ્યા; માટે એમ મોટાઈ સમજવી નહીં. એ તો વહેવારિક મોટાઈ છે. પણ વચનામૃતમાં મોટાઈ કહી છે જે, ભગવાનનો નિશ્ચય હોય ને આજ્ઞા પાળે એ મોટા છે; ને વડવાનળ અગ્નિ જેવા ન હોય તો આટલા બધા માણસને સત્સંગ કરાવે ને પોતે નિર્લેપ કેમ રહે ? માટે આપણે મનાય એ કાંઈ મોટા નહીં. મહારાજની આજ્ઞા પ્રમાણે મોટાઈ સમજવી. તે ચાર પ્રકારના પ્રશ્નમાં બીજાએ ધ્યાનનું કહ્યું ને મહારાજે વાતું કરવાનું કહ્યું. (૧૪૨)

પર્વતભાઈનું નામ ગ્રંથમાં ક્યાંઈ લખ્યું નથી પણ એ તો અતિશે મોટા હતા. (૧૪૩)

સર્વ પ્રકારની વાતું જેનાથી સમજાય તેને સર્વેથી મોટા સમજવા. ને બધા સત્સંગમાં જીવ ન જોડાય પણ બે જણ સાથે તો જીવ જડી દેવો ને તે વિના બીજામાં માલ ન જાણે તે જીવ જડ્યો કહેવાય ને બીજાનો દેહે કરીને તો સંગ હોય. (૧૪૪)

મહારાજે વચનામૃતમાં પોતાનું વર્તન કહ્યું તે તો પોતાના મુક્તનું જ કહ્યું છે એમ સમજવું, ને પુરુષોત્તમ તથા ધામરૂપ અક્ષર એ બેને તો તેથી પર સમજવા ને તેમને વિષે તો કાંઈ સમજવું નહીં. (૧૪૫)

પોતાની વાત કરી જે, 'અમે સંવત ૧૮૫૯ની સાલમાં ભાદરવા માસમાં પ્રથમ મહારાજનાં દર્શન કર્યાં ને મહારાજે અમારા સામું જોયું ને અમે મહારાજના સામું જોયું એટલામાં નિશ્ચય થઈ ગયો, પણ કોઈ રીતે મહારાજે સન્માન આપ્યું નથી.' (૧૪૬)

ધર્મસ્વરૂપાનંદ બ્રહ્મચારીના જીવમાંથી નહીં વટલવાનો સંશય ટળે જ નહીં.[1] ત્યારે હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, આત્મનિષ્ઠા હોય તોપણ એમ રહેતું હશે ? સ્વામીએ ઉત્તર કર્યો જે, 'આત્મનિષ્ઠામાં ન રહે. કસર હોય તો રહે ને

૧. મહારાજ કહેતા કે ધર્મસ્વરૂપાનંદ સ્વામી ધર્મનો અવતાર છે. વર્ણાશ્રમનો ધર્મ તેઓ ચુસ્તપણે પાળતા. શુદ્ધિ કરી હોય તોપણ અશુદ્ધિનો ભાસ સતત રહ્યા કરતો. એટલે સ્વામી ધર્મપાલન સાથે આત્મનિષ્ઠાની મહત્તા દર્શાવવા તેમનું દૃષ્ટાંત આપે છે.

આત્મનિષ્ઠા હોય પણ મયારામ ભટ્ટની પેઠે પૂર્વના ઋષિપણાના પાશ[1] ટળે નહીં. તે ઉપર દુર્યોધન તથા યુધિષ્ઠિરને જીવમાં પાશ હતા[2] તેની વાત કરી.' (૧૪૭)

ઉપાસના ને આજ્ઞા બે રાખવાં. તે ઉપાસનામાં તથા ધ્યાનમાં નિશ્ચય છે ને આજ્ઞામાં બ્રહ્મરૂપ માનવું એટલે મૂળ અજ્ઞાન જે કારણ દેહ તેનો નાશ થાય છે. આમ સમજાવીને વાતું કરવી તે તો સત્યુગમાં પણ કોઈએ કર્યું નથી. (૧૪૮)

હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, જ્ઞાને કરીને નિર્લેપ રહેવાય છે કે વિષય ન ભોગવે તેણે કરીને નિર્લેપ રહેવાય છે ? સ્વામી બોલ્યા જે, 'જ્ઞાને કરીને નિર્લેપ રહેવાય છે. પણ મન, ઈન્દ્રિયું ને દેહ એ ત્રણ પ્રકારે પતિવ્રતાપણું જાય છે, તે બે પ્રકારે તો આપણાથી પળે તેમ નથી પણ દેહે કરીને પાળવું એટલે ત્રણે પ્રકારે પાળી ચૂક્યા.' (૧૪૯)

કાંઈ જોઈએ નહીં તેને દુઃખ ન આવે. ને જોઈએ ને નિર્માનીપણું રહે તો દુઃખ ન આવે. ને સંસૃતિનું તથા ભોળપનું એ બે પ્રકારનું દુઃખ આવે છે. (૧૫૦)

આજ્ઞામાં રહે ને છેટે છે તોપણ અમારા ઢોલિયાની પાસે છે ને આજ્ઞા નથી પાળતો તે પાસે છે તોપણ છેટો છે. ને ગમે તેવો જ્ઞાની હશે, હેતવાળો હશે ને મોટેરો હશે પણ આજ્ઞા લોપે તો સત્સંગમાં ન રહેવાય. ત્યાં દૃષ્ટાંત દીધું જે, પતંગ ઉડાડવાથી છેટો ગયો છે પણ દોરી હાથમાં છે તો સમીપમાં જ છે. તેમ આજ્ઞારૂપી દોરી હાથમાં છે તો મહારાજની પાસે જ છે. (૧૫૧)

મધ્યનું પાંચમું વચનામૃત તથા વરતાલનું તેરમું વચનામૃત વંચાવી વાત કરી જે, ઈન્દ્રિયું-અંતઃકરણ હૃદાકાશમાં રાખવાં એટલે ભગવાનમાં વૃત્તિ રહી, ને દેહ પર્યંત દેખાય નહીં પણ સાધન ખોટું પડે નહીં. દેહ મૂકતાં જ દેખાઈ આવે. (૧૫૨)

---

૧. જુઓ : સ્વામીની વાત ૪/૮૦ની પાદટીપ.

૨. દુર્યોધનને અધર્મનો પાશ હતો, તે શ્રીકૃષ્ણની ધર્મની વાત પણ માન્યો નહીં. યુધિષ્ઠિરને ધર્મનો પાશ હતો તો તેઓ યુદ્ધમાં 'નરો વા કુંજરો વા' જેટલું અર્ધ-સત્ય બોલ્યા ને પછી ગ્લાનિ પામ્યા. ખુદ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને સમજાવ્યા છતાં અર્જુન જેવા નિઃસંશયી થયા નહીં.

મનજીભાઈએ પૂછ્યું જે, ભગવાનને દેખવા એ અધિક છે કે જ્ઞાને કરીને સ્થિતિ કરવી તે અધિક છે ? સ્વામીએ કહ્યું જે, 'દેખવા કરતાં જ્ઞાને કરીને સ્થિતિ કરવી તે અધિક છે.' તે ઉપર પર્વતભાઈ, કૃપાનંદ સ્વામી, મુક્તાનંદ સ્વામી વગેરે જ્ઞાનની સ્થિતિવાળાની વાત કરી જે, 'એમને સમાધિ નહોતી ને દેખતા પણ નહીં ને પર્વતભાઈ હાલ આપણે સમજીએ છીએ તેમ સમજતા. માટે પોતાને બ્રહ્મરૂપ માનવું ને મારામાં ભગવાન રહ્યા જ છે એમ માનવું. એ જ્ઞાનની સ્થિતિ છે તે અધિક છે. તેમાં વિઘ્ન નથી.' તે ઉપર સચ્ચિદાનંદ સ્વામી વગેરે સમાધિની સ્થિતિવાળા દેખતા હતા તેને પણ દુઃખ આવ્યાં,[1] તેની વાત કરી. માટે પોતાની સમજણ કૃપાનંદ સ્વામીની પેઠે છપાડવાની વાત કરી ને પ્રેમી થાવું નહીં એમ કહ્યું. (૧૫૩)

આવી વાતું ક્યાંઈ થાતી નથી. માટે વિષય ખોટા થઈ રહ્યા છે ને વાસના જેવું જણાય છે તે તો દેહધારીને હોય. તે ઉપર સદાશિવની હવેલી બળ્યાનું દૃષ્ટાંત દીધું ને ભાઈ સ્વામીને નિષ્ઠા સમજાવી,[2] તે વાત કરી. (૧૫૪)

ધર્મ સત્સંગમાં રાખે, ને વૈરાગ્યે કરીને નાશવંતપણું દેખાય એટલે બંધાય નહીં, ને જ્ઞાન જે આત્મનિષ્ઠા તેણે કરીને દેહના સુખદુઃખમાં ન લેવાય પણ મોક્ષ તો ઉપાસનાએ કરીને થાય છે. (૧૫૫)

---

૧. સચ્ચિદાનંદ સ્વામીને મહારાજ વિષે અતિશય પ્રેમ હતો. સ્વધામ જતી વેળા મહારાજે સૌને કહેલું કે કોઈ દેહનો પાત ન કરે. પણ સચ્ચિદાનંદ સ્વામી તો મહારાજ પહેલા અક્ષરધામમાં પહોંચ્યા. મહારાજે તેમને પેસવા જ ન દીધા. પાછા દેહમાં મોકલ્યા. સ્વામી કહે છે : પ્રેમ કરતાં પણ જ્ઞાનની સ્થિતિ અધિક છે. જ્ઞાનીને ભગવાનનું સામીપ્ય અખંડ રહે છે.

૨. રામાનંદ સ્વામીના શિષ્ય કહેવાતા આ ભાઈ આત્માનંદ સ્વામીને શ્રીજી-મહારાજને વિષે સર્વોપરી ભાવ થતો નહોતો. તેઓ ૧૧૬ વર્ષની વયના વૃદ્ધ થયા. ગુણાતીતાનંદ સ્વામી તેમની પાસે અણિયાળી ગામે પધાર્યા ને આટલો લાંબો સમય દેહમાં રાખવા બદલ મહારાજનો હેતુ સમજાવ્યો કે 'કસર ટાળ્યા વગર મહારાજ અક્ષરધામમાં નહીં લઈ જાય.' વળી, મહારાજના જ કહેલા પ્રસંગો યાદ કરાવી સમજાવ્યું કે 'મહારાજ બધા અવતારોથી શ્રેષ્ઠ અવતારી છે.' તેમને સર્વોપરીપણાની નિષ્ઠા થઈ ને અંતરમાં સુખ સુખ વર્તાવા લાગ્યું. તેઓ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને પોતાના પત્તરની પ્રસાદી આપતા; પણ મહિમા સમજાતાં તેમણે નિર્માની થઈ સ્વામીના પત્તરની પ્રસાદી સામેથી લીધી.

અંતઃકરણ શેખચલ્લીના ખોરડા જેવું ન રાખવું,[1] એક ભગવાનરૂપી જ થાંભલો રાખવો, પણ ઘણા ટેકા રાખવા નહીં. ને કલ્યાણને અર્થે આશરો ને હેત બે જ છે. ને આજ્ઞા તથા નિયમ પાળે છે તે જ આત્મનિષ્ઠ છે ને નિયમ નથી પાળતો તેને આત્મનિષ્ઠ સમજવો નહીં. (૧૫૬)

આત્માના જ્ઞાને કરીને કૈવલ્યાર્થી થયો હશે તોપણ ચ્યુતભાવને પામે. પણ જેને એમ હોય જે, હું પ્રગટ ભગવાનનો છું ને ભગવાન મારા છે એવો દૃઢાવ થયો તેને કોઈની બીક રહેતી નથી. કાળ, કર્મ, માયા, દેવઋણ, પિત્રિઋણ, મનુષ્યઋણ[2] એ સર્વેથી મુકાઈને ભગવાનને પામી રહ્યો છે. આ લોકનું સુખદુઃખ બેય મિથ્યા છે, તે વ્યવહાર છે તે દુઃખસુખ તો આવે પણ રોટલા ન મળે તે દા'ડે અમને પૂછવું. જેને રોટલા જોઈતા હોય તેણે દશમો ભાગ કાઢવો. (૧૫૭)

બે વરસ વગર વરસાદે દાણા પૂરા કર્યા ને મેઘ વરસે એમ નથી પણ સત્સંગીને અર્થે વરસાવીએ છીએ. (૧૫૮)

આ સર્વેએ ભગવાન ભજવા સારુ જ દેહ ધર્યા છે ને બધાય જૂના છે; પણ નવો કોઈ નથી એટલે આંહીં અવાય છે; ને ભગવાનમાં ને સાધુમાં વૃત્તિ ન તણાય ને સ્ત્રીમાં તણાય તે તો ભગવાનની માયાનું બળ છે; બીજું

---

૧. એક શેખચલ્લી ઘીનો ઘાડવો માથે મૂકી એક ગામથી બીજે ગામ જતો હતો. રસ્તે ચાલતાં તેણે 'રૂપિયો મહેનતાણું મળશે' એ વિચારમાં બકરી ખરીદવાથી માંડી પરણવા સુધીના મનસૂબા કર્યા. છેવટે પોતે એક શેઠ બની દુકાને બેઠો હશે ને ખૂબ ઘરાકી હશે ત્યારે છોકરો જમવા બોલાવવા આવશે, એ વખતે પોતે માથું ધુણાવી ના પાડશે. આમ, વિચારમાં માથું ધુણાવ્યું ને ઘીનો ઘાડવો છૂટી ગયો ને નીચે પડી ફૂટી ગયો.

આમ, તેણે ઘાડવામાંથી ઘર (ખોરડું) સુધીના સંકલ્પ કર્યા જે મિથ્યા હતા. માટે અંતઃકરણમાં આવા ખોટા વિચારો - આધારો મૂકી ભગવાનને જ રાખવા.

૨. હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રમાં દેવઋણ, ઋષિઋણ ને પિતૃઋણ - ત્રણ મુખ્ય ગણાવ્યાં છે. તેના પેટા ઋણમાં અતિથિઋણ, મનુષ્યઋણ અને ભૂતઋણ - એમ ત્રણ ગણાવ્યાં છે. આ ઋણથી મુક્ત થવા માટે મનુષ્યે શાસ્ત્રવિહિત પંચયજ્ઞરૂપી કર્મ કરવાં પડે છે. યજ્ઞથી દેવ, વેદના કે શાસ્ત્રોના અભ્યાસ-પરિશીલનથી ઋષિ, પુત્રોત્પત્તિથી પિતૃ, સત્કાર-વિવેકથી અતિથિ, પ્રેમ ને સદ્ભાવથી મનુષ્ય અને દયા-કરુણાથી ભૂત પ્રાણીઓ સંતોષાય છે. ભગવાન ને સંતનો દૃઢ આશ્રય કરવાથી આ બધાં ઋણ આપોઆપ ફેડાઈ જાય છે.

એમાં કંઈ નથી. (૧૫૯)

'હું કુટુંબનો નથી, લોકનો નથી, દેહનો નથી, હું તો ભગવાનનો છું' એમ માનવું. ને આ સમાગમ કર્યા વિના તો ગોલોકમાં જવાશે પણ મહારાજ પાસે નહીં જવાય. (૧૬૦)

ભજન કરતાં કરતાં દેહ સૂઈ જાય ને ઇન્દ્રિયું વિરામ પામી જાય ને જાગીએ ત્યારે ભજન થાય છે એમ ખબર પડે. (૧૬૧)

લાખ-કરોડ્ય કીડિયો નીકળી હોય તેમાં નાની-મોટી જણાતી નથી, તેમ માહાત્મ્યથી મોટી દૃષ્ટિ થાય છે ત્યારે સારો-નરસો વિષય દૃષ્ટિમાં આવતો નથી ને દેહધારી હોય તે ભોગવે તો ખરા. (૧૬૨)

સત્ય, હિત ને પ્રિય એવું વચન બોલવું ને ઉપેક્ષારહિત બોલવું પણ આગ્રહથી વચન કહેવું નહીં. (૧૬૩)

આકુતિ-ચિતિ-ચાપલ્યરહિતા નિષ્પરિગ્રહાઃ ॥ એ ચોસઠ લક્ષણે યુક્ત જે સાધુ[1] તેની સાથે જોડાવું એટલે એ એકમાં ચોસઠ આવી જાય. આપણને ઝાઝું સમજાય નહીં. (૧૬૪)

મહારાજ આમ બેસતા. આઠે ધામ જોયાં પણ આવા સાધુ ક્યાંઈ નથી ને એનાં દર્શનને ભગવાન પણ ઇચ્છે છે; ને આ સાધુમાં તો ભગવાન રહ્યા છે. (૧૬૫)

સત્સંગ ચાર પ્રકારથી છે. તેમાં પ્રથમ પ્રકાર એ છે જે, પરમાત્માનું જ્ઞાન, આત્માનું જ્ઞાન તથા સાંખ્યવિચારનું જ્ઞાન; એ ત્રણ જ્ઞાનનો સત્સંગ તો બાકીના ત્રણે પ્રકારથી ઉત્તમ છે ને બીજો પ્રકાર એ છે જે, ધ્યાન તથા પતિવ્રતાપણું; ને ત્રીજો આજ્ઞા પાળવી તે, ને ચોથો આશરો જે સાધુ સાથે જોડાવું. આ છેલ્લા ત્રણ પ્રકાર પ્રથમ પ્રકારનાં ત્રણ જ્ઞાન તેથી ઊતરતાં છે. પછી નથુ પટેલે પૂછ્યું જે, 'ઉપાસના કેમ સમજવી ?' ત્યારે સ્વામીએ કહ્યું જે, 'ઉપાસના તો શાસ્ત્ર, પોતાનો વિચાર ને સાધુ એ ત્રણથી સમજવી.' (૧૬૬)

સંગ થાય તેના ગુણ આવે છે; માટે ભગવાનનો તથા સાધુનો સંગ તો કરવો ને બીજાનો તો જેમ ભીમસેનને ધૃતરાષ્ટ્ર મળ્યા હતા તેમ કરવો;[2] ને

---

૧. સંતનાં ૬૪ લક્ષણ : જુઓ સ્વામીની વાત : ૧/૧૭૧ની પાદટીપ.

૨. ધૃતરાષ્ટ્રે પાંડવોના વિજય પછી પરાક્રમના અભિનંદન આપવા અને ભેટવા માટે ભીમને બોલાવ્યો. શ્રીકૃષ્ણ આ અંધનું કપટ કળી ગયા ને લોખંડનું પૂતળું ➤

સ્વાદ વગેરે અતિમાં દુઃખ છે, માટે અતિ થાવા દેવું નહીં. **અતિ સર્વત્ર વર્જયેત્.** (૧૬૭)

કૃપાનંદ સ્વામી વગેરે મોટા સાધુના જેટલું આપણામાં બળ નહીં, માટે મોટા સાધુ સાથે વાદ મૂકી અગિયાર નિયમ પાળવા એટલે તેમના જેટલા બળિયા થવાશે. આ સંગ એવો છે ને આ સંગમાં ઉપાસના, ધર્મ વગેરે સર્વે છે. કાંઈ બાકી નથી તે ઉપર ગઢડા મધ્ય પ્રકરણનું ત્રેંસઠમું વચનામૃત બળ પામવાનું વંચાવ્યું. (૧૬૮)

સાધન મનને જાણ્યે કરે છે ત્યાં સુધી મનનું રાજ ટળતું નથી; માટે ભગવાન ને સાધુ કહે તેમ કરવું. અગિયાર નિયમમાં રહેવું, એમાં મૂળ નાશ પામે છે એટલે ફળ, ફૂલ થાય નહીં ને બળે જિતાતું નથી પણ કળે જિતાય છે; તે ઉપર સારંગપુરનું સાતમું વચનામૃત નૈમિષારણ્યનું વંચાવ્યું. (૧૬૯)

આ સાધુના સંગથી સર્વે મોટા થાય છે ને નિરંતર બેસીને ભજન કરે એવો કોઈ હોય તો તેનો વે'વાર ચલાવવો અમારી કોટમાં છે. અત્યારે તો ઠીક છે, ભગવાન છે ને સાધુ પણ છે. (૧૭૦)

ભગવાન તથા સાધુના શબ્દથી દેહ[૧] બંધાય છે, તે દેહે કરીને ભગવાન ભજાય છે ને પોતાની સમજણ મૂકીને ભગવાન તથા સાધુની સમજણ પ્રમાણે ચાલવું. (૧૭૧)

સ્વરૂપનિષ્ઠા, જ્ઞાનનિષ્ઠા, આત્મનિષ્ઠા ને ધર્મનિષ્ઠા એ ચાર નિષ્ઠામાં સ્વરૂપનિષ્ઠા એક હોય તો બાકી ત્રણે તેના પેટામાં આવી જાય. (૧૭૨)

અક્ષરધામનું એક મચ્છરિયું મૂતર્યું છે તેમાં સર્વે લોક સુખી છે, એટલે અક્ષરનું મચ્છરિયું જે મૂળ પુરુષ તેની લઘુશંકામાં સર્વે લોક સુખી છે. (૧૭૩)

મુક્ત, મુમુક્ષુ, વિષયી ને પામર એ ચાર પ્રકારના ભક્ત છે તેમાં પામર હોય તે કોઈ પદાર્થને અર્થે ભગવાનને ભજે ને વિષયી હોય તે આ લોકના સુખનો ત્યાગ કરે ને બીજા સુખને ઈચ્છે છે ને મુમુક્ષુ હોય તે કૈવલ્યાર્થીના

પહેલેથી તૈયાર કરાવી ભીમ સાથે મોકલ્યું ને તેને કહ્યું કે 'કાકા ભેટવાનું કહે ત્યારે આ પૂતળું તેમની આગળ ધરી દેવું.' તેઓ ભેટ્યા ને પૂતળાના ચૂરેચૂરા કરી નાખ્યા. ભેટવાનું નિમિત્ત જેમ જુદું હોઈ શકે છે, તેમ ભગવાન ને સાધુ સિવાય બીજાનો સંગ આ રીતે નિર્લેપપણે કરવો.

૧. નાદસૃષ્ટિનો બ્રહ્મમય દેહ.

સુખને[1] ઈચ્છે છે ને મુક્ત હોય તે એક ભગવાનની મૂર્તિને જ ઈચ્છે છે. (૧૭૪)

અજામેળને સંતનો સમાગમ થયો ને નિયમ રાખવાનું કહ્યું ત્યારે કહે જે, મારાથી પળે નહીં. તોપણ સંતે અનુગ્રહ કરીને છોકરાનું નામ 'નારાયણ' ધરાવીને પણ કલ્યાણ કર્યું. માટે ભગવાન મળ્યા છે તેથી કાંઈ કરવું રહ્યું નથી. (૧૭૫)

આ વાતું અનંત સંશયને છેદી નાખે એવી ભગવાન પુરુષોત્તમની વાતું છે. (૧૭૬)

આ બધી વાતું સાંભળીને આટલું જ સમજવાનું છે જે, 'હું તો આત્મા છું, અક્ષર છું, સુખાનંદ છું ને દેહ, ઈન્દ્રિયો, અંતઃકરણ, કુટુંબ એ સર્વે મારાં નહીં ને હું એનો નહીં. હું તો ભગવાનનો છું ને ભગવાન મારા છે.' આટલું જ અનેક પ્રકારની વાતું સાંભળીને સમજવાનું છે. (૧૭૭)

ભગવાન પૃથ્વી ઉપર પધારે છે ત્યારે રાજસી, તામસી, અધમ એ સર્વેનો ઉદ્ધાર કરી દે છે, માટે આવો જોગ ને સંગ ફરી મળવાનો નથી. (૧૭૮)

પ્રિયવ્રતને કેટલાં છોકરાં થયાં ને અગિયાર અર્બુદ[2] રાજ કર્યું; પણ આત્મારામ મહાભાગવત કહેવાયા ને તે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી કથામાંથી વિરામ ન પામ્યા તથા સાધુમાંથી હેત ટળ્યું નહીં તેથી મોટા કહેવાયા ને પ્રહ્‌લાદજીને તથા પ્રિયવ્રતને મહારાજ બહુ વખાણતા. (૧૭૯)

ધર્મ આદિ કરતાં ધ્યાન અધિક ને તેથી જ્ઞાન અધિક ને તેથી મોટાની અનુવૃત્તિમાં રહીને તેમને રાજી કરે તે અધિક. તે એકના પેટામાં ત્રણે આવી જાય ને ભગવાનનો મહિમા જણાય એટલે એની મેળે જ આફૂરડું[3] હેત થાય ને હેત થાય ત્યારે અનુવૃત્તિ પળે માટે આ ચિંતામણિ હાથમાં આવી છે તેને મૂકવી જ નહીં. આટલો દેહ તો ભગવાન પરાયણ કરી દેવો. (૧૮૦)

પ્રથમના એકોતેરમા વચનામૃતમાં એમ આવ્યું જે, ભગવાન અક્ષરધામ સોતા[4] આવ્યા છે. તે ઉપર વાત કરી જે, 'આ બોલે છે તે મૂર્તિ ઉપર તાન

---

૧. પરબ્રહ્મની ભક્તિ-ઉપાસના રહિત.

૨. એક અર્બુદ એટલે દસ કરોડની સંખ્યા.

૩. પોતાની મેળે, એકાએક, સહેજે.

૪. સહિત.

રાખવું, બીજાને કાર્ય સમજવું ને આ મૂર્તિને કારણ સમજવું. ને બીજાને રુચે એમ હોય તો વાત જોઈને કરવી. ને ઓળખીને તેની ભક્તિ કરે તેને ભગવાન ભક્તિ માને છે, ને ઓળખ્યા વિના તો 'આવી ફસ્યા તેથી ક્રિયા કરવી પડે' તેવું છે. પણ ઓળખ્યા વિના સેવા કરે તે ભક્તિ ન કે'વાય.' તે ઉપર પ્રથમનું સાડત્રીસમું વચનામૃત વંચાવ્યું. (૧૮૧)

ભગવાન તો ઘણાયને મળે છે પણ આવી ગમ્મત કોઈએ કરાવી નથી ને આ યોગ ઘણો દુર્લભ છે. ફરી ફરીને આવો યોગ નહીં બને. કારણ કે હાલ સાક્ષાત્ ભગવાનનો યોગ છે ને હાલમાં ઘડી ઘડી પળ પળ જાય છે તે ઘણી દુર્લભ છે. માટે ભગવાન વિના બીજું રાખશે તેની અસદ્‌ગતિ થાશે. (૧૮૨)

આ સાધુ અક્ષર છે. તેનો દિવ્યભાવ ને મનુષ્યભાવ એક સમજવો ને આ તો અજન્મા છે, ગર્ભમાં આવ્યા જ નથી. ને એમની રીત તો નટની માયાની પેઠે સમજવી ને આ તો મહારાજના સંકલ્પે કરીને આંહીં દેખાય છે. (૧૮૩)

મહારાજે બાવીસ વરસે પોતાનું સ્વરૂપ જેમ છે તેમ કહ્યું ને આપણે આકળા થઈ જઈએ છીએ. (૧૮૪)

કુંભાર હાંડલાં ઘડે છે તેનું દૃષ્ટાંત : હાંડલાં ઘડતાં માંહીલી તરફ લાગને વાસ્તે ગોલીટો રાખી બાર્યથી ટપલો મારે છે તેમ આપણે ગોલીટાની જગાએ મહિમા સમજવો ને ટપલાની જગાએ સાધન સમજવું. (૧૮૫)

ભગવાનનો માહાત્મ્યે સહિત નિશ્ચય થયા પછી કાંઈ કરવું રહ્યું નથી. માટે માહાત્મ્યની ઓથ લઈને ઊલટું પાપ કરવું નહીં; ને આપણને વૃદ્ધિ થાતી દેખાતી નથી પણ સર્વે ધીરે ધીરે થતું જાય છે ને એમ જ થવાની રીત છે. જેમ બાજરાના છોડમાં દાણા દેખાતા નથી પણ ડૂંડું આવે છે ને પછી દાણા દેખાય છે તેમ થાય છે. (૧૮૬)

પ્રભુ મળ્યા તે વાસ્તે કોઈ વાતની ચિંતા નથી ને સંકલ્પને જ્ઞાને કરીને ઉડાવી દેવા ને તપ કર્યેથી ક્રોધી થવાય છે. પૂર્વે દુર્વાસાદિક તપ કરી કરીને ક્રોધી થયા છે, એમ કોઠારમાં વાત કરી. (૧૮૭)

સાંખ્યવાળાનેય દેશકાળ લાગે છે એમ કહીએ તો ઉન્મત્ત થઈ જાય. ને જ્ઞાની હોય, સાંખ્યવાળા હોય તેને આ લોક સાચો મનાય જ નહીં ને બીજાને તો ખોટો મનાય જ નહીં. (૧૮૮)

ભગવાનના ભક્તના દોષ વિચારે તો જીવ ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે. માટે ગુણ વિચારવા. ને નારદાદિકને જે લાંછન કહેવાય છે[૧] તે તો દેશકાળ લાગ્યાથી તથા ભગવાનની માયાનું બળ છે એમ સમજવું. ને એ સર્વે તો ડાહ્યા હતા, મોટા હતા ને અનેક જીવનાં કલ્યાણ કર્યાં છે તે ગુણ વિચારવા. (૧૮૯)

પડછાયાને પુગાય નહીં તેમ વિષયનો પાર આવે તેમ નથી. માટે જ્ઞાન થાય ત્યારે સુખ થાય છે. (૧૯૦)

ભગવાન છે તે એકડો છે ને સાધન છે તે મીંડાં છે. એકડા વિના સરવાળો ન થાય. રૂપ છે તે આંખ્યની ભૂમિકા છે, તેમ પંચવિષય પંચ ઇન્દ્રિયોની ભૂમિકા છે તે પોતપોતાની ભૂમિકામાં બેસે છે. (૧૯૧)

આજ્ઞા ને ઉપાસના બે રાખજો. વૈરાગ્ય ને આત્મનિષ્ઠા તો કોઈકને ઝાઝી હશે ને કોઈકને થોડી હશે. (૧૯૨)

સર્વે અહીંયાં છે ને આંહીં જે અક્ષરધામ છે તેમાં જ ભગવાન છે. પ્રાગજી બહુ સારાં વચનામૃત ગોતી કાઢે છે, ને બહુ સારી વાતું કરે છે તે ઉપર અમારો બહુ રાજીપો છે. (૧૯૩)

જ્ઞાનપ્રલય કરવો તેથી કોઈ મોટી વાત નથી, માટે જ્ઞાનપ્રલય કરવો, જેટલો જ્ઞાનપ્રલય કર્યો તેટલો માયાથી મુકાણો ને તેમ કર્યા વિના મોટાઈ તો મળે પણ માયાથી મુકાય નહીં. જ્ઞાનપ્રલય તે શું જે, પ્રકૃતિનું કાર્યમાત્ર હૈયામાંથી કાઢી નાખી બ્રહ્મરૂપ થાવું, ગુણાતીત થાવું, પછી કાંઈ કરવું રહે નહીં; ને મહારાજનો સિદ્ધાંત પણ એમ જ છે. (૧૯૪)

ભગવાનના ભક્તને વિષય નથી, એને તો આજ્ઞા છે. (૧૯૫)

બકરાંથી તે હાથી સુધી મોટા હોય તે પણ વાડામાં રહે, પણ સિંહ વાડામાં રહે નહીં. તેમ મુમુક્ષુ હોય તે માયાના બંધનમાં રહે નહીં; માટે આ જોગમાં આવ્યા છે તે ભગવાનના ભક્તને મનુષ્ય જેવા ન જાણવા. (૧૯૬)

એકથી તે લાખ બકરાં બોલે પણ બીક ન લાગે ને એક કેસરી સિંહ બોલે તો બધાયનાં અંતર ભેદાઈ જાય ને હાથીના કુંભસ્થળ ફાટી જાય; તેમ મહારાજને અવતારાદિક જેવા કહે તેમાં કોઈને થડકો લાગે નહીં પણ અવતારાદિક સર્વે મહારાજનું દીધું ઐશ્વર્ય ભોગવે છે ને ભજી-ભજીને એવા

૧. નારદજી શીલનિધિ રાજાની વિશ્વમોહિની નામની દીકરીમાં મોહ પામ્યા. (વાલ્મીકિ રામાયણ).

થયા છે એમ જે કહેવું તે તો કેસરી સિંહના નાદથી જેમ હાથીના કુંભસ્થળ ફાટે તેવું કઠણ પડતું છે. (૧૯૭)

સાંખ્ય ને યોગ બે માર્ગ છે. તેમાં યોગવાળા વિષયમાં બંધાય ને વળી છૂટે, ને સાંખ્યવાળો બંધાય જ નહીં. (૧૯૮)

ભગવાન ને સાધુ બે જ રાખવા એટલે તે ઘરેણું રાખી રૂપિયા આપ્યા બરાબર છે; માટે બે રાખી વે'વાર કરવો. (૧૯૯)

પાંચ ગુણે યુક્ત એવા સંત ન મળે તો એક એક ગુણ શીખવો ને પાંચે ગુણ એકને વિષે હોય એવા સંત મળે એટલે પૂરણ થયું. (૨૦૦)

તકિયો કાઢી નાખીને કહ્યું જે, 'ટેવ પડી જાય; અને કોઈ પદાર્થની ટેવ તો એક સહજાનંદ સ્વામીને ન પડે, બીજા બધાયને પડે.' (૨૦૧)

ત્રણ જણ સુખિયા : એક તો મોટા સાધુ કહે તેમ કરે તે, તથા મનનું કહ્યું ન માને તે જ્ઞાની, તથા કાંઈ જોઈએ નહીં તે, **આશા હિ પરમં દુઃખં નૈરાશ્યં પરમં સુખમ્**[1] – એ ત્રણ સુખિયા છે. (૨૦૨)

'જે વડે આ જક્ત છે તેને કોઈ ન જાણે રે.'

ભગવાન મનુષ્ય જેવા થાય તેને જાણ્યા તે સમાધિ છે, ને ધર્મનું અંગ પણ તેનું જ છે. એવાં સર્વે અંગ તેમાં આવી ગયાં, ને વાતું કર્યેથી ઘણાને નિશ્ચય થાય માટે વાતું કરવી, એ અંગ અધિક છે.

વિહદ વગાડી વાંસળી તીખી નૌતમ તાન,
ચૌદ લોક ધૂનિ સાંભળી છૂટ્યું શંકર કેરું ધ્યાન.

એવી વાતું છે. ઉપાસના ને આજ્ઞા બેનું બળ રાખવું ને આજ્ઞા પાળે નહીં તો દુઃખ આવે. દૃઢ નિશ્ચય રાખવો જે પર્વત પરાયણ કોઈનો ફેરવ્યો ફરે નહીં. ને ઈન્દ્રને પાંચ બ્રહ્મહત્યા હતી તે નિશ્ચયરૂપી મૂર્તિ ધાર્યેથી ટળી ગઈ ને એક એક વિષય ગિરનાર પર્વત જેવો છે તે ફરે નહીં. પણ નિશ્ચયનું તથા આશરાનું બળ રાખવું, જેમ ટોપીવાળે સુરંગો દારૂથી ફોડીને ડુંગરને તોડી નાખ્યો તેમ પર્વત જેવા વિષયે તોડી નાખે છે. (૨૦૩)

---

૧. **આશા હિ પરમં દુઃખં નૈરાશ્યં પરમ સુખમ્ ।**
યથા સંછિદ્ય કાન્તાશાં સુખં સુષ્વાપ પિંગલા ॥ (શ્રીમદ્‌ભાગવત : ૧૧/૮/૪૪)
આશા જ પરમ દુઃખ છે ને આશારહિત રહેવું તેમાં પરમ સુખ છે. જેમ પિંગલા નામની વેશ્યાએ પુરુષ માટેની આશાને છેદી સુખેથી ઊંઘ લીધી.

ઝાડને દેહે કરીને તથા પશુને દેહે કરીને તથા લોટ આપ્યો હશે, આંગળી ચીંધી હશે, એવા અનેક પ્રકારથી સંસ્કાર થયા હશે તે સર્વેનું કામ થઈ જાશે. (૨૦૪)

હાલ તો મહારાજનાં દર્શન કર્યેથી મોક્ષ થાય તેમ જ મોક્ષ થાય છે. ને જ્ઞાન તો તે દહાડાના કરતાં હાલ વૃદ્ધિ પામ્યું છે. ને હાલના હરિભક્ત છે તેના મળેલાનાં દર્શન કરશે તેનું પણ તેમ જ સો વરસ પર્યંત કલ્યાણ થાશે. એમ કલ્યાણનો માર્ગ ઊભો રહેશે. (૨૦૫)

કરતા હોય સો કીજિયે ઔર ન કીજિયે કગ,
માથું રહે સેવાળમાં ને ઊંચા રહે પગ.

માટે લોક તો ગમે તેમ કહે તે માનવું નહીં ને પોતપોતાના ધર્મમાં રહીને પ્રભુને ભજવા. ને બીજું બધું કોઈ પ્રયોજનને અર્થે છે એમ સમજવું. (૨૦૬)

વિષય ભોગવવાનો કોટિ કલ્પથી ખાડો પડેલો છે તે પુરાય તેવો નથી; તેને પૂરવાનો બધાં શાસ્ત્રમાં એક જ ઉપાય છે જે, **નિજાત્માનં બ્રહ્મરૂપં** એ એક જ શ્લોક છે. (૨૦૭)

વ્યાસજીએ ઘણું તપ કર્યું. ઘણાં શાસ્ત્ર પુરાણ કર્યાં ને પોતે ભગવાન હતા પણ શાંતિ ન થઈ; પછી નારદજીને વચને કરીને શ્રીમદ્‌ભાગવત કર્યું ને તેમાં ભગવાન ને ભગવાનના ભક્તના ગુણનું ગાન કર્યું ત્યારે પરમ શાંતિ થઈ. માટે આપણે તેમ કરવું. (૨૦૮)

આપણને ભગવાન તથા સાધુ મળ્યા છે ને ઓળખાણા છે તેથી કાંઈ કરવું રહ્યું નથી, પણ શાંતિ થાતી નથી તેનું કારણ એ છે જે, વિષયમાં રાગ છે જે મનનું ધાર્યું કરવું તથા આજ્ઞા લોપાય તથા અજ્ઞાન એ ત્રણે કરીને શાંતિ થાતી નથી. (૨૦૯)

લોઢાની, લાકડાની, પથ્થરની ને સોનાની એ બેડિયો કોઈક કાળે ભાંગીને ટળી જાય પણ પંચવિષયના પાસલારૂપી બેડી ટળે તેવી નથી, ને અગ્નિ તથા સૂર્યનો અગ્નિ તથા જઠરાગ્નિ તથા પ્રલયકાળનો અગ્નિ તથા મહાપ્રલયનો અગ્નિ તેણે કરીને પણ વાસના બળી નથી. ને મોટા મોટા ઋષિઓએ સાઠ હજાર વર્ષ તપ કર્યું તથા દેહ ઉપર તો રાફડા થઈ ગયા પણ વાસના બળી નથી એવી જે વાસના તે તો જ્ઞાનપ્રલયે કરીને બળે છે ને ભગવાનની મૂર્તિનું ધ્યાન ને આજ્ઞા તેણે કરીને વાસના લિંગદેહનો નાશ થઈ જાય છે.

આટલી વાત સો જન્મે કરીને કહેવાય નહીં ને સમજાય નહીં એવી છે. (૨૧૦)

વાઘાખાચરે પૂછ્યું જે, 'સંપૂર્ણ થયા કેમ કહેવાય ?' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'આત્મા ને પરમાત્મા બેનું જ્ઞાન થાય, ને છઠ્ઠો નિશ્ચય[1] કહ્યો છે એવો થાય ત્યારે પૂરું થયું કહેવાય. ને એ વાત તો વક્તા જો નિર્દોષ હોય ને વિશ્વાસ હોય તો થાય તેવું છે, નીકર દાખડો કરતાં ભગવાનની દૃષ્ટિ થાય ત્યારે કાળાંતરે સમજાય.' (૨૧૧)

તપ કરીને બળી જાય તોપણ ભગવાન તેડવા ન આવે; ને હિંડોળા ખાટ્યમાં સૂઈ રહે, દૂધ, સાકર, ચોખા જમે ને બે ચાકર સેવા કરનારા હોય ને રળનારા બીજા હોય તેને અંત સમે વિમાનમાં બેસારીને ભગવાન લઈ જાય, ને એ સુખ પૂર્વના સંસ્કારથી છે તેમ જ વિમાન પણ પ્રારબ્ધ ભેગું જ છે. (૨૧૨)

કોઈ રળીને મરી જાય તોય ખાવા ન મળે ને કોઈને ગાડાં મોઢે રૂપિયા ચાલ્યા આવે તે પૂર્વનું પ્રારબ્ધ કહેવાય. (૨૧૩)

આજ આપણો તીર ચાલે છે,[2] તેથી કોઈ નામ લઈ શકે નહીં ને બીજાનાં તીર ચાલતાં નથી એટલે તેને દુઃખ થાય છે. (૨૧૪)

છેલ્લા પ્રકરણનું તેરમું વચનામૃત વંચાવીને વાત કરી જે, 'પોતાના સ્વરૂપને અક્ષર માનીને ઉપાસના કરે તેની પ્રીતિ દેશ, કાળ, કર્મ, ક્રિયા કોઈથી ટળે નહીં ને એ કોઈની મોટાઈમાં લેવાય નહીં. ગોલોકાદિક ધામ પણ કાળનું ભક્ષણ છે એમ જાણતો હોય ને તેના દેહની વ્યવસ્થા બ્રાહ્મણ મટીને મુસલમાનની થાય પણ ભગવાનમાંથી પ્રીતિ ટળે નહીં.' ત્યાં દૃષ્ટાંત દીધું જે, 'બીજું સર્વે દ્રવ્ય જાતું રહે ને ચિંતામણિ રહે તો કાંઈ ગયું જ નથી ને ચિંતામણિ ગઈ તો કાંઈ રહ્યું જ નથી.' (૨૧૫)

ભગવાન વિના બીજો સંકલ્પ થાય તો બળબળતો ડામ દે એવું દુઃખ આપણને થાતું નથી પણ ઉપાસનાના પ્રતાપથી સર્વે દોષ ટળી ગયા છે. માટે 'હું ભગવાનનો છું ને ભગવાન મારા સ્વામી છે.' એટલો ભાવ રાખવો. ને શરીર-શરીરી તથા કારણ-કાર્ય તથા અન્વય-વ્યતિરેક એ વચનામૃતને સમજ્યા વિના અર્થ કરવો નહીં, નીકર બાધ આવશે. માટે આપણે તો સ્વામી-સેવકને ભાવે ઉપાસના દૃઢ રાખવી એટલે સર્વે દોષ ટળશે. (૨૧૬)

છેલ્લા પ્રકરણનું પાંત્રીસમું વચનામૃત વંચાવીને વાત કરી જે, 'આ છ

---

૧. ઉત્તમ નિર્વિકલ્પ નિશ્ચય. ૨. પ્રભાવ ચાલે છે.

લક્ષણની મોટાઈ તો સર્વ હરિભક્ત તથા સાધુ તમામને છે.' (૨૧૭)

આપણે ધર્મ પાળવો, ત્યાગ રાખવો, તપ કરવું, નિયમ પાળવા વગેરે ક્રિયાયું સાધનની છે તે પોતાના કલ્યાણને અર્થે નથી, તે તો બીજા જીવુંના કલ્યાણને અર્થે છે. ને અમારે તો ઝીણી વાતું છે તે તમને જાડી કરી દઈને સમજાવવી છે. (૨૧૮)

પંચમસ્કંધમાં જડભરતનાં વચન છે જે, 'અમારે મતે વેદોક્ત માર્ગ નથી.' એમ વાત કરી. તે ઉપર ઠક્કર મનજીએ પૂછ્યું જે, 'એને શું રહ્યું ?' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'આત્મા ને પરમાત્મા બે, ને આપણે પણ એવા થાવું છે.' (૨૧૯)

મધ્યનું દસમું વચનામૃત વંચાવી વાત કરી જે, 'વચનામૃતના અર્થ સમજાય તેવા નથી; પણ બહુ અભ્યાસ રાખે તો પોતાની મેળે સમજાય એવો મહારાજનો વર છે. ને મહારાજને આ જ્ઞાન સર્વ સાધુ, સત્સંગીને આપવું છે. પ્રકૃતિનો પતિ તે કુટસ્થ પુરુષ કહેવાય ને ગૃહસ્થ પણ કુટસ્થ પુરુષ કહેવાય, તેમ જ ગૃહસ્થની પેઠે જ શ્રીકૃષ્ણ પણ કુટસ્થ પુરુષ કહેવાય. ને સાંખ્યજ્ઞાનને મતે કરીને નિર્લેપપણું કહેવાય. ને વૈરાટ પુરુષ તથા મહાપુરુષ તથા અક્ષર એ સર્વેના નિયંતા મહારાજ પુરુષોત્તમ છે એમ સમજવું તે જ્ઞાન કહેવાય. ને દિવ્યભાવ-મનુષ્યભાવ કલ્યાણકારી સમજાય તે ભક્તિ કહેવાય. ને આપણા શરીરના તેજે કરીને ભગવાનનાં દર્શન થાય તોપણ તેનું આપેલ છે એમ સમજવું એ ભક્તિ કહેવાય. ને એવા ભક્તને કાંઈ વિઘ્ન નથી. ને સાંખ્ય જ્ઞાને કરીને સંકલ્પને ખોટા કરી નાખવા એ જ મૂર્તિમાં સ્થિતિ થઈ; તે મૂર્તિ સામું જોઈ રહ્યેથી સંકલ્પ બંધ થઈ જાય.' (૨૨૦)

ઝાઝું કાંઈ કરવાનું નથી. મહારાજને ભગવાન જાણી તેની આજ્ઞામાં રહેવું એટલે પૂરું થઈ રહ્યું, ને શાસ્ત્રમાં એટલું જ કરવાનું લખ્યું છે. આપણે ભગવાનના છીએ, માયાના નથી એમ માનવું. (૨૨૧)

ભગવાન સ્ત્રિયું સાથે રમે તે રજોગુણી ક્રિયા, ને તરવાર ચલાવે તે તમોગુણી ક્રિયા, ને સાધુનો મારગ ચલાવે તે સત્ત્વગુણી ક્રિયા, ને ગુણાતીત ક્રિયા તો જુદી રીતની જ છે, ઋષભદેવની ક્રિયાની પેઠે. માટે એ એકે ગુણ ભગવાનને વિષે છે જ નહીં એમ સમજવું. (૨૨૨)

આપણામાં કેટલાકને બ્રાહ્મણની ક્રિયા હોય, સોનીની, વાણિયાની,

કણબીની, કોળીની, ક્ષત્રીની એવી જુદી જુદી ક્રિયાઓ હોય. તે ક્રિયા સામું જોઈએ તો મોક્ષ થાય જ નહીં, માટે તે ક્રિયા સામું જોવું નહીં; ભગવાન સામું જોવું. ભગવાનની આગળ ક્રિયાનો શો ભાર છે ને વાસનાનો શો ભાર છે ? માટે હરિભક્તમાં તથા સાધુમાં રજોગુણી, તમોગુણી ને સત્ત્વગુણી ક્રિયાયું હોય તે જોઈને અવગુણ લેવો નહીં. જેને ભગવાનનો આશરો થયો છે તે તો ગુણાતીત થઈ રહ્યો છે; ને રજોગુણી, તમોગુણી ને સત્ત્વગુણી એ ત્રણ પ્રકારના જીવને ભગવાનનો સંબંધ થાય તો ગુણાતીત થઈ જાય છે. (૨૨૩)

આ સમામાં આપણો અવતાર થયો છે તે મોટાં ભાગ્ય છે. સો વર્ષ પહેલાં કે સો વર્ષ પછી જન્મ થયો હોત ને ગમે તો સમાધિ થાત તેમાં શું ઊઘડ્યું ? આ વાતું ને આવો જોગ તેની બરાબર થાય નહીં. ને હાલ તો ધર્મ, અર્થ, કામને પડ્યા મૂકીને કેવળ મોક્ષ જ રાખ્યો છે. તેમાં જેને ગુણ નહીં આવે ને અવગુણ આવશે તેને અસુર જાણવો ને હાલની ક્રિયા એકે અવગુણ આવે એવી નથી, સહેજે જ ગુણ આવે એવી ક્રિયા છે. (૨૨૪)

ભગવાન ને આ સાધુ તો બે ઘડીમાં કલ્યાણ કરે એવા દયાળુ છે, પણ તેની આપણને ખબર પડે નહીં, માટે સંગ ને રુચિ સારી રાખવી; ને સંગ ન ઓળખી શકાય તો વિશ્વાસ રાખવો એટલે તેને બે ઘડીમાં કલ્યાણ થયું એમ ઓળખાવે ને કથા-કીર્તન કરીને આવરદા પૂરો કરી દેવો. (૨૨૫)

આજનો એકડમલ કરીને કાઢી મૂકેલો જગતનો ગુરુ છે. ને સ્વરૂપાનંદ સ્વામીને મહારાજ કહે જે, આજના સત્સંગીનું કલ્યાણ તો પૂર્વે રામકૃષ્ણાદિક અવતાર થયા તેના જેવું થાય છે. (૨૨૬)

દશે દિશામાં ઘોડો ફેરવીને યજ્ઞ આદરીએ ને કોઈ ઘોડાને બાંધે તો વિઘ્ન થાય ને યજ્ઞ થાય નહીં ને તેનું ફળ મળે નહીં. માટે પોતાના ઘરના ફળિયામાં ઘોડો ફેરવીને યજ્ઞ પૂરો કરી ફળ લેવું; ને ફળ તો યજ્ઞમાં છે ને ઘોડો ફેરવ્યાથી તો કીર્તિ વધે એવું છે ને તે તો સ્વરૂપાનંદ સ્વામી જેવા સમર્થનો ઘોડો બંધાય નહીં ને પરમ ચૈતન્યાનંદ સ્વામીનો ધર્મપુરમાં ઘોડો બંધાણો તે મુક્તાનંદ સ્વામીએ છોડાવ્યો[૧] ને પરમહંસાનંદ સ્વામીનો ઘોડો

---

૧. માને કરીને પરમ ચૈતન્યાનંદ સ્વામી મહારાજને છોડી જતા રહ્યા. છેવટે ધર્મપુરમાં કુશળકુંવરબાને ત્યાં રોકાયા. મહારાજે મુક્તાનંદ સ્વામીને મોકલી એમને પાછા બોલાવ્યા.

ગાયોમાં બંધાણો અને ભગવાનના સમીપને પામે તથા ભગવાનનો દીકરો હોય તોપણ ચોસઠ લક્ષણ[1] આવવાં બાકી રહે, માટે ફળિયામાં ઘોડો ફેરવીને યજ્ઞ પૂરો કરી દેવો. (૨૨૭)

વાસના તો એમ ટળે જે, આપણા સત્સંગના બધાય મોટેરા સાધુ ભેગા હોય ને શ્વેતદ્વીપ જેવું ધામ હોય ને બ્રહ્માના કલ્પ જેવડી આવરદા હોય તો બધાય પાસેથી એક એક - બબે લક્ષણ શિખાય, નહીં તો એ બધાય સાધુનાં લક્ષણ એકમાં હોય તેનો સંગ કરીએ તો વાસના ટળી જાય. (૨૨૮)

આજ્ઞા લોપાય તો પ્રાર્થના કર્યે છૂટકો થાય પણ ઉપાસનાનો ભંગ થાવા દેવો નહીં, તે આજ્ઞાનું આકરું પ્રકરણ હોય ને કહેશે જે, ગિરનાર સોંસરા નીકળી જાઓ તો એ આજ્ઞા પળે તેવી નથી; પણ આજ્ઞા માનીને ગિરનારને જઈને માથું અડાડવું. પછી માગ થાય તો સોંસરું નીકળવું, નીકર માથું અડાડી બેસી રહેવું, એટલે ભગવાન રાજી થાય. (૨૨૯)

પોતાની વાત કરી જે, 'મને રૂપિયાના તથા કોરીના[2] નામાની ખબર નથી તથા પ્રથમ કડિયાને ઘી જોખી આપ્યું તે શેરને બદલે બશેર જોખી આપ્યું તથા કોઠારને તાળું વાસ્યું તે સાંકળ દીધા વિના નકૂચાને તાળું વાસ્યું, એમ અમને કોઈ વાતની વ્યવહારની ખબર નહોતી.' એમ મનુષ્યચરિત્રની વાત કરી. (૨૩૦)

ઇન્દ્રિયું તથા મન સત્સંગી થાય એવી આશા રાખવી નહીં, તે તો થાય જ નહીં, તે તો સાત્ત્વિક સેવ્યાથી પટો રમતા[3] શિખવાડે તેથી જિતાય તથા નિયમે કરીને પિંડીકરણપણું[4] થાય એટલે ઇન્દ્રિયુંનું બળ ચાલે નહીં. ને તેને જીત્યાના ત્રણ ઉપાય છે, મુક્તાનંદ સ્વામી જેવા હોય તે શબ્દ સાંભળે તો આકાશનું કારણ સમજે, એમ જ્ઞાને કરીને જુદા પડે તથા ગોવિંદરામ[5] જેવા ઉપશમે કરીને જુદા પડે ને મયારામ ભટ્ટ જેવા હોય તે ક્રિયામાં દોષધ્યાને કરીને જુદા પડે, એમ સાંખ્યવિચારે કરીને નિયમમાં આવે છે. (૨૩૧)

---

૧. સંતનાં ૬૪ લક્ષણ : જુઓ સ્વામીની વાત : ૧/૧૭૧ની પાદટીપ.

૨. ચાર આના, પાવલી.

૩. ઇન્દ્રિયો ને મન સાથે દાવ રમતાં, યુક્તિ કરતાં.

૪. સંકોચ થાય, ક્ષીણતા આવે.

૫. ગોવિંદરામ લાડવામાં મીઠું હતું પણ જમી ગયા.

કળિયુગમાં તપ થાય એવાં દેહ નહીં, માટે તપ કરવાનું લખ્યું નથી. **કલૌ કીર્તનાત્,**[1] કીર્તન કર્યેથી પાપ બળે, ને હાલતાં-ચાલતાં સ્વામિનારાયણનું ભજન કર્યેથી પાપ બળી જાય. 'નારાયણકવચ'માં કહ્યું છે એ કલમ લખી ગયા. (૨૩૨)

સત્સંગ કરે તેને માથેથી કાળ, કર્મ ને માયાની બીક ટળી ગઈ. તેના રક્ષક ભગવાન થયા. જેમ રૈયતને[2] કોઈ દુઃખ દે તો રાજા વઢવા જાય, તેમ જે વેદ પાળે તેને જમપુરીમાં લઈ જાય નહીં ને લઈ જાય તો પગે લાગીને પાછો મોકલે ને બીજાને તો આંહીંથી જ મારવા માંડે ને યથાર્થ વેદ પાળે તો ભગવાનના ધામમાં જાય, એટલું તો વેદમાં બળ છે; ને અજામેળ મહાપાપી હતો ને તેને સાધુનું દર્શન થયું એટલામાં જમના હાથથી મુકાણો, ને મોટા સાધુ હોય તેના ભેળા તો ભગવાન રહે છે, તેને વેગળા મેલતા નથી. ને લોકોને જિવાડવા સારુ વરસાદ કર્યો છે, નીકર વરસાદ ક્યાં છે ? (૨૩૩)

વિષયનો પરાભવ તો એક પુરુષોત્તમ ને તેના એકાંતિક સાધુ એ બેને જ ન થાય ને તે વિના બીજો કોઈ વિષયથી નિર્લેપ રહે જ નહીં, માટે વિષયથી છેટે જ રહેવું, ને ભગવાનનો પક્ષ રાખવો ને દેહને તો પોતાનું રૂપ માનવું જ નહીં ને દેહને માને તેમાં બધાં દુઃખ રહ્યાં છે ને દેહને ન માને તેમાં દુઃખ જ નથી. (૨૩૪)

ઉદ્યમ તથા ક્રિયા કર્યે અકલ્યાણ થાતું નથી, તે તો કરવું, પણ પાપીનો સંગ ન કરવો. **મુવાકું જિવાવે, અસ્માન ચડી જાવે, પય અન્ન હું ન ખાવે, તો બી માયા કે ગુલામ હે.** (૨૩૫)

મહારાજ હતા તે દી જેવા છે તેવા ન ઓળખાણા તથા રઘુવીરજી મહારાજ તથા મોટા મોટા સાધુ હતા તે દિવસે જેવા છે તેવા ઓળખાણા નહીં. પછવાડેથી વખાણ થાય છે. હાલ પણ જેમ છે તેમ સાધુ ઓળખાતા નથી. નારણ ભક્તે પૂછ્યું જે, 'ભગવાન જેમ છે તેમ કેમ ઓળખાતા નથી ?' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'જેમ છે તેમ ઓળખાવે તો સમાસ ન થાય, ઊલટો અસમાસ થાય. ને મહારાજે જેમ છે તેમ વાતું કરી તેથી સૌ માણસ

---

૧. **કૃતે યદ્ ધ્યાયતો વિષ્ણું ત્રેતાયાં યજતો મખૈઃ ।**
દ્વાપરે પરિચર્યાયાં કલૌ તદ્ધરિકીર્તનાત્ ॥ (શ્રીમદ્ભાગવત : ૧૨/૩/૫૨)

૨. પ્રજાને.

વર્તમાનમાંથી પડી ગયાં. પછી મહારાજે કેટલાંક વચનામૃત ખોટાં કરી નાખ્યાં ને કહે જે, 'એકે વચનામૃત રાખવું નથી.' પછી નિત્યાનંદ સ્વામીએ પ્રાર્થના કરીને કહ્યું જે, 'ધર્મામૃતમાં તથા શાસ્ત્રમાં મળતું આવે એમ શોધીને લખશું.' ત્યારે આટલાં રહેવા દીધાં; માટે જેમ છે તેમ સમજાવે તો સમાસ ન થાય, માટે એમ સમજવું જે, મહારાજે કર્યું છે તે આપણું સારું થાય એમ કર્યું છે, નીકર બીજાના જેવું આપણું થઈ જાય. તેમાં ને આમાં ફેર રહે નહીં. (૨૩૬)

સત્સંગી જેવા છે તેવા સમજાતા નથી, સાધુ જેવા છે તેવા સમજાતા નથી ને પોતાને પોતાના જીવની પણ ખબર નથી જે, મને કેવા સમર્થ મળ્યા છે. ને ત્યાગી થઈને ટોપી ઘાલે તેમાં શું ઊઘડ્યું ? ભગવાન ને મોટા સાધુનું રહસ્ય તો સમજાતું નથી. તે રહસ્ય તો એ છે જે, બ્રહ્મરૂપ થઈને હેત કરવું. ને આ તો વેગે ચડી જવાણું છે, ત્યાગને વેગે ચડી જવાય, રાગને વેગે ચડી જવાય ને ગપ્પાં મારવાને વેગે ચડી જવાય, પણ રહસ્ય સમજાય નહીં ત્યાં સુધી શું ઊઘડ્યું ? ને જાણે જે, હું મારું રૂડું કરીશ, પણ તે તો મોટા કરશે તો જ થાશે. ને મહિમા તો એવો છે જે, પંચ મહાપાપ બળી જાય ને કાળો સર્પ કરડ્યો હોય તો ચડે નહીં, ખરેખરો વિશ્વાસ હોય તો; ને પોર[1] વગર વરસાદે દાણા પકવ્યા. (૨૩૭)

વિષયનો અંત આવે તેમ નથી. પછી સુથાર માધા ભક્તે પૂછ્યું જે, 'નિર્મૂળ કેમ થાય ?' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'નિર્મૂળ થયા હોય તેના સંગથી જ્ઞાન થાય, વૈરાગ્ય થાય, વિવેક આવે ને આત્મા ને દેહ જુદા સમજાય તો નિર્મૂળ થાય. તે શુકજી, જડભરત, જનક, અંબરીષ એના વિષય નિર્મૂળ થયેલા જાણવા. માટે નદીનો, ઋષિનો, સ્ત્રીનો ને વિષયનો અંત લેવો નહીં. ને વેદ તથા શિક્ષાપત્રી પ્રમાણે વર્તવું. ને વેલો છે તે ઉપરથી સુકાઈ જાય ને મૂળમાં લીલો રહે તો ઉપર પણ લીલો રહે ને મૂળમાંથી કાપી નાખે તો ટળી જાય, ક્રિયા તો પૂર્વના સંસ્કારને અનુસારે થાય છે, ને

કોઈ કહે હરિ હો ગયે, કોઈ કહે હોવનહાર,
મુક્ત પ્રગટકી પ્રીછ બીન, ભટકત સબ સંસાર.

આગળ થઈ ગયા તેના સારુ કૂટે છે ને આગળ થાશે તેના સારુ કૂટે છે પણ આ પ્રગટ છે તેને કોઈ માનતું નથી.' (૨૩૮)

---

૧. ગયે વર્ષે.

રાજા તપ કરવા ગયો તેને થાળ આવે ને એક ગરીબ તપ કરવા ગયો તેને રોટલો આવે. ત્યારે કહે જે, 'એ તપ કરે છે ને હું પણ તપ કરું છું ને મને આવું કેમ મળે છે ?' ત્યારે કહ્યું જે, 'તુને ઘેર રોટલો મળતો નહીં, તે તપના પ્રતાપથી રોટલો મળે છે ને રાજા તો થાળ મૂકીને આવ્યો છે તેથી થાળ આપવો પડે છે.' (૨૩૯)

એક મનુષ્યને ખાવા ન મળે ને એક બળદ લાડવાને પણ ખાય નહીં. પછી એ મનુષ્યે તપ કરવા માંડ્યું ત્યારે ખોરો લોટ મળવા માંડ્યો. ત્યારે કહે જે, 'હું તપ કરું છું તેને રોટલા મળતા નથી ને આ બળદને લાડવા કેમ મળે છે ?' ત્યારે કહ્યું જે, 'તેં કાંઈ કર્યું નથી, તે હવે તપ કરીશ તે પછી મળશે ને આ બળદે તો બહુ કર્યું છે, પણ કાંઈ સંસ્કારથી બળદનો દેહ આવ્યો છે. તે દેહ મૂકીને ભગવાનના ધામમાં જાશે.' એ રીતે જ્ઞાને કરીને તથા તપે કરીને મુક્તમાં અધિક-ન્યૂનપણું છે. પ્રહ્‌લાદનું દેહ ભગવાને જીવના જેવું કર્યું, તેથી બળે નહીં, સડે નહીં ને શસ્ત્ર પણ વાગે નહીં. એવું થાય ત્યાં ભગવાનનું કર્તવ્ય જાણવું. એવું ભક્તથી પોતા વતે થાય નહીં ને દેહધારીમાં તો શ્રીકૃષ્ણને બાણ વાગ્યાં ને પ્રહ્‌લાદને બાણ ન વાગ્યાં, એ ભગવાનનું કર્તવ્ય સમજવું. ને પાણીમાં છાણું તરે એમ પૃથ્વી પાણીમાં તરે છે. ને પાશેરનો પાણો ડૂબી જાય ને આ કેટલાક પર્વત છે પણ ડૂબતા નથી એ ભગવાનનું કર્તવ્ય છે. તેમ જ જઠરાગ્નિ તથા વરસાદના માહાત્મ્યની વાત કરી. (૨૪૦)

આ જીવ છે તે જ્યાં સુધી ભગવાને શરણે ન જાય ત્યાં સુધી ગમે તેટલું કરે ને દેવતા થાય, ઈશ્વર થાય કે ગમે તેટલી મોટાઈને પામે પણ કાળ, કર્મ, માયા, ગર્ભવાસ ને નર્કના કુંડથી તરે નહીં ને જ્યાં સુધી ગર્ભવાસમાં આવે ત્યાં સુધી નર્કના કુંડમાં શું બાકી છે ? ને ભગવાનને શરણે જાય ત્યારે કાળ, કર્મ, માયા, ગર્ભવાસ ને નર્કના કુંડનું દુઃખ એને માથેથી ટળી જાય છે. (૨૪૧)

કોઠારમાં હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, 'હે મહારાજ ! આશરાનું શું રૂપ છે ?' ત્યારે ઉત્તર કર્યો જે, 'બાયડી-છોકરાંનો આશરો છે તેમ તથા રૂપિયા હશે તો ભૂખે નહીં મરાય એ આશરો, તેમ જ ભગવાન વિના બીજામાં માલ ન માને એ આશરાનું રૂપ. એવો આશરો હોય તેને ભગવાન સાધુનો સંગ આપી, જ્ઞાન આપીને પોતાની પાસે રાખે ને એવા ભક્તની ફકર ભગવાનને છે, જેમ આપણા મંદિરમાં આજ માણસ આવ્યું ને કાલ માંદું પડે, પછી વીસ

વરસ માંદું રહે તોપણ ચાકરી આપણે કરવી પડે ને તેની ફકર આપણને હોય.' પછી પૂછ્યું જે, 'ભગવાન મળ્યા પછી ભગવાનના ભક્ત સાથે અહંકાર કેમ રહે છે ?' ત્યારે ઉત્તર કર્યો જે, 'એ તો રજોગુણમાં એમ રહે જ.' (૨૪૨)

સ્વામીએ વાત કરી જે, 'કોઈ બેઠો ભગવાન ભજે તો તેને આંહીં અમારે રોટલા આપવા ને તેના ઘરના મનુષ્યને અન્ન, વસ્ત્ર પૂરાં કરવાં એ અમારે માથે છે.' એમ દયા કરીને કહ્યું. (૨૪૩)

ઘર વેચીને ભગવાન ભજવા, કારણ કે દેહ મૂકીને પછી ઘરમાં કોણ રહેનારું છે ? (૨૪૪)

કાર્તિક સ્વામીએ પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરી, ને ગણપતિને પાર્વતીએ કળા બતાવી તેથી પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરવી ન પડી ને કન્યા મળી. એમ મોટાના સમાગમમાં છે. માધવજી સુથારનું[1] નામ લઈને સર્વેને કહ્યું જે, 'આ સમાગમમાં રહેતા નથી એટલી ખોટ્ય છે.' (૨૪૫)

સારા માણસને વર્તવામાં તો ફેર નથી પણ સમજવામાં ફેર રહે છે. (૨૪૬)

'ઘાયલ થઈને ફરતી ડોલું સૂઝે નહીં ઘરબાર રે.' એનો અર્થ જે, આંહીં રહેવાતું નથી ને ઘરમાં પણ ગોઠતું નથી. (૨૪૭)

સ્ત્રી હોય તે સર્વ આપીને ધણી રાખે, કારણ કે રંડાપો તો ગાળવો ન પડે. તે ઉપર હરિશંકરભાઈનું દૃષ્ટાંત દીધું જે, 'સૂતાં સૂતાં ખાઈને પણ ઘરમાં રહે તો રંડાપો તો ગાળવો ન પડે. તેમ આપણે સર્વે આપીને ભગવાન રાખવા.' (૨૪૮)

વ્યાસજીએ કીડાને ત્રણ-ચાર જન્મ લેવરાવીને પણ મોક્ષ કર્યો, તેમ મોટાનો સમાગમ થયો હોય તો તે છોડે નહીં. ત્યારે હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, 'એટલા જન્મ લેવરાવવા તે કરતાં એક જન્મે જ કેમ પાર પાડ્યું નહીં ?' ત્યારે ઉત્તર કર્યો જે, 'જ્ઞાન થયા વિના પાર પડે નહીં ને મોટા તો એક જન્મે જ જ્ઞાન આપે, પણ માને નહીં.' ત્યાં દૃષ્ટાંત દીધું જે, 'એક હરિભક્તના ઉપર અમારે તમારા જેટલું જ હેત હતું પણ મારું માન્યું નહીં ને ફરી ઘર કર્યું.' (૨૪૯)

મોટા લગાર પણ દૃષ્ટિ કરે તો કામાદિક પીડી શકે નહીં ને પોતાની

---

૧. માધવજી સુથાર મૂળ ધોરાજીના. સ્વામી વિષે સદ્‌ભાવ, પણ ક્રિયાપ્રધાન જીવન હોઈ કથાવાર્તામાં ઓછું બેસે.

મેળે ગમે તેટલા દાખડા કરે પણ કામાદિક પરાભવ કર્યા વિના રહે જ નહીં. માટે મોટાનો દૃઢ આશરો કરવો. (૨૫૦)

ઉપાસનાનાં વચનામૃત દસ, વીસ, પચીસ જુદાં કાઢીને તેનો વેગ[૧] લગાડવો તથા સાધુના મહિમાનાં જુદાં કાઢીને તેનો વેગ લગાડવો ને એમ કર્યા વિના વ્યાકરણ ભણે તોપણ મૂળગી ખોટ્ય આવે, કારણ કે અનેક શબ્દ હૈયામાં ભર્યા તેથી જેમ છે તેમ સમજાય નહીં. (૨૫૧)

ભગવાનનો દીકરો હોય તોપણ સાધુ-સમાગમ વિના ને વચનામૃતને લઈને બેઠા વિના સમજાય નહીં. ને તેમ ન કરે તો સાધુમાં જેવો માલ છે તેવો જણાતો નથી, માટે આમ અભ્યાસ કર્યેથી જ કસર ટળે છે. (૨૫૨)

વિષય થકી તો જીવ પોતાની મેળે જુદા પડી શકે જ નહીં ને વિષય મૂકવા જાય તો બમણા બંધાય ને મોટા સાધુ થકી તો વિષયથી જુદું પડાય; ત્યાં દૃષ્ટાંત દીધું જે, 'દૂધ ને પાણી કોઈથી જુદાં પડે જ નહીં. પણ હંસથી જુદાં પડે છે.' (૨૫૩)

સાંખ્યવિચારવાળો હોય તે વસ્તુમાત્રને પંચભૂતની ને નાશવંત સમજે, તે ભેગી ભગવાનની મૂર્તિનો નિષેધ થાય, માટે સાંખ્યે સહિત યોગ શીખવો ને બ્રહ્મરૂપ થાવું ને વિષય ખોટા છે એમ તો કહેતાં જીભ ઊપડે જ નહીં, તે તો મોટાના પ્રતાપથી કહેવાય. (૨૫૪)

આવી વાત પોતાને મનમાં જાણી રાખવી તે કહેવી જ નહીં, પણ બહુ આગ્રહ હોય તેને કહેવી ને અલ્પવચના થાવું.[૨] ને આ દેખાય છે એવી ને એવી મૂર્તિ અક્ષરધામમાં છે, લગારે ફેર નથી. એમાં તેજ વધારે દેખાડે છે એટલો જ ફેર છે. આ દેખાય છે એ જ મૂર્તિ અક્ષરધામમાં છે એમ સમજવામાં કાચ્યપ એટલી કાચ્યપ છે; માટે દિવ્યભાવ મનુષ્યભાવ એક સમજવો એટલે થઈ રહ્યું. બીજું તો તેની પછવાડે આફૂડું સમજાશે. (૨૫૫)

વ્યવહાર છે તે કરવો ને મને કરીને જુદા રહેવું. ધૃતરાષ્ટ્ર ને ભીમ મળ્યા એવું હેત વ્યવહારમાં દેહે કરીને રાખવું. ગરાસિયાના જેવું હેત રાખવું;[૩]

---

૧. વાચન, શ્રવણ, મનન, નિદિધ્યાસનથી મંડી પડવું.

૨. થોડા બોલા થવું.

૩. ઉપરછલ્લું હેત. ગરાસિયા પોતે ક્ષત્રિય જાતિ. તેઓ પોતાના વેરીને પણ બાથમાં ઘાલીને મળે. પરસ્પર બંનેના હૃદયમાં ઝેર હોય, પણ મોંની મીઠાશ ને લાગણીના ઉમળકામાં જણાવા ન દે.

મને કરીને ને જીવે કરીને જુદા રહેવું, તેમાં ભળવા આવે તેનો ત્યાગ કરવો. વહેવારમાં હરખશોક થાય એ જ માયાનું રૂપ છે. દેહે કરીને રાજ કરવું પણ જીવ તો ભગવાનમાં જ જોડી દેવો જે, હું ભગવાનનો છું ને ભગવાન મારા છે, એમ જીવ જડી દેવો ને ભજન ઓછું થાશે, કીર્તન ઓછાં ગવાશે, તેની ફિકર નથી. (૨૫૬)

પોતાનું કલ્યાણ કરવામાં દૃષ્ટિ બરાબર રાખવી ને બીજાનું કલ્યાણ તો લોંટોજોંટો[૧] કરવું. (૨૫૭)

વિદ્યા ભણાવવી તે બુદ્ધિ આવવા વાસ્તે તથા સત્સંગમાં રહેવા વાસ્તે ને આવરદા કાપવા વાસ્તે છે. (૨૫૮)

ભગવાને કર્મનો એક કોઠાર ઉઘાડીને અર્ધા કોઠારના વિષય કર્યા છે, ને અર્ધા કોઠારની ઇન્દ્રિયું કરી છે, માટે તે તો સજાતિ છે તે એકતા થઈ જાય ને જીવ તો જુદો એકલો તેનાથી વિજાતિ છે, તે ભળે નહીં. (૨૫૯)

રૂપરામ ઠાકર બ્રાહ્મણને ન જમાડે ને સત્સંગી કોળીને જમાડતા. (૨૬૦)

ત્રણ દેહ, ત્રણ અવસ્થા, ત્રણ ગુણ તેથી જુદા પડીને ગુણાતીત થાવું તથા બ્રહ્મરૂપ થાવું ને એની ક્રિયાથી જુદા પડવું જે, એ તો દેહના તથા અવસ્થાના ગુણ છે, માટે તેને માનવા નહીં ને ખોટા જાણવા, ને આવી રીતનો વિવેક તો મોટાપુરુષ વિના બીજાને સમજાય જ નહીં. (૨૬૧)

આપણને સત્સંગ મળ્યો છે તેવો કોઈને મળ્યો નથી. માટે આ સમામાં સાધુ જેવા છે તેવા નહીં ઓળખાય, હરિભક્ત નહીં ઓળખાય, ભગવાનનું સ્વરૂપ જેમ છે તેમ નહીં સમજાય ને આજ્ઞા બરાબર નહીં પળાય એટલી ખોટ્ય આવશે. (૨૬૨)

આ લોકનું સુખ કેવું છે તો સોળ દહાડાનું શ્રાદ્ધ ને પછી બંધૂકની ગોળિયું છે. ને કૃપાનંદ સ્વામીને સમાધિમાંથી ઉઠાડ્યાની વાત કરી. (૨૬૩)

વડાદરા[૨] જેમ કોઈને મા કહે, બેન કહે, બા કહે, માસી કહે એ સર્વે દાણા લેવા સારુ છે; તેમ આપણે મને કરીને સર્વેથી જુદા રહેવું. ને એટલો બધો છળ[૩] કરે તો ભગવાન ભજાય. (૨૬૪)

---

૧. જેવું-તેવું.

૨. લોટ માગનારા એક જાતના બ્રાહ્મણો.

૩. યુક્તિ.

ઉપાસના એ જ ભક્તિ છે. ને ગમે તેવા મોટા વિષય દેખીને તેમાં મોહ ન પામવો, એવી સમજણ કરવી. ને પ્રકૃતિની આણીકોરના[1] વિષયને વિષ્ટા જેવા જાણવા, પણ મને કરીને એમાં માલ માનવો નહીં. (૨૬૫)

બુરાનપુરમાં ડોશિયું પાસે બે મહિના અમે વાતું કરી હતી, પણ મન જાવા દીધું નથી; કેમ જે, મન આપણું નથી માટે તેનાથી જુદા રહેવું. (૨૬૬)

પંચવિષયને ટાળવા સારુ સર્વેએ ભેટ્યું બાંધી[2] છે પણ તે તો ટળે જ નહીં. ને તે ક્યારે ટળે ? તો ત્રણ દેહ થકી પર પોતાનું સ્વરૂપ બ્રહ્મસ્વરૂપ માને તો જ ટળે. પછી તે અખંડાનંદ થાય, આત્માનંદ થાય, અક્ષરાનંદ થાય, પછી તેને કાંઈ લાગે જ નહીં. જેમ પૃથ્વીમાં ક્રિયા થાય છે તે આકાશને લાગે જ નહીં ને જેમ ગુજરાત દેશમાં ખોદે તો પાણો આવે જ નહીં, તેમ તેને લાગે જ નહીં. ને શાસ્ત્રમાં તો બધાય શબ્દ સરખા હોય નહીં, બે આમ હોય ને બે આમ હોય, પણ એકધારા શબ્દ હોય નહીં. (૨૬૭)

કથાવાર્તા, કીર્તન ને ધ્યાન એમાંથી તૃપ્તિ પામવી નહીં ને ભગવાનની મૂર્તિમાં મનુષ્યભાવ કલ્પે એ દ્રોહ કર્યો કહેવાય ને સાકાર સમજવા, સર્વોપરી સમજવા તે કરતાં પણ આ વાત અટપટી છે. માટે ભગવાનની પ્રગટ મૂર્તિને વિષે ત્રણ દેહનો તથા ત્રણ ગુણનો તથા ત્રણ અવસ્થાનો ભાવ તથા ઇન્દ્રિયુંની ક્રિયા દેખાય, પણ તે ભગવાનની મૂર્તિને વિષે સમજવો જ નહીં, પણ દેખાય છે તે તો નટના દૃષ્ટાંતની પેઠે સમજવું. (૨૬૮)

મુક્તાનંદ સ્વામીએ મહારાજને પૂછ્યું જે, ‘શાંતિ કેમ થાય ?’ ત્યારે મહારાજે પોતાનાં ચરિત્ર કહી દેખાડ્યાં ને સંકલ્પ કર્યો જે, ‘અમારાં દર્શન કરે તેનો મોક્ષ થાય, ને અમારાં દર્શન ન થાય ને અમારા સાધુનાં દર્શન કરે તેનો મોક્ષ થાય, ને તેનાં દર્શન ન થાય તો અમારા હરિભક્તનાં દર્શન કરે તથા તેના ગોળાનું પાણી પીએ, તેના રોટલા જમે તેનો મોક્ષ કરવો. એવો સંકલ્પ કર્યો છે.’ એ શાંતિ થયાનો ઉપાય બતાવ્યો, પણ મુક્તાનંદ સ્વામીને સમજાણું નહીં ને શાંતિ તો આ ઉપાય કહ્યો તેથી જ થાય, પણ કોઈ સાધન કર્યાથી શાંતિ થાય જ નહીં. સાધનથી તો વિઘ્ન ન લાગે. (૨૬૯)

વાતું કરવા માંડે ત્યારે પોતાનું અંગ બંધાય ને ફરી ફરીને એકની એક

---

૧. પ્રકૃતિપુરુષના લોકથી નીચેના, દેવતા આદિનાં વિષય સુખ.

૨. કમર કસી.

વાત કરવાનું પ્રયોજન એ છે જે, પોતાની મેળે એકલા જ વાત સમજ્યા હોઈએ તે કોઈ ફેરવનાર મળે તો ફરી જાય, ને પચાસ-સો માણસે મળી નક્કી કર્યું હોય તો પછી કોઈથી ફરે નહીં. ને સૂક્ષ્મ વાતું છે તે દૃષ્ટાંતે કરીને સ્થૂળ જેવી સમજાય છે, તે તો કહેતાં આવડે તેથી તથા ભગવાનની ઈચ્છાથી સમજાય છે. (૨૭૦)

ઘનશ્યામદાસજી[1] મહારાજના ભેગા અખંડ રહ્યા પણ કાંઈ સમજ્યા નહીં ને કસર ઘણી જ રહી ગઈ. પછી મહારાજે કહ્યું જે, 'તુંને હમણાં નહીં સમજાય, આગળ કોઈ સાધુ સમજાવશે.' પછી આજ બધી વાત સમજાવીને કસર ટાળી. (૨૭૧)

મનુષ્યભાવ, દિવ્યભાવ એક સમજ્યા હોઈએ ને નિશ્ચય કર્યો હોય પછી ભગવાન ડગમગાટ કરાવે ને ફેરવવાનું કરે તોપણ ફરવું નહીં. જેમ નિત્યાનંદ સ્વામી ન ફર્યા તેમ. (૨૭૨)

દેહ ધર્યા હતા પણ સંગને જોગે કરીને પ્રસંગ લાગ્યા હતા. પછી કાઢનાર મળ્યા ત્યારે નીકળ્યા ને હમણાં પણ એમનું એમ કેટલાકનું છે. પણ પોતાની મેળે તો ચાલી નીકળાય જ નહીં, કેમ જે, સંગે કરીને પ્રસંગ તો લાગે જ. (૨૭૩)

ડોશિયુંને સાધુએ વાત ન કરવી એવો પ્રબંધ બાંધીને કહ્યું જે, 'હું ભગવાન છું તો તેનું કલ્યાણ કરીશ. માટે ગૃહસ્થને મા, બહેન, દીકરી ને સ્ત્રી તે ચાર વિના બીજાને વાત કરવી નહીં. નીકર તેને માથે કોઈક કલંક મૂકશે, તેથી વિમુખ થાશે ને દુઃખ આવશે.' (૨૭૪)

દેહ પોતાનું નથી ને પોતાનું માને છે એ જ અજ્ઞાન છે, એ અજ્ઞાન તો ટળે જ નહીં ને જેના ઉપર ભગવાન ને મોટા સાધુ કૃપા કરે તેનું અજ્ઞાન ટળે. (૨૭૫)

ગૃહસ્થને શોભા તે ત્યાગીને દૂષણ, ને ત્યાગીને શોભા તે ગૃહસ્થને કલંકરૂપ છે. તેમ જ સધવા-વિધવાનું પણ સમજવું. (૨૭૬)

જેનો કાગળ આવ્યો હોય તે પંડે જ મળે ને આમ સામસામા બેઠા એટલે કાગળમાં પ્રીતિ ન કરવી, પ્રગટ ભગવાનની મૂર્તિ આગળ જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, આત્મનિષ્ઠા એ સર્વે ખાટી છાશ જેવાં છે, એમાં કાંઈ માલ નથી. એ

---

૧. પૂર્વાશ્રમના નાજા જોગિયા.

તો અંગ છે તે રહેશે જ. **'ખાટી છાશમેં કા સુખ માને, સૂર ખવૈયો ઘીકો હે'**[1] એમ એક ભગવાનના આધાર વિના બીજું બધું ખારું જળ જ છે. (૨૭૭)

જ્ઞાન થયું તે કેનું નામ જે, શાસ્ત્ર સાંભળીને તથા કોઈની વાતે કરીને તથા સંગે કરીને ફરી જવાય નહીં તે પાકું જ્ઞાન કહેવાય. (૨૭૮)

બીજા કોઈને કલ્યાણ કરતાં આવડ્યું નથી; નાળ કરતાં ગળું કર્યું છે.[2] ને બીજા અવતારે એક-બે જીવનાં કલ્યાણ કર્યાં છે ને સત્સંગી ડોશીએ લાખું જીવનાં કલ્યાણ કર્યાં છે. ભગવાનની મૂર્તિ, ભગવાનનું ધામ, ભગવાનના પાર્ષદ ને જીવ એ ચાર અવિનાશી વસ્તુ છે ને બીજું બધું નાશવંત છે. તેમાં જીવ છે તે બદ્ધ છે. જેમ કોઈકને બેડીમાં નાખ્યો હોય તે નીકળાય જ નહીં, તેમ જીવને પ્રકૃતિરૂપ સ્ત્રી ને સ્ત્રીને પુરુષ એમ પરસ્પર બેડી છે, તે કોઈ ઉપાયથી તૂટે તેવી નથી; તે તો જ્ઞાનથી તૂટે છે પણ દેહે કરીને ત્યાગ કર્યેથી તૂટતી નથી. તે ઉપર પાવૈયાનું તથા બળદનું દૃષ્ટાંત દીધું જે, 'એને દેહે કરીને ત્યાગ છે પણ વાસના ટળતી નથી.' (૨૭૯)

પ્રેમી ભગવાનમાં પણ વળગે ને બીજે પણ વળગે ને જ્ઞાની હોય તે બીજે વળગે નહીં ને કોઈ આંટી આવે તો જ્ઞાની પણ વળગે, તે ઉપર ભીષ્મપિતાનું દૃષ્ટાંત દીધું. એ જ્ઞાની હતા, પણ પક્ષે કરીને વળગ્યા.[3] (૨૮૦)

આ સૂર્યને જેમ કોઈની બરાબર કહેવાય નહીં, તેમ આ ભગવાનને પણ કોઈની ઉપમા દેવાય નહીં. ને આગળ અનંત અવતાર થઈ ગયા ને વળી અનંત અવતાર થાશે, તે સર્વે આ ભગવાનનું દીધું કણેથું[4] ખાય છે ને એની આજ્ઞામાં વર્તે છે. (૨૮૧)

આવો સમો ફરીને નહીં મળે ને ગાદી ઉપર હાથ મૂકી ઈશારત કરી

---

૧. સૂરદાસના પદની અંતિમ પંક્તિ. ભગવાનનું સુખ ઘી જેવું મળ્યું, પછી ખાટી છાશ જેવા સંસારમાં શું માલ માનવો ?

૨. પુત્ર જન્મ કરાવનારી બાઈ નવજાત શિશુનું નાળ (નાભિમાંથી લટકતી મજ્જા) કાપી નાખે છે. કોઈ અણઆવડતવાળી બાઈ આ મજ્જા કાપવાને બદલે બાળકનું ગળું જ કાપી નાખે તો બાળક જીવથી જાય.

૩. ભીષ્મ પાંડવ-કૌરવના દાદા થાય. તેમને કૌરવોનો પક્ષ બંધાઈ ગયો. તેમણે કૌરવોનું અન્ન ખાધેલું. તેથી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનો નિશ્ચય હોવા છતાં, તેમનું જ્ઞાન અવળા પક્ષે કરીને વ્યર્થ ગયું.

૪. મૂળ શબ્દ કણેતું. દર માસે પગાર પેટે મળતા દાણા; અન્ન, વેતન.

કહ્યું જે, 'આ સાધુ ને આ ભગવાન કોઈ દિવસ આવ્યા નથી ને કોઈ દિવસ આવશે પણ નહીં, ને બીજા આવશે.' (૨૮૨)

પ્રિયવ્રતના દૃષ્ટાંતથી કહ્યું જે, 'એ તો ગૃહસ્થાશ્રમમાં હતા ને છોકરાં થયાં પણ **ભાગવતાઃ આત્મરામાઃ** એવા હતા ને સ્ત્રીને જોગે કરીને છોકરાં થાય; જેમ પેશાબ નીકળે, મળ નીકળે, થૂંક નીકળે, નાવું, ખાવું એ જેમ ક્રિયા થાય છે તેમ જ એ પણ ક્રિયા થાય; પણ તેનું સ્મરણ, ચિંતવન, મનન ન થાય, ને ચિંતવન તો ભગવાનની કથાવાર્તાનું થાય.' તે કહ્યું છે જે, 'પ્રિયવ્રત તો ભગવાનની કથાથી વિરામ ન પામતા હતા, એટલે એ તો સર્વેથી જુદા જ હતા ને એમાં તો માલ એવો છે. જેમ ભવાયાને વિષે સ્ત્રીની ભાવના છે તે અજ્ઞાને કરીને છે, તેમ આ પણ અજ્ઞાને કરીને મનાય છે; પણ ખોટું છે.' (૨૮૩)

શિક્ષાપત્રીમાં સર્વે સંશયનાં નિવારણ લખ્યાં છે. તેથી કોઈને કાંઈ સંશય હોય તો પૂછજો; પણ આનું કેમ હશે કે આનું કેમ હશે ? એ કાંઈ પૂછવાનું રહ્યું નથી, હવે તો દાણા ખાઈને ભજન કર્યા કરવું. ને શિક્ષાપત્રી પાળશે તેને દેહે કરીને દુઃખ નહીં આવે. (૨૮૪)

એક સાધુ કપિલદેવ ભગવાનનો અવતાર કહેવાતા, પણ ડોશિયુંને લઈને જાતા રહ્યા; એ તો દૈવની માયાનું બળ એવું જ છે, તે જોગે કરીને એમ જ થાય. (૨૮૫)

એકલશૃંગીને અજ્ઞાન-ઉપશમ હતું,[1] તેથી વિષયમાં બંધાઈ ગયા પણ તેના બાપ વિભાંડક ઋષિને તો જ્ઞાન હતું ને શ્રાપ દેવા જાતા હતા, ત્યાં રસ્તામાં રાજાએ બહુ સન્માન કરાવ્યું ને ચાકરી કરાવી ને વિષયનો જોગ થયો ને એકલશૃંગીના દીકરાને ખોળામાં બેસાર્યો, તેથી રીસ ઊતરી ગઈ ને

૧. હરણીને વેષે ફરતી સ્ત્રીના સંસર્ગે તપોભંગ થયેલા મુનિ વિભાંડકના એકલશૃંગી પુત્ર થાય. મુનિએ પુત્ર જન્મ થતાં જ જંગલમાં અલાયદી પર્ણકુટી બાંધેલી. જેથી કરીને પુત્રને સ્ત્રી જાતિનું ભાન જ ન થાય. એક વાર અંગદેશના રોમપાદ રાજાના રાજ્યમાં દુષ્કાળ પડ્યો. બ્રાહ્મણોએ એકલશૃંગીને રાજ્યમાં લાવવામાં આવે તો વરસાદ થાય એવું કહ્યું. રાજાએ એક વેશ્યાને તૈયાર કરી. તેના હાવ-ભાવ, સ્વાદિષ્ટ ભોજન, અંગસ્પર્શ વગેરેથી એકલશૃંગી વિહ્વળ થયા ને રાજ્યમાં ખેંચાઈ આવ્યા. વૃષ્ટિ થઈ. પછી પણ તેઓ તો રાજ્યમાં પરણીને રહ્યા. ત્રણેક વરસ બાદ વિભાંડક શોધતાં ત્યાં આવ્યા ને શાપ આપવા તૈયાર થયા કે પોતાના બે પુત્રોને પુત્રવધૂએ ખોળામાં રમવા મૂકી દીધા. મુનિનો ક્રોધ ઓસરી ગયો.

વિષયમાં બંધાયા. એ તો દૈવની માયાનું બળ જ એવું છે જે, જોગ થયે કોઈ બંધાયા વિના રહે જ નહીં. (૨૮૬)

ઘણેક પુણ્યે કરીને આ જોગ મળ્યો છે. ને બધા ભેગા રહ્યા છીએ પણ જેને જેટલી સમજણ હશે તેને તેટલું સુખ આવતું હશે. જૂના-નવાનો કાંઈ મેળ નથી. (૨૮૭)

દેરડીમાં કણબીને વણ વવરાવી ઘણો જ લાભ આપ્યો તેની વાત કરી. (૨૮૮)

આ સાધુને વિષે જેને જેટલો ગુણ તેટલી સદ્‌વાસના, ને અવગુણ તેટલી અસદ્‌વાસના છે, એમ સમજવું. (૨૮૯)

કેટલાક કહે છે જે, કાંઈ જાણતા નથી, આવડતું નથી; પણ ગાદીએ કોણે બેસાર્યા છે, એની તેને કાંઈ ખબર છે ? બધુંય જાણે છે ત્યારે જ ગાદીએ બેસાર્યા છે. આ તો સત્સંગમાં કુસંગની વાત કરી, હવે મોક્ષની વાત કરીએ છીએ જે, **એકોઽપિ કૃષ્ણસ્ય કૃતઃ પ્રણામો**[1] એ શ્લોકનો અર્થ કર્યો જે, એક પ્રણામે મોક્ષ થાય, તો આ તો કરોડો પ્રણામો કર્યા હશે, પણ મોક્ષ થયાની પ્રતીતિ આવતી નથી ને શાંતિ થાતી નથી. પણ જો પ્રગટ ભગવાનને જાણીને તથા ઓળખીને એક પ્રણામ કરે તો ભગવાનના ધામમાં જાય ને મોક્ષ થયાની પ્રતીતિ આવે ને શાંતિ પણ થાય. (૨૯૦)

જે કોઈને કલ્યાણ કરવું હોય ને ઘરમાં રૂપિયા હોય તો બાઈ, ભાઈ બંનેનાં બે મંદિર કરાવવાં. એટલે તેનું કલ્યાણ થઈ રહ્યું છે. (૨૯૧)

વરસાદ તો ભગવાન વરસાવે છે ને ઇન્દ્ર તો રિસાઈ ગયો છે તે વરસતો નથી, ને કાળ પણ કોપ્યો છે, પણ દયા આવ્યાથી વરસાદ કર્યો છે. (૨૯૨)

રૂપિયામાં, ઘરમાં, સ્ત્રીમાં ને દેહમાં માલ માનશો નહીં. દાણા તો ભગવાન આપશે, તે એકઠા કરીને આવરદા પૂરો કરવો છે. ને ઘરમાં કામ કરનાર હોય ને રૂપિયા હોય તેને તો દાણા ખાઈને વાતું સાંભળવી ને જેને

---

૧. ભગવાનને માહાત્મ્ય સહિત એક જ દંડવત્ પ્રણામ કર્યો હોય તો તેનું ફળ દસ અશ્વમેધ યજ્ઞ કરી પવિત્રતા પ્રાપ્ત કર્યા બરાબર થાય છે. જો કે દસ અશ્વમેધ યજ્ઞ કરનારને પણ ફરી જન્મ ધારણ કરવો પડે છે, પણ ભગવાનને પ્રણામ કરનાર કદી ફરી સંસારમાં આવતો નથી. અર્થાત્ તેની મુક્તિ થાય છે.

(મહાભારત; શાંતિપર્વ : ૧૨/૪૭/૯૨)

કાંઈ ન હોય તેને કોશ જોડી દેવો ને કામ કરવા મંડી પડવું ને પછી ભગવાન ભજવા. આ દેહ તો પાણીનું, પૃથ્વીનું, આકાશનું બંધાયું છે ને તેમાં ભળી જાશે. ને બધાય મોટેરાને એક મહિનો વાતું સાંભળવા આંહીં રહેવું એમ આજ્ઞા છે. (૨૯૩)

સત્સંગના નિયમ ન પળે તો તિલક ન કરવું[૧] ને કહેવું કે 'હું સત્સંગી નથી ને મારાથી પળે નહીં, પણ ભગવાન ને સાધુ સાચા છે.' એમ કરશે તેનો મોક્ષ થાશે; પણ સત્સંગમાં રહીને શિક્ષાપત્રી નહીં પાળે તેને દુઃખ આવશે ને ભગવાન સુખે ભજાશે નહીં. (૨૯૪)

અગણોતરો[૨] કાળ પડ્યા પછી બીજે વરસ પંચાળેથી મહારાજે કાગળ લઈને ગઢડે મોકલ્યા હતા, તે અમે મહારાજથી જુદા પડ્યા એટલે દેહમાં તાવ આવ્યો ને મહારાજ પણ માંદા થયા. પછી અનેક માણસ ને ઢોર મરી ગયાં ને બાળો સાદ પૃથ્વીમાં રહ્યો નહીં ને મડદાંને ખેંચનાર કોઈ રહ્યું નહીં, તેથી ગામ ગંધાઈ ઊઠ્યાં ને હાડકાંના ઢગલા થયા; એમ પોતાના દેહની ને બ્રહ્માંડના જીવના દેહની એકતા સમજાવી. (૨૯૫)

વશરામ ભક્તના ગૂમડાનું બહુ દુઃખ જોઈને મને તાવ આવી ગયો. પછી ગૂમડું ફાટ્યું ને સુખ થયું, એમ દયાનું અધિકપણું સમજાવ્યું. (૨૯૬)

કાળ પડશે તો સત્સંગી દુઃખ પામશે ને આપણાથી દાણા ખવાશે ? નહીં ખવાય. ખળખળિયે નાતાં નાતાં બખોલમાં પગ પેસી ગયો તે ભાંગી જાત; પણ મહારાજે રક્ષા કરી, તેથી તરત ખેંચી લીધો. અને વાડીમાં પથ્થર ઉપર હું પડી જાતો હતો, તે જેમ કોઈ ઝાલી રાખે તેમ અધ્ધર રહ્યો. (૨૯૭)

ગિરનારમાં ટૂંટિયું આવ્યું તે મને વાડીમાં ધક્કો મારીને ગયું, તેથી અચાનક હું પડી ગયો, પછી બીજે દિવસે કેટલાક માણસ મરી ગયા. (૨૯૮)

રઘુવીરજી મહારાજે દેહ મૂક્યો તે દિવસ આંહીં મુને તાવ આવ્યો, તે તાપતાં સગડીમાં શરીર ઊડી પડે એવો બળિયો તાવ આવ્યો તથા ભીંત પડી ગઈ તથા ખડ બળી ગયું. (૨૯૯)

ગય રાજા જેવો રાજા કરવો છે તે થાશે ત્યારે પછી બે કરોડ માણસ આ છે તેથી બીજાં ભગવાન ભજશે ને રઘુવીરજી મહારાજ જેવા આચાર્ય

---

૧. સત્સંગમાંથી બહાર નીકળી જવું.

૨. સંવત ૧૮૬૯નો પ્રખ્યાત દુકાળ.

કરવા છે. (૩૦૦)

પ્રહ્‌લાદે દસ હજાર વર્ષ નારાયણ સાથે યુદ્ધ કર્યું પણ જિતાણા નહીં ને નારદને વચને કરીને છ મહિનામાં ભક્તિએ કરીને જીતી લીધા. (૩૦૧)

ભાગવતના પંચમ સ્કંધમાં જડભરતે રહુગણને કહ્યું જે, તું રાજ્યાદિકની વાત કરે છે પણ તું જ્ઞાની નથી, અહિંસા ને બ્રહ્મચર્ય સહિત ને રાગ-દ્વેષાદિક રહિત એવો ધર્મ, તેણે યુક્ત એવો જે વૈદિક માર્ગ, તે પણ અમારા આત્મા-પરમાત્માના જ્ઞાનવાળાને ગણતીમાં નથી, તો તારા રાજ્યભૃત્યાદિક[૧] તે અમારા બ્રહ્મવેત્તાની શી ગણતીમાં ? (૩૦૨)

છેલ્લા પ્રકરણનું ઓગણચાલીસમું વચનામૃત વંચાવ્યાની આજ્ઞા કરીને બોલ્યા જે, 'આ વચનામૃતમાં કહ્યું છે એ વાત પણ એક સમજવાની છે.' (૩૦૩)

મધ્ય પ્રકરણનું નવમું વચનામૃત વાંચવાની આજ્ઞા કરીને બોલ્યા જે, 'આ વચનામૃતમાં કહ્યું છે તેમ મહારાજને પુરુષોત્તમ જાણશે ને સત્સંગમાંથી નીકળી જાશે તોપણ અક્ષરધામમાં જાશે; ને સત્સંગમાં રહેતો હશે ને ધર્મ પાળતો હશે ને ઊર્ધ્વરેતા[૨] હશે, પણ મહારાજને પુરુષોત્તમ નહીં જાણે તો બીજા લોકમાં જાશે.' (૩૦૪)

પ્રગટ મૂર્તિ વિના બીજા કોઈમાં માલ નથી. તે ઉપર સાખી બોલ્યા જે,

મુવેકું જીવાવે અસ્માન ચઢી જાવે,
પય અન્ન હુ ન ખાવે તો હુ માયાકો ગુલામ હૈ;
વિદ્યાકું બખાને કછુ મનહુકી જાને,
ઐસે નિપટ[૩] સયાને[૪] તાકો વાસનામેં ધામ[૫] હૈ;
સારી સૃષ્ટિકું ઉપજાવે સબ જીવકું નીભાવે,
જગ ઈશ જ્યું કહાવે તો હું મન પરિણામ હૈ;
જ્ઞાન ભક્તિ હિન અતિ ઉરમેં મલિન,
ઐસે મૂઢકું મુકુંદ કહે બ્રહ્મકું[૬] ન ઠામ હૈ;

---

૧. રાજા અને સેવક આદિ.
૨. અષ્ટાંગ બ્રહ્મચારી.
૩. ખૂબ.
૪. શાણા.
૫. વાસનામાં જ વાસ છે.
૬. બ્રહ્મધામમાં.

રાજા, ચોર, યોગી, ગૃહી, દ્વિજ રાખત પરનાર,
ઐસો અધર્મ દેખકે ઈશ ધરત અવતાર. (૩૦૫)

ભગવાનની સ્મૃતિ રાખવી એ સર્વથી અધિક છે. ને ભગવાન તો આપણા જીવમાં બેઠા જ છે તે દેહ મૂકવા સમે દેખાય છે ને સ્મૃતિ રહે તે તો સર્વ સાધનના અંતને પામ્યા. તે ઉપર ભરતજીની વાત કરી. (૩૦૬)

શુદ્ધ થાવાને તપ ને અનુવૃત્તિ બે સાધન છે. તેમાં અનુવૃત્તિ છે તે અધિક છે; તે કરતાં આત્મા ને પરમાત્મા બે જ રાખવા છે. (૩૦૭)

ગામ મહુવાના હરિભક્ત ડાહ્યાને કહ્યું જે, 'ભૂત કાઢવું એમાં સ્વામીનું શું કામ છે ? સ્વામિનારાયણને ઘરે ઘણાય ચાકર છે, એક હનુમાનજીની માનતા કરશે એટલે હનુમાનજી જશે; તે મારી મારીને ભુક્કા કાઢી નાખશે.' (૩૦૮)

આપણે જ્ઞાન શીખતાં તો આવડે જ નહીં ને વૈરાગ્ય તો છે જ નહીં. માટે હું ભગવાનનો ને એ મારા, એમ માનવું. ને હેત તો પંદર આના સ્ત્રીમાં છે ને એક આનો અમારામાં છે, ને કલ્યાણ તો એને શરણે ગયા એટલે સમર્થ છે તે કલ્યાણ કરે, એ એની મોટાઈ છે. (૩૦૯)

નવરાશ હોય ત્યારે ભગવાનની મૂર્તિને લઈને બેસવું. ને તે મૂર્તિ તે શું જે, ભગવાનની કથા, વાર્તા ને ધ્યાન એ ભગવાનની મૂર્તિ છે. ને દેહ હોય ત્યાં નિદ્રા, કામ, સ્વાદ, લોભ એ સર્વે દેહ ભેળાં હોય, માટે તેને તો દેહ ભેળાં જ કરી રાખવાં. ને કોઈ વ્યસન રાખે છે, અફીણનું, હોકાનું, સ્વાદ રાખે છે, લોભ રાખે છે, એ સર્વે સુખ જેવાં જણાય છે પણ એ તો દેહને દુ:ખ દે એવાં છે. (૩૧૦)

ભગવાન ભજવામાં ત્રણ વિઘ્ન છે : એક લોકનો કુસંગ, સત્સંગમાં કુસંગ ને ઇન્દ્રિયું-અંત:કરણનો કુસંગ; માટે એ સર્વેના છળમાં આવવું નહીં. ને સત્સંગમાં કુસંગનો જોગ થાય ને બ્રહ્મરૂપ હોય તો દેહરૂપ કરી નાખે ને સત્સંગમાં સારાનો જોગ થાય તો દેહરૂપ હોય તેને બ્રહ્મરૂપ કરે. (૩૧૧)

રાજાને પાણી ન પાયું તોપણ સંકલ્પ કર્યો હતો તેથી તેને ગામ આપ્યું. તેમ જીવ પોતાના સ્વભાવ મૂકતા નથી, તેમ ભગવાન પણ પોતે જીવનો મોક્ષ કરવાનો સંકલ્પ મૂકતા નથી. (૩૧૨)

પાંડવે યજ્ઞ કર્યો તેમાં ભગવાન પણ ભેળા હતા, તોપણ નોળિયો

સોનાનો થયો નહીં ને ઋષિના ચાર શેર સાથવાના યજ્ઞમાં સોનાનો થયો,[1] એમ સત્પાત્રની સેવાનું ફળ છે. (૩૧૩)

ચરોતરના એક ગામના પાટીદાર ગિરધર ભક્ત સાધુ હતા તેને મંદવાડમાં ઘી ખાધાથી દેહમાં બળ આવ્યું, તેથી સ્ત્રીના સંકલ્પની વાસના થઈ તે મને કહી, પછી મેં વિચાર કર્યો જે, એનું રૂડું થાય એમ કરવું. એવો સંકલ્પ કરીને મુક્તાનંદ સ્વામી દ્વારે મહારાજને કહી પ્રિયવ્રતનો મારગ[2] ચલાવ્યો. તેથી ત્યાગીને વાસના ઉદે થાય ને ગૃહસ્થાશ્રમ કરે તેનો શાસ્ત્રમાં બાધ નહીં. (૩૧૪)

માની હોય તેને માન આપીને જીતવો, ને ગરવીને[3] દીન થઈ જીતવો,

૧. મહાભારત કાળમાં મુદ્‌ગલ ઋષિ નામના એક પવિત્ર ઋષિ શિલોંછવૃત્તિ (ખળા કે બજારમાં પડેલ અનાજના કણ કણ વીણીને ખાવાની વૃત્તિ) ધરાવતા હતા. તેઓ છ મહિના ભૂખ્યા રહી તપ કરતા. અનાજ પાકે ત્યારે ખેતરમાંથી દાણા વીણી ભેગા કરીને અતિથિને સાથવો જમાડતા. એક વાર અતિથિ તરીકે આવેલા દુર્વાસાને મુદ્‌ગલ ઋષિએ ભાવથી પારણાં કરાવ્યાં. દુર્વાસાએ જમી લીધા પછી પૃથ્વી પર ઢોળી દીધેલા એંઠા સાથવામાં એક નોળિયો આળોટ્યો. મુદ્‌ગલ ઋષિના ભાવથી જમાડાયેલા આ એંઠા સાથવામાં આળોટતાં નોળિયો અડધો સોનાનો થઈ ગયો.

ત્યારપછી કેટલાંય વર્ષો બાદ પાંડવોએ રાજસૂય યજ્ઞ કરીને એકવીસ હજાર બ્રાહ્મણોને જમાડ્યા. આ નોળિયો બ્રાહ્મણોએ જમીને છાંડેલા અન્નમાં આળોટ્યો પરંતુ તેનું બાકીનું અર્ધું શરીર સોનાનું થયું નહીં. ત્યારે નોળિયાએ કહ્યું : 'મુદ્‌ગલ બ્રાહ્મણના ચાર શેર અનાજ જેટલું તારા રાજસૂય યજ્ઞનું પુણ્ય નથી.'

અર્જુને શ્રીકૃષ્ણને આ વાત કરી. પ્રભુ કહે : 'મારો એક ચાંડાળ ભક્ત મારામાં વૃત્તિ જોડીને ભજન કરે છે. તે ભૂખ્યો રહી ગયો છે. તેને લાવીને ભાવથી જમાડો તો યજ્ઞ પૂરો થશે અને શંખ વાગશે.'

પછી તે શ્વપચને શોધી લાવ્યા, પણ છેટે બેસાડીને અવજ્ઞાપૂર્વક જમાડ્યો. તેથી શંખ ન વાગ્યો.

પ્રભુ કહે : 'મને જેવા ભાવથી જમાડો છો તેવા ભાવથી તે શ્વપચ ભક્તને જમાડો.' તે પ્રમાણે કર્યાથી શંખ પણ વાગ્યો અને તેના એંઠા અન્નમાં આળોટવાથી નોળિયો પણ સોનાનો થઈ ગયો.

૨. જેમ રાજા પ્રિયવ્રત નારદજીના ઉપદેશે ત્યાગી થયા ને બ્રહ્માનું દબાણ આવતાં પાછા ગૃહસ્થાશ્રમી થયા. તેમ કોઈ કારણસર ત્યાગીએ ગૃહસ્થાશ્રમમાં જવું પડે તો તેનું શ્રેય અટકતું નથી, એ પ્રિયવ્રતનો માર્ગ.

૩. ગર્વિષ્ઠને.

ને ગરીબને દબાવીને જીતવો, ને લોભીને પદાર્થ આપીને જીતવો, એમ સર્વેને જીતી લેવા. ને મહારાજે મને કહ્યું જે, 'તમે તો ઇન્દ્રાણી છો[1] ને બીજા તો ઇન્દ્ર છે; ને ઇન્દ્ર તો ઘણાય થઈ જાય ને ઇન્દ્રાણી તો એક જ રહે. તેમ બીજા તો ઘણાય થઈ જાશે ને તમે તો એક જ છો.' (૩૧૫)

વાતું કરવાથી માખીમાંથી સૂર્ય થાય ને સૂર્યમાંથી માખી થાય, જો વાત કરતાં આવડે તો. 'વાતન કી વાત બડી કરામત હે.' આ સર્વે સત્સંગ વાતે કરીને કરાવ્યો છે, ને આ સર્વે વાતે કરીને છે બીજું કાંઈ નથી. (૩૧૬)

સત્સંગ, સાધુ ને ભગવાન જેવા મળ્યા છે તેવા ઓળખાતા નથી ને મનુષ્યભાવ રહે છે. જેવો લાભ થયો છે તેવો લાભ પણ ઓળખાતો નથી ને મનુષ્યભાવમાં દિવ્યભાવ છે તે મનાતો નથી, ને ઉપવાસ કરે પણ આમ સમજાય નહીં, કેમ જે, **મૂલં નાસ્તિ કુતઃ શાખા ?** પામર તો પરચા માગે, પણ એક શ્રીકૃષ્ણને ઊર્ધ્વરેતા કહ્યા છે ને નરનારાયણને કહ્યા છે, એવા તો આજ મૂળજી બ્રહ્મચારી ને મયારામ ભટ્ટ શેર ઘી જમે ને ઘાટ થાય નહીં. ને બે હજાર માણસ સ્ત્રીઓ સહિત ભેળાં રહેતાં તોપણ કામનાનો ઘાટ થાય નહીં. જિતેન્દ્રિય શાસ્ત્રમાં લક્ષ્મણજી આદિક બે કહ્યા છે ને અનુવૃત્તિવાળા કૃષ્ણાવતારમાં ત્રણ[2] કહ્યા છે, ને ભીડો ખમ્યામાં ત્રણ કહ્યા છે, ને આજ તો આખા સત્સંગમાં એ ત્રણ ગુણે જુક્ત છે; એ જ મોટો પરચો છે. માટે જેમ છે તેમ ઓળખવું. (૩૧૭)

સત્સંગમાં કેટલાક લાંબો પગ કરીને સૂતા નહીં, તથા મટકાં જીતતા તથા ખંજોળવું નહીં તથા પ્રસાદીનું પણ ગળ્યું, ચીકણું ખાધું નહીં તથા સંકલ્પ થાવા દીધા નહીં, એ સર્વે કઠણ વાત છે ને એ રસ્તે કોઈથી ચલાય નહીં, ને તેને મનુષ્ય ન કહેવાય. તોપણ તે જ્ઞાનીની બરોબર ન કહેવાય ને દેશકાળ લાગ્યા ને થાળ બીજે ગયો ત્યારે જેની આગળ ઊંચે શબ્દે બોલાય નહીં તેને

૧. અહીં સ્વામી અન્ય મુક્ત સદ્‌ગુરુઓ કરતાં પોતાની વિશેષતા બતાવે છે. જેમ ઇન્દ્ર બદલાતા રહે પણ ઇન્દ્રાણી ન બદલાય. તેમ બીજા મુક્તો પૃથ્વી પર આવે ને જાય, પણ ગુણાતીત તો સદા રહે જ છે. અહીં ઇન્દ્ર એટલે શ્રીજીમહારાજ નહીં લેવા. ફક્ત 'ઇન્દ્રાણી' શબ્દની વિશેષતા દર્શાવવા સ્વામીએ આ દૃષ્ટાંત આપ્યું છે. અક્ષરમુક્તો અનંત કોટિ, પણ મૂળ અક્ષર તો એક. એ દૃષ્ટિએ આ દૃષ્ટાંત પ્રયોજાયું છે.

૨. ઉદ્ધવ, અર્જુન અને રુક્મિણી.

વચન કહ્યાં.[1] (૩૧૮)

મહુવાના કુંભારને સો જમપુરીનું દુઃખ થયું છે, તે તો એ જ ખમે બીજાથી ખમાય નહીં. અને હાલ તો જાગતાંય સુખ છે ને આંખ્ય મીંચીને પણ સુખ છે. (૩૧૯)

પોતપોતાનો દેહ સારો લાગે, ગામ સારું લાગે, દેશ સારો લાગે, એ તો દૈવની માયાનું બળ છે. (૩૨૦)

એકના મંડળમાં લાડવાની રસોઈ થાય ને એકના મંડળમાં ન થાય, તો એક અંગ આવ્યું. ને અખંડ ધ્યાન કરે તોપણ એક અંગ આવ્યું ને ત્રેંસઠ બાકી રહ્યાં; ને કોઈ રીતે કરીને સાધુ ઓળખાઈ જાય તો તેમાં બધુંય આવી જાય. (૩૨૧)

ગોપાળ સ્વામીને સાઠ સાધુ હતા. તેમાંથી ચાર સાધુ આપવાનું કહ્યું. ત્યારે કહે જે, 'મારે તો બે જ સાધુ છે.' (૩૨૨)

ખરેખરો જીવ સોંપીને તેનો થઈ રહે તો સિંહનો માલ શિયાળિયાં ખાઈ શકે નહીં. (૩૨૩)

એક રહેણીએ દેહ મૂકવો કઠણ છે, તે ઉપર ગઢડાની ડોશિયુંની[2] વાત કરી. (૩૨૪)

જેમ છે તેમ ઓળખવું એ કઠણ છે, ને ઓળખાય તો સમાગમમાં રહેવું કઠણ છે, ને સમાગમમાં રહે તો જીવ સોંપીને અનુવૃત્તિમાં રહેવું એ કઠણ છે. બે આના પણ કોઈના પક્ષનો ભાગ રહે ખરો. (૩૨૫)

જેમ છે તેમ કહીએ તો તરત મનાય નહીં, માટે મનને વળગાડી મૂકવું, એટલે ધીરે ધીરે બળ પામશે તેમ સમજાશે. (૩૨૬)

કોઈ કહેશે જે, 'મને જેમ છે તેમ કહો હું એમ કરીશ.' પણ મોટા હોય તે એમ જાણે જે, મોઢે કહે છે પણ આનાથી થાશે નહીં; ને કોઈ મોઢે કહે નહીં, પણ તેનુંય જાણે જે, આ મોઢે કહેતો નથી પણ તેનાથી થાશે. (૩૨૭)

---

૧. શ્રીજીમહારાજને જીવુબા તથા લાડુબા થાળ બનાવીને જમાડતાં. પણ જ્યારે ધર્મકુળ આવ્યું ત્યારથી સુવાસિની ભાભી વગેરે ધર્મકુળની સ્ત્રીઓએ શ્રીજી-મહારાજ માટે થાળ બનાવવાનું શરૂ કર્યું. આથી જીવુબા-લાડુબાનાં દિલ દુભાયાં. એ વખતે એમણે શ્રીજીમહારાજને વેણ કહ્યાં. આમ, દેશકાળ લાગ્યા.

૨. જીવુબા, લાડુબા, રાજબા વગેરેએ એક રહેણીએ દેહ છોડ્યો તેની વાત.

જેમ છે એમ કહીએ તો ઘેર કોઈ જઈ શકે નહીં. ને જાય તો ત્યાં રહેવાય નહીં. **'તાજી તીક્ષ્ણ ધાર અડતામાં અળગું કરે; લેશ ન રહે સંસાર વચન લાગ્યાં કોઈ વીરનાં.'** (૩૨૮)

મોટા સમર્થ હોય તે ઘી શેર જમી જાય પણ તેને સ્ત્રી-ભોગનો સંકલ્પ થાય જ નહીં. સમાધિવાળા અરૂપાનંદ સ્વામીને વિષયનો જોગ થવાથી સત્સંગમાંથી નીકળી ગયા ને સમાધિ તૂટી ગઈ ને જ્ઞાન ઉદય થયે પાછા ફરી વખત સત્સંગમાં આવ્યા એટલે સમાધિ થઈ ગઈ. પછી મહારાજે હસીને કહ્યું જે, 'ભગવાનનો વળગાડ કોઈ રીતે છૂટે તેવો નથી.' (૩૨૯)

ઉપાસના, આજ્ઞા ને સાધુ ઓળખવા; એ ત્રણ વાનાં અવશ્ય જોઈએ. આજ્ઞામાં ધર્મ, નિયમ, વ્રત, દાન, તપ સર્વે આવી જાય. (૩૩૦)

સાધુ સાચા છે તેમાં અસાધુની બુદ્ધિ રહે તે વિપરીત ભાવના છે. આ વાત અટપટી છે. તે સાધુને બીજા સાધુની જોડે મેળવ્યાથી ઓળખાય. તે ઉપર મુનિબાવાનાં દૃષ્ટાંત[૧] દઈ ઘણીક વાત કરી. (૩૩૧)

છેલ્લા પ્રકરણનું તેત્રીસમું વચનામૃત વંચાવીને વાત કરી જે, એવા મોટા છે પણ વિષયના જોગમાં સારું રહેવાય છે તે મોટાની દૃષ્ટિ છે. (૩૩૨)

કોઈ વાતની અંતરમાં ચિંતા થાય તો ભગવાનને માથે નાખી દેવું. એનામાં અનંત કળાઉં છે. તે ઉપર બળિ તથા વૃંદાને છળ્યાની વાત કરી.[૨] (૩૩૩)

---

૧. સુરતના આ વેદાંતી સંન્યાસી પાસે બ્રહ્માનંદ સ્વામી સંસ્કૃત ભણેલા. શ્રીજીમહારાજનો મહિમા કહી મુનિબાવાને તેઓ ગઢડા લાવ્યા. મહારાજમાં તેમને શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન થયાં. તેઓ સુરત ન જતાં ગઢડા જ રોકાઈ ગયા ને મહારાજ પાસે દીક્ષા લઈ ત્યાગી થઈ ગયા.
સંન્યાસીના પાશ લાગ્યા હોઈ તેઓ છાને-છપને હોકો પી લેતા. વળી, ઘેલામાં સ્નાન કરી ધ્યાન કરવા જાય છે તેવું જણાવતા, પણ હકીકતે કુસ્તી કરવા જતા. કોઈને દૂરથી આવતું જુએ તો તરત પદ્માસનમાં ધ્યાનમાં બેસી જતા.

૨. **બળિને છળ્યો :** વિષ્ણુએ વામનરૂપ ધરી બળિ પાસે ત્રણ પગલાં જમીન માંગી. બળિએ એ આપવા સંકલ્પ કર્યો કે પોતે વિરાટ બની ગયા ને બે પગલામાં ત્રણે લોક માપી લીધા. ત્રીજું પગલું બળિને માથે મૂક્યું ને તેને સુતળમાં મોકલી દીધો.
વૃંદાને છળી : વૃંદા વિષ્ણુની ભક્ત સતી હતી. તેનો પતિ જાલંધર અસુર હતો. વિષ્ણુને તેનો નાશ કરવો હતો. આથી જાલંધરનું રૂપ લઈ વૃંદાનું સતીત્વ ચુકાવ્યું ને જાલંધરને કપટથી માર્યો.

અમદાવાદની લંઘીએ[1] બધા શહેરનો ઇજારો રાખ્યો. તે કૂટી કૂટીને ખાવા પણ નવરી ન થઈ ને ભૂખી ને ભૂખી મરી ગઈ. તેમ આપણે બધાનો ઇજારો રાખવો નહીં. (૩૩૪)

ગોંડળના હરિજને કહ્યું જે, 'શાં પાપ કર્યાં હશે તે મહારાજનાં દર્શન ન થયાં ?' ત્યારે સ્વામીએ કહ્યું જે, 'પુણ્ય કર્યાં હશે તે આજ આ દર્શન થયાં; નહીં તો ઘણાં પાપ કરત. **ભોજને છાદને ચિંતા વૃથા કુર્વન્તિ વૈષ્ણવાઃ**[2] આપણે તો માળા ફેરવવી, રોટલા તો ભગવાન દેશે ને કેટલાકને દીધા છે પણ ખબર નથી ને કેટલાકને દે છે.' (૩૩૫)

ઝેરના લાડવા ખાતાં સારા લાગે પણ ઘડીક પછી ગળું ઝલાય, તેમ આ વે'વાર છે. (૩૩૬)

મરનારાને શીદ રડો છો, રડનારાં નથી રહેવાનાં;
તોપને મોઢે તુંબડાં, તે સર્વે ઊડી જાવાનાં. (૩૩૭)

ગૃહસ્થ છે તે તો આત્માનું જ્ઞાન જાણે નહીં, માટે જેને ભગવાનને વિષે તથા મોટા સાધુ સાથે હેત છે તેને કાંઈ કરવું રહ્યું નથી. તે ઉપર મધ્ય પ્રકરણનું નવમું તથા વરતાલનું અગિયારમું વચનામૃત વિચારવાં. એ બેનો એક ભાવ છે. (૩૩૮)

કોટિ કોટિ સાધન કરે પણ આમ વાર્તા કરવી તેની બરાબર થાય નહીં ને બીજાથી તો આટલી પ્રવૃત્તિમાં વાતું થાય નહીં. (૩૩૯)

મહિમા સમજાય છે ને ફરી ભૂલી જવાય છે. માટે સો વખત વાંચીને સમજે તો ફરી ભુલાય નહીં, ને મહારાજ છતાં હેત બહુ હતું ને હમણાં જ્ઞાન અધિક છે, ને ઘણાક સંસ્કારી જીવ આવ્યા છે, માટે સાધુમાં હેત તરત થઈ જાય છે. (૩૪૦)

નિદ્રા આવે તો સૂઈ જવું ને સુરંગ ઉડાડવાની વાત કરી ને કોઈ રીતે શત્રુ જિતાય એમ ન હોય, તો જેમ ટોપીવાળે લડાઈમાં ધોળો દારૂ પાથરીને[3]

---

૧. મૂઆ પાછળ કુટાવનારી, છાજિયાં લેવડાવનારી સ્ત્રી.

૨. જેઓ વૈષ્ણવ - ભગવાનના ભક્ત છે તેઓ ભોજન અને વસ્ત્રની ચિંતા વૃથા (ખોટી) કરે છે, કારણ કે જે વિશ્વંભર – જીવપ્રાણીઓનું પોષણ કરનાર – ભગવાન છે તે પોતાના જ શરણે આવનારની ઉપેક્ષા કરશે શું ?

૩. અંગ્રેજો ગંધક ને સુરોખાર મિશ્ર કરી પૃથ્વી પર પાથરે. તેના પર શત્રુસેના આવે કે અગ્નિ ચાંપે. ગંધક તરત સળગી ઊઠવાથી સેનાનો નાશ થાય.

સામાનું લશ્કર છળથી મારી નાખ્યું, તેમ આપણે છળ કરવો ને મનને જીતવું. (૩૪૧)

અનેક પ્રકારના પાપી જીવ છે, તેને સમજાવવા એ જ ભગવાનનો પ્રતાપ છે. (૩૪૨)

મધ્યનું અઠ્ઠાવીસમું વચનામૃત વંચાવી વાત કરી જે, જીવમાં ભૂલ્ય આવે પણ અનેક જુક્તિથી તેને ભગવાનના માર્ગમાં રાખવો, પણ પાડી નાખવો નહીં, એ જ મોટાની મોટાઈ છે. ને આ વચનામૃતમાં મહારાજે પોતાનો સ્વભાવ કહ્યો છે તેનો ભાવ પણ આવો છે. એવી ઘણી જ મહિમાની વાતું કરી. (૩૪૩)

ભગવાન ને ભગવાનના ભક્તની સેવા એ બેમાં જ માલ છે. (૩૪૪)

મુમુક્ષુ જીવને જ્ઞાન પણ થાય ને હેત પણ થાય ખરું, પણ સત્સંગમાં કુસંગ છે તે એનું ભૂંડું કરી નાખે છે, માટે તે ઓળખવો. (૩૪૫)

બળદિયાને તંતીમાં[1] બાંધે છે તેમ જીવમાત્રને તંતીમાં બાંધી લીધા છે, તે કોઈ ક્રિયા થાય જ નહીં ને છુટાય નહીં, ને તેમાંથી છૂટ્યાનો ઉપાય તો પ્રગટ ભગવાન ને તેના સંગી એ બે જ છે. (૩૪૬)

જૂનાગઢમાં જેટલા છે તેટલાને ફેરવી કૂટીને, ગમે તેમ કરીને પણ, પાંસરા[2] કરીને પાર મૂકવા છે તો તમારે તો શી ફકર છે, કેટલા દિવસ જીવવું છે ? (૩૪૭)

સુખી થાવાના પ્રકાર : એક તો કોઈ રીતે કરીને ભગવાનમાં જોડાયા હોય તથા સંતમાં જોડાયા હોય તથા આત્મજ્ઞાને કરીને ઇન્દ્રિયું નિયમમાં કરી હોય તથા ભગવાનના નિશ્ચે સહિત વૈરાગ્ય હોય તથા સન્નિવર્તિવાળા[3] જીવ હોય; એ પાંચ પ્રકારથી સુખી રહેવાય. માટે પોતાનું તળ[4] તપાસી જોવું જે,

---

૧. તાંત, ચામડાની દોરી; આ તંતીથી જે વસ્તુ બાંધવામાં આવે તે છૂટી ન શકે. બળદને તંતીથી બાંધી ખેડૂત તેને પૂંઠે થાપો મારે એટલે બળદ માને કે પોતે બંધાઈ ગયો. આમ થોડા અભ્યાસ પછી બાંધનાર તેને બાંધે નહીં પણ ખાલી થાપો મારે તોય બળદ સમજે કે હું બંધાઈ ગયો. છોડતી વેળાએ પણ ખાલી થાપટ જ મારવાની !!!

૨. સીધા, શુદ્ધ.

૩. અંતર્દૃષ્ટિવાળા.

૪. ભૂમિકા, સ્થિતિ.

એમાંથી મારે કયું અંગ છે, તે વિચારી સુખી રહેવું. (૩૪૮)

ભગવાનના અક્ષરધામ સામી જે દૃષ્ટિ એ અલૌકિક દૃષ્ટિ છે, ને પ્રકૃતિનું કાર્ય એ લૌકિક દૃષ્ટિ છે. તેમાં ભગવાનનો નિશ્ચય એ ખરેખરી અલૌકિક દૃષ્ટિ છે. (૩૪૯)

સંતમાં જોડાણો હોય તેનું એ લક્ષણ છે જે, તેની અનુવૃત્તિમાં રાજી રહે ને તે કહે તેટલું જ કામ કરે પણ જાસ્તી[૧] કરે નહીં ને એવાની ફકર તો સંતને રહે. પછી તેની તે પાંચ દિવસે, મહિને, બે મહિને કે ચાર મહિને ખબર રાખ્યા કરે, ને ખબર ન રાખે તો બગડી જાય માટે ખબર રાખે; ને તમોગુણીને તો કંઈ સૂઝે નહીં, માટે તેને મોકળો મેલીએ તો ઠીક પડે ને મરોડીએ તો મૂંઝાય. (૩૫૦)

આ સમો નહીં આવે, આ સમો તો ચીર બાળીને તાપ્યા જેવો છે. (૩૫૧)

કૂવામાં રાઈના દાણા ભરીએ ને એક તીરવા[૨] સગ્ય[૩] ચઢાવીએ એટલા જીવનું કલ્યાણ કરવું છે. (૩૫૨)

હું મંદિરમાં રહું ત્યારે કોઈ બાર્ય જાય નહીં ને હું બાર્ય જાઉં ત્યારે કોઈ મંદિરમાં રહે નહીં. (૩૫૩)

ગઢડામાં મહારાજ પાસે સાંખ્યયોગી બાઈ-ભાઈ ઘણાંક રહેતાં. તેમાંથી સાંખ્યયોગી બાઈયુંને લઈને કેટલાક જતા રહ્યા, તેમાં એક સોમલો ખાચર તથા બાપુ રતનજી તથા મિયાંજી એટલા સારા રહ્યા, ને અમારા જૂનાગઢમાં કોઈ સાધુ-પાળાને રૂપિયાનું નામું નહીં. (૩૫૪)

ત્રિકમદાસ કોઠારીએ કહ્યું જે, 'અંતરાય રાખશો નહીં, તમારું સ્વરૂપ ઓળખાવજો.' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'ઓળખાવ્યું છે. અંતરાય રાખતા નથી ને ભડકો જોવો છે ? પણ ભડકામાં કાંઈ માલ નથી, આમ જ ઠીક છે.' (૩૫૫)

સૂઈ રહેતો હોય પણ તે ભારે ભગવદી હોય, તે આપણાથી ઓળખાય નહીં. તે ઉપર ગામ ભાદરાના ડોસાભાઈની[૪] વાત કરી જે, એ મંદિરમાં

---

૧. વધારે.

૨. તીર આકાશમાં જેટલું ઊંચે જાય તેટલો.

૩. ઢગલો.

૪. ડોસાભાઈ જૂનાગઢ આવ્યા ત્યારે ગુણાતીતાનંદ સ્વામી તેમને સુદામા અને ➤

આવીને સૂઈ રહેતા ને બીજા અડધી રાત સુધી બેસતા. પણ તેની બરાબર થાય નહીં. (૩૫૬)

'તું પુરુષોત્તમ હુંદો તો ઘરણકી રોટી કિં કરીંદો ને જો તું તિલંગો હુંદો તો તુંય મુઠો ને હુંય મુઠો.'[1]

બ્રહ્મ અગ્નિમાં બાળ્યાં જેણે બીજ રે, ઊગ્યાંની તેની આશા ટળી રે. (૩૫૭)

અમને મહારાજે કહ્યું જે, 'ગામમાંથી આવ્યા ?' ત્યારે કહ્યું જે, 'ના મહારાજ ! નદીમાંથી આવ્યા.' એમ દેશકાળ જોઈને બોલ્યેથી મહારાજ રાજી થયા[2] ને મુક્તાનંદ સ્વામીના પૂછવાથી 'કથા સારી છે'[3] એમ કહ્યું, તેથી મહારાજે કહ્યું : 'કાલ પણ તેડી લાવજો.' એમ દેશકાળ વિચારી બોલવું. (૩૫૮)

સંવત ૧૯૧૯ના ભાદરવા સુદિ પૂનમને દિવસે વંડાની વાડીમાં એક હરિભક્તે સ્વામીને કહ્યું જે, 'પૂછવું છે.' ત્યારે સ્વામી ઊઠીને ઓરડીમાં આવ્યા. ત્યાં પૂછ્યું જે, 'તમને પૂછીએ તેનું સમાધાન કરી આપો છો પણ વળી એમ થાય છે જે, કેમ થાશે ? તે દુઃખ રહે છે. માટે જેમ સુખ થાય તેમ

શ્રીકૃષ્ણ મળ્યા તે રીતે મળેલા; એવા એ ભક્તરાજ હતા. ૧૯૦૫ની સાલમાં ગોપાળાનંદ સ્વામીએ તેમની પાસે 'ગુણાતીતાનંદ સ્વામી મૂળ અક્ષર છે' તે ભાદરામાં મહારાજે કહેલી વાત પહેલવહેલી કરાવેલી.

૧. આ કચ્છી ઉક્તિ છે. મહાપ્રભુ વલ્લભાચાર્યનો એક ભક્ત તેમને જમવાનું આમંત્રણ આપવા આવ્યો. મહાપ્રભુએ કહ્યું : 'આજ ગ્રહણ છે એટલે ન જમાય.' ત્યારે પેલો ભક્ત કહે : 'તમે તો મહાપ્રભુ છો, તમને ગ્રહણની રોટલી શું બાધ કરવાની છે ! ને જો તમે મહાપ્રભુ ન હો ને ફક્ત તેલંગ બ્રાહ્મણ જ હો, તો તો પછી મારામાં ને તમારામાં શો ફેર ?'

૨. ઓગણોતેરા કાળમાં મહારાજ કારિયાણીમાં છાના રહેતા હતા. તે વખતે સુરતથી અહીં આવેલા ગુણાતીતાનંદ સ્વામી ગામમાં થઈને આવવાના બદલે પાછળના નદીવાળા રસ્તે કોઈ ન જુએ તે રીતે મહારાજ પાસે પહોંચ્યા. આ વિગત જાણી મહારાજ પ્રસન્ન થયા.

૩. ગઢડામાં બ્રહ્મસૂત્રના ભાષ્યની કથા મહારાજ પાસે રાત્રે વંચાતી. તે સાંભળવા બધા અક્ષર ઓરડીમાં બેસે તે ઓરડી ભરાઈ જાય. આથી મહારાજે રસ્તો કાઢ્યો કે જેને આમાં ખબર પડે તે જ બેસે. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને તો મહારાજનાં દર્શન કરવા હતાં. એટલે એમણે પૂછતાં જણાવ્યું કે કથા 'ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ' એવી છે. આથી એમને બેસવાની છૂટ મળી.

ઠરાવ કરી આપો.' ત્યારે સ્વામી કહે : 'સુખ તો આંહીં જ થાશે. શત્રુ પીડે તોપણ આંહીં સુખ થાશે, ને ક્રિયા પોતાથી થાય એવી એવી હળવી ક્રિયા કરવી, ને મોટા કામમાં ભરાવું નહીં ને કહેવું જે, એ મારાથી થાય નહીં. ને મંદિરમાં તો માણસનો ખપ છે તે સૌને રાખે, ને મોટા કામમાં તો સુખ ન રહે ને દુઃખ આવે. માટે લોઢાં, કોદાળી, પાવડો એ સાચવવાં. તાળું-કૂંચી રાખવાં ને દેવાં ને સંભાળીને લેવાં, એવું કામ કરવું. નીકર મંડળમાં ફરવા જાવું તથા શોધવાનું[1] એવાં કામ કરીએ.' ને દેહ પાડવો તે કોના હાથમાં છે ?' એમ બોલ્યા. ત્યારે કહ્યું જે, 'એ તો તમારા હાથમાં છે.' પોતે કહે, 'એ તો ભગવાનના હાથમાં છે.' ફરી પૂછ્યું જે, 'આવા રૂડા દેશકાળમાં માંહીથી ને બહારથી ધક્કા લાગે છે ત્યારે પછવાડે સત્સંગ કેમ રહેશે ?' સ્વામી કહે, 'દેશકાળે કરીને કાંઈ સત્સંગ જાતો નહીં રહે.' વળી પૂછ્યું જે, 'કોઈ ઇન્દ્રિય તો નિયમમાં નથી થઈ, એટલે મૂંઝવણ આવે ત્યારે મૂઆ સુધી મનસૂબા થાય છે. તમે બેઠા મૂંઝવણ આવે તે ટાળો છો પણ પછવાડે કોનાથી ટળશે ? તે નિરધાર કરી આપો. જેમ શ્રીકૃષ્ણે ઉદ્ધવને કરી આપ્યો હતો, તેમ કરી આપો. મને તો કાંઈ સૂઝતું નથી, પણ પછવાડે એમ ન થાય જે, આ વાત પૂછવી રહી ગઈ, તેવું પણ કહો.' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'ઇન્દ્રિયું, અંતઃકરણનું તો કાળે કરીને સમાધાન થાય, મૂંઝવણ તો એવી જ છે તે ધીરે ધીરે સારું થાશે. પછવાડે મૂંઝવણ ટાળે એવા ઘણા છે, પૂછવાનું બતાવે એવા પણ પછવાડે છે.' ફરી પૂછ્યું જે, 'ત્યાગી-ગૃહીમાં જીવ કોની કોની સાથે બાંધવો ?' ત્યારે સ્વામી કહે : 'જીવ બાંધવામાં બાલમુકુંદદાસજી, પ્રાગજી ભગત, જાગા ભગત, લાલાભાઈ, કલ્યાણભાઈ, અરજણ બાબરિયો ને જુણોભાઈ આદિ છે.' વળી, પૂછ્યું જે, 'પછવાડે સમાસ થાશે કે અસમાસ થાશે ?' ત્યારે સ્વામી કહે : 'પછવાડે સમાસ નહીં થાય તો બરાબર તો રહેશે.' પછી કહે : 'જીવ સામું જુઓ તો કોટિ કલ્પે છૂટકો થાય તેમ નથી.' ત્યારે સ્વામી કહે : 'જીવના સામું તો જોતા જ નથી.' આ રીતે ઉત્તર આપ્યા. (૩૫૯)

આપણે બ્રહ્મરૂપ માનવું, તે આજ એમ નહીં થાય તો દેહ પડશે ત્યારે થાશે, પણ દેહ હું માનશે ત્યાં સુધી માન આદિક દોષ કેમ ટળશે ? માટે દેહ માનવું નહીં, એમ મહારાજનો સિદ્ધાંત છે. ને બહુ પ્રકારના માણસ છે તેમાં

૧. શુદ્ધ (સફાઈ) કરવાનું. (સંપ્રદાયમાં 'ગ્રંથો મઠારવાનું' એવો અર્થ થાય છે.)

જેમ જેને ફાવે એમ કહેવું; પણ આવી રીતે દિવસમાં એક વાર તો વિચાર કરવો. ને આ તો બહુધા માણસમાં એક જણ નાત્યમાં રહે તો સૌ મળીને એકને વટલ્યો ઠેરાવે એવી વાત છે, પણ એ વાત મૂકવાની નથી. ને શાસ્ત્રમાં તો આવી વાતું ઝાઝી ન મળે ને આવી વાતું પણ ઝાઝી થાય નહીં, પણ આ વાત સમજવાની છે ને આ વાતમાં ગોપાળ સ્વામીને શંકા થઈ ત્યારે મહારાજ કહે : 'એ તો જેને ઉપાસના ન હોય તેની વાત નોખી, પણ આપણે તો ઉપાસના છે ને તેને અર્થે એ કરવું છે માટે કેમ નિરાકાર થઈ જવાશે.' (૩૬૦)

આ જીવ દેહનો ગોલો છે તે દેહની સેવા કરે છે ને ભગવાન પાસે પણ દેહની રક્ષા કરાવે છે ને ભગવાનને દેહની સેવામાં રાખે છે ને પ્રહ્‌લાદે જોને દેહની રક્ષા ન માની ને ન માગી. (૩૬૧)

નિરંતર આ દેહમાં ને આ લોકમાં સુખ રહે તો આ જીવ કયે દહાડે ઉદાસ થાય એવો છે ? માટે કોઈક પ્રકારનો કઠણ દેશકાળ આવે તે પણ ઠીક છે. (૩૬૨)

હાથી ઉપર અંબાડી હોય પણ ગધેડા ઉપર અંબાડી ન હોય. તેમ જીવ છે તે હાથીને ઠેકાણે છે ને દેહ તો ગધેડાને ઠેકાણે છે, માટે તેમાં માલ ન માનવો. (૩૬૩)

ભાદરવા વદિ પ્રતિપદાને દિવસે સંધ્યા આરતી થયા પછી સંતના નામનું પ્રકરણ ચાલ્યું. તેમાં મોટા મોટા પણ એક એક નામના બે-ચાર-પાંચ ખરા. તે પોતે કહેતા જાય ને બીજા પૂછતા જાય તેમાં ગુણાતીતાનંદ નામ તો એક જ. પછી કથામાં સંતનાં નામ આવ્યાં ત્યારે કોઈકે પૂછ્યું જે, 'તમારે નામે બીજા કોઈ હતા ?' ત્યારે પોતે બોલ્યા જે, 'એ તો એક જ, બાકી બીજા બધા નામના સાધુ ને સંન્યાસી ઘણા.' પછી સંગ કરવાનું પૂછ્યું, તેમાં જાગા ભક્તનું કહ્યું ને બીજાં નામ લીધાં. (૩૬૪)

એક વખત સ્વામી મહાપૂજામાં બેઠા ત્યાં અંતર્વૃત્તિ કરીને ઊતરી ગયા, તે બે-ત્રણ દિવસ સુધી ઊઠ્યા નહીં ને પછી પોતાની મેળે બેઠા થઈને ગોઠણે ફાળિયું બાંધીને બેઠા. પછી સૌને ખબર પડી જે, સ્વામી સમાધિમાંથી જાગ્યા. ત્યાં તો સૌ મંદિરના માણસની સભા ભરાઈ ગઈ ને સ્વામી સામું એક નજરે જોઈ રહ્યા. પછી સ્વામી બોલ્યા જે, 'આમ જોઈ રહ્યા છો એમ ને એમ જો વૃત્તિ રહે તો કર્મગ્રંથિ, સંશયગ્રંથિ, મમત્વગ્રંથિ, ઈચ્છાગ્રંથિ, અહંગ્રંથિ આદિ

સર્વે ગ્રંથિયું ગળી જાય.' (૩૬૫)

એક વખત મહારાજ અક્ષર ઓરડીમાં બિરાજમાન હતા. ત્યાં હું મહારાજને દર્શને ગયો. ત્યારે શુક સ્વામી મારા સારુ આસન ગોતવા લાગ્યા. ત્યારે મહારાજ કહે : 'એમની આસને કરીને મોટપ નથી, એ તો અનાદિના મોટા છે. ને બીજાની તો આસનથી નાનપ-મોટપ છે એમ આ સાધુને નથી.' એમ કહ્યું. (૩૬૬)

વહેવારની વાતમાં કેટલાક કહે છે જે, સ્વામી સમજતા નથી ને હું પણ ન માને એવો હોય તો કહું જે, અમે કાંઈ જાણીએ નહીં; પણ વહેવાર તો સ્વામીએ ચલાવ્યો એવો કેનેય આવડ્યો નહીં, એમ બોલ્યા. (૩૬૭)

ભગવાન જાણે એમ મોટા સાધુ પણ જાણે ને આ તો ભગવાન જેવા છે, તે સર્વ વાત જાણે છે. માટે એને વિષે મનુષ્યભાવ મૂકીને પ્રાર્થના કરવી. કેમ જે, એ તો સર્વજ્ઞ છે. (૩૬૮)

અક્ષરનું તેજ દેખાય તેમાં પણ માલ ન માનવો; ત્યારે ઐશ્વર્યમાં માલ ન માનવો એમાં શું કહેવું ? ને અક્ષરનું તેજ તો સુખરૂપ છે પણ તે પુરુષોત્તમની મૂર્તિ જેવું નહીં એમ સમજે તે ઉપાસના કહેવાય. (૩૬૯)

કેશવજીવનદાસજીએ સ્વામીને કહ્યું કે, 'પ્રાગજી વગેરે તમને 'મૂળ અક્ષર' કહે છે તે મને સમજાતું નથી ને હું વિશ્વાસી છું તે જેમ હોય તેમ કહો.' ત્યારે સ્વામી કહે : 'હું અક્ષર છું એમ તું જાણ ને બીજો અક્ષર હશે તો મારે ને તેને પંચાત્ય છે. તું મારો વિશ્વાસ રાખ્ય.' એમ બે-ત્રણ વખત કહ્યું. (૩૭૦)

મહારાજ સ્વધામ પધારવાના હતા, ત્યારે મને એકાંતે મળ્યા, જેમ શ્રીકૃષ્ણ ને ઉદ્ધવજી એકાંતે મળ્યા હતા તેમ. (૩૭૧)

કોઈકે સ્વામીને કહ્યું જે, 'આ પ્રાગજીને તમે ઐશ્વર્ય આપ્યું તે છકી ગયો માટે શેખજીની પેઠે કરો.' ત્યારે સ્વામી કહે : 'આ ઠોટબોટિયું[1] નથી, આ તો પાતાળે પાયા છે, ખરા રાજીપાનું મળ્યું છે.' (૩૭૨)

આમાં રહીને વર્તમાન ન પાળે એ કેવું કહેવાય ? વળી, વર્તમાન દીવા જેવાં પાળે ને મંદિર, આચાર્ય ને મોટા સાધુનું ખોદે એથી ભૂંડો કોણ ? એ તો ઓલ્યાથી પણ ભૂંડો. (૩૭૩)

સુરતથી મહારાજ ચાલ્યા તે કીમ નદીમાં ઊતર્યા. ત્યાં ભારે ભારે

૧. છિછરી બુદ્ધિવાળું, છિછરું.

સુખડાં થાળ ભરીને બ્રહ્મચારીએ મૂક્યાં. ત્યારે મહારાજ કહે : 'આપણે ત્યાગીએ આવું ન ખવાય.' પછી સાથવો મંગાવ્યો, તેમાં પણ સાકર ન નાખી, ને મીઠું ને સાથવો જમ્યા. (૩૭૪)

વાતું કરીને બીજાને દ્રવ્યાદિક ખોટું કરાવીએ છીએ, પણ આપણે ત્યાગીને પણ એ કરવાનું છે. (૩૭૫)

ગ્રામ્યકથા કર્યા કરે ને તેમાં ભક્તિ મનાવે ને મોટેરા હોય તેને કોઈથી કહેવાય પણ નહીં ને કોઈ કહે તો ભક્તિનો ઓથ લઈને તેને પણ સોરી પાડે. ને એમાંથી નોખું પડવું હોય તેને તો અનેક કળા છે, તે ખસી જાવું. (૩૭૬)

હૃદયગ્રંથિ તો એક સ્ત્રીને જ કહી છે, પણ બીજા કોઈ વિષયને હૃદયગ્રંથિ લખતા નથી. માટે એના દોષ તો એકાંતિક જાણે છે, ને બીજો ત્યાગી થયો હોય તોપણ એમાં કોઈક પ્રકારની સુખબુદ્ધિ રહે ને કેટલીક વાત કહેવામાં બાધ આવે તે કહેવાય નહીં. (૩૭૭)

બે પ્રકારના સાધુ-સત્સંગી છે, તેમાં એક વિષય મળે તો રાજી થાય ને એક વિષય ટળે તો રાજી થાય. (૩૭૮)

ઘરેથી આવે ત્યારે બે પ્રકારની તાણ હોય છે : તે આ લોકની ને પરલોકની. તેમાંથી એક તાણ રહે, પરલોકની તાણ રહે એવા તો વીરલા, કેમ જે, એવા શબ્દના કહેનારા ન મળે ત્યારે જીવ તે શું કરે ? બાકી આ લોકમાં ચોંટાડે એવા શબ્દ ઘણા આવે. (૩૭૯)

ત્યાગી હોય ને બે મહિના સ્ત્રીના હાથના ઘડેલા રોટલા ખાય તો તેની સ્મૃતિ કરાવી દ્યે. તે ઉપર વાત કરી જે, **'રહો તો રાજા રસોઈ કરું'** તેમાં એનો મત એમ જે, 'એવી ખીર કરીને ખવરાવું તે બ્રહ્માંડની સ્ત્રિયું બધી સાંભરે,' એમ કહ્યું. એક સ્ત્રી વિના બીજા કયા વિષયનો ત્યાગ છે ને કયા વિષયનો અભાવ છે ? તે તો તપાસીને જુએ ત્યારે જણાય, ને સ્ત્રીનો તો દેહે કરીને ત્યાગ છે તોપણ તેને જોઈ લિયે અને ત્યાગી થઈ બેઠા છો તોપણ તપાસ કરવો જે, કેટલું ત્યાગ કર્યું છે ? (૩૮૦)

લાડવા ન ખાવા, ને કહો તો સાચું કહીએ જે, ગૃહસ્થના છોકરાને લાડવા વળાવીને થોડાક દિવસ ખવરાવે છે તેનું દૈવત બાર મહિના સુધી રહે છે. ત્યારે આ તો નિરંતર લાડવા ખાશે તેનો ત્યાગ કેમ પાર પડશે ? ને આ તાવડા તો રાત્રિપ્રલય સુધી નહીં ઊતરે. (૩૮૧)

ઉપરથી ભગવું; પણ જીવ ક્યાં ભગવો છે ? એવું હોય તે પણ જોવું. (૩૮૨)

'વાસુદેવ હરે'નો શબ્દ હર કોઈ બોલે તેથી તરત ઊભું થવાય છે, એમ મોટા કોઈ ક્રિયા સારુ બોલાવે તેમાં ન ઉઠાય એ ખોટ્ય કહેવાય. (૩૮૩)

એક સાધુ કહે, આપણા કરમમાં લાડવા નહોતા ને આ તો ભગવાનના પ્રતાપે એમની ઇચ્છાએ મળે છે માટે ભોગવવું તેનો બાધ નથી. ત્યારે સ્વામી કહે : 'એ સમજણ ખોટી છે, કેમ જે, ખાવા-પીવા તો ઘણા વિમુખને પણ મળે છે.' ત્યારે કો'કે કહ્યું જે, મહારાજ પણ સંતને લાડવા આદિ જમાડતા. ત્યારે સ્વામી કહે, 'તે તો એમ સમજવું જે, જીવને પોતાની સ્મૃતિ થાય તે સારુ જમાડતા, પણ મહારાજનો એવો મત નહીં જે, વિષય ભોગવાવવા.' (૩૮૪)

ખાઈને દેહ જાડું કરવું ને ઝાઝું ઊંઘવું એ બે મને ગમે નહીં. કેમ જે, એ બે કામના હેતુ છે. ને મન પણ નવરું રહે તો વ્યભિચાર કરે, માટે નવરું ન રાખવું. (૩૮૫)

ભેખમાં આવ્યા પછી દેહાભિમાન વધી જાય છે ને પછી તેને કોઈક કારસામાં[૧] લે ત્યારે દુઃખ થાય. (૩૮૬)

ગૃહસ્થને રૂપિયાનું ભજન થાય છે ને ત્યાગીને દેહનું ભજન થાય છે. (૩૮૭)

ડાહ્યો હોય તેને વઢે ત્યારે રાજી થાય ને મૂર્ખ હોય તેને વખાણે ત્યારે રાજી થાય, એમ મહારાજ કહેતા. (૩૮૮)

ભગવાન તથા એકાંતિક એ બેયનો સ્વભાવ એમ જે, આ લોકમાં બોલવામાં તથા ક્રિયામાં તાલમેલ નહીં. બાકી બીજાને તાલમેલ, તે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. (૩૮૯)

મોટા સાથે હેત થયું હોય તો વાસનાવાળાના અંતરમાં પણ સુખ આવે ને તે વિના તો નિર્વાસનિક થયો હોય તોપણ લૂખો શુષ્ક રહે. (૩૯૦)

લાખું માણસને સત્સંગ કરાવે ને પોતે નર્કમાં જાય એમ કહ્યું. કેમ જે, જીવનું કલ્યાણ કર્યું તે તો ભગવાને કર્યું. જેમ શાહુકારનો ગુમાસ્તો હૂંડી લખે તે સ્વીકારાય તેમ. (૩૯૧)

પંચાળાના વચનામૃતમાં કહ્યું છે જે, 'જેમ જેમ ભગવાનનો સંબંધ રહે

---

૧. ભીડામાં, કસોટીમાં.

તેમ તેમ સુખ થાય છે; તે ભગવાન પરોક્ષ હોય ત્યારે કેમ સંબંધ રહે ?' પછી ઉત્તર કર્યો જે, 'કથા, કીર્તન, વાર્તા, ભજન ને ધ્યાન તેણે કરીને સંબંધ કહેવાય. ને તે કરતાં પણ મોટા સાધુનો સંગ એ તો સાક્ષાત્ ભગવાનનો સંબંધ કહેવાય ને ભગવાનનું સુખ આવે. કેમ જે, તેમાં ભગવાન સર્વ પ્રકારે રહ્યા છે. ને પ્રત્યક્ષ હતા ત્યારે પણ જેવા છે તેવા ન જાણ્યા તો સંબંધ ન કહેવાય ને એમ જાણ્યા વિના તો પ્રત્યક્ષ હોય તોપણ શું ! ને તેમ જ જે સંતમાં ભગવાન સર્વ પ્રકારે રહ્યા છે તેને જાણે તો આજે પ્રત્યક્ષ છે ને એમ જાણ્યા વિના તો આજે પરોક્ષ છે.' ત્યારે એક સાધુએ કહ્યું જે, મૂર્તિયું પ્રત્યક્ષ નહીં ?' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'પ્રત્યક્ષ ભગવાન તથા સંતના ચરિત્રમાં મનુષ્યભાવ આવે તો અમાવાસ્યાના ચંદ્રમાની પેઠે ઘટી જાય છે ને દિવ્યભાવ જાણે તો બીજના ચંદ્રમાની પેઠે વધે છે. તેમ મૂર્તિયું શું ચરિત્ર કરે જે તેનો અવગુણ આવે ને ઘટી જાય ? માટે બોલતા-ચાલતા જે ભગવાન તે જ પ્રત્યક્ષ કહેવાય ને મોટા સંત હોય તે જ મૂર્તિયુંમાં દૈવત મૂકે છે, પણ મૂર્તિયું, શાસ્ત્ર ને તીર્થ ત્રણ મળીને એક સાધુ ન કરે. ને એવા મોટા સંત હોય તો મૂર્તિયું, શાસ્ત્ર ને તીર્થ ત્રણેને કરે. માટે જેમાં ભગવાન સર્વ પ્રકારે રહ્યા હોય એવા જે સંત તે જ પ્રત્યક્ષ ભગવાન[1] છે.' (૩૯૨)

ક્લેશ કેમ ન આવે ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર કર્યો જે, 'રાગ, પક્ષ ને અજ્ઞાન એ ત્રણ ન રહે તો ક્લેશ ન આવે ને એમાંથી એક હોય તોપણ ક્લેશ આવે.' (૩૯૩)

સાધુતાના ગુણ હોય તેવો ગૃહસ્થ પણ સાધુ કહેવાય, પણ લૂગડાં રંગેલાં તેણે કરીને સાધુ ન કહેવાય. (૩૯૪)

હરેક વાત સાંભળીને તે આકારે[2] થઈ જાવું, એવી તો કોઈ મોટી ખોટ્ય જ નથી. મોટા મુક્તાનંદ સ્વામી આદિ પાસે કોઈ વાત કરે તે પ્રથમ તો સાંભળી રહે, પછી બોલવું ઘટે તો બોલે નીકર ન બોલે. આનું મૂળ પ્રતિલોમ છે. (૩૯૫)

બોલવું તો ઘટે તેમ, પણ સમજવું તો ખરું. પછી બોલ્યા જે, 'કોના રાધારમણ ને કોના ગોપીનાથ ? આપણે તો એક સ્વામિનારાયણની

૧. પ્રત્યક્ષ ભગવાન એટલે 'ભગવાનનું સ્વરૂપ' એવો અર્થ સમજવો.

૨. સર્વ પ્રકારે વાતને સ્વીકારીને તે પ્રમાણે વર્તવા મંડવું આદિ.

ઓળખાણ છે ને મહારાજ તેડવા આવે છે તે ભેળા સાધુ કદાપિ આવે છે પણ કોઈ અવતાર તો સાથે આવતા નથી ને અવતારનાં તો ટોળાં છે, તેની આપણે ઓળખાણ નથી ને મહારાજની આજ્ઞા છે તે થાળ ધરવા ને પ્રસાદી જમવી, બાકી રોટલા ખાવા. પણ સમજવાનું તો આટલું જ છે જે, લઘુશંકા જેવાને પુરુષોત્તમ ઠેરાવે છે તો આ તો પુરુષોત્તમ છે જ. ને આમ ન સમજે તો કો'કનો ભાર રહી જાય. ને મહારાજે શિક્ષાપત્રીમાં લખ્યું છે તે જો એમ ન લખે તો પત્રી ફાડી નાખે.' (૩૯૬)

'કોટિ કૃષ્ણ ત્યાં જોડે હાથ, સદ્‌ગુરુ ખેલે વસંત' એ કીર્તન તો કબીરનું, પણ મહારાજ બહુ બોલે ને બોલાવે. તેમાં **'કોટિ કૃષ્ણ ત્યાં જોડે હાથ'** એ શબ્દ વારે વારે બોલે ને પોતાનું સ્વરૂપ સમજાવે. સારંગપુરમાં રાઠોડ ધાધલને ઘરે ઊતર્યા હતા ત્યાં હુતાશણી કરીને આ કીર્તન બહુ બોલે ને બોલાવે. (૩૯૭)

સત્સંગિજીવનમાં પુરુષોત્તમને ઠેકાણે મોરલી ઘાલે તે અમને ન ગમે ને તેને તો શાસ્ત્ર આડાં ફરે. માટે જેને મોટા સાધુનો વિશ્વાસ હશે તેને જ પાધરું પડશે. મોટેરાને તો હજાર કામ લેવાં તે દ્રવ્યમાં જોડશે ને દ્રવ્યમાં તો સ્ત્રી પણ રહી છે. તે **અર્થી દોષાન્ ન પશ્યતિ**[1] એ મહારાજ બહુ બોલતા. (૩૯૮)

જન્મ થયા મોર શાદી ક્યાંથી લખાય ? તેમ પુરુષોત્તમ[2] આવ્યા નહોતા તેની વાત શાસ્ત્રમાં ક્યાંથી લખાણી હોય ? (૩૯૯)

મહારાજ કહે : અમે માંદા થયા ત્યારે ધામ જોવા ગયા હતા; તે દેવતાનાં, ઋષિનાં આદિક સર્વે જોયાં. પછી તો અક્ષરધામ નજરમાં આવ્યું. એમાં પોતાનું સ્વરૂપ કહ્યું ને ધામના સુખની વિસ્તારે વાત કરી. ને લક્ષ્મી-નારાયણ, નરનારાયણ, વાસુદેવ નારાયણ, શ્રીકૃષ્ણ, પ્રધાનપુરુષ ને પ્રકૃતિ-પુરુષ એ સર્વે કરતાં પણ આ સર્વ પ્રકારે અધિક છે ને એમાં અંતરજામીપણું છે એથી આમાં વિશેષ અંતરજામીપણું છે ને એમાં ઐશ્વર્ય છે એથી આમાં વિશેષ ઐશ્વર્ય છે. ને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તો એક બ્રહ્માંડની ગોવાળી કરે છે ને એવાં તો અનંત બ્રહ્માંડ છે ને અનંત શ્રીકૃષ્ણ છે. (૪૦૦)

નિવૃત્તિ માર્ગમાં ત્યાગી ખાટ્યા ને ભગવાન રાખવામાં ગૃહસ્થ

---

૧. સ્વાર્થી, દ્રવ્ય-લાલચુ મનુષ્ય દોષ જોતો નથી. અર્થાત્ ભયંકર પાપી મનુષ્યનો પણ એકેય દોષ સ્વાર્થી-લોભીને દેખાતો નથી.

૨. ભગવાન સ્વામિનારાયણ.

ખાટ્યા. તે શું જે, ત્યાગીને બેઠાં બેઠાં જમવાનું મળે, પદાર્થ મળે ને કાંઈ કરવું ન પડે; ને ગૃહસ્થને પ્રગટ ભગવાનનું સ્વરૂપ જેમ છે તેમ સમજાણું તેથી ગૃહસ્થ ભગવાન રાખવામાં ખાટ્યા છે. (૪૦૧)

ગોપાળાનંદ સ્વામીને ધોળાં પહેરાવવા માટે ઓલ્યા દેશના બધા ને આ દેશના ત્રીજા ભાગના વરતાલમાં ભેળા થયા તે વાતની અમને ખબર પડી. પછી અમને થયું જે, ગોપાળાનંદ સ્વામી કોચવાશે ને મહારાજ તેમને તેડી જશે તો રાંકનાં હાંડલાં ફૂટી જશે.[1] પછી અમે વરતાલ ગયા ને ઉતારો કર્યા મોર એમ ને એમ પાધરા રઘુવીરજી મહારાજ પાસે ગયા ને કહ્યું જે, 'આ વાતનું કેમ છે ?' ત્યારે રઘુવીરજી મહારાજ કહે જે, 'એમાં મારું કાંઈ ચાલે એમ નથી. નિત્યાનંદ સ્વામીને પૂછો.' પછી અમે નિત્યાનંદ સ્વામી પાસે ગયા ને કહ્યું જે, 'મોટા સાધુનું અપમાન થાય તે ઠીક નહીં, અને ઠપકો દેવો હોય તો આપણે દઈએ.' પછી નિત્યાનંદ સ્વામીએ પવિત્રાનંદ સ્વામીને પૂછ્યું જે, 'પવિત્રાનંદ ! આ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી શું કહે છે ?' ત્યારે પવિત્રાનંદ સ્વામી બોલ્યા જે, 'ઠીક કહે છે, કારણ કે ઓલ્યા દેશના સમોવડિયા તે આપણા દેશમાં આવીને આપણી મારફત ગોપાળ સ્વામીનું અપમાન કરાવીને ચાલ્યા જાય તે તો આપણું હીણું કહેવાય.' ત્યારે નિત્યાનંદ સ્વામી બોલ્યા જે, 'હું તો કાંઈ નહીં બોલું ને હું સભામાં આવીને હાથમાં માળા લઈને બેસીશ એટલે કોઈ બોલાવશે નહીં; કેમ જે, માળા ફેરવતાં હું બોલતો નથી એમ સૌ જાણે છે. પણ ભગવદાનંદ બહુ ફડફડ્યો છે તેને સમજાવો.' પછી અમે ભગવદાનંદ સ્વામી પાસે ગયા. ત્યારે તેણે આસન નાખી આપ્યું તે અમે ફગાવી દીધું. ત્યારે કહે : 'સ્વામી ! આવડો કોપ શું ?' ત્યારે કહ્યું જે, 'મોટાનું અપમાન કરવા આ ઠાઠ રચીને બેઠો છું, તે આંહીં તું મોટો છું પણ અક્ષર-ધામમાં હું મોટો છું. માટે જો આંહીં કાંઈ ઉન્મત્તાઈ કરીશ તો અક્ષરધામમાં તડકે ઊભો રાખીશ.' ત્યારે ભગવદાનંદ સ્વામી કહે : 'સ્વામી ! અક્ષરધામમાં તડકો નથી તે ?' ત્યારે અમે કહ્યું જે, 'ભગવાન અન્યથાકર્તું છે, તે તારા સારુ નવીન કરીશ.' પછી તો તે કહે જે, 'હું નહીં બોલું.' પછી અમે ઉતારે ગયા ને બીજે દિવસે સવારમાં સભા ભરાણી ને નિત્યાનંદ સ્વામી માળા લઈને ફેરવવા મંડ્યા ત્યારે સર્વેએ જાણ્યું જે, હવે નિત્યાનંદ સ્વામી કાંઈ નહીં બોલે.

---

૧. મુમુક્ષુઓનું કલ્યાણ અટકી જશે.

એટલે મંજુકેશાનંદ સ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો જે, 'ધર્મદેવને પુત્ર કેટલા ?' ત્યાં તો હું પણ ગયો ને પૂછ્યું જે, 'શું પ્રસંગ ચાલે છે ?' ત્યારે કહે જે, 'ધર્મદેવના પુત્ર કેટલા ?' ત્યારે અમે કહ્યું જે, 'ધર્મદેવના ત્રણ પુત્ર છે એ કોણ નથી જાણતું ?' પછી તો અમે વાતું કરવા માંડી જે, 'ધર્મામૃતના કરનારા બેઠા છે ત્યાં જ ધર્મામૃત લોપાય છે ને મંડળ દીઠ પટારા થઈ ગયા છે, માટે આજ બેય આચાર્ય ભેળા થયા છો તે ધર્મામૃત પળે તેમ કરો અને કાલે સવારે સૌના પટારા જોવા છે અને જેને ધર્મામૃત પાળવાં હોય તે રહેજો ને બીજા ચાલવા માંડજો.' પછી તો રાત્ય બધી આઘુંપાછું કરવામાં કોઈ ઊંઘ્યા નહીં ને સવારમાં ભજનાનંદ સ્વામીનો પટારો તપાસ્યો તો તેમાં કાંઈ નીકળ્યું નહીં. ત્યારે એક સાધુએ કહ્યું જે, 'સ્વામી ! આ ભજનાનંદ સ્વામીના પટારામાંથી તો કાંઈ નીકળ્યું નહીં.' ત્યારે અમે કહ્યું જે, 'શું નીકળે તારું કપાળ ? જ્યારે કાંઈ ન હોય ત્યારે બે પટારાનું શું કામ હોય ! અને સત્સંગમાંથી વૈદું કરીને અધમણ સોનું ભેળું કર્યું હતું, તે સત્સંગના કામમાં આવ્યું નથી ને કુસંગીના ઘરમાં રહ્યું.' પછી સભા થઈ ત્યારે ઓલ્યા દેશના સર્વેને અમે કહ્યું જે, 'આપણે મળ્યા નથી તે લ્યો મળીએ.' પછી સૌ મળ્યા ને ચાલી નીકળ્યા. એમ સદ્‌ગુરુનો ટંટો ટાળ્યો. (૪૦૨)

શ્રીજી પધાર્યા સ્વધામમાં રે મેલી પોતાના મળેલ;
તે પણ તનને ત્યાગશે રે ત્યારે રખે પડતી જો ભેળ.

આ કીર્તન આખું બોલીને કહે જે, 'હવે તો બહુધા દા'ડે દા'ડે આમ થવાનું છે, હવે તો દેશકાળ ઊતરતા આવશે.' (૪૦૩)

રાત્રિએ વાત કરી જે, 'વહેવાર બહુ વધી ગયો તેણે અંતર ઉઝરડાઈ જાય છે. જેમ ટોપરું ખમણીએ કરીને ઉઝરડાય છે તેમાં ટોપરાનો આકાર રહેતો નથી, તેમ ઉઝરડાઈ જાય છે. વળી, વહેવાર છે તો નિર્ગુણ એમ પણ થઈ જાય છે, ને જ્ઞાન તો એક આનો થાય છે ને પંદર આના વહેવાર થાય છે; પણ નિરંતર વાતું થાય તો આંહીં રહ્યા અક્ષરધામ મૂર્તિમાન દેખાય ને સુખ આવે. પણ આ વાત બોલાય એવી નથી, આ તો રાત છે તે બોલી ગયા. માટે કરવાનું તો સારા મોટા એકાંતિક સાધુનો સંગ જ છે.' (૪૦૪)

આ લીધું ને આ લેવું છે, આ દીધું ને આ દેવું છે, આ કર્યું ને આ કરવું છે, આ ખાધું ને આ ખાવું છે, આ જોયું ને આ જોવું છે, એ આદિક

અનેક વાતું ખૂટે તેમ નથી. માટે એમાંથી નિવૃત્તિ પામીને પરમેશ્વરને ભજી લેવા. (૪૦૫)

ઉત્તમ પુરુષ સેવ્યા હોય પછી તેને બીજાની વાતે એવું સુખ ન આવે, તેને કેમ કરવું ? ત્યારે સ્વામી કહે : 'એવાની વાત સાંભળી હોય તેને ધારે, વિચારે ને બાકી બીજાથી પણ ઘટે એટલું ગ્રહણ કરે એમ કરીને ગુજરાન કરે. બાકી મોટા તેનું પોષણ કરે.' (૪૦૬)

બીજે સર્વ ઠેકાણે માયાનો કજિયો છે, પણ અક્ષરધામ ને આંહીં મોટા એકાંતિકમાં માયા નથી, બાકી સર્વે ઠેકાણે માયા છે. (૪૦૭)[૧]

ઇતિ શ્રી સહજાનંદ સ્વામીના શિષ્ય શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની વાતોમાં ભગવાનનો મહિમા અને કૃતાર્થપણું મુખ્યપણે કહ્યું એ નામે પાંચમું પ્રકરણ સમાપ્ત.

स्वामिनारायण
BAPS

૧. આ વાતો તથા 'રસ્તાની વાતો' ધોળકાના રહીશ વિપ્ર હરિશંકર આશારામે ઉતારેલ છે.

પ્રકરણ
૬

સર્વદેશી સમજણ

જ્યારે હું પૂર્વાશ્રમમાં હતો, ત્યારે મુને ખંભે એક મોટું ગૂમડું થયું હતું તેની પીડા ઘણી થઈ. તે વખતે જાગ્રતમાં અર્ધરાત્રિને સમે મહારાજ પધાર્યા ને મુને દર્શન દીધાં. તે પીળું પીતાંબર પે'ર્યું હતું ને બીજું રાતું પીતાંબર ઓઢ્યું હતું ને મસ્તકને ઉપર દક્ષિણી પાઘ ધારી હતી ને લલાટને વિષે કેસર-ચંદનની અરચા સહિત કંકુનો ચાંદલો શોભી રહ્યો હતો ને ચાખડિયું ઉપર ચડ્યા હતા. એવી શોભાને જોઈને મારી વૃત્તિ તો તે મૂર્તિમાં પ્રોવાઈ ગઈ ને પછી ગૂમડું ફૂટી ગયું ને પીડા પણ ટળી ગઈ. પછી મહારાજ પણ હસીને અદૃશ્ય થઈ ગયા. પછી તે દહાડેથી તે મૂર્તિ અખંડ દેખાતી. પછી જ્યારે અલૈયે મોડે મહારાજનાં અમે પ્રથમ દર્શન કર્યાં ત્યારે હૃદયમાં દેખાતી જે મૂર્તિ ને આ મૂર્તિ બેય એક થઈ ગઈ. એવું જોઈને મહારાજને સર્વ કારણના કારણ ને સર્વ અવતારના અવતારી પુરુષોત્તમ સમજીને મેં મહારાજનો સર્વોત્કૃષ્ટ નિશ્ચય કર્યો. (૧)

પછી વળી સ્વામીએ વાત કરી જે, ''અમે નાના હતા ત્યારે એક માર્ગી સાધુનો મહંત સભા કરીને બેઠેલ. ત્યાં જઈને પાધરી ડોશિયુંને ખેસવીને તે મહંતને પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, 'કાર્ય શું ને કારણ શું ?' ત્યારે તે કહે જે, 'અમને એવું આવડે નહીં ને મુને તો કોઈએ શીખવેલ નહીં.' પછી અમને કહે જે, 'તમે ઉત્તર કરો.' ત્યારે મેં કહ્યું જે, 'ભગવાન કારણ ને આ સર્વ સૃષ્ટિ તે કાર્ય.' ત્યાં તો સૌ ભોંઠા પડી ગયા, એમ સભા જીતી.'' (૨)

બાજરો ભેળો કરીને ભગવાન ભજવા, બીજું કાંઈ ડોળ કર્યે પાર નહીં પડે અને રૂપિયા હશે તે મરી જાશું ત્યારે પડ્યા રહેશે, એ કાંઈ ઝાઝા કામના નહીં, જેટલા અવશ્ય જોઈએ તેટલા ભેળા કરીને ભજન કરવું ને ઝાઝા હશે તો ક્યાંઈના ક્યાંઈ ઊડી જાશે ને મૂળગી વાસના રહેશે. (૩)

આ નિયમ છે એ બહુ મોટી વાત છે, ને જે દિવસ ધર્મમાં ફેર પડશે તે દી તો કોઈ વાત ઊભી નહીં રહે, માટે નિયમ ખબરદાર થઈને પાળવા. એ વિષે ઘણીક વાત કરી. (૪)

એક હરિજન પાસે 'સંતજન સોઈ સદા' એ કીર્તન બોલાવીને કહ્યું જે, 'આજના કીર્તનમાં તો ચાર વેદ, ખટશાસ્ત્ર ને અઢાર પુરાણ આવી જાય છે એવાં ચમત્કારી છે.' (૫)

ધોળેરામાં એક બાવે તેલ કડકડાવીને માંહી શાલિગ્રામને નાખ્યા, તે વાત અમે સાંભળી તે ઘડી રૂંવાડાં ઊભાં થયાં ને જીવમાં બળવા લાગ્યું. તે જુઓને, જગતમાં એવા ભેખ છે. (૬)

શુદ્ધ સ્વરૂપનિષ્ઠા રાખવી, નીકર વાંધો ભાંગશે નહીં, એમ મહારાજે પણ કહ્યું છે. તે માટે આ પ્રગટ પુરુષોત્તમ શ્રીજીમહારાજ સહજાનંદ સ્વામી તે સર્વે શ્રીકૃષ્ણાદિક જે અવતાર તેમના અવતારી ને સર્વેના કારણ ને સર્વેના નિયંતા છે એમાં લેશમાત્ર ફેર નથી એમ જાણીને પતિવ્રતાની રીત રાખવી, તો ઠેઠ અક્ષરધામમાં પુગાશે. (૭)

આ સત્સંગનો મહિમા તો અપાર છે. કેમ જે, અનંત અવતાર થયા ને આપણને તો મહારાજ પુરુષોત્તમ મળ્યા છે ને બીજા અવતાર જેવા તો આ સત્સંગમાં ઘણાક છે. એવો સત્સંગનો મહિમા સમજીને દૃઢ ઉપાસના કરવી. અને એવા જે પુરુષોત્તમ તે તો આ એક જ છે. તેણે શુદ્ધ રીત પ્રવર્તાવી. ને બીજાએ તો ભેળું ને ભેળું બાઈ-ભાઈનું રાખેલ, પણ જુદારો ન પાડેલ. એવી રીતે પુરુષોત્તમપણાની ઘણીક વાત કરી. (૮)

પદાર્થ ઝાઝા ભેળા ન કરવા, નીકર મૂંઝવણ થાવાની ને વાસના રહે. ને દેહ સારુ પદાર્થ છે અને દેહને તો વેરી જ કહ્યો છે, તે ભજન કરવા ન દે, વાંચવા ન દે તેવો છે. ને દેહાભિમાન મૂક્યે સર્વે દોષ જાય છે, એમ વાત કરી. તે ઉપર વચનામૃત વંચાવીને કહ્યું જે, 'મુક્તાનંદ સ્વામી જેવા હોય તે પણ પદાર્થનો જોગ થયે ઊતરતા જેવા રહે કે ન રહે.' બીજું સોળ સાધનનું વચનામૃત વંચાવ્યું ને કહ્યું જે, 'તેણે કરીને અક્ષરધામને પમાય છે.' (૯)

વળી કહ્યું જે, 'અમારો વાંક કાઢશો મા, અમે કહી છૂટીએ છીએ. કેમ જે, વૃદ્ધ થયા તે હવે નહીં રહેવાય. માટે કહીએ છીએ જે, સમજીને શુદ્ધ વરતજો, નીકર ઝાઝો ફેર પડશે. આ ઘડી જો હાથધોણું, આંકડી કે વાળો

એવો રોગ થયો હોત તો રાત બધી જાગે, પણ અમથું એક ઘડી પણ ધ્યાનમાં ન બેસાય, ને રાત બધી ઊંઘી રહેવાય.' એમ અષાઢ વદિ છઠને દિવસ વાત કરી. 'ને દેહ જ વેરી છે તે પોતાનું કરાવે, તે વિષ્ટા પરજંત[1] ધોવરાવે છે પણ ધ્યાન કરવા ન દેવો એવો છે.' (૧૦)

બ્રહ્મચારીને ત્યાં વાત કરી જે, 'વિષયથી બંધાણો તે બદ્ધ ને મુકાણો તે મુક્ત છે. તે માટે આપણે મુકાવું. ને આ જુઓને, આંહીં વિષયનો જોગ નથી તેણે કરીને ઠીક રહે છે. પણ જો બરફીના ભરેલ સો પડિયા રોજ આવે તો ખાધા વગર ન રહેવાય, એવો જીવનો સ્વભાવ છે. માટે એ તો ન આવે તો જ સારું છે.' (૧૧)

આ સત્સંગમાં તો સુખ છે, ને ધર્મ, ભક્તિ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય જે જે સુકૃત[2] તે સર્વે સત્સંગમાં છે, ને બીજે બધે સળગી ઊઠ્યું છે, ને કોઈક પશુ જેવા છે ને બોલતાં પણ આવડતું નથી ને વિવેક પણ કાંઈ નથી. માટે કુસંગનો જોગ થાય તો સત્સંગને ઘસારો આવી જાય, તે સારુ કુસંગ ન જ કરવો. (૧૨)

દેશકાળાદિક આઠ શુભ છે ને અશુભ છે તે ઓળખવા. તે જ્યાં સંત રહેતા હોય તેટલો દેશ શુભ ને બાકી તો અશુભ. અરબસ્થાન ને મકરાણ[3] એ આદિક ઘણાય છે; હવે કાળ શુભ છે તો ભગવાન ભજાય છે ને સુખિયું રહેવાય છે. અને મૃત્યુ પણ જેમ કાળ હોય તેમ થાય. તે જુઓને, આ વહાણ બૂડે છે ત્યારે તેમાં બસેં માણસ બૂડી મરે છે ને સૂરત બળ્યું ત્યારે કેટલાક માણસ બળી મૂઆ, તે શું બધાયનું મૃત્યુ ભેળું જ હશે ? આ ઠેકાણે તો અશુભ કાળ લેવો. (૧૩)

કામ, ક્રોધ, માન, ઈર્ષા ને દેહાભિમાન એ સર્વે મૂકશે ત્યારે ભગવાન ને ભગવાનના સાધુ રાજી થાશે. (૧૪)

આ ગંગાજી પર્વત ફોડીને સમુદ્રને મળ્યાં. તે તો મળે, કેમ જે, પાણી ઝાઝું થાય ત્યારે એમ થાય. પણ આ જે પંચવિષય તે તો એથી આકરા છે. કેમ જે, બ્રહ્મા, શિવ સરખાને ભુલાવ્યા, ને ઇન્દ્રને હજાર ભગ થયા,[4] ને

---

૧. પર્યંત.

૨. પુણ્યકર્મ.

૩. સિંધની વાયવ્યે આવેલો એક દેશ.

૪. ગૌતમ ઋષિની પત્ની અહલ્યાના રૂપને જોઈ ઇન્દ્રને મોહ થયો. આથી તેણે ➤

ચંદ્રમાને કલંક લાગ્યું, એવા મોટા મોટાને ને રાવણાદિકને દુઃખ થયું, ને સૌભરિને છેતર્યો, ને પરાશર ને એકલશૃંગી એ આદિક કંઈકને લૂંટ્યા. તે માટે તેનો જોગ જ ન કરવો. ને આ તો મહારાજે પ્રગટ થઈને રાખ્યું છે. આવું તો કોઈએ બાંધેલ નહીં. ને મોટા મોટા અવતારે પણ કજિયા કર્યા છે, પણ આવો મારગ તો કોઈએ પ્રવર્તાવ્યો જ નથી. તે મહારાજે વેદરસમાં કહ્યું છે જે, 'હે પરમહંસો ! આ સ્ત્રીરૂપી તરવારની જે તીખી ધારા, તેણે જે પુરુષ નથી હણાણો તે તો દેવનો પણ દેવ છે. માટે એ ધારા કાંઈ થોડી નથી, એ ધારા તો બહુ જ આકરી છે; માટે તેનો જોગ જ ન થવા દેવો.' (૧૫)

આ દેહ ધર્યો છે તેણે કરીને તો ભગવાન ભજી લેવા. ને આ ભરતખંડમાં મનુષ્યદેહ કાંઈ થોડા પુણ્યે આવતો નથી. તે દેવતા પણ કહે છે જે, **'અહો અમીષાં.'**[1] એ શ્લોક બોલીને કહે જે, 'એમ દેવતા પણ ઇચ્છે છે. તે મળ્યો ને વળી ભગવાન ને ભગવાનના સંત મળ્યા એ કાંઈ થોડી પ્રાપ્તિ નહીં. જુઓને, દસ કે વીસ લાખ રૂપિયા હશે તે કાંઈ ભેળા નહીં આવે ને રૂપિયાવાળાને પણ એક શેર ઉપરાંત ખવાતું નથી ને જેને રૂપિયા ન હોય તેને પણ તેટલું જ ખવાય. માટે જોઈએ તેટલું ને કામ આવે તેટલું પેદા કરવું એ ઠીક છે. (૧૬)

આપણને જે લાભ મળ્યો છે એ તો કાંઈ કહેવાય નહીં. માટે હવે તે જાળવી રાખવો. (૧૭)

સત્યુગ, દ્વાપર, ત્રેતા ને કળિ એ ચાર યુગની એક ચોકડી. એવી એકોતેર ચોકડી એક ઇન્દ્ર રાજ કરે, એવા ચૌદ ઇન્દ્ર પડે ત્યારે એક દિવસ વૈરાટ નારાયણનો થાય. તે એવા ત્રીસ દિવસનો એક માસ ને એવા બાર

ગૌતમ ઋષિનું રૂપ લઈ અહલ્યા સાથે સંગ કર્યો. ઋષિને આ વાતની જાણ થતાં તેમણે ઇન્દ્રને શાપ આપ્યો કે તારા શરીર પર એક હજાર ભગ (કાણાં) થશે. ને અહલ્યાને પથ્થર બનવાનો શાપ આપ્યો.

૧. **અહો અમીષાં કિમકારિ શોભનં પ્રસન્ન એષાં સ્વિદુત સ્વયં હરિઃ ।**
યૈર્જન્મ લબ્ધં નૃષુ ભારતાજિરે મુકુંદસેવૌપ યિકં સ્પૃહા હિ નઃ ॥
અહો ! આ ભારતવર્ષના મનુષ્યોએ કયાં પુણ્ય કર્યાં હશે ? અથવા શ્રીહરિ પોતે શું તેઓના ઉપર પ્રસન્ન થયા હશે કે જેઓ આ ભારતવર્ષના આંગણામાં મનુષ્યોની અંદર જન્મ પામ્યા છે કે જે મનુષ્યજન્મ શ્રીહરિની સેવામાં ઉપયોગી હોઈ, તે માટે અમને (દેવોને) પણ ઝંખના છે. (ભાગવત : ૫/૧૯/૨૧)

માસનું એક વરસ, એવાં સો વરસ થાય ત્યારે તે વૈરાટ નારાયણ પડે. ત્યારે કહો, તેની આગળ આપણી શું આયુષ ? એટલા સારુ જીવ શું મારું મારું કરતા હશે ? માટે કાંઈ છે જ નહીં; માટે થોડાકમાં કામ સાધી લેવું. ને એવું મંડવું કે **અર્થં સાધયામિ વા દેહં પાતયામિ.**[1] (૧૮)

એક દિવસ વચનામૃત વંચાવીને કહ્યું જે, 'આ વચનામૃતના ચોપડામાં તો ચાર વેદ, ખટશાસ્ત્ર ને અઢાર પુરાણનો સાર છે. તેમાં મહારાજે સિદ્ધાંત વાત કરી છે તેનો અભ્યાસ કરવો. અહો ! આ તો કાંઈ આપણે લાભ થયો છે ? જુઓને ! ભગવાન કેટલે છેટેથી દયા કરીને આપણા સારુ આવ્યા છે ને આ જીવને તો કાંઈ ગરજ નથી. ને આ તો ઠેઠ અક્ષરધામથી આવ્યા છે અને આ તો ઓલી સતીને જેમ લોંઠાએ[2] સતી કરી, તેમ આ જીવને પણ લોંઠાએ ભગવાન ભજાવીએ છીએ. અને શાસ્ત્ર પણ ધર્મ, અર્થ ને કામ પર છે. ને મોક્ષ પર તો માંહી કો'ક શ્લોક છે. તે માટે મોક્ષના કામમાં આવે તેનું ગ્રહણ કરવું ને બીજાં સર્વ મંદિરમાં પણ પાપ છે ને ચારેકોર પાપ છે ને એક સત્સંગમાં જ કલ્યાણ છે; પણ બીજે ક્યાંઈ કલ્યાણ છે નહીં.' (૧૯)

સર્વે અવતારના કારણ પુરુષોત્તમ સહજાનંદ સ્વામી છે, તેની ઉપાસનાએ કરીને તો ઠેઠ અક્ષરધામમાં જાય ને બીજા અવતારની ઉપાસનાએ કરીને તો તેના ધામમાં જાય. જેમ હરિવર્ષ ખંડમાં પ્રહ્‌લાદ છે તે વાત ભાગવતમાં કહી છે; જો રામચંદ્રજી જેવા મહારાજને જાણશે તો તે વૈકુંઠમાં જાશે, તેમાં ચાર હાથ ને મહાકુટ્ય, એમાં શું ? એ તો કાંઈ ઠીક નહીં. ને શ્રીકૃષ્ણ જેવા જાણશે તે ગોલોકમાં જાશે, ત્યાં ગાયું, વાછડાં ને ગોપ-ગોપિયું એ છે, તેમાં પણ શું ? માટે ક્યાંઈ અક્ષરધામના જેવું સુખ નથી. તે માટે મહારાજને પુરુષોત્તમ જાણવા. તે વચનામૃતમાં પણ કહ્યું છે જે, 'જેવો મુને જાણશે તેવો તો હું તેને કરીશ.' તે પુરુષોત્તમ જાણવે કરીને અક્ષરધામમાં પુગાય. તે પાછો નાશ ન થાય ને બીજે તો પ્રકૃતિપુરુષ લગી કાળ ખાઈ જાય છે. ત્યારે એક જણે કહ્યું જે, જ્યાં ભગવાન રાખે ત્યાં રહેવું, ને ભગવાનનાં ધામ તો બધાંય સરખાં. અમથા શું કૂટો છો ?' ત્યારે સ્વામી કહે, 'તારા ને ચંદ્રમા તે કાંઈ એક કહેવાય નહીં. ને મહારાજે પણ કહ્યું છે જે, અવતાર

---

૧. ધ્યેય સિદ્ધ કરું અથવા ધ્યેય સુધી પહોંચતા દેહ પાડી નાખું.

૨. પરાણે.

અવતારીમાં ભેદ એમ સમજવો જે, રાજા ને રાજાનો ઉમરાવ ને તીર ને તીરનો નાખનારો એમ ભેદ છે. ઓલ્યો ઉમરાવ ઘણો ભારે હોય ને હુકમ ચલાવે એવો મોટો હોય તોપણ રાજા પાસે જાય ત્યારે કેટલીક સલામ ભરે ત્યારે બેસાય ને રાજાનો એની ઉપર હુકમ ચાલે છે, એમ છે.' તે ઉપર વચનામૃત વંચાવીને કહ્યું જે, 'બીજા ધામને ને અક્ષરધામને તથા બીજા અવતાર ને મહારાજને એકસરખા કહે તેને પંચ મહાપાપીથી પણ વધુ પાપી જાણવો ને એનો સંગ ન કરવો.' એ વંચાવીને પાછો પાડ્યો. (૨૦)

વળી, કહ્યું જે, ''મધ્યના વચનામૃત નવમામાં કહ્યું છે જે, 'બીજા અવતાર જેવા જાણે તો દ્રોહ કર્યો કહેવાય.' ને બદરિકાશ્રમ, શ્વેતદ્વીપ એ તો રાત્રિપ્રલયમાં નાશ થઈ જાય છે, ને ત્યાંના મુક્ત વૈકુંઠમાં જાય છે. તે બીજા પણ નાશ થાય છે. તે મહારાજે બીજા અવતારના જેટલાં તો હરિભક્ત તથા સાધુ દ્વારે કામ કરાવ્યાં છે ને હજી કરાવે છે. તે સમાધિ તથા કલ્યાણ ઇત્યાદિક મોટાં મોટાં કાર્ય ભક્તદ્વારે કર્યાં છે, તે માટે ભગવાન જેવા તો એ છે. અને બીજાએ તો રાસ કરાવ્યા ને આ તોડાવે છે, ને સ્ત્રીનો ને ધનનો ઘાટ પણ નથી થાતો એવાય કેટલાક છે.' તે ઉપર પાળાનાં તથા સાધુનાં નામ કહી દેખાડ્યાં. ત્યારે, ઓલ્યાથી એ સરસ થયા, ને બીજા ભગવાન તો કેવા છે તો તેનું દૃષ્ટાંત દીધું જે, દિલ્હીના પાદશાહનું નામ શેરખાં તે બીજેથી નામ ન પડે. તે એક ગામનો સિપાઈ શેરખાં દિલ્હી ગયો. તેને પાદશાહે પૂછ્યું જે, 'કેમ તમારું નામ શેરખાં છે ?' ત્યારે કહે જે, 'હું તો શેરખાં કેવો ? તો નામમાત્રે કરીને શેરખાં છું, તે જેવાં પગરખાં, ચબરખાં ને લબરખાં એવો છું.' એમ ભેદ છે; એવી રીતે સમજવું તે સમજણ ઠીક. એવી સમજણ જો ન હોય તો બહુ કાચ્યપ રહે. તે માટે આ મહારાજ સર્વે અવતારના અવતારી છે. તેને જ સર્વોપરી ભગવાન જાણવા.'' એમ સભામાં બોલ્યા. પછી શણગાર આરતી થઈ તે દર્શને પધાર્યા. (૨૧)

આત્મા છે તે મહાતેજોમય છે ને આ જે સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ ને કારણ એ ત્રણ દેહ થકી જુદો માનીને એમ ધારવું જે, 'હું અક્ષર છું ને મારે વિષે આ પ્રત્યક્ષ પુરુષોત્તમ ભગવાન તે સદાય વિરાજમાન છે.' તે વિશલ્યકરણીના વચનામૃતમાં[1] સર્વે વાત છે ને થોડી થોડી વાત તો સર્વે વચનામૃતમાં છે ને

---

૧. વચનામૃત ગઢડા અંત્ય પ્રકરણ ૩૯.

કો'ક બાકી હશે, એ આત્માનો મનન દ્વારાયે સંગ કર્યા કરવો જે, 'હું આત્મા છું, અક્ષર છું.' એમ જો નિરંતર કર્યા કરે તો એ અક્ષરભાવને પામી જાય છે. તે ઉપર દૃષ્ટાંત દીધું જે, મહારાજે એક ઢેઢનો છોકરો હતો તેને કહ્યું જે, 'તું કોણ છો ?' ત્યારે કહે જે, 'હું ઢેઢ છું.' તો કહે, 'તું દસ વાર એમ કહે જે, હું આત્મા છું.' પછી તેણે દસ વાર એમ કહ્યું. ત્યારે પૂછ્યું જે, 'તું કોણ છો ?' તો કહે જે, 'ઢેઢ છું.' વળી કહે જે, 'તું સો વાર કહે જે, હું આત્મા છું.' ત્યારે તેણે સો વાર એમ કહ્યું, એટલે પૂછ્યું જે, 'તું કોણ છો ?' તો કહે જે, 'ઢેઢ છું.' ત્યારે મહારાજ કહે : 'જુઓને દેહ સાથે કેવો જડાઈ ગયો છે ?' એમ કહીને કહે જે, જો આત્માનો મનન દ્વારે સંગ કર્યા કરે તો અક્ષરરૂપ થઈ જાય છે. તે શિક્ષાપત્રીમાં કહ્યું છે જે, નિજાત્માનં બ્રહ્મરૂપં, એ શ્લોક બોલ્યા ને પુરુષોત્તમપત્રીમાં પણ કહ્યું જે, આત્માને અક્ષરરૂપ માને તે જ સત્સંગી છે. માટે એ વાત કર્યે છૂટકો છે.' એમ અર્ધી રાતને સમે વાત કરી. (૨૨)

એક જણે પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, 'મોટા સાધુને તો જીવને ભગવાનમાં અખંડ જોડવા છે, પણ કો'કને અધિક આગ્રહ કરીને જોડે છે ને કો'કને તો સાધારણ વાતચીત કરે છે, તે એ જીવને શ્રદ્ધા મંદ છે કે કેમ છે ?' ત્યારે સ્વામી કહે : 'ઓલ્યાનો પૂર્વનો સંસ્કાર ભારે છે તેથી એમને અતિ આગ્રહ કરે છે. તે મોટા સંતમાં ભગવાન પ્રેરક થઈને એને કરાવે છે. ને ઓલ્યાને સંસ્કાર પણ થોડો ને શ્રદ્ધા પણ થોડી.' ત્યારે કહ્યું જે, 'શ્રદ્ધા કેમ વધુ થાય ?' એટલે સ્વામી કહે : 'એને એમ જણાય જે, મોટા સંત બોલે છે તે કાંઈ માણસ નથી બોલતા. એ તો એમ જાણે છે જે, ઈશ્વર બોલે છે. ને એને વિષે એને દેવબુદ્ધિ હોય, ને તેની પાછી સેવા-ભક્તિ કરે ને વિનય કરે, તેણે કરીને શ્રદ્ધા થાય છે. પછી ભગવાનમાં જોડાય છે.' (૨૩)

જીવને ચાર ઘાંટી મેં વિચારી રાખી છે. તેમાં એક તો પુરુષોત્તમ જાણવા, બીજી સાધુ ઓળખવા, ત્રીજી પંચવિષયમાંથી પ્રીતિ ઉખેડવી ને ચોથી આ જીવ ને દેહ એક થઈ ગયો છે તેથી આત્મા નોખો સમજવો. તે એ ચાર ઘાંટી જબરી છે. તેમાં બેનું કામ ભારે છે. એક તો પંચવિષયમાંથી પ્રીતિ ઉખેડવી ને બીજી દેહથી જીવ નોખો જાણવો એ. (૨૪)

જડભરતને વખાણ્યા કે, અહો ! જડભરતને તરવાર કાઢીને મારવા માંડ્યા પણ બીના નહીં ને કહ્યું જે, 'પાપ જાશે મારશે તો.' ને અંબરીષને

એથી વધુ વખાણ્યા; એવી જ્યારે આત્મનિષ્ઠા થાય ત્યારે જાણે ઠીક, ને આ તો વખત આવે ત્યારે સમજણ ચૂંથાઈ જાય છે તે ચૂંથાવા ન દેવી, ને પદાર્થ સારુ ને પુસ્તક સારુ કજિયા કરે છે પણ એ ઠીક નહીં. (૨૫)

ભગવાનના અવતાર તો અસંખ્ય છે. પણ આ સમે મહારાજ પ્રગટ થયા તે ભેળા હજાર ભગવાનના અવતાર થયા ને પોતે એક માંહી અવતારી થયા, એમ ચોખ્ખું સમજવું. (૨૬)

એક જણે પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, 'ઠેઠ મહારાજ પાસે ને તમારી પાસે કેમ અવાય ?' ત્યારે સ્વામી કહે : 'મહારાજને પુરુષોત્તમ જાણે ને ભગવાનની આજ્ઞા પાળે તો અવાય.' (૨૭)

કોઈ ઐશ્વર્યને ભલા થઈને ઇચ્છશો મા ને જો આવે તો આપણે કાંઈક કરી નાખીએ એમ છે, માટે એમાં કાંઈ માલ નથી. દેશકાળે સ્થિતિ રાખવી, તે શું ? તો દ્રવ્ય ગયું કે દીકરો દેહ મૂકી ગયો કે ખાવા અન્ન ન મળ્યું તો તેમાં સમજણ કામ આવે છે. તે એક વાણિયે પરદેશમાં જઈને કરોડ્ય સોનાનાં રાળ[1] ભેળાં કર્યાં ને વહાણ ભરીને આવ્યો. તેણે કાંઠે ઊતરવા પાટિયા ઉપર પગ દીધો કે વહાણ બૂડ્યું. ત્યારે વાણિયો કહે, 'અહો ! થયું ને માથે.' પણ પછી કહે : 'જન્મ્યા ત્યારે એ ક્યાં હતાં ?' તેમ જ એક ફકીરને રસ્તામાં ચાલતાં દોરડું મળ્યું. તે તેણે ખંભે નાખ્યું હતું પણ તે પાછું પડી ગયું. પછી થોડોક ચાલ્યો ત્યારે ખબર પડી. ત્યારે કહે જે, 'કાંઈ નહીં, મુજ કુ રસ્સા પાયા જ નો'તા;' એમ વિચારીને આનંદમાં રહેવું. વળી, કાકાભાઈના વચનામૃતમાં[2] પણ કહ્યું છે જે, 'ઘરમાં દસ માણસ હોઈએ ને તે સર્વે મરવાનાં હોય, તેમાંથી એક બચે તો શું થોડો છે ?' માટે એમ સમજવું. (૨૮)

વરતાલથી પધાર્યા તે દિવસ વાત કરી જે,

'આકુતિ-ચિતિ-ચાપલ્યરહિતા નિષ્પરિગ્રહાઃ ।

એવાં ચોસઠ લક્ષણ[3] સાધુનાં હોય ત્યારે સાધુ થવાય. તે મહાપ્રલય સુધી ગોપાળાનંદ સ્વામી, કૃપાનંદ સ્વામી, સ્વરૂપાનંદ સ્વામી ને મુક્તાનંદ સ્વામી

---

૧. અગાઉના વખતમાં સોનામહોર જેવું ચલણી નાણું; એક સિક્કો. દીવના પોર્ટુગીઝોના આ સિક્કાની પ્રતિષ્ઠા ઊંચી હતી.

૨. વચનામૃત ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણ ૭૦.

૩. સંતનાં ૬૪ લક્ષણ : જુઓ સ્વામીની વાત : ૧/૧૭૧ની પાદટીપ.

જેવા સાધુનો અહોરાત્રિ નિરંતર સમાગમ કરે ત્યારે પૂરો સાધુ થવાય. તે સાધુતા વગર સુખ આવે નહીં ને આત્યંતિક મોક્ષ પણ થાય નહીં. તે જેટલી કસર રહેશે તેટલી કસર ટાળવી પડશે.' (૨૯)

સભામાં વિધાત્રાનંદ સ્વામી વાળી પત્રી વંચાવીને બોલ્યા જે, 'આ વાત યથાર્થ જાણ્યા પછી કાંઈ કરવું બાકી રહે નહીં. આ પત્રી ઉપર અચિંત્યાનંદ બ્રહ્મચારી પાસે ગ્રંથ[1] આખો કરાવ્યો છે. તેમાં સંપૂર્ણ વાત આવી ગઈ છે. અહો ! હમણાં ઘણી પ્રાપ્તિ છે. આવા સાધુ તો ભગવાન જેવા કહેવાય. પોતાનાં વખાણ પોતાને ન કરવાં એમ શિક્ષાપત્રીમાં કહ્યું છે, પણ કહ્યા વિના સમજાય નહીં. પછી બહુ ખોટ જાશે.' (૩૦)

આત્મનિષ્ઠા આવે તેણે કરીને સર્વે વાત થાય. તે ઉપર કહ્યું જે,

મરને આતસકા વરસે મેહા[2] રે, તોય નવ્ય દાઝે મેરા દેહા રે;
મરને બારે મેઘ આવી ઝુમે રે, તોય નવ્ય ભીંજે મેરા રુમે[3] રે.

એવી[4] જોઈએ. પ્રથમનું છવીસનું વચનામૃત વંચાવ્યું ને કહ્યું જે, આ પણ એક નિર્ગુણભાવને પમાડે એવું છે. **'ઊધો સોઈ સાચે મમ દાસ હે'** આ ચાર કીર્તન પ્રમાણે રહે તો સાચો ભક્ત કહેવાય. (૩૧)

મહારાજે પ્રથમ નિત્યાનંદ સ્વામીને પોતાનું પુરુષોત્તમપણું કહેલ. તે જ્યારે સત્સંગિજીવન કર્યો ત્યારે ઉપાસનાનો પ્રસંગ નાખ્યો. તેમાં શ્રીકૃષ્ણની ઉપમા દેવા માંડી. ત્યારે સ્વામી કહે જે, 'બાદશાહને કાંઈ ચાકરની ઉપમા દેવાય ? ન દેવાય.' એવી રીતે સાત દિવસ લગણ કજિયો ચાલ્યો. ત્યારે મહારાજ કહે : 'એમ જ લખાય, તમે શું જાણો ?' ને કેટલુંક ખીજ્યા તોપણ ન માન્યું ને કહ્યું જે, 'ચરિત્ર મેળવો, જે મહારાજે કીધાં છે[5] તે તેણે કીધાં છે ?' એમ કેટલુંક થયું ને એકલા કાઢ્યા ને મહારાજ પણ બીજા સાધુ ભેળા ભળી ગયા, તોપણ ન માન્યું. પછી મહારાજે કહ્યું જે, 'અમારો રહસ્ય આ સાધુ જાણે છે.' એમ કહીને નિત્યાનંદ સ્વામીને હાર આપ્યો. ને સ્વપ્નમાં ગોપાળાનંદ

---

૧. શ્રીહરિલીલાકલ્પતરુ.

૨. આતસકા વરસે મેહા એટલે અગ્નિનો વરસાદ.

૩. રોમ.

૪. આત્મનિષ્ઠા.

૫. કર્યાં છે.

સ્વામીને મહારાજે કહ્યું જે, 'જો અમારું પુરુષોત્તમપણું નહીં પ્રવર્તાવો, તો આ ને આ દેહમાં હજાર વર્ષ સુધી રાખશું.' પછી સ્વામી કહે, મુને પણ મહારાજે કહ્યું હતું. ને ખરડામાંથી પણ જાણ્યું. ને મોર્યથી પણ જાણતા હતા. તે મેં ઉઘાડી વાત સભામાં કરવા માંડી. ત્યારે સાધુ સૌ કહે, 'તુને કોણે કહ્યું છે જે, તું કહે છે.' ત્યારે મેં કહ્યું જે, 'સ્વામિનારાયણે કહ્યું છે. બીજો કોણ કહેશે ?' ને મહારાજે મધ્યના નવમા વચનામૃતમાં, સાંખ્યદિકનામાં,[1] તેજનામાં[2] ને લોયાના ચૌદનામાં એ આદિક ઘણાકમાં કહ્યું છે. (૩૨)

એક વાર કહે જે, 'અવતાર અવતારીનો ભેદ કેમ સમજવો ?' ત્યારે એક જણે કહ્યું જે, 'ભવાયો ને વેષ.' ત્યારે પોતે કહ્યું કે, 'અવતાર અવતારીનો ભેદ એમ નહીં. રાજા ને રાજાનો ઉમરાવ, તીર ને તીરનો નાખનારો ને તારા ને ચંદ્રમા, એમ ભેદ જાણવો.' (૩૩)

વાદી પણ ત્રણ પ્રકારના થાય છે. તેમાં સાધારણ વાદી તો સરપ પકડાય તો પકડે, ને ફૂલવાદી તો સરપ ન પકડાય તો ચીંથરે કરીને ચીરી નાખે, ને ગારડી તો મણિધર સરખાને પણ પકડીને આગળ નચાવે, એમ ભેદ છે. તેમ આ ગારડીની પેઠે નચાવે એવા છે. (૩૪)

એક વાર વરતાલમાં આચાર્ય બે ભેગા થયા ત્યારે પુરુષોત્તમપણાનો વિવાદ થયો. ત્યારે સ્વામી કહે : 'મેં કહ્યું જે, ખજીનો કેને દેખાડ્યો છે ? ઘણું બીજા સાથે હેત હોય તેને પણ દેખાડ્યો છે ? નથી દેખાડ્યો અને અમને તો સ્વામિનારાયણે કાનમાં મંત્ર મૂક્યો છે જે, અમે તો સર્વોપરી ભગવાન છીએ. માટે તેને બીજા અવતાર જેવા કેમ કહીએ ?' પછી તો રાજી થઈને ઊઠી નીકળ્યા. (૩૫)

સર્વોપરી પુરુષોત્તમપણું સમજવું. તે હમણાં અચિંત્યાનંદ બ્રહ્મચારી પાસે અમે ગ્રંથ[3] કરાવ્યો તેમાં સંપૂર્ણ પુરુષોત્તમપણું નાખ્યું છે. અને એક જણે રામકથા વાંચી, તે શું સાત કાંડમાં ક્યાંઈ સ્વામિનારાયણનું નામ પણ છે ? એમાં શું વાંચવું ? એનો તો સૌને નિશ્ચય છે જ. પણ આ પુરુષોત્તમનો જ કરવો એ વાત કઠણ છે. એક વાર સમૈયામાં ભગવદ્‌ગીતાની કથા કરી. તેની

૧. વચનામૃત ગઢડા અંત્ય પ્રકરણ ૩૮.

૨. વચનામૃત ગઢડા મધ્ય પ્રકરણ ૧૩.

૩. શ્રીહરિલીલાકલ્પતરુ.

પણ રાતના બાર વાગે વાત કરીને કહ્યું જે, 'એમાં શું વાંચે છે ? એમાં મહારાજનું કાંઈ આવે છે ? એ તો શું કરીએ સૌને એ વાતની તાણ તે કરે છે.' (૩૬)

મહારાજે વરતાલમાં સર્વે હરિજન આગળ સભામાં કહ્યું જે, 'આ ચરણારવિંદની વૈરાટ પુરુષે પચાસ વરસ ને દોઢ પહોર દિવસ સુધી સ્તુતિ કરી ત્યારે આ બ્રહ્માંડમાં પધાર્યા છે.' એવી ઘણી વાતું કરી. તે ત્યાંના હોય તે જાણે, પણ બીજા ન જાણે. (૩૭)

નાગડકામાં સ્વરૂપાનંદ સ્વામીએ મહારાજને પૂછ્યું જે, 'ગુરુ સાહેબ ! આજ સત્સંગી કા કલ્યાણ કૈસા હોતા હે ?' ત્યારે મહારાજ કહે, 'જૈસા કપિલદેવ કા, જેસૈ દત્તાત્રેય કા, જેસા ઋષભદેવ કા ઐસા હોતા હૈ.' 'અહો ! તબ તો બોત બડા કલ્યાણ હોતા હે.' (૩૮)

સમૈયો હતો ત્યારે સત્સંગી સર્વે આવેલ તેણે કહ્યું જે, 'અહો ! મહારાજ ! જેવી ગોપી, ગોવાળને પ્રાપ્તિ થઈ હતી તેવી અમને થઈ છે.' ત્યારે મહારાજ કહે : 'ના ના, ગોપી-ગોવાળને જે મળ્યા હતા તેને તો આ ભગવાનનાં હજી દર્શન પણ નથી થયાં. ને તમારે તો બહુ મોટી પ્રાપ્તિ થઈ છે.' (૩૯)

ભક્તિએ કરીને મહારાજ રાજી થાય છે ને એની આજ્ઞા છે એટલા સારુ કરીએ છીએ, પણ એ સ્થૂળ મારગ છે. તેણે કરીને તો મોટા લોકાંતરને પામશે. પછી મોટાના મોટા વૈભવ ને મોટાં પાપ; તે જુઓને, આ ખંડેરાવ[1] એક દિવસમાં જેટલું પાપ કરતા હશે એટલું ગરીબ આખા ભવમાં પણ ન કરે. માટે આ ને આ દેહે ભક્તિ પણ કરતા જાવું ને તે કરતાં થકા અનુવૃત્તિ આત્માને વિષે રાખે જાવી અને આત્મનિષ્ઠા જેવી કોઈ વાત નથી ને મનન દ્વારાયે 'હું અક્ષર છું ને પુરુષોત્તમ મારે વિષે બેઠા છે' એમ કરતા જાવું, એમ ઘણે ઠેકાણે મહારાજે કહ્યું છે. એ સૂક્ષ્મ ભક્તિ છે, તેણે કરીને આત્યંતિક મોક્ષને પામશે. પણ મોર્યે કહી જે ભક્તિ તે રૂપ સ્થૂળ મારગ તેણે કરીને **આત્યંતિકી યત્ર ન મૃત્યુહાસઃ** ।[2] એવી મુક્તિ ન થાય અને એવી ભક્તિ તો ચાર માણસ કરે એટલી પોતે એકલો માને કરીને કરે; તે સેવા કરે, પાણા

૧. મરાઠાકાળનો એક રાજા, વડોદરામાં સયાજીરાવ બીજા પછી ગાદીએ આવ્યા હતા.
૨. જ્યાં મૃત્યનો ભય નથી એવી આત્યંતિકી મુક્તિ. (ભાગવત : ૩/૨૭/૩૦)

ઉપાડે, રોટલા કરે, એ સર્વે ભક્તિમાં માન મળે છે તેણે કરીને થાય છે ને કરે છે, પણ એણે કરીને સિદ્ધિ ન થાય. 'કિયાં બાળપણાની રમત, કિયાં પામવો સિધુનો[1] મત.' માટે જે'દિ તે'દિ આ વાત કરશે ત્યારે છૂટકો છે. (૪૦)

દેવની માયાએ જુઓને મોહ પમાડ્યા છે જે, ગાડી, પુસ્તક, ચેલો ને હવેલી એને વિષે માલ મનાણો છે. પણ તેણે કરીને શું થાશે ? બંધન થાશે, માટે એમાં કાંઈ માલ નથી.

રાજ ભયો કહાં કાજ સર્યો, મહારાજ ભયો કહાં લાજ બઢાઈ,
શાહ ભયો કહાં બાત બડી, પતસાહ[2] ભયો કહાં આન ફીરાઈ;
દેવ ભયો તો કહાં ભયો, અહંમેવ બઢ્યો તૃષ્ણા અધિકાઈ,
બ્રહ્મમુનિ સત્સંગ વિના સબ, ઓર ભયો તો કહા ભયો ભાઈ ?

ત્યારે શું ભરતજી રાજ મૂકીને મૃગલામાં બંધાણા એ કાંઈ સાધુનો મારગ છે ? અને આસન સારુ, પથારી સારુ, ચેલા સારુ, ગાડી સારુ ને એવાં તુચ્છ પદાર્થ સારુ મોટી ખોટ ખાવી નહીં, ને સર્વે દોષ રહિત થઈને રૂડા સાધુને સેવીને સાધુતા શીખવી, એમાં જ માલ છે. નીકર તો મોટપ ને માન સારુ ગાડી કે ઘોડું ન મળે કે દુઃખી થવું પડે એમાં શું ? એમ કહીને બોલ્યા જે,

મોટા થાવાનું મનમાં રે દલમાં ઘણો ડોડ;
તેવા ગુણ નથી તનમાં રે કાં કરે તું કોડ;
ભૂંડા ઘાટ ઊઠે છે ભીંતરે રે જે ન કહેવાય બા'ર,

એવું છે, માટે જ્ઞાન શીખવું તેણે કરીને કોઈ વાતની અપેક્ષા ન રહે અને જો જ્ઞાન ન હોય તો તો મૂર્ખાઈએ કરીને અસદ્ યુક્તિયું ઉઠાવે છે. તે અમે સૌ ગોપાળાનંદ સ્વામી, કૃપાનંદ સ્વામી એ આદિક મોટા મોટા સાધુ, પછી નિવૃત્તિ ન આવે તે સારુ સવારના પહોરમાં નાયા વગર કામ, ક્રોધાદિકને ખોદીને ગોષ્ઠિ કરીએ. ત્યારે એક જણ કહે જે, 'જુઓને, મસાણિયા[3] બેઠા છે તે શું કરે છે ? ઝાંપડાને[4] સંભારે છે ને શિક્ષાપત્રી તો પાળતા નથી. **બ્રાહ્મે મુહૂર્તે શયનં વિહાય ।** ના'યા-ધોયા વગર સવારના પહોરમાં લઈ બેઠા છે.' ત્યારે બીજા નવા જાણે જે, 'વાત ખરી છે, આજ્ઞાલોપતલ તો આ સર્વે છે.' ને અમે આત્મનિષ્ઠા ને ઉપાસનાની વાત કરીએ, તે તો સૂક્ષ્મ ભક્તિ છે ને સ્થૂળ

૧. સિદ્ધોનો (ભક્તચિંતામણિ : ૪૧/૨૯). ૨. બાદશાહ.
૩. સ્મશાનમાં રહેનારા. ૪. ભૂતડાં.

ભક્તિમાં તો ગૌણતા આવે તે સારુ બીજા કહેશે; 'આ પત્રીલોપતલ[1] છે' ને શાસ્ત્રોને ખોટાં કરીને અવગુણ ઘાલે છે. ત્યારે જુઓને ! એ તે કેમ સમજવું જે, રાત લઈને ભગાય છે ! એવું હોય એ વાતનું એને કાંઈ નથી, એમ મૂર્ખને કાંઈ ગતિ નથી. પણ આપણે શું ભક્તિ નથી કરતા ? ને ખોટી વાર્તા કહીએ છીએ ? માટે સો મૂર્ખનો ત્યાગ કરીને એક વિવેકીને ગ્રહણ કરવો.

ગિરિસેં ગિરિએ ધાય, જઈ સમુદ્રમાં બૂડિએ,
મરીએ મહા વિખ ખાય, પણ મૂરખ મિત્ર ન કીજિએ. (૪૧)

મહારાજે કીડિયારાના રોગનું[2] પણ કહ્યું છે. માટે તેનો ત્યાગ કરીને વિવેક દશમો નિધિ[3] કહ્યો છે તેનું ગ્રહણ કરશો તો સુખ થાશે. અહો ! જીવમાં અજ્ઞાનનો પાર નથી, કારખાનામાં, રાજામાં ને પધરામણીમાં મંડ્યા છે તે શું શું કહીએ ? ઓલ્યા જગતની પેઠે સાંજે કથાનાં બે વચનામૃત માંડ માંડ વંચાવે ને વળી પાછું તેનું તે, પણ તેણે કરીને ભગવાન રાજી ન થાય. માટે વિચારીને વરતવું. (૪૨)

અને આ તો **'શ્રેયાંસિ બહુવિઘ્નાનિ'**[4] અને લોકમાં પણ કહે છે જે, 'સારા કામમાં સો વિઘન', તે કાં તો ભક્તિ રૂપે માયાને પ્રેરે ને એકાંતમાં ધ્યાન કરાવે, એમ કરતે કરતે પાડી નાખે છે. તે માટે વિચારવું, અને જીવમાં ખોટ્ય શું શું કહેવાય, એમ મમત્વ બંધાય છે. (૪૩)

જો ગરાસિયો મોટેરો હોય તો પૃથ્વી જ ભેળી કરે,[5] ને વાણિયો મોટેરો હોય તો દ્રવ્ય ભેળું કરે, ને બ્રાહ્મણ મોટેરો હોય તો પુસ્તક ભેળાં કરે, ને રબારી મોટેરો હોય તો ઢોરાં ભેળાં કરે; પણ કોઈએ એકાંતિક સાધુ ન થાય. માટે એમાં કાંઈ માલ નથી. તે સારુ આવા સાધુનો સમાગમ કરી લેવો ને સાધુ થાવું, ને રૂપિયા પડ્યા રહેશે, બીજા પદાર્થ પણ પડ્યા રહેશે ને ચાલ્યું જવાશે. ને જે ભક્તિ કરે કે રાતમાં ધ્યાન કરે, તે મનમાં જો એમ જાણે જે,

---

૧. શિક્ષાપત્રી લોપનારા.

૨. વચનામૃત ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણ ૧૮.

૩. કુબેરના નવ પ્રકારનાં રત્ન. તેઓનાં નામ : કચ્છપ, મુકુન્દ, નંદ અથવા કુંદ, ખર્વ, મકર, નીલ, શંખ, પદ્મ અને મહાપદ્મ. આ બધા નિધિઓ લક્ષ્મીના આશ્રિત છે. પ્રત્યેક રત્ન પોતાના પ્રભાવે જુદી જુદી રીતે મનુષ્ય કે દેવતાને સુખરૂપ નીવડે છે.

૪. શ્રેયસ્વી કાર્યો ખૂબ વિઘ્નોવાળાં હોય છે.

૫. જમીન વધારવી.

'આ સર્વે ખાઈ ખાઈને સૂઈ રહ્યા છે ને હું એક કરું છું' તો બધુંય બળી ગયું. ને મોટ્યપ પામીને ચેલો ચેલો કરે, તે ચેલો બીજું તો શું કહીએ, તુંબડી તો એની એ પણ સાકર માંહી નાખીને છાની પાય, એમ ચોરિયું કરે અને ચેલો એમ ન કરે તો પંડ્યે છાના મંત્ર કાનમાં મૂકીને શીખવે. એમ જુક્તિયું કરતે કરતે જન્મ ખોઈ નાખે. એવી જુક્તિમાં બેયને સમું, ચેલાને પણ ભેળું કામ થાય. તે ઉપર **'છોટા છોટા શિષ્ય રાખશે રે'** એ બોલ્યા. (૪૪)

અને કહ્યું કે, 'ચેતતા મુખી તે સદા સુખી' એવી રીત્યે કેટલાંક કહીએ ? એ કહ્યાં તેથી ઘણાં ઝાડ હૈયામાં ઊગ્યાં હોય પછી શું ધ્યાન-ભજન થાય ? બીજાનું જોઈને બેસે પણ થાય નહીં. તે એક બાવો ગુલાબગર હતો, તે સૌનું જોઈને માથે ઓઢીને બેઠો. ત્યાં તો રૂપિયા, ઢોરાં ને ઉઘરાણી તે સ્ફુર્યાં. એટલે આકળો થઈને ઊઠી ગયો ને કહે, 'ઊઠો ઊઠો, શું બેઠા છો ? આટલું આ કરવું છે તે કરીએ,' એમ થાય છે. માટે ટીખળ[૧] ઘાલવાં નહીં. (૪૫)

મહારાજે તો 'પંપોળીને રાખે તેની પાસે રહેવું નહીં' એમ કહ્યું છે.[૨] પછી સૂઝે તેમ કરો. અમે તો આત્માનંદ સ્વામી બહુ ટોકતા તેની ભેળે રહ્યા; ને બ્રહ્માનંદ સ્વામી ભેળા રહેતા તે નીકળ્યા. ને તે કહ્યા વિના ખોટ્ય જાય નહીં. ને જ્યાં સારી સારી રસોઈ મળે ત્યાં વારે વારે જાય, પણ કેવળાત્માનંદ સ્વામી તો જો કોઈ પાકી રસોઈનું કહે તો તેને કહેશે જે, 'જૂનેગઢથી સ્વામીનો કાગળ મગાવ્યો છે. તે આજ્ઞા આવશે ત્યારે લેશું,' એમ બા'નાં કાઢીને ચોખ્ખી ના કહેવી ને દાળ-રોટલા લેવા; ને પછી બે દિવસ રહીને ભાગી નીસરવું. પણ ગળ્યાં, ચીકણાં, ચોપડ્યાં, વઘાર્યાં, ધુંગાર્યાં, તે ખૂબ તડૂસીને સૂતા, તેણે કરીને વધશે કામ ને ક્રોધ. ને આપણે તો ધર્મામૃત, નિષ્કામશુદ્ધિ ને શિક્ષાપત્રી એ ત્રણ ગ્રંથ પ્રમાણે રહેવું. એમ મહારાજે કહ્યું છે. તે મહારાજની રુચિ પ્રમાણે રહેવું. **'બ્રહ્માનંદ રેહનો ભલો રૂખમેં'** એમ કહ્યું છે. તે ત્રણ ગ્રંથથી વધુ લૂગડું કે પદાર્થ રહેશે કે ખવાશે તો બંધન થાશે ને એનો તો આગળ જવાબ લેવાશે. (૪૬)

વળી, રુચિનું વચનામૃત[૩] વંચાવીને કહે જે, 'આ તો ખપવાળાને કહ્યું છે

---

૧. ફેલ, બિનજરૂરી ટેવ, વિચાર આદિ.

૨. વચનામૃત લોયા પ્રકરણ ૬.

૩. વચનામૃત લોયા પ્રકરણ ૧૪.

અને જેને ખપ નથી તે તો લાગ આવે જોઈ લે ને સ્વાદ કરી લે. એને તો એમ જ ભજન થાય જે, ક્યારે લાગ આવે ? એવાને તો મહારાજે વચનામૃતમાં[૧] લબાડ જેવો ને કૂતરા જેવો કહ્યો છે. હેત હોય તેને આ વાત સારી લાગે, નીકર મરને લાખું વાતું કરીએ પણ એમ ન મનાય.' (૪૭)

આ લોકનું હેત તો કેવું છે ? એમ કહીને એક પટેલનું દૃષ્ટાંત વિસ્તારીને કહ્યું જે, 'એના કુટુંબીને એના ઉપર મરે એવું હેત હતું, તોપણ સાધુના કહેવાથી માંદો પડ્યો ને ઉપરથી સાધુએ દૂધ ઉતાર્યું તે કોઈએ ન પીધું, એમ સાધુએ દેખાડ્યું, અને

કાણે જાય તે અધિકું રડે, આંગણે જઈને ભૂસ પડે;
તે સારું લાગે તે માટે, હેત હોય તો પડે નહીં વાટે ?

એવાં ખોટાં હેત છે. અને ગૃહસ્થને છોકરો ન માને કે દુખિયો થાય પણ તે તો સૌ સૌના ડહાપણ પ્રમાણે કરશે. માટે વૃદ્ધ થયા તેને તો ગામોગામ મંદિર કર્યાં છે તેમાં બેસીને ભજન કરવું ને બે ટાણાં જઈને રોટલા ખાઈ આવવું.

જેસે બૂઢે બેલકું, ખેડું ન દેવત ખાન,
મુક્ત કહે યું વૃદ્ધકો, સબહિ કરત અપમાન.

જેને સુખે રહેવું હોય તેને તો મોર્યનું માન છે તે મૂકી દેવું, નીકર પૂજા થાય.'[૨] તે ઉપર કહ્યું જે, 'ગુરુ-ચેલો, બાપ-દીકરો ને સાસુ-વહુ એમ રહેવું. ને **દાસના દુશ્મન હરિ કે'દિ હોય નહીં, જેમ કરશે તેમ સુખ થાશે,** કોણ જાણે આપણે વાસના હશે તેને ટાળવા એમ થાતું હશે તો ? એમ જાણવું ને સુખે રહેવું.' (૪૮)

ધૂડ્ય જેટલો પણ જે માણસમાં માલ નથી તેની આગળ પણ અમારે હાથ જોડવા પડે છે. તેને મંદિરમાં રાખવાનો ખપ છે. વહેવાર ઠર્યો એટલે શું કરવું ? નીકર તો ઘણાય ન કરીએ, પણ મહારાજને રાજી કરવા છે. (૪૯)

જેને સુખિયા થાવું હોય તેને તો સોળ વરસનો છોકરો થાય કે તુળસીને પાંદડે કરકાને[૩] અર્પણ કરવો એટલે થયું, અને એકે પાંતીએ[૪] જીવને કયાં સમું છે ? મરે તો તે દુઃખિયો થાય. તે ઓલ્યા બ્રાહ્મણનો છોકરો મરી

---

૧. વચનામૃત ગઢડા મધ્ય પ્રકરણ ૪૭.

૨. માર પડે.

૩. કરકું એટલે હાડપિંજર; પણ અહીં સ્વામી સ્ત્રીના અર્થમાં કરકું શબ્દ પ્રયોજે છે.

૪. પક્ષે, બાજુએ, બાબતે.

ગયો ત્યારે પોકે પોકે રુવે ને બીજા પણ રોવરાવે જે, 'બહુ ડાહ્યો હતો ને આ કરતો' એમ હજારું કહે. ત્યારે ભટ્ટજી ખરખરે ગયા, તે વળતે દિવસે નાવા ગયા ને કહ્યું કે 'તું તો ખાતો-પીતો નથી તે શું છે ? આ તારો દીકરો મરી ગયો તે શું કાંઈ ઉદેપુરની ગાદી ખાલી થઈ ? આ એક બ્રાહ્મણ મૂઓ તો એક ખડિયો[1] ઓછો, એમાં તે શું !' પછી તો ઓલ્યે વિચાર્યું; ત્યાં તો કહે, 'ખરું.' પછી કહે, 'હું તો પંદર દિવસમાં મરત, તમે જીવતો રાખ્યો,' એમ છે. કાંઈ ખેડુ મલકમાં થોડા છે ? વાણિયા, સઈ, નાગર, સોની, લુવાર, કડિયા એ આદિકની કાંઈ ખોટ્ય છે ? એમ જ્ઞાન શીખવું. ખજુરાનો પગ ભાંગ્યો તોપણ શું ને સાજો તોપણ શું ?[2] કૂકડી વિના વાણું નહીં વાય ? એમાં શું ? એમ વિચારીને સુખે ભજન કરવું. (૫૦)

આણંદજી સંઘાડિયાને ત્યાં મહારાજ બેઠા હતા. તે કહે, 'માયાનું રૂપ કહીએ ?' તો કહે, 'કહો.' પછી કહે, 'શાહુકારનો દીકરો મરે તો તમારે કેમ ?' તો કહે : 'બહુ ભૂંડું કે'વાય.' પછી કહે : 'આ રાજાનો દીકરો મરે તો ?' તો કહે : 'હું બહુ ખરખરો કરું.' પછી કહે : 'આ તમારો મરે તો ?' 'ત્યારે તો તે ઘડીએ સંઘેડો[3] બંધ રહી જાય ને ભૂંડું થાય.' એમ છે ! પછી મહારાજ કહે : 'હવે મોહનું રૂપ કહીએ છીએ જે, આ બ્રહ્માથી લઈને સહુને લોહીમાં મોહ થાય છે. એકલું કરકું હોય કે પત ઝરતું હોય તો ન થાય, જીવમાત્રને કરકે નજર છે.

જેમ ચીલ ચડે આસમાને રે, નજર તેની નીચી છે;
જોઈ મારણને મન માને રે, અન્ય જોવા આંખ મીંચી છે.

જેમ સુખડ ઘસીને ભગવાનને ચડાવે છે તેમ દેહને ઘસીને કરકાને ચડાવે છે. અને આ જીવ ચામડિયો છે ને ચમારને ઘેર અવતર્યો હોય તો ત્યાં પણ આનંદ, ને ત્યાં કુંડ રાત-દી ગંધાય. એમ આ દેહ પણ ચમારના કુંડ જેવો છે, તેમાં જીવ આનંદ કરીને બેઠો છે પણ ગિંગાની ઘોડ્યે ગુલાબની સુગંધી લે નહીં. અને આ દેહમાં તો હાડકાં, પરું, પાચ, લાળ ને લીંટ ભર્યાં છે ને નવદ્વારે નરક ઝરે છે ને કેવળ નર્કની કોથળી છે ને ઉપર ચર્મ મઢ્યું છે ને

---

૧. ભિક્ષા માગવા માટેની કપડાંની ઝોળી.

૨. કહેવત. ઘણું હોય એમાંથી નજીવું નુકસાન થવું. કાનખજૂરાને અનેક પગ હોય છે.

૩. લાકડાંના ઘાટ ઉતારવાનું યંત્ર.

ક્ષણભંગુર કહ્યો છે. માટે કાંઈ જ માલ નથી. તેમાંથી હેત તોડીને આત્મામાં કરવું. જેમ ઓલી સમડીએ માંસનો લોચો રાખ્યો'તો ત્યાં લગી એને બીજીએ ચાંચ મારી ને કરકોલી; પણ મૂકી દીધો તે ભેળી સૌ ગઈ. એમ આ દેહરૂપી લોચો મૂકીને સત્તામાત્ર થાવું, તેમાં સુખ છે. ને દેહે કરીને તો પ્રભુ ભજી લેવાય એટલો તેમાં માલ છે.' (૫૧)

વળી, જીવનો તો અવળો સ્વભાવ છે તે ખાવું, રૂપિયા ને વિષય તેમાં જ મંડ્યો છે. જો રૂપિયા હોય તો તે ભાંગીને ઘઉં લેવા ને તે ખાઈને પ્રભુ ભજવા. સો ઉપાય કરીને બાજરો ભેળો કરવો. તે ખેતીવાડી કરીને, ચાકરી કરીને કે સાથી રહીને પણ તે એક વાર તો ભેળો કરવો. પછી હાયવોય ન કરવી ને ભગવાન ભજવા. અને તે ન કરો તો આ મંદિરમાં બાજરો ઘણો સડી જાય છે, તે ચાર મહિના રહીને પણ ભગવાન ભજવા આવજો. પછી આવો સમાગમ નહીં મળે ને ઉત્તમ વક્તા છે ત્યાં સમાગમ કરી લેજો ને પછી તો ચીજું ખાધીયું હોય તે સંભારવી, ધારવી ને વિચારવી. તે મહારાજે શિક્ષાપત્રીમાં કહ્યું છે ને વચનામૃતમાં પણ કહ્યું છે જે, સમાગમ વિના જ્ઞાન ન આવે. ને દેશકાળાદિક આઠમાં સંગને અધિક કહ્યો છે. તે ઓલ્યાં સાત ભૂંડાં હોય ને એક સંગ સારો હોય તો મોટાપુરુષ સારાં કરી દે. માટે વારંવાર સંગ કરવો; તેમાં સર્વે વાત આવી જાય. (૫૨)

જે જેને વહાલું હોય તે શિષ્યને દે છે. ને બાપને સ્ત્રી હૈયામાં છે તો તે છોકરાને હૈયામાં ઘાલી દે છે. એમ સાધુને વા'લા ભગવાન તે જીવના હૈયામાં ઘાલી દે છે. ને જેમ ખાધા વિના ભૂખ જાય નહીં, ને તાપ્યા વિના ટાઢ જાય નહીં, ને સૂર્ય વિના અંધકાર જાય નહીં, તેમ સમાગમ વિના અજ્ઞાન જાય નહીં. ભણેલો હોય તે ભણાવે પણ અભણ શું ભણાવે ? કેમ જે, એને મૂળમાંથી જ વિદ્યા નથી તે આપે ક્યાંથી ?

ગુરુ બીન જ્ઞાન નહીં, ગુરુ બીન ધ્યાન નહીં.
ગુરુ બીન આત્મવિચાર ન લહત હે.

તેમ સદ્‌ગુરુ વિના કાંઈ નથી થાતું, **'તીન તાપકી ઝાળ જર્યો પ્રાની કોઈ આવે.'** એ સવૈયો બોલીને કહે, એવા સાધુનો સમાગમ કર્યે છૂટકો છે; તે કરવો, તે પણ **અર્થં સાધયામિ વા દેહં પાતયામિ** એમ કરવો, ત્યારે રાજી થાય છે. તે સમાગમે તો એટલો ફેર પડે જેમ કાર્તિક સ્વામીએ પૃથ્વીની પરિક્રમા કરી ને

ગણપતિએ પાર્વતીના કહ્યાથી ગાયની કરી તે પણ પૃથ્વીની થઈ, જુઓ કેટલો ફેર પડ્યો ? ને કરોડ જન્મ સુધી અંતર્દષ્ટિ કરે ને ન થાય તેટલું એક મહિનામાં થાય એવું આ સમાગમમાં બળ છે; માટે અમારો તો એ સિદ્ધાંત છે ને મહારાજે પણ કહ્યું છે જે, 'કોઈક મિષ લઈને આવા સાધુમાં જન્મ ધરવો એમ ઇચ્છીએ છીએ.' તે એવો જન્મ તો આપણે જ ધર્યો છે. (૫૩)

આ ભગવાન બહુ મોટા પ્રગટ થયા, તે બીજા અવતાર જેવા તો એના સાધુ ને સત્સંગી દ્વારે ચમત્કાર જણાવ્યા છે. ને પોતે જે નરનારાયણનું લખ્યું છે, તે તો જેમ કો'ક અજાણે ગામ જાવું હોય તે ભોમિયો લે, તેમ પોતે કોઈ વાર આવેલ નહીં ને એનો ભરતખંડ કહેવાય, માટે એને ભોમિયા લીધા છે. એ મનુષ્યપણાનો ભાવ છે એમ જાણવું, એમ મહારાજે પણ કહ્યું છે. ને આ તો વાત બધી નવીન છે. સાધુ નવીન, નિયમ નવીન; તે મહારાજ કહે : 'આ નિયમ ને સાધુ એ બે અમે અક્ષરધામમાંથી લાવ્યા છીએ.' (૫૪)

સ્વામીને ભોગવવાના જે પદાર્થ તે સેવક ન ભોગવે. તે જ્યારે રામચંદ્રજી ધરતીએ સૂતા, ત્યારે ભરતજી એક હાથ ધરતીને ખોદીને સૂવે, ને શિવજી પણ ભગવાનને ભોગવવાના પદાર્થ પોતે નથી ભોગવતા. ને સંગનો ભેદ કહ્યો જે, એક ઊખેડે[૧] ને એક ચોંટાડે. (૫૫)

આ સત્સંગમાં ત્રણ પ્રકાર છે જે, સત્સંગી હોય તેને કુસંગી કરી નાખે ને અંતર્દષ્ટિ કરતો હોય તો બાહેર દૃષ્ટિ કરાવે ને વ્યવહારમાંથી ઉદાસ હોય તો તેમાં ચોંટાડે, એવા પણ મંદિરમાં છે, માટે એને ઓળખીને ત્યાગ કરવો. એક તો ઇન્દ્રિયારામ[૨] ને એક અર્થારામ[૩] એવા છે ને જો તે વચ્ચે કોઈ પથારી કરે તો છ મહિના થાય ત્યાં વિમુખ કરી નાખે. તેને પણ ઓળખીને તેનો સંગ ન કરવો, ને ગરાસિયાની ઘોડ્યે અંતર મળવા દેવું નહીં. અર્થારામ સાથે અંતર મળ્યું કે ભૂંડું થયું. એ બેયને મૂકીને આપણે તો આત્મારામ થાવું. (૫૬)

ખાધાનું, પથારી, ચેલા ને પદાર્થ તેને અર્થે જે ઉદ્યમ એ કાંઈ સાધુનો મારગ નહીં, એ મારગ ચૂક્યા ને વેળ વળી ગઈ.[૪] તે માટે જ્ઞાન શીખવું, તે

---

૧. સંસારથી, વિષયથી મુકાવે.

૨. દેહના પાલનપોષણ ને ટાપટીપમાં જ રાચનાર.

૩. ભૌતિક પદાર્થે કરીને સુખ માનનાર.

૪. સમય વીતી ગયો.

વિના બીજું કાંઈ રાત્રિપ્રલયમાં નહીં રહે, ને જ્ઞાન તો મહાપ્રલયમાં પણ જાવાનું નહીં. ને તે જ્ઞાન આપણે છે. આ આમાં આટલું રહ્યા છીએ ખરા, પણ વનમાં રહીએ તોપણ સુખ રહે; ને એક ટાણું રોટલા જોઈએ ને એક ગોદડી હોય તો બીજું વસ્ત્ર ન જોઈએ; ને વનમાં રહેતા ત્યારે આ ગોદડીભર રહેતા. તે ટાઢ્ય હરે, તડકો હરે ને વરસાદ પણ બે પછેડીવા[1] હરે. પછી શું જોઈએ ? એવા સ્વભાવ પાડ્યા હોય ત્યારે, નીકર તો જેમ 'આસનથી ઉઠાડતાં જાણે જગાડ્યો મણિધરજી' નાગને છેડે તેમ થાય. માટે જ્ઞાન શીખવું. (૫૭)

જેમ ભગવાન કરે તેમ થાય. આ અમને કઠોદર[2] થયું હતું તે કોઈને ન મટે ને તે મટ્યું; ને આવરદા પણ પંચવીસ વરસ થયાં નથી ને આ બે વરસ થયાં એટલે સંવત ૧૯૧૮માં મોત આવીને પાછું ગયું, તે જેમ ભગવાનને ગમતું હશે તેમ થાશે. (૫૮)

જેને આ સત્સંગ મળ્યો તેના પુણ્યનો પારાવાર નથી. ને આ સમાગમનું ફળ તો આગળ અવિનાશી મળશે. ને અજ્ઞાને કરીને તો એમ થાય. તે શું જે, ખટરસમાં રહ્યા ને જલેબીમાં ગયા, પણ આજ્ઞા કરે તેમ રહેવું, તે –

થર થર ધ્રૂજત રહે વચનમેં શશી અરુ સૂરા;
થર થર ધ્રૂજત રહે રેન દિન કાળ હજૂરા.

માટે આજ્ઞામાં સુખ છે, ને કર્મ વશે કરવું પડે છે તે કરતાં જો આજ્ઞાએ કરે તો એના જીવમાં સુખ થાય. (૫૯)

આ ભગવાન તો જેમ –

કિયાં કીડી કરી મેળાપ, ભેળો થાવા ભારે ભેદ છે રે;
કિયાં પૂર્ણ પુરુષોત્તમ આપ, કિયાં જીવ જેને બહુ કેદ છે રે.

એવા મળ્યા છે. માટે સો વાતનું ગમતું મૂકીને આજ્ઞા પ્રમાણે વરતવું. **'સો માથાં જાતાં રે સોંઘા છોગાળા'** **'એક શિરકે વાસ્તે ક્યું ડરત હે ગમાર ?'** હવે તો ખરેખરું મંડવું, **'સતી નહીં કુત્તી કહાવે'** એ કીર્તન બોલીને કહે એમ પાછા પગ ભર્યે થાય ? તે સારુ સન્મુખના લેવા. (૬૦)

શાસ્ત્રમાં મુખ્ય 'અહિંસા ને બ્રહ્મચર્ય' એ બે ધર્મ કહ્યા છે; તે અહિંસા તે શું ? તો કાંઈક પદાર્થ જો'તું હોય ને ગૃહસ્થ પાસે માગીએ ને તેનાથી ન

---

૧. જાડી ચાદર પલળે તેટલો.

૨. પેટનો એક રોગ.

અપાય તો હિંસા થઈ, ને કોઈ પદાર્થ ન જોઈએ ત્યારે અહિંસા પળે ને કોઈએ ન કચવાય, તે અહિંસા. ને બ્રહ્મચર્ય તો નેત્ર, કાન, નાક, હાથ, પગ આદિક અંગ સાચવીએ ત્યારે પળે, ને હાથ, પગ આદિક ઇન્દ્રિયોએ સહિત આવો દેહ ક્યાંથી મળે ? આ તો ભગવાનને ભજ્યાનો સાજ[1] છે, તે વૃથા ખોઈ નાખવો નહીં, લેખે લગાડે[2] તેને ડાહ્યો કહ્યો છે નીકર તો પશુ જેવો જાણવો. અને આ દેહ તો હમણાં પડ્યો જાણવો ! ને જેમ આ ઘડિયાળના ડંકા વાગે છે તેમ કાળ આવરદાને ખાઈ જાય છે, પણ આ જીવ તો ભૂલી ગયો છે. તે ઉપર **'ગર્ભવાસમાં તું શું કહીને આવ્યો રે'** એ બોલાવીને કહે, શું પછી લાકડી લઈને મારે ? ને જીવ તો જાણે છે જે, આ બધું કો'કને માથે છે; પણ એમ નથી જાણતો જે, મારે માથે છે; ને ગર્ભવાસ, જન્મ-મરણ, ચોરાશી એ તો ઊભાં છે. માટે આવો સમાગમ કરીને એને ટાળી નાખવાં ત્યારે નિર્ભય થવાય. (૬૧)

મહારાજ કહે, 'અમને બુદ્ધિવાળો ગમે છે, કેમ જે, એને સત્ય-અસત્યનો વિવેક આવડે ને કાર્યાકાર્ય, ભયાભય, બંધ, મોક્ષ એને જાણે જે, આ કરવું, ને આ ન કરવું ને આમાંથી બંધન થાશે ને આમાંથી મોક્ષ થાશે.' તે કૃપાનંદ સ્વામી સરખા તો ચિકિત્સા કરે જે, આમાંથી આ થાશે. (૬૨)

કોઈ મોટાનો અવગુણ લે તેનું બહુ ભૂંડું થાય ને પોતામાં તો અનેક અવગુણ હોય. તે એક સાધુ રોજ શાક વઘારે ને એક દિવસ આત્માનંદ સ્વામી માંદા હતા. તેણે કહ્યું કે 'શાક કરો.' ત્યારે ઓલ્યે સૌ આગળ હો હો કર્યું. તે વાત મહારાજ પાસે ગઈ. એટલે મહારાજ કહે, 'ઓહો ! એણે એના જીવનું બહુ ભૂંડું કર્યું જે, મોટા સાધુમાં અવગુણ પરઠ્યો.' ને મુક્તાનંદ સ્વામી જમતા હતા. તે એક જણે એમ ચિંતવ્યું જે, 'આવા મોટા સાધુ આમ કેમ જમે છે ?' પછી એ જે અન્ન દેખે તે કીડા થઈ જાય ! તે પંદર દિવસ લગી એમ થયું, પછી દાંતે તરણાં લઈને પગે લાગ્યો ત્યારે સમું થયું. તે માટે કોઈ સાધુનો અવગુણ ન લેવો. અરે ! કેટલાક તો 'ગોપાળાનંદ સ્વામીની વાત ખોટી' એમ કહેતા. તે ગયા, તે પણ દીઠા. (૬૩)

કરોડ રૂપિયા હશે તે કાંઈ કામ નહીં આવે, તે જ્યાં હશે ત્યાં એમ થાશે, ને એમ જાશે, ને આગ્રામાં અઢાર કરોડ રૂપિયાનું કબ્રસ્તાન કર્યું છે પણ

---

૧. સાધન.

૨. સાર્થક કરે.

એટલા રૂપિયાના ઘઉં લઈને ભગવાન ભજ્યા હોય ને કથા કરી હોય તો કેટલી થાય ? સાંતી તો ઘણા સો વધારીએ પણ એણે શું થાય ? દુઃખ થાય, એ સાધુનો મારગ નહીં ને કથાએ તો કેટલો સમાસ થાય, જે ઓલી છાવણીમાં કેટલી નોખી રસોઈયું નીકળી ગઈ, નોખા આસન નીકળી ગયાં, એમ પડઘા પડે અને દ્રવ્ય તો ભેળું કર્યું કે આપ્યું તે રહેતું નથી. નસીબમાં હોય તો રહે, માટે નિષ્કામી થાવું, નિર્લોભી થાવું, નિઃસ્વાદી થાવું ત્યારે ભગવાન રાજી થાય. (૬૪)

આ સમાગમ મળ્યો છે તે કો'ક પૂર્વનો સંસ્કાર ભારે છે, તે સમાગમ કરવા સારુ આવ્યા છો ને જે નથી આવતા તેને ભારે પાપ છે. આનું ફળ તો આજ, કાલ, મહિને કે વરસે પણ મળશે; ને સમાસ ઘણો કરશે. ને કોઈક જાણતા હશે જે કરીએ છીએ ને કેમ કાંઈ થાતું નથી ? પણ આ તો મેળવણ નાખીએ છીએ, તે દહીં થઈને ઘી તો વલોવ્યા પછી નીકળશે; ને આ વાત તો બહુ દુર્લભ છે ! ને આ સત્સંગ તો ઘણો થયો છે. ને સર્વે પૃથ્વીના માણસ કરશે પણ આવા કહેનારા ક્યાંથી મળશે ! ને રૂપિયા તો ગાડે ગાડે આવશે ને હવેલિયું પણ થાશે, પણ આ નહીં મળે ! ને હવે તો કોઈ વાતની કલ્પના રાખવી નહીં ને આ જીવ સમજવા મંડ્યો તે દિવસથી આજ સુધી ખેડ કરી, વેપાર કર્યો તોપણ રોટલા ને દાળ મળે છે, પણ રૂપિયાનો ઢગલો મળે તો શું થાય ? દુઃખ થાય. તે માટે આપણને જે ભગવાન મળ્યા છે તે કરશે તે થાશે, ને દાળ, રોટલા ને વસ્ત્ર તો ગળામાં લીધાં છે તે દેશે, ને મોર્ય તો કટક, ધાડાં, મિયાણાં ને માળિયાના હાટી કંઈક લૂંટી લેતા ને ખાવા અન્ન મળતું નહીં ને કાળ પડતા ને કાં તો ટીડડાં,[1] ઉંદર ને રોગ એ પણ કંઈક આવતાં, એવાં મહા દુઃખ આવતાં. ને આવું સાનુકૂળ તો કોઈ દિવસ આવ્યું નહોતું એમ જણાય છે. માટે ભગવાન ભજ્યાનો લાગ તો આજ જ છે. અરે ! અમે બાવીસ વરસ વનમાં રહ્યા, તે ત્રણ દિવસે અન્ન મળે ને ટાઢ્ય, તડકો, વરસાદ ને હિમમાં પડ્યા રહેતા ને ઓઘામાં[2] રહેતા ને એક ગોદડીભર રહેતા એવાં દુઃખ સહન કર્યાં છે. અને અધ્યાત્મ, અધિભૂત ને અધિદૈવ એ ત્રિવિધ તાપનું રૂપ કર્યું જે, અધ્યાત્મ તો એ જે, આ દેહમાં રોગ આવે;

---

૧. પાક ખાઈ જનાર એક જાતનું જંતુ, ટીડ.

૨. ખેડૂતે ખેતરમાં ગોઠવેલ સૂકા ઘાસના થપ્પા.

અધિભૂત જે સરપ, સાવજ આદિ પરથી દુઃખ થાય; ને અધિદૈવ જે તીડ, ઉંદર આદિ દેવતા સંબંધી દુઃખ થાય; તે એ ભગવાન ભજે તો મટે, ને ખરેખરું ભજે તો આમ આપણા સામું જોઈ રહે, એવા ભગવાન દયાળુ છે. તે ઉપર વાત કરી જે, શ્રીકૃષ્ણે તો કહ્યું છે જે, 'છપ્પન કોટિ જાદવ, લક્ષ્મી આદિક પટરાણીઓ ને આ મારો દેહ, જેવો વહાલો નથી તેવા ઉદ્ધવજી પ્રિય છે,' એમ દયા કરે છે. માટે એવું થાવું. (૬૫)

ગાડી સારુ જે આશા રાખે છે તેમાં શું છે ? તેણે ભજન તો થાતું નથી અને અકળાય છે. જેમ 'બાવરો[૧] બેસાર્યો વળી વહાણે રે' એમ ન કરવું, એનું તો મોટા સાધુને પૂછવું જે, 'મને આમ થાય છે, તે મારા જીવનું સારું થાય તેમ કહો.' **'હું બલિહારી એ વૈરાગ્યને'** અહો ! હું કોણ ? એમ વિચારવું. એવો ઠરાવ તે ખરો કહેવાય. (૬૬)

આ શરીર તો માટીનો ઢગલો છે, તે સાજું હોય ત્યાં સુધી કીર્તન કે ભજન થાય. ને **શનૈઃ શનૈઃ પંથાઃ** જેમ રાજાના દીકરાને એક દિવસ ઝાઝું ખવરાવે તેમાં મોટો ન થાય ને રોજ ભૂખ પ્રમાણે ખવરાવે તો વધે. એમ જ્ઞાન પણ ધીરે ધીરે સમાગમથી થાય છે. ને જોગ વિના રસોઈ થાય નહીં, એમ જોગ વિના પ્રભુ ભજાય નહીં, ને જે વાતું સાંભળે તે વૃદ્ધિ પામે. ને ઝાઝું ખાય તો ઊંઘ ઝાઝી આવે, અને શું કાંઈ ખાઈ ખાઈને સૂઈ રહેવાને ભેળા થયા છીએ ? તે આજ-કાલ, મહિને કે છ મહિને સાધુનો સમાગમ કર્યે છૂટકો છે. (૬૭)

ગુજરાતમાં તળ સુધી ખોદીએ તો તેમાં પાણો નહીં ને આ દેશમાં પહેલે ઘાએ જ પાણો. એમ આત્મનિષ્ઠાનો મારગ તે પાણા વિનાનો છે; ને બીજા મારગમાં તો પાણા છે અને આપણે તો આત્મા મોઢેથી શીખીને કથનમાત્ર થયા છીએ, તે આ ઘડી જો ચીભડાંનું, કેરીનું કે તુંબડાંનું ગાડું આવે તો આત્માપણું રહે નહીં ને ટાણે રહે એ ખરો. ને જ્ઞાને કરીને એમ થાવું જે, જડ, દુઃખ ને મિથ્યા એવું જે દેહ તે હું નહીં; ને હું તો સચ્ચિદાનંદ છું, આત્માનંદ છું, ને અખંડાનંદ છું. એમ બોલ્યા ને કહે જે, 'રજોગુણ, તમોગુણ ભેળું ભળી જાવું નહીં, નિર્ગુણ થાવું.' એ ઉપર **'પરિનિષ્ઠિતોઽપિ નૈર્ગુણ્યે ઉત્તમશ્લોકલીલયા'** એ શ્લોક બોલીને કહ્યું જે, 'આગળથી તો એ વાતું કરે ને

૧. બહાવરો, અર્ધઘેલો, વિહ્વળ.

જ્યારે જોગ આવે ત્યારે આસન સારુ કે ખાધા સારુ બખેડો થાય તે ઠીક નહીં.’ (૬૮)

ગૃહસ્થને તો આમ સમજવું જે, કોઈ વાતની ચિંતા ન રાખવી. આમ થાય તો ઠીક એમ ન કરવું અને સહેજે જોઈએ તેટલું દ્રવ્ય પેદા કરવું પણ ઝાઝું થાય એમાં તો કાંઈ સુખ નહીં. તે એક ચાર જણ હતા તે રોજ ‘દ્રવ્ય થાઓ, દ્રવ્ય થાઓ’ એમ રટણ કરે. ત્યારે આકાશવાણી થઈ જે, ‘ભાઈ, દ્રવ્ય મળશે તો ઘણું દુઃખ થાશે.’ ત્યારે કહે : ‘બ્રહ્માંડમાં જેટલું દુઃખ હોય એટલું અમને થાઓ, પણ દ્રવ્ય મળો.’ ત્યારે કહે : ‘ઠીક.’ પછી ચાર મણ સોનું રસ્તામાંથી મળ્યું. તેમાં બબ્બે જણ સંપ્યા જે, ‘ઓલ્યા બેને મારી નાખીએ તો બે બે મણ આવે.’ પછી ઓલ્યા બેને ગામમાં મોકલ્યા. તે કહે જે, ‘તમે લાડવા કરીને લાવો તે જમીએ.’ પછી એમ ધાર્યું જે, ‘એ બેને પાણી ભરવા વાવ્યમાં મોકલીને પાણા નાખીને મારી નાખશું.’ ને જે લાડવા લેવા ગયા તે બે જણ પણ સંપ્યા જે, ‘ઓલ્યા બેને ઝેરના લાડવા ખવરાવીને મારી નાખીએ, તો આપણે બબે મણ સોનું રહે.’ પછી ઝેરના લાડવા ચુચવતા[1] કરાવ્યા ને પોતા સારુ સાધારણ કરાવ્યા, તે લઈને ગયા. એટલે ઓલ્યા કહે : ‘વાવ્યમાંથી પાણી ભરી લાવો પછી જમીએ.’ ત્યારે તે બે જણા વાવ્યમાં પાણી ભરવા ગયા. તેને પાણા નાખીને મારી નાખ્યા. પછી ઓલ્યા બે જણ ખાવા બેઠા ને લાડવા તપાસે ત્યાં તો બે જાતના દીઠા. તે કહે : ‘જો ! પોતા સારુ સારા કર્યા છે, હવે તે આપણે ખાઈએ.’ પછી ખાધા એટલે તે પણ ખાઈને મરી ગયા ને સોનું પડ્યું રહ્યું. જુઓને સુખ ! આ એમ થાય છે. માટે એ વસ્તુ જ ભૂંડી છે. તે જ્યાં જાય ત્યાં ભૂંડું જ કરે. (૬૯)

વળી, અમદાવાદમાં એક એંશી વરસના વાણિયાને છોકરો થયો તે ગાંડો થઈ ગયો; એમ કેટલાક થઈ જાય છે. માટે ભગવાન ભજવા તેમાં સો સો વિચાર જોઈએ. ને વેપાર કરે તેમાં ખોટ્ય પણ જાય, વૃદ્ધિ પણ થાય, વિવાહ પણ થાય, કાયટું[2] પણ થાય; તે બધું વિચારવું જોઈએ. ને જે થાય તેનો હરખ પણ ન કરવો ને શોક પણ ન કરવો, ને શોક કરે તો જ્ઞાન સ્રવી જાય ને સત્સંગમાંથી પાછું પડી જવાય, બુદ્ધિમાં જાડ્યતા આવી જાય ને

૧. ઘીમાં લચપચતા.

૨. એકાદશાદિક શ્રાદ્ધ.

તમોગુણ વૃદ્ધિ પામી જાય; ને ક્લેશે કરીને તો ગોળાનું પાણી સુકાઈ જાય છે. તે માટે જે જે ધંધો કરો તેમાં એમ કહેવું જે, 'આપણે આંહીં રહેવું નથી,' એટલે એ નાશ થઈ જાય. અરે ! દ્રવ્ય સારુ તો શ્લોક છે જે,

ભૂમિર્યાતુ રસાતલં ગુણગણસ્તસ્યાપ્યધો ગચ્છતુ,
શીલં શૈલતટાત્પતત્વભિજનઃ સન્દહ્યતાં વહ્નિના ।
શૌર્યે વૈરિણિ વજ્રમાશુ નિપતત્વર્થોસ્તુ નઃ કેવલં,
યેનૈકેન વિના ગુણાસ્તૃણલવપ્રાયાઃ સમસ્તા ઈમે ॥[1]

– પૃથ્વી રસાતળ જાઓ પણ દ્રવ્ય મળો, એમ ન કરવું. (૭૦)

બજારમાં ને પાડોશમાં વિષયનાં ઢોલ વાગે છે તે સાચવવું, નીકર નાક કપાઈ જાશે. ઓલ્યા કેશોદવાળાને સાઠ્ય હજાર દંડ ભરવો પડ્યો, તેની સાઠ્ય બાયડી થઈ, તે એક કરી હોત તો ધર્મ ન લોપાત. માટે ધર્મ લોપ્યે આમ થાય છે; માટે ધર્મ રાખીને પ્રભુ ભજવા અને મોટો અન્નકૂટ કર્યો ત્યારે ભક્તિમાતાએ પ્રત્યક્ષ દર્શન આપ્યાં. ત્યારે બાઈયું કહે, 'મહારાજ ! આ ભક્તિમાતા આવ્યાં છે.' ત્યારે કહે, 'રાખો ને જાઓ કહો જે, રહેશો ?' પછી એમ કહ્યું એટલે કહે, 'હું તો પતિવ્રતા છું, તે જો ધર્મ રાખો તો હું રહું.' પછી મહારાજ કહે, 'જો ધર્મ રાખશો તો ભક્તિ રહેશે.' માટે આપણે પણ સૌ ત્યાગી, ગૃહસ્થ જો ધર્મ રાખશું તો ભક્તિ રહેશે, એમ સિદ્ધાંત છે. (૭૧)

એકલિયાની[2] પણ કાળાખરિયું[3] ચાલી આવે છે, તે સારુ ભલે વહેવાર થોડો થાય પણ એકલિયા ઝાઝા કરવા નહીં. ને આ અમારે તો એક છે તોપણ થરથર બીએ છીએ જે, કાંઈ કફાદ[4] ઊઠશે. અને **અર્થી દોષાન્ ન પશ્યતિ** એમ છે, બબે-ત્રણ્ય વરસ સુધી ફરવા કાઢે છે તેમાં પણ તેનાં અંતર ફરી જાય છે; તેની ફકર રાખીને વારંવાર ભેળા કરીને વાતું કરીએ ત્યારે ઠીક રહે, તે પણ

૧. **અર્થ :** ભૂમિ રસાતળમાં જાઓ, ગુણનો સમૂહ પણ તેથી નીચે જાઓ, શીલ પર્વત પરથી પડો, કુલીનપણું અગ્નિ વડે બળી જાઓ અને વૈરી શૂરતા ઉપર તત્કાળ વજ્ર પડો. અમારે તો પૈસો જ પ્રાપ્ત થાઓ, કેમ કે પૈસા વગરના સર્વ ગુણ તૃણ જેવા તુચ્છ છે.

૨. જોડ વગર ફરવાની છૂટવાળા ત્યાગી.

૩. મરણના સમાચાર, મેલા કાગળ, પતનના સમાચાર અથવા કાળે કરીને ક્ષરણ - પતન થવું તે. કાલક્ષરણમ્.

૪. મૂળ શબ્દ કફાત, કજિયો, ટંટો.

જાણ્યું જોઈએ. ને ગૃહસ્થને બાઈડી, છોકરાં, રૂપિયા ને ખાવું એ બંધનકારી; ને ત્યાગીને દેહ, ઈન્દ્રિયું, ચેલો ને ખાવું એ બંધનકારી. માટે એમાં લેવાવું નહીં. (૭૨)

વારંવાર અંતર્દષ્ટિ કરવી જે, 'આ તે હું શું કરવા આવ્યો છું ને શું થાય છે ?' દેહ ઉન્મત્ત છે, ઈન્દ્રિયું ઉન્મત્ત છે તે સારુ પ્રથમ ભક્તિ કરવી, કેમ જે, મહારાજ ભક્તિવાળા ઉપર બહુ રાજી થાતા ને થાળ આપતા. અને ભક્તિએ કરીને, વ્રત ઉપવાસે કરીને, તપે કરીને નિર્દય થકો ઈન્દ્રિયુંને ને દેહને દંડ દેવો ત્યારે ભગવાન ભજવા દે છે ને ભગવાન રાજી થાય છે; ને પ્રકૃતિપુરુષ સુધી પંચવિષયરૂપી હોળી લાગી છે તે કૂટે છે. મહારાજ કહે, 'પંચવિષયરૂપી પાતાળ ફાટ્યાં છે તે પાણીએ ભરવા માંડે પણ ભરાય નહીં.' **'વૈરી ઘર માંહિ તેરે જાનત સનેહી મેરે'** તે માટે માયિક ધૂડ્ય જેવા પંચવિષય તેનો ત્યાગ કરી દેવો ને આ ને આ દેહે ખોટા કરી નાખવા ને મળવત્ કરીને સર્વેને નાશવંત ને તુચ્છ જાણવા. એવી રીત્યે દેહ, લોક, ભોગ, દેવતાના લોક એ સર્વેનો નિષેધ કરવો, તેણે કરીને વૈરાગ્યને પમાય છે ને તેને પામીને અંતર્દષ્ટિ કરવી, આ લોકમાં શો માલ છે ! ને આ વાડી લીધી છે તે શું ? પાણા ને કાંટા છે, અમને તો કાંઈ માલ જણાણો નહીં, પણ આ બજારના કાંટા[1] કરતાં એ સારા છે. અને શહેર સેવવે કરીને પણ બહુ જ બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે ને શહેર કરતાં ગામડું સારું, કેમ જે, ગામડામાં એક વાર હોળી અને શહેરમાં બારે માસ હોળી ને બારે માસ દિવાળી, ને ગામડામાં વિવાહ હોય ત્યારે વિવાહ ને શહેરમાં બારે માસ વિવાહ, પણ એમાં કાંઈ માલ નથી. (૭૩)

'ભગવાન ભજવામાં સુખ છે, ને જે જે થાય છે તે સંસ્કારે થાય છે. તે શિવલાલને પહોર - દોઢ પહોર ધ્યાનમાં બેસાય ને અભેસંગને બે પહોરનું ધ્યાન, તે ચાહ્ય તે કામ આવે, પણ બેસે એવું નિયમ. ત્યારે એ બધું સંસ્કાર, તે કોઈક મોટા સાધુની દૃષ્ટિ.' એમ મર્મમાં પોતાનું સામર્થ્ય કહ્યું. (૭૪)

ગોપાળાનંદ સ્વામીની વાતમાં એમ છે જે, 'મુમુક્ષુ વિના સાધુ ન ઓળખાય,' તે અમદાવાદના એક સાધુ આગળ કહ્યું ને પછી બોલ્યા જે, ''સંસ્કાર વિના કાંઈ થાય નહીં. તે જુઓને ! આપણે પણ સંસ્કારે ભેળા થયા છીએ, ને મેં એક કણબી વાડીમાં હતો તેને કહ્યું જે, 'પટેલ ભગવાન

---

૧. શબ્દ, રૂપ આદિ વિષયોનાં આકર્ષણો.

ભજશો ?' ત્યારે કહે, 'હા.' ત્યારે કહ્યું જે, 'ચાલોને આંહીં નદીએ, અમારા મોટા સાધુ કૃપાનંદ સ્વામી આવ્યા છે.' પછી ત્યાં જઈને વર્તમાન ધરાવ્યાં. તે સાધુ થઈને મણિ જેવા થયા.[૧] તે એમ સંસ્કારે વતે થાય છે.'' એમ કહીને કીર્તન **'સંત સમાગમ કીજે'** એ પદ બોલાવ્યાં. (૭૫)

વળી, સત્સંગિજીવનનું સાર મહારાજે **શ્રીવાસુદેવવિમલામૃતધામવાસં** એ સ્તોત્ર કાઢ્યું છે ને તેનું સાર છેલ્લો શ્લોક **ધર્મસ્ત્યાજ્યો ન કૈશ્ચિત્**[૨] એ છે, તે પ્રમાણે રહે તો બહુ સારો થાય. ને આશરો દૃઢ રાખવો, વ્યભિચારિણી ભક્તિ કરવી નહીં ને નિષ્કામ ભક્ત થાવું ને ઉત્તમ પતિવ્રતાનાં લક્ષણ તો કેને કહીએ જે, કોઈ દેવ-દેવી કે ઈશ્વરાદિકનો લગારે ભાર પડે નહીં. એવા ભક્ત મહારાજ કહે, 'અમને બહુ ગમે છે.' (૭૬)

આ દેહે ભગવાનને ભજી લેવા, ને દેહ તો હમણાં પડશે, માટે આ તો વીજળીના ઝબકારામાં મોતી પરોવી લેવું, તેમ થોડામાં કામ કાઢી લેવું. ને કોઈ વાતનો મમત કે પક્ષપાત ન રાખવો; કાં જે, એમાં બહુ ભૂંડું થાય છે. (૭૭)

---

૧. ગુણાતીતાનંદ સ્વામી કૃપાનંદ સ્વામી સાથે ગામડે વિચરણ કરતા. તે વખતે એક વાડીમાં પટેલ ખેતી કરતા હતા. સ્વામી કહે : 'પટેલ ! ભગવાન ભજશો ?'
પટેલ કહે : 'હા.'
પછી નદીમાં કૃપાનંદ સ્વામી પાસે લઈ ગયા ને વર્તમાન ધરાવ્યાં.
વાડીએ આવ્યા પછી પટેલને વિચાર આવ્યો કે 'ભગવાન ભજવા ને વાડી કરવી - આ બંને સાથે ન બને.' એમ વિચારી બળદને ઘેર હાંકી મૂક્યા ને સંતો પાસે દોડતાં આવ્યા ને કહ્યું : 'તમારા ભેળા ભગવાન ભજવા આવવું છે.'
પછી જૂનાગઢ આવ્યા ને દીક્ષા લીધી. તેમનું નામ રમાકાન્તાનંદ સ્વામી. પછી તે સાધુ મણિ જેવા થયા. જૂનાગઢ મંદિરમાં સુખશય્યાની સેવામાં રહેતા.

૨. આ શ્લોક સત્સંગિજીવનના સારભૂત બે શ્લોક પૈકી એક છે. તેનો અર્થ છે : 'વેદ-શાસ્ત્રમાં કહેલા સદાચારરૂપી ધર્મનો કોઈએ પણ ક્યારેય ત્યાગ કરવો નહીં, ને પોતાના આત્માને બ્રહ્મરૂપ માનીને તેજોમય અક્ષરધામમાં વિરાજમાન એવા સદા એક દિવ્ય સાકાર મૂર્તિ શ્રી વાસુદેવ ભગવાનની ભક્તિ કરવી તથા ભગવાન સિવાય બીજી વસ્તુમાંથી અલ્પ પણ પ્રીતિનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરી, પરમાત્મા પુરુષોત્તમ નારાયણનું માહાત્મ્ય જાણવા માટે એકાંતિક સંતોની સેવા કરવી. એમ શ્રી ધર્મદેવના પુત્ર શ્રી નીલકંઠ વર્ણી પોતાના આશ્રિતોને ઉપદેશ કરે છે...'

વળી, દેશ કાંઈ કોઈના બાપના નથી, એ તો **મહાજનો યેન ગતઃ સ પંથાઃ**[1] જે એણે લેખ કરી આપ્યા છે તેમાં જોઈને તે પ્રમાણે વરતવું ને તેથી અધિક સારુ કરીને અરજીયું પડે તો વધુ વધે ને લાજ જાય ને ત્રીજાનું ફાવે. માટે ધર્મવેરો, નામવેરો લાવીને ભજન કરવું. પણ હજારો રૂપિયા ખરાબ ન મેળવવા. તે 'કવલીને દોહીને કૂતરીને પાવું'[2] એમાં શું માલ છે ? ને એમ કરતાં જો રહેવાય નહીં તો પંચાતિયા[3] કરવા, તે લેખ જોઈને તે પ્રમાણે કરે, ત્યારે કો'કે પૂછ્યું જે, 'તે વધું ઘટું કરે તો ?' ત્યારે સ્વામી કહે : ''તેને પાપ લાગે. તે જો આનીકોર વધુ કરે તોપણ પાપ લાગે ને ઓલીકોર વધુ કરે તોય પણ પાપ લાગે. તે કર્મવિપાક ગ્રંથમાં કહ્યું છે જે, 'પંચ કરે તે જો અવળી પંચાત્ય કરે તો તેને ક્ષય રોગ થાય.' માટે એમ વિચારવું જે, કોઈક ગામ આમ રહ્યું કે આમ ગયું તો શું ! ઝાઝા રૂપિયા હશે તો ક્યાં રહે એવા છે ! તે કોઈ ક્યાંઈ ને કોઈ ક્યાંઈ એ તો જાનારા જ, એ તો ચપળ માયા તે રહે જ નહીં. તે ઝાઝા ભેળા કર્યે સુખ રહે નહીં, અને આ લોક કજિયારૂપ છે તે થયા વગર રહે કેમ ? તે કો'કને ઘરમાં બાપ-દીકરાને, સ્ત્રી-પુરુષને; તેમ આપણે પણ વહેવાર છે ને ? તે થાય. ને વહેવારવાળાને પણ જાણવું જે, સ્ત્રી સાથે વિવાદ ન કરવો નીકર ઝેર દેશે, તેમ કોઈ રાજા સાથે કે બીજા કોઈ સાથે પણ ન કરવો. તે શિક્ષાપત્રીમાં જો જો. **ન વિવાદઃ સ્ત્રિયા કાર્યઃ** એ લખ્યું છે. માટે તે પણ જાણવું જોઈએ, નીકર પછી દુઃખ આવે. માટે તેમ ન કરવું.'' એ આદિક ઘણી વાતું ઓલી કોરના સાધુ આગળ કરી. (૭૮)

---

૧. **તર્કોઽપ્રતિષ્ઠઃ શ્રુતયો વિભિન્ના નૈકો ઋષિર્યસ્ય મતં પ્રમાણમ્ ।**
ધર્મસ્ય તત્ત્વં નિહિતં ગુહાયાં મહાજનો યેન ગતઃ સ પન્થાઃ ॥
અર્થ : વેદોની શ્રુતિઓ વિભિન્ન છે. સ્મૃતિઓ (ધર્મશાસ્ત્રો) પણ ભિન્ન ભિન્ન છે. વળી એક પણ મુનિ એવો નથી કે જેનું વચન પ્રમાણભૂત ગણી શકાય. અને વેદનું સારભૂત તત્ત્વ તો ઊંડી ગુફામાં છુપાયેલું છે. માટે મુમુક્ષુએ તો મોટાપુરુષ જે માર્ગે ચાલ્યા છે, એ જ માર્ગને સાચો ગણી તેને અનુસરવું.
(મહાભારત : વનપર્વ, અ. ૩૧૩, ૧૭)

૨. કહેવત. ગાયને દોહવી તેનું પ્રયોજન કૂતરીને પિવડાવવું એ નથી. ઘરના છોકરા દૂધ માટે ટળવળે ને ગાયનું દૂધ પાળેલી કૂતરીને અપાય તો તે નિરર્થક છે. એ કરતાં ગાય ન રાખવી સારી.

૩. તકરારનો નિવેડો લાવવા નીમેલા પંચના માણસો.

સંચિત,[૧] ક્રિયમાણ[૨] ને પ્રારબ્ધ[૩] તે પણ જાણવું, તે નીમ[૪] ધર્યાં તે દિવસથી સંચિત જે પૂર્વે કર્યાં પાપ તે બળી જાય, ને ક્રિયમાણ કરવું નહીં,[૫] ને પ્રારબ્ધ ભોગવવું પડે તેમાં મૂંઝાવું નહીં, ને જો તે પ્રારબ્ધ ન ભોગવાવે તો દેહ છૂટી જાય. કેમ જે, પ્રારબ્ધે કરીને તો દેહ બંધાણું છે, માટે ભોગવવાં. તે શૂળીનું કષ્ટ કાંટે ઉગારે. પછી સાધુ સર્વે તથા હરિભક્ત સર્વેએ કહ્યું જે, ‘ઓહો ! બહુ વાતું થાય છે, આ પ્રમાણે રહે તો કાંઈ દુઃખ જ આવે નહીં.’ પછી સ્વામી કહે જે, ‘હું એકે ધારતો નથી. આફૂરી માંહેથી કે’વાય છે.’ ત્યારે સાધુ કહે : ‘ભગવાન પ્રવેશ કરીને બોલાવે છે.’ તો કે, ‘હા, એમ જ.’ તે જુઓને, એમ થાય છે તેમાંથી મોટા હરિજનનો, મોટા સાધુનો, આચાર્યનો ને મહારાજનો પણ અવગુણ આવે. પછી તેમાંથી મોડોવેલો મરવા ટાણે સાધુ પણ વિમુખ થઈ જાય. માટે તેમ ન જ કરવું. (૭૯)

---

૧. જીવ અનાદિ છે, તેમ તેનું ચોર્યાસી લાખ યોનિમાં ભટકવું પણ અનાદિ છે. જુદા જુદા દેહમાં જીવે અનેક કર્મ કર્યાં છે, તે પાપ-પુણ્યનો સંચિત જથ્થો તે સંચિત કર્મ. આ જૂનો જથ્થો જીવ સાથે એકરસ થઈને રહે છે, તેને વાસના - કારણ શરીર કહેવાય છે. તેમાંથી મનુષ્ય શરીર (વિપાકોન્મુખ દેહ) બંધાય છે.

૨. હાલ વર્તમાનકાળે જે કર્મ કરીએ તેને ક્રિયમાણ કહે છે. ભગવાનના ભક્તને ક્રિયમાણ હોવા છતાં શુભ ક્રિયાને લીધે તેના પાશ નથી લાગતા. સંચિત તો બળી જ ગયાં છે. પ્રારબ્ધનું સુખ-દુઃખ ભગવાનની ઈચ્છાને અવલંબે છે. છતાં કુસંગ કરે તો તેનું સંચિત કર્મ બંધાવા લાગે છે ને ફરી માયામાં લપટાય છે. જન્મ-મરણ ઊભું થાય છે.

પૂર્ણ પુરુષોત્તમ નારાયણ, અક્ષરબ્રહ્મ કે મુક્ત – ત્રણેને કર્મબંધન નડતું નથી. દેહ ધરવામાં કાળ, કર્મ કે માયાને તેઓ આધીન થતા નથી. સ્વતંત્ર છે ને જે જન્મ-મરણ જેવું દેખાય છે તે નટની માયા જેવું છે.

૩. મનુષ્ય યોનિમાં પ્રારબ્ધ પ્રમાણે દેહની સ્થિતિ-રીતિ હોય છે. ભગવાનનો ભક્ત થાય અને કદાચ આ ને આ દેહે મુક્ત થઈ જાય તોપણ દેહ પ્રારબ્ધનો બન્યો હોવાથી સુખ-દુઃખ ભોગવવું પડે છે. અન્ય મનુષ્ય કરતાં ભક્તને એટલું વિશેષ છે કે ભગવાન તેના પ્રારબ્ધનું નિયંત્રણ કરે છે. એટલે ભગવાનની ઈચ્છા એ જ ભક્તનું પ્રારબ્ધ બની રહે છે.

૪. નિયમ.

૫. વર્તમાન ધરાવ્યાં પછી નિયમ લોપવા નહીં. બાકી નિત્ય, નૈમિત્તિક કર્મ તો કરવાનું રહે છે.

વળી આત્મનિષ્ઠ થાવું, તે કાંઈ જોઈએ જ નહીં. એ મારગમાં દુઃખ ન મળે. તે ઉપર ગુજરાતના પાણાનું કહ્યું. માટે એ મારગ જ નિર્વિઘ્ન છે, તે પાર પડે છે. (૮૦)

ભગવાન ભજવામાં વિઘ્ન કરનારાની વિક્તિ જે, એક તો લોક, બીજાં સગાં, બાયડી, છોકરાં, માબાપ, રૂપિયા ને દેહ એ સર્વે છે. તે જો બળિયો મુમુક્ષુ હોય તો ન ગણે, પણ આ અંતઃકરણ ઇન્દ્રિયો રૂપે જે માયા છે તે બહુ કઠણ છે, તે અનંત ભાતે કરીને ફેર પડાવી નાખે. માટે તેને ન માનીને તેનો નિષેધ કરે ને આત્મનિષ્ઠ થાય ત્યારે સુખે ભજન કરવા દે છે, નીકર તો વાસના રહી જાય તે સો વરસે કે હજાર વરસે બાયડી જોઈએ. તે ઉપર સૌભરિ આદિકનાં દૃષ્ટાંત દીધાં. તે વાસના હોય તો ભગવાન તેડી તો જાય પણ અહિલાવ્રત ખંડમાં[1] મૂકે છે. તે ઉપર લવાનું કહ્યું જે, મહારાજ તેડવા આવ્યા ત્યારે કહ્યું જે, 'હમણાં તો મેં કરકું કર્યું છે તે નહીં આવું' એમ થાય છે, એ જાત જ એવી છે, તેનો કોઈ પ્રકારે વિશ્વાસ કરવો નહીં. કેમ જે, 'મસાણના લાડવામાં એલચીનો ગંધ હોય જ નહીં',[2] એ તો સ્થાન જ એવાં છે.

'રહો તો રાજા રસોઈ કરું, જમતા જાઓ જોગીરાજજી,
ખીર નીપજાવું ક્ષણ એકમાં.'

એણે એમ વિચાર્યું જે, 'ખીર ખવરાવું તે હજાર બાયડી હૈયામાં ભરાઈ જાય.' એનો એવો ઠરાવ ને ઓલ્યાને એમ જે,

'આહાર કારણે ઊભો રહે, કરી એકની આશજી;
તે જોગી નહીં ભોગી જાણવો, અંતે થાશે વિનાશજી.'

માટે એનું કોઈ વાતે ન માનવું. એ વાતનો કતોહળ તો પ્રકૃતિપુરુષ સુધી છે ને બદરિકાશ્રમ ને શ્વેતદ્વીપ એ બેમાં નહીં; ને બાકી વૈકુંઠલોકમાં કામ, ક્રોધ છે એમ કહેવાય ને ન પણ કહેવાય. ક્રોધે રાધિકાજી પડી ગયાં. ને આપણા અંતર સામું જુઓ તો પંચવિષયના જ સંકલ્પ હશે, તે તો જ્યારે મુક્તાનંદ

---

૧. માત્ર વાયુ ભક્ષણનું વ્રત જ્યાં છે તે ખંડ; પૃથ્વીથી જુદો લોક.

૨. માણસ મરી જાય ત્યારે તેની નનામી નીકળે છે. પાછળ એક ડાઘુ ટોપલો લઈ મોતિયા લાડુ કૂતરાઓને ખવડાવતો જાય છે. આ લાડુ કૂતરાને ખવડાવવાના હોઈ તેમાં એલચી-બદામ હોય નહીં.

સ્વામી, ગોપાળાનંદ સ્વામી, કૃપાનંદ સ્વામી ને સ્વરૂપાનંદ સ્વામી એ ચાર સાધુ ભેળા રાત્રિપ્રલય સુધી રહીએ ત્યારે સત્સંગી થવાય. (૮૧)

વળી, જ્ઞાનના શબ્દ પાડવા. કેમ જે, શબ્દે કરીને તો દેહ બંધાય છે, તે 'કાટવી' એમ કહે, ત્યાં ઓલ્યું બકરું બોલે એમ થાય. ને ગાયનો વાઘ કરી દે એવા માણસ હોય. તે ઉપર વાત કરી જે, ચાર ચોરે શણગારેલી ગાય દીઠી. તે લઈ લેવા ધાર્યું. પછી ઓલ્યા બ્રાહ્મણને કહે : 'તુને તો એણે બાપ મર્યા કેડે વાઘ કીધો.' ત્યારે બ્રાહ્મણ કહે, 'આ તો ગાય છે ને શું ?' પછી આઘે જતાં વળી બીજાએ કહ્યું જે, 'અરે આ વાઘ લઈને ક્યાં જાય છે ?' ત્યારે તેને ભ્રાંતિ પડી. પછી ત્યાંથી આઘે જતાં ત્રીજાએ પણ એમ કહ્યું, ત્યારે તો ઘણી જ ભ્રાંતિ પડી ને છેટે છેટે ચાલવા લાગ્યો. પછી આઘે જતાં ચોથાએ કહ્યું, ત્યારે કહે : 'હા ભાઈ, સૌ કહે છે તે એ વાઘ જ હશે. પછી મૂકી દીધી.' એમ આપણામાં કોઈક કહેશે જે, 'તમારું આમ વાંકું બોલે છે.' તે જ્યાં મહિનો એમ કહે ત્યાં ખરું મનાઈ જાય. માટે શબ્દ તો આકાશનો ભાગ છે, તે આકાશમાં લીન થઈ જાય છે એમ જાણવું ને આત્મનિષ્ઠ થાવું, પછી તેને લાગે જ નહીં. એમ ડાહ્યા માણસને વિવેક જોઈએ ને આપણને કો'ક સનકાદિક જેવા કહે તો શું કાંઈ સનકાદિક જેવા થઈ ગયા ? ને કો'ક લંબકર્ણ[1] જેવા કહે તો શું તેવા થઈ ગયા ? એમાં શું ? એ તો જીવનો સ્વભાવ તે ગમે તેમ કહે. જો એમ જ મનાશે તો જોગીના લિંગનો ભંગ[2] કેમ કહેવાશે ? માટે આ ત્રણ દેહથી નોખું વરતવું ને જીવમાં ભજન કરવું, તેથી કારણ દેહ બળે છે. ને આ તો કારખાનાં પણ ઊભાં છે, વહેવાર, બીજા-ત્રીજા બધા ઊભા છે તે ગૌણપણે રાખવા ને મુખ્યપણે તો જ્ઞાન રાખવું. (૮૨)

ભગવાન રાખવામાં બે દુઃખ છે જે, ખાવા ન મળે ને માર પડે, તે તો અમારી વારીમાં હતું. ને હવે અવિદ્યા હતી તે તો નાશ થઈ ગઈ છે, ને મારતા તે પગે લાગે છે ને કેટલાક કુળે સહિત નાશ થઈ ગયા. હવે તો ક્યાંઈ જાયગા નથી એટલે સત્સંગમાં અવિદ્યા આવી છે. તે માંહોમાંહી વેર કરે છે, ને મળે તે પણ ગરાસિયાની પેઠે મળે છે. ને કોઠારી તથા ભંડારી એ બે સાથે વેર તે કાંઈ સાધુનો મારગ નહીં. સાધુનો મારગ તો **ક્ષમાશીલા, ધૈર્યશીલા**

૧. લાંબા કાન જેને છે તે, ગધેડો.

૨. વાસના લિંગ - કારણ દેહનો નાશ.

બોધને નિપુણાઃ । એ સર્વે છે. ને **આકુતિ-ચિતિ-ચાપલ્યરહિતા નિષ્પરિગ્રહાઃ ।**[1] એ છે, માટે મોક્ષને માર્ગે ચાલ્યા છીએ તે **શ્રેયાંસિ બહુવિઘ્નાનિ ।** તે સો સો વાતું સાચવીને ભગવાન ભજવા.

શીરાપૂરી ખાય બને રહે પઢિયે,
આવત માંહોમાંહી કે લઠા લઢિયે.

એમ ન કરવું. (૮૩)

મોટા સાધુનો સિદ્ધાંત એ છે જે, ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય સહિત એક રહેણીએ મરવું પણ **ક્ષણે રુષ્ટા ક્ષણે તુષ્ટા, રુષ્ટા તુષ્ટા ક્ષણે ક્ષણે** એમ ન કરવું. જુઓ, પૂરું કોઈનું થયું છે ? સૌને ચેલા બરોબર નથી થયા, લૂગડાં બરોબર નથી થયાં, ધાબળી, ખાવું, હવેલી, ગાડી, ઘોડું એ કોઈને પૂરાં નથી થયાં. ને ત્રિલોકમાં કોઈને સવારના પહોરમાં ભગવાન ભજવા કે કથા કરવી એમ ન મળે ને બીજું સર્વે કરે પણ કથા ન કરે, ને રૂપિયા, હવેલી, વિવાહ, ખાવું, મજૂરી એમાં સવારમાંથી મંડે છે. અને આ તો અમે જેમ ફિરંગી કવાયત કરે છે તેમ કરીએ છીએ ને કેટલાંક કામ મરડીને આ કરીએ છીએ, નીકર થાય તેવું ક્યાં છે ? જે ઘડીએ થઈ રહે છે તે ઘડીએ માણસ મંડી પડે છે. આ તો વૃત્તિને રોકીને કરીએ છીએ, કરવાનું તો એ જ છે ને એ કર્યે જીવ વૃદ્ધિ પામતો જાય છે. (૮૪)

નિર્મળ અંતઃકરણ કરીને એમ જોવું જે, જે જે વાત થાય છે તે તે આ સાધુથી થાય છે. તે આ સત્સંગ ઓળખાણો ને ભગવાન તથા સાધુ ઓળખાણા એ જ મોક્ષનું દ્વાર કહ્યું છે. **પ્રસંગમજરં પાશમ્** એ શ્લોક બોલીને કહ્યું જે, 'દ્વાર વિના ભીંતમાં માથું ભરાવો જોઈએ, જવાય નહીં. માટે તેવા સાધુ સાથે જીવ જોડવો ને યોગ વિના ભેળા ન થવાય, ને યોગવાળો ભગવાનને અખંડ ધારે પણ જો આવો યોગ હોય તો તો ઠીક; ને તે ન હોય ત્યારે સાંખ્યનું કામ પડે

---

૧. **આકુતિ-ચિતિ-ચાપલ્યરહિતા નિષ્પરિગ્રહાઃ ।**
બોધને નિપુણા આત્મનિષ્ઠાઃ સર્વોપકારિણઃ ॥ (સત્સંગિજીવન : ૧/૩૨/૨૮)
શ્રીહરિ ભક્તિમાતાને કહે છે : "હે સતિ ! મુમુક્ષુઓએ કેવા સંતને સેવવા જોઈએ ? કે જેઓ કર્મેન્દ્રિયો અને જ્ઞાનેન્દ્રિયોની ચપળતાએ રહિત અર્થાત્ વિષય-વાસનાએ વિરહિત આત્મહિતમાં વિરોધી પરિગ્રહે રહિત, તત્વબોધ આપવામાં પ્રવીણ, આત્મામાં જ એક નિષ્ઠાવાળા (આત્મારામ), સર્વેજનોનો આ લોક-પરલોકમાં ઉપકાર કરવાના સ્વભાવવાળા હોય."

છે, ને પ્રકૃતિ સુધી તેના રૂપને જાણી મૂકે ત્યારે નિર્વિઘ્ન રહેવાય;' તે ઉપર યોગ ને સાંખ્યનું વચનામૃત વંચાવ્યું ને કહ્યું જે, 'તે સારુ એ શીખી રાખવું.' ત્યારે કો'કે પૂછ્યું જે, 'એવા શબ્દ પડે છે પણ રહેતું કેમ નથી ?' એટલે સ્વામી કહે : 'અનંત કાળ થયાં ગોટા ને ગોટા વાળ્યા છે ને હમણાં પણ ઘણુંખરું એ જ થાય છે, અને આ તો એક આનો, પા આનો, કો'કે કર્યું છે, તે ધીરે ધીરે બહુ શબ્દ થાશે. **સર્વત્ર જન્તોર્વ્યસનાવગત્યા ॥**[1] સર્વે જોવું જે, કેટલાકને દાણા નથી મળતા ને ભગંદર, જળંધર, કઠોદર એવા અનંત રોગ થાય છે ને વણથળીના બળદનું, મારવાડના ઊંટનું ને પિશોરીના[2] ગધેડાનું એ સર્વેનાં દુઃખ જોવાં; ને ઢોરને ચાર મહિના ચાંદ્રાયણ[3] ઉનાળામાં થાય છે. એવાં જન્મમરણ, ગર્ભવાસ, ચોરાસી, જમપુરી એવાં હજારો દુઃખ છે તે **જન્મ-મૃત્યુજરાવ્યાધિદુઃખદોષાનુદર્શનમ્ ॥** એમ જોઈને વિચારવું જે, હમણાં સારું દેહ છે, માટે થોડામાં કામ કાઢી લેવું.' (૮૫)

સાંખ્યવાળા રામદાસજી તે પોતે સુખિયા રહેતા ને આગલ્યાને વાતે કરીને સુખિયા રાખતા; ને બીજા તો જેમ લોક માંહોમાંહી વઢે એમ આંહીં માંહોમાંહી કજિયા કરે છે. તે પોતે લઘુશંકા[4] જેવા પણ ન હોય ને જેમ

---

૧. ઋષભદેવ ભગવાન પુત્રોને કહે છે : 'હે પુત્રો ! હંસ સમાન વિવેકવાળા ગુરુ વિષે તથા પરમાત્મા વિષે તેમની અનુવૃત્તિ પાળવા રૂપ ભક્તિ વડે, તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરી, સુખ-દુઃખાદિ દ્વન્દ્વોને સહન કરવાથી, 'આ લોક - સ્વર્ગલોક બધે જ જીવને દુઃખ છે' એવું જાણવાથી, તત્ત્વની જિજ્ઞાસાથી, તપથી, કામ્ય કર્મ તજવાથી, મારી કથા કરવાથી... સર્વ બંધનના કારણરૂપ અહંકારથી મુક્ત થઈ પરમપદને પામવું.'
(શ્રીમદ્ભાગવત : ૫/૫/૧૦)

૨. પેશાવરના.

૩. ચંદ્રની વધતી કળા મુજબ એક એક કોળિયો વધારતા પૂનમે પંદર કોળિયા થાય, પછી વદ પક્ષમાં એક એક ઊતરતા અમાસે નિર્જળા ઉપવાસ થાય. આ યવમધ્ય ચાંદ્રાયણ કહેવાય. બીજું પિપિલિકા ચાંદ્રાયણ છે. તે વદ પક્ષની અમાસે ૧૫-૧૪-૧૩ એ ઊતરતા વદ ચૌદશનો એક કોળિયો, અમાસે ઉપવાસ ને ફરી ચઢતા સુદ પક્ષે પડવાનો એક પછી બે એમ પંદર સુધી કોળિયા લેવાય છે. દિવસમાં એક જ વાર બપોરે આઠ કોળિયા લેવાય તેને યતિ ચાંદ્રાયન કહે છે. સવાર-સાંજ બે વાર ચાર-ચાર લેવાય તેને શિશુ ચાંદ્રાયણ કહે છે. અને રોજ ફક્ત ત્રણ જ કોળિયા લેવાય તેને ઋષિ ચાંદ્રાયણ કહે છે. (વિશેષ માટે જુઓ સત્સંગિજીવન : ૫/૪૭)

૪. પેશાબ.

કૂતરાને હડકારીને કાઢી મૂકીએ એવા હોય, પણ એમ કરે. તે માટે એમ ન કરવું, નીકર ભૂંડું થઈ જાશે. (૮૬)

કથામાં સભા ટાણે કેટલાક રહેતા નથી ને બબે આસન રાખે છે તે શું જાણતા હશે ? આવા કહેનારા નહીં મળે. તે ગોપાળાનંદ સ્વામી હતા ત્યારે પણ એની મંડળીના સાધુ પણ કોઈ ન રહેતા; ને બીજા બેઠા હોય, એમ છે. તે જ્યાં સુધી ત્રણ પેઢી હોય ત્યાં સુધી ખરેખરું રહે તે થઈ રહ્યું. હવે ત્રણ થઈ ત્યાં તો માણસ મંડી પડ્યું છે; પણ સાધુતા રાખવી એમ ન કર્યું. ને મોટા સાધુ છે ત્યાં સુધી ઠીક છે ને પછી તો ગૃહસ્થને બાયડી, છોકરો, રૂપિયા ને ખાવું ને ત્યાગીને દેહ, ચેલો ને ખાવું એ ત્રણ. ને બેનો તો જોગ જ નથી એમાં શું !

તુલસી સો નર ચતુર હે, રામચરન લેલીન,
પરધન પરમન હરનકું, વેશ્યા બોત પ્રવીન.

સુખ તો ભગવાનની મૂર્તિ, આજ્ઞા ને એકાંતિક સાધુ એમાં છે.

સંસારમાં સરસો રહે, મન મારે પાસ;
સંસાર જેને લોપે નહીં, તે જાણ્ય હરિનો દાસ.

એ ખોટું છે. એ તો **અનેકચિત્તવિભ્રાંતા** એમ થયું. બે ઘોડે એક જણથી ન બેસાય.

ચિત્તકી વૃત્તિ એક હે, ભાવે તહાં લગાઓ;
ચાહે તો હરિકી ભક્તિ કરો, ચાહે તો વિષય કમાઓ.

બે બે વાત ન બને જે, ‘લોટ ખાવો ને હસવું’, એમ છે. ને ઓલ્યા કાઠીવાળું ન કરવું જે, ‘આસે તાળો બગડતો ને ઓસેં તાળો બગડતો’ એમ નહીં; ઓલ્યું તો બગડેલું જ છે. મંદિરમાં મોટા સાધુ પાસે શાંતિ રહે તેવી ઘરે પણ ન રહે એમ સૌને છે, પણ ઉનાળામાં ટાઢું હોય કે ચોમાસામાં હોય એ કહો ? ને હવે આપણે સૌ ભેળા થયા છીએ તે મનમાં એમ છે જે, કસર ટાળીને ભગવાનનાં ચરણારવિંદમાં જોડાવું છે. તે જેવો વેપારમાં, વાડીમાં, ખેતીમાં આગ્રહ છે તેવો કરશું ત્યારે મહારાજ પાસે જવાશે અને ખેતીવાડીમાં બંધન થાય. એમાં કાંઈ માલ નથી. ત્યારે શું ન કરવું ? કરવું, પણ દેહનો વહેવાર ચાલે તેટલું કરવું, પહોર રાતે, દોઢ પહોર રાતે, અડધી રાતે, પાછલી રાતે ઊઠી ઊઠીને જ્યારે વિચારશું ને ભગવાનને ધારશું ત્યારે સાધુ થવાશે. પછી ભગવાન પાસે જવાશે. વારાવાળો, ભણવાવાળો ને રોટલાવાળો જાગે છે તેમ જાગવું. (૮૭)

નિશ્ચય છે પણ ઋષભદેવ નરકમાં[૧] પડ્યા રહ્યા એવાં ચરિત્ર કરે તો સંશય થાય. માટે યોગ્ય-અયોગ્ય ચરિત્રમાં ઉદ્ધવજીની પેઠે સંશય ન થાય ત્યારે ઠીક, તે તો **કામાદિભિર્વિહીના યે સાત્વતાઃ ક્ષીણવાસનાઃ ।** તે માટે સાત્ત્વિક સેવવા, જે વાત જ્ઞાને કરીને થાય તે ઠીક, કેમ જે, ગીતામાં જ્ઞાનીને જ આત્મા કહ્યો છે. મોટાનું જોઈને કોઈ કાંઈ વાદ કરશો મા ને કહે તેમ કરજો. જેમ અગ્નિ જળે ઓલાય ને વીજળીનો અગ્નિ ને વડવાનલ અગ્નિ તે જળમાં રહ્યા થકા પણ ન ઓલાય. તે કૃપાનંદ સ્વામીએ વાત કરી જે, 'જળકૂકડી પાણીમાં રહે તોપણ પાંખ ન ભીંજાય, ને બીજાં જનાવરને પાણી પાંખમાં ભરાઈ જાય ને ઊડી શકે નહીં, ને જળકાતરણી માછલું જાળમાં આવે નહીં ને સામું બીજાને જાળ કાપીને કાઢતું જાય; એમ કૃપાનંદ સ્વામી જેવાને થાય.' (૮૮)

ઓહો ! એક 'સમર્થ થકા જરણા કરવી' એ બહુ મોટી વાત છે, કેમ જે, કાંઈ ન હોય ને તેને કહે તો તો ઠીક પણ સર્વે વાત હોય ને કહેશે જે, 'તમને કાંઈ આવડતું નથી', એ તો ભગવાન ને એના સાધુથી જ જરણા થાય પણ બીજાથી ન થાય. માટે આપણને કાંઈ નથી આવડતું એમ કહે તોપણ શું ? ને સર્વ વાત તમમાં જ છે, એમ કહે તોપણ શું ? આમ કહ્યે જાતું નહીં રહે ને આમ કહ્યે આવી નહીં જાય. મરને થોડું કરવું પણ હુંહાટો ન કરવો. અને ઝાઝું કરે તો મહિનો ધારણાં-પારણાં કરે, પછી જ્યારે જ્ઞાનવોણું[૨] ખાવા માંડે ત્યારે ત્રણ્ય ત્રણ્ય ટાણાં ખાય, એ વાતમાં માલ નહીં, બારે માસ એમ ને એમ જમવું, નીકર એક કોળિયો ઓછું જમવું તે સત્ત્વગુણી તપ છે, ને એક મહિનો ઓલ્યું કરે તેમાં પારણાને દી ધરાઈ રહ્યા પછી આઠ કોળિયા વધુ ભરવા એ તમોગુણી તપ છે. માટે **અતિ સર્વત્ર વર્જયેત્ ।** તે અતિ ઊંઘવું નહીં, અતિ ખાવું નહીં, અતિ ભક્તિ કરવી નહીં, સર્વે સાધારણ જ્ઞાને કરીને કરવું તો ઝાઝું માને છે. ત્રણ જણ જળમાં બેસી રહેતા તે લોહી નીકળતું, તેને પણ મહારાજ કહેતા જે, 'ઘોડો બેસવા મળે તે સારુ કાઢો છો ?'[૩] એમ મહારાજ

---

૧. પોતાનાં મળ-મૂત્રમાં.

૨. સમજણ વગરનું.

૩. નાજો જોગિયો વગેરે શિયાળામાં ઠંડા પાણીમાં બેસી તપ કરતા. જેથી લોહી નીકળે એટલે ચલાય નહીં, તેથી ઘોડો બેસવા માંગે. આમ, ઘોડા સારુ યુક્તિ-પ્રયુક્તિ કરતા.

વઢતા. માટે હુંહાટો મહારાજને નથી ગમતો, એમ કહ્યું. (૮૯)

બીજું એ જે, સારા સાથે જીવ બાંધવો. કેમ જે, કહેનારા કોઈ ન મળે ત્યારે એ કરવું ને સુખિયા રહેવું. ને પોતાની ખોટ કહેવી ને જે ન સૂઝતી હોય તેઓને કહેવું જે, 'હુંમાં જે જે વાતની ખોટ હોય તે દયા કરીને તમે કહેજો.' એમ રોજ કહેવું, કાં આઠ દિવસે, કાં પંદર દિવસે, કાં મહિને તો જરૂર કહેવું; કાં જે, મહિને તો જરૂર કોઈક ભેગ થઈ જાય. તે ઉપર નામાના વચનામૃતનું[1] કહ્યું જે, મહિને ન ચૂકવે તો ભેળું થઈ જાય. આમ ભગવાનને ગમે છે, તે ગમતું તમને કહ્યું. (૯૦)

સાધારણ ભક્તનું તો ઠીક છે ને જેને ઉત્તમ થાવું હોય તેને કોઈ પદાર્થમાં જીવ બંધાવા દેવો નહીં ને હેત ન રાખવું, તો નિર્વિઘ્ન ભગવાનના ધામમાં પહોંચાય. અને આ સભા તો અક્ષરધામની છે અને ગોલોક, વૈકુંઠના મુક્ત કસર ટાળવા આંહીં આવે છે. માટે આ તો પુરુષોત્તમ પ્રગટ્યા છે ને તેના સાધુ છે, ત્યાં ખબડદાર થઈને મંડવું; કેમ જે, તે વાત પછી નહીં મળે. (૯૧)

મહારાજ કહેતા જે, ઇન્દ્રે બ્રાહ્મણ માર્યો તે વાંસે ચાર બ્રહ્મહત્યા વળગી, પછી નારદજીને પૂછ્યું. ત્યારે કહે, 'તારા ભાઈ વામનજીને તું ભગવાન જાણીને ભજ્ય તો છૂટીશ.' પછી ભજ્યા એટલે છૂટી. એમ આ સ્થૂળ દેહનો નાશ થાય છે પણ સૂક્ષ્મ ને કારણ એ બે તો બ્રહ્મહત્યા વળગી છે, તે સાધુને પૂછીને તથા આત્મવિચાર શીખીને મનન કરે તો નાશ થઈ જાય છે. નીકર જ્યાં જાય ત્યાં ભેળી રહે છે અને આ મહારાજનો અવતાર તો મૂળ અજ્ઞાનનો નાશ કરીને બ્રહ્મરૂપ કરવા થયો છે ને બીજે તો બધું ડોળી નાખ્યું છે. (૯૨)

એકોતેર ચોકડી રાજ કરીને એક ઇન્દ્ર પડે, એવા ચૌદ ઇન્દ્ર પડે ત્યારે એક દિવસ વૈરાટ બ્રહ્માનો થયો, તેમાં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ ને શિવ એ ત્રણ નાશ થાય. માટે એક અક્ષરધામના ધામી જે પુરુષોત્તમ ભગવાન મળ્યા છે તેનું માહાત્મ્ય સમજીને, તેનો જ બ્રહ્મરૂપે કરીને આશરો કરવો ને ત્યાં પૂગવાની રુચિ રાખવી ને એના સાધુને વિષે જીવ બાંધવો. જુઓને, બીજાએ રાસ કર્યો ને આવા સાધુએ તોડાવ્યો, ત્યારે એથી અધિક તો સાધુમાં સામર્થી છે, ત્યારે પુરુષોત્તમની તો વાત જ શી ! આ સિદ્ધાંત વાર્તા કહી છે. તે જો નહીં

૧. વચનામૃત ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણ ૩૮.

સમજાય તો ખોટ રહી જાશે ને વાંસેથી પસ્તાવો થાશે. (૯૩)

સ્ત્રીનો સંગ કરવો ને કામ ઓછો થાશે ? વધશે. ખાશું ને સ્વાદ ઓછો થાશે ? વધશે. ને હથિયાર બાંધશું ને ક્રોધ ઓછો થાશે ? વધશે. તે માટે એનો જોગ ન રાખે તો રહેવાશે, ને શેરડી ઊભી હોય તે જાણીએ થોર ઊભો છે ત્યારે રહેવાય, નીકર મન તો ચાહે તેમ કરાવે. 'કડે[1] મન મંકોડી થીયે કડે કેસરી સિંહ,' એમ એકલે ઉપરથી રાખ્યે શું થયું ! એ તો બૂડઠૂંઠા[2] અંતરમાંથી પણ કાઢવાં. તે ઉપર બોલ્યા જે, **'જેમ ઉપરથી મોડતાં વૃક્ષ,[3] લાગે પત્ર તેનાં બીજાં લક્ષ.'** (૯૪)

મોરે તો જેમ તીરમાંથી બાણ નીસરે એમ સાધુએ દાખડા કર્યા છે, હવે કાંઈ કરવું નથી; ને હવે તો એનું ફળ દેવું છે ને વૈરાગ્ય, ધર્મ, આત્મનિષ્ઠા ને ઉપાસના સર્વે જેમ છે તેમ કહેવું છે ને જ્ઞાન આપવું છે, કેમ જે, દેહ ન રહે તો પછી તો શું થાય ! ને આ કઠોદર થયું હતું તથા સંવત ૧૯૧૯માં મંદવાડ પણ આવ્યો હતો એ ત્રણે વાર દેહ રહે એવું નહોતું, ને સંવત ૧૮૯૬ની સાલમાં કઠોદર થયું હતું તે દિવસનું આવરદા તો છે નહીં. ચિરંજીવી જેવું થયું છે. માટે જેમ મહારાજે છેલ્લી વાર આઠ મહિના રાખીને જ્ઞાન આપ્યું, એમ અમારે બાર મહિના રાખીને કથા કરાવવી છે, તે અચિંત્યાનંદ બ્રહ્મચારીવાળા ગ્રંથની[4] કરાવીને ઓણ જ્ઞાન આપવું છે. (૯૫)

મંદિરમાં બીજાં માણસ ભલે હોય પણ એક માણસને ઉદ્વેગ કરે ને ધન, સ્ત્રીનો પ્રસંગ રાખે તેને તો ન જાય તોપણ કાઢી મૂકવો, અને મહારાજને એક રહેણીએ રહીને જે મરે તે બહુ ગમે; કેમ જે, ભાવ ફરી જાય. માટે સાધુને વિષેથી ને ભગવાનને વિષેથી તે ભાવ ફરવા ન દેવો, મરને થોડું કરવું. (૯૬)

---

૧. ક્યારેક.

૨. ખેતરમાં બોરડીને ખેડૂત કોદાળીથી ખોદી કાઢે છે. છતાં જો ઊંડે મૂળ રહી જાય તો હળ ચલાવતાં તે ભરાઈ જાય ને બળદને આંચકો લાગે, ક્યારેક વધુ પડતાં બળ કરતાં બળદને કાંધ આવી જાય અને દુઃખી થાય. આ મૂળિયાંને ખેડૂતો 'બૂડઠૂંઠા' કહે છે.

૩. વૃક્ષ ઉપરની ડાળીઓ કાપી નાખવામાં આવે તો બીજી અનેક ડાળીઓ તેને ફૂટે છે ને લાખો પાંદડાં આવે છે.

૪. શ્રીહરિલીલાકલ્પતરુ.

'આત્મારૂપ થાવું, તેમાં ઉત્તમ ભોગને વિષે રાગ છે એ પણ વિઘ્ન છે, વૈરાગ્ય, ધર્મ, માહાત્મ્યે સહિત ભક્તિ ને આત્મનિષ્ઠા એ સમજ્યે જ છૂટકો છે અને મહારાજ કહે, 'નાહી-ધોઈને પૂજા કરવી પણ મળમૂત્ર ભર્યા ન કરવી,' પણ આપણને એમ સમજાતું નથી.' તે ઉપર અમદાવાદનું બીજું વચનામૃત વંચાવ્યું ને કહ્યું જે, 'તે પ્રમાણે કરવું ને બધા વચનામૃતમાં કહેતા તો ગયા છે જે, સાધુ, પુરુષોત્તમ ને આત્મનિષ્ઠા જેમ સોય વાંસે દોરો સોંસરો ચાલ્યો આવે તેમ રહસ્ય કહેતા આવ્યા છે, તે પ્રમાણે સમજવું. ને ઉપરથી સ્વામિ-નારાયણ, સ્વામિનારાયણ ભજન કરવું, તે કંઠમાં કરવું, હૃદયમાં કરવું ને જીવમાં કરવું; જ્યાં થાય ત્યાં કરવું ને જોતે જોતે ભગવાન સામું જોઈ રહેવું, તે દેખાશે, જેમ ચકમક પાડે ત્યારે માંહી અગ્નિ છે તે ઓલ્યા સૂતરમાં આવે છે,'[1] એમ દૃષ્ટાંત દીધું. (૯૭)

અહો ! આ સાધુ સાથે સૌને હેત છે ને આપણને એનો જોગ છે ત્યાં ખોટ નથી ટળતી ત્યારે પછી તો ખાવું, ખાટલો ને ખાડો[2] એ ત્રણ વાત થાશે ને બીજી વાતું થાશે પણ આવી વાતું નહીં થાય; માટે પછી પસ્તાવો થાશે. ને સ્ત્રી-દ્રવ્યનો જોગ કરવો નહીં; કેમ જે, જોગ થયે ઠા રહેતો નથી. તે ઉપર ગોર ને જજમાનની દીકરીની વાત[3] કરી દેખાડી, ને ભટ્ટજીએ ઘોડી બેસવા

---

૧. પહેલાના વખતમાં અગ્નિ પેટાવવા ચકમક નામના બે પથ્થરને ઘસવામાં આવતા. તેમાંથી તણખા ઝરે. તે એકાદ તણખો રૂ કે સૂતરને લાગી જાય તો અગ્નિ ચેતી જતો.

૨. આહાર, નિદ્રા ને જાજરે જવું.

૩. એક ગોર યજમાનની દીકરીને તેને ઘેર મૂકવા જતો હતો. બાઈ પાસે છોકરું હતું. તેથી ઘરેણાંની પોટલી તેણે ગોરને ઉપાડવા આપી. રસ્તે ચાલતા ગોરની બુદ્ધિ ઘરેણાં પચાવી પાડવાની થઈ. તેથી નજીકને કૂવે બાઈને પાણી ભરવા મોકલી. બાઈ છોકરાને થાળામાં બેસાડી પાણી સિંચવા લાગી; તેવામાં ગોરે આવી પાછળથી ધક્કો માર્યો. બાઈ કૂવામાં પડી, પણ ત્યાં ઝાડના એક મૂળને વળગી રહી. તેથી ગોરનું ધાર્યું થયું નહીં. એટલે એક મોટો પથ્થર માથે નાખવા ધારી પથ્થર ઉપાડવા ગયો. તેવામાં નીચેથી એક સર્પ કરડ્યો. એથી ગોર મૃત્યુ પામ્યો. બાઈ કૂવામાંથી પોતાને કાઢવા માટે બૂમો નાખતી હતી. તેથી થાળામાં બેઠેલું બાળક કૂવા તરફ જાય, પણ પેલો સર્પ સામો ફૂંફાડો મારી તેને જવા દેતો નહોતો. તેવામાં કોઈ એક સવાર આવ્યો, તેણે તે બાઈને બહાર કાઢી અને ઘરેણાં સાથે તેને ઘેર પહોંચાડી.

આપી,[૧] તે બીજી બાઈએ કહ્યું જે, 'જુવાનને દીધી પણ ઘરડાને કોણ દે ?' પછી ભેળું ચાલવાના હરામના સમ ખાધા. (૯૮)

મયારામ ભટ્ટને હાટ માંડવું હતું,[૨] તેનું લેખું કરવા બેઠા ત્યાં તો સવાર થઈ ગયું. પછી તો જળ મૂક્યું જે, હજી હાટ માંડ્યું નથી ત્યાં જ નિદ્રા ગઈ તો માંડશું ત્યારે શું થાશે ? માટે એ તો દીર્ઘદર્શી એટલે વિચારીને એ મારગે ન જ ચાલ્યા. ને આપણે તો એકાંતમાં સ્ત્રી ભેળું રહેવું નહીં, ને એકલી સ્ત્રી હોય ત્યાં ઉઘરાણીએ ન જાવું, ને ભારો ન ચડાવવો,[૩] કેમ જે, એ સર્વમાં કલંક લાગે છે ને કાળાખરિયું આવે છે. તે ઉપર વચનામૃત જે, મુક્તાનંદ સ્વામી જેવો હોય ને તેને જોગ થાય તો ઊતરતા જેવો રહે કે ન રહે એમાં પણ સંશય છે. ત્યારે આપણો શો ભાર ?

જેહિ મારુત ગિરિ મેરુ ઉડાઈ, કહો તુળ કહા લેખા માંઈ,
હો મન હરનાં ત્રીય બનમેં નહીં ચરનાં.[૪]

એમ બોલ્યા. આ દેશકાળની વાત કરી તે વિચારીને પગ ભરજો. મોટા સાધુ હો ત્યાં તો એ કહે પછી આ વિચારજો; નીકર ઠા નહીં રહે. ને અમારે તો છેલ્લી વારે હવે દિવાળી સુધી સાધુને રાખીને વાતું જ કહેવી છે; પછી દેહ રહો કે ન રહો પણ ભગવાનના સ્વરૂપ સંબંધી જ્ઞાન આપીને સુખિયા કરવા છે. ત્યાગ કરે એ ત્યાગી કહેવાય ને જેણે પદાર્થ રાખ્યા તે મોટા મોટામાં પણ છિદ્ર ઉઘાડાં થયાં ને રૂપિયા નીકળ્યા. તે માટે ધર્મામૃત, શિક્ષાપત્રી ને નિષ્કામ-શુદ્ધિ એ ત્રણ ગ્રંથ પ્રમાણે રહેવું ને પાળવું. આ તો કોણ જાણે કેમ રહેવાણું છે, તે તો સારો જોગ છે ને વળી જે પદાર્થ જોઈએ તે પદાર્થ કોઠારેથી અપાવીએ છીએ તેણે કરીને રહે છે. માટે ત્યાગ પાળવો એ કાંઈ મીઠો નથી, કડવો છે. મહારાજ પાસે જાવું હોય તો વચનમાં રહેવું. તે એક સાધુએ

---

૧. મયારામ ભટ્ટ સંઘ કાઢીને ગઢડે જતા હતા. ત્યાં રસ્તામાં એક બાઈ થાકી ગઈ. ભટ્ટજીએ પોતાની ઘોડી તેને બેસવા આપી હતી.

૨. માણાવદરના મયારામ ભટ્ટ તથા ગોવિંદરામ એ બંને ભાઈની આ વાત છે.

૩. ગામડામાં સ્ત્રી ખેતરે એકલી ઘાસ લેવા જાય. એ ઘાસનો ભાર માથે મુકાવવા માટે રસ્તા પર જતા વટેમાર્ગુને બોલાવે. તેવા એકાંતમાં કલંક લાગવાનો ભય છે.

૪. પ્રલયકાળનો પવન ફૂંકાય ત્યારે મેરુ જેવો પર્વત પણ મૂળમાંથી ઊખડી ફેંકાઈ જાય. પછી તુળ-ઘાસ-પાંદડાં શા લેખામાં ? માટે હે મનરૂપી હરણ ! સ્ત્રીરૂપી વનમાં ચરવા જવું નહીં.

સ્વપ્નનો ઉપવાસ ન કર્યો, ત્યારે મહારાજે ઠોંટ મારીને કહ્યું જે, 'આ કર્યું તે તેં મારી જીભ ઉપર પગ દીધો ને આ તો તું મારો છો તેથી તને આમ કહું છું પણ બીજાને ન કહું.' પછી તાવ આવ્યો તે ત્રીસ ઉપવાસ થયા. અને એક જણે જાગરણ ન કર્યું, તે વળતે દિવસે સાંજે વીંછીએ ફટકાવ્યો તે રાત આખી જાગવું પડ્યું, એમ વચનનું છે. (૯૯)

મોલનું[1] બળ ત્યાં લગી જ્યાં લગી નથી ખવાણો ખડજમાં[2],
તેમ હરિજનનું બળ ત્યાં લગી જ્યાં લગી નથી આવ્યો વિમુખની વડજમાં[3].

એમ બોલ્યા ને દેશકાળ વિચારજો. આ લોકમાં પોતાનું સુધારતાં કોઈને આવડતું નથી ને જો કાળ પડે તો માણસ માણસને ને છોકરાંને કરડી ખાય, તે ઓગણોતેરામાં નજરે દીઠાં, તે માટે હવેલી કે રૂપિયા કાંઈએ કામ નથી આવતા. દાણા સંઘરવા તે આંતરવસુ[4] રાખવા, તે શિક્ષાપત્રીમાં પણ કહ્યું છે તે પ્રમાણે રહેવું તો મોક્ષમાં વિઘ્ન ન આવે, એમ ઉપાય કરવો; કેમ જે, રોટલા વગર દેહ રહે નહીં; એટલે ભગવાન ભજાય નહીં. (૧૦૦)

સંકલ્પ થાય છે તે માંહી રાગ છે તે થાય છે; ને જોયા છે તે આગળ આવીને નડે છે; ને કલકત્તું નથી જોયું તો સ્વપ્નમાં પણ નથી આવતું, ઝેર ખાધાના કે અફીણ પીધાના સંકલ્પ થાય છે ? ભટ્ટજીને કહે, હવેલી બાળ્યાના સંકલ્પ થાય છે ? માટે નિયમમાં રહીને ખાવું, જોવું ને મોટા સાધુને વિનય કરીને કહેવું, તો ધીરે ધીરે ટળશે. (૧૦૧)

આ સત્સંગમાંથી પડવાનો ઉપાય – મંદિરનો, આચાર્યનો, સાધુનો ને સત્સંગીનો – એ ચારનો જેને દ્રોહ તેનાં મૂળ કપાણાં જાણવાં. તે ઉપર ઘણી વાતું કરી. (૧૦૨)

જેમ સુતારનું મન બાવળિયે ને જેમ દૂબળા વાણિયાને અજમે હાથ, એમ ભગવાનને રાજી કરવા કરવું, ને હવે તો ક્રિયાને ગૌણ રાખવી ને ભગવાનને પ્રધાન રાખવા. ને કથાને ને ક્રિયાને વેર છે, માટે બેય ભેળું તો થાય જ નહીં; ને કરે તો વૃત્તિ સ્થિર રહે જ નહીં. (૧૦૩)

સંવત ૧૯૧૯ના આસો માસમાં સાંખડાવદરને પાદર વાત કરી જે, 'લોક, ભોગ, દેહ ને પક્ષ એ ચાર તો જીવનું ભૂંડું કરે ને મહારાજ, આચાર્ય,

---

૧. વાવેલું અનાજ.
૨. ફાલતુ ઘાસમાં.
૩. યોગમાં, સંબંધમાં.
૪. બે મોસમ વચ્ચે.

સાધુ ને સત્સંગી એ ચારનો તો ગુણ જ લેવો, એ તર્યાનો ઉપાય છે. ને જો દ્રોહ કરે તો જીવનો નાશ થઈ જાય છે.' (૧૦૪)

આ દેહમાંથી તો નવદ્વારે ગંધ ઊઠે છે, તે દેહ સારુ કેટલીક વાતું થાય છે ને બખેડો થાય છે, તે સારુ મહારાજના સિદ્ધાંત પ્રમાણે ચાલવું. તે ઉપર શ્લોક બોલ્યા જે, **નિજાત્માનં બ્રહ્મરૂપમ્** તથા **બ્રહ્મભૂતઃ પ્રસન્નાત્મા** તથા **પરિનિષ્ઠિતોઽપિ નૈર્ગુણ્યે** તથા **આત્મારામાશ્ચ મુનયો** એ આદિક ઘણા શ્લોક બોલ્યા ને પછી કહ્યું જે, તે માટે લોચો મૂકીને કેવળ આત્મારૂપ થાવું. (૧૦૫)

જુઓને ! કેટલાક છે તે એકે ક્રિયાનું નામ લેવું નહીં ને પાણી પણ ભરવું નહીં, ત્યારે એ શું ? શાળગ્રામને કારસો આવે[1] એ તે શું જાણતા હશે ? મુને તો એને જોઈને દાંત આવે છે જે, દૈવની માયા તો જુઓ ! શું ઘરે સૂઈ રહેતા હશે ? પણ તે અજ્ઞાન, ત્યારે શું ધ્યાન કરે છે ? ઊંઘ લે છે. આ અમને તો આમ જોઈએ ત્યાં ભગવાન દેખાય છે, એ પણ મૂકીને આવા સાધુની સેવા કરાવીએ છીએ. તે બેય કરવું છે પણ મૂરખને શું સમજાય ! (૧૦૬)

ઝાઝી આવરદા એ પણ બહુ ભૂંડું છે. તે મોરે તો હજાર વરસનો ખાટલો ને સો વરસનાં ડચકાં, આ તો ભગવાને અનુગ્રહ કર્યો છે તે થોડા કાળમાં મોટું કામ સાધી લેવું ને ભગવાનના ધામમાં પુગાય તેમ કરવું, જ્યાં અખાત્રીજના વા જોવા નહીં, પાંચમની વીજળી જોવી નહીં,[2] એક ભગવાનનું જ સુખ છે. (૧૦૭)

સંવત ૧૯૧૯ના આસો વદિ દશમે વાત કરી જે, 'સૌ સાંભળો વાત કરું. રઘુવીરજી મહારાજે છાવણી કરી એમ મેં તમને અઢી મહિના સુધી વાતું કરી, ને વરતાલ આવે છે એને તો મારો સાડા ત્રણ મહિના જોગ થાય. માટે હમણાં પણ અતિશે વાતું કરી છે. તે કોઈ મંદિરમાં રાખીને વાતું ન કરે, આ તો મેં કરી. મન શત્રુ છે, ઇન્દ્રિયું શત્રુ છે ને દેહ શત્રુ છે, જો ભગવાન ન

---

૧. શાલિગ્રામ એટલે ગંડકી નદીમાં ઘસાઈ લીસા થયેલા લંબગોળ પથ્થર. આ વિષ્ણુનું સ્વરૂપ કહેવાય છે. તેને પૂજાય પણ દુઃખ ન દેવાય. તેમ પોતાના દેહને શાલિગ્રામ માનનાર વ્યક્તિ તેને કારસો - દુઃખ પડે તેવું ન કરે.

૨. ખેડૂત વૈશાખ સુદ ત્રીજના વા જોઈને વરસ કેવું થશે તેનો નિરધાર કરે છે અને અષાઢ સુદ પાંચમની વીજળી જોઈ વરસાદ કેવો થશે તેનો નિરધાર કરે છે. સ્વામી કહે છે ભગવાનના ધામમાં પહોંચ્યા પછી આ જોવાનું રહ્યું નહીં.

ભજાય તો. તે માટે આ જે વાત કરી તે અંતરમાં રાખજો ને તે પ્રમાણે રહેજો. જુઓને ! આવો જોગ ક્યાંથી થાય ! હવે જોગ નહીં રહે, સાધુ મળવા કઠણ છે. માટે જોગ કરી લેજો, એ સિદ્ધાંત છે.' (૧૦૮)

'આ સૌને પર સ્થિતિ થઈ જાય એમ કરી દઉં, પણ ઘેલું થઈ જવાય એવું કામ છે, ઓલ્યા લુવાણાને થઈ ગયું તેમ. કેમ જે, પાત્ર નહીં તેણે કરીને એમ થયું.' એમ આશરે સાડા ત્રણસેં માણસની સભા હતી તેમાં કહ્યું. (૧૦૯)

આચાર્ય આદિક ચારનો અવગુણ આવે એ મોટું પાપ છે. બીજા તો અનેક સ્વભાવ હોય પણ એ પાપનું મૂળ છે. તે પાપને વિષે પુણ્યની બુદ્ધિ થાય ને સાધુને વિષે અસાધુની બુદ્ધિ થાય. પછી દ્રોહ થાય, પછી તેનો જીવ નાશ થાય, એવું એ છે. માટે વારંવાર કહેવાનું તાત્પર્ય શું છે ? તો એ વાત હૈયામાં રાખીને કોઈ દિવસ એ મારગે ચડવું નહીં ને એની સેવા થાય તો કરવી નીકર હાથ જોડવા પણ અવગુણ તો ન જ લેવો, એ અમારો સિદ્ધાંત હતો તે કહ્યો :

પિપા પાપ ન કીજિયે, તો ધર્મ કિયા સો વાર;
જો કિસિકા લિયા નહીં, તો દિયા વાર હજાર.

સાધુની, મંદિરની, આચાર્યની ને સત્સંગીની સેવા કરવી તો વૃદ્ધિ પમાય ને દ્રોહ થાય તો જીવનો નાશ થાય. તે સેવા તે શું ? તો **ભક્ત્યાનુવૃત્ત્યા,** અનુવૃત્તિ એ જ સેવા છે, માટે તે પ્રમાણે રહેવું. (૧૧૦)

એક ભગવાનની મૂર્તિમાં જ સુખ છે ને ક્યાંઈ મોક્ષ નથી, પણ આવા સાધુના સમાગમમાં મોક્ષ છે. બે સાધન તો થઈ રહ્યાં જે, પુરુષોત્તમ જાણ્યા ને સાધુ ઓળખાણા ને એક ઓલ્યા ચારનો ગુણ લેવો ને દ્રોહ ન થાય એ કરવું રહ્યું. (૧૧૧)

આજ્ઞા પળે એટલી વાસના બળે, ને આજ્ઞા ને ઉપાસના બે મુખ્ય જોઈએ. તે કૃપાનંદ સ્વામીનો એમ ઠરાવ જે, કોશ ઊની કરીને ગળામાં ઘાલે એ કેટલું દુઃખ થાય ? તોપણ આજ્ઞાભંગ ન કરવી. ને છાનું ખાતા હશે, પદાર્થ રાખતા હશે, પથારી ઝાઝી કરતા હશે, તે ઓલ્યા સ્વામિનારાયણ નથી જાણતા ?

હરિ કે આગે કહાં દુરાઈ, મન અપનેકી ઘાત;
હરિ તો સબ જાનત હે, રોમ રોમકી બાત.

બધુંયે જાણે છે. આ રાજ કાંઈ ભોળું નથી, તે લોપશે તેનું જાણજો જે મોત

આડું આવશે. આપણે કાંઈ છોકરો છે તે મરે ? આ તો દેહ એ જ છોકરો છે ને ગૃહસ્થને છોકરો હોય, માટે દેહને તો એવો રોગ થાશે તે શિયાળિયાના ચૂસ્યામાં રસ હોય જ નહીં, લાકડી જેવા કરશે. ફકર રાખશો મા ને જો એમાં ફેર હોય તો આ ઠેકાણું સંભારજો.' એમ જૂની ધર્મશાળામાં પોતાને આસને બેસીને કહ્યું. (૧૧૨)

પંચવિષય સારુ તો ચાળા ચૂંથતા ફરે છે. માટે એમાં શું ? એ તો પશુને પણ છે. માનનું ડીંડું થઈને ફેરા ખાય છે તે હવે તો પારખાં જોવા પંચવિષય વચ્ચે નાખ્યા છે, તે જે કરીએ તે થાય એમ છે, પણ ભૂંડું થાશે એની ખબર છે ? પછી છોકરાનો સ્પર્શ કરે છે ને વાનરા જેવા થાય છે. માટે આજ્ઞા મુખ્ય રાખવી, એમાં પાછો પગ ભરવો નહીં. જેને ખપ હોય તેને સારુ આ વાત છે.

કઠણ વચન કહું છું રે, કડવાં કાંકચરૂપ;
દરદીને ગોળી દઉં છું રે, સુખ થાવા અનુપ.

એમ છે. બીજાને શું ! એ તો પશુ જેવા છે. ખરેખરો ગરાસિયો હોય તો પાછો ન ફરે. તે **'ખાડા ખસે પણ હાડા[1] ન હઠે, ભાગતાં ભલકું[2] વાગશે રે'** એમાં શો માલ ! સામા ઘા લે તે ખરો; એવી ઘણીક વાતું કહી. (૧૧૩)

ભજન કરવું તે રાતમાં ઊઠી ઊઠીને મંડે ત્યારે સાચું. આ સાહેબ તારો પણ મન રાખ્યો, એમ મન રાખ્યે કાંઈ થાય નહીં. એ તો ઠીક, વાહવાહ ! અરે, કેટલાક તો લઘુ કરવા જાય તે પૂરી આંખ્ય પણ ઉઘાડે નહીં, જાણે રખે ઊંઘ ઊડી જાશે ને માલ વહી જાશે. ને આખી રાત્ય ચસચસાવે ને દીએ તો ગપોડામાંથી નવરા જ શેના થાય ? તેણે શું કાંઈ ભગવાન રાજી થાય છે ? ને જાણે મોટા થઈ ગયા પણ અંબરીષ જેવુંયે ક્યાં થવાણું છે ? ને ખાઈ ખાઈને ઊંઘી રહ્યા ત્યારે જાણે થઈ રહ્યું. આ તો ફરવા જઈને સૂઈ રહે. એમ કહીને 'કરજો સત્સંગની સહાય રે, વા'લા', એ કીર્તન બોલ્યા. (૧૧૪)

આવા પ્રગટ સાધુ છે તેની મને, વચને ને દેહે કરીને સેવા કરવી કે વિનય કરવો; એ તો નહીં પણ ચાર ભેળા થઈને કહે જે, 'આ આવો છે, ને આ આવો છે,' એમાં શું પાક્યું ! પણ **વ્યર્થઃ કાલો ન નેતવ્યો ભક્તિં ભગવતો**

---

૧. ક્ષત્રિયોની એક પ્રસિદ્ધ શૂરવીર જાતિ.

૨. ભાલો. ક્ષત્રિય રણમેદાનમાંથી પાછો પગ ભરે તો બીજો ક્ષત્રિય તેને ભાલે વીંધી નાખે; કેમ કે ક્ષત્રિયપણું લજવ્યું !

વિના[1] એ ક્યાં પળે છે ? (૧૧૫)

તે પછી નારી-નિંદાના શ્લોક-કીર્તન બોલ્યા ને કહે : 'ઓલ્યો વાણિયો નાત્ય સાથે ઘેલો થયો છે પણ મૂળ હાથ રાખ્યું છે, તે ગુજરાતમાં કહે છે જે, છોડીનું નામ વખોત, કાં જે, એનો ધણી ભૂવો ને વળી ભગોત એવું છે, એવા ભગત છે.' (૧૧૬)

પાપીની સોબતમાં તો ભગવાન ભૂલી જવાય. તે જેમ સૂર્ય આગળ વાલખિલ્ય ઋષિ પાછે પગે ચાલ્યા જાય છે,[2] એમ મુને ભગવાન અખંડ દેખાતા પણ એક પ્રતિપક્ષીને પાછા પાડવા સારુ વાત કરી તે બાર્ય મૂર્તિ ભૂલી ગયા, પછી પાછી માંહી દેખાણી. એમ સંગ ઓળખાવીને મૂર્તિ અખંડ દેખાણાનો મર્મ કહ્યો. (૧૧૭)

હું પ્રતિલોમ કરું કે આમ ભગવાન દેખાય છે. ને લોકમાં ભગવાન તથા મોટા સાધુ મનુષ્ય જેવા જણાય તે જેને સમજતાં આવડે તેને ઓળખાય. તે મહારાજ કહે : 'અમને બુદ્ધિવાળો ગમે કેમ જે, ઓલ્યો બુદ્ધિવાળો જાણે વધુ, પણ બીજો ન જાણે. (૧૧૮)

મોરે ઝાઝા માણસ મંદિરમાં નહીં, એટલે હું બાજરો જેટલો કહે તેટલો ઘોડા સારુ આપવા ગયો. ત્યારે એક જણે કહ્યું જે, 'સાધુને લોભ તો જો ! પોતાને હાથે બાજરો દે છે પણ કોઈને આપવા દેતા નથી.' ત્યારે જો એને કંઈ ખબર છે ? એમ ગમ પડતી નથી. (૧૧૯)

એકથી પચાસ માળા સુધી જો એકાગ્ર દૃષ્ટિ રાખે તો સુખે ધ્યાન થાય નીકર સંકલ્પ થયા કરે. (૧૨૦)

આવા સાધુનો ગુણ લે તે બીજના ચંદ્રની પેઠે વૃદ્ધિ પામે ને અવગુણ લે તે ઘટી જાય ને જડ થઈ જાય. ને મહારાજ કહે, 'ચોસઠ લક્ષણે જુક્ત એવા સાધુ[3] તેનાં દર્શન અમે પણ કરવા ઇચ્છીએ છઈએ.' ત્યારે જો ભગવાન પણ તેનાં દર્શન કરવા ઇચ્છે તો બીજાની શી વાત કહેવી ! તેવા સાધુ આપણને

---

૧. શિક્ષાપત્રી : શ્લોક ૧૯૩.

૨. વાલખિલ્ય નામનો ઋષિ-સમુદાય ફક્ત એક અંગૂઠા જેવડો આકાર ધરાવે છે. આ સાઠ હજાર ઋષિઓ પ્રજાપતિના વાળમાંથી ઉત્પન્ન થયા હતા. તેઓ સૂર્યના અનન્ય ભક્ત છે, તેથી સૂર્યલોકમાં રહે છે ને સૂર્યકિરણોનું પાન કરે છે.

૩. સંતનાં ૬૪ લક્ષણ : જુઓ સ્વામીની વાત : ૧/૧૭૧ની પાદટીપ.

મળ્યા, તેનું આપણને અહોહો નથી થાતું.

'સાચે સંત મિલે કમી કાહુ રહી, સાચી સીખવે રામકી રીતકું જી'

એવા, ને –

તીન તાપકી ઝાળ જર્યો પ્રાની કોઈ આવે;
તાકું શીતલ કરત તુરત દિલદાહ મિટાવે.

એવા, ને **સાધવો હૃદયં મમ** એમ કહ્યું છે, એવા સાધુનો સમાગમ કરવો. હવે એવા સાધુ ને મહારાજ એ તો ઓળખાણા, પણ વિષયમાં રાગ રહી જાય છે, એ વાતની ખોટ્ય છે. માટે હમણાં જ ચોખું કરવું. જેમ હજાર કૂતરાં, મિંદડાં, ઊંટિયાં એ સડી ગયેલ પડ્યાં હોય તે જેવાં ભૂંડાં લાગે તેવા વિષય લાગે ત્યારે થાય; તે સારુ આત્મનિષ્ઠા શીખવી. (૧૨૧)

મહારાજ કહે : 'વહાણનાં લાકડાં કેટલાંક તો લીધાં છે, ને કેટલાંક ઘડાય છે, ને કેટલાંક વહાણ તૈયાર થયાં છે, ને કેટલાંકમાં માલ ભરાણો છે, ને કેટલાંક અધવચાળે પૂગ્યાં છે, ને કેટલાંક તો પાર ઊતાર્યાં છે.' એમ આપણા સત્સંગમાં માણસનું છે. (૧૨૨)

અહોહો ! ભગવાન સંગાથે આમ કરવું તે અમારો તો એવો ઠરાવ જે,

નેણ કુરંગા નાગરિ,[૧] વરું તો વ્રજરાજ, નીકર રહું કુંવારી,
સો માથાં જાતાં રે સોંઘા છોગાળા,
એક શિરકે વાસ્તે ક્યું ડરત હે ગમાર ?
ડોલરિયા ઘોળ્યો રે કે તમ ઉપર દેહડો !

એવા ઠરાવ કરવા ત્યારે ભગવાન રાજી થાય, **અર્થં સાધયામિ વા દેહં પાતયામિ** ત્યારે એ કામ સિદ્ધ થાય છે. (૧૨૩)

'આવા સાધુને કાંઈ મનુષ્ય કે દેવ જેવા ન જાણવા. આ તો મહામોટા છે, માટે સમાગમ કરવો, એ વાત રહી જાશે તો પછી શું કામ આવશે ? ઘોળ્યું મંદિરના રોટલા ખાઈને પણ આનો જોગ કરી લેવો, ઘણોય બાજરો છે તે આવો તો હું આપીશ.' એમ દયા કરીને કેવળ જ્ઞાન દેવું એ જ આગ્રહ, ને વળી બોલ્યા જે, 'તમે સાકરની રસોઈ દેશો તેમાં શું ? આગળ એક મણની હજાર મણ દેશું, પણ તેણે કાંઈ કામાદિક શત્રુ ઓછા થાય નહીં, મૂળગા વધે તો ખરા, તે માટે સમાગમ કરી લેવો, એ જ સિદ્ધાંત છે.' (૧૨૪)

---

૧. હરણી જેવી આંખોવાળી રુક્મિણી.

આ તો તમને ઘડી ઘડી પોરો[1] દઉં છું, નીકર રાત્ય ને દી એમ ને એમ કથાવાર્તા કર્યા કરું પણ બીજાને મૂંઝવણ પડે, તે સારુ ઘડીક ભક્તિ, ઘડીક કીર્તન, કથાવાર્તા, ધ્યાન એ બધું ફરતું ફરતું કરવું, તેથી મૂંઝવણ થાય નહીં. (૧૨૫)

સ્તુતિ-નિંદાના વચનામૃતમાં[2] કહ્યું છે જે, 'જેને ભગવાનનું માહાત્મ્ય સમજાણું હોય તેને સારા વિષય મળે તો તેમાં મૂંઝાઈ જાય.' ત્યારે એક સાધુએ પૂછ્યું જે, 'સારામાં મૂળગો કેમ મૂંઝાઈ જાય ?' એટલે સ્વામી કહે : 'ઓલ્યા બીજા જેમ નરસામાં મૂંઝાય તેમ એ સાધુ સારામાં મૂંઝાય, કેમ જે, એણે આગળથી જ રાખ જેવું કરી મૂક્યું હોય પછી શું કઠણ પડે ! ને અમારે આટલું આસન નો'તું રાખવું પણ સાધુએ કહ્યું એટલે રાખ્યું, પણ ગમે નહીં ને સૌ આસન જેટલું નાખે છે એટલું નાખ્યું, તે ઘડપણ સારુ, તે વગર પણ ચાલે, ધરતી જેવું તો સુખ જ નહીં. ને વાહને પણ ઝાઝું ન ચલાય, તે સારુ, જેવું તેવું હોય તે ઉપર બેસીએ, પણ તેમાં વળી તાલ શા ? ને આ મહોલાત, ધર્મશાળા પણ ન ગમે ને આ તો આજ્ઞા એટલે શું કરવું ? નીકર આમાં શું માલ છે ? સેવા થાય એટલો માલ, નીકર તો વન બહુ ગમે.' (૧૨૬)

કો'ક મોટો માણસ ઘોડા લઈને આવે તે ન ગમે, તે જાણું જે, ક્યારે જાય ? તે મરને મોતિયા લાવ્યા હોય, તેમાં શું ? કૂતરાનું નામ પણ મોતિયો હોય છે. આવા ગરીબ હરિજન ગમે અને વનમાં પણ પચીસ-પચાસ સાધુ તો જોઈએ, ને માંદો થાઉં ત્યારે પણ ઘીવાળી લાપસી ન ભાવે, માટે,

યદ્યદાચરતિ શ્રેષ્ઠસ્તત્તદેવેતરો જનઃ ।
સ યત્પ્રમાણં કુરુતે લોકસ્તદનુવર્તતે ॥[3]

મોટેરો હોય તે ચાલે તે માર્ગે ચાલવું, જેમ મોટેરો હોય તે કરે તેમ થાય, ઘીની હાંડલી હું રાખું તો સૌ રાખે ને હું જેમ ચડાવી દઉં તેમ ચડી જાય, પણ મારે તો કેવળ પ્રભુ સાંભરે એટલું જ કરવું છે. એમ પોતાનું વર્તન તથા રીત તે કહી દેખાડી. (૧૨૭)

મહારાજ કહે : 'જડભરત ને શુકજીના જેવો વૈરાગ્ય, ગોપિયુંના જેવો

---

૧. આરામ. ૨. વચ. લોયા ૧૭.

૩. શ્રેષ્ઠ મનુષ્ય જે જે આચરણ કરે છે તેનું અનુકરણ બીજા લોકો કરે છે, તે જેને પ્રમાણ બનાવે છે તે અનુસાર લોકો વર્તે છે. (ગીતા : ૩/૨૧)

પ્રેમ, ને ઉદ્ધવ ને હનુમાનના જેવું દાસત્વપણું એવો થાય ત્યારે ખરો ભક્ત, નીકર કાચ્યપ કહેવાય; તે વિચારીને જોવું જે, એમાં કેટલી કસર છે ?' (૧૨૮)

સાધુ થઈને ભજન કરવું, સાધુ જેવી કોઈ વાત નથી ને મહારાજ પણ સાધુના સમ ખાય છે. તે જુઓને ! અંબરીષ સાધુ થયા'તા તો કાંઈ દુઃખ ન આવ્યું. **સાધવો દીનવત્સલાઃ ।** માટે એ થયે છૂટકો છે, ને ભગવાનનું કામ સાધુ વતે થાય, પછી એ સાધુ ભેળા જ ભગવાનનાં દર્શન થાય છે, એવા મળે પછી શું બાકી રહ્યું ? એવા મળ્યા ને કસર રહી જાય છે એ તો **'વુઠે મેયે કાળ.'**[1] આવા ભગવાન ને સાધુ મળ્યા છે ને કસર ટાળતા નથી.

પથરકી જાતિ હીરા ચિંતામણિ પારસહુ;
મોતી પુખરાજ લાલ શાલ ફેર ડારિયે.

એ સાખી બોલીને કહ્યું જે, એવા સાધુને પગે લાગીને, અનુવૃત્તિમાં રહીને, ખોટ ટાળી નાખવી. (૧૨૯)

જે સમે જેવી ભગવાનની મરજી હોય તે સમો વિચારવો, ને તે પ્રમાણે ચાલવું; ને આ સમે જીવ ઉપર દયા કરી તે હવેલિયું, ગાડાં ને બળદ એવી રીત છે, તે ભગવાનને બહુ જીવનું કલ્યાણ કરવું છે તે સારુ કરીએ છીએ, નીકર વગડામાં પચીસ વરસ રહ્યા, એમ એક ગોદડીભર રહેવું ને માગી ખાવું એમ રહીએ, જે તે પ્રકારે રાજી કરવા છે, માટે સમો વિચારવો, જેમ કહે તેમ કરવું. (૧૩૦)

અંતરનો કુસંગ, બહારનો કુસંગ ને સત્સંગમાં કુસંગ એને ઓળખીને તેનો ત્યાગ કરવો. તે અંતરનો કુસંગ જે, મનમાં ભૂંડા ઘાટ થાય; ને સત્સંગમાં કુસંગ જે, લોક, ભોગ ને પક્ષ; તે પક્ષે કરીને આચાર્યનું, મંદિરનું, કોઠારનું ને મોટા સાધુનું ઘસાતું બોલે. ત્યારે કો'કે પૂછ્યું જે, 'એ થઈ ગયું હોય તે કેમ ટળે ?' એટલે સ્વામી કહે : ''એ તો મોટા સાધુનો વિશ્વાસ હોય જે, 'એ ભગવાન જેવા છે ને ભગવાનની પેઠે અંતરજામી છે તે જાણે છે પણ કહેતા નથી', એમ જાણે તો ટળે.'' (૧૩૧)

એક સાધુએ પ્રસાદી ખાધી તે સારુ પંક્તિ બહાર કાઢેલ. પછી એક હરિભક્તે મહારાજ આગળ કહ્યું કે 'કુરાનમાં લખ્યું છે જે, ખુદા સવારના પહોરમાં સાદ પડાવે છે જે, કોઈ ગુનેગાર છે ? તો છોડી મૂકીએ,' એમ કહ્યું.

---

૧. વરસાદ થવા છતાં દુકાળ થાય તેના જેવું.

ત્યારે મહારાજ કહે, 'એ વાત સાચી છે.' પછી હાથ જોડીને ઓલ્યા સાધુ દીન થઈ ગયા, એટલે તે ઉપર રાજી થઈ ગયા, તેમ છે. દીન થાવું; એ તો સારું કરવા જ ઊભા છે. પછી ઓલ્યો કહે : 'ત્યારે માફ કરજો ને કહેશો એમ કરવું છે ને તમને રાજી કરવા છે, તે રૂડું થાય તેમ મુને કહેજો.' પછી કહે : 'ઠીક, ભજન કરવા માડો.' જુઓને ! મારે ચેલા છે, પગ દાબે એમ છે, ઢોલિયો છે, ગાદલાં ને ખાધાનું છે ને જે હું કહું તે તરત કરી દિયે એમ છે, પણ હું જો તે કરું ને કોઈને ન કરવાનું કહું તો મનાય નહીં ને સૌ કરે. તે લખ્યું છે જે, 'ૠષભદેવ ભગવાન શિક્ષાને અર્થે સિદ્ધિયુંને ન ગ્રહણ કરતા હવા.'[1] એમ આપણે રહેવું. (૧૩૨)

પક્ષ ને સ્નેહ તો જનાવર સુધી છે, તે પોતાનાં બચ્ચાંને જ સેવે ને ધવરાવે છે. એક કણબી ભેંસનું પાડું લઈને આગળ ચાલ્યો જાતો હતો તે ભેંશ એક ગાઉ સાવજ આવ્યો ત્યાં સુધી પાછે પગે ચાલી ગઈ, એમ છે. માટે આપણે તો એ ત્યાગ કરીને ત્રણ ગ્રંથ પ્રમાણે રહેવું, એમાં મહારાજનો રાજીપો છે. માટે એમ વરતવું. (૧૩૩)

તમે કહો છો જે, 'કે'જો,' તે હું તો કહું જ. તે સભામાં કહું, નીકર છેલ્લી બાકી ઈતિહાસ કથા કહું, પણ જીવમાંથી ડંખ કાઢી નાખું. માટે સાધુને સેવવા ને એનું ઘસાતું ન બોલવું. તે ઉપર મધ્યના અઠ્યાવીસમા વચનામૃતની વાત વિસ્તારીને કરી. (૧૩૪)

બહાર ભજન કર્યે બહાર વૃત્તિ ફેલાય, તે જો રજોગુણ, તમોગુણ વર્તતા હોય તો કરવું પણ સત્ત્વમાં તો અંતરમાં જ કરવું, જેણે કરીને ભગવાન સાંભરે છે. ને ઊંડા ઊતરી જાવું ને ભજન કરવું. તે પ્રથમ તો ઘણા હરિભક્તની વાત કહી દેખાડી. (૧૩૫)

બીજું જે કહે તે થાય પણ હરિભક્ત ન થવાય, તે કો'ક થાય પણ તેથી સાધુ ભેળું ન રહેવાય ને કો'ક રહે પણ વિષય ત્યાગ ન થાય; તે કો'ક કરે પણ એથી ભગવાનમાં ન જોડાવાય; એ તો બહુ જ આકરું છે. (૧૩૬)

---

૧. જુઓ ભાગવત : ૫-૫-૩૫. પરમહંસોને ત્યાગના આદર્શની શિક્ષા (બોધ) દેવા માટે ૠષભદેવે આકાશગમન, મનોવેગથી ગમન કરવું, અંતર્ધાન, પરકાયા પ્રવેશ, દૂરદર્શન, દૂરશ્રવણ વગેરે સિદ્ધિઓ વગર ઇચ્છાએ આવી તોપણ તેનો આદર ન કર્યો કે તેને સ્વીકારી નહીં.

બીજું તપ, આ ધારણાં-પારણાં બે મહિનાનાં કહો તો કરે, પણ ઓલ્યું જે સૂક્ષ્મ તપ[૧] એ તો ન જ થાય. (૧૩૭)

વળી, એક આ કામ પણ કઠણ છે. તે શું ? તો જે, સવારથી બપોર સુધી આંખ્યું મીંચીને ન બેસી રહેવાય. નીકર તો બધો જન્મારો બાહ્ય દૃષ્ટિએ બેસાય. ને બાહ્ય દૃષ્ટિએ જો માળા ફેરવે તો બીજે મન ભમે ને આંખ્યું મીંચીને ફેરવે તો ભગવાન સાંભરે. તે આમ દિવસ આખો ફેરવાય, પણ ભગવાન સંભારીને તો પાંચ પણ ન ફેરવાય. એ પાંચ જુદી રીતની થાય. માટે ધીરે ધીરે નિત્યે ભગવાનમાં જોડાવું. તે ન થાય તો સાધુમાં પ્રથમ જોડાવું, તો પછી ભગવાનમાં સહેજે જોડાવાય. (૧૩૮)

એક સાધુને રામદાસભાઈની મૂર્તિ ધરાઈ ગઈ, તેની બળતરા થઈ ને રોયા. પછી અમે તેને કહ્યું જે, 'પહેલાં સાધુ દેખાય ને પછી ભગવાન દેખાય.' તે પછી ત્રણ દિવસે ભગવાન દેખાણા, એમ થાય. તે મુક્તાનંદ સ્વામીના કીર્તનમાં પણ છે જે, 'સાધુ ભેળા ભગવાન', તે માટે એમ કરવું. એટલે એક સાધુએ કહ્યું જે, 'એમ તો ભગવાનની કૃપાએ થાય.' ત્યારે સ્વામી કહે જે, 'આપણે કયે દિવસે કરવા બેઠા ને ન થયું ? એ ભગવાન ને મોટા સાધુ તેને તો એમ જ કરાવવું છે ને આ તો જીવની ખોટ છે, નીકર એની તો કૃપા જ છે. ને નિત્યે ભગવાનમાં જોડાવાનો આગ્રહ રાખવો. નિત્ય બળિયું[૨] એમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે તે થાશે. એ કર્યા વિના છૂટકો નથી.' (૧૩૯)

એક કણબી હતો તે બે પહોર જ રળે,[૩] કાં જે, થોડા કાળમાં મરી જાવું છે તે શીદ દિવસ બધો કુટિયે ? એમ કુસંગીને પણ થયું, ત્યારે આપણે તો સત્સંગી થયા, તે ઢગ[૪] દિવસ રળ્યા, ને હવે તો આવા સાધુનો જોગ કરી લેવો, એ દુર્લભ છે, પણ મેમણના ત્રેલાની[૫] પેઠે તાણ્યા ન કરવું. (૧૪૦)

સ્વામી કહે, ''બેઠકે ઓળખાય છે. તે મહારાજ પણ પૂછતા કે 'આ સાધુ કોની પાસે બેસે છે ને આ કોની પાસે બેસે છે' એમ નામ લઈને પૂછે.

૧. ભૂખ કરતાં બે કોળિયા ઓછું ખાવું, ભાવતું ન ખાવું.
૨. થોડું થોડું પણ સતત સત્કર્મ થતું હોય તો સમય જતાં તે ઘણું વધી જાય છે.
૩. કમાણી કરે, કાર્ય કરે.
૪. ઘણા દિવસ, લાંબો કાળ.
૫. તરેલાં, જેમાં ચાર કે ત્રણ બળદ જૂત્યા હોય છે.

પછી જે જેની પાસે બેસતા હોય તેનાં નામ લઈ દેખાડે, ત્યારે તેવો કો'કનો સંગ ન કરવા જોગ હોય ને સારો સાધુ એની પાસે બેસે છે એમ જાણે, ત્યારે કહેશે જે, 'પંડે તો સારા છે, પણ સાધુ ઓળખતાં આવડતું નથી' એમ કહેતા. માટે આ સંગમાં ભેદ દેખાડ્યો અને ઉત્તમ સંગ કરવો ને નરસાની તો સોબત જ ન કરવી.'' (૧૪૧)

જો રોટલા મળતા હોય તો આઘોપાછો પગ જ ન ભરવો; ને જો ભરે તો દુઃખી થાય; ને રોટલા તો સૂતા રહે તોપણ મહારાજ સોડમાં દઈ જાય ને નીકર દીધા હોય તે લઈ જાય; માટે દાળ-રોટલા ખાઈને ભજન કરી લેવું. લોકના ફિતુરમાં ને વ્યસન જેટલામાં તો આપણા રોટલા છે, એમ જાણવું ને ડોળ ન કરવો. (૧૪૨)

નૃસિંહાનંદ સ્વામીને મહારાજે ભણાવવા માંડ્યા, તે પંચસંધિ[૧] મહિના એકમાં કંઠે કરી, પણ મૂર્તિ દેખાતી તે ન દેખાણી. પછી રોયા, તે મહારાજ કહે, 'ભણવું મૂકી દિયો.' પણ મૂર્તિ અખંડ રાખ્યામાં દાખડો બહુ પડશે કેમ જે, આ જીવે પાપ ઘણાં કર્યાં છે. તે પાપના કરોડ કોઠાર ભર્યા છે. તેમાંથી ભગવાને એક કોઠાર ફાડીને અરધાનાં ઈન્દ્રિયું, દેહ આદિ સમસ્ત કર્યું ને અરધામાંથી તેના ભોગનાં સ્થાનક કર્યાં. માટે એ બધુંય પાપ છે. કોઈ ઈન્દ્રિય, અંતઃકરણ ભગવાન ભજવા દે એવાં નથી ને જીવ તો એકલો છે, તે જો બળિયો થાય તો ભગવાન ભજાય. નીકર ભજવા દે એવાં નથી; પણ જે દી તે દી કર્યે છૂટકો છે એ સિદ્ધાંત છે. ને અંતર્દષ્ટિ કરવી, તે ધીરે ધીરે કરવા માંડે તો થાય. તે એમ કર્યા વિના છૂટકો નથી. (૧૪૩)

એક કડિયે મહારાજની મૂર્તિ કરી, તે સૌ કહે, 'ભારે કલમ છે.' ત્યારે સ્વામી કહે : 'હા, એ તો બહુ સારું, પણ મેં તો બધુંયે જોયું તેમાં નિષ્કામી-પણાની કલમ સૌથી ભારે જણાણી. તે કોઈથી ન રહે, માટે એ રાખવી.' (૧૪૪)

આ નેત્રને આ સાધુનાં દર્શન થાય, ત્વચાને સ્પર્શ થાય, નાસિકાએ તેને ચડ્યાં હોય એ પુષ્પનો ગંધ લેવાય ને રસનાએ તેનો વિનય થાય એટલો જ લાભ છે. (૧૪૫)

મરવું એક દિવસ જરૂર છે પણ ભૂલી બેઠા છીએ એ પૂરું અજ્ઞાન છે, આત્મા દેખાણે ન વળવું, ધ્યાન પરાયણે ન થયું, **આકુતિ-ચિતિ-ચાપલ્યરહિતા**

૧. સંસ્કૃત વ્યાકરણનો એક ભાગ.

નિષ્પરિગ્રહાઃ એ પ્રમાણે રહે ત્યારે સાધુ થાય, તે પૂરો સાધુ કહેવાય. **કોટિ-કલ્પશતૈરપિ** । ત્યારે અંત આવે છે. (૧૪૬)

અમે વાડી કરી છે તે ત્યાં જાવું બહુ ગમે છે, કેમ જે, વન, પર્વત, ઝાડી ગમે એ રુચિ, ને આ આટલું બ્રહ્માંડનું કામ કરીએ તે તો આજ્ઞાએ, પણ અનુસંધાન ઓલ્યું; ને આ તો મોટું રાજ છે તે કોટિક તો સંકલ્પ કરવા પડે, પણ અંતરમાં કાંઈ નહીં એવો મારો સ્વભાવ છે. માટે સૌને એમ કરવાની રુચિ રાખવી. કરવા માંડે તો થાય; જેમ ભણવા મંડ્યે ભણાય છે, એ આદિક સર્વે ક્રિયા કરે તો થાય. આ ગિરનાર જેવડા તરંગ હૈયામાં ઊઠે તેથી મોટા ડુંગર જેવડા ઊઠે. તે માટે જરા જરા બંધ રાખીને ભગવાનને સંભારવા. (૧૪૭)

એક જણ કોઠારીને મારવાનું ધારતો હતો. તે ભગવાનનો કોપ થયો તેથી દોઢ વરસ સુધી માંદો રહ્યો. પછી મારી આગળ રોયો ને દીન થયો, ત્યારે મુને દયા આવી એટલે મટ્યું. માટે એવા સ્વભાવ ન રાખવા. (૧૪૮)

મેડે મંડળી ભેળી થઈને મલકની નિંદા કરે છે. તે જો કરશે તો કાઢી મૂકશું. ને જે ધર્મામૃત આપણી ઉપર જ કર્યું છે તે લોપીને ચોરિયું કરે છે ને લૂગડાં વધુ રાખે છે તે ઠીક નહીં પડે; ટિટોડી ઊંચા પગ કરે તેણે કરીને આકાશ નહીં ઝિલાય, તે સારુ કાંઈ અટક્યું નહીં રહે, કાઢી જ મૂકશું.

કાંઉં ઝાઝાં કગોરડાં ને કાંઉં ઝાઝા કપૂત,
હકડિ તો મહીડી ભલી ને હકડો ભલો સપૂત.[1]

માટે જે રાખતા હોય તે આ ઘડી ચાલવા માંડો, અમારે તો ધર્મ રાખતાં જે થાશે તે કરવું છે એવો ઠરાવ છે. (૧૪૯)

અમારે તો કાંઈ વસ્ત્ર જ ન જોઈએ, એક ધાબળી પણ નથી ને આ ખાધાનું તો કો'કના સારાને અર્થે છે; બાકી દાળ-રોટલા જોઈએ ને બીજામાં મહારાજને પ્રતાપે સહેજે અરુચિ રહે છે, તે માટે ભૂંડા સ્વભાવનો ત્યાગ કરીને ભગવાન ભજવા. (૧૫૦)

---

૧. દાદા મેકરણ રચિત મૂળ દોહો આ રીતે છે :
કાંઉ ઝાઝા કાગોલિયા, કાંઉ ઝાઝા કપૂત.
હંસો તો હેક જ ભલો, હકડો ભલો સપૂત.
ઝાઝા કાગડા કે ઝાઝા કુપુત્રો શું કામના ? એક જ રૂડો હંસ હોય અને એક જ સુપુત્ર હોય તો તે બસ થઈ પડે.

બ્રહ્મચર્ય રાખવાના તો છ ઉપાય છે. તેમાં આંખ્ય, કાન, નાક ને મન એ ચાર ચોરી કરી જાય છે, તેની સૂરત રાખીને સાચવવાં; તેમાં આંખ્યને તો બીડી લેવી તેથી ઊપજે જ નહીં, એ મૂળ છે; ને ખાવું ઝાઝું નહીં, ને ઊંઘવું ઝાઝું નહીં, એ પણ મૂળ છે. તેમાં ખાવું ને ઊંઘવું તેમાં તો વિષય જ રહ્યા છે. તે માટે **અસંકલ્પાત્ જયેત્કામં,** ધીરે ધીરે સંકલ્પ બંધ કરવા માંડીને ભજન કરવું. ને મનનો વિશ્વાસ ન કરવો. તે ઉપર –

ન કુર્યાત્કર્હિચિત્સખ્યં મનસિ હ્યનવસ્થિતે ।
યદ્વિશ્રમ્ભાચ્ચિરાચ્ચીર્ણં ચસ્કંદ તપ ઐશ્વરમ્ ॥
નિત્યં દદાતિ કામસ્ય છિદ્રં તમનુ યેરયઃ ।
યોગિનઃ કૃતમૈત્રસ્ય પત્યુર્જાયેવ પુંશ્ચલી ॥[1]

એ શ્લોક બોલીને કહે, આ સર્વે વાત ખપવાળાને કામની છે, જેને કલ્યાણ જો'તું હોય તેને આંહીં બીજું શું છે ! બાકી તો અમે બેઠા છીએ ત્યાં જ ધર્મામૃત લોપાય છે પછી વાંસેથી તો શું થાશે ? ને વહેવાર કર્યા વિના તો ચાલે નહીં; પણ પાછું વળવું એમ મહારાજનો ને મોટા સાધુનો સિદ્ધાંત છે. (૧૫૧)

મહારાજની વાંસે કચેરી એકાંતિકની હતી તે તો ઊઠી ગઈ છે ને જાય છે; ને આ તો જ્યાં સુધી આવા સંત ને દસ-વીસ હજાર સારા હરિજન છે ત્યાં સુધી 'વચનામૃત'નાં વચન, 'ધર્મામૃત'નાં વચન એ બે તથા ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય ને માહાત્મ્યે સહિત ભક્તિ એ ચાર એકાંતિક ધર્મ રહેશે ને પછી તો 'શિક્ષાપત્રી' પળશે. માટે આપણે તો હમણાં જ સાધી લેવું, ને બ્રાહ્મણને લોટ માગીને બાટી શેકીને પણ આ સમાગમ કરવા વાંસે ફરવું ને ક્ષત્રીને પાકું માગીને પણ આ કરી લેવાનું છે. (૧૫૨)

હવે નવરા થયા તે ભૂતના વાંસડાની પેઠે મનને સેવામાં જોડી દેવું ને વિષયમાં સંકોચ કરવો, પણ જો એમ નહીં થાય તો નિયમ નહીં રહે, ને શેર

---

૧. મન ચંચળ છે માટે તેની મિત્રતા કદી કરવી નહીં; કારણ કે મનનો વિશ્વાસ કરવાથી મહાસમર્થ પુરુષોનાં લાંબા કાળનાં તપ પણ નાશ પામ્યાં છે, જેમ વ્યભિચારિણી સ્ત્રી પોતાના પર વિશ્વાસ કરનાર પતિનો જાર પુરુષોને અવકાશ આપી તેઓ દ્વારા નાશ કરે છે, તેમ જે યોગી મનનો વિશ્વાસ કરે છે, તેનું એ મન કામ તથા તેની પાછળ રહેનારા ક્રોધાદિ શત્રુઓને અવકાશ આપે છે; (અને તે દ્વારા યોગીને ભ્રષ્ટ કરે છે.) (ભાગવત : ૫/૬/૩-૪)

એક ખાવું કાં દોઢ શેર ખાવું; પણ બશેર લગી તો ન જ પૂગવું ને ઝાઝું સૂવું નહીં; કેમ જે, સૂતે સૂતે અન્ન પચીને પછી ઈન્દ્રિયું બળવાન થાય તે માટે સંકોચ રાખવો. (૧૫૩)

એક દિવસ મહારાજે મુને કહ્યું હતું જે, 'ધર્મકુળમાં રઘુવીરજી જેવો કોઈ નથી,' તે વાત સાચી. કેમ જે, એની રહેણી કે સ્થિતિ તે ક્યાંઈ ન મળે, ને ત્યાગની છટા પણ મહારાજના જેવી જ હતી, એવા હવે નહીં થાય; કદી મહારાજ મોકલે તેની વાત નહીં. (૧૫૪)

આ જે સ્વામિનારાયણ તેને જે કોઈ કચવાવશે કે રુખમાં[1] નહીં રહે તેનું તો બહુ ભૂંડું થાશે ને કાંઈનું કાંઈ નરસું થઈ જાશે; માટે કચવાવવા નહીં. (૧૫૫)

એક વાર મહારાજે ઊભા થઈને કહ્યું હતું જે, 'કોઈ નિયમ ભંગ કરશો મા, ને જેને કરવો હોય તે સત્સંગમાં રહેશો મા, ને આ જે સૂરજ સરખી ગોદડિયું તેમાં ભલા થઈને ડાઘ લાગવા દેશો મા. ને મુને ભગવાન જાણશે ને કુસંગમાં હશે તોપણ કલ્યાણ થાશે, ને સત્સંગમાં રહીને નિયમ ભંગ થાશે એનું તો ભૂંડું જ થાશે.' એમ મહારાજે કહ્યું હતું, ને એના સાધુ પણ રોજ કહે છે. તે માટે ન રહેવાય તો માગ દેજો. ને ઉંદર ને મીંદડી વાણમાં બેઠાં. તે મીંદડી કહે, 'ધૂડ્ય ઉડાડ મા.' ત્યારે ઉંદર કહે, 'મારનારી થઈ હો તો આમ જ મારને.' એમ જે જાનારા થયા હોય તે જજો, પણ મીંદડીની પેઠે કરશો મા. (૧૫૬)

ઓહો ! જુઓને, પરદેશથી વાતું સાંભળવા આવે છે ને આ આંહીના મેડે ને બીજે બેઠા રહે છે તે શું સમજ્યા ? ખરેખરો થઈને સાધુમાં વળગે તો કામાદિક શત્રુ બળી જાય ને ભગવાનમાં જોડાય. ને જેને ખાવા મળતું હોય ને ભગવાનને ન ભજે એ જેવો કોઈ પાપી નહીં, અધર્મી નહીં, મૂર્ખ નહીં ને અણસમજુ નહીં. ઓહો ! આવા મહારાજ મળ્યા ને એવી ખોટ રહી જાય છે એ જેવું શું છે ? (૧૫૭)

આ જીવ તો ઘરમાં, કુટુંબમાં, લોકમાં, ભોગમાં ને દેહમાં ગીરના આંધળાની[2] પેઠે વળગ્યો છે; પણ અંતે રહેવું નથી, એ મૂકીને ચાલ્યું જવાશે.

---

૧. મર્યાદામાં, આજ્ઞામાં, કૃપાદૃષ્ટિમાં, મરજી-અનુવૃત્તિમાં.

૨. આંધળી ચાકડ, સાપના આકારનું એક જાતનું પ્રાણી, તે ખોરાકને ભીંસમાં જકડે છે.

(૧૫૮)

આ દેહ જેવું તો કોઈ વહાલું જ નથી, તે ખૂણે જઈને સુવાડી મૂકે, પછી કોઈક દ્રવ્ય લઈ જાય, લૂગડાં આદિ પદાર્થ લઈ જાય, અરે ! માથું પણ કાપી જાય તોપણ ખબર પડતી નથી, એમ દેહ સારુ થાય છે. તે દેહનું જે પોષણ કરે તેમાં ને જે દેહની શુશ્રૂષા કરે, તેમાં હેત થયા વગર રહે જ કેમ ? ને દેહ તો કાલ પડી જાશે. માટે એથી નોખું પડવું. પછી,

જેનું રે મન વન વાંછતું, અતિ રહેતા ઉદાસજી.
તે રે તાક્યા વસ્તીયે વસવા, બાંધી સઉ સંગે આશજી.
જેને રે ગમતી જીરણ કંથા,[1] જેવું તેવું જળ ઠામજી.
તેણે રંગ્યાં રૂડાં તુંબડાં, ગમતાં માગે વસ્ત્ર ગામોગામજી.

એ બોલ્યા. ને બીજું શિષ્યનું પણ એવું છે –

પોતાનો પરિવાર પરહરિ, ચાલ્યો એકીલો આપજી;
તેણે રે કર્યો સ્નેહ શિષ્યશું, લીધો પરનો સંતાપજી.

તે શિષ્ય સારુ વાંસે જાય છે, તે શિષ્ય જાય તો એવું થાય છે. માટે જ્ઞાન શીખવું. (૧૫૯)

નાગર ગવૈયા પાસે **'બતિયાં તેરી શામ સોહાવનિયાં વે'** એ કીર્તન બોલાવીને વાતું કરી. ને કહે જે, આ કલાક લેખે લાગી. બાકી બધી ખાલી ગઈ. તે ઉપર દૃષ્ટાંત દીધું જે, એક ગામને પાદર પાવળિયામાં[2] આયુષ્ય લખેલ કે કે'નુંક મહિનો, કે'નુંક બે મહિના, કે'નુંક છ મહિના ને કો'કનું વરસ. તે એ ગામમાં એક બ્રાહ્મણ રહેવા જાતો હતો, તે એ વાંચીને પાછો વળ્યો. ત્યારે માણસે કહ્યું જે, 'એમ નથી. આ તો જેણે આ ગામમાં જેટલી ઘડી ભગવાન ભજેલ, ને ભગવાનની કથાવાર્તા સાંભળેલ, તે બધી ઘડી ભેળી કરીને જેટલી થઈ તેટલી જ આવરદા પાવળિયામાં માંડી છે. કેમ જે, બાકીની તો એળે ગઈ છે.' એમ આપણે પણ એવું છે જે, જેટલી ઘડી ભગવાન સંબંધી થયું એટલી જ ઘડી સાચું છે. ને કામમાં, ક્રોધમાં, લોભાદિકમાં જેમાં જેટલી કસર આંહીં રહેશે તેટલી ક્યાંક ટાળ્યા પછી ધામમાં જવાશે. (૧૬૦)

આ જીવને આજીવિકા હોય તે તૂટે એ કેવું લાગે ! એમ આ દેહને

---

૧. જૂની ગોદડી.

૨. પાળિયો, સ્મારક તરીકે ઊભો કરેલો પથ્થર.

વિષે પંચવિષયની આજીવિકા સત્સંગ કર્યા પછી તૂટી જાય છે. તે નેત્રને રૂપની, રસનાને રસની, નાસિકાને ગંધની, ત્વચાને સ્પર્શની એ બધાયની આજીવિકા તૂટી જાય છે, પછી કેમ સુખ રહે ? એમ ચાર-પાંચ વાર કહીને બોલ્યા જે, આવી વાત કોઈ દિવસ કરી નથી. (૧૬૧)

આ જીવ તો ઝાડ, પથરા ધૂડ ને બેલાં એ જુએ છે, તેમાં શો માલ છે ? અને મૂળ શાસ્ત્રમાં કહ્યું જે, 'નેત્ર આગળ આવે તે જોવું, પણ બહુ લાંબી દૃષ્ટિ ન કરવી.' એમ સાધુનો મારગ છે, પણ વારે વારે વખાણ કરે જે, 'આવું હતું ને આમ થાશે,' ને શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે જે, નિયમ પ્રમાણે જમે તે સદા ઉપવાસી. ને વસ્ત્ર પણ નિયમ પ્રમાણે રાખે તે ત્યાગી, માટે નિયમમાં રહેવું. (૧૬૨)

જે દી તે દી સાધુથી જ મોક્ષ થાય છે ને જ્ઞાન આવે છે, ને જે દી કાંઈક થયું હશે તે પણ તેથી જ થયું છે, ને થાશે તે પણ તેથી જ થાશે. માટે મોક્ષનું દ્વાર જ આ સંત છે; તે આ ચૈતન્યાનંદ સ્વામી ઢોલિયો, ખાધાનાં, વસ્ત્ર ને પદાર્થ પાર વગરનાં રાખતા, તેનું કોઈથી કહેવાણું નહીં. મહારાજે એક વાર કહ્યું હતું તે સારુ મરવા તૈયાર થયા હતા, ને શ્રીજીમહારાજ આગળ કોઈને પદાર્થ મૂકવું હોય તો તે આગળથી પોતા પાસે આવે ત્યારપછી મહારાજ પાસે મૂકવા જવાય એવું હતું. પણ બાળમુકુંદાનંદ સ્વામીએ ને ગોપાળાનંદ સ્વામીએ વાતું કરિયું ત્યારે સર્વેનો ત્યાગ કરીને પંગતમાં રોટલા ખાય ને હાથ જોડીને બોલે, એવું સાધુ વતે થયું. તે સભામાં બોલ્યા જે, 'બાર વરસ સદ્‌ગુરુ ને બાર વરસ ગુરુ રહ્યો, પણ સત્સંગી તો આજ થયો.' ને ઘનશ્યામદાસને તો મેં એવી વાતું કરી જે સ્વભાવમાત્ર કાઢી નાખ્યા, તે મહારાજ ભેળા પણ ઘોડા વગર ન ચાલતા ને લૂગડાં આદિક પદાર્થનું પણ તેમ જ હતું. તે હવે સાધુ થઈ ગયા, એમ થાય છે. માટે સાધુ સાથે જીવ બાંધવો. (૧૬૩)

કેટલાક ઢોર સાથે જીવ જોડે છે ને સંભારે છે તે ઢોર એને વશ થઈ રહે છે ને વાંસે ફરે છે; એમ ભગવાન સામું જોઈ રહે ને જીવ જોડે તે એ વશ થયા વિના કેમ રહે ? એ તો પછી એની વાંસે જ ફરે ને સામું જોઈ રહે, કેમ જે, ભક્તવત્સલ છે. તે માટે ભગવાન સામું જોઈ રહેવું ને બીજું ઝાડ આદિક કાંઈ જોવું નહીં; ને દેહને ઘસારો લગાડવો હોય તો રાત્રિમાં બે-બે ઘડી ભજનમાં બેસવા માંડે. (૧૬૪)

ઊંઘ ને આહાર તો વધાર્યાં વધે અને ઘટાડ્યાં ઘટે, ઊંઘ તો બે પહોર કરવી, સુધી કરે તો ! ને ખાવું તે દોઢ શેર સુધી ખાવું. (૧૬૫)

મુંબઈ જાય તો સત્સંગ થોડો ઘાસે[૧] ને તેથી મુસંબી[૨] જાય તો વધુ ઘાસે ને તેથી કાપ કુરાન[૩] જાય તો સાબદો ઘાસી જાય. માટે ઘેર બેઠાં રોટલા મળે તો વધુ સારું. આઘું જાવું નહીં ને શહેર પાટણ સેવવાં નહીં, ને સુખ તો સત્સંગમાં જ છે. ત્યારે કો'કે કહ્યું જે, 'તમારી આજ્ઞામાં રહે તો ?' એટલે સ્વામી કહે : 'હા, આજ્ઞામાં રહે તો સુખી થાય ને આજ્ઞા બહાર પગ દે તો દુઃખ થાય. આજ્ઞા ને વચન એ બેમાં જ સુખ છે ને તેમાં મોક્ષ પણ રહ્યો છે. જુઓને ! જાનકીજીએ આજ્ઞા બહાર પગ દીધો તો હરાણાં. ને એક કડિયો કરાચી ગયો. તે ભારે કમઠાણ ઉઠાવીને રૂપિયા પંદર હજાર ભેળા થયા, પછી મેં આંહીંથી કાગળ લખ્યો જે, 'ભાગી આવજે, ઝાઝો લોભ કરીશ મા.' પછી ન આવ્યો, તેમાંથી શુંયે થયું તે બધાય ગયા ને પોતે માંડ બાયડી-છોકરાં લઈને ભાગ્યો, એમ પણ થાય છે. (૧૬૬)

ભગવાનનાં કથા-કીર્તન થાતાં હોય ત્યારે ધ્યાન મૂકી દેવું. કેમ જે, એમાંથી જ્ઞાન થાય ત્યારે ધ્યાન ટકે. (૧૬૭)

જીવ પંચવિષય સારુ હેરાન થાય છે. તે એક એક વિષય ગિરનાર જેવા છે, તે ઊખડતા નથી. ને આ બધો મલક મંડે તો ગિરનાર પર્વત પણ ઊખેડી નાખીએ, પણ કામ તો કરોડ ઉપાયે પણ ન ઊખડે ! બે વાંદરા કામ સારુ લડ્યા, તેમાંથી એક વાંદરો દોડ્યો ને ઝાડનું બચકું લીધું, તે દાંત ખૂંચી ગયા એટલે મરી ગયો. એવું કામ વિષયનું છે. કામથી ક્રોધનું વધુ -

કામં દહન્તિ કૃતિનો નનુ રોષદૃષ્ટ્યા
રોષં દહન્તમુત તેન દહન્ત્યસહ્યમ્ ।
સોઽયં યદન્તરમલં પ્રવિશન્બિભેતિ
કામઃ કથં નુ પુનરસ્ય મનઃ શ્રયેત ॥[૪]

---

૧. ઘસાઈ જાય.

૨. મોઝામ્બિક.

૩. કેપ ઑફ ગુડ હોપ (કેપટાઉન), અથવા કેપ કેમોરિન; દક્ષિણ આફ્રિકા.

૪. યોગીઓ કદાચ રોષદૃષ્ટિથી કામને બાળી શકે છે, પણ પોતાને બાળતો જે અસહ્ય ક્રોધ તેને બાળી શકતા નથી. એવો ક્રોધ જેના હૃદયમાં પ્રવેશ કરતાં ભય પામતો હોય, તેના મનને કામ તો ક્યાંથી અડી શકે ? (ભાગવત : ૨/૭/૭)

એ શ્લોક બોલીને કહ્યું જે, 'શિવના ગણે તો કામ બાળી નાખ્યો છે પણ ક્રોધે કરીને પોતાના અર્ધા અર્ધા હોઠ કરડી ખાધા છે. તે માટે બધુંયે જાળવવું; ને છઠ્ઠું મન પણ નીલ વાંદરા જેવું છે તે હળી હળીને દોડે છે ને એક ક્ષણ સ્થિર થાતું નથી.' (૧૬૮)

માંગરોળમાં મહારાજ મૂલચંદભાઈને ત્યાં જમવા ગયા, તે રસ્તામાં એક કબો વાણિયો વેપારમાં ખોટ ગઈ તે ઘેલો થઈ ગયેલ, તે હાટમાં બેઠો બેઠો ત્રાજવામાં ધૂડ્ય ને છાણ ને પાણા ભરી ભરીને તોળે, પછી કહે જે, 'લિયો સાકર, લિયો એલચી,' એમ કહે. પછી મહારાજ કહે, 'આ કોણ છે ?' એટલે હરિજને કહ્યું જે, 'એ તો કબો ગાંડો છે.' ત્યારે મહારાજ કહે : 'હું તો જે જીવ ભગવાનને નથી ભજતા એ બધાય કબા ગાંડા છે એમ જાણું છું.' (૧૬૯)

ઓહો ! ભાદરવે મહિને કાંઈ મેહ મોંઘા છે ! તે આમ આવા સંત છે ત્યાં સુધી છે, પણ ત્યાં તો કોઈ સમાગમ કરતું નથી ને પછી ગૃહસ્થ ને ભેખધારી તે સર્વેને પશ્ચાત્તાપ થાશે. માટે સમજણવાળા ને વગર સમજણવાળા એ બેયને જે તે પ્રકારે ઉદ્યમ કરીને રોટલાનું કરતે કરતે આ સાધુ પાસે આવવું ને રોટલાનું કરવું ને વળી આવવું, એમ કરી લેવું. ને જીવ બીજું તો કરે જ છે તેમાં શું ! કોટિ કલ્પ સુધી તપ કરે પણ આ જોગ ન મળે, તે જે ઉપવાસ કરતા હશે તેને તપની ખબર પડતી હશે, એમ કહીને 'બ્રહ્મવિલાસ'નું[1] અંગ બોલાવ્યું ને કહ્યું જે, આ જોગ બહુ દુર્લભ છે; જીવને શું ખબર પડે ? એમ કહીને પોતાની ગોદડી દેખાડી ને કહ્યું જે, આ ગોદડી ઓઢીને બેસી રહીએ, તે ચીંથરે વીંટ્યા રતન છીએ. (૧૭૦)

સાધુને કોઈકે પૂછ્યું જે, કેમ સ્વામિનારાયણ પ્રગટ્યા તેનો શું અભિપ્રાય છે ? તે તો મહારાજે કહ્યું છે જે, જીવુંને મૂળ અજ્ઞાન છે તેનો નાશ કરીને અક્ષરધામમાં લઈ જાવા, એ અભિપ્રાય છે. તે ઉપર દૃષ્ટાંત છે જે, એક ઉંદરિયું વરસ થયું, તે ઉંદર ખેતર ખાઈને બળિયા થયા. પછી તેણે વિચાર કર્યો જે, આપણા શત્રુ મીંદડા છે તેને મારી નાંખીએ. પછી તો થોડાક કહે, અમે પેટ ખાશું, થોડાક કહે, અમે પગ, થોડાક કહે, અમે પૂછડું, પણ કોઈએ મોઢાનું ન કહ્યું. એમ છે પણ કોઈ મોઢે ચડીને પૂછતું નથી.

૧. ગુરુનું.

મૂવેલ કાંઉ મારશે દલદાર[1] દાવલ[2] પીર;
દાવલથી દેદા[3] ભલા, જેણે પઢીને કીધા પીર.

એ મૂએલ શું પૂછે ?' (૧૭૧)

એક હરિભક્ત ખંભાતથી સમાગમ કરવા આવતા હતા, તેને વચમાં એક જણે વાર્યા. તે વાત સ્વામી આગળ આંહીં આવીને કહી. પણ સ્વામી કહે : "તમે કહીએ નહીં જે, જૂનેગઢ તો **'કામીલ કાબીલ મુરશિદ[4] સબ હુન્નર તેરે હાથ વે'** એવા છે એમ કહેવું'તું ને !" સુંવાળા લૂગડાં રાખીને બેસે તે મોટા મોટાને તો કે'વાશે નહીં, પટારામાં તો હશે ખરાં ! માટે સાવચેત રહેજો. હવે તો પટારા, દેહ ને જીવ બધુંયે શોધવું છે, તે વિના પાર કેમ આવે ?' (૧૭૨)

એક જણે પૂછ્યું જે, સૌ કરતાં વા'લું શું હશે ? ત્યારે ઉત્તર કર્યો જે, અમને તો દેહ જણાય છે, ને મહારાજે પણ એક સાધુ આગળ કહ્યું કે 'જીવને કરોડો પાપના કોઠાર ભર્યા છે.' એ વાત વિસ્તારે કરી ને બોલ્યા જે, 'તે માટે એ પણ પાપનાં છે. તે ભેળે દેહની એકતા આવી. તેમાં જીવ જુદો રહ્યો, તેને બળિયો કરીને ઓની ભેળું રહેવું પણ ભળવું નહીં; ને કોઈ પદાર્થ કે વિષય રાખવા નહીં; પછી ત્યાં જઈને ભોં ખોતરવી પડે એ કરતાં આંહીં જ છૂટકો કરીએ નહીં ?' (૧૭૩)

અનંત ક્રિયા થાય પણ ઇન્દ્રિયું ને મનને રોકાય નહીં, ને નેત્રે કરીને ગધેડું, કૂતરું, મીંદડું આદિ જુએ, એમાં શો માલ છે ? પણ રહેવાય નહીં. માટે હાલતાં-ચાલતાં, ખાતાં-પીતાં સર્વે ક્રિયાને વિષે ભગવાન જ સંભારવા. (૧૭૪)

આ દેહને તો જેમ કોઈ પદાર્થ ઉપર તુલસી મૂકે છે ને કૃષ્ણાર્પણ થાય છે એમ કરી મૂકવો, તે વિના મોક્ષ થાય નહીં, ને શાંતિ પણ થાય નહીં.

---

૧. દળદર.

૨. ફોગટ, નિરર્થક (દાવલની જાત્રા એટલે ફોગટ ફેરો).

૩. લાઠી ગામના ગામધણી દેદમલ નામે હતા. તે સમયે જેતપુર(કાઠી)થી યુદ્ધે ચડેલું ધાડું તે બાજુ આવીને આજુબાજુનાં ગામોમાં રંજાડ કરતું અને બહેન-દીકરીઓને હેરાન કરતું. ત્યારે દેદમલ ધાડાની સામે થયેલા. પરંતુ ધાડામાં સંખ્યા વધારે હતી. તેમણે દેદમલનું માથું કાપી નાખ્યું પણ ધડ પાછું લાઠી આવ્યું. હુમલાખોરો તેની પાછળ આવ્યા અને લાઠીના ચોકમાં દેદાને માર્યો. ત્યારથી 'અમારા રક્ષણ માટે દેદો મરાયો' એમ દેદાની યાદગીરીમાં દીકરીઓ દેદો કૂટે છે.

૪. યોગી, ગુરુ, ધર્મોપદેશક.

એટલે એક જણે કહ્યું, 'હા, શાંતિ થાતી નથી.' ત્યારે સ્વામી કહે, 'ક્યાંથી થાય ? શાંતિ તો આવા સાધુમાં છે; તેને સેવે ત્યારે આવે. જે ભગવાન છે તેણે પોતે આ સાધુને શાંતિ આપી છે. તે માટે આ સાધુનો સમાગમ જે કરે તેને શાંતિ આવે.' (૧૭૫)

માન, કામ, ક્રોધમાં જીવ ભરાઈ રહ્યો છે, તેણે શું ભગવાન ભજાય છે ? ને ગ્રામ્યવાર્તાનું કહ્યું જે, ગ્રામ્યવાર્તા ત્રણ જણ હતા તે કરતા, તેને મહારાજ કહે જે, 'આને અમ પાસે આવવા દેશો મા, એ ગ્રામ્યવાર્તા કરે છે.' માટે પ્રયોજનમાત્ર વાત કરવી, પણ બીજી, રાજાની ને શાહુકારની તે શા સારુ કરવી જોઈએ ? ભગવાન વિના વાત કરવી ને ભગવાનની સ્મૃતિ વિના ખાવું એ ધૂળ જેવું છે. માટે સાધુનો સમાગમ કરીને કામ, દેહાભિમાન ને ક્રોધ એ ટાળવા. (૧૭૬)

દેહને તો શું કરવું છે ? આમ ને આમ પરપોલા જેવું કરી રાખે છે, એવું ન રાખવું. ખાસડા જેવું કરી નાખવું. આ જોને અમારા પગ વજ્ર જેવા છે, તે કાંટો વાગે નહીં ને ધગે પણ નહીં; ને એક વાર મહારાજ પાસે જાતા હતા, તે રસ્તામાં શૂળ હતી તે કરડ કરડ બોલતી ગઈ ને અમે ચાલ્યા ગયા. કાંઈયે થયું નહીં; માટે દેહ જો પરપોલા જેવું રાખ્યું હોય તો જરાક વા ન આવે કે જીવમાંથી આકળો થઈ જાય. તે માટે એવું દેહ ન રાખવું. (૧૭૭)

સંવત ૧૯૨૦ના ભાદરવા સુદિ બીજને દિવસે જૂની ધર્મશાળા ઉખેળીને વાત કરી જે, 'જે ક્રિયા કરવી તેમાં માન, ક્રોધ ને ઈર્ષા એ ત્રણ તો આવવા દેવાં જ નહીં. અને ક્રિયામાં તો માણસ જડાઈ જાય છે; તે મોરે એક સાધુ ઉપરથી બેલુ[૧] નાખતા હતા તે જાણ્યું જે, કો'કના ઉપર પડે છે, એમ થાતું હતું, ત્યાં તરત પાધરા બેલા સોતા જાતે પડ્યા. પછી ભગવાને રક્ષા કરી, પણ ક્રિયામાં એમ જડાઈ જવાય છે. માટે મોટું કામ તો ધીરે ધીરે કરવું. ને બીજું તો બધુંયે થાય પણ આ જે આજ્ઞા ને વર્તમાન જે પાળે, તે ઉપર મહારાજની નિરંતર દૃષ્ટિ રહે છે. તે આજ્ઞા ને નિયમ તે શું જે, ત્રણ ગ્રંથમાં બધું આવી ગયું. (૧૭૮)

આ સાધુનું તો દર્શન કર્યે પંચમહાપાપ બળી જાય; પણ પૂરું માહાત્મ્ય કયાં જાણ્યામાં આવ્યું છે ? (૧૭૯)

૧. પથ્થરનું ચોસલું.

હે પરમહંસો ! સ્ત્રીરૂપી તરવારે કરીને કોણ હણાણો નથી ? ને હે પરમહંસો ! દુઃખ દેવાને અર્થે જોબન અવસ્થા તે ચડતું પગથિયું છે; તેમાંયે તપે, વ્રતે, જોગે ને છેલ્લી વાર આવા સાધુને સંગે કરીને આ જોબન અવસ્થા તરવી ને ભગવાનમાં જીવ જોડવો. (૧૮૦)

હે પરમહંસો ! શાંતિ તો એક નારાયણનાં ચરણારવિંદમાં જ છે. તે માટે તે સામું જોઈ રહેવું. જેમાં નિદ્રા આવવી જોઈએ તેમાં નથી આવતી. આ ટોડાં[1] સારે છે તેમાં નથી આવતી ને જો માળા ફેરવવા બેસે તો બધાયને આવે, પણ ધીરે ધીરે ભગવાનને સંભારતા જાય ને ટોડાં લાવતા જાય તો એમ જ થાય; મરને એક ટોડું ઓછું આવે પણ એવા સ્વભાવ પાડેલ નહીં. આવાં તો બ્રહ્માંડમાં એક લાખ-કરોડ કારખાનાં ચાલતાં હશે, એમાં શું પાક્યું ! આગ્રામાં અઢાર કરોડ રૂપિયાનું એક કબ્રસ્તાન છે તેણે શું થયું ? માટે ભગવાન ભજ્યામાં સુખ છે. (૧૮૧)

આસો વદિ આઠમે વાત કરી જે, ભગવાન નથી ભજતા ને બીજા ડોળમાં ભળે છે તેને લંબકરણ જેવા કહ્યા, ને ભજે છે તેનાં લક્ષણ કહ્યાં જે, **'હું બલિહારી એ વૈરાગને'** એ બોલ્યા ને પછી કહ્યું જે, 'કોઈને હિંમત આવતી હોય તો આ સમો ભગવાન ભજ્યાનો છે, તે કોઈને હિંમત આવતી હોય તો આ સમે ભગવાન પ્રગટ્યા છે, તે કોઈને હિંમત આવતી હોય તો તે ભેળા એવા સાધુ પણ આવ્યા છે અને કરવાનું પણ એ જ છે. આ તો જીવને ગરજ ક્યાં છે ?' એમ કહીને હસ્યા, 'જુઓને ! લોંઠાએ[2] આ સાધુ માળા ફેરવાવે છે, લોંઠાએ નિયમ પળાવે છે, લોંઠાએ ભગવાન ભજાવે છે, નીકર જીવને કાંઈ કરવું જ નથી, તે કરે જ નહીં.' (૧૮૨)

સંવત ૧૯૨૧ના કાર્તિક માસમાં વાત કરી જે, 'જે ક્રિયા કરવી તેમાં ફળનું અનુસંધાન રાખવું, તે કામનું ફળ જોવું જે શું છે ? તેમ જ ક્રોધનું, લોભનું, માનનું, સ્વાદનું ને સ્નેહનું એ બધાનું જોવું. તેને કહું તે સાંભળો જે, કામમાંથી ઇન્દ્રને હજાર ભગ થયા ને ક્રોધમાંથી દુર્વાસાનું ભૂંડું થયું ને માનમાંથી દક્ષનું ભૂંડું થયું ને લોભમાંથી નંદ રાજાને દુઃખ થયું ને સ્વાદમાંથી શૃંગી ઋષિનું ને સ્નેહમાંથી સર્પ થાવું પડે છે, એવાં કેટલાંક કહીએ ? એ

૧. ખાણમાંથી નીકળેલ ખરબચડો અણઘડ પથ્થર.

૨. પરાણે.

મારગ જ ભૂંડો છે. માટે જે તે પ્રકારે દેહ નિર્વાહ કરીને સમાગમ કરી લેવો. ને આ લોકમાં તો નહીં જ રહેવાય, એમ ચાર વાર કહ્યું. બધું કરીએ ને સુખ માની બેઠા હઈએ પણ ભગવાન છે તે જ્યારે ઘાંટો ઝાલશે ત્યારે અન્ન કે પાણી નહીં ઊતરે.' (૧૮૩)

અરે ! આવા સાધુ છે તે પણ એમ દંડ દે છે. તે જેણે ત્યાગે, તપે આદિક સાધને કરીને વશ કર્યા હોય તેથી થાય. આ જીવનું તો કરવું કેવું છે ? તે મહારાજ કહેતા જે, 'એક ગરાસિયો હતો તે કસુંબા કાઢે ત્યારે લડાઈની ને ધિંગાણાની વાતું કરે ત્યારે ખરાઈ[1] આવે, તે જ્યારે અફીણ પીએ ત્યારે, અને ઊંઘે ત્યારે વળી ઢીલાઢબ.' એમ આપણે પણ જ્યારે વાતું થાય ત્યારે એમ, ને પછી પાછું કાંઈ નહીં. (૧૮૪)

વહાણ છે તેનું સુકાન ધ્રુવ સામું મરડે છે ને તેના ખેવટિયા ધ્રુવ સામું જોઈ રહે છે, તેમ આપણે પણ ભગવાન સામું જ જોવું ને બીજે માલ નથી, ને બીજે તો જે જે કરીએ છીએ તેમાં વેઠિયાની પેઠે મંડ્યા છીએ.

પહેલે પૂજત ગોર જ્યું, પ્રીત કરી મન માંય;
મુક્ત કહે સ્વારથ સરે, ફેર ડારત ધ્રો માંય.[2]

તે જ્યારે સમાગમ કરીશું ત્યારે વે'વાર વેઠરૂપ જણાશે. (૧૮૫)

સંવત ૧૯૨૧ના માગશર માસથી મહારાજ પાસે જાવાની વૃત્તિ તણાય છે, તે તમને હમણાં તો જણાતું નથી પણ ભાઈ ! હવે આવો જોગ નહીં રહે. ને મહારાજ ભેળા રહ્યા છે તે પણ વાંસે રોશે; કાં જે, આવી વાત કોણ કરે ? કોઈ કરશે તો સુધી જન્મમરણની કરશે. ને આ તો મનના ને ઇન્દ્રિયુંના દોષ કહેવા તે એ કેને એની ખબર હોય ? એના દોષ કોણે જોઈને ત્યાગ કર્યા છે ? માટે આવો જોગ નહીં મળે. (૧૮૬)

પુસ્તકમાં તો વાતું લખી હશે પણ કોઈને તે કામ આવી નથી. કાં જે, વચનામૃતની આખી પ્રત્યું પાસે પડી રહીયું ને વળી ભણેલા તે પણ સત્સંગમાંથી ગયા છે. (૧૮૭)

---

૧. ઊભા થઈ જવાની વૃત્તિ (ખાસ કરીને મંદવાડમાંથી).

૨. કુંવારિકાઓ ગૌરીવ્રત કરે ત્યારે પાર્વતીની મૂર્તિ બનાવે, પણ વ્રત પૂરું થયે સ્વાર્થ સરી જાય પછી તેને કોઈ યાદ ન કરે. જુવારા વાવે ને તેનું પૂજન કરે પણ પછી ઘાસમાં ફેંકી દે.

ધર્મશાળાનો તાલ, લાકડાં ને પાણામાં કાંઈ માલ નથી, એ બધું કહીએ છીએ તો નિંદ્યા જેવું કે'વાય છે, પણ આવી વાતું વિના પરભાવને નહીં પમાય. તે શુકજીને દેખીને ગોપિયુંએ[1] વસ્ત્ર ન પે'ર્યાં, ને વ્યાસજીને દેખીને પે'ર્યાં, કાં જે, ઓને સ્ત્રી-પુરુષનો ભાવ નહીં, માટે સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ ને કારણ એ ત્રણથી તો વારંવાર નોખું જ પડવું અને એને ભાવનાએ કરીને મૂક્યાં ત્યારે પ્રકૃતિ પર્યંત આવી ગયું ને તે પર ગુણાતીત એવું સ્વરૂપ થયું માટે તે વગર કોઈ કાળે છૂટકો નથી.

ત્યજ ધર્મમધર્મં ચ ઉભે સત્યાનૃતે ત્યજ ।
ઉભે સત્યાનૃતે ત્યક્ત્વા યેન ત્યજસિ તત્ ત્યજ ॥[2]

તે કહ્યું છે જે, અસદ્‌વાસનાનો ત્યાગ કર ને સદ્‌વાસનાનો પણ ત્યાગ કર. તે કર્યું થાય, એ કહ્યું તે પ્રમાણે કરવું. (૧૮૮)

જીવને સત્સંગ થાય નહીં. તે તો જેટલા દેહ મૂકીને ગયા જે એકાંતિક સાધુ તેમનો રાત્રિપ્રલય સુધી અહોનિશ જોગ રાખે તો થાય નીકર પૂરો ન થાય. (૧૮૯)

ઓહોહો ! આ ભરતખંડમાં આવો જોગ થઈ ગયો ! આ સાધુ, આ વાતું ને આ ધર્મ જો ખરેખરા ઓળખાય તો, ને આ સાધુ ઓળખાય તો કાંઈ કાચું નથી ને આ વાતું તો કોઈને મળી નથી. (૧૯૦)

આ દેહ હાડકાંનો, સ્ત્રીનો દેહ પણ હાડકાંનો ને છોકરાંનો પણ હાડકાંનો, એમાં કાંઈયે માલ નથી. ને ચૂનો એ ધોળી ધૂડ્ય ને આ બીજી અમથી ધૂડ. દેહ ધૂડનો, રૂપિયા ધૂડના, કુટુંબી ધૂડનાં, ખાવું ધૂડનું, ખોરડાં ધૂડનાં એમ છે. ને એમાં જીવ માલ માનીને ચોંટ્યો છે. પણ કાળ ખાઈ જાશે. માટે ભગવાન ભજી લેવા, બાકી બધું ધૂડનું છે. (૧૯૧)

ઓહો ! માણસ બધાં આ થાંભલાનાં દર્શન કરે છે; પણ કોઈ સાધુનાં નથી કરતાં. ને કોટિ વાતની એક વાત જે, જે દિવસ ભગવાનને ને આ સાધુને

---

૧. અપ્સરાઓએ.

૨. જ્યારે મુમુક્ષુ આત્મવિચાર કરવા બેસે ત્યારે તેને આડા જે ધર્મરૂપ અથવા અધર્મ-રૂપ, સત્યરૂપ, અસત્યરૂપ જે જે સંકલ્પ આવે તેનો ત્યાગ કરીને અને જે વિચારે કરીને એને તજે છે તે વિચારનો પણ ત્યાગ કરીને બ્રહ્મરૂપે રહેવું, પણ દેહે કરીને ધર્મરૂપ નિયમનો ત્યાગ કરવો કહ્યો નથી. (વચ. લો. ૧૫)

નમશે તે દી જ છૂટકો થવાનો. ને જે દી અખંડ ભજન કરશે ને જે દી દોષ મૂકશે તે દી જ ભગવાનના ધામમાં રે'વાશે. કરોડ વાતની એ જ એક વાત છે. (૧૯૨)

મન પણ નવરું રે'તું નથી. લાખ ઘાટ કરે છે, પણ ઝાઝા રૂપિયા હોય તો કેટલું સુખ આવે ? (૧૯૩)

આ ચાલ્યા, આ દેહમાં કાંઈ રે'વાશે ? આ દેહમાં તો નરક ભર્યું છે જેને સારું ખવરાવો છો, ને જો સંબંધીને આલો તો સારું બોલે, બેનને પણ જો હમણાં એક રૂપિયો પણ ન આપ્યો હોય ત્યારે હેતની ખબર પડે, બધું સ્વારથિયું છે. એ આદિક ઘણીક વાતું કહી. (૧૯૪)

વળી, કહ્યું જે, 'જો તમે આવ્યા તો દર્શન થયાં. કરોડ જન્મ તપ કરીએ તોપણ આટલી વાતુંના જેટલો સમાસ ન થાય, જો વિચાર હોય તો. માટે ભગવાન કે ભગવાનના જન પાસે ગયા વિના છૂટકો થાય નહીં ને જ્ઞાન પણ આવે નહીં. ને સો વરસ ભગવાન ભેળા રહીએ તોપણ સાધુ પાસે રહ્યા વિના સમજણ ન આવે. ને કોઈક મહારાજ પાસે આવીને થોડુંક બેસે ત્યાં મહારાજ કે'શે જે, મુક્તાનંદ સ્વામી પાસે જાઓ. એમ મોકલતા. પછી સ્વામી વાતું કરતા. તે માટે મોટા સાધુ સેવવા.' પછી 'ભગવાનની પેઠે સેવવા જોગ સાધુનાં લક્ષણ છેલ્લા પ્રકરણના છવ્વીસના વચનામૃતમાં છે તે વાંચો,' એમ આજ્ઞા કરીને વંચાવ્યું. (૧૯૫)

સંવત ૧૯૨૧ના પોષ સુદિ પૂનમે પ્રાતઃકાળમાં નવી ધર્મશાળામાં નિવાસ કર્યો. તે દી વાત કરી જે, 'જેતલપુરના મહારુદ્રમાં કુસંગીએ ભંગ કરવાનું (ધાર્યું) હતું, તે મહારાજે આગળથી એક હાર સાધુની, એક હાર પાળાની અને એક હાર હરિભક્તની, એક હાર કાઠીની, એમ કોટની પેઠે કરીને પેસવા ન દીધા. તેમાં કે'વાનું શું છે જે, જેમ કાઠિયુંયે કડકડાટી કરીને પેસવા દીધા નહીં, એમ આપણે ભજનની કડકડાટી કરીને બીજું કાંઈયે પેસવા દેવું નહીં, ને ભગવાનનું રટણ કરવું તે ભેળું આ સાધુનું પણ રટણ કરવું. તે એમ ને એમ કર્યા કરવું.' (૧૯૬)

કેટલેક ઠેકાણે ધર્મ કરે છે તેમાં કરોડ મણ દાણા વાવરે છે. પણ એક અધશેર બરોબર ન આવે, ને એક અધશેર પણ એવું છે. જેમ ઋષિએ વનમાં સાથવાની ચાર પત્રાવળી પોતાને સારુ પૂરી હતી, પણ જો ઓલ્યા ઋષિ માગવા આવ્યા તેને દીધી તો તે ટાણે ચારે ખાઈ ગયા ને જ્યારે હાથ ધોયા

ત્યારે તેમાં નોળિયો આળોટ્યો, ત્યાં સોનાનો થઈ ગયો ને પાંડવે યજ્ઞ કર્યો તેમાં ન થયો. કાં જે, એનું દ્રવ્ય એવું હતું. એ ધન તે મરુત રાજાનું લૂંટીને લાવ્યા હતા ને ઓલ્યો થોડો જ સાથવો હતો પણ મહેનત કરીને ભેળો કરેલ અને વળી શ્રદ્ધા સોતું દીધું, તેમ આગળ પાત્ર પણ એવું હતું. માટે પાત્ર જોઈને દાન કરવું. (૧૯૭)

બીજા તો સૂરા ભક્તના આપાના જેવાં પુણ્ય કરે છે. તે આપો કાશીએ રૂપિયા પાંચસેં વાણિયાના વ્યાજે કાઢીને ગયા. તે ધોળકામાં સારાં કેળાં ને કેરી આદિક સારું દીઠું એટલે ત્યાં રહ્યા. પછી બધું ખાઈને વરસ એક થયું ત્યારે વાંસ લઈને કાવડ કરી ને વચ્ચે સાબરમતીથી પાણી ભરીને આવ્યા. ત્યાં તો સૌ સામા ગયા ને ગામમાં આવ્યા. પછી ઓલ્યે વાણિયે ઉઘરાણી કરી, ત્યારે કહે જે, 'દેશું.' પછી ઝાઝા દિવસ થયા એટલે અકળાઈને કહ્યું જે, 'કાં તો રૂપિયા દ્યો ને કાં તો ગંગાજીનું પુણ્ય દ્યો.' પછી તો આપાના છોકરાં સૌ કહે જે, 'ના પુણ્ય તો નહીં.' ત્યારે આપો કહે, 'દે રે દે, પુણ્ય તો દીધા જીમો છે,'[1] એમ કહીને કાનમાં ધોળકાનું કહ્યું. પછી તો પુણ્ય દીધું, ત્યાં તો મર વાણિયાનો છોકરો, પછી બાયડી ને પછી પોતે; આ જો ! પુણ્ય જગતમાં એવાં થાય છે. એમ કહીને હસ્યા ને પછી કહે, મહારાજ એવી વાતું કરાવતા. (૧૯૮)

આપણે કાંઈએ કરવું નથી, કાં જે, સત્સંગમાં માલ છે તેણે કરીને ઉઘાડી આંખ્ય છે. તે જોશું ત્યાં તો આ સાધુ ને ભગવાનનાં દર્શન થાય છે ને વિચાશે ત્યારે પણ આ સાધુ ને ભગવાન દેખાશે. માટે 'જીવતે લાખના ને મુએ સવા લાખના.'[2] હવે કોઈ વાતે ફિકર નથી. ને 'દાસના દુશ્મન હરિ કે'દી હોય નહીં, એ જેમ કરશે તે ઠીક જ કરશે.' (૧૯૯)

આ સાધુ પાસે ભગવાન છે. તે જે એનો સંગ કરે તેને દિયે છે. માટે આ સાધુના સમાગમમાં માલ છે; માટે એની આગળ દીન આધીન થાવું, એને નમવું ને એનો અભિપ્રાય જાણવો જે, શું એનો સિદ્ધાંત છે ? એમ જાણીને તે પ્રમાણે વર્તવું. (૨૦૦)

આણી કોર દ્વારકાનાથ ને આણી કોર વડનગર ને વીસનગર ને આણી કોર સાબરમતી ને નર્મદા એ બધેય ભગવાન ફર્યા છે, કાંઈ બાકી રહ્યું

૧. પુણ્ય દેવા જેવું છે.

૨. જીવતાય જીવનમુક્તિ ને દેહ મૂકીને ભગવાનની હજૂરમાં - બેય વાતે લાભ.

નથી ને આ સાધુ પણ બધે ફર્યા છે. માટે એ સંભારવું. (૨૦૧)

આ જીવ આમ સંકલ્પ કરે છે. જેમ ઓલ્યા સૂતરનો તાણો કરીને લૂગડું કરે છે એમ એકરસ આકાશની ઘોડ્યે કર્યા કરે છે, પણ આંહીં રહેવું નથી એ ખબર નથી, એવો જીવનો સ્વભાવ છે. (૨૦૨)

પંગત્યમાં બેસીને મેળાવીને લાડુ જમે તે નિઃસ્વાદી કહેવાય ને એકલો નોખો જો કાચો બાજરો ચાવે તોય પણ તે સ્વાદિયો કે'વાય; તે માટે જુદું પડ્યે જ બગડે છે અને નિઃસ્વાદી કેને કહીએ ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર કર્યો જે, પંગત્યમાં જે મળે તે મેળાવીને ખાઈ લે, બીજું કાંઈયે ઉપાર્જન ન કરે ને ચાળા ચૂંથતો ન ફરે એ નિઃસ્વાદી કહેવાય ને ત્યારે જ ભગવાન એની ઉપર રાજી થાય છે. તે રાજી કરવાના ઉપાય, સાધુનો સમાગમ ને નિયમ એ બે છે. **'ગર્ભવાસમાં શું કહીને તું આવ્યો રે'** એ કીર્તન બોલાવીને કહે જે, તરવાર તો ખરી પણ ક્ષત્રીના હાથમાં હોય ને વાણિયાના હાથમાં હોય; એમ આવાં વચન પણ બ્રહ્મવેત્તાનાં લાગે પણ બીજાનાં લાગે નહીં. (૨૦૩)

ચોવીસ વરસ થયાં આવરદા નથી ને આ દેહ વાતું સારુ જ રહ્યો છે, પણ ત્રીસ વરસ થયાં, ક્રિયા ઉપરાઉપર આવી છે, તે પૂરી વાતું થાતી નથી. આમ જો આગ્રહ રાખીએ તો ધ્યાન થઈ જાય ને સમાધિ થઈ જાય પણ પૂરી સોદરી[1] વળે એવી વાતું કરાતી નથી; મનમાં હામ રહી જાય છે. (૨૦૪)

સાધુ થયા ને ભેખ ન સુધર્યો ત્યારે શું થયું ? જે કરવા આવ્યા તે તો ન થયું. માટે ધીરે ધીરે સાધુનાં લક્ષણ કહ્યાં છે તેમ વર્તતા જાવું, તે વિના છૂટકો નથી. (૨૦૫)

વૈશાખ વદિ એકાદશીએ શંકરપ્રસાદ આ ગામમાં આવતાં માર્ગમાં અધર ટૂંટિયું આવ્યું તે મરી ગયો, એ વાત એક હરિજન પાસે કે'વરાવીને કહ્યું જે, 'એમ મુમુક્ષુને તો સદાય કડકડાટી જ દેખાય જે, આ તો હમણાં ચાલ્યું જવાશે ને મહારાજે પણ કહ્યું છે જે, 'અમને તો એમ જ વર્તે છે જે, આ પળમાં ને આ ક્ષણમાં દેહ પડી જાશે.' માટે ભગવાન ભજી લેવા. (૨૦૬)

ઉપશમ કરે તે મુને ગમે ને હું રાજી થાઉં. ને જે જે ક્રિયા અચાલાની[2] હોય તે કરવી પણ પછી ધબ પડી મેલવી; સંકલ્પ કર્યા ન કરવા. આ તો

---

૧. સંતોષ, તૃપ્તિ.

૨. અગત્યની, જરૂરિયાતની.

મર્કટની[1] ઘોડ્યે છે. તે એક બુઢિયો વાનરો તેને બીજાએ વાંદરી પાસેથી કાઢી મૂક્યો પછી બોકાસા[2] નાખે; એમ આપણને પણ વિષયમાંથી દુઃખ ઊપજે છે ને બોકાસા નાખીએ છીએ. માટે વિષયથી છેટે રહેવું. (૨૦૭)

એક ભક્તે પૂછ્યું જે, 'આત્મા કેમ દેખાતો નથી ?' પછી સ્વામી કહે : ''દેખાય તો છે પણ મનાતો નથી. જ્ઞાન થાશે ત્યારે મનાશે. આ છે એ બ્રહ્મ ને ગયા એ પરબ્રહ્મ'' એમ મર્મમાં વાત કરી. (૨૦૮)

'આ દેહ છે તે શ્રવણરૂપી કુહાડે કરીને ઘસાઈ જાશે, માટે કથા-કીર્તનાદિક શ્રવણ કર્યાં જ કરવાં. શ્રવણ સારુ તો પૃથુરાજાએ દસ હજાર કાન માગ્યા.' ને પ્રથમનું ચોપનમું વચનામૃત વંચાવીને બોલ્યા જે, 'ઓહો ! આ વચનામૃત તો દિવસ બધો જાણે સાંભળ્યા કરીએ તોપણ તૃપ્ત ન થાઈએ. જુઓને ! માંહી મોક્ષનું દ્વાર જ બતાવી દીધું ને જ્ઞાન પણ બતાવી દીધું છે.' એમ કહીને ત્રણ વાર વંચાવ્યું ને કહ્યું જે, 'જેનાં કર્મ ફૂટ્યાં હોય તેને આ વાત ન સમજાય, તેને તો મૂળ મોટાપુરુષ એ જ શત્રુ જેવા જણાય છે. એ વિપરીત જ્ઞાન કે'વાય. માટે હવે તો સાધુને જ વળગી જાવું. અને આવો સમો આવ્યો છે તોપણ ભગવાન પાસે કે મોટા સાધુ પાસે રહીને વાતું સાંભળે નહીં એવી જીવની અવળાઈ છે. ને આ ઘડી જો હજાર રૂપિયા ખરચવાનું કહે તો ખરચે પણ ઓલ્યું ન થાય; ને સ્ત્રી, છોકરો, હવેલી ને વેપાર એ બધાં તેમાં આડ્ય કરે. ને મહારાજ પાસે પણ એક જણે કહ્યું હતું જે, 'રૂપિયા ખરચું પણ રહેવાય નહીં.' એક હરજી ઠક્કર તે એને ગામથી આવીને ગઢડે ભગવાન સારુ મહારાજ ભેળા રહ્યા, પણ આજ આ સાધુ પાસે કોઈ રહેતું નથી.' પછી એમ બોલ્યા જે,

'જા ઘેર હરિકથા કીર્તન નહીં, સંત નહીં મિજમાના;
તા ઘેર જમરા ડેરા દેવે સાંજ પડ્યે મસાણા.

એમ છે, પછી પસ્તાવો થાશે માટે ભગવાન ભજી લેવા.' (૨૦૯)

માવો ભગત કહેતા જે, કાંઈ ખડખડે કે છોકરું હોય તે પોતાના માવતરને ગળે વળગી જાય. એમ આપણે પણ ભગવાનમાં ને સાધુમાં વળગી જાવું. એ જ ઊગર્યાનો ઉપાય છે. તે વિના ચારેકોરે કાળ ખાઈ જાય છે.

---

૧. વાંદરાની.

૨. ચિચિયારીઓ.

'બ્રહ્માનંદ હરિચરન બિના, સબે ચવિના કાળકા' એમ કહ્યું છે. (૨૧૦)

આ જીવ કોઈ દી પ્રભુ ભજવા નવરો થયો નથી. ને સર્વે ધૂડ્યનું છે, પણ માંહી ચોંટી રહે છે ને જ્યારે શબ્દ સંભળાય ત્યારે ઝડપ કાન દે, રસ આવે ત્યાં તરત દોડી પૂગે, રૂપ આવે તો ઝડપ જોઈ લે, સ્પર્શ આવે કે ઝડપ ત્વચા સ્પર્શ કરી લે, ને ગંધ આવે કે ઝડપ નાસિકાએ સૂંઘી લે, એમ પંચ-વિષયમાં ઝડપું નાખે છે. અને એ બધાય વિષય છે તો વિષ્ટાના, **ઈન્દ્રાણી ચંદન લગાય અંગ** એ સવૈયો બોલ્યા, એવા વિષય છે. માટે **નિજાત્માનં બ્રહ્મરૂપમ્** એવું થાવું. તે વિના છૂટકો નથી.

વારંવાર માનવ દેહ નથી પામ્યો તો ચેતે ધરથી;
જરાયે જર્જર થાશે અંગ, ઈન્દ્રિય મૂકી દેશે સંગ;
ત્યારે અખા જપમાલા ગ્રહે, ફૂટે ઘડે પાણી કેમ રહે ? (૨૧૧)

પુરુષોત્તમપણું કે'વાનો કજિયો પણ ઘણાં વરસથી ચાલ્યો છે, તે પુરુષોત્તમ કહેવામાં કેટલી માણસને શંકા ! ને બીજા પુરુષોત્તમના રૂંવાડા જેવા પણ હોય નહીં, તેને પુરુષોત્તમ કહે છે, એમ સમજણ આવવી તો ઘણી દુર્લભ છે. તેમ સાધુ પણ ન ઓળખાય. ને આવી વાતું વિના મોક્ષ ન થાય ને આવી વાતું કરનારા પણ ક્યાં મળે ? આ તો 'ઘરમાં દેવ ને પાદર તીર્થ' એનું માહાત્મ્ય જણાય નહીં, તેમ આ લોક પણ કહે છે. (૨૧૨)

કાલ્ય રાતે મુદ્દાની વાત કીધી, તે ભગવાન મળ્યા એ મુદ્દો હાથ આવ્યો. આ પુરુષોત્તમ મળ્યા પછી શું બાકી રહ્યું ? તેના મળેલા સાધુ પણ મળ્યા એ મુદ્દો હાથ આવ્યો છે; હવે ચિંતા નથી.

મિલનો મોંહા મોંહકો નિકો;
આછો[1] નીકો[2] લાલ હમારો, ઓર સબે રસ ફીકો;
ખાટી છાશ કહા રસ માણે ? સૂર ખવૈયો ઘીકો.

તે જે આત્મદર્શી છે તે ખાટી છાશના ભોગી છે ને જે મૂર્તિ છે તે ઘી છે. તે આપણે તો મૂર્તિ વડે જ રહેવું; ખાટી છાશમાં શો માલ છે ? (૨૧૩)

પંચ જ્ઞાન-ઇન્દ્રિયો વશ રાખી હોય તો એની વાંસે ઓલી પાંચ છે. માટે ઝાઝો પંચવિષયનો જોગ થાવા દેવો નહીં ને જોગ થયે સમું રહે તેવું

૧. સારો.
૨. સુંદર.

નથી. માટે જેટલું અવશ્ય હોય તે કરવું; બાકી પડ્યું મૂકવું ને તેમાં દોષ જોવા એને જ્ઞાની કહ્યો છે. ને કેટલાક તો કાનમાં પૂમડાં ઘાલી મૂકે છે તે સાંભળવું ઘટે તે ટાણે કાઢી લે ને જોવું ઘટે તે જુએ, પણ પાંચ હાથથી છેટે દૃષ્ટિ જાય જ નહીં, એમ જ સૂંઘે નહીં, તેમ જ ત્વચાને એક ઓછું પાથરી દેવું પણ વધુ નહીં. તે વિના ન ચાલે તો એકલશૃંગીની પેઠે થાશે, માટે બીતા રહેવું ને પાપ મૂકવાં ને પ્રભુ ભજવા એ સિદ્ધાંત રાખવું. (૨૧૪)

છેલ્લા પ્રકરણનું બીજું વચનામૃત વંચાવ્યું. તેમાં વાત આવી જે, તપ, ત્યાગ, યોગ ને યજ્ઞે જેવો વશ નથી થાતો તેવો સત્સંગે કરીને થાઉં છું, એમ શ્રીકૃષ્ણે ઉદ્ધવ પ્રત્યે કહ્યું છે. એ વાત આવી ત્યારે સ્વામી કહે : 'આ વાત સાંભળો, હવે જેટલું છે તેટલું આટલી વાતમાં આવે છે.' એ વંચાવીને કહ્યું કે 'તપ, ત્યાગ, યોગ, યજ્ઞે વશ નથી થતા તે સત્સંગે કરીને થાય છે. એ સત્સંગ આપણને મળ્યો છે પણ જણાતો નથી, સાધુ મળવા તો દુર્લભ છે ને આ સૌ સભા બેઠી છે તેમાં એ વાત તો જે જાણે તે જાણે છે. સૌને સમજાય નહીં. આવો જોગ મળ્યો છે ને પછી બીજાને વળગે છે તે કાંઈ સમજતા નથી. તે રઘુવીરજી મહારાજ આદિ મોટા મોટા સાધુ કોવૈયાને પાદર બેઠા હતા તેને મૂકીને ત્રણસેં માણસ દરિયો જોવા ધ્રોડ્યું. ત્યારે તો દરિયા જેવાયે રઘુવીરજી મહારાજ આદિ નહીં ને ? પણ જ્ઞાન ક્યાં ? આને મૂકીને બીજાને વળગે તેમાં શું પાકશે ? સાધુ મળે એમ ક્યાં છે ? તે કહ્યું છે જે,

પથ્થરકી જાતિ હીરા ચિંતામણિ પારસહુ;
મોતી પુખરાજ લાલ[1] શાલ[2] ફેર ડારીએ;
કામધેનુ કલ્પતરુ આદિ દે અનેક નિધિ;
સકલ વિનાશવંત અંતર વિચારીએ,
સબહિ જહાનમેંહિ[3] દૂસરો ઉપાય નાંહીં;
ચરનુંમેં શીશ મેલી દીનતા ઉચ્ચારિયે;
કહત હે બ્રહ્માનંદ કાય મન બાનિ કરી;

૧. માણેક.

૨. ઊંચી જાતની ભરેલી કિનારવાળું, ઊન-સૂતર-રેશમ વગેરેનું ઓઢવાનું એક કીમતી વસ્ત્ર.

૩. સકળ દુનિયામાં.

કુન એસી ભેટ ગુરુરાજ આગે ધારિયે,
હે તો સો અનંત સબ કહત હે સંત પુનિ;
ભોમિ રજકન હુંકો હોત નિરધાર હે,
વનવૃક્ષ હુકે પાત કાહુસેતિ ના લિખાત;
સો પુનિ કહાત જુગ ભાર જ્યું અઢાર હે;
ઉદધિ અસંખ્ય નિર તાકું કહે જ્યું ધીર;
મેઘ બુંદ અગનિત કોઉ ગનિત કરિ ડાર હે,
કહત હે બ્રહ્માનંદ હમ ઉરમેં વિચાર દેખ્યો;
ઓર સબ હિ કો પાર ગુરુગુન અપાર હે.

એ તો મભમ[1] સાધુ કહ્યા, પણ કેવા હોય કે –

તીન તાપકી ઝાળ જર્યો પ્રાની કોઈ આવે,
તાકું શીતલ કરત તુરત દિલદાહ મિટાવે,
કહિ કહિ સુંદર બેન રેન અજ્ઞાન નિકાસે,
પ્રગટ હોત પહિચાન જ્ઞાન ઉર ભાનુ પ્રકાશે,
વૈરાગ ત્યાગ રાજત વિમળ ભવ દુઃખ કાટત જંત કો,
કહે બ્રહ્મમુનિ આ જગતમેં સંગ અનોપમ સંત કો.

એવા છે, અહો ! જીવને સાધુ ક્યાં ઓળખતાં આવડે છે ? ભેળા રહે ને ઓળખે નહીં ને આ જો ખરેખરા ઓળખાય તો ગાંડા થઈ જાઓ; પણ એમ નથી ઓળખાતા એટલી જ કસર છે. જેમ જ્યાં વરસાદના ઢગલા થાય ત્યાં કાળનું ક્યાં દુઃખ છે ? એમ જૂનાગઢમાં સાધુના ઢગલા તે વરસ્યા જ વરસ્યા પણ વરસાદ નહીં હોય ત્યારે દુઃખ બહુ થાશે ને આંહીં તો છોંતેરાનો મેહ છે ને વરસાદ વરસ્યા વિના બીજે તો કાળ જેવું છે, તે માટે આંહીં માણસ હજાર ગાઉથી તણાઈને આ દર્શન સારુ આવે છે ને આંહીં જૂનાગઢના હરિભક્ત જાણે જે, મોડા મોડાથી જાશું, નહીં તો જાણે જે, નોકરી છૂટી જાશે તો શું કરશું ! પણ ચાકરો તો પડ્યો રહેશે ને ચાલ્યું જવાશે અને કાંઈ આ સાધુ સદા રહેશે ? આ દર્શન તો બહુ દુર્લભ છે, પછી આંસુની ધારા પડશે. આ દર્શન ફરી મળે તેવું નથી. પછી **'ગુરુગુન અપાર હે'** એ બોલીને કહે, આ આપણા ગુરુમાં અપાર ગુણ છે.

---

૧. ઉપલક, અસ્પષ્ટ.

સાધુ ચંદન બાવના, શીતળ છાંય વિશાલ;
મુક્ત કહે તેહિ પરસસેં, નિરવિષ[1] હોત વિષવ્યાલ.[2]

એવા છે. **'રાજ મિલ્યો કહા કાજ સર્યો'** એ સવૈયો બોલીને કહે, 'એ સંગ તમને મળ્યો છે, તે કરવો હોય તે કરજો.

સાચે સંત મિલે કમી કાહુ રહી, સાચી સીખવે રામકી રીતકું જી;
પરાપાર સોઈ પરબ્રહ્મ હે, તામેં ઠહરાવે જીવકે ચિત્તકું જી.

એવા છે, તે કેટલુંક કહીએ ! આવા સાધુના સમાગમ વિના મોક્ષ નહીં થાય અને મધ્યના ૨૧ના વચનામૃતમાં કહ્યું છે એટલી વાત કરવાની છે ને જાણવાની છે. ને આવા સાધુ મળ્યા એ તો એક મુદ્દો આવ્યો છે ને જેને પૂર્વે સંસ્કાર થયા છે તે પણ આવા સાધુને જોગે, ને હમણાં પણ જેને થાય છે તે આ સાધુના જોગે; માટે જોગ કરી લેવો. બ્રહ્માંડમાં આવા સાધુ ખોળી લાવો, ક્યાં મળશે ? ને આમ બેસારી બેસારીને વાતું કોણ કરશે ! સાધુ વિના કોઈ કહે નહીં.' (૨૧૫)

ચૈતન્યાનંદ સ્વામીની વિસ્તારે વાત કરીને કહ્યું જે, ''એવો રજોગુણ હતો તે બાળમુકુંદાનંદ સ્વામીએ ધીરે ધીરે પુરુષોત્તમપણાની વાતું કરીને, સાધુનું માહાત્મ્ય કહીને બધુંય કઢાવી નાખ્યું. તે એક આસન ઉપર સૂવું ને ઠાકોરજી આગળ ઊભા રહીને સ્તુતિ કરે જે, 'તમારા સાધુ ઓળખાતા નથી તે ઓળખાવો.' એવા કરી દીધા; એ સાધુથી થાય.'' (૨૧૬)

એક જણે પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, 'જીવમાં કાચ્યપ તો ઘણી છે તેથી આત્યંતિક મોક્ષ તો નહીં થાય, જ્યારે કસર ટળશે ત્યારે થાશે. તે કસર ટાળવા ક્યાં રાખશે ? ને જો કો'ક લોકાંતરમાં ભગવાન મેલે તો તો આંહીંનાથી ત્યાં વધુ વિષયભોગ છે, ત્યાં રહીને કેમ નિર્બાધ રહેવાય ? એ તો રહેવાય એવું જણાતું નથી. તે હમણાં આવા સાધુનો જોગ મળ્યો છે ત્યાં જ કસર મંદ શ્રદ્ધાથી નથી ટળતી, પણ દેહ મૂક્યા પછી આવા સાધુનો જોગ મળે તો તો કસર ટળે. માટે એવાનો જોગ મેળવશે કે નહીં ? કેમ કરશે ?' પછી સ્વામીએ ઉત્તર કર્યો જે, 'જ્યાં આવા સાધુ હશે ત્યાં જ રાખીને કસર ટાળશે, હમણાં જણાતું નથી પણ આ દેહ મૂકીને જીવ બહુ બળિયો થાશે, તેના ભગવાન ફળપ્રદાતા છે. તે એવો જોગ મેળવી દેશે, આપણે કાંઈ કરવું રહ્યું નથી. આ

૧. ઝેર વગરનો. ૨. ઝેરી સાપ.

ઓળખાણે થઈ રહ્યું.' (૨૧૭)

આ તે કાંઈ વાતું છે ? આ તો અમૃત છે ! તે દેવલોકમાં અમૃત પીવા જીવ જાય છે પણ આંહીં પીવા નવરો નહીં. આ તો પ્રાપ્તિનોય પાર નહીં, ને જીવમાં ખોટનોય પાર નહીં. ઓહો ! આ મહારાજ પુરુષોત્તમ ને આ સાધુ એ કોઈ દી આવ્યા નથી ને આવશે પણ નહીં, ને એ પુરુષોત્તમનું દીધું ઐશ્વર્ય બીજા અનંત અવતારાદિક પામ્યા છે, એમાં બધુંયે આવી ગયું. (૨૧૮)

'સંવત ૧૯૨૨ના કારતક સુદ પૂનમથી આ સંતમાં જીવ તણાય છે, તે તો **'શાબ્દે પરે'** એવા ગુરુ છે એટલે તણાય છે નીકર ન તણાય,' એમ કહીને ગુરુના અંગના સવૈયા બોલાવ્યા જે,

માન મદ મારવેકિ કર્મનકું જારવેકિ;
અધમ ઉધારવેકિ ટેક જીને ઠાને હે;[1]
ગહન અગાધ ગતિ પુરન પ્રતાપ અતિ;
મતિ બળ કાહુ સેંતિ જાત ન પિછાને હે,
શરણાગત બંધ છેદ જગકો કિયો નિષેધ;
વેદ રુ વેદાંતહું કે ભેદ સબ જાને હે,
કહત હે બ્રહ્માનંદ કાય મન બાની કરી;
એસે ગુરુરાજ હમેં ઈશ કરી માને હે.

એ બોલાવીને કહ્યું જે, 'એવા ગુરુ છે ત્યારે જ જીવ તણાય છે.' એમ વાતમાં મર્મ કહ્યો. (૨૧૯)

પછી વળી સ્વામી કહે, 'મારે ને મહારાજને ચાર વરસનું છેટું છે. તે મહારાજનો જન્મ સંવત ૧૮૩૭માં ને મારો જન્મ સંવત ૧૮૪૧માં શરદ પૂનમ, તે આસો સુદિ ૧૫. તે આ હમણાં ગઈ શરદ પૂનમ ત્યારે ૮૨ વરસ પૂરાં થયાં ને ત્રાસીમું બેઠું.' એમ બોલ્યા. તે સ્મૃતિ સારુ લખ્યું છે. (૨૨૦)

માગશર માસમાં સ્વામીએ વાત કરી જે, 'અમે મહારાજની આજ્ઞા કોઈ દિવસ લોપી નથી ને લોપવીયે નથી; ને આ જૂનેગઢ પાંચસેં સાધુમાંથી કોઈ આવતું નહોતું, પછી મુને કહ્યું, ત્યારે હું આવ્યો તે મુને શું થઈ ગયું ? કાંઈ કોઈ દુઃખ આવ્યું નહીં, ને આ જૂનાગઢના તો મહારાજ જમાન થયા

---

૧. માન, મદ આદિ દોષો નાશ કરવા માટે, કર્મને બાળવા માટે ને અધમના ઉદ્ધાર માટે જેણે ટેક લીધી છે.

છે. તે જુઓને, આવી વાતુંચીતુંનો જોગ ક્યાંઈ છે ? પૂછો આ પરદેશી હરિજનને.' ત્યારે તેણે કહ્યું જે, 'ના મહારાજ ! આવો જોગ તો આંહીં જ છે.' પછી સ્વામી બોલ્યા જે, 'આંહીં તો સંત ભેગા પ્રગટ સહજાનંદ સ્વામી પોતે વિરાજે છે તેણે એમ છે. નીકર આમ કેમ રહે ?' (૨૨૧)

મહારાજ કહે : 'વિષયનો સ્પર્શ કરવો જ નહીં, એટલે મન પણ ઈન્દ્રિયું લગણ આવે જ નહીં; માટે વિષયથી છેટે રહેવું. ને ભગવાન પણ મળવા હતા એવા મળ્યા છે; હવે આવા જોગમાં જો વિષયની આસક્તિ રહી તો બહુ ખોટ જાશે. ને મોટા મોટાનો પણ વિષયથી છેટે રહેવાનો જ મત છે.' ત્યારે કો'કે કહ્યું જે, 'વિષય જણાતા નથી.' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'ગળ્યું, ખાટું, ખારું, સારું જણાય છે કે નહીં ? એ તો જણાય, પણ જીવને મૂકવું નથી. અરે, ગરજ જ ક્યાં છે ? જોને ગરજે તો ગધેડાને પણ બાપ કહે છે. તે આ જીવે હાડકાં, માંસ ને નરક તેમાં જ માલ માન્યો છે; તે રહેશે નહીં.' (૨૨૨)

આ લોક તો દુઃખરૂપ છે, ને જ્યાં કોઈ દુઃખ છે જ નહીં ત્યાં આવતાંક દુઃખ ભરાય છે, માટે કેટલીક જાત્યનાં દુઃખ આવી પડે છે તે કે'વાય નહીં. પણ શું કરીએ, આ લોક જ એવો છે ને વિષયમાં તો કેવળ દુઃખ જ છે. (૨૨૩)

પાંચાળ દેશમાં એક ગામ છે, તેમાં એક ચારણ હતો; તે માનને લીધે તેલનો ડગલો પે'રીને હોકો પીતે પીતે ઊભો ઊભો બળી મૂઓ. તે સૌ કહે : 'પગે ડામણી[1] ઘો ભાગી જાય નહીં.' એટલે એ કહે : 'અરે ભાગે શું ? હાંઉ ?' એમ ને એમ બળી મૂઓ. કહો હવે, એમાં થોડું દુઃખ થયું હશે ? એવું જેને દેખાય તેને તો વિષયમાં દુઃખ છે; તે જો વિષય આજ મૂકીએ તો મુકાય એમ છે ને મહિને-બે મહિને-વરસે-સો વરસે ને સો જન્મે પણ જે દી મૂકીએ તે દી મુકાય એમ છે, ને મૂક્યા વિના અંત્યે છૂટકો નથી; માટે કલમ મૂકી જે, **વિષયાન્ વિષવત્ ત્યજેત્**[2] તે માટે ખબરદાર થઈ જાવું. (૨૨૪)

પોષ વદિ એકમે વાત કરી જે, 'આંહીં તો સંત ભેગા સહજાનંદ સ્વામી પોતે બિરાજે છે, પણ કોઈને ખપ નથી.

સદ્‌ગુરુ શબ્દાતીત પરમ પ્રકાશ હે;
જાકે શરણે જાય, અવિદ્યા નાશ હે,
દેહ ગેહ મન દામ, ઉસિકું દીજિયે,

---

૧. બેડી.
૨. વિષયોનો ત્યાગ ઝેરની જેમ કરવો.

હર હાં શ્રીરંગ સબ મત સબ જગ,
જોય સોય ગુરુ કીજિયે.

એ આદિક સાખિયું બોલીને કહ્યું જે, એવા સદ્‌ગુરુને સેવે ત્યારે જીવ ચોખો થાય, તે મળ્યા તો છે પણ જીવ કોઈ સોંપતું નથી ને જીવ સોંપ્યા વિના એકાંતિક ભાવને પણ ક્યાંથી પમાય ? જીવ સોંપ્યો છે તેટલું થયું છે ને નથી સોંપ્યો તેટલું નથી થયું ને જ્યારે સોંપાશે ત્યારે થાશે ને જેણે જેટલો જીવ સોંપ્યો છે તેટલો જણાય છે જે, આટલો આણે સોંપ્યો છે ને આટલો આણે નથી સોંપ્યો. (૨૨૫)

એક જણના મનમાં જે ધાર્યું હતું તે મેં જોઈને કહ્યું. ત્યારે સૌએ કહ્યું જે, તમે તો અંતરજામી છો. તેનું નામ લીધું જે, ઘનશ્યામદાસજી. તેમ સૌનાં અંતરનું જણાય છે, એમ મર્મે બોલ્યા. (૨૨૬)

આ વાતું સારુ તો પછી રોશો. ઓહો ! આવા ક્યાંથી મળે ? વિષયમાં જોડે એવા તો મળે પણ તોડે એવા ક્યાંથી મળે ? ને હુંમાં સૌને હેત થાય છે. તે શેણે ? તો કે, હું તો જે જેમ કહે તેમ કરું. આ આમ કહે તો હું કહું : હા એમ, આ કહે : આમ, તો : હા એમ. કોઈનું મરડું જ નહીં ત્યારે હેત રહે છે, પણ જીવનું ધાર્યું ફેરવે ને હેત રહે ત્યારે ઠીક. ને બીજું તો મરડું નહીં, પણ હા ! એક ધર્મની કોરનું મરડું, એમાં તો શુદ્ધ વરતાવું. એક હરિભક્તનું નામ લઈને કહ્યું જે, એ બહુ સારો હતો પણ બેક કુસંગનો પાશ લાગી ગયો હતો, તે મેં આંહીં લાવી, રાખીને બ્રહ્મરૂપ કરીને ધામમાં મોકલી દીધો. (૨૨૭)

ઓહો ! અમે નાના હતા ત્યારે કૂવામાં મોટા પાણા નાખતા હતા, પછી ઓલી લીલ જે હોય તે ખસીને પાણી ચોખું થઈ જાય પણ પાછી લીલ ભેળી થઈ જાય. તેમ આ વાતું કરીએ છીએ ત્યારે માયારૂપ લીલ ખસી જાય છે ને જીવ ક્રિયા કરવામાં ઊઠે કે તરત પાછો લીલની પેઠે ભળી જવાય એવો જીવનો સ્વભાવ છે. (૨૨૮)

જેવા ભગવાન અક્ષરધામમાં છે તેવા જ આંહીં આવીને બેઠા હોય ને પછી તે મનુષ્ય ચરિત્ર કરે ત્યારે ભાવ ફરી જાય, પણ તે ભાવ ફરવા દેવો નહીં. જુઓને, સુંદરજી સુથારની દીકરી મોટી થઈ એટલે એના ભાઈને કહે : 'આને મહારાજને પરણાવશું ?' ત્યારે કહે : 'અરે ! બોલ્ય મા, બોલ્ય મા.' ત્યારે ઓલ્યો કહે : 'કાં સુથારથી તો આ ભગવાન છે ના ?' એમ ભક્તમાં

ભેદ છે. નીકર ભગવાન તો બેઉ જાણતા હતા. અરે ! આપણે પણ જો કો'કની બેન-દીકરીને ભગવાન લઈ જાય તો નિશ્ચય ન રહે, એવી હજારું વાતું છે. કેટલીક કહીએ. એવે સમે ધીરજ રહે ને જાણે જે, 'અહો બહુ લીલા કરી !' તે ખરો. એ તો બ્રહ્માને પણ મોહ થઈ ગયો કે, 'નોય નોય પરબ્રહ્મ, ગોવાળિયો' એમ કહ્યું ને શ્રીકૃષ્ણ અવતર્યા ટાણે સ્તુતિ પણ પોતે જ કરી ગયા હતા, પણ ચરિત્ર જોઈને એવું ન રહ્યું. (૨૨૯)

વળી, બીજી વાત જુઓ. ઓલ્યો કજિયો થયો ત્યારે મહારાજ ડોશીનાં લૂગડાં પહેરીને દરબારમાંથી ભાગ્યા ને બીજે ઠેકાણે કહ્યું જે, 'મુને ભારામાં બાંધીને કાઢો' એમ કહ્યું ત્યારે શું થયું ? શ્રીકૃષ્ણ જરાસંધ આગળ ભાગ્યા'તા ને ! એ તો શૂરતા-કાયરતા, હારવું-જીતવું, પારકું-પોતાનું, ભૂખ-તરસ, પક્ષપાત, એવાં ચરિત્ર એને વિષે રહ્યાં છે. (૨૩૦)

વડોદરામાં દીવાનજી હાર્યે એટલું વેર ને તેના મનમાં એમ જે, જો કાંઈક સ્વામિનારાયણ વાંકમાં આવે તો એને લાજહીણ કરીએ. તે સારુ તો ત્યાં આવ્યા હતા. પછી સભા થઈ ત્યારે બોલ્યા જે, 'તમે તો કાઠીનું ખાઓ છો, માટે વટલ્યા તે ઠીક નહીં.' પછી મહારાજ કહે, 'અમે એ નથી કર્યું. નીકર પણ અમે તો યજ્ઞાદિકે કરીને પણ શુદ્ધ થાશું, પણ તું તો બ્રહ્મબીજ જ નથી તો શું યજ્ઞાદિકે કરીને પણ બ્રાહ્મણ થવાશે.' એમ શિયાજી[1] મહારાજ પગ દાબે ને ના કહે તોપણ કહ્યું. (૨૩૧)

ભુજમાં સુંદરજી સુથારને કહે : 'અમને સંતાડી મૂકો નીકર તમને દુઃખ થાશે.' એમ કહીને સંતાઈ રહ્યા ને જ્યારે ફોજ એના ઘર ઉપર આવી અને તોપું માંડીને પૂછ્યું જે, 'આંહીં સ્વામિનારાયણ છે ?' તો કે, 'ના.' ત્યાં તો મહારાજ બાર્ય નીકળ્યા. જુઓ, હવે ત્યારે એ તે શું ભગવાન નો'તા જાણતા જે એમ કહ્યું ? પણ પછી તો ઓલ્યાને લાખું માણસ દેખાઈ ગયાં એટલે ફોજ પાછી ભાગી ગઈ. ત્યારે જુઓ, ઓલ્યું મનુષ્યચરિત્ર જે સંતાઈ ગયા અને પાછા દેખાણા ને ભય દેખાડ્યો એ દિવ્યચરિત્ર એમ છે. જો ધીરજ રાખીએ તો, જો જ્ઞાન હોય તો ડગી ન જાય; નીકર ડગી જાય. (૨૩૨)

એક સાધુ રાઘવાનંદ તે પણ ભાગવત તાડપત્રમાં લખેલ વાંચતાં આંખ્યમાંથી આંસુ પડતાં ને માહાત્મ્ય પણ બહુ જાણતો, પણ મહારાજે એક

---

૧. સયાજીરાવ.

ચોંટિયો લીધો એટલે વિમુખ થઈને ભાગી ગયો. જુઓ, ત્યારે એને કોઈ વાર એક ચીપટી નહીં આવી હોય ? ને માવતરે ચિંટોણીઓ નહીં ભર્યો હોય ? પણ જ્ઞાન નહીં તેણે એમ થયું. માટે દિવ્યને વિષે તો સંશય ન જ થાય પણ મનુષ્ય ચરિત્ર જે સગુણ ચરિત્ર તેને વિષે પણ દિવ્યભાવ જણાય ત્યારે ખરો ભક્ત કહેવાય. કાં જે, એ તો કર્તુમકર્તું ને અન્યથાકર્તું છે. એને ઉપર વળી શંકા શી ? આમ સમજે ત્યારે ચોખી સ્વરૂપનિષ્ઠા કહેવાય, ને બીજી કસર હોય તો ટળે પણ આ ખામી ભાંગે નહીં. તે મધ્યના તેરના વચનામૃતમાં કહ્યું છે તેમ સમજે ત્યારે છૂટકો છે ને બીજું તો હાથ-પગ કહેવાય ને આ તો માથું કહેવાય. માટે આ કહ્યું તેમ સમજવું. તે સારુ એવી રુચિવાળા ગુરુ કરવા ને એવાં જ શાસ્ત્ર વાંચવાં, એમ કરીને સિદ્ધ કરવું. (૨૩૩)

આ જીવને આ લોક ને નાત-જાતનું જેટલું દૃઢ થઈ ગયું છે એટલું ભગવાનની કોરનું દૃઢ નથી થાતું. તે તો જો પાકો વિચાર કરે તો થાય. તે ઉપર એક સાધુએ પૂછ્યું જે, 'એવો વિચાર ક્યારે થાશે ?' તો કહે : 'જો એવો ખપ હોય ને કરવા માંડે તો થાય.' તે ઉપર વાત કરી જે, 'એક દી મહારાજ કહે : ભાઈ, કોઈ એક દી આખો ને એક રાત આખી જો અખંડ ભજન કરે તો તેને ભગવાન દેખાય. પછી એક ભક્તે દી આખો ભજન કર્યું ને રાતે કરવા માંડ્યું તે નિદ્રા આવવાની થઈ એટલે ઘંટીએ દળીને પણ આખી રાત ભજન કર્યું, પછી તેને ભગવાન દેખાણા.' (૨૩૪)

એક વાર સમૈયેથી આવ્યા ને મારે વણથળી કાગળ મોકલવો હતો પણ થોડાં માણસ તે જનાર કોઈ નહીં; પછી રામદાસજીને કહ્યું જે, 'તમે જાઓ ને કાગળ કલ્યાણભાઈને દઈને આવજો, ને જાતે ને આવતે અખંડ ભજન કરજો.' પછી એણે એમ કર્યું એટલે એને પછી મૂર્તિએ સહિત અખંડ ભજન થાવા માંડ્યું. એમ થાય છે. તે **એકાગ્રેણૈવ મનસા પત્રીલેખઃ સહેતુકઃ**[1] એ કહ્યું. આ જો અમે એકલા નથી કહેતા ! માંહી ભગવાન અખંડ રહ્યા છે તે પણ કહે છે. કોઈ જાણે એકલા કહેતા હશે, એમ મર્મ કર્યો. (૨૩૫)

એકાગ્ર થયા વિના કાંઈ સિદ્ધ થાય નહીં, રોટલા ખાવા મળે ને પેટમાં પચે ને ભજન ન કરે તે ભગવાનનો ગુનેગાર કહેવાય; ન મળે ત્યારે તો શું

૧. શિક્ષાપત્રીના આ સાતમા શ્લોકમાં શ્રીહરિ એકાગ્ર થવાનું કહે છે, તેમ સ્વામી પણ એકાગ્રતાથી ભજન કરવાના નિર્દેશ માટે આ શ્લોકનો પ્રયોગ કરે છે.

ભજન કરે ! પણ જ્યારે મળે ને ન કરે તે તો પરમેશ્વરનો ગુનેગાર છે. (૨૩૬)

આજ્ઞા લોપાય કે દુઃખ આવે છે. તે તાવ આવે ત્યારે દેહ બળે ને આજ્ઞા લોપાય ત્યારે તો દેહ ને જીવ બેય બળે. એ તો માવાભાઈએ ખોળી કાઢ્યું, ભગવાન ને સાધુ તો આડા તે આડા જ :

વંકા આગે વંકડા, તરવંકા આગે ચોવંક;
શિળા[1] આગે પાધરા,[2] ને રંક આગે રંક.

પછી એમ બોલ્યા જે, 'આજ્ઞામાં જેટલો ફેર પડે છે એટલી એ વાંકાઈ. માટે દુઃખ દેખે.' (૨૩૭)

મહા વદિમાં વાત કરી જે, 'અમારી પોર[3] આ દહાડાની અરજી ભગવાન પાસે છે જે, એક ગય રાજા જેવો રાજા ને રઘુવીરજી જેવા બે આચારજ મોકલો નીકર આ લોકમાં બે કરોડ માણસ ભગવાન ભજે છે તેને સુખ નહીં આવે, તે પાપી નહીં આવવા દિયે.' (૨૩૮)

'સો વરસ સુધી આવા સાધુ ભેળા અખંડ રહીએ તો સારી રુચિ થાય.' પછી રુચિનું વચનામૃત વંચાવ્યું ને બોલ્યા જે, 'હમણાં તો રુચિ ખાધાની, માનની ને પંચવિષયની છે. જ્યારે મોટા સાધુ હોય ત્યારે પાપી તેની મોટાઈ ખમી શકે નહીં; પછી દ્રોહ કરે ને પોતાનું ભૂંડું કરે.

સંત સંતાપે જાત હે, રાજ ધર્મ અરુ વંશ;
તુલસી ત્રણ્યે ટીલે ન દીઠા, રાવણ કૌરવ ને કંસ.[4]

તે કંઈક મારી નજર આગળ ગયા. આ વણથળીથી એક બાઈ ભાગીને ગઢડે સાંખ્યજોગી થઈને રહી, તે સારુ દાદાખાચરને બસેં રૂપિયા મોસલાઈ[5] ભરવી પડી ને કેટલીક ઉપાધિ થઈ. પછી વડોદરામાં એ ફરવા ગઈ. ત્યાં ગૃહસ્થને ત્યાં જમવાનું કહેલ ને ગોપાળાનંદ સ્વામી પણ ત્યાં હતા, તેમને પણ જમવાનું કહેલ. પછી સ્વામી કહે : 'સાંખ્યયોગી થઈને લાડવા ખાય છે તે કેમ ઠીક રહેશે ?' એટલું કે'વરાવી મૂક્યું. ત્યારે ઓલી કહે : 'તમે સાધુ થઈને કેમ

૧. સરળ.
૨. સીધા.
૩. ગયા વરસની.
૪. ગામને પાદર મૃત વ્યક્તિઓના કાર્યસંભારણારૂપે પાળિયા હોય છે. તેમાં ક્યાંય રાવણ, કૌરવ, કંસના અવશેષ જોવા મળતા નથી. અર્થાત્ તેનું નામ-નિશાન નથી.
૫. ઉઘરાણી બાકી રહેતાં ચઢતો દંડ.

ખાઓ છો ?' એમ બોલી તેનો દોષ લાગ્યો, તે સત્સંગમાંથી ભાગી ને વિશાજીને લઈને રહી. એમ અભાવે થયું. અને કેટલાકને અલ્પ સમજણે કરીને ગોપાળાનંદ સ્વામીનો પણ સત્સંગમાં અભાવ હતો. માટે હમણાં પણ કોઈથી ખમાતું નથી ને મોટાનો અવગુણ લે છે, પછી એનું ભૂંડું થાય. (૨૩૯)

જુઓને ! વિષય તો એવા બળિયા છે તે વચનામૃતમાં કહ્યું જે, 'વિષખંડન કરે તો મુક્તાનંદ સ્વામી સરખાનું પણ શસ્ત્રે કરીને માથું મુકાવી દે.' એવી વાત છે. માટે ભલા થઈને સ્તુતિ તો રહી, પણ જો નિંદા ન થાય તો સ્તુતિ જ છે. તે ઉપર સ્તુતિ-નિંદાનું વચનામૃત વંચાવીને કહ્યું કે આમ છે, માટે રોટલા ખાઈને પ્રભુ ભજી લેવા, એમાં માલ છે.

અધર્મ સર્ગ જબ કરત પ્રવેશા,
સુર નર મુનિ મહિં નહિ સુખ લેશા. (૨૪૦)

મોટા સાધુ હોય તેની આ દેહે કરીને સેવા કરવી ને ચકચૂર કરી દે તો રાજી થઈ જાય. તે ચકચૂર કરે તે પણ 'મરતી મરતી કાન હલાવે' એમ નહીં. (૨૪૧)

છેલ્લા પ્રકરણનું બીજું વચનામૃત વંચાવ્યું તેમાં 'સત્સંગે કરીને વશ થાઉં છું' એ વાત આવી, એટલે બોલ્યા જે, 'સત્સંગ તે કિયો જે, એકાંતિક સાધુમાં હેત. તે સાધુ કેવા ? તો ઉદ્ધવ જેવા, પ્રહ્‌લાદ જેવા. એવા સાધુની સેવા કરે તો ભગવાનની સેવા કર્યા બરોબર ફળ થાય ને દુવે[1] તો ભગવાનને દુવ્યા જેટલું પાપ લાગે;' એમ મર્મમાં વાત કરી. (૨૪૨)

સંવત ૧૯૨૨ના પ્રથમ જ્યેષ્ઠ વદિ છઠને દિવસ સ્વામી વરતાલથી પધાર્યા તે પછી વાત કરી જે, 'સાધુ જેવો ક્યાંઈ માલ નથી. તે મહારાજે પણ 'હરિગીતા'માં[2] માતાને સાધુ બતાવ્યા ને સમ પણ સાધુના ખાય છે ને 'શિક્ષાપત્રી'માં પણ સાધુ બતાવ્યા. તે ગેરુથી લૂગડાં રંગ્યાં એમ સાધુ નહીં ! એમ તો રામપરામાં બધા માણસનાં રાતાં લૂગડાં છે તેણે શું થયું ? એ તો જ્યારે ચોસઠ લક્ષણ[3] કહ્યાં છે એવો થાય ત્યારે સાધુ કહેવાય. એવા તો આ આપણને મળ્યા છે.' (૨૪૩)

---

૧. દુખવે.
૨. સત્સંગિજીવન ગ્રંથમાં પહેલા પ્રકરણના ૩૨ થી ૩૬ અધ્યાય. (પંચાધ્યાયી).
૩. સંતનાં ૬૪ લક્ષણ : જુઓ સ્વામીની વાત : ૧/૧૭૧ની પાદટીપ.

અમે તો લખ્યું છે કે બાર મહિને એક મહિનો સાધુનો જોગ કરવો, તે વિના કસર નહીં મટે. ને ભાઈ ! રૂપિયા તો મળશે, પણ આ વાતું ક્યાં મળશે ? તે માટે વાતું સાંભળી લેવી. કો'ક કહેશે ખરચીએ, વારંવાર વાવરીએ, તોપણ શું ? એક રાળ ખરચે તો ચાર હજાર દઈએ, પણ આ જ્ઞાન સાંભળ્યા વિના કસર ન મટે, પણ કોઈ રહે નહીં. અરે ભાઈ ! કોઈ રે'તા હો ને તમારે રળ્યામાં ખોટ આવતી હોય તો એક મહિનો તો ધર્મવરામાંથી[1] કાપી લેજો. અરે, જો રહો તો અમે આંહીંથી દસ રૂપિયાનો મહિનો દઈએ, હવે ઠીક; કેટલાક રહેશો ? સુધા તો ચારસેં જણ રે'શો તોપણ રૂપિયા તો ખૂટનારા નથી, પણ જ્ઞાન કેટલું થાશે ! અરે, તમને જણાતું નથી પણ સોનાની મેડી હોય તો બાળીને આ વાત સાંભળીએ. પછી આ વાતું દુર્લભ છે. ને દશોંદ[2] તો મહારાજે પણ કહી છે. ન માનો તો અમે કહી છૂટીએ છીએ. લાખ રૂપિયા ખરચે તેથી મુને તો આ મંદિરના રોટલા ખાઈને વાતું સાંભળે એ અધિક જણાય છે. આ વાતું ક્યાંથી મળે ? જે મરીને પામવા હતા તે તો જીવતે જ સાધુ ને ભગવાન મળ્યા છે. (૨૪૪)

અમે નાના હતા ત્યારે છેંતાળીસની સાલમાં હિમ બહુ પડ્યું; તે ગોળામાં પાણી લેવા જાય ત્યાં માંહી પાણી ઠરી ગયેલ ! એવું પડેલ. તે માણસ વાત કહેતાં જે, 'ચીર બાળીને તાપીને દેહ રાખ્યો.' તેમ સોનાનાં ખોરડાં બાળીને આ વાતું સાંભળવી. (૨૪૫)

જુઓને ! શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે જે, અંબરીષ, નહુષ,[3] ભરતજી ને

---

૧. ધર્માદામાંથી.

૨. આવકનો દશમો ભાગ મંદિરમાં આપવાની શિક્ષાપત્રીની આજ્ઞા. અહીં સ્વામી આવરદાનો પણ દશમો ભાગ કાઢવાની વાત કરે છે.

૩. એક રાજા. ચ્યવન ઋષિને માછીમારોના હાથમાંથી છોડાવનાર નહુષને ઋષિએ વરદાન આપેલું કે 'તું જેની સામે જોઈશ તેનું તેજ હરાઈ જશે.'
એક વાર ઈન્દ્ર સામું જોયું કે ઈન્દ્રપદ તેને મળ્યું. ઈન્દ્રાણીનો સંગ કરવા તેણે પ્રયત્ન કર્યો. ઈન્દ્રાણીએ કહેવરાવ્યું કે 'સપ્તઋષિ તમારી પાલખી ઉપાડે તે રીતે આવો.'
નહુષે સાતે ઋષિનું તેજ હણી લીધું, પણ અગત્સ્યની જટામાં રહેલા ભૃગુ ઉપર દૃષ્ટિ નહીં પડતાં ભૃગુનું તેજ હણાયું નહીં. તેથી તેમણે શાપ આપ્યો : 'તું સર્પ થા.' દસ હજાર વર્ષ સુધી સર્પના દેહમાં રહ્યો. યુધિષ્ઠિરે મુક્ત કર્યો. પછી પોતાના સાતે પુત્રોને રાજ સોંપી ભગવાન ભજવા નીકળી ગયો. યતિ, યયાતિ, સંયાતિ, રક્ષાયતિ, અશ્વક, વિયાતિ ને મેવજાતિ – સાત પુત્રો.

ચિત્રકેતુ એમણે ભગવાન ભજવાને સારુ ચક્રવર્તી રાજ ને સૌનો ત્યાગ કર્યો. ખપવાળાની વાત એમ છે. બાજરો મળે તો તો પ્રભુ ભજવા ને ધીરે ધીરે વે'વાર છે તે ગૌણ કરી દેવો ને ભગવાન મુખ્ય કરી દેવા. આ તો વે'વાર પ્રધાન થઈ ગયો છે તે પ્રભુ શું સાંભરે ! (૨૪૬)

છેલ્લા પ્રકરણના ત્રીસના વચનામૃતમાં કહ્યું છે જે, 'આ ક્ષણમાં ને આ પળમાં મરી જવાશે, એમ અમારે નિરંતર અનુસંધાન રહે છે.' એ વંચાવીને સ્વામી કહે જે, 'એને શું કરવું છે ? એ તો પોતાનું મિષ લઈને આપણને શીખવે છે, પણ કેટલાક તો જાણે છે જે, ભાઈ ! એ તો વાત મહારાજની.' પછી એક જણે કહ્યું જે, 'મહારાજને શું કરવું છે ? એટલું લઈએ તો લેવાય જે, સર્વના અંતરમાં રહીને જોઉં છું.' તે પણ સ્વામી કહે, 'મોટા સાધુ પણ અંતરનું જાણે છે, તો કેટલાકને કહી પણ દીધું છે; ને વળી કહે છે. પણ વિશ્વાસ હોય તેને આ બધી વાતું મનાય ને બીજા તો કહેશે, માન વધારવા સારુ કહે છે.' (૨૪૭)

આ પંચવિષયરૂપી અઘાસુરે જીવને ગળી લીધા છે. મહારાજ કહે, જો બધાય પ્રભુ ભજે તો બપોરે મોતૈયાનો વરસાદ વરસાવીએ. તે જે દી કહે તે દી ગોળના, ખાંડના જે કહે તે વરસાવીએ, પણ જીવ માળા લઈ બેસી શકે નહીં. (૨૪૮)

પછી વળી એક વાત કરી જે, 'એક વાર અમે ધોરાજીને પાદર બેઠેલ. ત્યાં ખાતરના ઢગલા પડેલ. પછી એક ખૂંટિયો હતો તે ધોડી ધોડીને માંહી માથું ખોસીને બે-એક સૂંડલા જેટલી ધૂડ્ય પોતાને માથે નાખે, એમ જીવ-પ્રાણીમાત્ર ધૂડ્ય ચૂંથ્યા વિના રહી શકતા નથી.' (૨૪૯)

સાધુ થાવું એટલે થઈ રહ્યું. તે થયો એટલે ભગવાનના ખોળામાં બેઠો. તે કહ્યું છે જે, **સાધવો હૃદયં મમ ।**[1] ભગવાનને રહેવાનું ઠેકાણું સાધુ, આ તો હળદરનો ગાંઠિયો એક આવ્યો એટલે ગાંધી થઈ બેઠા તેણે શું ? (૨૫૦)

પછી વળી લીલાની વાત કરી. તેમાં કહ્યું જે, 'મહારાજ આની ઉપર બહુ રાજી થયા, એમ પણ રાજી કહેવાય એ જુદી રીતનું, ને જે સિદ્ધાંતનો રાજીપો તે તો પહેલા પ્રકરણના ઓગણીસના વચનામૃત પ્રમાણે, તે આજ્ઞા,

૧. 'સાધુ મારું હૃદય છે અને હું સાધુનું હૃદય છું. તેઓ મારા વિના બીજું કાંઈ જાણતા નથી અને હું પણ તેઓ સિવાય બીજું કંઈ જાણતો નથી.' (ભાગવત : ૯/૪/૬૮)

ઉપાસના ને મૂર્તિમાં જોડાવું. તે આજ કરો કે લાખ જન્મે કરો, જ્યારે કરશો ત્યારે મહારાજ પાસે રહેવાશે ને મહારાજ પણ બીજી જે જે વાત કહે તે પણ ત્યાં જાતી ઊભી રાખે,[1] એ સિદ્ધાંત છે.' (૨૫૧)

શ્રાવણ વદિ નવમી ને સોમવારે બ્રહ્મચારીને ત્યાં વાત કરી જે, 'જે કરવા માંડે તે થાય. ધ્યાન કરવું, ભજન કરવું, તે માણસ જાણે આફૂરું થાય, પણ આફૂરું તે કેમ થાય ? એ તો ભગવાનને સંભારે ને ભૂલે, વળી ધ્યાન કરે. વળી, ભૂલીને સંભારે ને ભજન કરે તો થાય. આ ભણે તે ભૂલે, પણ હાથમાં જેણે મૂળગું પાનું જ ઝાલ્યું નથી તે શું ભૂલે ?' (૨૫૨)

ત્યાં એક વેદિયે આવીને સ્વામીને રાખડી બાંધી. તે પછી વળી વાત કરી જે, 'સગુણ-નિર્ગુણપણું હરિભક્તને જાણ્યું જોઈએ, નીકર તો ગોથાં ખાય.' તે ઉપર કારિયાણીનું આઠમું વચનામૃત વંચાવીને કહ્યું જે, 'માતા જશોદાજીને મુખમાં બ્રહ્માંડ દેખાડ્યું ને અક્રૂરને શેષશાયીરૂપે દર્શન દીધું ને અર્જુનને વિશ્વરૂપે દર્શન દીધું એ બધું તો એનું કાર્ય ને કારણ તો શ્રીકૃષ્ણ પોતે,' એમ કહ્યું. (૨૫૩)

પુરુષરૂપે પ્રકૃતિમાં આવ્યા, ત્યાંથી વૈરાટમાં આવ્યા. એમ પુરુષોત્તમનો પ્રવેશ થાતો ગયો. તે પ્રવેશ તે શું જે, પુરુષોત્તમ પોતે આવ્યા તે, ત્યારે શું ધામમાં નો'તા ? ધામમાં પણ એમ ને એમ હતા. ને ઓલ્યું તો એના ઐશ્વર્ય વતે થાતું ગયું. એમ તો પહેલા ગણેશને પ્રભુ કહે છે, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ ને શિવને કહે છે, અનિરુદ્ધ, પ્રદ્યુમ્ન ને સંકર્ષણને કહે છે, ત્યારે એમાંથી કેને પ્રભુ માનવા ? ત્યારે એનું તો એમ છે જે, જીવની કોટિયું,[2] ઈશ્વરની કોટિયું, બ્રહ્માની પણ કોટિયું ને કોટિયું છે. એ સૌના કારણ તો મહારાજ પોતે, એમ સમજે ત્યારે મજકૂર મળ્યું કહેવાય. ને અનંત કોટિ રામ, અનંત કોટિ કૃષ્ણ ને અનંત કોટિ અક્ષરમુક્ત એ સર્વના કર્તા, સર્વના આધાર, સર્વના નિયંતા ને સર્વના કારણ મહારાજને સમજે ત્યારે જ્ઞાન થઈ રહ્યું. (૨૫૪)

શ્રાવણ વદિ છઠને દિવસે વાત કરી જે, 'બીજું બધું ભગવાન કરે પણ જે ભજન ને નિયમ પાળવા એ બે તો કોઈને ન કરી આપે, એ તો પોતાને જ કરવું પડે, તે જો કરે તો થાય.' (૨૫૫)

---

૧. હાર્દ સુધી લઈ જાય.

૨. સમૂહો, જથ્થાઓ.

ભગવાન, સાધુ, શ્રદ્ધા ને સત્શાસ્ત્ર એ ચાર વાનાં હોય તો પ્રભુ ભજાય; એમાં શ્રદ્ધા નથી બાકી બધું છે. (૨૫૬)

આપણામાંય ખોટ્યું કેટલીક હોય, તે જો કહેવા માંડીએ તો ખબર પડે. સૂઝે તેમ આમ તેમ કરીએ પણ અંત્યે એમ કરાવવું છે. તે વાતમાં કહેતા જાઈએ છીએ અને અમારે એક બળદિયો છે તેને હમણાં તો સૌ ખવરાવીએ છીએ પણ ગાડું એના કાંધ ઉપર મૂકવું છે. અંત્યે સૂઝે તેમ ફોસલાવી કરાવીને પણ માખીમાંથી સૂરજ કરવો છે. (૨૫૭)

એક વાર મહારાજે આનંદ સ્વામીને પૂછ્યું જે, 'તમને કોઈક ક્રિયામાં પ્રેરીએ તો કેમ થાય ?' ત્યારે કહે જે, 'તમે કહો તે પ્રમાણે કરું.' પછી મુક્તાનંદ સ્વામીને પૂછ્યું કે, 'તમે કેમ કરો ?' ત્યારે તે કહે જે, 'હું તો એક હાથ વૃત્તિ બહાર કાઢું ને બે હાથ પાછી વાળું ત્યારે સુખ થાય.' પછી સ્વરૂપાનંદ સ્વામીને પૂછ્યું કે 'તમારે કેમ ?' તો કહે જે, 'હું તો જે જે ક્રિયા કરું તે પદાર્થ ટળી જાય ને તમારી મૂર્તિ જ દેખાય.' ત્યારે મહારાજ કહે, 'એ તો અમને સમજાતું નથી.' ત્યારે તે કહે જે, 'જેમ તીરમાં લીંબુ પરોવ્યું હોય ને તે તીર જ્યાં માંડે ત્યાં લીંબુ દેખાય, પણ નિશાન ન દેખાય, એમ તમારી મૂર્તિ દેખાય છે.' ત્યારે જુઓ એ પણ સ્થિતિ, માટે મૂર્તિ દેખાય તેવી સ્થિતિ કરવી, તે **નિજાત્માનં બ્રહ્મરૂપમ્** એ શ્લોક પ્રમાણે કરવી. (૨૫૮)

ભાદરવા સુદિ સાતમને દિવસે વાત કરી જે, 'મહારાજ તો બળબળતા ડામવાળા વચનામૃતમાં[1] ને બીજે બધે સાધુ જ બતાવે છે.' (૨૫૯)

એક સાધુને તો પંડ્યે સ્વપ્નમાં ઠોંટ મારીને કહ્યું જે, 'તું જૂનેગઢ જા, આ સાધુનાં તો દર્શન કર્યે પંચ મહાપાપ બળે એવા છે, પછી તે નહીં મળે ને પછી કરોડો રૂપિયા ખરચશો તોપણ નહીં મળે. માટે જો બાજરો મળે તો તે જોગ કરી લેવાનો લાગ આવ્યો છે, પછી પસ્તાવો થાશે; માટે ચોખ્ખું કહીએ છીએ.' (૨૬૦)

ગૃહસ્થ માણસ બીજું ઘર કરે છે તે પણ ખુવાર થાય છે. (૨૬૧)

અમે કોઈ દિવસ દશોંદ-વિશોંદ કાઢવાની વાત, સૌ કહે છે જે કરો, તોપણ નથી કરી. પણ આજ કહું છું જે, દશોંદ-વિશોંદ કાઢશો તેને ખાવા મળશે; નહીં કાઢે તે દૂબળા રહેશે. એમ કહીને દાજીભાઈને કહ્યું જે, હવે

---

૧. વચ. ગ.પ્ર. ૪૪.

મોટા થયા તે ધર્મવેરો કાઢવા માંડો. (૨૬૨)

સંવત ૧૯૨૩ના અષાઢ સુદિમાં વાત કરી જે, 'નિષ્કામી વર્તમાનમાં ઘસારો લાગે તે વાત મહારાજને ન ગમે, કાં જે, એ જ દૃઢ કરાવવા સારુ પોતાનો અવતાર છે, તે પોતે પરણ્યા નહીં ને ત્યાગીના ધર્મ પાળ્યા, માટે મોટેરા જે રીતે ચાલે તે વાંસે બધાં માણસ ચાલે. તે કહ્યું છે જે, **યદ્ યદ્ આચરતિ શ્રેષ્ઠસ્તદ્ તદ્ એવેતરો જનઃ**[1] માટે ખબરદાર થઈને શુદ્ધ વરતવું. ને નિષ્કામી વર્તમાનમાં જેને કસર રહેશે તેનાથી ભગવાનના ધામમાં નહીં જવાય, ને નહીં રહેવાય, ને મહારાજનો કુરાજીપો બહુ થાય. તે ઉપર દૃષ્ટાંત જે, એક બાદશાહનું લશ્કર, લાખું માણસ. તે લડવા ચડ્યા ત્યારે જે ભાગેડુ[2] હતા તેણે તો એમ વિચાર કર્યો જે, આટલા માણસમાં બાદશાહ કેને ઓળખે છે ને ક્યાં જાણે છે ? એમ કહીને પાછળ રહ્યા ને શત્રુ સામા લડ્યા નહીં ને કેટલાક હતા તે આગળ થઈને શત્રુને હઠાવીને જીત્યા. પછી બાદશાહે વજીરને પૂછ્યું કે 'આમાં હવે પરીક્ષા લેવી જે, કોણે જીત કરી ?' ત્યારે કહે : 'ઠીક, ભરો કચેરી.' પછી કહે : 'પોષાક આપવો છે, તે સૌ આવજો.' એમ કહીને તેડાવ્યા ને કહે જે, 'એનું તો એમ પારખું થાશે જે, આ લડ્યો છે ને આ નથી લડ્યો; તે જે લડ્યો હશે એ પાધરો આગળ થઈને કચેરીમાં સન્મુખ થાશે ને ઓલ્યો પાધરો બાદશાહ સામું જ નહીં જોઈ શકે ને નીચું ઘાલશે.' તેમ જો આપણે પાંચ ઈન્દ્રિયું રૂપ શત્રુ સામા થઈને નહીં લડીએ, તો ભગવાન સામું નહીં જોવાય ને ત્યાં જાશું તે પછી નીચું જોવું પડશે. માટે એ ભલા થઈને કરશો મા. (૨૬૩)

પછી સ્વામી કહે : 'જેના અક્ષર ગુરુ હોય તે અક્ષરધામમાં લઈ જાય ને પુરુષોત્તમને મેળવે.' (૨૬૪)

આગળ આ બે વાતને ઘસારો લાગશે, તેમાં એક તો સુહૃદપણું નહીં રહે ને બીજું ઘર, સ્ત્રી, પુત્ર ને ધન એમાં આસક્તિ વધશે. (૨૬૫)

---

૧. **યદ્યદાચરતિ શ્રેષ્ઠસ્તત્તદેવેતરો જનઃ ।**
સ યત્પ્રમાણં કુરુતે લોકસ્તદનુવર્તતે ॥ (ગીતા : ૩/૨૧)
'શ્રેષ્ઠ મનુષ્ય જે જે આચરણ કરે છે તેનું અનુકરણ બીજા લોકો કરે છે, તે જેને પ્રમાણ બનાવે છે તે અનુસાર લોકો વર્તે છે.'

૨. યુદ્ધમાંથી ભાગી જનાર, કાયર.

ભગવાન તો એક જીવ ભજે તે સારુ બ્રહ્માંડ બોળી નાખે. તેની એક વાત છે જે, એક ચકલી હતી તે ઊંચી પર્વત ઉપર બેસીને ભજન કરતી હતી. તે કહે જે, 'મુને આંહીં બેઠે બેઠે પાણી પાય તો પીઉં.' પછી બ્રહ્માંડ બોળીને ત્યાં લગી પાણી ભરી દીધું એટલે પીધું. (૨૬૬)

અમે તો વિચારીને જોયું ત્યાં જીવનો વાંક નથી, ગુરુનો જ વાંક છે. તે જેવા ગુરુ હોય તેવો પોતે થાય. (૨૬૭)

જુઓને ! આ બીજા મતવાદીઓએ વાડા કરીને જીવને ચડાવી દીધા છે તેવા થયા છે ને કોઈ જાણે બીજા મત આગળ સારા હશે, તે એ તો અમે વિચાર્યું જે, આ પાછલ્યો દરવાજો બાળપણમાં સારો હશે ? એ તો મૂળથી જ બગડેલો છે. એમ પ્રથમથી જ બગડેલા છે, માટે ઉદ્ધવ મત[1] વિના કોઈમાં માલ નથી. (૨૬૮)

એક વાર વરસાદ બહુ ભારે થયો, તે હરણિયાં આકળાં થઈને ધોડ્યાં, તે બાંટવામાં[2] પેસી ગયાં. હવે એ ત્યાંથી નીકળનારાં છે ? એમ જીવમાત્ર બાંટવાના હરણિયાં જેવા છે, તે વિષયમાં ભરાઈ ગયા છે. (૨૬૯)

આ જીવને પંચવિષય ને છઠ્ઠું દેહાભિમાન ને સાતમો પક્ષ એ કલ્યાણના મારગમાં વિઘ્નરૂપ છે ને એનો અભિનિવેશ થયો છે તે જીવનું ભૂંડું કરે છે; માટે તે ન રાખવાં. (૨૭૦)

કરોડ મણ સૂતરની આંટિયું ગૂંચાઈ ગઈ છે તે કેમ ઊખળે ? કોઈ દાખડો કરે તોપણ ન ઊખળે, પણ જો આ બ્રહ્માંડ જેવડો ફાળકો કરે તો સહેજે ઊખળે. એમ જીવ ગૂંચાઈ ગયો છે. પણ ભગવાન ભજે તો ઊખળે. (૨૭૧)

જેમ ગુજરાતમાં પાછલી પોર રાતથી મહુડાં ટપટપ ખરવાં મંડે છે, તે પોર દી સુધી ખરે છે; તેમ જીવને પોર રાત્ય પાછલીથી તે પાછી પોર રાત્ય જાય ત્યાં સુધી સંકલ્પ થયા જ કરે છે, પણ ભગવાનનો એકે નથી થાતો. (૨૭૨)

આ વાતું સાંભળીને ગાંડું ક્યાં થવાય છે ? અરે ! ગાંડા તો આ બધાયને કરી મૂકીએ પણ દોરનારા જોઈએ ને ? (૨૭૩)

---

૧. શ્રીજીમહારાજે સ્થાપેલ સિદ્ધાંત.

૨. સોરઠનું એક રાજ્યનું ગામ. આ ગામમાં તે સમયે ક્રૂર માંસાહારી મુસલમાનોની વસતિ વધારે. તેથી તેમની હદમાં પેઠેલું હરણ પાછું જીવતું નીકળી ન શકે.

ઉદ્ધવ મત વિના નિષ્કામી વર્તમાન ક્યાં છે ? ક્યાંઈ ન મળે, તે ઉદ્ધવ મતનું પણ જ્યાં સુધી મોટા સાધુ છે ત્યાં સુધી પાધરું રહેશે, પછી તો ભગવાનની આજ્ઞા રાખશે તો રહેશે. (૨૭૪)

શ્રાવણ સુદિ પાંચમને દિવસ વાત કરી જે, 'આટલા દિવસ મંદિર કરતા ને હવે હમણાં વિચાર્યું જે, સર્વે દોષમાત્ર એક ન હોય તો ટળે. તે શું જે, એક દેહાભિમાન ટળે તો બધા દોષમાત્ર એની વાંસે ટળે. ને એક ગુણ આવે તો બધા ગુણ આવે. એ કિયો ગુણ ? તો આત્મનિષ્ઠા હોય તો ગુણમાત્ર આવે.' (૨૭૫)

જો થોડું જ જ્ઞાન હોય પણ સારધાર દેહપર્યંત રહે તો સારું. (૨૭૬)

ભગવાન છેટા છે તો છેટા જ છેટા; નીકર તો આ ઘરમાં આવીને બેઠા, એવું ક્યાં સમજાય છે ? આ ભેટંભેટા થયા છીએ. (૨૭૭)

કલ્યાણના માર્ગમાં વિઘ્ન કરનારાં ઘણાં, તેને ઓળખી રાખવાં. (૨૭૮)

દશોંદ-વિશોંદ કહી છે, તે જો ભગવાન રૂપિયા આપે તો કાઢવી, એ તો ઠીક છે, પણ ભેળી આ સાધુની વાતું ભેળા રહીને સાંભળવી એ પણ દશોંદ-વિશોંદ કાઢવી. તે વિના તો જ્ઞાન થાય નહીં. (૨૭૯)

ગાંઠના રોટલા ખાઈને, નીકર મંદિરના રોટલા ખાઈને પણ આ વાતું સાંભળવી ને અજ્ઞાન ટાળવું. જો કોઈ ભગવાન ભજતા હોય તો મંદિરના રોટલા આપીએ. ને કોઈ હજાર રૂપિયા ખરચે તેણે કાંઈ અજ્ઞાન જાય ? તેને પાછા એકથી સો ગણા આપે. તે એક જણે પાંચસેં રૂપિયા મૂક્યા, તેને સો લાખ આપશું. પણ કાંઈ વાતું સાંભળ્યા વિના અજ્ઞાન ગયું ? (૨૮૦)

જેને માથે મોટા શત્રુ હોય તેને ઊંઘવું નહિ. ને જેણે આતતાયી[1] કર્મ કર્યું હોય તેને પણ ઊંઘ આવે નહિ. ને કામ, ક્રોધ ને લોભાદિક શત્રુ માથે છે ત્યાં સુધી ઊંઘવું નહિ. ને જે જે વચન કહ્યાં છે તેને વિસારી દેવાં નહિ. તે જો એકાંતે બેસીને વિચારે તો સાંભર્યા કરે. (૨૮૧)

---

૧. આતતાયી અર્થાત્ દુઃખ દેનારા મનુષ્યના છ પ્રકાર છે : આગ ચાંપનાર, ઝેર આપનાર, શસ્ત્ર ધારનાર, દ્રવ્ય ચોરનાર, જમીન પચાવનાર, સ્ત્રીનું અપહરણ કરનાર.

અગ્નિદો ગરદશ્ચૈવ શસ્ત્રપાણિર્ધનાપહઃ ।
ક્ષેત્રદારાપહારી ચ ષડેતે આતતાયિનઃ ॥

એક ગરીબ બાવાનો છોકરો આવ્યો, તે કહે જે, 'સ્વામિનારાયણ તમે ભગવાન કે'વાવ છો તે મુને રોટલો આપો.' પછી રોટલો આપ્યો. ને મહારાજ કહે જે, 'છોકરા ! આ નાના ભક્ત છે તેની સાથે પ્રશ્ન-ઉત્તર કર.' ત્યારે તે કહે જે, 'મને આવડે નહિ, એ મારા ગુરુએ મને શીખવ્યું નથી.' એટલે નાના રાઠોડ કાઠી ભક્ત થયેલ હતા. તેણે કહ્યું જે, 'લે હું પૂછું, ભક્તિનો મહિમા કેટલો ?' એટલે આને તો ઉત્તર ન આવડ્યો. પછી મહારાજે એ પ્રશ્ન સર્વ સાધુને પૂછ્યો પણ કોઈને ઉત્તર સૂઝ્યો નહિ. પછી મહારાજ કહે, 'લ્યો, અમે એનો ઉત્તર કરીએ. નારદજી જ્યારે વૈકુંઠમાં ગયા ત્યારે વૈકુંઠનાથને પૂછ્યું જે, આ વેમાન છાઈ રહ્યાં છે તે શા પુણ્યે મળ્યાં છે ને તે પાછાં હેઠાં પડશે કે કેમ ? પછી કહ્યું જે, એક વાર પ્રગટના સાધુને પગે લાગ્યા છે તેણે કરીને એને મળ્યાં છે ને પછી એ ભગવાનના ધામમાં જાશે એવો ભક્તિનો મહિમા છે.' તે ઉપર શ્લોક બોલ્યા જે,

એકોઽપિ કૃષ્ણસ્ય કૃતઃ પ્રણામો દશાશ્વમેધાવભૃથેન તુલ્યઃ ।
દશાશ્વમેધી પુનરેતિ જન્મ કૃષ્ણપ્રણામી ન પુનર્ભવાય ॥[1]

પછી વાતું કરીને કહે કે 'આ સૌનાથી નિયમ સરસ પાળીએ તો માણસ છક[2] ખાય છે. પણ ભગવાનનો મહિમા તો કહ્યો એવો મોટો છે.' (૨૮૨)

સ્વામીએ શ્રાવણ વદિ બારસને દિવસ વાત કરી જે, 'મહારાજે મંડળ બાંધ્યાં ત્યારે સારા મોટા સાધુ ભેળા કોઈ સાધુ બેઠા નહિ ને બીજા ભેળા વીસ-પચીસ થયા. તે મહારાજ કહે, 'ઓલ્યા હિંદુસ્થાનમાં લઈ જાશે તેવા ભેળા થઈ ગયા ને આ સત્સંગમાં રાખે તેવા ભેળા કોઈ નથી.' પછી સ્વામી કહે, 'એમ એકાંતિકનું ને સાધારણ સાધુનું નોખું છે, તે ઓળખ્યા જોઈએ.' (૨૮૩)

કાલ ઓલ્યામાં આવ્યું જે, 'વૈરાટના હાથપગ તો દેખ્યામાં નથી આવતા ને પેટમાં આ બ્રહ્માંડ છે.' તે વિચારીએ તો વૈરાટની કેવડી મોટ્યપ થઈ ? ત્યારે આ અક્ષરને તો રૂંવાડે રૂંવાડે કોટિ કોટિ બ્રહ્માંડ ઊડતાં ફરે છે. એ તો જો નવું પહેલવહેલું સાંભળ્યું હોય તો તો જાણીએ જે, આ તે વાત કે શું ? પણ કેવડી મોટ્યપ થઈ ? આ તો બહુ વાર સાંભળ્યું એટલે મહિમા નથી. (૨૮૪)

---

૧. અર્થ : જુઓ સ્વામીની વાત(૫/૨૯૦)ની પાદટીપ.

૨. આશ્ચર્ય.

ત્યાગીને તો બાર ઉપર એક વાગે ખાવાનું કહ્યું છે ને આ તો બબે, ત્રણ ત્રણ વાર ઝૂડે છે તે ઉપવાસ પડે એટલે ધારણાં-પારણાં પણ કરે. એમ ભેળું લીધે જાય ને ઓલ્યુંયે થાય. ને જો એક વાગે ખાય તો અન્નનો જે રસ તે બળી જાય, ને ઓલ્યું તો અજીરણ થાય ને તેનું પાછું વીર્ય થાય, તે પછી ઉપવાસ પડે. (૨૮૫)

ગોંડળમાં વાણિયે હવેલી કરી તે નળિયાં ચડાવ્યાં, ત્યાં ચાળીસ હજાર કોરી થઈ ને ઘરમાં પણ એટલી હતી. પછી એમ ને એમ નવી ઘરેણે મૂકી તે હજી છૂટી નથી ને ખાવા મળ્યું નથી. તેમ આપણે પણ ગોંડળના વાણિયાના જેવું છે, તે આ દેહ ઘરેણે મૂકી છે તે પ્રભુ ભજાતા નથી. (૨૮૬)

સ્વર્ગ, મૃત્યુ ને પાતાળ એ ત્રિલોકી લઘુશંકા ચૂંથે છે. તે મોટા સાધુ તો જાણે જે, આ તે શું કરે છે ? કોઈ પ્રભુ ભજતા નથી. ને માણસને વસમું લાગે એટલે કહેતા નથી. ને સત્સંગ થયો છે પણ બાળકની પેઠે લઘુ ચૂંથે છે. ને ત્રિલોકીમાંથી એવો એક તો ખોળીને મારે આગળ લાવો જે મૂતર ન ચૂંથતો હોય ! (૨૮૭)

જેટલું આ જગત પ્રધાન છે, જેટલી સ્ત્રી પ્રધાન છે ને જેટલો છોકરો પ્રધાન છે, તેટલો સાધુ સમાગમ નથી; ને સમાગમની કસર રહે છે એટલે એ પ્રધાનપણે રહે છે. (૨૮૮)

આ જગતનું સુખ તો એવું છે જે, અક્ષરધામમાંથી મચ્છરિયું મૂતર્યું તે પ્રકૃતિના લોકમાં ટીપું પડ્યું ને તેમાંથી પાછું વળી થોડુંક ટીપું પ્રધાનપુરુષના લોકમાં પડ્યું ને તેમાંથી પાછું એમ ને એમ બીજા લોકમાં પડતે પડતે કાંઈક ઝણ્ય આ બ્રહ્માંડમાં પડી, એ તે શું કેટલુંક કહેવાય ? તે માટે સર્વોપરી સુખ તો અક્ષરધામમાં છે, ત્યાં જાવું છે. (૨૮૯)

સ્વામી કહે, ‘‘વાંચો ‘રુચિનું વચનામૃત.’[1] તે રુચિ સારી થયા વિના ભગવાન પાસે રહેવાય નહિ, રુચિ સારી થયે સારું થાય ને ભૂંડી થયે ભૂંડું થાય. તે જુઓને, જેની રુચિ મળતી હોય તે તેની ભેળા બેસે છે ને સુવાણ પણ તો જ થાય છે. તે અફીણિયા હોય તે અફીણી ભેળા બેસે. એમ રુચિની વાત છે.’’ (૨૯૦)

એક જણે સ્વામીને પૂછ્યું જે, ‘વચનામૃતમાં ક્યાંક આશરાનું બળ કહ્યું

૧. વચ. લોયા ૧૪.

છે, ક્યાંક ધર્મનું, ક્યાંક વૈરાગ્યનું, ક્યાંક આત્મનિષ્ઠાનું ને ક્યાંક પાછી તે આત્મનિષ્ઠા ઉડાડી નાંખી છે. એવાં કંઈક ઠેકાણે અનંત સાધન કહ્યાં છે; તેમાં એકને વિષે સર્વે આવી જાય ને ઉત્તમ મોક્ષ થાય એવું એક કહો.' એટલે સ્વામી કહે જે, 'ઉપાસના હોય ને ઉત્તમ નિર્વિકલ્પ નિશ્ચય હોય તો બધાં આવે.' વળી પૂછ્યું જે, 'ઉપાસના છે એમ કેમ જણાય ?' એટલે કહે, **'ત્રિભુવનવિભવહેતવેપ્યકુંઠ** એ શ્લોક પ્રમાણે તો વિષયની કોરનું હોય,' એવા ત્રણ શ્લોક બીજા બોલ્યા ને કહ્યું જે, 'એ પ્રમાણે રહે એવા ગુણ હોય તેને ઉપાસના છે એમ જાણવું.' (૨૯૧)

પૃથ્વી ગંધને મૂકે પણ ભીષ્મનું બ્રહ્મચર્ય ન જાય, એમ અડગ ભગવાનને સમજે. વળી, મહારાજે કરોડ કરોડ સાધન કહ્યાં છે પણ તેમાં ત્રણ મુખ્ય છે; તેમાં એક ભગવાન, બીજું તેમના ભક્તને વિષે આત્મબુદ્ધિ ને ત્રીજી આજ્ઞા, એ ત્રણ જો બરાબર સમજે તો બધુંય થયું. ને આજ્ઞામાં ધર્મ પણ આવી ગયો ને આજ્ઞામાં સર્વે સાધન પણ આવી ગયાં. અને આપણે મહારાજની આજ્ઞા, ઉપાસના તથા એકાંતિક સંત સાથે હેત છે. માટે જે જે કરવાનું છે તે આપણે થઈ રહ્યું છે હવે કાંઈ કરવું નથી. (૨૯૨)

ઇતિ શ્રીસહજાનંદ સ્વામીના શિષ્ય શ્રીગુણાતીતાનંદ સ્વામીની વાતોમાં સર્વદેશી સમજણનું મુખ્યપણું કહ્યું એ નામે છઠ્ઠું પ્રકરણ સમાપ્ત.

સ્વામિનારાયણ BAPS

પ્રકરણ ૭

ભગવાનનું અસાધારણ ઐશ્વર્ય

માણાવદરમાં મયારામ ભટ્ટને ઘેર રામાનંદ સ્વામીને પઠાણે પૂછ્યું જે, 'તમને આ લોક સર્વે અલ્લા કહે છે તે તમે અલ્લા છો ?' ત્યારે રામાનંદ સ્વામી તે પઠાણ પ્રત્યે બોલ્યા જે, 'અમે તો ફકીર છીએ પણ અલ્લાની આજ્ઞાએ કરીને અલ્લાની ગાદીએ બેઠા છીએ.' એમ રામાનંદ સ્વામીએ કહ્યું. ત્યારે મહારાજે પોતાની દૃષ્ટિમાત્રે કરીને તે પઠાણને સમાધિ કરાવી. ને તે સમાધિને વિષે પોતાની સ્તુતિ કરતા જે સર્વે પેગંબર તથા રામાનંદ સ્વામી તથા સર્વે અવતાર એ સર્વેનાં દર્શન અક્ષરધામને વિષે કરાવ્યાં, ને તે સર્વે પોતાની મૂર્તિને વિષે લીન કરી દેખાડ્યા. પછી શ્રીજીમહારાજે પોતાની દૃષ્ટિમાત્રે કરીને તે પઠાણને જગાડ્યો. પછી તે પઠાણ રામાનંદ સ્વામી પ્રત્યે બોલ્યો જે, 'તમારા હિંદુમાં એવો અન્યાય કેમ છે જે, મોટા છે તે હેઠા બેઠા છે ને છોટા છે તે ઊંચા બેઠા છે ?' ત્યારે રામાનંદ સ્વામીએ કહ્યું કે, 'અમારે હિંદુમાં એવો ધારો છે જે, રામચંદ્રજી હેઠા બેસતા ને રામચંદ્રજીની આજ્ઞાએ કરીને વશિષ્ઠ ઊંચા બેસતા. તેમ અમે પણ આ નીલકંઠ બ્રહ્મચારીની આજ્ઞાએ કરીને ઊંચા બેઠા છીએ પણ મોટા તો એ છે.' એવી રીતે રામાનંદ સ્વામીએ મર્મે કરીને ઉત્તર કર્યો. (૧)

જેતપુરમાં ઉનડ રાજાને ઘેર રામાનંદ સ્વામીએ પોતાના ધર્મધૂર-પણાની શ્રી સહજાનંદ સ્વામીને સોંપણ કરી, ત્યારે કોઈને સંશય થયો જે, 'મોટા મોટા સાધુ છે તેને કેમ સોંપણ ન કરી ?' ત્યારે રામાનંદ સ્વામીએ કહ્યું જે, 'આ નીલકંઠ બ્રહ્મચારી તો મોટા મોટા રામ, કૃષ્ણ, વાસુદેવ ને અક્ષરાદિક એ સર્વેને પ્રાર્થના કરવા યોગ્ય ને પૂજવા યોગ્ય છે, ને અમે પણ એના મૂક્યા આવ્યા છીએ, ને એ તો અનેક જીવનાં કલ્યાણ કરતાં કરતાં આવે છે. ને આ તો સર્વોપરી રામકૃષ્ણાદિક અવતારના અવતારી તે હરિપ્રસાદ નામે વિપ્રને

ઘેર પ્રગટ થયા છે. માટે એ તો સર્વેને માનવા યોગ્ય, ભજવા યોગ્ય, ને પામવા યોગ્ય છે. પૃથ્વીને વિષે શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ ને ગંધ ચિત્રવિચિત્ર અનંત પ્રકારનાં છે તેમ સર્વ અવતાર થકી, સર્વ વિભૂતિ થકી, સર્વશક્તિ થકી, અક્ષરના મુક્ત થકી ને અક્ષરધામ એ સર્વ થકી અતિ સર્વોપરી, અક્ષરાતીત, સર્વસુખમય, આનંદમય, સર્વજ્ઞ, સર્વત્રપૂર્ણ, દિવ્યમૂર્તિ, સર્વોત્તમ કારણ, સર્વકર્મફળપ્રદાતા, સર્વાધાર, સર્વશિક્ષક, સર્વવ્યાપક, સર્વોપાસ્યમૂર્તિ, સર્વચિંતનીય, સર્વરસમય, સર્વઇચ્છામય, પરિપૂર્ણમૂર્તિ, નિર્દોષમૂર્તિ, અખંડ-મૂર્તિ, સર્વભજનીય, સર્વઐશ્વર્યભાજન,[1] સર્વશક્તિભાજન, સર્વવિભૂતિભાજન, સર્વસુંદરતાભાજન, સર્વલાવણ્યતાભાજન, સર્વકરુણાભાજન, અનંત-કલ્યાણ-કારી-દિવ્યગુણભાજન, ચિત્રવિચિત્ર મહાઆશ્ચર્યકારી, અનવધિકાતિશય,[2] અજહત્સ્વરૂપ-સ્વભાવ-ગુણમહોદધિ,[3] એવા શ્રી સહજાનંદ સ્વામી પુરુષોત્તમ સર્વોપાસ્ય, રાજાધિરાજ છે અને સર્વ અવતારના અવતારી છે. માટે નીલકંઠ બ્રહ્મચારીના જે ગુણ છે તેને કહેવા, જાણવાને અર્થે તો અક્ષર પર્યંત કોઈ સમર્થ નથી; ને હું પણ કહેવા, જાણવાને અર્થે ક્યાંથી સમર્થ થાઉં ? માટે આ તો અગણિત જીવનાં કલ્યાણ કરવાને અર્થે અક્ષર-ધામમાંથી આંહીં પધાર્યા છે. તે માટે અમે તો એમની આજ્ઞાએ કરીને જીવનાં કલ્યાણ કરતા, પણ હવે તો સાક્ષાત્ પોતે પુરુષોત્તમ પધાર્યા છે એટલે જેવો પોતાનો પ્રતાપ છે ને મહિમા છે તેવાં જ જીવનાં કલ્યાણ કરશે. માટે આ તે અક્ષરધામના પતિ સર્વોપરી, પૂર્ણ પુરુષોત્તમ ભગવાન પધાર્યા છે, ને તે પૂર્વે ભગવાનના અવતાર થયા તેણે જીવુંનાં જે કલ્યાણ કર્યાં છે તેવાં કલ્યાણ તો પોતાના ભક્ત દ્વારા સહેજમાં કરશે. એવા જે, આ નારાયણમુનિ તેનો પ્રતાપ ને ઐશ્વર્ય છે તે તમોને આગળ જણાશે.' એવી રીતે રામાનંદ સ્વામીએ પોતાના આશ્રિત જે જે પરમહંસ તથા સત્સંગી તેમની આગળ નીલકંઠ બ્રહ્મચારીના પ્રતાપની બહુ વાત કરી. (૨)

ગામ ફણેણીમાં મંદિરની જગા છે, ત્યાં હાલ બેઠક છે, ત્યાં રામાનંદ

---

૧. સઘળાં ઐશ્વર્યોને ધારનાર.

૨. અવધિ - અંત, જેનો અંત નથી તે અનવધિ, અંત-રહિત અને વિરાટ.

૩. અજહત્ - ગ્રહણ કરવા યોગ્ય, સ્વીકારવા લાયક સ્વરૂપ, સ્વભાવ અને ગુણોના મહાસાગર.

સ્વામી દેહત્યાગ કરીને ધામમાં ગયા. ત્યારપછી શ્રી સહજાનંદ સ્વામી પોતાના ગુરુની દેહક્રિયા કરીને તેમની ધર્મધુરા ઉપાડી લેતા હવા, ને તે સ્વામીના જે આશ્રિત તેમની સત્શાસ્ત્રના ઉપદેશે કરીને સંભાવના કરતા હવા. ને તેમને પોતાનો અલૌકિક પ્રતાપ દેખાડીને પોતાને વિષે તેમનાં ચિત્તને તાણી લેતા હવા ને કેટલાક મનુષ્યને સમાધિ કરાવતા હવા. લોજમાં તે પ્રતાપને જોઈને વ્યાપકાનંદ સ્વામીને શ્રીજીમહારાજના સ્વરૂપનો સર્વોપરી નિશ્ચય નહોતો થાતો. તેથી તે વ્યાપકાનંદ સ્વામીને પણ સમાધિ કરાવીને અક્ષરધામને વિષે અનંત કોટિ મુક્તે સહિત પોતાનું દર્શન કરાવ્યું તોપણ નિશ્ચય ન થયો. ત્યારે શ્રીજીમહારાજે કહ્યું જે, 'આ સર્વે મુક્તની એકકળા-વિછિન્ન[1] પૂજા કરો.' ત્યારે વ્યાપકાનંદ સ્વામીએ કહ્યું જે, 'હે મહારાજ ! એમ કેમ થાય ?' ત્યારે શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, 'તમે એમ સંકલ્પ કરો જે, આ રામાનંદ સ્વામી ભગવાન હોય તો તેમના સામર્થ્યે કરીને હું એટલા રૂપે થાઉં.' ત્યારે તેમણે એમ સંકલ્પ કર્યો. તોપણ અનંતરૂપે ન થવાણું ! ત્યારે શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, 'ચોવીસ અવતારનાં નોખાં નોખાં નામ લઈને સંકલ્પ કરો જે, એ પુરુષોત્તમ ભગવાન હોય તો તેમના સામર્થ્યે કરીને હું અનંતરૂપે થાઉં.' ત્યારે તેમણે એમ કર્યું તોપણ અનંતરૂપે ન થવાણું. ત્યારે શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, 'અમારું નામ લઈને સંકલ્પ કરો જે, જો સહજાનંદ સ્વામી સર્વ અવતારના અવતારી પુરુષોત્તમ ભગવાન હોય તો હું અનંતરૂપે થાઉં.' પછી શ્રીજીમહારાજનું નામ લીધું ત્યારે અનંતરૂપે થવાણું ને સર્વ મુક્તની એકકળાવિછિન્ન પૂજા કરી. ત્યારે એવા પ્રતાપને જોઈને વ્યાપકાનંદ સ્વામીને મહારાજને વિષે સર્વ અવતારના અવતારી પુરુષોત્તમપણાનો નિશ્ચય થયો. પછી સમાધિમાંથી ઊઠ્યા, ત્યારે શ્રીજીમહારાજે કહ્યું જે, 'તમારે સમાધિમાં જેવી રીતે દેખાણું હોય તેવી રીતે આ સર્વેને કહો.'

ત્યારે વ્યાપકાનંદ સ્વામીએ કહ્યું જે, 'આ શ્રીજીમહારાજ તો સર્વ અવતારના અવતારી ને અક્ષરધામના પતિ છે, તે માટે રામાનંદ સ્વામી તથા પૂર્વે થયા જે રામકૃષ્ણાદિક ભગવાનના અવતાર તે સર્વે શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિને વિષે લીન થયા એમ મેં અક્ષરધામમાં દીઠું. તે માટે આ શ્રીજીમહારાજ સર્વોપરી ભગવાન છે.' ત્યારે તે વ્યાપકાનંદ સ્વામીની વાત સાંભળીને

૧. એકી સાથે.

રામાનંદ સ્વામીના નિશ્ચયવાળા હતા તથા બીજા મતવાળા હતા તેમના માન્યામાં વાત આવી નહીં. ત્યારે તે સર્વેએ શ્રીજીમહારાજની પ્રાર્થના કરીને કહ્યું જે, 'હે મહારાજ ! આ વાત અમારે સર્વને સમજ્યામાં આવતી નથી. માટે અમને જે રીતે સમજાય તેવી રીતે કૃપા કરીને કહો.' ત્યારે શ્રીજી-મહારાજે કહ્યું જે, 'તમે ધ્યાનમાં બેસો ને પોતપોતાના ઈષ્ટદેવને સંભારો, તો એ વાત તમોને જેમ છે તેમ જણાશે.' ત્યારે તે સર્વ ધ્યાનમાં બેઠા ત્યારે શ્રીજીમહારાજ પોતાની દૃષ્ટિમાત્રે કરીને તે સર્વને સમાધિ કરાવીને અક્ષરધામને વિષે અનંત મુક્તે સહિત પોતાની દિવ્ય મૂર્તિનું સાક્ષાત્ દર્શન કરાવતા હવા. તથા રામાનંદ સ્વામી તથા સર્વે અવતાર તે પોતાની સેવામાં દેખાડતા હવા. પછી પોતાની મૂર્તિમાં સર્વે અવતારને લીન કરી દેખાડતા હવા. તેમાં કેટલાક મનુષ્યને શ્રીજીમહારાજનો અડગ નિશ્ચય થયો. પછી તે ભક્તને શ્રીજીમહારાજ સમાધિમાંથી જગાડતા હવા. ત્યારે તે ભક્ત બોલ્યા : 'હે મહારાજ ! તમે તો સર્વોપરી પુરુષોત્તમ ભગવાન છો. માટે તમારા પ્રગટ પુરુષોત્તમપણાના નિશ્ચયમાં સંશય ન થાય એવી કૃપા કરો.' ત્યારે તે પ્રત્યે શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, 'આ પુરુષોત્તમ ભગવાન તો ક્યારેય આ બ્રહ્માંડને વિષે આવ્યા નથી ને આવશે પણ નહીં. માટે આ તો સર્વોપરી મૂર્તિ છે તે આ નિશ્ચય ફરવા દેવો નહીં.' એમ શ્રીજીમહારાજ તેમના ઉત્સાહને અર્થે ને તેમની બુદ્ધિની દૃઢતાને અર્થે, પોતાનું જે નાના પ્રકારનું ઐશ્વર્ય તે સમાધિએ કરીને દેખાડતા હવા. તેમાં કેટલાક મનુષ્યને તો અક્ષરધામને વિષે અનંત મુક્તે સેવ્યા થકા પોતાની અલૌકિક મૂર્તિનું દર્શન દેતા હવા. ને કેટલાક મનુષ્યને તો ગોલોકને વિષે લક્ષ્મી, રાધિકા ને શ્રીદામાદિક પાર્ષદે સહિત તે રૂપે પોતાનું દર્શન દેતા હવા. ને કેટલાકને વૈકુંઠલોકને વિષે લક્ષ્મી ને નંદ-સુનંદાદિક પાર્ષદે સહિત વિષ્ણુરૂપે પોતાનું દર્શન દેતા હવા. ને કેટલાકને શ્વેતદ્વીપને વિષે નિરન્નમુક્તે સહિત મહાપુરુષરૂપે પોતાનું દર્શન દેતા હવા. ને કેટલાકને તો અવ્યાકૃત ધામને વિષે લક્ષ્મી આદિક શક્તિઓ અને પાર્ષદે સહિત ભૂમાપુરુષરૂપે પોતાનું દર્શન દેતા હવા. ને કેટલાકને તો બદરિકાશ્રમને વિષે મુનિએ સહિત નરનારાયણરૂપે પોતાનું દર્શન દેતા હવા. ને કેટલાકને તો ક્ષીરસમુદ્રને વિષે લક્ષ્મી ને શેષનાગે સહિત યોગેશ્વરરૂપે પોતાનું દર્શન દેતા હવા. ને કેટલાકને તો સૂર્યના મંડળના વિષે હિરણ્યમય પુરુષરૂપે પોતાનું

દર્શન દેતા હવા. ને કેટલાકને તો અગ્નિ મંડળને વિષે યજ્ઞપુરુષરૂપે પોતાનું દર્શન દેતા હવા. ને કેટલાકને તો પ્રણવના જે નાદ તે તત્કાળ સંભળાવતા હવા. ને કેટલાકને તો કોટિ કોટિ સૂર્ય સરખું જે પોતાનું તેજ તે દેખાડતા હવા ને કેટલાકને તો જાગ્રત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ થકી પર ને સચ્ચિદાનંદ છે લક્ષણ જેનું ને દ્રષ્ટા છે નામ જેનું, એવું જે બ્રહ્મતેજ તે રૂપે પોતાનું દર્શન દેતા હવા. ને કેટલાકને તો બ્રહ્માંડના આધાર ને પુરુષસૂક્તને વિષે કહ્યા એવા જે વૈરાટપુરુષ તે રૂપે પોતાનું દર્શન દેતા હવા. ને કેટલાકને તો ભૂગોળ-ખગોળને વિષે રહ્યાં જે દેવતાનાં સ્થાનક ને આશ્ચર્ય તેને દેખાડતા હવા. ને કેટલાકને તો આધારાદિક છ ચક્રને[1] વિષે રહ્યા એવા જે ગણેશ આદિક દેવતાનાં સ્થાનક તેને પૃથક્ દેખાડતા હતા. ને ક્યારેક તો સો-સો ગાઉને છેટે રહ્યા એવા જે પોતાના ભક્ત તેમને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ પોતાનું દર્શન દેતા હવા. ને ક્યારેક તો છેટે રહ્યા એવા જે પોતાના ભક્ત તેમણે પોતાના ઘરને વિષે શ્રીજીમહારાજની પ્રતિમાને આગળ ધર્યું જે નૈવેદ્ય તેને પોતપોતાના ભક્તને વિસ્મય પમાડતા થકા જમતા હવા. ને ક્યારેક તો દેહત્યાગને કરતા એવા જે પોતાના ભક્તજન તેમને પોતાના ધામ પ્રત્યે લઈ જાવાને ઇચ્છતા થકા ત્યાં પોતે આવીને તે ભક્તના ગામને વિષે રહ્યા એવા જે બીજા ભક્ત તથા અભક્ત તેમને પણ પોતાનું સાક્ષાત્ દર્શન દેતા હવા. એવી રીતે મુમુક્ષુ અથવા મુમુક્ષુ નહીં એવા જે જન તેમને પોતાનાં અલૌકિક ઐશ્વર્ય દેખાડતા એવા જે શ્રી સહજાનંદ સ્વામી મહારાજ તેમને જોઈને અતિશય વિસ્મયને પામ્યા એવા જે હજારો મનુષ્યો, તે પોતપોતાના મતનો ને ગુરુનો ત્યાગ કરીને શ્રીજીમહારાજનું પ્રગટ પ્રમાણ ભજન કરતા હવા. પછી તે પ્રતાપને જોઈને ઘણાક જે મતવાદી તે શ્રીજીમહારાજ સંગાથે વિવાદ કરવા આવ્યા પણ વાદે કરીને શ્રીજીમહારાજને જીતવાને કોઈ સમર્થ ન થયા ને પછી તે સર્વ શ્રીજીમહારાજનો અલૌકિક ઐશ્વર્ય પ્રતાપ દેખીને નમસ્કાર કરીને બોલ્યા જે, 'હે મહારાજ ! તમે તો પરમેશ્વર છો. માટે અમારા જે જે ઇષ્ટદેવ છે તેનાં દર્શન અમને કૃપા કરીને કરાવો.' એવી રીતે તેમનું પ્રાર્થના-વચન સાંભળીને તે સર્વને ધ્યાનમાં બેસારીને પોતાને પ્રતાપે કરીને તેમને તત્કાળ

૧. છ ચક્ર : ૧. મૂલાધાર; ૨. લિંગ; ૩. નાભિ (મણિપુર); ૪. હૃદય (અનાહત); ૫. કંઠ (વિશુદ્ધ); ૬. મૂર્ધ (મસ્તકનો ઉપરનો ભાગ, તાળવું).

સમાધિ કરાવતા હવા. પછી તે સર્વે શ્રીજીમહારાજનાં દર્શનમાત્રે કરીને ખેંચાઈ ગયાં છે નાડી-પ્રાણ જેમનાં એવા થકા પોતપોતાના હૃદયને વિષે પોતપોતાના ઈષ્ટદેવરૂપે શ્રીજીમહારાજને દેખતા હવા. તેમાં જે વલ્લભ કુળને આશ્રિત એવા વૈષ્ણવ હતા તે તથા મધ્વ સંપ્રદાયના હતા એ બે તો ગોપીના ગણે વીંટાણા ને વૃંદાવનને વિષે રહ્યા એવા બાળલીલાએ કરીને મનોહર મૂર્તિ એવા જે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તે રૂપે દેખતા હવા. ને જે રામાનુજ સંપ્રદાયના હતા તે તો નંદ, સુનંદ ને વિશ્વક્સેન ને ગરુડાદિક પાર્ષદે સહિત લક્ષ્મી-નારાયણરૂપે દેખતા હવા. ને જે રામાનંદી હતા તે તો સીતા, લક્ષ્મણ ને હનુમાને યુક્ત થકા દિવ્ય સિંહાસન ઉપર બેઠા એવા જે શ્રીરામચંદ્રજી તે રૂપે દેખતા હવા. ને જે શંકરાચાર્યના મતવાળા હતા તે તો બ્રહ્મજ્યોતિરૂપે દેખતા હવા. ને જે શૈવી હતા તે તો પાર્વતી ને પ્રમથગણે સહિત જે શિવજી તે રૂપે દેખતા હવા. ને જે સૂર્યના ઉપાસક હતા તે તો સૂર્યના મંડળના વિષે રહ્યા જે હિરણ્યમય પુરુષ તે રૂપે દેખતા હવા. ને જે ગણપતિના ઉપાસક હતા તે તો મહાગણપતિરૂપે દેખતા હવા; ને જે દેવીના ઉપાસક હતા તે તો દેવીરૂપે દેખતા હવા. ને જે જૈન હતા તે તીર્થંકરરૂપે દેખતા હવા. ને જે યવન હતા તે તો પેગંબરરૂપે દેખતા હવા. એવી રીતે સમાધિએ કરીને પોતપોતાના ઈષ્ટ-દેવરૂપે શ્રીજીમહારાજને જોઈને સર્વ અવતારના કારણ જાણીને પોતપોતાના મતનો ત્યાગ કરીને શ્રીજીમહારાજનો દૃઢ આશ્રય કરતા હવા. ને પ્રગટ પ્રમાણ ભજન કરતા હવા. એવી રીતે શ્રી સહજાનંદજી મહારાજ જે તે પોતાના પ્રતાપે કરીને જીવનું જે મૂળ અજ્ઞાન તેનો નાશ કરતા થકા પૃથ્વીને વિષે નાશ પામ્યો જે એકાંતિક ધર્મ તેનું રૂડી રીતે સ્થાપન કરતા હવા. (૩)

શ્રીજીમહારાજને લોજમાં સમાધિવાળા મૂળજી ભક્તે કહ્યું જે, ‘પુરુષોત્તમના બીજા અનંત અવતાર થયા ને બીજા થાશે ને બીજા ધામમાં જે સર્વે મૂર્તિયું છે તે સર્વેનું મુને દયા કરીને દર્શન કરાવો.’ ત્યારે શ્રીજીમહારાજે કહ્યું જે, ‘બીજા સર્વે અવતાર તેમનાં નામ લઈને સંકલ્પ કરો જે, એ જો સર્વેના કારણ હોય તો તેમને પ્રતાપે કરીને મારે એ સર્વેનું દર્શન થાઓ.’ ત્યારે તે ભક્તે બીજા સર્વે અવતારનું નામ લઈને સંકલ્પ કર્યો, પણ તે સર્વેનાં દર્શન થયાં નહીં. ત્યારે શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, ‘તે સર્વેના કારણ પ્રગટ પ્રમાણ પુરુષોત્તમ આ શ્રીજીમહારાજ હોય તો તે સર્વેનું દર્શન મુને થાઓ.’

પછી એમ સંકલ્પ કર્યો કે તત્કાળ એ સર્વે રૂપનાં દર્શન થયાં ને તે સર્વ અવતાર તે શ્રીજીમહારાજની સ્તુતિ કરતા થકા શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિને વિષે સર્વ લીન થયા. એવી રીતે પોતાનો સર્વોપરી પ્રતાપ દેખાડીને પોતાના પુરુષોત્તમપણાનો દૃઢ નિશ્ચય મૂળજી ભક્તને કરાવ્યો. (૪)

દીવ ગામનો વાણિયો સંઘ કાઢીને દ્વારકાની જાત્રા કરવા જાતો હતો. તેને લોજપુરમાં શ્રી રામાનંદ સ્વામી મળ્યા, તેને ચમત્કાર દેખાડ્યો, તેણે કરીને તેમને ભગવાનપણાનો રામાનંદ સ્વામીને વિષે નિશ્ચય થયો. પછી તે ભક્ત પાછો દીવ ગયો ને પછી ઘણા દિવસે પાછો દર્શને આવ્યો. ત્યારે રામાનંદ સ્વામી તો દેહ મૂકીને ધામમાં ગયેલા. પછી તે ભક્ત શ્રીજીમહારાજ પાસે આવીને બેઠો; ત્યારે મહારાજ બોલ્યા જે, 'તમારે કાંઈ સંશય હોય તો આ બાળક લખમણ સમાધિવાળા છે તેને પૂછો.' ત્યારે તેમણે જે પ્રશ્ન પૂછ્યા તે પ્રશ્નના ઉત્તર સમાધિવાળા બાળકે કર્યા. એમ બાળક દ્વારા રામાનંદ સ્વામીના જેવો શ્રીજીમહારાજે ચમત્કાર જણાવ્યો. ત્યારે તે ભક્તે શ્રીજી-મહારાજ પ્રત્યે કહ્યું જે, 'મહારાજ ! હું પ્રથમ રામાનંદ સ્વામીને ભગવાન જાણતો હતો, પણ તે રામાનંદ સ્વામીના જેવો આ બાળકને વિષે તમારે પ્રતાપે કરીને ચમત્કાર જણાણો. ત્યારે તમારા મોટા મોટા સાધુ તથા સત્સંગી તેમનો પ્રતાપ તો ઘણો હશે ને તમારી મૂર્તિનો જે પ્રતાપ ને મહિમા તે તો બહુ અધિક જ હશે. માટે તમારા સ્વરૂપનું જેમ છે તેમ યથાર્થ મુને જ્ઞાન થાય તેમ કૃપા કરીને મુને કહો.' ત્યારે શ્રીજીમહારાજે તે ભક્તને કહ્યું જે, 'અંતરની વાર્તા જાણવે કરીને ભગવાનપણાનો નિશ્ચય થાય છે. તે તો અમારા મોટા મોટા સાધુ તથા સત્સંગી તે અનંત જીવની વાર્તા જાણે છે. માટે પૂર્વે થયા જે જે અવતાર તેમના જેવું ઐશ્વર્ય તો અમારા સાધુ-સત્સંગીમાં જણાય છે. ને અમે તો સર્વે અવતારના અવતારી ને અક્ષરધામના પતિ શ્રી પુરુષોત્તમ નારાયણ છીએ. તે અગણિત જીવોનાં કલ્યાણને અર્થે પ્રગટ થયા છીએ.' તે વાર્તાને સાંભળીને તે ભક્તને શ્રીજીમહારાજના પુરુષોત્તમપણાનો નિશ્ચય થયો. પછી તે ભક્તે શ્રીજીમહારાજના પ્રગટ પુરુષોત્તમપણાની વાર્તા તે બીજા રામાનંદ સ્વામીના જૂના હરિભક્ત હતા તેમના આગળ કહી; પણ તે વાત તેમના માન્યામાં ન આવી. પછી તે રામાનંદ સ્વામીના નિશ્ચયવાળા હરિભક્ત હતા તેમણે શ્રીજીમહારાજની પાસે આવીને તે નિશ્ચયની વાત પૂછી ત્યારે તેને

શ્રીજીમહારાજે કહ્યું જે, 'તમે ધ્યાનમાં બેસો તો જેમ છે તેમ જણાશે.' ત્યારે તે હરિભક્ત ધ્યાનમાં બેઠા. તેમને શ્રીજીમહારાજ પોતાની દૃષ્ટિમાત્રે કરીને સમાધિ કરાવતા હવા. તે અક્ષરધામને વિષે અનંત પાર્ષદે સહિત પોતાની દિવ્ય મૂર્તિનું દર્શન કરાવ્યું. તથા રામાનંદ સ્વામી તથા બીજા સર્વે અવતાર તે શ્રીજીમહારાજની સેવામાં દીઠા, ને પછી તે સર્વ અવતાર શ્રીજીમહારાજને વિષે લીન થયા એમ દીઠું; પછી તે સર્વે ભક્તને શ્રીજીમહારાજનો સર્વોપરી પુરુષોત્તમપણાનો દૃઢ નિશ્ચય થયો. પછી તે સર્વ ભક્તને પોતાની દૃષ્ટિમાત્રે કરીને જગાડતા હવા. પછી તે સર્વે ભક્તે કહ્યું જે, 'હે મહારાજ ! તમે તો સર્વોપરી પુરુષોત્તમ છો તે અગણિત જીવોનાં કલ્યાણને અર્થે કૃપા કરીને આંહીં પધાર્યા છો.' પછી શ્રીજીમહારાજ તે ભક્ત પ્રત્યે બોલ્યા જે, 'આ પુરુષોત્તમ ભગવાન તો આ બ્રહ્માંડને વિષે આવ્યા નથી ને આવશે પણ નહીં; માટે આ તો સર્વોપરી મૂર્તિ છે; તેમાં કિંચિત્‌માત્ર સંશય નથી.' (૫)

અગત્રાઈમાં હાલ મંદિર છે ત્યાં શ્રીજીમહારાજે ભાઈ રામદાસજીને કહ્યું જે, 'તમારું અંગ કહો. પછી અમે અમારું અંગ છે તે કહેશું.' પછી રામદાસભાઈએ પોતાનું અંગ કહ્યું જે, 'ત્રણ અવસ્થામાં જીવાત્માને વિષે તમારી મૂર્તિ તેજે સહિત અખંડ દેખું છું. એવું તમારી કૃપા થકી અખંડ વર્તે છે.' પછી શ્રીજીમહારાજે પોતાનું અંગ કહ્યું જે, 'અક્ષરાદિક મુક્ત તથા પુરુષ, કાળ, માયા, પ્રધાનપુરુષ તથા અનંત કોટિ બ્રહ્માંડના ઈશ્વર તથા સર્વે વિભૂતિયું તથા સર્વે જીવ એ સર્વેનો નિયંતા ને એ સર્વેને કર્મફળપ્રદાતા તે હું એક જ છું ને તે સર્વેના સ્વરૂપ-સ્વભાવ ને ગુણ તેને અખંડ દેખું, જાણું છું; પણ એ સર્વે જે અક્ષરાદિક તે મારી મૂર્તિનો મહિમા જેમ છે તેમ દેખવા-જાણવા સમર્થ નથી ને હું પણ મારી મૂર્તિના મહિમાના અંતને પામતો નથી ને એ સર્વે સામર્થ્ય તે મારી મૂર્તિના એક રોમના કોટિમા ભાગની બરોબર પણ નથી આવતું. એવી અનવધિકાતિશય, મહાઆશ્ચર્યમય ને સર્વોપરી આ મૂર્તિ છે એમાં કિંચિત્‌માત્ર સંશય નથી, એ અમારું અંગ છે, તે કહ્યું.' (૬)

નાગડકામાં સ્વરૂપાનંદ સ્વામી દેશમાંથી ફરીને આવ્યા તેને લીંબડા હેઠે શ્રીજીમહારાજે પૂછ્યું જે, 'કેટલા જીવનાં કલ્યાણ કર્યાં ?' ત્યારે સ્વરૂપાનંદ સ્વામી બોલ્યા જે, 'હે મહારાજ ! મનુષ્ય તો લીંબડી કે નીચે દેખા હૈ.' ત્યારે સર્વે સંતે મહારાજને પૂછ્યું જે, 'સ્વામીએ મનુષ્ય દેખ્યાં નહીં ત્યારે

કલ્યાણ કેનાં કર્યાં હશે ?' ત્યારે શ્રીજીમહારાજ સંત પ્રત્યે બોલ્યા જે, 'બીજા તો નિયમ ધરાવીને વર્તમાન પળાવે ત્યારે કલ્યાણ થાય ને સ્વરૂપાનંદ સ્વામીનાં તો દર્શને કરીને જીવનાં કલ્યાણ થાય છે.' ત્યારે સ્વરૂપાનંદ સ્વામીએ શ્રીજીમહારાજને પૂછ્યું જે, 'ગુરુ સાહેબ ! આજ સત્સંગીકા કેસા કલ્યાણ હોતા હૈ ?' ત્યારે શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, 'જૈસા કલ્યાણ બડેબડે અવતારકા હોતા હૈ વેસા કલ્યાણ આજ સત્સંગીકા હોતા હૈ.' ત્યારે સ્વરૂપાનંદ સ્વામી બોલ્યા જે, 'ગુરુસાહેબ ! તબ તો બોત બડા કલ્યાણ હોતા હૈ.' ત્યારે સંતે શ્રીજીમહારાજને પૂછ્યું જે, 'હે મહારાજ ! આજ આવું મોટું કલ્યાણ થાય છે તેનું શું કારણ છે ?' ત્યારે શ્રીજીમહારાજ સંતો પ્રત્યે બોલ્યા જે, 'જ્યારે જૂ વિયાય ત્યારે લીખ આવે ને હાથણી વિયાય ત્યારે ભેંસ જેવડું બચ્ચું આવે, તેમ પૂર્વે રામકૃષ્ણાદિ અવતાર થઈ ગયા ને આગળ બીજા થાશે ને બીજા ધામને વિષે જે મૂર્તિયું છે તે સર્વેનું કારણ ને સર્વ થકી પર જે શ્રી પુરુષોત્તમ નારાયણ તે અમે છીએ, તે માટે એવું કલ્યાણ કરીએ છીએ. તે જો એમાં ખોટું કહેતા હોઈએ તો અમને આ સર્વે પરમહંસના સમ છે, ને આ પ્રગટ પુરુષોત્તમના સ્વરૂપને સમજ્યામાં ખામી રહી જાશે તો કલ્યાણમાં બહુ ફેર પડી જાશે, પછી દેહ મૂક્યા કેડે તે ખામી ભાંગશે નહીં. માટે જેમ વૈકુંઠ-વાસીને રહેવાનું વૈકુંઠધામ છે, ને જેમ ગોલોકવાસીને રહેવાનું ગોલોકધામ છે, તેમ અમારે રહેવાનું અક્ષરધામ છે. ને અક્ષરાતીત પ્રગટ પુરુષોત્તમ તેનો જેને નિશ્ચય થયો છે તે જો સર્વના કારણ જે મૂળ પુરુષ તેથી પર અક્ષરરૂપે પોતાના આત્માને નથી માનતો તેને તો પ્રગટ પુરુષોત્તમનો યથાર્થ નિશ્ચય નથી. ને જેને મહિમાએ સહિત પ્રગટ પુરુષોત્તમનો યથાર્થ નિશ્ચય થયો છે, તે તો મૂળ પુરુષ ને અક્ષર જેવા અનંત કોટિ મુક્તે સેવ્યા જે અક્ષરાતીત પ્રગટ પુરુષોત્તમ તેની ઉપાસના તથા ભક્તિ કરતો થકો પોતાને પૂર્ણકામ માને છે તેને જ મહિમાએ સહિત નિશ્ચય છે. ને આ વાર્તા યથાર્થ તો ભગવાનના એકાંતિક ભક્ત હોય તેને પ્રસંગે કરીને સમજાય છે; પણ પોતાની બુદ્ધિબળે કરીને તથા શાસ્ત્રે કરીને પણ પોતાની મેળે સમજાતી નથી.' એવી રીતે શ્રીજીમહારાજે સંત આગળ પોતાના પ્રગટ પુરુષોત્તમપણાની વાત કરી. (૭)

અગત્રાઈના પર્વતભાઈને શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિ તો ત્રણે અવસ્થામાં અખંડ દેખાતી હતી તોપણ એમ સંકલ્પ થયો જે, 'બીજા ભગવાનના

અવતારનાં સ્વરૂપ કેવાં હશે ?' ત્યારે તે સંકલ્પમાત્રે તે ચોવીસ ભગવાનની મૂર્તિયું પર્વતભાઈ આગળ આવીને ઊભી રહી ને પછી પર્વતભાઈએ દર્શન કર્યાં. પછી તે ચોવીસ અવતારનાં સ્વરૂપ શ્રીજીમહારાજની સ્તુતિ કરતે સતે શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિમાં લીન થતાં હવાં. એવી રીતે શ્રીજીમહારાજ પર્વતભાઈને પોતાનો અલૌકિક પ્રતાપ દેખાડતા હવા. (૮)

અમદાવાદમાં સંતને દુષ્ટે કષ્ટ દીધું ત્યારે શ્રીજીમહારાજ કાંકરિયે તળાવ બિરાજમાન હતા; ત્યાં સંત આવ્યા. તે સંતને શ્રીજીમહારાજ જોઈને એમ બોલ્યા જે, 'મારા પરમહંસની મોટા બ્રહ્માદિક દેવ ને સર્વે અવતાર તે પ્રાર્થના કરે છે ને તેમનાં દર્શનને ઇચ્છે છે ને એક કીડી જેવા જીવને પણ દૂભે નહીં, એવા જે સંત તેને દુઃખ દીધું.' એમ કહીને ઉત્તર મુખે ઉદાસ થઈને બેઠા; તેટલામાં બ્રહ્માદિક દેવે જાણ્યું જે, આજ તો સર્વ બ્રહ્માંડનો નાશ થઈ જાશે. એટલામાં મહાકાળ, સંકર્ષણ, શિવાદિક આવીને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા જે, 'હે મહારાજ ! તમે જે આજ્ઞા કરો તે અમે તત્કાળ કરીએ ને અમે તમારા સેવક છીએ તે તમારા સંતને કષ્ટ દેનારો કોણ છે ? તેનો ક્ષણમાત્રમાં નાશ કરી નાખીએ.' એમ તે મહાકાળાદિક બોલ્યા. તે પછી દિવ્ય ચક્ષુવાળા સંત હતા તેમણે શ્રીજીમહારાજની પ્રાર્થના કરીને કહ્યું જે, 'હે મહારાજ ! હે સ્વામિન્ ! હે પ્રભો ! આજ તમે અગણિત જીવોનાં આત્યંતિક કલ્યાણ કરવાને અર્થે દયાએ કરી અક્ષરધામમાંથી આંહીં પૃથ્વી ઉપર પધાર્યા છો, તે જીવોના અપરાધ ક્ષમા કરીને આત્યંતિક કલ્યાણ કરો.' એવી સંતે પ્રાર્થના કરી. પછી શ્રીજીમહારાજ સંત પ્રત્યે એમ બોલ્યા જે, 'અનંત કોટિ બ્રહ્માંડમાં સર્વે આપણું કર્યું થાય છે. તે જુઓને, સર્વે અવતાર અમારે વિષે લીન થાય છે ને આ સંતની સભાને અમે અક્ષરધામને વિષે દેખીએ છીએ ને આપણી વાત માને છે તેનું કલ્યાણ થાય છે ને જે નથી માનતા તે નરકમાં જાય છે; ને અમારા શરીરમાં કાંઈ કસર જેવું થયું ત્યારે જગતમાં અનેક જીવોનો નાશ થઈ ગયો[1] ને જ્યારે આપણે ખટરસ ને વસ્ત્ર ત્યાગ કર્યાં ને ટાટ પે'ર્યાં ત્યારે જગતમાં કોઈને અન્ન, વસ્ત્ર મળ્યું નહીં ને સર્વે હેરાન થઈ ગયા. માટે સર્વે આપણું કર્યું થાય છે, પણ બીજા કોઈનું કર્યું કાંઈ થાતું નથી; ને તમારા શરીરમાંથી કોટિ કોટિ સૂર્યના પ્રકાશથી અધિક પ્રકાશ નીસરે છે ને અતિ

૧. દુષ્કાળ પડ્યો, કોઈને ખાવા ધાન ન રહ્યું.

સામર્થ્યે યુક્ત છો ને તમારે માથે કાળ, કર્મ, માયાનો હુકમ નથી એમ હું તમને દેખું છું.' એમ શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા. ત્યારે સર્વે સંત બોલ્યા જે, 'હે મહારાજ ! તમે તો સર્વ અવતારના અવતારી ને અક્ષરધામના પતિ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ છો. માટે તમે દેખો એમાં શું કહેવું ? ને તમે તો દિવ્ય એવું જે, અક્ષરધામ ને દિવ્ય એવા જે પાર્ષદ, ગુણ, વિભૂતિ, ઐશ્વર્ય તેણે યુક્ત એવા અનાદિ, નિત્યસિદ્ધ, સર્વોપરી, પૂર્ણ, અનવધિકાતિશય, કલ્યાણકારી અનેક ગુણે યુક્ત થકા એકાંતિક ભક્તને સુખ દેવાને અર્થે ને અગણિત જીવોનાં કલ્યાણ કરવાને અર્થે કૃપા કરીને હરિપ્રસાદજીને ઘેર પ્રકટ્યા છો. ને તમારી કૃપા થકી અમે પણ પરાવરને[૧] હસ્તામળ દેખીએ છીએ ને ધર્મજ્ઞાનાદિક અનંત ગુણે યુક્ત થયા છીએ, માટે કોઈનો ભાર ગણતા નથી. ને તમારી મરજી ને રાજીપો હશે તેમ કરશું અને અમારે આ લોકમાં ને પરલોકમાં તમ વિના બીજું કાંઈ વહાલું નથી, તમે તો અમારા જીવનપ્રાણ છો. ને તમને પ્રસન્ન કરવાને અર્થે તો અનંત જન્મ ધરીને માયિક સુખ ને ભૂંડા સ્વભાવનો ત્યાગ કરી દઈએ. માટે હે સ્વામિન્ ! તમો અમારે દુઃખે કરીને ઉદાસી થાશો મા, અમારે કશું દુઃખ નથી. ને કોટિ સૂર્યના તેજ થકી કોટિ ગણું તેજ વૈકુંઠના મુક્તમાં છે ને તેથી કોટિ ગણું તેજ તે ગોલોકના મુક્તમાં છે ને તેથી અનંત કોટિ ગણું તેજ તે અક્ષરના મુક્તના એક રોમને વિષે છે ને તેથી અનંત કોટિ ગણું તેજ તે અક્ષરધામની ભૂમિ તેમાં સોપારી રહે એટલા દેશના તેજમાં લીન થાય છે ને અનંત અપાર જે અક્ષરધામનો પ્રકાશ તે સર્વેને ભેળો કરીએ તો સર્વ અવતારના અવતારી જે હરિકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ તેના એક રોમના કોટિમા ભાગના પાશંગની[૨] બરોબર નથી આવતાં. એવા દિવ્ય તેજ, ઐશ્વર્ય, પ્રતાપ, બળ, કીર્તિ, સ્વરાટ, સત્યસંકલ્પ એવા અનેક દિવ્ય ગુણે યુક્ત મૂર્તિ છો, તોપણ કૃપા કરીને જીવના કલ્યાણ કરવાને અર્થે મનુષ્યાકૃતિ જણાઓ છો.' એવી રીતે સર્વે સંતે શ્રીજીમહારાજની પ્રાર્થના કરી. (૯)

એક સમે શ્રીજીમહારાજે વ્યાપકાનંદ સ્વામીને ગઢડામાં અક્ષર ઓરડીમાં કહ્યું જે, 'ઇન્દ્રલોકમાં જઈ આવો.' ત્યારે કહે : 'જઈ આવ્યો.' ત્યારે

---

૧. **સર્વે પરાઃ અવરાઃ યસ્માત્ સઃ,** પર એવા જે અક્ષરાદિક સર્વે જેના થકી અવર (નીચા) છે એવા પુરુષોત્તમનારાયણ.

૨. બંને ત્રાજવા સમતોલ રાખવા માટે એક તરફ રખાતું વજન.

કહ્યું જે, 'ગોલોક તથા બ્રહ્મધામને વિષે જઈ આવો.' ત્યારે કહ્યું જે, 'જઈ આવ્યો.' ત્યારપછી ફરી આજ્ઞા કરી જે, 'ભૂમાપુરુષ પાસે જઈ આવો.' ત્યારે તે વ્યાપકાનંદ સ્વામી કહે જે, 'હજાર માથાનો દૈત્ય માર્ગ રોકીને રહ્યો છે.' ત્યારે મહારાજે કહ્યું જે, 'તમે પણ તેવું રૂપ ધરીને તેને જીતીને જાઓ.' પછી તેમ કર્યું. પછી ફરીને કહ્યું જે, 'બીજા દસ હજાર માથાનો દૈત્ય આગળ છે.' ત્યારે શ્રીજીમહારાજે કહ્યું જે, 'તમે પણ તેથી મોટું રૂપ ધરીને તેને જીતીને જાઓ.' પછી તે તેમ કરીને ભૂમાપુરુષ પાસે ગયા. ત્યારે તે ભૂમા-પુરુષે વ્યાપકાનંદ સ્વામીને કહ્યું જે, 'પુરુષોત્તમનું પ્રગટપણું પૃથ્વીને વિષે થયું ?' ત્યારે તે કહે જે, 'થયું.' એ વાર્તા સાંભળીને ભૂમાપુરુષ અતિશે ગદ્‌ગદ કંઠે થઈને રાજી થઈ જતા હવા ને સંતને પોતાના સિંહાસન ઉપર બેસાડીને અતિશે સુગંધીમાન પુષ્પ-ચંદનાદિકે કરીને તેની આરતી-પૂજા કરતા હવા ને અતિશે આનંદથી શ્રીજીમહારાજના સમાચાર પૂછીને બોલ્યા જે, 'મુને પ્રથમ શ્રીજીમહારાજે કહ્યું હતું જે, અમો જ્યારે બ્રહ્માંડમાં પધારશું ત્યાં તમ પાસે સંત મોકલશું. તે આજ સત્ય કર્યું.' એવી રીતે પરસ્પર બે જણે શ્રીજીમહારાજના મહિમાની વાર્તા સારી પેઠે કરી. તે પછી તે લોકમાં ચાર ભુજાવાળા મનુષ્ય હતા તેમને વ્યાપકાનંદ સ્વામીએ શ્રીજીમહારાજના મહિમાની વાર્તા કરીને નિશ્ચય કરાવીને તે સર્વે મુક્તને બ્રહ્મપુરને વિષે મોકલી દીધા. પછી સમાધિમાંથી પાછા આવીને શ્રીજીમહારાજને જેમ થયું તેમ વાત કરી દેખાડી. તે વાતને સાંભળી શ્રીજીમહારાજે વિચાર કર્યો જે, 'જ્યારે પાદશાહ ગાદીએ બેસે ત્યારે બંધીવાનમાત્રને છોડી મૂકે છે, તેમ અમારે પણ અગણિત જીવનાં કલ્યાણ કરવાં છે.' એમ વિચારીને સ્વરૂપાનંદ સ્વામીને આજ્ઞા કરી જે, 'તમે જાઓ ને સર્વે નરક કુંડના જીવમાત્રને ચતુર્ભુજરૂપ ધરાવીને ભૂમાપુરુષના લોકમાં મોકલો.' ત્યારે તે સંતે તેમ જ કર્યું. પછી તે સંત પાછા આવ્યા, ત્યારે તે સંત પ્રત્યે શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, 'હે સંતો ! અમો કોઈ દિવસ અક્ષર-ધામમાંથી આ બ્રહ્માંડમાં આવ્યા નથી ને આવશું પણ નહીં. માટે આજ અમારે અગણિત જીવનાં કલ્યાણ કરવાં છે. તે માટે અમો તથા અક્ષરધામ તથા અક્ષરના મુક્ત તથા બીજાં ધામના ભગવાન તથા બીજા ઈશ્વરકોટિ તેણે સહિત અમે આંહીં પધાર્યા છીએ. માટે તે સર્વને અક્ષરધામમાં લઈ જાવા છે.' એવી રીતે સંત આગળ મહારાજે પોતાના મહિમાની વાત કરી. (૧૦)

ભાદરામાં શ્રીજીમહારાજ પાસે એક પંડિત આવીને શ્લોક બોલ્યો. પછી રતના ભક્તને તથા ડોસા ભક્તને સમાધિ થઈ. પછી મહારાજે પંડિતને કહ્યું જે, 'તમે શ્લોક બોલ્યા તેમાં ભગવાનનો મહિમા બહુ છે તે માટે સમાધિ થઈ.' પછી પંડિત બોલ્યો જે, 'હે મહારાજ ! હું તો કથા કરી કરીને મરી ગયો પણ કોઈને સમાધિ થાતી નથી.' તે સમે ભુજનો એક જમાદાર બેઠો હતો, તેને પણ સમાધિ થઈ. પછી શ્રીજીમહારાજે તેની વાત કરી જે, 'આ જમાદાર એક લાખ ને એંસી હજાર પેગંબરે સ્તુતિને કર્યા એવા ત્રણે અવસ્થામાં અમને દેખે છે.' પછી શ્રીજીમહારાજ તે સમાધિવાળાને પોતાની દૃષ્ટિમાત્રે કરીને જગાડતા હવા. પછી તે પંડિતે પૂછ્યું જે, 'બીજા ભગવાનના અવતારે આવી સમાધિ કરાવી નહોતી. આ તો કાંઈક જાદુ છે કે મંત્રતંત્ર છે.' ત્યારે તે જમાદારે પંડિતને કહ્યું જે, 'આ તો અવતાર નહીં, આ તો સર્વે અવતારના અવતારી ને અક્ષરધામના પતિ છે તે જ આજે કૃપા કરીને જીવનાં કલ્યાણ કરવાને અર્થે પધાર્યા છે. ને બીજા ભગવાનના અવતાર પૂર્વે થઈ ગયા તે તો આ ભગવાનની સર્વે સ્તુતિ ને પ્રાર્થના કરે છે, એમ હું સમાધિને વિષે દેખું છું.' એવી રીતે શ્રીજીમહારાજે પોતાનો પ્રતાપ સહેજ જણાવ્યો. પછી સુતાર વશરામ એવી રીતે શ્રીજીમહારાજનો પ્રતાપ જોઈને અતિશે આનંદ પામીને ખેતરમાં ગયા. ત્યાં લાખો કીડિયું પૃથ્વીમાંથી નીકળી. તેને જોઈને દયા આવી જે, 'આ જીવને ક્યારે ભગવાનનો સંબંધ થાશે ?' એમ અંતરમાં વિચાર થયો. પછી પોતાને સંકલ્પે કરીને તે લાખું કીડિયુંને ચતુર્ભુજરૂપ ધરાવીને વિમાનમાં બેસારીને ધામમાં મોકલીયું. એવી રીતે શ્રીજીમહારાજે ભક્તદ્વારે પોતાનું ઐશ્વર્ય જણાવ્યું. તે વાત આવીને ભક્તે શ્રીજીમહારાજ પાસે કરી. ત્યારે ડોસે ભક્તે શ્રીજીમહારાજને પૂછ્યું જે, 'એ કીડિયુંએ શું પુણ્ય કર્યાં હશે, જે પુણ્યે કરીને ધામમાં ગઈયું ?' પછી શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, 'જ્યારે પુરુષોત્તમ ભગવાન અસંખ્ય જીવનાં કલ્યાણ કરવાનો સંકલ્પ ધારીને અક્ષરધામમાંથી આંહીં પધાર્યા હોય ત્યારે તો પોતાના સંકલ્પમાત્રે કરીને અસંખ્ય જીવનાં કલ્યાણ તત્કાળ કરે અથવા પોતાના ભક્તના સંકલ્પમાત્રે કરીને અનંત જીવોનાં કલ્યાણ તત્કાળ કરે. તે માટે અવતાર અવતારીનાં સંકલ્પમાં ન્યૂનાધિકપણું છે. તે શું ? તો જે, અવતારીને સંકલ્પમાત્રે જ તે ક્રિયા સિદ્ધ થઈ જાય છે, ને જે અવતાર છે તે તો સંકલ્પ ધારીને તે ક્રિયામાં પોતે ભળે

ત્યારે તે ક્રિયા સિદ્ધ થાય છે.' એવી રીતે શ્રીજીમહારાજે અવતાર-અવતારી એવો ભેદ દેખાડ્યો. (૧૧)

એક પઠાણ ઝીંઝાવદરની સીમમાં આવ્યો ત્યારે તેના મનના સંકલ્પ સર્વે બંધ થઈ ગયા ને અંતરમાં ટાઢું થઈ ગયું. તેથી જાણ્યું જે, 'આ ગામમાં કોઈ મોટાપુરુષ છે.' પછી તેણે ગામમાં આવીને અલૈયાખાચરને પૂછ્યું જે, 'આ ગામમાં કોઈ મોટાપુરુષ છે, તેનાં દર્શન મુને કરાવો, કેમ જે, તે મોટાપુરુષે મારું મન ખેંચી લીધું છે.' ત્યારે પઠાણને શ્રીજીમહારાજનાં દર્શન કરાવ્યાં. તે દર્શનમાત્રે કરીને તે પઠાણને સમાધિ થઈ ગઈ ને અક્ષરધામને વિષે અનંત મુક્તે સેવાતા એવા શ્રીજીમહારાજનું દર્શન થાતું હવું. પછી મહારાજ તેને પોતાની દૃષ્ટિમાત્રે કરીને જગાડતા હવા. પછી તે પઠાણે શ્રીજીમહારાજને પૂછ્યું જે, 'હે મહારાજ ! તમે તો સર્વોપરી ભગવાન છો. માટે તમારા સ્વરૂપનું જ્ઞાન બીજા કોઈકને કહું ?' ત્યારે શ્રીજીમહારાજે કહ્યું જે, 'તમ જેવા હોય તેને કહેજો.' એવી રીતે શ્રીજીમહારાજે પોતાનો અલૌકિક પ્રતાપ દેખાડ્યો. (૧૨)

ગામ વાંઢિયામાં પરોક્ષ અવતારના ઉપાસક દેવજી ભક્ત હતા. તેને ઘેર શ્રીજીમહારાજ પધાર્યા. ત્યારે તે ભક્તે પૂછ્યું જે, 'હે મહારાજ ! તમે કેના સંત છો ?' ત્યારે શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, 'અમે તો સ્વામિનારાયણના પરમહંસ છીએ.' પછી તે ભક્ત શ્રીજીમહારાજને પગે લાગીને બેઠા, પછી તેને પોતાની દૃષ્ટિમાત્રે કરીને સમાધિ કરાવીને અક્ષરધામને વિષે અનંત મુક્ત, અનંત અવતાર ને અનંત ઐશ્વર્ય તેણે સહિત પોતાની મૂર્તિનું દર્શન કરાવતા હવા ને પોતાની મૂર્તિને વિષે લીન કરાવીને પોતાનો સર્વોપરી નિશ્ચય કરાવતા હવા. મૂળજી બ્રહ્મચારીએ પૂછ્યું જે, 'હે મહારાજ ! આ ભક્તે શું પુણ્ય કર્યાં હશે જે અનંત કોટિ બ્રહ્માંડના પતિ એવા જે તમે સાક્ષાત્ દયા કરીને તેને ઘેર પધાર્યા ને મોટા યોગીને પણ દુર્લભ એવી જે અક્ષરધામની સમાધિ તે દયા કરીને આ ભક્તને કરાવી ?' ત્યારે શ્રીજી-મહારાજ બોલ્યા જે, 'આ ભક્ત તો સો જન્મથી નિષ્કામી વર્તમાન દૃઢ રાખીને ભગવાનને પામવાને અર્થે દાખડો કરતો હતો ત્યારે અમે એને ઘેર પધાર્યા છીએ.' પછી તે ભક્તને શ્રીજીમહારાજ પોતાની દૃષ્ટિમાત્રે કરીને જગાડતા હવા. પછી તે ભક્તે કહ્યું જે, 'હે મહારાજ ! તમે તો અનંત કોટિ

બ્રહ્માંડના આધાર જે અક્ષર તેના પતિ છો, ને સર્વ અવતારના અવતારી ને સર્વ કારણના કારણ સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમ નારાયણ છો. તે દયા કરીને મારે ઘેર પધાર્યા છો. માટે હે મહારાજ ! તમારા સ્વરૂપના નિશ્ચયમાં ખામી રહે નહીં એવું કૃપા કરીને કહો.' પછી શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, 'અમે તો આ બ્રહ્માંડને વિષે આવ્યા નથી ને આવશું પણ નહીં, માટે આ જે તમને નિશ્ચય થયો છે તે ફરવા દેવો નહીં.' એવી રીતે શ્રીજીમહારાજે દેવજી ભક્તને પોતાનું દિવ્ય ઐશ્વર્ય દયા કરીને દેખાડ્યું. (૧૩)

દામોદરે નથુ ભટ્ટને શ્રીજીમહારાજના નિશ્ચયની વાત કરી જે, 'શ્રીજી-મહારાજ સર્વ અવતારના અવતારી છે ને રામાનંદ સ્વામી તે ઉદ્ધવનો અવતાર છે.' તે વાત સાંભળીને તે નથુ ભટ્ટ અતિશે આકળા થઈ ગયા. પછી તે બે જણ વરતાલે શ્રીજીમહારાજ પાસે આવ્યા ને કહ્યું જે, 'હે મહારાજ ! આ દામોદર રામાનંદ સ્વામીને ઉદ્ધવ કેમ કહે છે ?' પછી શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, 'તમે રામાનંદ સ્વામીનું ધ્યાન કરો એટલે જેમ છે તેમ તમને જણાશે.' પછી તે ભટ્ટ ધ્યાનમાં બેઠા. એટલે તેમને તરત સમાધિ થઈ. તે સમાધિને વિષે અનંત મુક્ત, અનંત અવતાર, અનંત ઐશ્વર્ય ને રામાનંદ સ્વામી તેમણે સહિત અક્ષરધામને વિષે પોતાની દિવ્ય મૂર્તિનું દર્શન કરાવીને તે સર્વ અવતાર અને રામાનંદ સ્વામી પોતાની સેવામાં દેખાડ્યા ને પોતાનો સર્વોપરી નિશ્ચય તે ભટ્ટને કરાવ્યો. પછી તે ભટ્ટને સમાધિમાંથી જગાડ્યા. ત્યારે નથુ ભટ્ટ ઊઠીને દામોદરને સાષ્ટાંગ દંડવત્ કરીને પછી બોલ્યા જે, 'હે મહારાજ ! મુને તો આ દામોદરે તમારા સ્વરૂપના નિશ્ચયની વાત કરી ન હોત તો મારે કલ્યાણમાં બહુ જ ફેર હતો, તે માટે હવેથી કોઈ રીતે તમારા સ્વરૂપના નિશ્ચયમાં કસર રહે નહીં એવી કૃપા કરીને વાત કરો.' પછી શ્રીજી-મહારાજ બોલ્યા જે, 'અમે તો અક્ષરધામ થકી અગણિત જીવોનાં આત્યંતિક કલ્યાણ કરવાને અમારું અક્ષરધામ ને અનંત કોટિ પાર્ષદ ને બીજાં ધામના ઈશ્વર તેણે સહિત પધાર્યા છીએ.' તેવી રીતે શ્રીજીમહારાજે નથુ ભટ્ટને પોતાનું ઐશ્વર્ય દેખાડ્યું. (૧૪)

ગઢડામાં શ્રીજીમહારાજે એક ભક્તને કહ્યું જે, 'તમે અક્ષરધામમાં જઈ આવો.' ત્યારે તે ભક્ત સમાધિ કરીને પ્રથમ બદરિકાશ્રમમાં ગયા; ત્યાં આપણા સાધુ, પાળા, બ્રહ્મચારી, હરિભક્ત તેને દીઠા. ત્યારે તેને પૂછ્યું જે,

'શ્રીજીમહારાજ ક્યાં છે ?' ત્યારે એ સર્વે બોલ્યા જે, 'આ નરનારાયણ છે તે જ મહારાજ છે.' ત્યારે હરિભક્તે કહ્યું જે, 'હું મહારાજને ઓળખું છું.' પછી ત્યાંથી દર્શન કરીને શ્વેતદ્વીપમાં ગયો. ત્યાં પણ આપણા સાધુ, બ્રહ્મચારી હતા. તેને કહ્યું જે, 'શ્રીજીમહારાજ ક્યાં છે ?' ત્યારે તે બોલ્યા જે, 'આ વાસુદેવ છે તે જ મહારાજ છે.' ત્યારે તે બોલ્યા જે, 'હું મહારાજને ઓળખું છું.' પછી ત્યાંથી વૈકુંઠમાં ગયો. ત્યારે ત્યાં પણ આપણા સાધુ આદિક દીઠા. ત્યારે તેને કહ્યું જે, 'શ્રીજીમહારાજ ક્યાં છે ?' ત્યારે તેમણે કહ્યું જે, 'આ લક્ષ્મીનારાયણ છે તે જ મહારાજ છે.' ત્યારે તેણે કહ્યું જે, 'હું મહારાજને ઓળખું છું.' પછી ત્યાંથી તે ભક્ત ગોલોકમાં ગયો. ત્યારે ત્યાં પણ આપણા સાધુ આદિકને દીઠા. ત્યારે તેમને પૂછ્યું જે, 'મહારાજ ક્યાં છે ?' ત્યારે તે બોલ્યા જે, 'આ શ્રીકૃષ્ણ છે તે જ મહારાજ છે.' ત્યારે તેણે કહ્યું : 'મહારાજને હું ઓળખું છું. માટે આ શ્રીજીમહારાજ નહીં.' ત્યારપછી તે ભક્ત અક્ષરધામમાં ગયો ને ત્યાં અનંત કોટિ મુક્ત તેમણે સેવ્યા એવા જે શ્રીજીમહારાજ તેમને દીઠા, ને ત્યાં આપણા સાધુ, બ્રહ્મચારી, પાળા, સત્સંગી તે સર્વેને શ્રીજીમહારાજની સેવામાં દીઠા, ત્યારપછી તે ભક્તને શ્રીજીમહારાજે પૂછ્યું જે, 'કયાં કયાં ધામ જોતા આવ્યા ?' ત્યારે તે ભક્તે કહ્યું જે, 'હે મહારાજ ! આપણા બ્રહ્મચારી, સાધુ, પાળા, સત્સંગી તે બદરિકાશ્રમમાં, શ્વેતદ્વીપમાં, વૈકુંઠમાં તથા ગોલોકમાં ઘણા દીઠા. તે પણ આંહીં કેમ ન આવ્યા ?' ત્યારે શ્રીજીમહારાજે કહ્યું જે, 'અમને તે તે ધામના પતિ જાણ્યા, તે માટે ત્યાં જઈને રહ્યા છે ને આ સર્વેએ અમને સર્વ અવતારના અવતારી જાણ્યા, ને સર્વ ધામ થકી પર જે બ્રહ્મમોહોલ તેના પતિ અમને જાણ્યા, તે માટે એમને અમે અક્ષર જેવા કર્યા છે. અને પૂર્વના અવતાર જેવા અમને જાણ્યા તે માટે એમને તે તે અવતાર જેટલું ઐશ્વર્ય આપ્યું છે. ને તે તે ધામના પતિ અમને જાણીને તે તે ધામમાં રહ્યા છે. ને તે જો અમે પંડે જઈએ કહીએ તોપણ ન માને એવો એને નિશ્ચય છે.' પછી તે ભક્તને સમાધિમાંથી શ્રીજીમહારાજ જગાડતા હવા. પછી શ્રીજીમહારાજે તે ભક્તને કહ્યું જે, 'તમે જે દીઠું તે સર્વે આ સંતમંડળની આગળ કહો.' ત્યારે તે ભક્તે જે દીઠું હતું તેમ સંતમંડળ આગળ કહ્યું. પછી સર્વે પરમહંસે કહ્યું : 'હે મહારાજ ! તમે કૃપા કરીને તમારા સ્વરૂપનો જેમ અમને સર્વોપરી નિશ્ચય થાય તેવી રીતે કહો !' પછી શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, 'અક્ષરાતીત એવા જે

આ પ્રગટ પુરુષોત્તમ ભગવાન તે અનંત અક્ષર મુક્તે સેવ્યા થકા પોતાના અક્ષરધામને વિષે સદાય વિરાજમાન છે. તેમણે સૃષ્ટિ સમે અક્ષર સામું જોયું ત્યારે તે અક્ષરે અનંત કોટિ મુક્ત સામું જોયું ત્યારે તે મુક્તોમાંથી એક પુરુષ ઊભો થયો. પછી તે પુરુષે માયા સામું જોયું. પછી માયામાંથી અનંત પ્રધાન-પુરુષાદિક થયા. તે અક્ષરપુરુષ અનેક રૂપે કરીને તેમાં પ્રવેશ કરે છે, અનેક રૂપે કરીને સર્વેની રક્ષા કરે છે, અનંત પાર્ષદ, શક્તિયું, ઐશ્વર્યે સેવ્યા થકા પોતાના ધામને વિષે જ રહે છે ને બીજે રૂપે કરીને પુરુષોત્તમની સેવા કરે છે. એ પ્રકારે એને વિષે અનેક કળા રહી છે. એવા જે મહાપુરુષ તેનો મોટા કવિ પણ પાર પામતા નથી. આધુનિક સમજણવાળાની તો એટલે સુધી જ ગતિ છે. ને એવા અનંત અક્ષરમુક્તે સેવ્યા એવા જે પ્રગટ પુરુષોત્તમ તેની તમારે સાક્ષાત્ પ્રાપ્તિ છે ને એવા જે પ્રગટ પુરુષોત્તમ શ્રી સ્વામિનારાયણ તે બીજા ધામમાં રહી જે મૂર્તિયું તથા સર્વે અવતાર તેના કારણ છે ને અનંત મુક્તના સ્વામી છે, ને અપરિમિત, સર્વોપરી, નિરંકુશ, ઐશ્વર્યાદિકે કરીને સંપૂર્ણ છે, એવા જે પ્રગટ પુરુષોત્તમ તેમની જેમ તમને ઉપાસના છે તેમ જેને ઉપાસના થાય તે જ પુરુષોત્તમને પામે છે. પણ બીજા તો કોટિ સાધન કરે તોપણ ન પામે. અક્ષરાદિક સર્વ થકી પર અને અદ્વૈતમૂર્તિ એવા જે પ્રગટ પુરુષોત્તમ તેને વિષે ને બીજા વિભૂતિ અવતારને વિષે કેમ ભેદ છે ? તો જેમ તીર ને તીરનો નાખનારો તથા ચક્રવર્તી રાજા ને ખંડિયા રાજામાં ભેદ છે, ને જેમ સૂર્ય ને સૂર્યના મંડળમાં ભેદ છે ને જેમ ચંદ્રમા ને તારામાં ભેદ છે તેમ આ પ્રગટ પુરુષોત્તમમાં ને બીજા રામકૃષ્ણાદિક અવતારમાં ભેદ છે. એવી રીતે આ પ્રગટ પુરુષોત્તમને સર્વોપરી જાણવા. એ સર્વે સત્પુરુષ ને સર્વે શાસ્ત્રનો પરમ રહસ્ય અભિપ્રાય છે. એવા જે પ્રગટ હરિકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ તેની દૃઢ ઉપાસના કરવી એ અવશ્ય કરવાનું છે. ને અનંત એવું જે અક્ષરધામ ને અનંત કોટિ અક્ષર-મુક્ત ને અક્ષરધામની અનંત દિવ્ય સમૃદ્ધિ ને અનંત વિભૂતિયું ને અનંત માયાસબલિતબ્રહ્મ[૧] એ સર્વે પુરુષોત્તમનું શરીર છે. તેના મહિમાનો પાર ન આવે તો એ સર્વના શરીરી ને કારણ, એ સર્વને વિષે અન્વય થકા વ્યતિરેક ને સર્વથી નિર્લેપ, નિર્વિકારી એવા જે આ પરબ્રહ્મ હરિકૃષ્ણ પ્રગટ પુરુષોત્તમ તેના મહિમાનો તો પાર આવે જ કેમ ? એ તો અનંત અપાર છે. ને જેવા આ

---

૧. પ્રધાનપુરુષ.

પ્રગટ મૂર્તિ અમે બેઠા છીએ તેવા ને તેવા જ અક્ષરધામને વિષે પણ રહ્યા છીએ અને તમે પણ સર્વે ત્યાં બેઠા છો એમ હું દેખું છું ને આ સત્સંગમાં જે યોગ સમાધિવાળા છે તે પણ દેખે છે. પણ આ વાત તમારા સમજવામાં પરિપૂર્ણ આવતી નથી ને જ્યારે એ વાર્તા પરિપૂર્ણ સમજવામાં આવશે ત્યારે પંચવિષય કે કામ, ક્રોધાદિક જીત્યામાં પ્રયાસ થાશે નહીં, સહેજે જિતાઈ જાશે. ને બ્રહ્માદિકને પણ દુર્લભ એવી આ સભા છે ને ગોલોક, વૈકુંઠ, શ્વેતદ્વીપ ને બદરિકાશ્રમ તેને વિષે સભા છે તેથી પણ હું આ સત્સંગીની સભાને અધિક જાણું છું ને સર્વે હરિભક્તને અતિશય પ્રકાશે યુક્ત દેખું છું. એમાં જો લગારે મિથ્યા કહેતા હોઈએ તો આ સંતસભાના સમ છે. તે સમ શા સારુ ખાવા પડે છે જે, આ તમારે સર્વેને અલૌકિક ને પરિપૂર્ણપણું સમજાતું નથી ને દેખવામાં પણ આવતું નથી તે સારુ સમ ખાવા પડે છે.' એવી રીતે પોતાના એકાંતિક મોટા સાધુ બેઠા હતા ત્યાં શ્રીજીમહારાજે કૃપા કરીને પોતાના પુરુષોત્તમપણાની વાત કરી. (૧૫)

જેતલપુરના મોહોલમાં મુક્તાનંદ સ્વામી આદિક પરમહંસને શ્રીજીમહારાજે પૂછ્યું જે, 'અમે જે જે ધામમાં જઈએ છીએ તે તે ધામમાં તમારાં વખાણ થાય છે ને જે જે શાસ્ત્ર સાંભળીએ છીએ તે તે શાસ્ત્રમાં પણ તમારાં વખાણ થાય છે, તે તમારામાં એવી શી મોટપ છે જે સર્વે ઠેકાણે તમારાં વખાણ કરે છે ?' એમ કહીને શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, 'તુંબડી ફૂટી જાય તો તમને સાજી કરતાં આવડે ?' ત્યારે મુક્તાનંદ સ્વામીએ કહ્યું જે, 'ના મહારાજ !' પછી મહારાજે કહ્યું જે, 'તમે તમારી મોટપને જાણતા નથી.' એમ કહીને બોલ્યા જે, 'લ્યો, અમે તમારી મોટપને કહીએ છઈએ જે, આ પચાસ કોટિ યોજન પૃથ્વી છે, તેથી દસ ગણું જળ છે, તેથી દસ ગણું તેજ છે, તેથી દસ ગણો વાયુ છે, તેથી દસ ગણો આકાશ છે, તેથી દસ ગણો અહંકાર છે, તેથી દસ ગણું મહત્તત્ત્વ છે, તેથી અનંત ગણી પ્રકૃતિ ને પુરુષ છે ને તેથી અનંતગણું અક્ષરધામ છે. તે ધામમાંથી લાખ મણ લોઢાનો ગોળો પડતો મૂકીએ, તે વાયુને લે'રખે ઘસાતો ઘસાતો પૃથ્વી ઉપર આવે ત્યારે રજ ભેળો રજ થઈ જાય, એટલે છેટે અક્ષરધામ છે. પણ જો આંહીં અલ્પ જેવો જીવ હોય ને તમે એમ ધારો જે, 'આ જીવ અષ્ટ આવરણ પાર જે અક્ષરધામ તેમાં જાય' તો તત્કાળ જાય, એવું તમારા સંકલ્પમાં બળ છે. જેમ જંતરડામાં

ઘાલીને પાણો ફગાવી નાખે તેમ તમે પણ જે જીવને આંહીંથી અક્ષરધામમાં ફગાવો તેને ત્યાં જાતાં વચમાં કાળ, માયાદિક કોઈ આડું આવી શકે નહીં, એવું તમારા કાંડામાં બળ છે. પણ તમે તમારી મોટપને જાણતા નથી. વળી, તમ જેવા જે સંતને કોઈ ભાવે કરીને જમાડે તેને કોટિ યજ્ઞનું પુણ્ય થાય છે ને તેનો મોક્ષ થાય છે. ને તમારાં ચરણનો કોઈ સ્પર્શ કરે છે તેના કોટિ જન્મનાં પાપ નાશ પામે છે. ને તમને ભાવે કરીને જે વસ્ત્ર ઓઢાડે છે તેનું પરમ કલ્યાણ થાય છે. ને તમે જે જે નદી, તળાવ, કૂવા તેને વિષે નાહો છો તે સર્વે તીર્થરૂપ થાય છે. ને તમે જે વૃક્ષ તળે બેઠા હો ને જે જે વૃક્ષનું ફળ જમ્યા હો તે સર્વેનું રૂડું થાય છે. ને તમારાં કોઈ ભાવે કરીને દર્શન કરે છે ને કોઈ તમને ભાવે કરીને નમસ્કાર કરે છે તે તે સર્વેનાં પાપનો ક્ષય થાય છે. ને વળી, તમે જેને ભગવાનની વાત કરો છો ને કોઈને નિયમ ધરાવો છો તેનો મોક્ષ થાય છે, ઇત્યાદિક જે સર્વ તમારી ક્રિયા છે તે નિર્ગુણ છે ને જીવના કલ્યાણને અર્થે છે. ને આવો જે તમારો મહિમા તે શેણે કરીને છે ? તો સર્વ થકી પર જે અક્ષરધામ તેના પતિ એવા જે આ પ્રત્યક્ષ પુરુષોત્તમ ભગવાન તેની તમો સર્વેને સાક્ષાત્કાર પ્રાપ્તિ થઈ છે. ને તે પુરુષોત્તમનો તમારે દૃઢ આશરો થયો છે ને પુરુષોત્તમ આ તમારી સભામાં આવીને બેઠા છે ને તમોને પોતાની મૂર્તિનું પ્રત્યક્ષ સુખ આપે છે માટે હવે તમારે કાંઈ કરવું રહ્યું નથી. ને જેવી અક્ષરધામના મુક્તને પુરુષોત્તમ ભગવાનના સુખની પ્રાપ્તિ થઈ છે તેવી તમારે પણ આ પ્રત્યક્ષ પુરુષોત્તમના સુખની પ્રાપ્તિ થઈ છે. તે પુરુષોત્તમના સંબંધે કરીને આવી તમારી મોટપ છે. ને વળી અનંત કોટિ બ્રહ્માંડમાં અમારું કર્યું થાય છે ને અમારે પ્રતાપે કરીને તમારું પણ અનંત કોટિ બ્રહ્માંડમાં કર્યું થાય છે. પણ તેને તમે જાણતા નથી. તે આવા અસમર્થ રાખ્યા તેનું શું કારણ છે ? તો આ પ્રત્યક્ષ ભગવાનનું સુખ લેવાને અર્થે તમારું સામર્થ્ય રૂંધી રાખ્યું છે. ને જે તમારું સામર્થ્ય છે તેવું જો હું દેખાડું તો તમારે આ લોકમાં કોઈની ગણતી જ આવે નહીં, તેણે કરીને કોઈ જીવનું કલ્યાણ પણ થાય નહીં. માટે નિર્ભય થઈને પ્રત્યક્ષ પુરુષોત્તમનું સ્મરણ કરજો, પણ આ લોકનાં દુઃખે કરીને દુઃખ પામશો નહીં.' (૧૬)

એક સમે ગઢડામાં બ્રહ્માનંદ સ્વામી દેશમાંથી ફરીને આવ્યા ત્યારે તેને શ્રીજીમહારાજે પૂછ્યું જે, 'દેશમાં સત્સંગ કેવો થયો છે ?' ત્યારે બ્રહ્માનંદ

સ્વામીએ કહ્યું જે, 'મહારાજ ! સત્સંગ તો બહુ થયો છે.' ત્યારે શ્રીજીમહારાજે કહ્યું જે, 'તમે સત્સંગી કેવા થયા છો ?' ત્યારે બ્રહ્માનંદ સ્વામીએ કહ્યું : 'અમે તો તમારા ખરેખરા સત્સંગી થયા છીએ.' ત્યારે શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, 'તમે તો હજી ગુણબુદ્ધિવાળા સત્સંગી થયા છો ને જો ખરેખરા સત્સંગી થયા હો તો કહો જે, અમે ક્યાં હતા ને ત્યાં અમો શું કરતા તે વાત કહો ?' ત્યારે બ્રહ્માનંદ સ્વામીએ કહ્યું જે, 'હે મહારાજ ! એવા સત્સંગી તો અમે નથી થયા.' ત્યારે શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, 'એવા ખરેખરા સત્સંગી તો પર્વતભાઈ તથા ગોરધનભાઈ આદિક હરિભક્ત છે, તે તો અમારી મૂર્તિને ત્રણે અવસ્થામાં દેખે છે.' પછી મુક્તાનંદ સ્વામી બોલ્યા જે, 'હે મહારાજ ! એવા સત્સંગી કેમ થવાય ?' પછી શ્રીજીમહારાજે કહ્યું જે, 'જો માયિક ભાવને ટાળીને અક્ષરરૂપ પોતાના આત્માને માનીને મારી મૂર્તિનું ચિંતવન કરો તો એવા સત્સંગી થવાય.' ત્યારે બ્રહ્માનંદ સ્વામીએ કહ્યું જે, 'હે મહારાજ ! કૃપા કરો તો એવા સત્સંગી થવાય.' ત્યારે શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, 'જુઓને, આ બ્રહ્માંડ છે તે પણ અક્ષરને વિષે અણુ જેટલું જણાય છે, માટે બ્રહ્માંડ તે અક્ષરની આગળ ગણતીમાં નથી. એવાં અનંત બ્રહ્માંડ તે જેના એક રોમના છિદ્રને વિષે ઊડતાં ફરે છે, એવું મહત્પણું અક્ષરને વિષે છે. ને હું તો એ થકી પર છું. ને એવા જે અમે તે અક્ષરધામમાંથી આંહીં આવ્યા તે વચ્ચે પ્રકૃતિ-પુરુષના લોકમાં ન રહ્યા, તથા પ્રધાનપુરુષના લોકમાં ન રહ્યા તથા અનંત ધામ તથા અનંત બીજાં સ્થાનક તેમાં ક્યાંઈ ન રહ્યા. ને અમારી આગળ આ બ્રહ્માંડને વિષે જે જીવ તે શી ગણતીમાં છે ? કાંઈ ગણતીમાં નથી. એવા જે અમે તે કૃપા કરીને તમારી ભેગા આવીને રહ્યા છીએ, ને તમારી આગળ વાત કરીએ છીએ, ને ભાઈબંધાઈ કરીએ છીએ તથા નિત્યે દર્શન દઈએ છીએ, તથા જમાડીએ છીએ, તથા નામ લઈને બોલાવીએ છીએ ઇત્યાદિક અનેક પ્રકારે કરીને તમારી સાથે પ્રીતિ કરીએ છીએ, તથા ઓળખાણ કરીએ છીએ, ને વળી, કાંઈ આડુંઅવળું કરતા હશો તેનું પણ સંબંધીની પેઠે સહન કરતા હશું; તોપણ કહો છો જે, 'કૃપા કરો' પણ હવે તે કેટલી કૃપા કરીએ ?' ત્યારે બ્રહ્માનંદ સ્વામી બોલ્યા જે, 'હે મહારાજ ! તમે કૃપા તો બહુ કરી છે પણ અમારે માયાનું આવરણ તેણે કરીને સમજાય નહીં.' ત્યારે શ્રીજીમહારાજ બેઠા હતા તે ઊભા થઈને પછેડી ઓઢી હતી તે હેઠે મૂકીને બોલ્યા જે, 'હવે માયાનું

આવરણ કાંઈ છે ? કરો દર્શન.' ત્યારે બ્રહ્માનંદ સ્વામીએ કહ્યું જે, 'આવી કૃપા તો અમે નહોતા સમજ્યા.' એવી રીતે શ્રીજીમહારાજે પોતાના મહિમાની બહુ વાત કરી. (૧૭)

વરતાલે આંબા હેઠે પરમહંસે સહિત શ્રીજીમહારાજ સભા કરીને વિરાજમાન હતા ને સર્વે પરમહંસ શ્રીજીમહારાજના ચરણકમળ સામું ચકોર પક્ષીની પેઠે જોઈ રહ્યા હતા. પછી ચાર પાટીદાર શ્રીજીમહારાજ પાસે આવ્યા ને ત્યારપછી શ્રીજીમહારાજે ચરણારવિંદ લાંબાં કર્યાં, તે ચરણારવિંદ સામું જોઈને તે બોલ્યા જે, 'હે મહારાજ ! તમારાં ચરણારવિંદ સામું જોઈએ છઈએ ત્યારે તો તમે પુરુષોત્તમ ભગવાન જણાઓ છો ને તમારા શરીર સામું જોઈએ છઈએ ત્યારે તો તમે મનુષ્ય જેવા જણાઓ છો. ને અમોએ ઘણે ઠેકાણે સભા દીઠી છે પણ આમ એક નજરે તમ સામું સર્વે મનુષ્ય જોઈ રહ્યા છે તેમ કોઈ ઠેકાણે આવી મનુષ્યની સભા અમોએ દીઠી નથી. માટે અમોને આ વાત જેમ સમજાય તેમ તમે કૃપા કરીને કહો.' ત્યારપછી શ્રીજીમહારાજે કહ્યું જે, 'વૈરાટ બ્રહ્મા છે તેણે આ ચરણારવિંદ પૃથ્વી ઉપર આવે તેને અર્થે પોતાનાં પચાસ વરસ ને દોઢ પહોર દિવસ ચડ્યો ત્યાં સુધી સ્તુતિ કરી. ત્યારે આ ચરણારવિંદ પૃથ્વી ઉપર આવ્યાં છે, પણ તમે તો હવે સૂઝે એમ સમજો. ને વળી હું અક્ષરધામમાંથી સદ્‌ગુરુરૂપી સૂર્ય પ્રગટ થયો છું ને આ સર્વે સંત છે તે સૂર્યમુખી કમળ ખીલ્યાં છે, તે સર્વે મારા મુખકમળ સામું જોઈ રહ્યા છે.' એવી રીતે શ્રીજીમહારાજે પોતાના પુરુષોત્તમપણાની બહુ વાત કરી. તેને સાંભળીને તેમને શ્રીજીમહારાજના સ્વરૂપનો નિશ્ચય થયો. (૧૮)

ભાદર નદીને કાંઠે આત્માનંદ સ્વામીએ શ્રીજીમહારાજને કહ્યું જે, 'હે મહારાજ ! સત્સંગ તો બહુ થયો.' ત્યારે શ્રીજીમહારાજે કહ્યું જે, 'હજી સત્સંગ ક્યાં થયો છે ?' એમ કહીને બોલ્યા જે, 'એક એક એકાંતિક સાધુ વાંસે લાખ લાખ મનુષ્ય ફરશે ત્યારે જાણીએ જે, સત્સંગ થયો. અને વળી બ્રહ્માંડ આખાના જીવ 'સ્વામિનારાયણ, સ્વામિનારાયણ' ભજન કરશે ત્યારે સત્સંગ થયો એમ જાણવું.' એમ કહીને વળી બોલ્યા જે, 'કરોડ વહાણે કરીને એક મનવાર ભરાય એવી સો કરોડ મનવારો ભરાય એટલા જીવનું કલ્યાણ કરવું છે. તે સારુ અમે અક્ષરધામમાંથી અમારા પાર્ષદે સહિત આંહીં પધાર્યા છીએ. ત્યારે તેટલા જીવનું કલ્યાણ શી રીતે થાય ? પછી અમે વિચાર કર્યો જે, જે

જીવ અમારું દર્શન કરે તેનું કલ્યાણ થાય, પછી વળી એમ વિચાર કર્યો જે, અમારાં દર્શન પણ કેટલાક જીવને થાશે ? માટે અમારા સાધુનાં દર્શન કરે તેનું તથા તેનો ગુણ લે તેનું પણ કલ્યાણ થાય. પછી વળી વિચાર કર્યો જે, અમારા સાધુનાં પણ દર્શન કેટલાક જીવને થાશે ? માટે અમારા સત્સંગીનાં દર્શન કરે તથા સત્સંગીને જમાડે તથા સત્સંગીને પાણી પાય તથા સત્સંગીનું પાણી પીએ તથા સત્સંગીનો ગુણ લે એ સર્વેનું અમારે કલ્યાણ કરવું છે. એવી રીતે સો કરોડ મનવારો લાવ્યા છીએ તે ભરવી છે. પણ તે કલ્યાણમાં અનંત પ્રકારના ભેદ છે, તે દૃષ્ટાંતે કરીને કહીએ છીએ. તેમાં પ્રથમ તો તે મનવારોમાં ચિંતામણિયો ભરશું. પછી પારસમણિયો, પછી હીરા, પછી મોતી, પછી દાગીના, પછી સોનામોહોરું, પછી રાળ, પછી રૂપિયા, પછી કોરિયું ને પછી બીજા પદાર્થ ભરશું ને તેમ કરતાં છેલ્લી બાકી ખાલી રહેશે તો ગારો ભરશું; એ પ્રકારે પૂરણ કરીને મનવારો ભરવી છે. એ રીતે મુક્તના અનંત પ્રકારના ભેદ છે. માટે જેટલો જીવને ભગવાનનો નિશ્ચય ને સંબંધ થાય છે તેવું જીવનું કલ્યાણ થાય છે.' એવી રીતે પોતાના મહિમાની બહુ વાત કરી.[૧] (૧૯)

વરતાલે ઉગમણા બંગલાને વિષે શ્રીજીમહારાજને ઝવેર ભક્તે પૂછ્યું જે, 'હે મહારાજ ! અક્ષરધામને વિષે ભગવાનની મૂર્તિ કેવી હશે ?' ત્યારે શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, 'આ પ્રત્યક્ષ અમે બેઠા છીએ તેવી જ અક્ષરધામને વિષે ભગવાનની મૂર્તિ છે.' ત્યારપછી તે ભક્તે ફરીને પૂછ્યું જે, 'હે મહારાજ ! કૃપા કરીને જેવી અક્ષરધામને વિષે મૂર્તિ છે તેવી દેખાડો.' ત્યારે તે ભક્તને શ્રીજીમહારાજે સમાધિ કરાવીને અક્ષરધામને વિષે પોતાની મૂર્તિનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ દર્શન કરાવ્યું ને અનંત કોટિ મુક્ત તથા અનંત ઐશ્વર્ય તથા અનંત શક્તિ તેનું દર્શન કરાવીને પોતાના સ્વરૂપનો પ્રત્યક્ષપણે સર્વોપરી નિશ્ચય કરાવ્યો. એવી રીતે શ્રીજીમહારાજે ઝવેર ભક્તને પોતાનું ઐશ્વર્ય દેખાડ્યું. (૨૦)

જાળિયામાં હીરાભાઈને ઘેર શ્રીજીમહારાજે શરીરે મંદવાડ જણાવ્યો ને પછી મુક્તાનંદ સ્વામી આદિક પરમહંસને કહ્યું : 'આપણા પરમહંસ તથા સત્સંગી એ સર્વેને તો એમ નિશ્ચય કરવો જે, આપણે તો એ અક્ષરરૂપ મુક્તની પંક્તિમાં ભળવું છે ને અક્ષરધામમાં જઈને અખંડ ભગવાનની સેવામાં હજૂર

૧. આ વાત ધોરાજીમાં લાલ વડ હેઠે કરેલી છે. (જુઓ વાત : ૩/૧)

રહેવું છે પણ નાશવંત ને તુચ્છ એવું જે માયિક સુખ તેને ઇચ્છવું નથી ને એમાં કોઈ ઠેકાણે લોભાવું નથી. એવો દૃઢ નિશ્ચય રાખીને, સર્વ અવતારના અવતારી ને અક્ષરધામના પતિ પુરુષોત્તમ ભગવાન પ્રત્યક્ષ મળ્યા છે. માટે તે પુરુષોત્તમ ભગવાનની એકાંતિક ભક્તિ નિરંતર કરવી.' ત્યારપછી મુક્તાનંદ સ્વામીએ પૂછ્યું જે, 'હે મહારાજ ! ભગવાનનું અક્ષરધામ કેવું છે ?' ત્યારે શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, 'તે ભગવાનનું ધામ તો સનાનત છે, નિત્ય છે, અપ્રાકૃત છે ને સચ્ચિદાનંદ રૂપ છે અને એ ભગવાનનું જેવું ધામ છે તેવું સ્થાનક અનંત કોટિ બ્રહ્માંડમાં કોઈ નથી જે, જેની ઉપમા એને દઈએ તથા ઇન્દ્ર, વરુણ, કુબેર તથા શિવ, બ્રહ્મા, વૈરાટ તથા પ્રધાનપુરુષ, પ્રકૃતિ-પુરુષાદિક તેમનાં જે સ્થાનક તથા બીજાં ઘણાક ભગવાનનાં સ્થાનક છે પણ એ માંહીલું એકે એવું સ્થાનક નથી જે, જેને ભગવાનના અક્ષરધામની ઉપમા દઈએ. અને એ ભગવાનના અક્ષરધામને વિષે રહ્યા એવા જે ભગવાનના ભક્ત તેનું જેવું સુખ છે તેવું અનંત કોટિ બ્રહ્માંડમાં કોઈને સુખ છે જ નહીં જે, જેની એને ઉપમા દઈએ. ને એ ભગવાનનો જેવો આકાર છે તેવો અનંત કોટિ બ્રહ્માંડમાં કોઈનો આકાર છે નહીં જે, જેની ઉપમા એને દઈએ. કેમ જે, પુરુષ-પ્રકૃતિ થકી ઉત્પન્ન થયા જે આકાર તે સર્વે માયિક છે ને ભગવાન છે તે અમાયિક છે, ને દિવ્ય એવું જે પોતાનું અક્ષરધામ તેને વિષે સદાય વિરાજમાન છે. તે દૃષ્ટાંતે કરીને કહીએ છીએ જે, જેમ પર્વત, વૃક્ષ, પશુ, પક્ષી, મનુષ્યાદિક જે આકૃતિ તેણે સહિત એવી જે આ સમગ્ર પૃથ્વી તે બિલોરી કાચની હોય ને આકાશને વિષે જે સમગ્ર તારા છે તે સર્વે સૂર્ય હોય, તેને તેજે કરીને સમગ્ર આકૃતિએ સહિત બિલોરી કાચની પૃથ્વી જેવી પ્રકાશમાન થાય છે ને શોભે છે, તેવી શોભાએ યુક્ત અક્ષરધામ છે. એવું જે ભગવાનનું અક્ષરધામ તેને ભગવાનના ભક્ત સમાધિને વિષે દેખે છે ને તે અક્ષરધામને વિષે સદાય ભગવાનની મૂર્તિ વિરાજમાન છે. તે મૂર્તિનું જ્યારે સમાધિને વિષે ભક્તને દર્શન થાય છે, તે દર્શને કરીને એવું સુખ જણાય છે જે, મેં હજાર વર્ષ પર્યંત સમાધિને વિષે સુખ ભોગવ્યું છે, એવી રીતે ભગવાનના સ્વરૂપ સંબંધી સુખ તે સમાધિને વિષે અપાર જણાય છે ને વળી તે ભગવાનની મૂર્તિનું જે એક નિમિષમાત્રનું દર્શન તે ઉપર અનંત કોટિ બ્રહ્માંડનાં જે વિષયસુખ છે તે સર્વેને વારી-ફેરીને નાખી દઈએ ને ભગવાનના એક રોમમાં જેટલું સુખ રહ્યું છે

તેટલું સુખ તો અનંત કોટિ બ્રહ્માંડનાં વિષયસુખ ભેળાં કરીએ તોપણ તેના કોટિમા ભાગની પણ બરોબર થાય નહીં એવું અક્ષરધામને વિષે ભગવાનની મૂર્તિનું ભગવાનના ભક્તને અખંડ સુખ આવે છે, ને અષ્ટ આવરણ થકી પર જે અક્ષરધામ ને તે અક્ષરધામના અનંત તેજને લીન કરી નાંખે એવું એ પુરુષોત્તમના એક રોમનું તેજ છે ને એ જે સાકાર પુરુષોત્તમ તેની હે પરમહંસો ! આજ તમને સર્વેને સાક્ષાત્કાર પ્રાપ્તિ થઈ છે. ને તમોને દેહત્યાગ કર્યા કેડે એ ધામને હું મારા બળે કરીને સર્વેને પમાડીશ પણ સાધને કરીને એ ધામ પમાતું નથી. ને બીજું એ ધામને વિષે જે મુક્ત રહ્યા છે તેના દેહનો આકાર કેવો છે ? તો આ બ્રહ્માંડને વિષે જે સ્ત્રી ને પુરુષ તેનો જે આકાર છે તેના બે લિંગથી વિજાતીય તે મુક્તનો આકાર છે પણ સ્ત્રીના જેવો કે પુરુષના જેવો આકાર નથી. એ બેય આકારે વર્જિત બ્રહ્મમયતનુ છે ને તે મુક્તને એક પુરુષોત્તમનાં બે ચરણારવિંદની ઉપાસના છે ને તે સાથે જ રમણ છે ને બીજાં ધામોને વિષે તો ચાર ચરણારવિંદની ઉપાસના છે ને તે સાથે રમણ છે. ને સ્ત્રી છે તે પોતાના પુરુષ સાથે પણ રમણ કરે છે ને પુરુષોત્તમની મૂર્તિ છે તે સાથે પણ રમણ કરે છે, ને જે પુરુષ છે તે પણ પોતાની સ્ત્રીનાં ચરણારવિંદની સેવા તત્પર થઈને કરે છે ને નવધા ભક્તિએ કરીને પુરુષોત્તમની સેવા પણ કરે છે. એવી જાતની જે ઉપાસના ને ભક્તિ તે અક્ષરધામને વિષે નથી, બીજાં ધામોને વિષે છે. ને તે અક્ષરધામ મારું છે.' પછી પરમહંસે પૂછ્યું જે, 'હે મહારાજ ! કેવા ભક્ત હોય તે કેવા ધામને પામે ?' ત્યારે શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, 'અક્ષરરૂપ પોતાના આત્માને માનીને પુરુષોત્તમ ભગવાનની મૂર્તિને અખંડ તેલધારાની પેઠે સંભારતા હોય એવા જે એકાંતિક ભક્ત તે તો અક્ષરરૂપ થઈને પુરુષોત્તમ નારાયણની સેવામાં હજૂર રહે છે, ને તે ભક્તને ભગવાન કેવું સુખ આપે છે તો જેવું ભગવાનને પોતાની મૂર્તિનું સુખ છે તેવું તે ભક્તને પણ ભગવાન સુખ આપે છે. ને સાચી ઉપાસના ને એકાંતિક ધર્મ એ બે સંપૂર્ણ હોય તો તે અક્ષરને પામે છે, ને ઉપાસનામાં તથા નિર્વાસનિકપણામાં કસર હોય તો ભગવાનના ગોલોકાદિક ધામને પામે છે, ને બહુ સવાસનિક હોય તો પ્રધાન-પુરુષ તથા વૈરાટાદિકને પામે છે, અને ઉપાસના ને એકાંતિક ધર્મ એ બેમાં કસર હોય તો બ્રહ્માદિક જેવા થાય છે, ને ગુણબુદ્ધિવાળા હોય ને સાધુની સેવા-ચાકરી કરતા હોય તો ઇન્દ્ર જેવા થાય છે, ને થોડી સેવા-ચાકરી કરતા

હોય તો દેવતા થાય છે, ને સંતનો ગુણ જ લે તો તેને જમપુરી આળસે. એવી રીતે સમજણમાં ભેદે કરીને પ્રાપ્તિમાં પણ બહુ જ ફેર રહે છે.' એવી રીતે શ્રીજીમહારાજે પરમહંસ આગળ પોતાના પુરુષોત્તમપણાના મહિમાની બહુ પ્રકારની વાર્તા કરી. (૨૧)

કારિયાણીમાં શ્રીજીમહારાજ સર્વ પરમહંસ સહિત સભા કરીને મંદિરમાં કૂવાના કાંઠા ઉપર વિરાજમાન હતા, પછી તે પરમહંસને શ્રીજી-મહારાજે પોતાનાં સર્વોપરી ઐશ્વર્ય દેખાડ્યાં. ત્યારપછી પરમહંસ નોખા નોખા બોલ્યા, તેમાં કેટલાક સંત તે તો કહે જે, 'હે મહારાજ ! આ સભા લઈને અક્ષરધામમાં જાઉં ?' અને વળી એક સંત કહે જે, 'હે મહારાજ ! મારે તો એક બ્રહ્માંડની ક્રિયા હસ્તામળ દેખાય છે.' ત્યારે વ્યાપકાનંદ સ્વામી બોલ્યા જે, 'તમારે તો એક બ્રહ્માંડ દેખાય છે ને મારે તો અનંત આશ્ચર્ય ને અનંત ઐશ્વર્યે યુક્ત એવાં જે અનંત કોટિ બ્રહ્માંડના ઈશ્વર તથા ગોલોક ને વૈકુંઠાદિક ધામ તે હસ્તામળ દેખાય છે, એ તો રામકૃષ્ણાદિક સર્વે અવતારના અવતારી એવા જે આ શ્રી સહજાનંદ પ્રગટ પુરુષોત્તમના ધામનો પ્રતાપ છે.' ત્યારપછી સ્વરૂપાનંદ સ્વામી બોલ્યા જે, 'અક્ષરધામના પતિ જે આ પુરુષોત્તમ ભગવાન તે પોતાની દયાએ કરીને અગણિત જીવોનાં આત્યંતિક કલ્યાણ કરવાને અર્થે પોતાનું જે સમગ્ર ઐશ્વર્ય અને પોતાના સર્વે પાર્ષદ તથા પોતાનું જે અક્ષરધામ તથા મહાપુરુષાદિક[1] સર્વે ઈશ્વરકોટિ તથા ગોલોક, વૈકુંઠાદિક ધામના પતિ તેણે સહિત આ પૃથ્વી ઉપર પધાર્યા છે ને આ સર્વે છે તે આ પ્રગટ પુરુષોત્તમની સભામાં બેઠા છે તેને હું દેખું છું. એવો આ શ્રીજી-મહારાજની મૂર્તિનો પ્રતાપ છે.' એવી રીતે શ્રીજીમહારાજ પોતાની દૃષ્ટિમાત્રે કરીને પોતાનું ઐશ્વર્ય દેખાડીને પછી પોતાને પ્રતાપે કરીને તે સર્વે સંતનું ઐશ્વર્ય તાણી લેતા હવા. ત્યારપછી શ્રીજીમહારાજે સંત પ્રત્યે કહ્યું જે, 'અમોએ તમારા સુખને અર્થે તમારું ઐશ્વર્ય ઢાંકી રાખ્યું છે પણ જો જેવા તમે છો તેવું તમારું ઐશ્વર્ય દેખાડું તો બ્રહ્માંડ પણ ગણતીમાં આવે નહીં, તો જીવની શી ગણતી !' એવી રીતે શ્રીજીમહારાજ પરમહંસને પોતાનું ઐશ્વર્ય દેખાડતા હતા. (૨૨)

---

૧. અહીં મહાપુરુષ શબ્દથી પ્રધાનપુરુષ સમજવો, કારણ કે ઈશ્વરકોટીનો પ્રારંભ પ્રધાનપુરુષથી જ થાય છે. વચ. ગ.મ. ૩૧, સત્સંગિજીવન : ૧/૧૨/૩૨.

અમદાવાદમાં શ્રી નરનારાયણદેવની પ્રતિષ્ઠા કરી, તે સમે શ્રીજીમહારાજ મુક્તાનંદ સ્વામી આદિક સંત આગળ એમ બોલ્યા જે, ‘આ ભરતખંડના રાજા શ્રી નરનારાયણ છે તેમની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા આપણે કરી ને જે સાક્ષાત્ મૂર્તિમાન શ્રી નરનારાયણ દેવ શ્રી બદરિકાશ્રમવાસી છે તથા વૈકુંઠવાસી શ્રી લક્ષ્મીનારાયણ દેવ આદિક સર્વે તે પ્રગટ પુરુષોત્તમ દ્વિભુજ મૂર્તિ એવા આ ભગવાન તેમની ઉપાસના તથા સેવા કરે છે.’ એમ શ્રીજીમહારાજે મર્મે કરીને પોતાના પુરુષોત્તમપણાની વાત કરી. તે વાત સાંભળીને જે એકાંતિક જ્ઞાનવાન સંત હતા એ એમ સમજ્યા જે, આ પ્રગટ પુરુષોત્તમ શ્રીજીમહારાજ તે જ સર્વે અવતારના અવતારી ને અક્ષરધામના પતિ પ્રગટ પુરુષોત્તમ છે. એમ શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિને વિષે નિશ્ચય કરતા હતા. (૨૩)

વરતાલમાં શ્રીજીમહારાજે પરમહંસ આગળ પોતાના પુરુષોત્તમપણાના મહિમાની વાત પાંચ, છ દિવસ કરીને પછી શ્રીજીમહારાજે સંતને કહ્યું જે, ‘અમારી વાતનું રહસ્ય તો આ નિત્યાનંદ સ્વામી સમજે છે.’ પછી સર્વે સંતે કહ્યું જે, ‘હે મહારાજ ! એ કેમ સમજે છે ?’ ત્યારે કહ્યું જે, ‘તમે પૂછો.’ ત્યારે સર્વે સંતે પૂછ્યું, ત્યારે નિત્યાનંદ સ્વામીએ કહ્યું જે, ‘તમે પુરુષોત્તમ કહ્યા તે તો મહાપુરુષ છે ને પુરુષોત્તમ તો અક્ષર થકી પર ને રામકૃષ્ણાદિક સર્વે અવતારના અવતારી ને સર્વ કારણના કારણ આ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ શ્રીજીમહારાજ છે.’ ત્યારપછી સર્વે સંતે શ્રીજીમહારાજને કહ્યું જે, ‘હે મહારાજ ! તમારા સ્વરૂપનો સર્વોપરી નિશ્ચય થાય તેવી રીતે કૃપા કરીને કહો.’ ત્યારે શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, ‘જ્યાં પ્રગટ પુરુષોત્તમપણાની વાત આવે છે ત્યાં સર્વેની બુદ્ધિ ભ્રમાઈ જાય છે, પણ સર્વ ઠેકાણે પ્રત્યક્ષ હરિકૃષ્ણ પુરુષોત્તમને લઈને બીજાને પુરુષોત્તમ કહ્યા છે તે પ્રત્યક્ષ હરિકૃષ્ણ પુરુષોત્તમને લીધા વિના તો અક્ષરને પણ ભગવાન ન કહેવાય તો બીજાની શી વાત કહેવી ? માટે એવા શબ્દ સાંભળીને મતિ ભ્રમાવા દેવી નહીં. તે પુરુષોત્તમ રામકૃષ્ણાદિક સર્વે અવતારના અવતારી પ્રત્યક્ષ હરિકૃષ્ણ અમે છીએ એમાં કિંચિત્‌માત્ર સંશય નથી.’ એવી રીતે શ્રીજીમહારાજે પોતાના પુરુષોત્તમપણાની સંત આગળ વાત કરી. (૨૪)

વરતાલમાં સત્સંગિજીવન લખવાનો આરંભ કર્યો ત્યારે ઉપાસનાનો પ્રસંગ નીકળ્યો. તેમાં સંતને સાત-આઠ દિવસ સુધી વાદવિવાદ થયો. તે પછી

તેમાં કેટલાક સંત કહે જે, 'શ્રીકૃષ્ણ જેવા મહારાજને કહો.' ત્યારે નિત્યાનંદ સ્વામીએ કહ્યું જે, ''બીજા જેવા મહારાજને કેમ કહેવાય ? ને બીજા અવતારે ક્યારે પોતાને વિષે ચોવીસ અવતાર તથા ભૂમાપુરુષાદિક અનંતને પોતાને વિષે લીન કરી દેખાડ્યા ? તથા સર્વેને પોતાની પૂજા કરતા દેખાડ્યા ? ને શ્રીજીએ તો પોતાના સ્વરૂપનો સર્વોપરી નિશ્ચય કરાવવા સારુ વ્યાપકાનંદ સ્વામી દેખતાં પોતાને વિષે ચોવીસ અવતાર લીન કરાવી દીધા. તથા પર્વતભાઈને સાંતિ હાંકતાં શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિને વિષે ચોવીસ અવતાર લીન થતા દેખાડ્યા. ને વળી શ્રીજીમહારાજ માંગરોળ આદિક જે જે ગામ પધાર્યા ત્યારે જે જે અવતારના ઉપાસક હતા, તે શ્રીજીમહારાજને દર્શને આવતા. તે સર્વેને ધ્યાનમાં બેસારીને પોતપોતાનાં ઇષ્ટદેવનાં દર્શન કરાવતાં હતા. અને તે તે પોતાના ઇષ્ટદેવ તે પોતપોતાના ભક્તને કહેતા હતા જે, 'આ સહજાનંદ સ્વામી તો સર્વ અવતારના અવતારી પૂર્ણ પુરુષોત્તમ છે ને અમે તો એમના દાસ છીએ.' એવી રીતે અનંત ઐશ્વર્ય જણાવ્યાં. એ આદિક અનંત આશ્ચર્યકારી ચમત્કાર દેખાડ્યા, એવા જે અક્ષરાતીત શ્રી સહજાનંદ સ્વામી તે તો રામકૃષ્ણાદિક સર્વે અવતારના અવતારી છે. તેમને બીજા અવતાર જેવા કેમ કહેવાય ? ને બીજા અવતાર જેવા મહારાજને કહીએ તો અનંત મહાઅદ્‌ભુત શ્રીજીમહારાજનાં ઐશ્વર્ય ખોટાં પડે.'' ત્યારપછી શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, 'એ ઠીક કહે છે ને ઠીક સમજે છે ને જે ઉપાસક હોય તે તો આવા જ હોય ને તમે સર્વ અમ ભેગા ફરી ગયા[૧] પણ અમે તો કેમ કહેતા હશું ને કેમ જાણતા હશું !' એમ કહીને નિત્યાનંદ સ્વામીને રાજી થઈને હાર આપ્યો. ને પછી શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, 'આ બ્રહ્માંડનાં આવરણ પાર ને ચિદાકાશપર્યંત અવતાર ને અનંત અવતારનાં સ્થાનક ને અનંત મુક્ત તે કોઈ અક્ષરધામને પામતા નથી. ને જેને આ પ્રગટ પુરુષોત્તમ

---

૧. શ્રીજીમહારાજ નિત્યાનંદ સ્વામીની સ્વરૂપનિષ્ઠાની પરીક્ષા કરવા બોલેલા કે અમે શ્રીકૃષ્ણ જેવા છીએ. નિત્યાનંદ સ્વામીએ સાત દિવસ સુધી ચાલેલા પ્રસ્તુત વિવાદમાં મક્કમ રહ્યા. અન્ય સંતોએ મહારાજનું બોલેલું માન્ય કરી લીધું કે મહારાજ શ્રીકૃષ્ણ જેવા જ છે. આ ઉપર મહારાજે વાત કરી કે 'ધન્ય છે નિત્યાનંદ સ્વામીને ! ઉપાસક તો આવા હોય. તમે સર્વે સંતો તો અમારી ભેગે ભેગા મળી ગયા પણ નિત્યાનંદ સ્વામી ન ફર્યા.'

નારાયણનો સંબંધ થાય છે, તે જ અક્ષરધામને પામે છે. ને બીજા પુરુષ તો કોટિ સાધન કરે તોપણ પામે નહીં.' એવી રીતે શ્રીજીમહારાજે પોતાના પુરુષોત્તમપણાની વાર્તા સર્વે સંત આગળ કરી. (૨૫)

શ્રીજીમહારાજે સંતદાસજીને દલુજી પાસે મોકલ્યા. પછી દલુજીએ શ્રીજીમહારાજના પ્રતાપના સમાચાર પૂછ્યા ને વળી એમ બોલ્યા જે, 'શ્રીજીમહારાજનો અવતાર કેવો જાણવો ને ત્યાં જીવોનાં કલ્યાણ કેવાં કરે છે ?' ત્યારે સંતદાસજીએ કહ્યું જે, 'આ અવતાર નહીં, આ તો રામકૃષ્ણાદિક સર્વ અવતારના અવતારી ને સર્વ કારણના કારણ પ્રગટ હરિકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ તે અક્ષરધામ થકી જીવોનાં આત્યંતિક કલ્યાણ કરવાને અર્થે દયા કરીને પધાર્યા છે. ને આ તો સર્વોપરી મૂર્તિ છે, તે માટે જીવોનાં સર્વોપરી કલ્યાણ કરે છે. ને શ્રીજીમહારાજ તો કોઈ દિવસ આ બ્રહ્માંડમાં પધાર્યા નથી ને પધારશે પણ નહીં. ને એવા તો એ એક જ છે. ને હું પણ વૈકુંઠ તથા બદરિકાશ્રમ તથા શ્વેતદ્વીપાદિક ધામ પ્રત્યે જાઉં છું ત્યારે તે સર્વ ધામના પતિ એમ કહે છે, સહજાનંદ સ્વામી પ્રગટ પ્રમાણ પુરુષોત્તમ તો અક્ષરધામના પતિ ને સર્વ અવતારના અવતારી છે, તે જ આ દયા કરીને જીવોનાં કલ્યાણ કરવાને અર્થે પૃથ્વી ઉપર પધાર્યા છે, તે માટે જીવોનાં સર્વોપરી કલ્યાણ કરે છે. એમ એ સર્વે ધામના વાસી કહે છે.' ત્યારપછી સંતદાસજીએ દલુજીને કહ્યું જે, 'તમે શ્રીજીમહારાજનો અવતાર કેવો જાણો છો ?' ત્યારે તે બોલ્યા જે, 'શ્રીજી-મહારાજ તો સર્વ અવતારના અવતારી ને અક્ષરધામ, કાળ, માયા, પુરુષ, વાસુદેવાદિક ચતુર્વ્યૂહ[૧] તથા કેશવાદિક ચોવીસ મૂર્તિયો[૨] એ સર્વેના કારણ પુરુષોત્તમ છે, તે હું પણ શ્રીજીમહારાજની કૃપા થકી જાણું છું.' એવી રીતે શ્રીજીમહારાજનો મહિમા એ બેય જણાએ પરસ્પર ઘણોક કહ્યો. (૨૬)

શ્રીજીમહારાજે સંતને પોતાનો રહસ્ય અભિપ્રાય કહ્યો જે, 'કોટિ સૂર્યના તેજથી કોટિગણું તેજ વૈકુંઠના મુક્તમાં છે ને તેથી કોટિગણું તેજ તે ગોલોકના મુક્તમાં છે ને તેથી અનંત કોટિગણું તેજ તે અક્ષરધામના મુક્તના રોમને વિષે

---

૧. વાસુદેવ, સંકર્ષણ, અનિરુદ્ધ, પ્રદ્યુમ્ન.

૨. કેશવ, નારાયણ, માધવ, ગોવિંદ, વિષ્ણુ, મધુસૂદન, ત્રિવિક્રમ, વામન, શ્રીધર, હૃષીકેશ, પદ્મનાભ, દામોદર, સંકર્ષણ, વાસુદેવ, પ્રદ્યુમ્ન, અનિરુદ્ધ, પુરુષોત્તમ, અધોક્ષજ, નરસિંહ, અચ્યુત, જનાર્દન, ઉપેન્દ્ર, હરિ, કૃષ્ણ. (સત્સંગિજીવન : ૩/૩૫)

છે ને તેથી અનંત કોટિગણું તેજ તે અક્ષરધામની જે ભૂમિ તેમાં એક સોપારી રહે એટલા દેશમાં લીન થાય છે; ને અનંત અપાર જે અક્ષરધામનો પ્રકાશ તે સર્વેને ભેળો કરીએ તો સર્વ અવતારના અવતારી જે શ્રી હરિકૃષ્ણ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ તેના એક રોમના કોટિમા ભાગની બરોબર નથી આવતો. એવી દિવ્ય મૂર્તિ તે તેજ, ઐશ્વર્ય, પ્રતાપ, બળ, કીર્તિ એવા અનેક દિવ્ય ગુણે યુક્ત સ્વરાટ ને સત્યસંકલ્પ છે, ને દિવ્ય કર્તાશક્તિ, જ્ઞાનશક્તિ, ક્રિયાશક્તિ, લયશક્તિ, ધારકશક્તિ, પ્રેરકશક્તિ, નિત્યઅલુપ્તશક્તિ, મહામનોહરશક્તિ, અચિંત્યશક્તિ, નિરંકુશશક્તિ, નિર્વિશેષશક્તિ, નિર્દોષશક્તિ, અજિતશક્તિ, શોભાશક્તિ, નિયંતાશક્તિ, સુંદરશક્તિ એ આદિક અનંત દિવ્ય શક્તિયું ને અનેક મહાઆશ્ચર્યકારી ગુણે યુક્ત દિવ્યમાં દિવ્ય મૂર્તિ પોતાના અક્ષરધામને વિષે સદા વિરાજમાન એવા શ્રી હરિકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ શ્રી સહજાનંદ સ્વામી છે. ને જન્મ ધરતા થકા સદાય અજન્મા, અચ્યુત, અખંડ મૂર્તિ છે, ને દિવ્યાકૃતિ થકા મનુષ્યાકૃતિ છે ને મનુષ્યાકૃતિ થકા દિવ્ય મૂર્તિ છે ને અક્ષરધામમાં છે તોપણ આંહીં છે ને આંહીં છે તોપણ અક્ષરધામમાં જ છે. ને એ જ્યાં છે ત્યાં જ અક્ષરધામનું મધ્ય છે. ને ઔદાર્ય, ગાંભીર્ય, માધુર્ય, વાત્સલ્ય, સૌશીલ્ય, જ્ઞાન, બળ, તેજ, રસ, ગંધ એ આદિક મહાઆશ્ચર્યકારી દિવ્ય ગુણે યુક્ત સર્વોત્તમ શ્રી સહજાનંદ સ્વામી પુરુષોત્તમ છે, તે પોતાના અક્ષરધામને વિષે અનેક મુક્ત ને અનેક શક્તિયું તેમણે સેવ્યા થકા સદાય વિરાજમાન છે; ને પોતે પોતાના સુખે કરીને સુખિયા છે ને અક્ષરાદિક સર્વે ઉપર દયા કરીને એમની સેવાને અંગીકાર કરે છે ને પોતે તો સર્વે પ્રકારે નિર્દોષ છે ને પૂર્ણકામ છે ને અનંત અક્ષરાદિક મુક્ત ને અનંત શક્તિયું ને અનેક વિભૂતિયું અને અનેક ઐશ્વર્ય ને એ સર્વેએ સેવ્યા થકા અનાદિ નિત્યસિદ્ધ, અનવધિકાતિશય ને નિરંકુશ દિવ્ય એવું ઐશ્વર્ય તેણે યુક્ત થકા ને શ્રી ધર્મદેવ ને ભક્તિમાતા થકી છે જન્મ જેમનો એવા શ્રી સ્વામિનારાયણ તે જ અક્ષરાતીત સર્વોપરી પુરુષોત્તમ છે, તેમાંથી સર્વ અવતાર પ્રગટ થાય છે ને પાછા તેમને વિષે લીન થાય છે. તે માટે દિવસે દિવસે શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, માહાત્મ્ય, વિશ્વાસ, પ્રીતિ, આશ્રય ને અનુવૃત્તિ તે અધિક અધિક સમજાય એવો શાંતપણે ઉપાય કરવો ને તેવો જ સંગ ને શાસ્ત્ર રાખવાં.' એ સર્વે મોટા સંત ને શ્રીજીમહારાજનો પરમ રહસ્ય અભિપ્રાય છે, તે કહ્યો. (૨૭)

અને એવા જે અક્ષરાતીત પ્રત્યક્ષ પુરુષોત્તમ સહજાનંદજી મહારાજ તે સર્વે ઉપાસકને ઉપાસ્ય મૂર્તિ છે, સર્વને આનંદરૂપ છે, સર્વ સારના સારરૂપ છે, સર્વ તત્ત્વના તત્ત્વરૂપ છે, સર્વ દૈવતમાં દૈવતકારી છે, સર્વ મંગળમાં મંગળકારી છે, સર્વ ક્ષેત્રમાં ક્ષેત્રજ્ઞ છે, સર્વ આધારના આધાર છે, સર્વ પાવનમાં પાવનકારી છે, સર્વ ગુહ્યમાં ગુહ્યરૂપ છે, સર્વ ગુણીના ગુણી છે, સર્વ ધામના ધામી છે, સર્વ કારણના કારણ છે, સર્વ અવતારના અવતારી છે ને સર્વ નામના નામી છે. (૨૮)

એવા જે પ્રત્યક્ષ શ્રી સહજાનંદ સ્વામી પરબ્રહ્મ પરમ કારુણિક તેમની મૂર્તિના બે ચરણારવિંદથી લઈને મસ્તક સુધી સર્વે અંગને પૃથક્ પૃથક્ ધારીને એકાંત સ્થળને વિષે બેસીને ઇન્દ્રિયો, મન, પ્રાણ તેનો પ્રત્યાહાર કરીને,[૧] પૂર્વાપર રાત્રિને[૨] વિષે, અતિ દૃઢ મતિએ કરીને, અતિ દૃઢ ચિત્તે કરીને, અતિશે સ્થિર થઈને, યોગી તેણે, શ્રીહરિનું ધ્યાન કરવું. ને કામાર્ત,[૩] તસ્કર,[૪] નટ, વ્યસની ને દ્વેષી એ સર્વે પોતપોતાના વિષયને વિષે જેમ તત્પર થઈને મંડ્યા છે, તેમ મુનિ જે તે શ્રીહરિની મૂર્તિ ધારવાને વિષે અતિ હર્ષેયુક્ત છે મન જેનું એવો થકો તત્પર થઈને મંડે ને સાધ્વી, ચકોર, શલભ,[૫] મચ્છ,[૬] ચકવા, ચકવી ને બપૈયા એ જેમ પોતપોતાના વિષયમાં નિમગ્ન છે તેમ યોગી જે તે શ્રીહરિની મૂર્તિમાં અતિશે આનંદ થકો નિમગ્ન રહે, ને સમુદ્રમંથન કરવાને સમે દેવ-દાનવ મનમાં વિશ્વાસ રાખીને મંડ્યા હતા, તેમ યોગીએ મનમાં દૃઢ વિશ્વાસ રાખીને ભગવાનની મૂર્તિ ધારવાને નિત્ય નવો અધ્યાસ[૭] રાખવો. ને રસાસ્વાદ, નિદ્રા, હિંસા ને વિક્ષેપ એ ધ્યાનમાં વિરોધી છે, તેનો ત્યાગ કરે ત્યારે ધ્યાન થાય, નહીં તો ન થાય. (૨૯)

પાંચ ઇન્દ્રિયો ને છઠ્ઠું મન તેને જીતીને, વશ કરીને, પિંડ, બ્રહ્માંડ ને પંચવિષય તેમને જડ, દુઃખ, તુચ્છ, નાશવંત ને વિષ્ટારૂપ જાણીને ત્યાગ

---

૧. ઇન્દ્રિયોની વૃત્તિને પોતપોતાના વિષયોમાંથી પાછી વાળીને.

૨. મધરાત પછીની રાત્રિ, વહેલા અઢી-ત્રણ વાગે.

૩. કામી.

૪. ચોર.

૫. પતંગિયું.

૬. માછલું.

૭. નિરંતર એક જ ધ્યાન કે લક્ષ્ય.

કરીને; સત્, ચિદ્, આનંદ, સૂક્ષ્મ ને નિર્ગુણ એવું જે પોતાના જીવાત્માનું સ્વરૂપ તેને જાણીને ને તે જીવાત્મા રૂપ થઈને મુનિ થકા[1] શ્રીહરિનું ધ્યાન કરવું. ને જાતિ, વર્ણ, આશ્રમ ને ગુણ તેનું જે માન તેનો ત્યાગ કરીને સમગ્ર સાધુ-સત્સંગી તેના દાસના દાસ થઈને રહે છે તેને જ શ્રીહરિનું ધ્યાન થાય છે. ને શ્રીહરિનું સમગ્રપણે માહાત્મ્ય જાણ્યા વિના બીજાં કોટિ સાધન કરે પણ સર્વ ક્રિયાને વિષે અખંડ નામરટન ને મૂર્તિની અખંડ સ્મૃતિ રહે નહીં. ને અનંત કોટિ બ્રહ્માંડનાં વિષયસુખ ભેળાં કરીએ તોપણ શ્રીહરિની મૂર્તિના એક રોમના સુખની કોટિમા ભાગની બરોબર આવે નહીં ને જો મહાપાતકી હોય ને તે જો શ્રીહરિનું ભજન કરે તો તેનાં સમગ્ર પાપ બળીને ભસ્મ થઈ જાય, એવો અતિ અલૌકિક મહિમા છે. ને સાંખ્ય, યોગ, વેદાંત ને પંચરાત્ર એમનું તત્ત્વ તો એક શ્રીહરિની મૂર્તિ છે. એવી જેની અચળ મતિ હોય એવા વિચક્ષણને શ્રીહરિનું ધ્યાન થાય છે. ને સંપૂર્ણ ગુણ, સુખ ને સામર્થ્ય તો એક ભગવાનની મૂર્તિમાં જ છે, ને બીજે ઠેકાણે તો કિંચિત્ છે. ને અનંત કોટિ બ્રહ્માંડના જે વિષયસુખ છે તે ભેળાં કરીએ તો શ્રીહરિનું નિમેષમાત્રનું ધ્યાન કે દર્શન કર્યું હોય તેના કોટિમા ભાગની બરોબર આવે નહીં. ને સાધુ, સત્સંગી ને અક્ષરાદિક એ સર્વેનું તત્ત્વ તો શ્રીહરિની મૂર્તિ છે. એવી આસ્તિક મતિએ સહિત જેની સમજણ છે તેને જ શ્રીહરિનું ધ્યાન થાય છે. ને અક્ષિવિદ્યા, દહરવિદ્યા ને અક્ષરવિદ્યા એ આદિક સર્વે બ્રહ્મવિદ્યા તેમણે કરીને જાણવા યોગ્ય તો અક્ષરાદિક સર્વેના શરીરી ને કારણ, પરબ્રહ્મ પ્રગટ હરિકૃષ્ણ છે, એવી જેની અચળ મતિ છે તેને જ શ્રીહરિનું ધ્યાન થાય છે. ને જેમ પાંચ મોઢાવાળી ચામડાની મશક હોય તેમાંથી એક મોઢું મોકળું મેલે તો સર્વે જળ સ્રવી જાય છે, તેમ પંચ ઇન્દ્રિયો ને છઠ્ઠું મન તેમાંથી જો એક મોકળું મૂકે તો સર્વે ધ્યાન સ્રવી જાય છે. તે માટે સર્વેને નિયમમાં રાખે તો ધ્યાન થાય, નહીં તો ન થાય. ને સ્વસ્તિક આસને કરીને, નાસિકાગ્ર વૃત્તિ રાખીને ને દેહને સમ રાખીને ને નેત્રને મીંચીને, યુક્ત છે આહાર-વિહારાદિક જેના એવો થકો શુદ્ધ જીવરૂપ થઈને, અતિશે રોમાંચિતે કરીને, અતિશે ગદ્ગદ કંઠે કરીને, અતિ હર્ષાયમાન થકો, અતિ ત્વરાએ કરીને, અતિશે દાન્ત થકો,[2]

૧. મનનશીલ થઈને.

૨. ઇન્દ્રિયનું દમન કરનાર.

અતિશે શાંત થકો ને અતિશે સમાહિત થકો,[૧] શ્રીહરિનું ધ્યાન કરે ને શ્રીહરિનું સ્વરૂપ, સ્વભાવ ને ગુણ તેમને સદાય નિર્દોષ, સર્વોત્તમ, અનાદિ, નિત્યસિદ્ધ, સદા શુદ્ધ સમજે. ને સર્વકાળને વિષે દિવ્યવિગ્રહ, સત્યસ્વરૂપ ને કાળ, કર્મ, માયા ને પુરુષ તેના કર્તા, પ્રેરક ને નિયંતા તો એક શ્રીહરિ જ છે એવી જેને અચળ મતિ છે, તેને જ શ્રીહરિનું ધ્યાન થાય છે. (૩૦)

અનંત અપાર ધામરૂપ જે અક્ષરબ્રહ્મ તેનું સમગ્ર સુખ ભેળું કરીએ તોપણ શ્રીહરિના એક રોમના સુખની બરોબર ન આવે, એવો દૃઢ જ્ઞાની છે તેને શ્રીહરિનું ધ્યાન થાય છે ને આ લોક-પરલોકને વિષે દુર્લભ તે શું છે ? તો શ્રીહરિના સ્વરૂપનું જ્ઞાન, ઉપાસના, આશરો, વિશ્વાસ, અનુવૃત્તિ ને પ્રીતિ એ અચળ થાય એ જ દુર્લભ ને સારમાં સાર છે. ને મુક્તાનંદ સ્વામી, ગોપાળાનંદ સ્વામી, નિત્યાનંદ સ્વામી, બ્રહ્માનંદ સ્વામી એ આદિક સાધુ ને સત્સંગી અનેક, શ્રીહરિની ઉપાસનાએ કરીને પરમપદને પામી ગયા ને પ્રથમ ઉત્પત્તિકાળને સમે અનંત કોટિ બ્રહ્માંડના જે બ્રહ્માઓ તે જે તે મહા ઉગ્ર એવું જે તપ તેણે કરીને ભગવાનને રાજી કરીને પોતાના મનોરથ સિદ્ધ કરે છે. તેમ શ્રીહરિનો જે મનુષ્યભાવ, દિવ્યભાવ, નિર્ગુણ-સગુણપણું, સાકાર-નિરાકાર-પણું, કર્તા-અકર્તાપણું, અન્વય-વ્યતિરેકપણું, સ્વભાવ, ગુણ ને નામ તે જેમ છે તેમ નિર્દોષપણે જાણીને તથા એમનું જે સ્વરૂપ છે તે પણ શ્રવણ, મનન, નિદિધ્યાસ ને સાક્ષાત્કાર વડે જેમ છે તેમ યથાર્થ જાણીને તેનો દૃઢ આશરો કરવો, તે રૂપી જે તપ તેણે કરીને ભગવાનને રાજી કરવા. (૩૧)

સત્શાસ્ત્રનો જેના ઉપર અધિકાર હોય તેને મનુષ્ય કહીએ, ને એવાં હજારો મનુષ્ય ભેળા કરીએ ત્યારે તેમાં એક ધર્મવાન જડે, ને તેવા ધર્મવાન હજારો ભેળા કરીએ ત્યારે તેમાં એક સિદ્ધિને અર્થે યત્નને કરતો હોય એવો જડે, ને સિદ્ધિવાળા હજારો ભેગા કરીએ તો તે મધ્યે એક ભગવાનને અર્થે યત્નને કરતો હોય એવો મળે, ને તેવા હજાર મધ્યે એક ભગવાનને જાણીને યત્નને કરતો હોય એવો મળે ને ભગવાનને જાણીને યત્નને કરતા હોય એવા હજારો ભેગા કરીએ તો તે મધ્યે કોઈક જ્ઞાની ભગવાનનું સ્વરૂપ, સ્વભાવ, ઐશ્વર્ય તે અંતે રહિત છે તેને તત્ત્વે કરીને યથાર્થ પોતાના જ્ઞાનની વિશાળતાને અનુસારે જાણનાર મળે છે, પણ જેમ છે તેમ તો અંતને નથી પામતો. ને

૧. સાવધાન.

ભગવાન પોતે પોતાના સ્વરૂપ, સ્વભાવ, ગુણ ને ઐશ્વર્ય તેના મહિમાના અંતને નથી પામતા, તો બીજો તો પામે જ કેમ ? એવા સર્વોત્કૃષ્ટ હરિકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ તેમણે અનેક કોટિ બ્રહ્માંડનાં ને બ્રહ્મપુરાદિક ધામનાં જે સમગ્ર ઐશ્વર્ય જે પોતાની મૂર્તિને આધીન છે; તે સમાધિએ કરીને દેખાડ્યાં તથા સહુના ઈષ્ટદેવ રૂપે પોતે પોતાનું દર્શન દઈને અનંત જીવને પોતાનો સર્વોપરી નિશ્ચય કરાવ્યો. એવી રીતનું બીજું પણ જે અપરિમિત સર્વોપરી દિવ્ય ઐશ્વર્ય તેને દેખાડીને પોતાના સર્વોપરી ઐશ્વર્યને વિષે અક્ષરાદિક સર્વનાં ઐશ્વર્ય લીન કરીને પોતે સર્વોત્કૃષ્ટપણે જયકારી પ્રવર્તે છે એવા જે બ્રહ્મધામના અધિપતિ હરિકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ તેમને ધર્મદેવ ને મરિચ્યાદિક ઋષિ તે વૃંદાવનને વિષે જ્ઞાનયજ્ઞે કરીને રાજી કરી મનવાંછિત વર પામ્યા. તેમ યોગીએ શ્રી હરિકૃષ્ણની મૂર્તિનાં જ્ઞાન, ધ્યાનને વિષે તત્પર થઈને મંડવું. (૩૨)

એ હરિકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ તે અક્ષર થકી અન્ય છે ને અતિશે સ્વરાટ છે ને અતિશે શેષના શેષી છે ને અતિશે કર્તું, અકર્તું, અન્યથા કર્તું સમર્થ છે, ને અનંત દિવ્ય કલ્યાણકારી ગુણના સમુદ્ર છે ને અતિશે મહામનોહર મૂર્તિ છે ને સદા સાકાર મૂર્તિ છે ને અતિશે પ્રકાશક છે ને અનાદિ, અપરિમિત, નિરંકુશ, દિવ્ય ઐશ્વર્યસંપન્ન છે ને અનંત દિવ્ય સુખના સમુદ્ર છે ને અતિશે મહાજ્ઞાન મૂર્તિ છે ને સર્વના નિયંતા છે, ને અદ્વિતીય મૂર્તિ છે ને સદા અખંડિત છે ને વિજ્ઞાન, જ્ઞાન, ઐશ્વર્યમય છે મૂર્તિ જેમની એવા છે, ને અનેક વિભૂતિયું ને અનેક અક્ષરાદિક મુક્ત ને કાળ, માયા, પુરુષાદિક શક્તિઓ એ સર્વેના કારણ છે ને વાસુદેવાદિક ચતુર્વ્યુહ તથા કેશવાદિક ચોવીસ મૂર્તિઓ તથા રામકૃષ્ણાદિક અવતાર એ સર્વેના ધરનારા છે,[૧] ને ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ ને પ્રલય એ સર્વ કાળને વિષે સદાય દિવ્યવિગ્રહ ને અજિત મૂર્તિ છે ને એક થકા અનેક રૂપે છે, ને અનેક રૂપ થકા એક છે ને અનેકના અગ્રજ છે, પરમાત્મા છે, પરમેશ્વર છે, પરમ કારુણિક છે, પુરુષોત્તમ છે, પૂર્ણકામ છે, પરાત્પર છે, પરબ્રહ્મ છે ને સ્વરૂપ, સ્વભાવ, ગુણ, ઐશ્વર્ય તેણે કરીને જેની કોઈને ઉપમા દેવાતી નથી એવા સર્વોપરી પ્રસિદ્ધ છે; ને અત્યંત નિર્વિશેષ જ્ઞાન, બળ, તેજ, ઐશ્વર્ય ઇત્યાદિક પ્રત્યક્ષ હરિકૃષ્ણ પુરુષોત્તમનો અપરિમિત મહિમા છે તેને

૧. રામકૃષ્ણાદિક અવતારો વગેરેથી ભિન્ન હોવા છતાં તેમનામાં અનુપ્રવેશ કરીને વિશેષ ઐશ્વર્ય દર્શાવનારા.

યથાર્થ કહેવા, જાણવા, દેખવા, સાંભળવા ને પામવાને કોણ સમર્થ છે ? કોઈ નથી. (૩૩)

'હે નાથ ! હે દયાસિંધો ! હે કૃપાસિંધો ! હે કલિદોષનિવારક ! હે ભક્તિધર્માત્મજ ! હે યોગકલાપ્રવર્તક ! હે વર્ણિવેશદર્શક ! હે શાલગ્રામતૃષાહર ! હે બ્રહ્મવિદ્યાપ્રવર્તક ! હે અધમોદ્ધારણ ! હે પતિતપાવન ! હે અશરણશરણ ! હે શુદ્ધએકાંતિકધર્મપ્રવર્તક ! હે હરિજનવલ્લભ ! હે નિષ્કામભક્તવલ્લભ ! હે નૈષ્ઠિકાગ્રણિન્ ! હે ભક્તવલ્લભ ! હે સ્વામિનારાયણ ! હે નીલકંઠ ! હે હરિકૃષ્ણ ! હે હરે ! હે નારાયણ ! હે ધર્મધુરંધર ! હે સર્વજનરક્ષક ! હે સહજાનંદ સ્વામિન્ ! તમે મારી ઉપર રાજી થઈને, મુને પોતાનો એકાંતિક દાસ જાણીને, મારા હૃદયને વિષે નિત્ય નિવાસ કરીને રહેજો.' આવી રીતે નિત્યે વહેલા ઊઠીને શ્રી પુરુષોત્તમ ભગવાનની મુમુક્ષુએ પ્રાર્થના કરવી. ને આવી રીતે જો મુમુક્ષુ નિત્યે પ્રાર્થના કરે તો તેના હૃદયમાં સાક્ષાત્ શ્રી પુરુષોત્તમ ભગવાન નિવાસ કરીને અખંડ રહે. (૩૪)

આવી રીતે શ્રી પુરુષોત્તમ ભગવાન અગણિત જીવોનું કલ્યાણ કરવાને અર્થે પોતાનું જે સમગ્ર ઐશ્વર્ય, પ્રતાપ તે સર્વે જીવને સહેજમાં દેખાડતા હતા તે ઐશ્વર્ય પ્રતાપ તે મૂળ અક્ષરમૂર્તિ સદ્ગુરુ શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ પોતે દીઠેલું તેમાંથી આ તો સંક્ષેપમાત્ર છે.

સ્વામિનારાયણ BAPS

વાતોનો અનુક્રમ

અ

અગણોતરો કાળ પડ્યા પછી (૫/૨૯૫)
અગત્રાઈના પર્વતભાઈને (૭/૮)
અગત્રાઈમાં હાલ મંદિર છે (૭/૬)
અજામેળને સંતનો સમાગમ થયો (૫/૧૭૫)
અથ મહિમાનાં લક્ષણ લખ્યાં છે (૪/૧૪૦)
અધર્મ સર્ગ જબ કરત પ્રવેશા (૩/૫૮)
અર્ધોઅર્ધ કથાવાર્તાનો જોગ (૨/૫૧)
અનંત અપાર ધામરૂપ જે અક્ષરબ્રહ્મ (૭/૩૧)
અનંત કોટિ બ્રહ્માંડ છે ને તે સર્વ (૨/૧૨૩)
અનંત ક્રિયા થાય પણ ઇન્દ્રિયું ને મનને (૬/૧૭૪)
અનાદિ મૂળ અક્ષરમૂર્તિ (૧/૧)
અને આ તો શ્રેયાંસિ બહુવિઘ્નાનિ (૬/૪૩)
અને એવા જે અક્ષરાતીત (૭/૨૮)
અનેક પ્રકારના પાપી જીવ છે (૫/૩૪૨)
અને કહ્યું કે, 'ચેતતા મુખી તે સદા સુખી' (૬/૪૫)
અભિનિવેશ થાય તેને વેદ કહે (૫/૧૩૮)
અમદાવાદની લંઘીએ બધા શહેરનો (૫/૩૩૪)
અમદાવાદમાં એક એંશી વરસના (૬/૭૦)
અમદાવાદમાં વાત કરી જે,
હાલ મહારાજ (૪/૮૮)
અમદાવાદમાં શ્રી નરનારાયણદેવની (૭/૨૩)
અમદાવાદમાં સંતને દુષ્ટે કષ્ટ દીધું (૭/૯)
અમને તો એક જન્મ-મરણનો રોગ (૧/૭૮)
અમને મહારાજે કહ્યું જે, ગામમાંથી (૫/૩૫૮)
અમને સંતાડી મૂકો નીકર તમને દુઃખ (૬/૨૩૨)
અમારા ભેળા રહે છે ને બીજે માલ (૧/૧૪૪)
અમારામાં જે ગુણ ને અવગુણ છે (૧/૨૭૫)
અમારી તો આવરદા બાવીસ વરસથી (૫/૬૭)
અમારી પોર આ દહાડાની અરજી (૬/૨૩૮)
અમારી સમજણ તો કોઈને (૩/૬૪)
અમારે તો કાંઈ વસ્ત્ર જ ન જોઈએ (૬/૧૫૦)
અમારો દ્રોહ કરે છે તે પણ (૧/૨૬૨)
અમારો મત તો અનેક પ્રકારની (૧/૩૧૭)
અમારો વાંક કાઢશો મા (૬/૧૦)
અમે અલૈયા ગામમાં એક વાર (૧/૪૦)
અમે કોઈ દિવસ દશોંદ-વિશોંદ (૬/૨૬૨)
અમે જે જે આજ્ઞા કરીએ (૩/૨૪)
અમે જે જે ધામમાં જઈએ છીએ (૭/૧૬)
અમે જે જે ધામમાં જાઈએ છીએ (૩/૩)
અમે તપાસી જોયું તો આ જીવ (૧/૪૩)
અમે તમને જે જે આજ્ઞા કરીએ (૩/૭)
અમે તો કોટિ કલ્પ થયાં જોઈએ (૧/૨૯૧)
અમે તો લખ્યું છે કે બાર મહિને (૬/૨૪૪)
અમે તો વિચારીને જોયું ત્યાં જીવનો (૬/૨૬૭)
અમે નાના હતા ત્યારે એક માર્ગી (૬/૨)
અમે નાના હતા ત્યારે કૂવામાં મોટા (૬/૨૨૮)
અમે નાના હતા ત્યારે છેંતાળીસની (૬/૨૪૫)
અમે મહારાજની આજ્ઞા કોઈ દિવસ (૬/૨૨૧)
અમે વાડી કરી છે તે ત્યાં જાવું (૬/૧૪૭)
અમે સંવત ૧૮૫૯ની સાલમાં (૫/૧૪૬)
અયોગ્ય ઘાટ થાય ત્યારે (૫/૧૨૩)
અરે ! આવા સાધુ છે તે પણ એમ (૬/૧૮૪)
અલભ્ય લાભ મળ્યો છે અને (૧/૧૬૩)
અવતાર અવતારીનો ભેદ કેમ (૬/૩૩)
અવતારમાત્ર તો ચમકપાણ જેવા છે (૩/૪)
અવિદ્યાનું પણ ભગવાન ચાલવા દે (૧/૧૭૯)
અવિદ્યાને બધી તરેહથી મહારાજે (૫/૯૨)
અષ્ટાંગ યોગ, વ્રત, દાન, તપ એ (૫/૧૩૧)
અહો ! આ સાધુ સાથે સૌને હેત છે (૬/૯૮)
અહોહો ! ભગવાન સંગાથે (૬/૧૨૩)
અક્ષરધામના જેવું સુખ આંહીં વરતે (૧/૯૯)
અક્ષરધામનું એક મચ્છરિયું (૫/૧૭૩)
અક્ષરધામ ને અક્ષરના મુક્તે સહિત (૪/૫૭)
અક્ષરધામ બહુ જ છેટું છે (૪/૬૧)
અક્ષરધામમાંથી આંહીં પોતે (૧/૧૬૨)
અક્ષરધામ ને આ લોકમાં એકાંતિક (૨/૧૬૦)
અક્ષરનું તેજ દેખાય તેમાં પણ માલ (૫/૩૬૯)

અજ્ઞાન છે તેથી વિષયમાં લેવાય છે (૫/૧૧)
અંતરનો કુસંગ, બહારનો કુસંગ ને (૬/૧૩૧)
અંતર પકડે તેને ભગવાન કહીએ (૫/૧૨)
અંતરમાં ટાઢું રહ્યા કરે ને ધગી ન જાય (૧/૧૪૮)
અંતરમાં ટાઢું હોય ને કોઈક વચન (૧/૩૧૩)
અંતરમાં ભજન કરવા શીખવું (૨/૩૦)
અંતરાય રાખશો નહિ (૫/૩૫૫)
અંતર્દષ્ટિ કરીને હૈયામાં જોવું (૨/૧૬૭)
અંતર્યામી આગળ મનને ચોરે (૫/૩૬)
અંતઃકરણરૂપ માયાનો કજિયો (૧/૩૮)
અંતઃકરણ શેખચલ્લીના ખોરડા જેવું (૫/૧૫૬)

આ

આ કર્મક્ષેત્ર છે તે અહીં એક ઉપવાસ (૧/૬૦)
આ કલાક લેખે લાગી (૬/૧૬૦)
આ કારખાનામાં તો બ્રહ્માંડ (૧/૧૯૮)
આ કારખાનાં જો એક વરસનાં (૧/૧૪૬)
આ કીર્તનમાં કહ્યું છે એ વાત નિરંતર (૧/૩૩૮)
'આકુતિ-ચિતિ-ચાપલ્યરહિતા...' (૫/૧૬૪)
'આકુતિ-ચિતિ-ચાપલ્યરહિતા...' (૬/૨૯)
આખી પૃથ્વીમાં એક માણસ (૧/૯૬)
આખો દહાડો એક જણ કોટ ચણે (૪/૪)
આગ લગી ચહુ ઓર અવિદ્યાકી (૩/૩૯)
આગળ આ બે વાતને ઘસારો લાગશે (૬/૨૬૫)
આગળ જે ભક્ત થઈ ગયા (૧/૩૪૦)
આગળ ધોળકા, અમદાવાદ આવે છે (૪/૮૬)
આ ગંગાજી પર્વત ફોડીને સમુદ્રને (૬/૧૫)
આગ્રામાં કરોડ રૂપિયાનું કબ્રસ્તાન (૨/૮૯)
આ ચરણારવિંદની વૈરાટ પુરુષે પચાસ (૬/૩૭)
આચાર્ય આદિક ચારનો અવગુણ (૬/૧૧૦)
આ ચાલ્યા, આ દેહમાં કાંઈ રેવાશે ? (૬/૧૯૪)
આ છ લક્ષણની મોટાઈ તો (૫/૨૧૭)
આજ આપણામાંથી એકડમલ (૧/૨૬૬)
આજ આપણો તીર ચાલે (૫/૨૧૪)
આજ ક્યાં ગયા હતા ? (૩/૨૨)
આ જગતનું સુખ તો એવું છે જે (૬/૨૮૯)
આજ તો પુરુષોત્તમ, અક્ષર (૩/૪૧)
આજ તો મહારાજ કહે, સૌને ભીડામાં (૧/૧૦૫)
આજ તો મોટાનો સંબંધ છે (૧/૩૨૬)
આજ તો સત્સંગમાં બહુધા (૧/૨૮૭)
આજ તો સત્સંગમાં ભગવાન (૩/૪૦)
આજ દિન સુધી તો કારખાનાં (૧/૩૨૦)
આજના કીર્તનમાં તો ચાર વેદ (૬/૫)
આજનો એકડમલ કરીને (૫/૨૨૬)
આજ ભગવાન અક્ષરધામ સહિત (૧/૨૨૧)
આજ સત્સંગનો મહિમા તો મુખ થકી (૩/૭૨)
આજ સવારની સભામાં બહુ સારી (૫/૩૩)
આ જીવ આમ સંકલ્પ કરે છે (૬/૨૦૨)
આ જીવ કોઈ દી પ્રભુ ભજવા (૬/૨૧૧)
આ જીવ છે તે જ્યાં સુધી (૫/૨૪૧)
આ જીવ તો ઘરમાં, કુટુંબમાં (૬/૧૫૮)
આ જીવ તો જેમ પરદેશમાંથી (૧/૧૮૭)
આ જીવ તો ઝાડ, પથરા, ધૂડ ને બેલાં (૬/૧૬૨)
આ જીવ તો વિષયમાંથી નોખો (૧/૧૪૧)
આ જીવ દેહનો ગોલો છે (૫/૩૬૧)
આ જીવને આજીવિકા હોય તે તૂટે (૬/૧૬૧)
આ જીવને આ લોક ને નાત-જાતનું (૬/૨૩૪)
આ જીવને કોઈ દહાડો ઘડપણ (૧/૩૨૭)
આ જીવને જેટલું અંતરે સુખ રહે છે (૨/૬૬)
આ જીવને પંચવિષય ને છઠ્ઠું (૬/૨૭૦)
આ જીવને પાંચ વાનાં અવશ્ય જોઈએ (૨/૩)
આ જીવને ભગવાન સન્મુખ (૨/૭૮)
આ જીવને માખીમાંથી સૂર્ય કરવો (૨/૧૩૩)
આ જીવને માખીમાંથી સૂર્ય કરવો છે (૩/૬૬)
આ જીવને માથે શાસ્તા વિના (૨/૪૩)
આ જીવને માયાથી નિર્લેપપણું (૧/૨૨૭)
આ જીવને મુઆ સુધી પણ (૨/૧૦૪)
આ જીવ બધાય સારા છે (૫/૩૫)
આ જીવ વિશ્વાભિમાની, તૈજસાભિમાની (૨/૭૭)
આ જીવ સાધન તે શું કરશે ? (૧/૫)
આ જીવે કરોડ કલ્પ થયાં મનગમતું (૨/૮૨)
આ જે સ્વામિનારાયણ તેને જે (૬/૧૫૫)
આટલા દિવસ મંદિર કરતા (૬/૨૭૫)
આટલી વાત તો સો જન્મે (૧/૨૩૬)
આટલું જ સમજવાનું છે જે (૪/૨૯)

આઠે પહોર એવું ભજન કરવું (૫/૫૪)
આ ઠોટબોટિયું નથી (૫/૩૭૨)
આણંદજી સંઘેડિયાને ત્યાં મહારાજ (૬/૫૧)
આણી કોર દ્વારકાનાથ ને આણી કોર (૬/૨૦૧)
આ તે કાંઈ વાતું છે ? આ તો અમૃત (૬/૨૧૮)
આ તો અનંત ભગવાનના ભગવાન છે (૧/૭૫)
આ તો ખપવાળાને કહ્યું છે (૬/૪૭)
આ તો તમને ઘડી ઘડી પોરો દઉં છું (૬/૧૨૫)
આ તો નિયમે કેટલુંક વરતાય છે (૨/૧૭૭)
આ તો પ્રબંધે કરીને રાખીએ છીએ (૧/૮૧)
આ તો બહુ મોટો લાભ થયો છે (૧/૯૪)
આ તો બળિયા છે તે ગમે તેવી (૧/૫૧)
આ તો ભગવાન છે, સાધુ કે વેરાગી નથી (૪/૬૫)
આ તો ભગવાને સૌનું સામર્થ્ય (૧/૨૧)
આ તો મોટાની નજર પડી ગઈ છે (૧/૧૭૮)
આત્મનિષ્ઠ થાવું તે કાંઈ જોઈએ જ નહીં (૬/૮૦)
આત્મનિષ્ઠા આવે તેણે કરીને સર્વે (૬/૩૧)
આત્મનિષ્ઠા જે, હું દેહથી નોખો છું (૫/૧૦૨)
આત્મા છે તે મહાતેજોમય છે (૬/૨૨)
આત્માના જ્ઞાને કરીને કૈવલ્યાર્થી (૫/૧૫૭)
આત્મા ને પરમાત્મા બેનું જ્ઞાન (૫/૨૧૧)
આત્મારૂપ થાવું, તેમાં ઉત્તમ ભોગને (૬/૯૭)
આત્યંતિક પ્રલય જે જ્ઞાનપ્રલય (૪/૯૬)
આત્યંતિક મોક્ષ થાય તે જ મોક્ષ (૫/૫)
આથી કરોડ ગણો સત્સંગ થાશે (૧/૩૧)
આ દેહ છે તે શ્રવણરૂપી કુહાડે (૬/૨૦૯)
આ દેહ જેવું કોઈ વહાલું જ નથી (૬/૧૫૯)
આ દેહ ધર્યો છે તેણે કરીને તો (૬/૧૬)
આ દેહને તો જેમ કોઈ પદાર્થ ઉપર (૬/૧૭૫)
આ દેહમાં અને આ લોકમાં (૧/૪૪)
આ દેહમાંથી તો નવદ્વારે ગંધ ઊઠે (૬/૧૦૫)
આ દેહ હાડકાંનો, સ્ત્રીનો દેહ (૬/૧૯૧)
આ દેહે ભગવાનને ભજી લેવા (૬/૭૭)
આ નિયમ છે એ બહુ મોટી વાત છે (૬/૪)
આ નેત્રને આ સાધુનાં દર્શન થાય (૬/૧૪૫)
આપણને જે લાભ મળ્યો છે (૬/૧૭)
આપણને તો ભગવાન મળ્યા છે (૧/૨૮૩)
આપણને તો ભગવાને રાજી (૪/૫૧)
આપણને ભગવાન તથા સાધુ (૫/૨૦૯)
આપણને ભગવાન મળ્યા (૧/૧૫૯)
આપણને મહારાજ મળ્યા તે આપણે (૪/૧૦૮)
આપણને સત્સંગ મળ્યો છે તેવો (૫/૨૬૨)
આપણને જ્ઞાન તો આવડે નહીં (૧/૨૧૦)
આપણા દેહનાં પૂર્વનાં હાડકાં (૨/૧૪૪)
આપણા દેહમાં જીવ ભેળો (૧/૩૨૧)
આપણા દોષ તો મહારાજે ટાળી (૧/૫૮)
આપણા પ્રભુ તો હમણાં આંહીં પૃથ્વી (૪/૧૩)
આપણામાં કેટલાકને બ્રાહ્મણની ક્રિયા (૫/૨૨૩)
આપણામાં ક્રિયાએ કરીને (૨/૧૪૨)
આપણામાં ત્યાગ બહુ શોભે (૪/૬)
આપણામાં ત્યાગી થઈ જાય છે (૧/૮૬)
આપણામાંય ખોટ્યું કેટલીક (૬/૨૫૭)
આપણામાં વિષયની અરુચિ (૧/૩૦૬)
આપણા સત્સંગની રીત સમજવી જે (૫/૭૯)
આપણા સત્સંગમાં ઉપાસના જેને (૫/૬૯)
આપણી ઉપાસનાથી મોટાઈ છે (૫/૭૦)
આપણું કલ્યાણ તો પ્રત્યક્ષ ભગવાનને (૧/૧૯૩)
આપણું તો દર્શન કરશે તેનું કલ્યાણ (૧/૭૧)
આપણે આ લોક ને આ લોકના પદાર્થથી (૨/૮૦)
આપણે કંઈક કામ સારું કર્યું (૧/૨૭૮)
આપણે કાંઈએ કરવું નથી (૬/૧૯૯)
આપણે ખોટ્ય કેટલી છે (૪/૬૯)
આપણે જાણીએ છીએ જે, આપણને (૧/૧૯૬)
આપણે તપાસ કરવો જે, હજાર રૂપિયા (૧/૩૪)
આપણે તો અક્ષરધામમાં જાવું છે (૧/૩૦૧)
આપણે તો આત્મા છીએ (૪/૩૫)
આપણે તો છેલ્લો જન્મ થઈ રહ્યો (૧/૧૭૪)
આપણે તો બહુ મોટો લાભ (૨/૧૫૭)
આપણે તો ભગવાનનો ખપ નથી (૧/૭૬)
આપણે તો સર્વે પૂગે છે ને (૧/૮૩)
આપણે તો સો-બસેં માણસને (૧/૩૧૧)
આપણે ધર્મ પાળવો, ત્યાગ રાખવો (૫/૨૧૮)
આપણે પણ એવું કેટલુંક થાતું હોય (૧/૨૫૩)
આપણે પોતાના સ્વરૂપને અક્ષર (૧/૨૫૬)

આપણે બ્રહ્મરૂપ માનવું (૫/૩૬૦)
આપણે ભગવાનના છીએ પણ (૧/૨૩૦)
આપણે ભગવાનમાં પ્રીતિ છે (૪/૮૨)
આપણે મહારાજની કોઈ આજ્ઞા તરત (૨/૬૩)
આપણે જ્ઞાન શીખતાં તો આવડે (૫/૩૦૯)
આપણો જન્મ બે વાત સાધવા સારુ (૪/૯૯)
આપત્કાળ આવે તો લીલા ખડને (૨/૧૫૩)
આ પંચવિષયરૂપી અઘાસુરે જીવને (૬/૨૪૮)
આ પૃથ્વીનાં સર્વ જીવ-પ્રાણીમાત્ર (૧/૨૧૭)
આ પ્રગટ ભગવાનને નિર્દોષ (૫/૧૨૪)
આ પ્રમાણે સમજવાનું છે તે રહી ગયું (૫/૯૦)
આ પ્રમાણે સમજે તો ગૃહસ્થ તથા ત્યાગી (૫/૮૯)
આ પ્રાગજીને તમે ઐશ્વર્ય આપ્યું (૫/૩૭૨)
આ બધી વાતું સાંભળીને આટલું જ (૫/૧૭૭)
આ બેઠાં તેના હાથમાં સર્વે છે (૫/૧૨૮)
આ બોલે છે તે મૂર્તિ ઉપર તાન (૫/૧૮૧)
આ બ્રહ્માંડના સર્વ જીવને (૨/૧૧૬)
આ ભગવાન તો જેમ – કિયાં કીડી કરી (૬/૬૦)
આ ભગવાન બહુ મોટા પ્રગટ થયા (૬/૫૪)
આમ જોઈ રહ્યા છો એમ ને એમ (૫/૩૬૫)
આમ સમજાય તો આજ્ઞા પળે જે (૨/૪૨)
આમાં કહ્યું છે એમ સમજાય નહિ (૧/૩૦૫)
આમાં કહ્યું છે તેમ કરાવવું છે (૧/૧૧૧)
આમાં રહીને વર્તમાન ન પાળે (૫/૩૭૩)
આ મેડિયું મળી છે ને સારું સારું ખાવા (૨/૧૯)
આ લીધું ને આ લેવું છે (૫/૪૦૫)
આ લોક છે તે જોડે છાણ ચોંટ્યા (૫/૪૩)
આ લોક તો દુઃખરૂપ છે (૬/૨૨૩)
આ લોકના પદાર્થ ને મનુષ્યાદિકને (૨/૧૧)
આ લોકના હોય તે આ લોકમાં ભળી (૪/૩૩)
આ લોકની સર્વ ક્રિયા તે છોકરાંની (૧/૨૭૪)
આ લોકનું સુખ કેવું છે તો સોળ (૫/૨૬૩)
આ લોકનું હેત તો કેવું છે ? (૬/૪૮)
આ લોકનો આ જીવને ફેર (૨/૯૭)
આ લોકમાં અક્ષરનું સુખ તે શું જે (૧/૩૦૩)
આ લોકમાં ડાહ્યો તો કોઈ પ્રભુ (૧/૧૨૫)
આ લોકમાં દેશકાળ તો લાગે (૧/૨૫૪)
આ લોકમાં બે દુઃખ છે : તે અન્ન-વસ્ત્ર (૨/૭૧)
આલોડ્ય સર્વશાસ્ત્રાણિ વિચાર્ય ચ (૧/૩૫)
આ વચનામૃતના ચોપડામાં તો ચાર વેદ (૬/૧૯)
આ વચનામૃત બધાય ગૃહસ્થને (૪/૧૪)
આ વચનામૃતમાં કહ્યું છે એ વાત (૫/૩૦૩)
આ વચનામૃતમાં કહ્યું છે તેમ (૫/૩૦૪)
આ વચનામૃત સાંભળતાં એમ (૩/૧૩)
આ વણથળી ગામ કોઈકને (૧/૨૧૫)
આ વાત યથાર્થ જાણ્યા પછી (૬/૩૦)
આ વાત સારુ તો પછી રોશો (૬/૨૨૭)
આ વાતું અનંત સંશયને છેદી નાખે (૫/૧૭૬)
આ વાતું તો અનંત સંશયને છેદી (૧/૨૩૧)
આ વાતું તો જાદુ છે (૧/૧૩૬)
આ વાતું તો જેના ભૂંડા આશય (૧/૩૦૨)
આ વાતુંના કરનારા દુર્લભ છે (૧/૨૪૬)
આ વાતુંમાંથી તો બ્રહ્મરૂપ થવાશે (૧/૩૩)
આ વાતું સાંભળીને ગાંડું ક્યાં (૬/૨૭૩)
આવા ને આવા અક્ષરધામમાંથી (૧/૨૨૨)
આવા પ્રગટ સાધુ છે તેની (૬/૧૧૫)
આવા સાધુ ખાસડાં મારે તોપણ (૧/૫૭)
આવા સાધુનાં દર્શન કર્યે ભગવાનનાં (૨/૨૧)
આવા સાધુને કાંઈ મનુષ્ય કે દેવ જેવા (૬/૧૨૪)
આવા સાધુને મનમાં સંભારીએ (૧/૩૦)
આવા સાધુનો ગુણ લે તે બીજના (૬/૧૨૧)
આવી વાત તો ક્યાંઈયે થાતી નથી (૧/૨૫૫)
આવી વાત પોતાને મનમાં જાણી (૫/૨૫૫)
આવી વાતું ક્યાંઈ થાતી નથી (૫/૧૫૪)
આવી વાતું તો પારસો વળે (૪/૫૨)
આવી વાતું બીજે ક્યાંઈ નથી (૪/૩૪)
આવું અંતઃકરણ થાય ત્યારે જીવ (૧/૬૬)
આવું જ્ઞાન તો સંગે કરીને (૧/૮૦)
આવો જોગ ન રહે (૧/૨૮૬)
આવો સમો ફરીને નહીં મળે (૫/૨૮૨)
આશરાનું રૂપ કહ્યું કે (૧/૧૬૭)
આશરાનું શું રૂપ છે ? (૫/૨૪૨)
આ શરીર તો માટીનો ઢગલો છે (૬/૬૭)
આ સત્સંગનો મહિમા તો અપાર છે (૬/૮)

આ સત્સંગ મળ્યો છે એ તો (૧/૧૬૬)
આ સત્સંગમાં તો સુખ છે (૬/૧૨)
આ સત્સંગમાં ત્રણ પ્રકાર છે જે (૬/૫૬)
આ સત્સંગમાંથી પડવાનો ઉપાય (૬/૧૦૨)
આ સત્સંગમાં ને મંદિરમાં અનેક (૨/૮૬)
આ સમાગમ મળ્યો છે તે કો'ક પૂર્વનો (૬/૬૫)
આ સમામાં આપણો અવતાર (૫/૨૨૪)
આ સમો નહીં આવે, આ સમો તો (૫/૩૫૧)
આ સર્વેએ ભગવાન ભજવા (૫/૧૫૯)
આ સર્વે કામ મૂકીને આવીને નવરા (૧/૫૦)
આ સાધુ અક્ષર છે તેનો દિવ્યભાવ (૫/૧૮૩)
આ સાધુ ઓળખાણા એ મોટી વાત (૪/૭૦)
આ સાધુ કોની પાસે બેસે છે (૬/૧૪૧)
આ સાધુ જેવા છે એવા જણાય (૧/૩૨૪)
આ સાધુ તો ભગવાનના હજૂરના (૧/૨૧૯)
આ સાધુ તો ભગવાનની હજૂરના (૫/૨૦)
આ સાધુના સંગથી સર્વે મોટા થાય છે (૫/૧૭૦)
આ સાધુનું તો દર્શન કર્યે પંચમહાપાપ (૬/૧૭૯)
આ સાધુને વિષે જેને જેટલો ગુણ (૫/૨૮૯)
આ સાધુ પાસે ભગવાન છે (૬/૨૦૦)
આ સાધુ મનુષ્ય જેવા જણાય છે (૪/૪૯)
આ સાધુ સાથે સૌને હેત છે (૬/૯૮)
આ સૂર્યને જેમ કોઈની બરાબર (૫/૨૮૧)
આસો વદિ આઠમે વાત કરી જે (૬/૧૮૨)
આ સૌને પર સ્થિતિ થઈ જાય (૬/૧૦૯)
આંહીં તો સંત ભેગા (૬/૨૨૫)
આંહીંથી તે પ્રકૃતિપુરુષ સુધી (૨/૧૭૪)
આ ક્ષણમાં ને આ પળમાં મરી જવાશે (૬/૨૪૭)
આજ્ઞાએ કરીને આવી ધર્મશાળાયું (૧/૬૪)
આજ્ઞા ને ઉપાસના બે રાખજો (૫/૧૯૨)
આજ્ઞા પળે એટલી વાસના બળે (૨/૯૮)
આજ્ઞા પળે એટલી વાસના બળે (૬/૧૧૨)
આજ્ઞામાં રહે છે ને છેટે છે (૫/૧૫૧)
આજ્ઞા લોપાય કે દુઃખ આવે છે (૬/૨૩૭)
આજ્ઞા લોપાય તો પ્રાર્થના કર્યે (૫/૨૨૯)

ઇ, ઈ

ઇન્દ્રલોકમાં જઈ આવો (૭/૧૦)
ઇન્દ્રિયાદિક ક્ષેત્ર થકી કોઈ (૫/૫૮)
ઇન્દ્રિયારામ ને અર્થારામની જોડે (૨/૧૩)
ઇન્દ્રિયારામ હોય તે દબાય (૧/૮)
ઇન્દ્રિયું, અંતઃકરણ એ સર્વે કુસંગી છે (૧/૧૦)
ઇન્દ્રિયું-અંતઃકરણ તો મુંબઈ ને (૧/૧૩૭)
ઇન્દ્રિયું-અંતઃકરણનાં દુઃખ (૧/૧૧૬)
ઇન્દ્રિયું, અંતઃકરણ ને અનુભવ (૧/૮૩)
ઇન્દ્રિયું-અંતઃકરણ હૃદાકાશમાં રાખવાં (૫/૧૫૨)
ઇન્દ્રિયું તથા મન સત્સંગી થાય (૫/૨૩૧)
ઇન્દ્રે બ્રાહ્મણ માર્યો તે વાંસે ચાર (૬/૯૨)
ઇન્દ્રે વિશ્વરૂપને માર્યો (૧/૨૯૩)

ઉ, ઊ

ઉત્તમ તો શાસ્ત્રમાંથી સમજી લે (૨/૧૦૩)
ઉત્તમ પુરુષને સેવ્યા હોય ને તેને (૨/૧૮૧)
ઉત્તમ પુરુષ સેવ્યા હોય પછી તેને (૫/૪૦૬)
ઉદ્ધવ મત વિના નિષ્કામી વર્તમાન (૬/૨૭૪)
ઉદ્યમ તથા ક્રિયા કર્યે અકલ્યાણ (૫/૨૩૫)
ઉધો સંત સુખી રે સંસાર મેં (૧/૩૩૮)
ઉપરથી ભગવું; પણ જીવ ક્યાં ભગવો (૫/૩૮૨)
ઉપશમ કરવા બેસવું તે વખતે (૪/૭)
ઉપશમ કરે તે મુને ગમે (૬/૨૦૭)
ઉપાસના, આજ્ઞા ને સાધુ ઓળખવા (૫/૩૩૦)
ઉપાસના એ જ ભક્તિ છે (૫/૨૬૫)
ઉપાસના ચોખ્ખી સમજવી (૨/૧૦૭)
ઉપાસના થાય છે, ધર્મ પળે છે (૫/૬૨)
ઉપાસનાથી મોક્ષ છે (૫/૧૩૫)
ઉપાસના દૃઢ હોય ને ધન-સ્ત્રીમાં (૪/૬૪)
ઉપાસના, નિયમ તથા ભક્તિમાં કસર (૫/૧૦૪)
ઉપાસનાનાં વચનામૃત દસ, વીસ (૫/૨૫૧)
ઉપાસનાની બહુ વાત થાય છે (૫/૬૨)
ઉપાસના ને આજ્ઞા બે રાખવાં (૫/૧૪૮)
ઉપાસના સમજવી જે, કોટાનકોટિ (૨/૧૬૯)
ઉપાસના હોય ને ઉત્તમ નિર્વિકલ્પ (૬/૨૯૧)
ઊંઘ ને આહાર તો વધાર્યાં વધે (૬/૧૬૫)

એ

એક ઉપાસના, બીજી આજ્ઞા (૪/૨૧)
એક આ કામ પણ કઠણ છે (૬/૧૩૮)

એક એક વિષય છે તે ગિરનાર (૧/૧૯૯)
એક કઠિયારો હતો તે લાકડાંના (૩/૩૦)
એક કડિયે મહારાજની મૂર્તિ કરી (૬/૧૪૪)
એક કણબી હતો તે બે પહોર જ રળે (૬/૧૪૦)
એક કામમાં જીવ થાકી જાય (૨/૨૦)
એક ગરીબ બાવાનો છોકરો આવ્યો (૬/૨૮૨)
એક ગામમાં બે વાણિયા બે ભાઈ (૫/૮૪)
એક જણ એક મંદિરમાં પાંચસેં રૂપિયા (૨/૨૫)
એક જણ કોઠારીને મારવાનું ધારતો (૬/૧૪૮)
એક જણના મનમાં જે ધાર્યું હતું (૬/૨૨૬)
એક જણે પૂછ્યું જે, સૌ કરતાં વા'લું (૬/૧૭૩)
એક જણે પ્રશ્ન પૂછ્યો જે,
 'જીવમાં કાચ્યપ (૬/૨૧૭)
એક જણે પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, 'ઠેઠ મહારાજ(૬/૨૭)
એક જણે પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, મોટા સાધુ (૬/૨૩)
એક જણે લાખ રૂપિયાની બુદ્ધિ લીધી (૧/૨૭)
એક જણે સ્વામીને પૂછ્યું જે, વચનામૃતમાં
 ક્યાંક આશરાનું બળ (૬/૨૯૧)
એક તો આખા દિવસમાં (૨/૧૫૮)
એક તો પતિનો ગર્ભ ને એક તો (૪/૧૦૧)
એક તો ભગવાનની આજ્ઞા પાળવી (૧/૧૬૫)
એક તો યજ્ઞ કરે તે આખી પૃથ્વીમાં (૧/૧૭૧)
એકથી તે લાખ બકરાં બોલે (૫/૧૯૭)
એકથી પચાસ માળા સુધી (૬/૧૨૦)
એક દિવસ મહારાજ નર્મદામાં નાહીને (૩/૨)
એક દિવસ મહારાજે મુને કહ્યું જે (૩/૫૬)
એક દિવસ મહારાજે મુને કહ્યું હતું (૬/૧૫૪)
એક દિવસ વચનામૃત વંચાવીને કહ્યું (૬/૧૯)
એક દિવસ વેદાંતી આગળ એમ વાત (૩/૧૬)
એક દિવસ સાધુએ ઘણી ભક્તિ કરી (૪/૧૮)
એક દિવસ સ્વામીએ અરધી રાત્રિએ (૩/૩૭)
એક દિવસ સ્વામી નાના નાના
 સાધુ, પાળા (૩/૩૪)
એક દિવસ સ્વામી સૂતા હતા તે બેઠા (૩/૩૬)
એક દિવસ સ્વરૂપાનંદ સ્વામી દેશ ફરીને (૩/૮)
એક દિવસે રાજ દેવાય (૧/૧૩૨)
એકના મંડળમાં લાડવાની રસોઈ (૫/૩૨૧)
એકને અંતરનો કજિયો થાય છે (૫/૮૬)
એકને તો એવું આવડે જે, પ્રવૃત્તિમાં રાખે (૪/૭૯)
એક પઠાણ ઝીંઝાવદરની સીમમાં (૭/૧૨)
એક પુરુષ ઊગ્યો તે પચાસ કરોડ યોજન (૩/૫૪)
એક બાવે આવીને કહ્યું જે (૩/૪૭)
એક ભક્તે પૂછ્યું જે, 'આત્મા
 કેમ દેખાતો નથી ?' (૬/૨૦૮)
એક ભગવાનની મૂર્તિમાં જ સુખ (૬/૧૧૧)
એક મનુષ્યને ખાવા ન મળે (૫/૨૪૦)
એક મોટા હરિભક્ત હતા તેણે (૩/૨૦)
એક રહેણીએ દેહ મૂકવો કઠણ છે (૫/૩૨૪)
એક રુચિવાળા બે જ હોઈએ (૧/૩૩૪)
એકલશૃંગીને અજ્ઞાન-ઉપશમ હતું (૫/૨૮૬)
એકલિયાની પણ કાળાખરિયું (૬/૭૨)
એકલી ભક્તિએ કરીને દેહ દમાય નહિ(૨/૭૨)
એકલું જ્ઞાન કહેવું ને સાંભળવું (૨/૧૨)
એક વખત ગામ જાળિયામાં (૩/૧૧)
એક વખત મહારાજ અક્ષર ઓરડીમાં (૫/૩૬૬)
એક વખત સ્વામી મહાપૂજામાં (૫/૩૬૫)
એક વાર અમે ધોરાજીને પાદર (૬/૨૪૯)
એક વાર મહારાજે આનંદ સ્વામીને (૬/૨૫૮)
એક વાર મહારાજે ઊભા થઈને (૬/૧૫૬)
એક વાર વરતાલમાં આચાર્ય બે (૬/૩૫)
એક વાર વરસાદ બહુ ભારે થયો (૬/૨૬૯)
એક વાર સમૈયેથી આવ્યા ને (૬/૨૩૫)
એક શબ્દે કરીને તો
 સ્વરૂપાનંદ સ્વામીને જ્ઞાન થાય (૧/૧૯૧)
એક સમે ગઢડામાં બ્રહ્માનંદ સ્વામી (૭/૧૭)
એક સમે શ્રીજીમહારાજે (૭/૧૦)
એક સાધુએ પ્રસાદી ખાધી (૬/૧૩૨)
એક સાધુ કપિલદેવ ભગવાનનો (૫/૨૮૫)
એક સાધુ કહે, આપણા કરમમાં (૫/૩૮૪)
એક સાધુને તો પંડ્યે સ્વપ્નમાં ઠોંટ (૬/૨૬૦)
એક સાધુને રામદાસભાઈની મૂર્તિ (૬/૧૩૯)
એક સાધુ રાઘવાનંદ તે પણ ભાગવત (૬/૨૩૩)
એક હરિજન પાસે 'સંતજન સોઈ સદા' (૬/૫)
એક હરિજન સંસાર મૂકીને આવ્યા (૩/૩૦)

એક હરિજને ચાર-પાંચ વચનામૃત (૩/૧૩)
એક હરિજને પૂછ્યું જે, આવો (૧/૨૮૬)
એક હરિજને પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, ગોલોકને (૩/૨૩)
એક હરિજને પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, મચ્છરથી (૩/૩૧)
એક હરિભક્ત ખંભાતથી સમાગમ (૬/૧૭૨)
એક હરિભક્તને રોગ મટાડવા સારુ (૫/૧૧૯)
એક હરિભક્તે પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, શૂળીએ (૧/૨૩૫)
એકાગ્ર થયા વિના કાંઈ સિદ્ધ (૬/૨૩૬)
એકાંતિક સાધુ વિના બીજા (૨/૯૧)
એકોતેર ચોકડી રાજ કરીને એક ઇન્દ્ર (૬/૯૩)
વળી, એટલું તો એમ સમજવું જે (૨/૧૬૩)
એ તો ધન્વંતર વૈદ છે તે ખોટા (૧/૯૨)
એ તો ભગવાનને સર્વકર્તા જાણે (૧/૨૩૫)
એ તો મોટા મોટાને પણ કજિયા છે (૧/૨૮૪)
એની કોઈ ક્રિયામાં દોષ ન આવે (૧/૧૦૨)
એને ભગવાનમાં જોડાવાની રુચિ (૪/૪૪)
એને શું કરવું છે ? એ તો પોતાનું (૬/૨૪૭)
એવા જે પ્રત્યક્ષ શ્રી સહજાનંદ સ્વામી (૭/૨૯)
એવાની વાત સાંભળી હોય તેને (૫/૪૦૬)
એવા મોટા છે પણ વિષયના જોગમાં (૫/૩૩૨)
એવો અધર્મ સર્ગ શેણે કરીને (૩/૫૮)
એ હરિકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ તે અક્ષર થકી (૭/૩૩)

ઐ

ઐશ્વર્ય તો દૈત્યમાં પણ છે (૪/૧૧૩)

ઓ

ઓલ્યાનો પૂર્વનો સંસ્કાર ભારે છે (૬/૨૩)
ઓલ્યો કજિયો થયો ત્યારે મહારાજ (૬/૨૩૦)
ઓહો ! અમે નાના હતા ત્યારે (૬/૨૨૮)
ઓહો ! એક 'સમર્થ થકા જરણા કરવી' (૬/૮૯)
ઓહો ! જુઓને, પરદેશથી વાતું (૬/૧૫૭)
ઓહો ! ભાદરવે મહિને કાંઈ (૬/૧૭૦)
ઓહો ! માણસ બધા આ થાંભલાનાં (૬/૧૯૨)
ઓહોહો ! આ ભરતખંડમાં આવો (૬/૧૯૦)

ક

કથા કરે, કીર્તન કરે, વાતું કરે (૧/૩૪૧)
કથા, કીર્તન, વાર્તા, ભજન ને ધ્યાન (૫/૩૯૨)
કથામાં સભા ટાણે કેટલાક રહેતા નથી (૬/૮૭)
કથા વંચાવતાં વાત આવી જે વ્યાસજીને (૧/૧૫૯)
કથાવાર્તા, કીર્તન ને ધ્યાન એમાંથી (૫/૨૬૮)
કથાવાર્તા બદરિકાશ્રમમાં ને
શ્વેતદ્વીપમાં ને અક્ષરધામમાં (૧/૨૭૭)
કદાપિ ભગવાનની મૂર્તિમાં જોડાઈ જાય (૧/૩૯)
કદાપિ માળા ફેરવતાં આવડી (૨/૧૪૩)
કદાપિ રાજી થઈને માથે બે હાથ (૧/૧૩૫)
કપાળમાં ચાંદલો કરીને દર્પણમાં જુએ (૨/૧૦૨)
કરકા ઉપર બે જનાવર બેઠાં (૫/૮)
કરતા હોય સો કીજિએ (૫/૨૦૬)
કરોડ કામ ઠેલે ત્યાર પછી (૧/૨૮૧)
કરોડ કામ બગાડીને પણ એક (૧/૧૪)
કરોડ મણ સૂતરની આંટિયું (૬/૨૭૧)
કરોડ રૂપિયા ખરચતાં પણ આવા (૧/૧૯)
કરોડ વહાણે કરીને એક મનવાર (૧/૭૨)
કરોડ્ય રૂપિયા હશે તે કાંઈ કામ (૬/૬૪)
કર્મવિપાક નામે ગ્રંથ છે તે મહારાજે (૧/૯૫)
કલૌ કીર્તનાત્ એનો અર્થ કર્યો જે (૫/૫૦)
કલ્પ આખો સુધી ભગવાનની સામું (૧/૩૭)
કલ્યાણના માર્ગમાં વિઘ્ન કરનારાં ઘણાં (૬/૨૭૮)
કલ્યાણનો ખપ કેવો રાખ્યો જોઈએ ? (૨/૯૪)
કહો તો કાળ પાડીએ ને કહો તો ટૂંટિયું (૩/૭૪)
કળિયુગમાં તપ થાય એવાં દેહ નહીં (૫/૨૩૨)
કાગળના લખનારા મળ્યા તે પછી (૧/૧૦૪)
કામ, ક્રોધ, આદિક જે અંતરશત્રુ (૪/૧૮)
કામ, ક્રોધ, માન, ઈર્ષ્યા (૬/૧૪)
કામક્રોધાદિક દોષ છે તે તો જેમ (૧/૧૬૪)
કામાદિક દોષ છે તે જેમ જેમ (૪/૧૩૪)
કારખાનાં કરવાની રીતિ મહારાજે (૨/૧૨૧)
કારિયાણીનું આઠમું વચનામૃત ને
મધ્યનું સત્તરમું વચનામૃત વંચાવી (૫/૯૦)
કારિયાણીનું સાતમું વચનામૃત (૧/૩૦૮)
કારિયાણીમાં શ્રીજીમહારાજ સર્વ (૭/૨૨)
કાર્તિક સ્વામીએ પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા (૫/૨૪૫)
કાલ ઓલ્યામાં આવ્યું જે (૬/૨૮૪)
કાલ્ય રાત્રે મુદ્દાની વાત કીધી (૬/૨૧૩)
કાળની ગતિ જાણવી (૨/૧૬૫)

કાળ પડશે તો સત્સંગી દુઃખ પામશે (૫/૨૯૭)
કાળા ભૂત જેવા ને કોટમાં ઊતરિયું (૨/૭૩)
કાંઈ જોઈએ નહીં તેને દુઃખ ન આવે (૫/૧૫૦)
કાં તો અષ્ટાંગયોગ ને કાં તો રોગ (૧/૨૩૪)
ક્યિાં કીડી કરી મેળાપ ભેળો થાવા (૬/૬૦)
કુરૂપવાન સ્ત્રીમાં મન તણાય નહીં (૨/૧૦૬)
કુંભાર હાંડલાં ઘડે છે તેનું દૃષ્ટાંત (૫/૧૮૫)
કૂવામાં રાઈના દાણા ભરીએ (૫/૩૫૨)
કૃપાનંદ સ્વામી આદિક મોટા મોટા (૧/૨૨૪)
કૃપાનંદ સ્વામીનો એમ મત જે (૩/૫૭)
કૃપાનંદ સ્વામી વગેરે મોટા સાધુના (૫/૧૬૮)
કૃપાનંદ સ્વામી સમાધિ વગર (૪/૨)
કેટલાક એમ જાણે છે જે, સ્વામી અમારી (૩/૩૭)
કેટલાક કહે છે જે, કાંઈ જાણતા નથી (૫/૨૯૦)
કેટલાક છે તે એકે ક્રિયાનું નામ લેવું (૬/૧૦૬)
કેટલાક ઢોર સાથે જીવ જોડે છે (૬/૧૬૪)
કેટલાક ધર્મમાં આકરા હોય પણ (૧/૧૯૪)
કેટલાકને ભગવાન તથા સાધુના (૧/૨૪૩)
કેટલાકને મન રમાડે છે ને કેટલાક (૪/૧૧૯)
કેટલાક રસોઈ કરે છે, પાણી ભરે છે (૨/૨૨)
કેટલા જીવનાં કલ્યાણ કર્યાં ? (૭/૭)
કેટલીક કસર ત્યાગ-વૈરાગ્યથી ટળશે (૧/૬૩)
કેટલેક ઠેકાણે ધર્મ કરે છે તેમાં (૬/૧૯૭)
કેટલેક રૂપિયે આંખ્ય, કાન આદિક (૧/૧૨૦)
કેવી રીતે ધ્યાન ને માનસી કરો છો ? (૩/૪૩)
કેશવજીવનદાસજીએ સ્વામીને કહ્યું (૫/૩૭૦)
કોઈ ઐશ્વર્યને ભલા થઈને ઇચ્છશો મા (૬/૨૮)
કોઈક ઠેકાણે સ્વામિનારાયણને ભગવાન (૪/૨૭)
કોઈકને ભગવાન પ્રધાન હોય (૧/૩૧૯)
કોઈક મનુષ્યમાં શાંતપણું હોય (૫/૯૪)
કોઈક મરે ત્યારે કાંઈક થડકો થાય (૨/૯૯)
કોઈક લોભ મૂકે, સ્વાદ મૂકે (૧/૪૨)
કોઈ કહેશે જે, અક્ષરધામ કેવું હશે ? (૪/૬૬)
કોઈ કહેશે જે, 'મને જેમ છે તેમ કહો (૫/૩૨૭)
કોઈકે સ્વામીને કહ્યું જે, આ પ્રાગજીને (૫/૩૭૨)
કોઈ કૂવે પડવા જાતો હોય (૨/૫૫)
કોઈ નિયમ ભંગ કરશો મા (૬/૧૫૬)
કોઈ બેઠો ભગવાન ભજે તો તેને (૫/૨૪૩)
કોઈ ભગવાન સંભારે તેની સેવા (૧/૨૭૬)
કોઈ માણસનું કોઈકે જરાક (૧/૧૭૫)
કોઈ મોટાનો અવગુણ લે (૬/૬૩)
કોઈ વાતની અંતરમાં ચિંતા થાય (૫/૩૩૩)
કોઈ વાતની ચિંતા આવે તો (૧/૩૦૯)
કોઈ વાતની ચિંતા ન રાખવી (૬/૬૯)
કોઈ રળીને મરી જાય (૫/૨૧૩)
કો'ક મોટો માણસ ઘોડા લઈને આવે (૬/૧૨૭)
કોટાનકોટિ ભગવાનના અવતાર જે (૨/૧૬૯)
કોટિ કલ્પ થયાં ભગવાન ખાવા આપે (૧/૩૦૪)
કોટિ કલ્પ થયાં વિષય ભોગવ્યા છે (૧/૨૫૦)
કોટિ કલ્પના પાશ લાગ્યા છે (૧/૧૮૯)
કોટિ કલ્પ સુધી ભગવાન (૫/૬૪)
કોટિ કલ્પે આ વાત હાથ આવી છે (૧/૬૯)
કોટિ કલ્પે પણ જ્ઞાન કર્યા વિના છૂટકો (૧/૧૫૭)
કોટિ કલ્પે ભગવાનનું ધામ ન મળે (૧/૧૨૧)
કોટિ કૃષ્ણ ત્યાં જોડે હાથ (૫/૩૯૭)
કોટિ કોટિ સાધન કરે પણ (૫/૩૩૯)
કોટિ જન્મે કસર ટળવાની (૧/૧૧૯)
કોટિ તપ કરીને, કોટિ જપ કરીને (૧/૨૯૪)
કોટિ સાધન કરે પણ આમ વાતું કરવી (૧/૨૨૬)
કોટિ સૂર્યના તેજથી કોટિગણું તેજ (૭/૨૭)
કોઠારમાં હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે (૫/૨૪૨)
ક્રિયા કરવી તેમાં માન, ક્રોધ ને ઈર્ષા (૬/૧૭૮)
ક્રિયાનું પ્રધાનપણું થઈ ગયું છે (૨/૧૭૨)
ક્રિયામાં બંધાવા ન દિયે (૪/૧૪૦)
ક્લેશ કેમ ન આવે ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર (૫/૩૯૩)

ખ

ખટરસમાં રહ્યા ને જલેબીમાં ગયા (૨/૧૧૭)
ખટ્વાંગ રાજાનું બે ઘડીમાં કલ્યાણ (૧/૨૬૦)
ખરેખરા ભગવદી હોય એને ગુણ (૧/૨૦૫)
ખરેખરી ભગવાનની ઉપાસના થઈ (૪/૧૧૬)
ખરેખરું જ્ઞાન થાય તો તે માયાના (૩/૨૭)
ખરેખરો જીવ સોંપીને તેનો થઈ રહે (૫/૩૨૩)
ખંભાળાની ડોશીને એના ઘરનો (૫/૧૦૮)
ખાઈને દેહ જાડું કરવું (૫/૩૮૫)

ખાધાનું, પથારી, ચેલા ને પદાર્થ (૬/૫૭)

ગ

ગજા પ્રમાણે કરે તેમાં ભગવાન રાજી (૫/૧૧૭)
ગઢડામાં મહારાજ પાસે સાંખ્યયોગી (૫/૩૫૪)
ગઢડામાં વાત કરી જે, આપણે ભગવાનમાં પ્રીતિ છે પણ જણાતી નથી (૪/૮૨)
ગઢડામાં વાત કરી જે, એકને તો એવું (૪/૭૯)
ગઢડામાં શ્રીજીમહારાજે એક ભક્તને (૭/૧૫)
ગઢડાવાળા ઠક્કર નારણ પ્રધાને પ્રશ્ન (૫/૭)
ગમે એવું ઉત્તમ સ્થાન હોય (૨/૧૫૧)
ગમે એવો હોય તેને પણ (૨/૧૭૧)
ગમે તેવો પાણીનો તરિયો હોય (૩/૫૧)
ગય રાજા જેવો રાજા કરવો છે (૫/૩૦૦)
ગરીબ થવાની રીત બતાવી જે, એક (૫/૮૪)
ગરીબને કલપાવશે તે ભગવાન ખમી (૩/૬૯)
ગરુડ પૃથ્વી પર આવ્યો હોય ને તેની (૩/૩૧)
ગાડી સારુ જે આશા રાખે (૬/૬૬)
ગાડે ન બેસવું તેનો પ્રબંધ કરીને (૨/૧૪૯)
ગાફલાઈ ટાળવાનું કારણ એ છે જે (૧/૯૩)
ગામ ઓળિયામાં વાત કરી જે (૪/૭૦)
ગામ કુંકાવાવના કરસન ભક્તે પૂછ્યું (૪/૪૬)
ગામ ગઢડામાં વાત કરી જે (૪/૮૦)
ગામ ચરખામાં વાત કરી જે (૪/૬૭)
ગામ ચાડિયામાં વાત કરી જે (૪/૬૨)
ગામને ગઢ હોય તેમ આપણે (૫/૯૯)
ગામ દેવરાજિયામાં વાત કરી જે (૪/૫૮)
ગામ પીઠવાજાળમાં વાત કરી જે (૪/૬૬)
ગામ ફણેણીમાં મંદિરની જગા છે (૭/૩)
ગામ બગડમાં એમ વાત કરી જે (૫/૧૨)
ગામ બાબાપરમાં હરિભક્તને કહ્યું જે (૪/૫૫)
ગામ મહુવાના હરિભક્ત ડાહ્યાને (૫/૩૦૮)
ગામ માળિયામાં આ વાત કરી જે (૪/૬૫)
ગામ મોટા ગોખરવાળામાં વાત કરી જે (૪/૭૧)
ગામ નાના ગોખરવાળામાં વાત કરી જે (૪/૭૩)
ગામ રોહીશાળામાં વાત કરી જે (૪/૧૩૮)
ગામ વાંકિયામાં વાત કરી જે (૪/૫૬)
ગામ વાંઢિયામાં પરોક્ષ અવતારના (૭/૧૩)
ગામ સાવરથી આવતાં રસ્તામાં (૪/૭૫)
ગામ હળિયાદમાં વાત કરી જે (૪/૩૯)
ગાય છે તે વાછરડાની મા કહેવાય (૨/૧૪૮)
ગાંધારી આંખ્યે પાટા બાંધી રાખતી (૫/૭૫)
ગાંઠના રોટલા ખાઈને, નીકર મંદિરના (૬/૨૮૦)
ગિરનારમાં ટૂંટિયું આવ્યું (૫/૨૯૮)
ગુજરાતમાં તળ સુધી ખોદીએ (૬/૬૮)
ગુણમાં દોષ રહ્યા છે તે શું જે (૨/૧૮૯)
ગુણાતીતાનંદ સ્વામી વાતું કરે છે (૫/૧૪)
ગુરુનું અંગ બોલાવ્યું (૧/૭૩)
ગુરુ મળ્યા પછી શિષ્યને ગર્ભવાસ (૫/૪૪)
ગુરુસાહેબ ! આજ સત્સંગીકા કલ્યાણ (૬/૩૮)
ગૃહસ્થ છે તે તો આત્માનું જ્ઞાન (૫/૩૩૮)
ગૃહસ્થને તો આમ સમજવું જે (૬/૬૯)
ગૃહસ્થને રૂપિયાનું ભજન થાય છે (૫/૩૮૭)
ગૃહસ્થને શોભા તે ત્યાગીને દૂષણ (૫/૨૭૬)
ગૃહસ્થ માણસ બીજું ઘર કરે છે (૬/૨૬૧)
ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને કથાવાર્તા કરે (૫/૯૭)
ગોપાળ સ્વામીને સાઠ સાધુ (૫/૩૨૨)
ગોપાળ સ્વામી બહુ વાતું કરતા (૫/૭૧)
ગોપાળાનંદ સ્વામીએ સર્વે સાધુને કહ્યું (૩/૪૩)
ગોપાળાનંદ સ્વામીની કહેલી વાત કરી (૫/૨૮)
ગોપાળાનંદ સ્વામીની વાતમાં એમ છે (૬/૭૫)
ગોપાળાનંદ સ્વામીને ધોળાં પહેરાવવા (૫/૪૦૨)
ગોલોકને મધ્યે જે અક્ષરધામ છે (૩/૨૩)
ગોલોકમાં વિષય ભોગવે છે (૪/૭૮)
ગોંડલના ગરાસિયા હઠીભાઈએ (૫/૯૧)
ગોંડલમાં હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું (૫/૩૭)
ગોંડળના હરિજને કહ્યું જે (૫/૩૩૫)
ગોંડળમાં વાણિયે હવેલી કરી (૬/૨૮૬)
ગ્રામ્યકથા કર્યા કરે ને તેમાં (૫/૩૭૬)

ઘ

ઘણા જીવને મોક્ષને માર્ગે (૫/૪૮)
ઘણેક પુણ્યે કરીને આ જોગ મળ્યો છે (૫/૨૮૭)
ઘનશ્યામદાસજી મહારાજના ભેગા (૫/૨૭૧)
ઘરમાં રહેવું તે મહેમાનની પેઠે (૪/૬૨)
ઘર વેચીને ભગવાન ભજવા (૫/૨૪૪)

ઘરેથી આવે ત્યારે બે પ્રકારની તાણ (૫/૩૭૯)
ઘાયલ થઈને ફરતી ડોલું (૫/૨૪૭)

ચ

ચરોતરના એક ગામના પાટીદાર (૫/૩૧૪)
ચંદ્રમાનું પ્રતિબિંબ જળમાં (૩/૨૯)
ચાર ઘાંટિયું છે તેને ઓળંગવી (૨/૯૫)
ચાર પ્રકારના સત્સંગી (૧/૧૫૬)
ચાર વર્ષ સુધી મહારાજે (૫/૧૪૧)
ચાર વાતમાં સુખ છે (૨/૬)
ચિંતામણિ કાંઈ રૂપાળી ન હોય (૧/૮૭)
ચિંતામણિ તો ખરી પણ બાળકના (૧/૨૯૭)
ચૈતન્યાનંદ સ્વામી કેવા મોટા ? (૨/૧૪૦)
ચૈતન્યાનંદ સ્વામીની વિસ્તારે વાત (૬/૨૧૬)
ચોકી બેઠી હોય ત્યાં કોઈ આવી શકે (૫/૧૮)
ચોખ્ખું જ્ઞાન થવાનું કહ્યું જે (૨/૧૦૫)
ચોવીસ વરસ થયાં આવરદા નથી (૬/૨૦૪)

છ

છ લક્ષણે યુક્ત સંત હોય (૧/૨૦૪)
છેલ્લા પ્રકરણ ઓગણચાલીસમું (૫/૩૦૩)
છેલ્લા પ્રકરણના ત્રીસના વચનામૃતમાં (૬/૨૪૭)
છેલ્લા પ્રકરણના પાંત્રીશના (૧/૨૦૪)
છેલ્લા પ્રકરણનું તેત્રીસમું વચનામૃત (૫/૩૩૨)
છેલ્લા પ્રકરણનું તેરમું વચનામૃત (૧/૨૦૩)
છેલ્લા પ્રકરણનું તેરમું વચનામૃત (૫/૨૧૫)
છેલ્લા પ્રકરણનું પાંત્રીસમું વચનામૃત (૫/૧૧૫)
છેલ્લા પ્રકરણનું પાંત્રીસમું વચનામૃત (૫/૨૧૭)
છેલ્લા પ્રકરણનું બીજું વચનામૃત (૫/૧૧૨)
છેલ્લા પ્રકરણનું બીજું વચનામૃત
તથા વરતાલનું પાંચમું (૫/૧૩૧)
છેલ્લા પ્રકરણનું બીજું વચનામૃત
વંચાવ્યું તેમાં વાત આવી જે (૬/૨૧૫)
છેલ્લા પ્રકરણનું બીજું વચનામૃત
વંચાવ્યું તેમાં 'સત્સંગે કરીને (૬/૨૪૨)
છોકરાંને બીક લાગે ત્યારે માબાપને ગળે (૫/૬)

જ

જગતમાં દાન, પુણ્ય, સદાવ્રત (૫/૧૦૫)
જડભરત આ લોકના વ્યવહારમાં (૧/૩૩૧)
જડભરતને વખાણ્યા કે (૬/૨૫)
જડભરત ને શુકજીના જેવો વૈરાગ્ય (૬/૧૨૮)
જન અવગુણ પ્રભુ માનત નહિ (૧/૧૮૦)
જન્મ થયા મોર શાદી ક્યાંથી લખાય (૫/૩૯૯)
જળ, અગ્નિ ને વાયુ એ સર્વેને (૨/૧૪૬)
જાળિયામાં હીરાભાઈને ઘેર (૭/૨૧)
જીવ કર્મ વશ થઈને દુઃખ સહન કરે (૨/૧૫૦)
જીવ તો બહુ બળિયો છે (૧/૧૮)
જીવથી સ્વતંત્રપણે વિષય ભોગવાતા (૪/૨૫)
જીવની અવળાઈ તે શું કહીએ ? (૧/૩૧૨)
જીવને ચાર ઘાંટી મેં વિચારી રાખી છે (૬/૨૪)
જીવને ચોંટવાનાં ઠેકાણાં બે જ છે (૧/૯૧)
જીવને સત્સંગ થાય નહીં (૬/૧૮૯)
જીવનો તો અવળો સ્વભાવ (૬/૫૨)
જીવનો ને દેહનો વહેવાર (૧/૨૨૩)
જીવનો ને દેહનો વે'વાર નોખો (૫/૧૧૮)
જીવનો મોક્ષ કરવા મનુષ્ય જેવા થયા (૫/૬૫)
જીવનો સ્વભાવ બદ્ધ છે (૨/૧૧૪)
જીવ પંચવિષય સારુ હેરાન થાય છે (૬/૧૬૮)
જીવ-પ્રાણીમાત્રના મનને રહેવાનું (૨/૧૩૪)
જીવ બીજે ક્યાંઈ અટકતો નથી (૩/૧૯)
જીવમાત્ર લઘુશંકાના છે (૧/૧૯૭)
જીવમાં કાચ્યપ તો ઘણી છે તેથી (૬/૨૧૭)
જીવમાં ભૂલ્ય આવે પણ અનેક (૫/૩૪૩)
જીવ સામું જોઈએ તો મુમુક્ષુતા (૩/૬૦)
જુઓને ! આ બીજા મતવાદીઓએ (૬/૨૬૮)
જુઓને ! કેટલાક છે તે એકે ક્રિયાનું (૬/૧૦૬)
જુઓને ! વિષય તો એવા બળિયા (૬/૨૪૦)
જુઓને ! શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે જે (૬/૨૪૬)
જૂનાગઢના જમાન મહારાજ બે વાર (૧/૨૭૧)
જૂનાગઢમાં કડવા વાણિયાને વાત કરી (૪/૫૪)
જૂનાગઢમાં જેટલા છે તેટલાને (૫/૩૪૭)
જૂનેગઢ તો કામીલ કાબીલ મુરશિદ (૬/૧૭૨)
જે કરવા માંડે તે થાય (૬/૨૫૨)
જે કોઈને કલ્યાણ કરવું હોય (૫/૨૯૧)
જે ક્રિયા કરવી તેમાં ફળનું અનુસંધાન (૬/૧૮૩)
જે ક્રિયા કરવી તેમાં માન, ક્રોધ ને ઈર્ષા (૬/૧૭૮)

જે છે તે તો આંહીં આવ્યું છે (૪/૫૫)
જે જેને વહાલું હોય તે શિષ્યને દે છે (૬/૫૩)
જે જે લખ્યું તે વાંચ્યું નહીં (૪/૯૦)
જે જે વાત થાય છે તે તે આ સાધુથી (૬/૮૫)
જેટલું આ જગત પ્રધાન છે (૬/૨૮૮)
જેટલું કાંઈ માયામય સુખ છે (૧/૨૫)
જેઠ વદ દશમને દિવસે સવારમાં (૫/૭૦)
જેઠ વદ નવમીને શનિવારની અર્ધી રાત્રે (૫/૬૯)
જેણે ભગવાન અર્થે કર્યું હોય (૧/૨૮૦)
જેણે મોટાને જીવ આપી દીધો (૧/૧૩૩)
જેતપુરમાં ઉનડ રાજાને ઘેર (૭/૨)
જેતલપુરના મહારુદ્રમાં કુસંગીએ (૬/૧૯૬)
જેતલપુરના મોહોલમાં મુક્તાનંદ સ્વામી (૭/૧૬)
જે દી તે દી સાધુથી જ મોક્ષ (૬/૧૬૩)
જેના અક્ષર ગુરુ હોય તે (૬/૨૬૪)
જેના હૈયામાં જગત પ્રધાન હોય (૨/૩૩)
જેની જેવી સમજણ હોય ત્યાં તેણે (૩/૨૩)
જેનું કર્યું થાય છે તે તો (૧/૨૪૯)
જેને આ સત્સંગ મળ્યો તેના પુણ્યનો (૬/૫૯)
જેને જીવનું રૂડું કરવું હોય (૪/૨૦)
જેને ભગવાનનું માહાત્મ્ય સમજાણું (૬/૧૨૬)
જેને ભગવાન ભજવા હોય (૫/૫૯)
જેને માથે મોટા શત્રુ હોય (૬/૨૮૧)
જેને સત્સંગ થાય તેને તો દુઃખ રહે નહિ (૨/૧૮૪)
જેને સુખિયા થાવું હોય (૬/૫૦)
જેને સુખિયું રહેવું હોય તેને (૪/૮૩)
જેને જ્ઞાન ન હોય તેને (૧/૧૮૪)
જેનો કાગળ આવ્યો હોય તે પંડે જ (૫/૨૭૭)
જેનો સમાગમ મળવાની પ્રાર્થના (૫/૩૦)
જેમ કુસંગી ને સત્સંગીમાં ભેદ છે (૧/૨૪૧)
જેમ કોઈકના ઘરમાં ચિંતામણિ દાટી (૪/૯૧)
જેમ ગાય વાછરું સારુ પારસો મૂકે છે (૨/૪)
જેમ ગુજરાતમાં પાછલી પોર (૬/૨૭૨)
જેમ ગૃહસ્થ પોતાની મા, બેન (૧/૨૧૬)
જેમ છે એમ કહીએ તો ઘેર કોઈ (૧/૨૧૧)
જેમ છે એમ કહીએ તો ઘેર કોઈ (૫/૩૨૮)
જેમ છે એમ કહેવાય નહિ (૧/૨૪૪)
જેમ છે તેમ ઓળખવું એ કઠણ છે (૫/૩૨૫)
જેમ છે તેમ કહીએ તો તરત મનાય (૫/૩૨૬)
જેમ જેમ ભગવાનનો સંબંધ રહે (૫/૩૯૨)
જેમ જેમ વાત સાંભળે તેમ તેમ (૨/૧૦૮)
જેમ જેમ જ્ઞાન થાતું જાય (૩/૬૧)
જેમ નાતનો, નામનો ને ગામનો (૧/૯૮)
જેમ ભગવાન કરે તેમ થાય (૬/૫૮)
જેમ રેતીએ કરીને આ બાવળિયો (૩/૫૯)
જેમ સુતારનું મન બાવળિયે (૬/૧૦૩)
જે વખતમાં ભગવાન ભજવાની (૪/૪૫)
જે વડે આ જક્ત છે (૫/૨૦૩)
જેવા ભગવાન અક્ષરધામમાં છે તેવા (૬/૨૨૯)
જેવા મહારાજ છે ને જેવા આ સાધુ છે (૩/૧૫)
જેવા શબ્દ સાંભળે તેવો જીવ થઈ જાય (૧/૧૭૭)
જેવા શબ્દ સાંભળે તેવો જીવ થાય છે (૫/૧૩૦)
જેવી ગોપી, ગોવાળને પ્રાપ્તિ થઈ હતી (૬/૩૯)
જેવો બીજાને સમજાવવાનો આગ્રહ છે (૨/૬૧)
જેવો સત્સંગ છે તેવો તો જણાય જ નહિ (૩/૨૬)
જેવો સાંઢ હોય એવું વાછરું આવે (૨/૧૦)
જે સમયમાં જેને હાથ કલ્યાણ કરવાનું (૪/૪૮)
જે સમે જેવી ભગવાનની મરજી (૬/૧૩૦)
જો ગરાસિયો મોટેરો હોય તો (૬/૪૪)
જો તમે આવ્યા તો દર્શન થયાં (૬/૧૯૫)
જો થોડું જ જ્ઞાન હોય પણ સારધાર (૬/૨૭૬)
જો માર માર કરતો કોઈ આવતો હોય (૧/૮૮)
જો મોટાપુરુષ મળે તો તેનો સંગ કરવો (૧/૨૩૮)
જો રુચિ સારી બંધાણી હોય ને (૨/૯૦)
જો રોટલા મળતા હોય તો આઘોપાછો (૬/૧૪૨)
જો વિષયમાં સુખ હોય તો તેની (૨/૧૬૩)
જ્યારે જ્યારે કામાદિક આવે ત્યારે (૪/૯૨)
જ્યારે દુર્યોધનને ને પાંડવને કજિયો (૧/૬૨)
જ્યારે ભગવાન રાજી થાય ત્યારે (૨/૧૩૮)
જ્યારે હું પૂર્વાશ્રમમાં હતો ત્યારે (૬/૧)
જ્યાં આવા સાધુ હશે ત્યાં જ રાખીને (૬/૨૧૭)
જ્યાંથી અચાનક ઊચાળા ભરવા (૨/૧૦૦)
જ્યાં સુધી દાઢી-મૂછ ન ઊગી હોય (૨/૧૨૪)
જ્યાં સુધી પોતાને પુરુષ મનાશે (૨/૧૫૯)

જ્યાં સુધી પોતાને પુરુષ મનાશે (૪/૯૪)

ઝ

ઝાઝા શબ્દ સાંભળે તો (૫/૧૬)
ઝાઝી આવરદા એ પણ બહુ ભૂંડું (૬/૧૦૭)
ઝાઝું કાંઈ કરવાનું નથી (૫/૨૨૧)
ઝાડને દેહે કરીને તથા પશુને દેહે (૫/૨૦૪)
ઝીણાભાઈએ મહારાજ પાસે (૧/૨૭૩)
ઝેરના લાડવા ખાતાં સારા (૫/૩૩૬)

ટ

ટેવ પડી જાય; અને કોઈ પદાર્થની ટેવ (૫/૨૦૧)
ટોપીવાળો મૂંઝાય ત્યારે બંગલામાં (૨/૧૮૦)

ઠ

ઠેઠ મહારાજ પાસે ને તમારી પાસે (૬/૨૭)

ડ

ડાહ્યો હોય તેને વઢે ત્યારે રાજી થાય (૫/૩૮૮)
ડોશિયુંને સાધુએ વાત ન કરવી (૫/૨૭૪)

ત

તકિયો કાઢી નાખીને કહ્યું જે (૫/૨૦૧)
તપ કરીને બળી જાય તોપણ (૧/૧૭૨)
તપ કરીને બળી જાય તોપણ (૫/૨૧૨)
તપ, ત્યાગ, યોગ ને યજ્ઞે જેવો વશ (૬/૨૧૫)
તપાસીને જુએ તો આ જીવ કેવળ (૨/૫૬)
તપાસીને જોયું તો આપણે તો (૧/૧૪૦)
તમને આ લોક સર્વે અલ્લા કહે છે (૭/૧)
તમને પૂછીએ તેનું સમાધાન કરી આપો (૫/૩૫૯)
તમારે ગોપાળાનંદ સ્વામી (૫/૩૭)
તમે અક્ષરધામમાં જઈ આવો (૭/૧૫)
તમે કહો છો જે, 'કે'જો,' તે હું તો કહું (૬/૧૩૪)
તમે તો બહુ ભૂંડું કર્યું ! (૩/૪૭)
તમે મળ્યા છો ને હવે વાસનાનો શો (૪/૧૩૫)
તમોગુણીને માન વધારે હોય (૧/૬૧)
તરગાળો વેશ કાઢે છે તેને મૂર્ખ છે તે (૪/૧૨૯)
તારતમ્યપણું છે, વિચાર કરીને આજ્ઞા (૫/૮૨)
તારા મનમાં એમ જાણે છે જે, મેં (૩/૨૧)
તીર્થને વિષે જળની બુદ્ધિ ન કરવી (૪/૧૨)
તું પુરુષોત્તમ હુંદો તો ઘરણકી રોટી (૫/૩૫૭)
તે પછી નારી-નિંદાના શ્લોક-કીર્તન (૬/૧૧૬)
ત્યાગ, વૈરાગ્ય, નિયમ ને ધર્મની (૧/૩૨)
ત્યાગ, વૈરાગ્યને શું કરવા છે ? (૧/૩૨)
ત્યાગીને તો બાર ઉપર એક વાગ્યે (૬/૨૮૫)
ત્યાગીમાં એક વખત ખાવું (૨/૧૭૯)
ત્યાગી હોય ને બે મહિના (૫/૩૮૦)
ત્યાં એક વેદિયે આવીને સ્વામીને (૬/૨૫૩)
ત્રણ જણ સુખિયા (૫/૨૦૨)
ત્રણ દેહ, ત્રણ અવસ્થા, ત્રણ ગુણ (૫/૨૬૧)
ત્રણ દેહથી પોતાનું સ્વરૂપ જુદું (૫/૫૬)
ત્રણ પ્રકારના મનુષ્ય સત્સંગમાં છે (૨/૬૫)
ત્રણ પ્રકારનાં દુઃખ કહેવાય છે (૨/૬૭)
ત્રણ વાત સર્વ કરતાં મુખ્ય રાખવી (૨/૧૨૫)
ત્રિકમદાસ કોઠારીએ કહ્યું જે (૫/૩૫૫)
ત્રીસ લક્ષણે યુક્ત સાધુરૂપ ભગવાન (૧/૧૪૭)

દ

દત્તાત્રેયે બે જીવનું કલ્યાણ કર્યું (૧/૨૪૭)
દર્શન કર ને આ દેહ તો (૩/૬૫)
દશે દિશામાં ઘોડો ફેરવીને (૫/૨૨૭)
દશોંદ-વિશોંદ કહી છે (૬/૨૭૯)
દસ હજાર સૂર્યનું તેજ (૧/૨૪૮)
દામોદરે નથુ ભટ્ટને શ્રીજીમહારાજના (૭/૧૪)
દિવ્યભાવ ને મનુષ્યભાવ એક થઈ (૫/૧૦૦)
દિવ્યભાવ ને મનુષ્યભાવ એ બેને (૧/૨૧૪)
દિવ્યભાવ મનુષ્યભાવ એક સમજે (૫/૩)
દીવ ગામનો વાણિયો સંઘ કાઢીને (૭/૫)
દુર્યોધનને ને પાંડવને કજિયો થવાનો (૧/૬૨)
દુર્લભમાં દુર્લભ સત્સંગ (૧/૧૩૧)
દુઃખ કોઈ માનશો નહિ (૧/૧૨૯)
દેખવા કરતાં જ્ઞાને કરીને સ્થિતિ (૫/૧૫૩)
દેખાય તો છે પણ મનાતો નથી (૬/૨૦૮)
દેરડીમાં કણબીને વણ વવરાવી (૫/૨૮૮)
દેવની માયાએ જુઓને મોહ પમાડ્યા (૬/૪૧)
દેવલોક વગેરેમાં જાવું નથી (૫/૧૧)
દેશકાળ આવે તો સત્સંગીના ગામમાં (૧/૨૬૮)
દેશકાળ જોઈને વિચારીને વાત કરવી (૫/૮૧)
દેશકાળાદિક આઠ શુભ છે ને અશુભ છે (૬/૧૩)
દેશ કાંઈ કોઈના બાપના નથી (૬/૭૮)

દેશ દેશાંતર બ્હોત ફિર્યા (૩/૩૪)
દેશમાં મનુષ્ય કેવા છે ? (૩/૮)
દેશમાં સત્સંગ કેવો થયો છે ? (૭/૧૭)
દેહ, ઇન્દ્રિયું માયિક છે ને પદાર્થ પણ (૫/૪૯)
દેહ ધર્યા હતા પણ સંગને જોગે કરીને (૫/૨૭૩)
દેહને તો શું કરવું છે ? (૬/૧૭૭)
દેહને મૂકીને જેને પામવા હતા (૪/૫૮)
દેહને લઈને, દેશને લઈને (૧/૧૪૫)
દેહનો ભાવ ન જણાય એવા (૧/૧૯૦)
દેહ પડી ગયો એટલે શું થયું ? (૨/૧૪૧)
દેહ પોતાનું નથી ને પોતાનું માને છે (૫/૨૭૫)
દેહ પોતે નથી તે સાક્ષાત્ દેખાય છે (૨/૧૩૫)
દેહમાં રોગાદિક દુઃખ આવી પડે (૧/૪૫)
દેહ મૂકીને પામવા છે તે જ આ (૧/૨૬૩)
દેહ હોય તે દોષ તો હોય (૪/૨૮)
દેહ હોય તે દોષ તો હોય (૪/૫૪)
દેહ હોય તે વિષય તો ભોગવવા પડે (૪/૧૩૭)
દેહે કરીને ક્રિયા કરતો હોય (૧/૧૩)
દોષ કેમ ટળતા નથી ? (૧/૯૨)
દોષ રહે છે ને ટળી જાતા નથી (૧/૧૨)
દ્રવ્ય છે તે પાંચે વિષયનું કારણ છે (૨/૩૨)
દ્રવ્ય ને આ દેહ એ બે ઉપર સર્વે (૨/૧૪૫)
દ્રવ્યનું પ્રધાનપણું ન થાય એવા તો (૨/૧૩૯)

ધ

ધનમાંથી આસક્તિ ટળી ગઈ હોય (૪/૮૧)
ધર્મ આદિ કરતાં ધ્યાન અધિક (૫/૧૮૦)
ધર્મકુળમાં રઘુવીરજી જેવો કોઈ નથી (૬/૧૫૪)
ધર્મ તો લાજે કરીને રહે છે (૪/૪૨)
ધર્મનિયમમાં ફેર પડે તો તેનો દંડ થાય (૫/૭૩)
ધર્મશાળા કરવાનું કામ કરાવે છે (૧/૬૪)
ધર્મશાળાના કામમાં માણસે બહુ (૧/૧૨૭)
ધર્મશાળાનો તાલ, લાકડાં ને પાણામાં (૬/૧૮૮)
ધર્મશાળા હતી તે પાડીને ફરી કરી (૧/૧૦૮)
ધર્મ સત્સંગમાં રાખે (૫/૧૫૫)
ધર્મસ્વરૂપાનંદ બ્રહ્મચારીના જીવમાંથી (૫/૧૪૭)
ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય સહિત એક રહેણિયે (૬/૮૪)
ધૂડ્ય જેટલો પણ જે માણસમાં (૬/૪૯)
ધોરાજીમાં લાલવડ હેઠે મહારાજે (૩/૧)
ધોળકામાં વાત કરી જે (૪/૮૭)
ધોળેરામાં એક બાવે તેલ કડકડાવીને (૬/૬)
ધ્યાની, પ્રેમી એ સર્વથી જ્ઞાની શ્રેષ્ઠ (૫/૮૦)

ન

નથુ પટેલે વાડીમાં પૂછ્યું જે (૫/૬૮)
નરનારાયણાનંદ સ્વામી એ (૧/૧૫૫)
નવધા ભક્તિ આદિક સાધને કરીને (૧/૧૫)
નવરાશ હોય ત્યારે ભગવાનની મૂર્તિ (૧/૧૭૩)
નવરાશ હોય ત્યારે ભગવાનની મૂર્તિ (૫/૩૧૦)
નંદ રાજાએ આખી પૃથ્વીનું ધન (૧/૮૫)
નાગડકામાં સ્વરૂપાનંદ સ્વામીએ (૬/૩૮)
નાગડકામાં સ્વરૂપાનંદ સ્વામી દેશમાંથી (૭/૭)
નાગર ગવૈયા આગળ 'બતિયાં તેરી' (૬/૧૬૦)
નાના ખાતરાનું પાણી મોટી નદીમાં (૨/૧૭૮)
નાના ગામમાં લાખ રૂપિયાની હૂંડી (૨/૧૮૬)
નાનું છોકરું હોય તેને ભય આવે (૧/૩૧૬)
નામ કેનું લઈએ, પણ આગળ તો (૧/૨૫૯)
ના મહારાજ ! નદીમાંથી આવ્યા (૫/૩૫૮)
નામી વિના નામથી કામ સરતું નથી (૫/૧૭)
નિજાત્માનં બ્રહ્મરૂપં એ શ્લોક લખ્યો છે (૫/૫૫)
નિજાશ્રિતાનાં સકલાર્તિહન્તા (૧/૩૩૩)
નિત્યે લાખ રૂપિયા લાવે (૧/૨૩૭)
નિદ્રા આવે તો સૂઈ જવું (૫/૩૪૧)
નિરંજનાનંદ સ્વામી પાસે બેસે (૧/૬૮)
નિરંતર આ દેહમાં ને લોકમાં સુખ (૫/૩૬૨)
નિરંતર પોતે પોતાનો તપાસ કરવો (૪/૧૦૩)
નિરંતર મંદિરનું કામ કર્યા કરે (૧/૫૩)
નિરંતર માળા ફેરવે તે કરતાં પણ (૧/૨૯૬)
નિરંતર સર્વ ક્રિયામાં પાછું વાળી જોવું (૨/૩૫)
નિર્મળ અંતઃકરણ કરીને એમ જોવું જે (૬/૮૫)
નિર્વાસનિક સાથે હેત થયું (૪/૧૩૦)
નિવૃત્તિ માર્ગમાં ત્યાગી ખાટ્યા (૫/૪૦૧)
નિવૃત્તિમાં રહે તો ઇન્દ્રિયોની શુદ્ધિ (૫/૨૩)
નિશ્ચય છે એ જ આત્યંતિક કલ્યાણ (૧/૩૦૮)
નિશ્ચય છે પણ ઋષભદેવ (૬/૮૮)
નિશ્ચય થયો એટલે વાસના ટળી ચૂકી (૫/૧૦)

નિશ્ચયમાં કસર છે તેથી દેહ ધરાવ્યો છે (૫/૯)
નિશ્ચય રહે એ જ એકાંતિકપણું છે (૧/૨૦૩)
નિષ્કામી વર્તમાનમાં ઘસારો લાગે (૬/૨૬૩)
નિષ્કુળાનંદ સ્વામીને મહારાજે પૂછ્યું (૫/૨૭)
નૃસિંહાનંદ સ્વામીને મહારાજે ભણાવવા (૬/૧૪૩)

પ

પચાસ હજાર રૂપિયા મળે તો (૫/૭૮)
પછી વળી લીલાની વાત કરી (૬/૨૫૧)
પછી વળી સ્વામીએ વાત કરી જે, અમે નાના હતા ત્યારે એક માર્ગી (૬/૨)
પછી વળી સ્વામી કહે, મારે ને મહારાજને ચાર વરસનું છેટું છે (૬/૨૨૦)
પછી સ્વામી કહે, જેના અક્ષર ગુરુ (૬/૨૬૪)
પડછાયાને પહોંચાય નહિ (૧/૨૨૯)
પડછાયાને પુગાય નહિ (૫/૧૯૦)
પદાર્થ ઝાઝા ભેળા ન કરવા (૬/૯)
પરચા બહુ આપો છો (૫/૧૩૩)
પરદેશથી વાતું સાંભળવા આવે છે (૬/૧૫૭)
પરલોકમાં જાવું છે એવો તો કોઈ (૨/૧૮૭)
પર્વતભાઈનું નામ ગ્રંથમાં ક્યાંઈ (૫/૧૪૩)
પશુ, મનુષ્ય, ઝાડ સર્વેમાં કામનો વિષય (૫/૧૧૦)
પક્ષ ને સ્નેહ તો જનાવર સુધી છે (૬/૧૩૩)
પંગત્યમાં બેસીને મેળાવીને લાડુ જમે (૬/૨૦૩)
પંચમસ્કંધમાં જડભરતનાં વચન છે જે (૫/૨૧૯)
પંચ મહાપાપનો કરનારો હોય (૫/૩૧)
પંચવિષયને ટાળવા સારુ (૫/૨૬૭)
પંચવિષય સારુ તો ચાળા ચૂંથતા ફરે (૬/૧૧૩)
પંચ જ્ઞાન-ઇન્દ્રિયો વશ રાખી (૬/૨૧૪)
પંચાળાના વચનામૃતમાં કહ્યું છે જે (૫/૩૯૨)
પંચાળાનું સાતમું વચનામૃત વંચાવીને (૫/૧૨૪)
પાણીના ધરા જેવું તો શ્વેતદ્વીપના (૧/૮૪)
પાપીની સોબતમાં તો ભગવાન ભૂલી (૬/૧૧૭)
પાપીનો વાયરો આવે તો સાઠ હજાર (૪/૫૦)
પાંચ ઇન્દ્રિયો ને છઠ્ઠું મન તેને જીતીને (૭/૩૦)
પાંચ ગુણે યુક્ત એવા સંત ન મળે (૫/૨૦૦)
પાંચ-દસ વાર સ્વામિનારાયણ (૧/૨૪)
પાંચ પ્રકારે સ્ત્રી ભોગવાય છે (૨/૫૩)
પાંચ વાતે સાનુકૂળ હોય ત્યારે પ્રભુ (૨/૧૫૬)
પાંચાળ દેશમાં એક ગામ છે (૬/૨૨૪)
પાંડવ ભગવાનના પ્રતાપે કરીને (૪/૫૩)
પાંડવે યજ્ઞ કર્યો તેમાં (૫/૩૧૩)
પુણ્ય કર્યાં હશે તે આજ આ દર્શન (૫/૩૩૫)
પુરુષને સ્ત્રીના જેવું હેત ભગવાનમાં (૧/૩૩૦)
પુરુષરૂપે પ્રકૃતિમાં આવ્યા (૬/૨૫૪)
પુરુષોત્તમના બીજા અનંત અવતાર થયા (૭/૪)
પુરુષોત્તમની ઉપાસનાએ કરીને જીવ (૧/૧૮૮)
પુરુષોત્તમપણું કે'વાનો કજિયો પણ (૬/૨૧૨)
પુરુષોત્તમ ભેળા અક્ષર મૂર્તિમાન (૫/૩૨)
પુસ્તકમાં તો વાતું લખી હશે (૬/૧૮૭)
પૂરો સત્સંગ થયો કેમ સમજવો ? (૫/૮૭)
પૂર્તકર્મ છે એ સર્વે અશાંતિકૃત છે (૪/૯૫)
પૂર્વના સંસ્કારથી વાસના બીજરૂપ છે (૪/૫)
પૂર્વનો સંસ્કાર એવું કહેવાય છે (૧/૩૩૭)
પૂર્વનો સંસ્કાર હોય પણ ઊતરતો સંગ (૫/૩૯)
પૂર્વે એક સદ્‌ગુરુ પાસે મુમુક્ષુ દ્રવ્ય (૨/૧૨૬)
પૂર્વે મોટા મોટા થયા તેમાં કોઈમાં (૧/૧૯૨)
પૃથ્વી ગંધને મૂકે પણ ભીષ્મનું (૬/૨૯૨)
પૃથ્વીનું રાજ્ય કરે ને ન બંધાય (૧/૩૧૫)
પોતપોતાનો દેહ સારો લાગે (૫/૩૨૦)
પોતા થકી થોડું થાય તો થોડું કરવું (૨/૫૦)
પોતાના બ્રહ્મચર્યવ્રતનો ભંગ થાય એવું (૨/૬૯)
પોતાના સ્વરૂપને અક્ષર માનીને (૫/૨૧૫)
પોતાનું કલ્યાણ કરવામાં દૃષ્ટિ બરાબર (૫/૨૫૭)
પોતાને જાણે બે માણસનું કામ કરે (૧/૧૦૯)
પોતાને જીવરૂપ માને તેમાં તો દોષ (૪/૯૮)
પોતામાં જે જે ગુણ હોય તે બીજાને (૪/૧૦૦)
પોષ વદિ એકમે વાત કરી જે (૬/૨૨૫)
પ્રકૃતિપુરુષ તે કૂટસ્થ કહેવાય (૧/૨૬૫)
પ્રકૃતિપુરુષ સુધી ત્રણ તાપ છે (૧/૧૦૦)
પ્રગટ ભગવાન છે, પ્રગટ સાધુ છે (૪/૫૯)
પ્રગટ ભગવાન ને આ મૂળ સાધુ (૫/૧૦)
પ્રગટ ભગવાનને જાણીને જે એક (૫/૧૧૪)
પ્રગટ ભગવાનનો સંબંધ થયાથી (૫/૨૪)
પ્રગટ ભગવાન મળ્યા છે (૪/૧૫)

પ્રગટ ભગવાન વિના કરોડ નિયમ (૪/૩૬)
પ્રગટ મૂર્તિ વિના બીજા કોઈમાં (૫/૩૦૫)
પ્રતિલોમ કરવામાં ચાર વિઘ્ન છે (૨/૯)
પ્રતિલોમપણે હૃદયમાં સંકલ્પ સામું (૨/૧૨૨)
પ્રથમ કાંઈ નહોતું ને આટલાં (૨/૧૬૬)
પ્રથમ તો જાણ્યે જે, હું બદરિકાશ્રમમાં (૩/૪૯)
પ્રથમના એકોતેરમા વચનામૃતમાં (૫/૧૮૧)
પ્રથમના કરતાં આજ કેટલુંક (૨/૧૮૫)
પ્રથમ પ્રકરણનું ત્રેસઠમું વચનામૃત
વંચાવીને મહિમાની બહુ વાત (૧/૩૦૫)
પ્રથમ પ્રકરણનું સોળનું વચનામૃત
વંચાવી વાત કરી જે (૪/૧૯)
પ્રથમ સાધનકાળમાં તો પૂરું જ્ઞાન (૧/૩૧૮)
પ્રથમ સાધન દશામાં તો પૂરું જ્ઞાન (૪/૯૩)
પ્રભુ ભજવા દેહ તો ધર્યા છે (૩/૧૪)
પ્રભુ મળ્યા તે વાસ્તે કોઈ વાતની ચિંતા (૫/૧૮૭)
પ્રવૃત્તિ માર્ગમાં દેહ ધર્યો છે (૫/૮૮)
પ્રસાદીનું માહાત્મ્ય સમજતા હોઈએ (૨/૩૧)
પ્રહ્‌લાદજીએ નારાયણ સાથે ઘણા દિવસ (૧/૩)
પ્રહ્‌લાદે દસ હજાર વર્ષ નારાયણ સાથે (૫/૩૦૧)
પ્રાગજી વગેરે તમને મૂળ અક્ષર (૫/૩૭૦)
પ્રિયવ્રતના દૃષ્ટાંતથી કહ્યું જે (૫/૨૮૩)
પ્રિયવ્રતને કેટલાં છોકરાં થયાં (૫/૧૭૯)
પ્રિયવ્રતને છોકરાં થયાં ને આત્મારામ (૧/૧૧૩)
પ્રેમાનંદ સ્વામીને મહારાજ રાજી થઈને (૨/૭૦)
પ્રેમીનું હેત તો ટાંકાના પાણી જેવું છે (૧/૪૧)
પ્રેમી ભગવાનમાં પણ વળગે (૫/૨૮૦)

ફ

ફિરંગી નિત્ય કવાયત કરાવે છે (૨/૪૮)

બ

બકરાં, ગાયું, ભેંસુ ને ઊંટ એ સર્વે (૨/૨૩)
બકરાંથી તે હાથી સુધી મોટા હોય (૫/૧૯૬)
બજારમાં ને પાડોશમાં વિષયના ઢોલ (૬/૭૧)
બદરિકાશ્રમ ને શ્વેતદ્વીપના મુક્તને (૧/૪૮)
બધેથી આસ્થા તૂટીને એક ઠેકાણે (૫/૬૮)
બહાર ભજન કર્યે બહાર વૃત્તિ (૬/૧૩૫)
બહુ ખપવાળો હોય તેનું સમું (૨/૨૮)
બહુ મોટો લાભ થયો છે (૪/૬૭)
બળદિયાને તંતીમાં બાંધે છે તેમ (૫/૩૪૬)
બાજરો ખાવો ને પ્રભુ ભજવા (૧/૧૨૬)
બાજરો ભેળો કરીને ભગવાન (૬/૩)
બાપના હૈયામાં સ્ત્રી છે તે છોકરાને (૨/૭૪)
બાયડી-છોકરાંનો આશરો છે (૫/૨૪૨)
બીજા અવતારે વર્તમાન પળાવ્યાં નથી (૩/૫૫)
બીજા કોઈને કલ્યાણ કરતાં (૫/૨૭૯)
બીજા તો અભાગિયા પણ જાદવ તો (૩/૩૫)
બીજા તો સૂરા ભક્તના આપાના (૬/૧૯૮)
બીજા દોષને મહારાજ ગણતા નથી (૧/૧૨૨)
બીજાને તો કામ પીડતો નથી (૪/૩૮)
બીજું એ જે, સારા સાથે જીવ બાંધવો (૬/૯૦)
બીજું કાંઈ કરવાનું નથી (૪/૮૯)
બીજું જે કહે તે થાય (૬/૧૩૬)
બીજું તપ, આ ધારણાં-પારણાં (૬/૧૩૭)
બીજું બધું ભગવાન કરે (૬/૨૫૫)
બીજે ક્યાંય જીવ અટકતો નથી (૩/૫૦)
બીજે સર્વ ઠેકાણે માયાનો કજિયો છે (૫/૪૦૭)
બુરાનપુરમાં ડોશિયું પાસે બે મહિના (૫/૨૬૬)
બે-ચાર-પાંચ જણ એક રુચિવાળા (૨/૧૦૫)
બે વરસ વગર વરસાદે દાણા પૂરા (૫/૧૫૮)
બે પ્રકારના માણસ મંદિરમાં ને મંડળમાં (૨/૭૯)
બે પ્રકારના સાધુ-સત્સંગી છે (૫/૩૭૮)
બે પ્રકારનું સુખ છે તે એક તો જ્ઞાને (૪/૧૧૪)
બોટાદ જતાં રસ્તામાં વાત કરી જે (૪/૮૩)
બોલવું તો ઘટે તેમ, પણ સમજવું (૫/૩૯૬)
બ્રહ્મ અગ્નિમાં બાળ્યા જેને બીજ રે (૫/૩૫૭)
બ્રહ્મચર્ય રાખવાના તો છ ઉપાય છે (૬/૧૫૧)
બ્રહ્મભાવ ને મહિમાની વાત ઝાઝી (૧/૧૯૫)
બ્રહ્મરૂપ થાવું ત્યારે તેની વાત (૪/૨૬)
બ્રહ્મરૂપ માનીને ભક્તિ કરવી (૧/૫૯)
બ્રહ્મવેત્તાને મતે તો વેદનો માર્ગ (૧/૨૦૭)
બ્રહ્મર્ષિ ને રાજર્ષિ (૨/૩૮)
બ્રહ્મા બેઠા હોય ત્યાં શુકજીથી (૪/૬૩)
બ્રહ્માંડ આખું સ્વામિનારાયણનું ભજન (૧/૯૦)
બ્રાહ્મણનો દીકરો બ્રાહ્મણ કહેવાય (૫/૧૨૯)

ભ

ભક્તિએ કરીને મહારાજ રાજી થાય છે (૬/૪૦)
ભક્તિ જે મંદિરની ક્રિયા, તેનું પ્રધાનપણું (૨/૮૪)
ભક્તિમાં સ્વભાવ વધે ને ધ્યાનમાં (૨/૧૭૫)
ભગવાન અક્ષરધામમાં છે તેવા ને તેવા (૫/૬૬)
ભગવાન અક્ષરધામ સોતા આવ્યા છે (૫/૧૮૧)
ભગવાન અંધારામાં બેઠા હોય ને (૪/૧૨૭)
ભગવાન આપણી બાયડી બળાત્કારે (૫/૧૩)
ભગવાન કેટલાકને સમૃદ્ધિ આપે છે (૧/૨૩)
ભગવાન છેટા છે તો છેટા જ છેટા (૬/૨૭૭)
ભગવાન છે તે એકડો છે (૫/૧૯૧)
ભગવાન જાણે એમ મોટા સાધુ (૫/૩૬૮)
ભગવાન જીવના ગુના સામું જોતા નથી(૧/૭૭)
ભગવાન જેવા આ સાધુ છે (૧/૨૮૯)
ભગવાન જેવું તો કોઈ પદાર્થ નથી (૧/૨૪૫)
ભગવાન જ્યારે પૃથ્વી ઉપર આવે (૧/૧૮૬)
ભગવાન તથા એકાંતિક એ બેયનો (૫/૩૮૯)
ભગવાન તથા એકાંતિકનો સંગ (૫/૪)
ભગવાન તથા મોટાને જીવ આપી દીધો(૨/૮૧)
ભગવાન તથા સાધુના શબ્દથી દેહ (૫/૧૭૧)
ભગવાન તો એક જીવ ભજે તે સારુ (૬/૨૬૬)
ભગવાન તો કેવા છે ? તો જે જીવ (૨/૧૮૩)
ભગવાન તો ઘણાયને મળે છે (૫/૧૮૨)
ભગવાન તો ત્રીસ વરસ સત્સંગમાં (૧/૨૭૦)
ભગવાન તો પોતાના ભક્તની રક્ષા (૧/૨૨)
ભગવાન થકી જ ભગવાન ઓળખાય (૪/૭૧)
ભગવાનથી અંતરાય રહે છે તેટલું (૪/૧૧)
ભગવાન નથી ભજતા ને બીજા ડોળમાં (૬/૧૮૨)
ભગવાનના અવતાર તો અસંખ્ય (૬/૨૬)
ભગવાનના અક્ષરધામ સામી જે દૃષ્ટિ(૫/૩૪૯)
ભગવાનના એકાંતિક સાધુ જેને ઘેર (૫/૬૦)
ભગવાનના ધામમાં સુખ છે (૧/૧૮૨)
ભગવાનના તથા એકાંતિકના નિશ્ચયનાં (૫/૨)
ભગવાનના ભક્ત થયા છે (૫/૧૧૩)
ભગવાનના ભક્તના ગુણ કહેવા (૪/૧૩૬)
ભગવાનના ભક્તના દોષ વિચારે (૫/૧૮૯)
ભગવાનના ભક્તને તો વિષયસુખ (૧/૪૯)
ભગવાનના ભક્તને ત્રણ પ્રકારમાંથી (૧/૨૮૨)
ભગવાનના ભક્તને વિષય નથી (૫/૧૯૫)
ભગવાનના ભક્તનો અવગુણ આવે (૨/૧૮)
ભગવાનના મનુષ્યભાવમાં મોહ થયાની(૪/૪૦)
ભગવાનના સ્વરૂપની નિષ્ઠા થઈ (૧/૧૨૩)
ભગવાનના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરતાં (૩/૬૭)
ભગવાનના સ્વરૂપને જે નિરાકાર (૩/૧૬)
ભગવાનનાં એક વાર દર્શન થાય (૫/૪૨)
ભગવાનનાં કથા-કીર્તન થાતાં હોય (૬/૧૬૭)
ભગવાનની આજ્ઞાથી પ્રવૃત્તિમાં જોડાય (૫/૨૨)
ભગવાનની ઉપાસનાનું બળ હોય તેને (૧/૫૬)
ભગવાનની કથા તો કેવી છે જે (૧/૩૩૨)
ભગવાનની મૂર્તિને ચિંતામણિ કહી છે(૧/૨૯૭)
ભગવાનની મૂર્તિ, ભગવાનના સાધુ (૨/૧૮૮)
ભગવાનની મૂર્તિ, ભગવાનના સાધુ (૪/૧૨૬)
ભગવાનની મૂર્તિ, ભગવાનનું ધામ (૧/૨૨૫)
ભગવાનની મોટાઈ જેના અંતરમાં (૧/૪)
ભગવાનની સ્તુતિ કરવી પણ પોતાને (૧/૧૦૩)
ભગવાનની સ્મૃતિ રાખવી એ સર્વથી (૫/૩૦૬)
ભગવાનનું અને સાધુનું માહાત્મ્ય (૧/૨૪૨)
ભગવાનનું કર્યું સર્વે થાય છે (૩/૬)
ભગવાનનું તથા આ સાધુનું જેને જ્ઞાન (૫/૨૧)
ભગવાનનું ધામ ગુણાતીત છે (૧/૪૭)
ભગવાનનું ને આ સાધુનું જ્ઞાન (૧/૨૨૦)
ભગવાનનું માહાત્મ્ય હોય ને સાધુનો (૪/૧૩૮)
ભગવાનનું સુખ નથી આવતું તેનું (૪/૧૨૧)
ભગવાનનું સ્વરૂપ ન ઓળખાય (૫/૯૩)
ભગવાનનું સ્વરૂપ નિર્દોષ સમજવું (૨/૧૭૦)
ભગવાનને અર્થે આપણે જે જે કર્યું છે(૧/૩૨૮)
ભગવાનને અર્થે પૂર્વે કરેલું તેનું ફળ (૪/૭૩)
ભગવાન ને આ સાધુ તો બે ઘડીમાં (૫/૨૨૫)
ભગવાનને જેની કસર ટાળવી હોય (૧/૨૮૫)
ભગવાનને તો આ લોક કાંઈ ગણતીમાં (૨/૮૮)
ભગવાનને દેખવા એ અધિક છે કે (૫/૧૫૩)
ભગવાનને નિર્દોષ સમજ્યાથી મોક્ષ (૧/૨૩૨)
ભગવાનને પોતાના ભક્તને
મારી-કૂટીને પણ બ્રહ્મરૂપ (૧/૩૩૫)

ભગવાન ને ભગવાનના ભક્તની સેવા (૫/૩૪૪)
ભગવાન ને ભગવાનના સાધુ એ બે (૧/૧૦૧)
ભગવાન ને મોટા સાધુ જ્યારે ઉદાસી (૩/૭૩)
ભગવાન ને મોટા સાધુને આશરે (૧/૧૧૪)
ભગવાનને રોટલા દેવા હશે તો (૪/૧૨૮)
ભગવાન ને સંત જે વચન કહે (૪/૧૯)
ભગવાનને સંભારીને જે જે ક્રિયા (૨/૨૯)
ભગવાન ને સાધુના મહિમાની બહુ વાત (૧/૭૪)
ભગવાન ને સાધુના મહિમાની વાતું (૧/૧)
ભગવાન ને સાધુ બે જ રાખવા (૫/૧૯૯)
ભગવાનનો આશરો થયો છે તે જેવી (૧/૧૩૯)
ભગવાનનો આશરો થયો તેને કાંઈ (૫/૬૩)
ભગવાનનો તથા સંતનો માહાત્મ્યે (૫/૧૨૬)
ભગવાનનો દીકરો હોય તોપણ (૫/૨૫૨)
ભગવાનનો નિશ્ચય છે પણ જો (૪/૧૦૯)
ભગવાનનો ને મોટા સાધુનો નિશ્ચય (૧/૩૧૪)
ભગવાનનો માહાત્મ્યે સહિત નિશ્ચય (૫/૧૮૬)
ભગવાન પોતાના ભક્તમાં રહે છે (૧/૨૫૨)
ભગવાન પૃથ્વી ઉપર પધારે છે તેરે (૫/૧૭૮)
ભગવાન ભજતાં લોકનું દુઃખ આવે (૫/૧૪૦)
ભગવાન ભજવામાં ત્રણ વિઘ્ન છે (૫/૩૧૧)
ભગવાન ભજવામાં વિઘ્ન કરનારાની (૬/૮૧)
ભગવાન ભજવામાં સુખ છે (૬/૭૪)
ભગવાન ભજીએ છીએ તેમાંથી (૧/૧૪૩)
ભગવાન ભેળા રહ્યા ને ખોટ્યું રહી (૧/૨૮૮)
ભગવાન મળવા કઠણ છે, તેમ જ (૪/૧૨૨)
ભગવાન મળે તોપણ કાંઈ કસર રહી (૪/૧૩૩)
ભગવાન મળ્યા પછી કરવાનું એ છે (૫/૧)
ભગવાન મળ્યા, સાધુ મળ્યા, તે કલ્યાણ (૧/૨૪૦)
ભગવાન મળ્યા, સાધુ મળ્યા, તે હવે (૧/૧૭૬)
ભગવાન મળ્યા હોત પણ આવા સાધુ (૧/૧૫૮)
ભગવાનમાં જોડાણા હોય ને ભગવાનની (૧/૭)
ભગવાનમાં જોડાવું કાં સાધુમાં જોડાવું (૩/૪૨)
ભગવાનમાં ને સાધુમાં હેત રહેશે (૧/૧૨૮)
ભગવાનમાં મન રાખે એવા થોડા (૨/૧૩૬)
ભગવાનમાં મનુષ્યભાવ રહી જાય (૫/૧૧૫)
ભગવાન રાખવામાં બે દુઃખ છે જે (૬/૮૩)
ભગવાન વિના બીજો સંકલ્પ થાય (૫/૨૧૬)
ભગવાન શૂળીનું દુઃખ કાંટે મટાડે (૧/૨૫૩)
ભગવાન સંગાથે આમ કરવું (૬/૧૨૩)
ભગવાન, સાધુ, શ્રદ્ધા ને સત્શાસ્ત્ર (૬/૨૫૬)
ભગવાન સ્ત્રિયું સાથે રમે તે રજોગુણી (૫/૨૨૨)
ભગવાને કર્મનો એક કોઠાર (૫/૨૫૯)
ભગવાને કહ્યું છે જે, જેવો હું સત્સંગે (૧/૧૭)
ભગવાને જે જે નિર્મ્યું છે તે તેમ જ (૧/૩૦૭)
ભગવાને મોહ શા સારુ કર્યો હશે ? (૧/૧૪૯)
ભજન કરતાં કરતાં ક્રિયા કરીએ તો (૩/૩૨)
ભજન કરતાં કરતાં દેહ સૂઈ જાય (૫/૧૬૧)
ભજન કરવું તે રાતમાં ઊઠી ઊઠીને (૬/૧૧૪)
ભજન, ભક્તિ ને કથાવાર્તાની સહાયને (૫/૧૦૩)
ભાગવતના પંચમ સ્કંધમાં જડભરતે (૫/૩૦૨)
ભાગવતમાં કહ્યું છે જે, યશ્ચ મૂઢતમો (૪/૧૦)
ભાદર નદીને કાંઠે આત્માનંદ સ્વામીએ (૭/૧૯)
ભાદરવા વદિ પ્રતિપદાને દિવસે (૫/૩૬૪)
ભાદરવા સુદિ સાતમને દિવસે વાત (૬/૨૫૯)
ભાદરવે મહિને કાંઈ મેહ મોંઘા છે (૬/૧૭૦)
ભાદરામાં શ્રીજીમહારાજ પાસે એક (૭/૧૧)
ભુજમાં સુંદરજી સુતારને કહે (૬/૨૩૨)
ભૂત કાઢવું એમાં સ્વામીનું શું કામ છે ? (૫/૩૦૮)
ભેખમાં આવ્યા પછી દેહાભિમાન (૫/૩૮૬)
ભેંસું, ગાયું, બકરાં આદિકનાં ટોળાંમાં (૨/૧૭)
ભોગાવાને કાંઠે ઢૂંઢિયો તાપમાં તપ (૫/૧૫)
ભોગાવાને કાંઠે તડકે બેસીને ઢૂંઢિયો (૫/૭૪)

મ

મચ્છરથી તે ગરુડ સુધી ભેદ કહ્યા છે (૩/૩૧)
મતપંથવાળે લાખ લાખ યોજનના (૩/૭૧)
મધ્યના વચનામૃત નવમામાં કહ્યું છે જે (૬/૨૧)
મધ્યનું અગિયારમું વચનામૃત વંચાવીને (૪/૧૪)
મધ્યનું અઠ્ઠાવીસમું વચનામૃત વંચાવી (૫/૩૪૩)
મધ્યનું દસમું વચનામૃત વંચાવી વાત (૫/૨૨૦)
મધ્યનું નવમું વચનામૃત વંચાવીને (૧/૨૬૧)
મધ્યનું પાંચમું વચનામૃત તથા વરતાલનું
તેરમું વચનામૃત વંચાવી વાત (૫/૧૫૨)
મધ્ય પ્રકરણનું નવમું વચનામૃત (૫/૩૦૪)

મન, ઈન્દ્રિયુંને વગર પ્રયોજને (૫/૫૧)
મનજીભાઈએ વાડી મધ્યે પૂછ્યું જે (૫/૬૨)
મનને ધાર્યે ભજન-ભક્તિ (૫/૪૫)
મન પણ નવરું રે'તું નથી (૬/૧૯૩)
મનુષ્યભાવ, દિવ્યભાવ એક સમજ્યા (૫/૨૭૨)
મને તો તમારા વિના જૂનાગઢમાં (૪/૪૬)
મને રૂપિયાના તથા કોરીના નામાની (૫/૨૩૦)
મયારામ ભટ્ટને હાટ માંડવું હતું (૬/૯૯)
મરનારને શીદ રડો છો (૫/૩૩૭)
મરવું એક દિવસ જરૂર છે (૬/૧૪૬)
મહારાજ આની ઉપર બહુ રાજી (૬/૨૫૧)
મહારાજ આમ બેસતા (૫/૧૬૫)
મહારાજ એમ કહેતા જે, બીજા તો
અભાગિયા પણ જાદવ તો નિરંતર (૩/૩૫)
મહારાજ કહે, 'અમને એમ સંકલ્પ (૧/૨૦૬)
મહારાજ કહે, 'અમને બુદ્ધિવાળો ગમે (૬/૬૨)
મહારાજ કહે, 'અમે માંદા થયા (૫/૪૦૦)
મહારાજ કહે, જડભરત ને શુકજીના (૬/૧૨૮)
મહારાજ કહેતા કે, અમારો દ્રોહ કરે છે (૧/૨૬૨)
મહારાજ કહેતા કે, કાળા ભૂત જેવા (૨/૭૩)
મહારાજ કહેતા જે, અમારામાં જે ગુણ (૧/૨૭૫)
મહારાજ કહેતા જે, ઈન્દ્રે બ્રાહ્મણ માર્યો (૬/૯૨)
મહારાજ કહેતા જે, નામ કેનું લઈએ (૧/૨૫૯)
મહારાજ કહે, વહાણનાં લાકડાં (૬/૧૨૨)
મહારાજ કહે, વિષયનો સ્પર્શ (૬/૨૨૨)
મહારાજ ગમે એટલી પ્રવૃત્તિ કરાવતા (૨/૧૬)
મહારાજ છતાં રૂપિયાનાં નામાં (૫/૧૦૭)
મહારાજ તથા મોટા સાધુ
તે તો ગારડીવાદી (૪/૨૩)
મહારાજ તો બળબળતા ડામવાળા (૬/૨૫૯)
મહારાજના મળેલા દેહ મૂકી દેશે (૪/૮૭)
મહારાજના સ્વરૂપમાં વળગી રહેવું (૧/૧૧૮)
મહારાજની કહેલી વાત કરી જે (૧/૭૨)
મહારાજની વાંસે કચેરી એકાંતિકની (૬/૧૫૨)
મહારાજ ને આ સાધુ સર્વેથી પર છે (૫/૧૩૪)
મહારાજને ગમતી રુચિ કર્યા વિના (૨/૯૬)
મહારાજને જેસંગભાઈએ પ્રશ્ન પૂછ્યો જે (૩/૬)
મહારાજને જ્યારે દેખીએ ત્યારે (૫/૧૦૬)
મહારાજને પુરુષોત્તમ જાણતો હોય (૧/૨૬૧)
મહારાજને પુરુષોત્તમ જાણે ને (૬/૨૭)
મહારાજને પુરુષોત્તમ જાણ્યા વિના (૩/૧૨)
મહારાજનો ને મોટા સાધુનો જે હૃદગત (૩/૨૫)
મહારાજનો મત તો કથા, કીર્તન (૧/૩૨૩)
મહારાજ બેઠાં બેઠાં વાત કરતા (૨/૧૩૧)
મહારાજ વિના બીજામાં માલ માને છે (૫/૧૧૨)
મહારાજ સ્વધામ પધારવાના હતા (૫/૩૭૧)
મહારાજ હતા તે દી જેવા છે તેવા (૫/૨૩૬)
મહારાજે અનંત પ્રકારની વાતું જીવના (૩/૧૭)
મહારાજે અનેક પ્રકરણ ફેરવીને (૨/૧૫૪)
મહારાજે અનેક પ્રકારનાં સાધન (૪/૮૪)
મહારાજે અમને વર આપ્યો છે જે,
હજાર જન્મે કરીને કામ કરવાનું હશે (૪/૩)
મહારાજે આઠ મહિના સુધી (૨/૪૬)
મહારાજે આનંદ સ્વામીને તથા મુક્તાનંદ
સ્વામીને તથા સ્વરૂપાનંદ સ્વામીને (૩/૭)
મહારાજે કહ્યું હતું જે, 'અમે અલૈયા (૧/૪૦)
મહારાજે કહ્યું હતું જે, સ્ત્રીને છોકરાં (૧/૧૨૪)
મહારાજે કીડિયારાના રોગનું (૬/૪૨)
મહારાજે તેરેથી કાગળ લખાવ્યો જે (૨/૧૦૯)
મહારાજે તો પંપોળીને રાખે તેની પાસે (૬/૪૬)
મહારાજે ધૂધૂબાજ મારગ ચલાવ્યો છે (૨/૮૩)
મહારાજે પ્રથમ નિત્યાનંદ સ્વામીને (૬/૩૨)
મહારાજે બાવીસ વરસે પોતાનું સ્વરૂપ (૫/૧૮૪)
મહારાજે મંડળો બાંધ્યાં ત્યારે (૬/૨૮૩)
મહારાજે મુક્તાનંદ સ્વામીને પૂછ્યું જે (૩/૩)
મહારાજે વચનામૃતમાં પોતાનું વર્તન (૫/૧૪૫)
મહારાજે વચનામૃતમાં પોતાનો રહસ્ય (૨/૭૫)
મહારાજે વરતાલમાં સર્વ હરિજન (૬/૩૭)
મહારાજે વાસના ટાળવાની વાત કરી (૪/૧૩૫)
મહારાજે સ્વરૂપાનંદ સ્વામીને કહ્યું જે (૫/૧૩૩)
મહાપ્રલયના અગ્નિમાં પણ વાસના (૧/૧૩૦)
મહા વદિમાં વાત કરી જે, અમારી પોર (૬/૨૩૮)
મહિમા સમજાય છે ને ફરી ભૂલી જવાય (૧/૧૬૯)
મહિમા સમજાય છે ને ફરી ભૂલી જવાય (૫/૩૪૦)

મહુવાના કુંભારને સો જમપુરીનું દુઃખ (૫/૩૧૯)
મહુવાના હરિભક્તે પૂછ્યું જે (૫/૮૭)
મંદવાડ આવે તેમાં જે કાયર થઈ જાય (૨/૫૨)
મંદિર છે તે સોનાનાં થાય (૪/૯૭)
મંદિરમાં બીજાં માણસ ભલે હોય (૬/૯૬)
માખીમાંથી સૂર્ય કરવો એટલો દાખડો (૫/૨૫)
માગશર માસમાં સ્વામીએ વાત કરી જે,
અમે મહારાજની આજ્ઞા (૬/૨૨૧)
માણાવદરમાં મયારામ ભટ્ટને ઘેર (૭/૧)
માતાએ મહારાજને કહ્યું જે (૧/૧૮૩)
માન-અપમાનમાં પોતાને અક્ષર માનવું (૨/૧૪૭)
માન, કામ, ક્રોધમાં જીવ ભરાઈ (૬/૧૭૬)
માની હોય તેને માન આપીને જીતવો (૧/૨૧૩)
માની હોય તેને માન આપીને જીતવો (૫/૩૧૫)
માયાનું બહુ બળ છે તે માયા તો (૧/૨૩૯)
માર માર કરતો કોઈ આવતો હોય (૧/૮૮)
મારા જ્ઞાનને બે જણ પામ્યા (૫/૨૮)
મારે કાને બહુ ભારે શબ્દ (૫/૧૨૧)
મારે તો જીવને ભગવાન વિના (૫/૩૪)
મારે ને મહારાજને ચાર વરસનું છેટું (૬/૨૨૦)
મારો દેહ પચીસ વરસ થયાં (૧/૨૦૮)
માવાભાઈએ મહારાજને માયાનું (૫/૧૦૯)
માવાભાઈની પેઠે શી રીતે ભગવાન (૫/૧૧૧)
માવો ભગત કહેતા જે, કાંઈ ખડખડે (૬/૨૧૦)
માંગરોળમાં મહારાજ મૂલચંદભાઈને (૬/૧૬૯)
મુક્ત, મુમુક્ષુ, વિષયી ને પામર (૫/૧૭૪)
મુક્ત હોય તે કામ-લોભના લાગમાં (૪/૪૧)
મુક્ત હોય તેને વિષય ગમે નહીં (૪/૫૬)
મુક્તાનંદ સ્વામીએ મહારાજને પૂછ્યું (૫/૨૬૯)
મુક્તાનંદ સ્વામી જેવા મોટા સાધુ (૧/૩૨૨)
મુક્તાનંદ સ્વામી તથા બ્રહ્માનંદ સ્વામી (૩/૯)
મુક્તાનંદ સ્વામીનામાં થોડી પોલ નભે (૪/૩૧)
મુક્તાનંદ સ્વામીમાં હેત થાય નહીં (૧/૧૫૦)
મુમુક્ષુ છે તે નેત્રને ઠેકાણે છે (૨/૧૧૧)
મુમુક્ષુ જીવને જ્ઞાન પણ થાય ને (૫/૩૪૫)
મુમુક્ષુને તો નિરંતર હોંકારા કરનારા (૨/૩૭)
મુંબઈ જાય તો સત્સંગ થોડો ઘાસે (૬/૧૬૬)
મૂર્ખનો સંગ ન કરવો (૨/૯૩)
મૂળજી બ્રહ્મચારી જેવા સત્સંગમાં કોઈ (૪/૩૦)
મૂંઝવણ આવે તો કેમ કરવું ? (૧/૨૭૨)
મૂંઝવણ ટાળ્યાનો ઉપાય જે, કાળની (૨/૧૬૫)
મૃત્યુ આડી ઘડી હોય ત્યારે (૪/૪૪)
મેડે મંડળી ભેળી થઈને મલકની નિંદા (૬/૧૪૯)
મોટાઈ તો ઘણા પ્રકારની છે (૨/૫)
મોટાઈ તો મહારાજને પુરુષોત્તમ જાણે (૫/૧૩૬)
મોટા એકાંતિક ક્રિયા કરાવે ને બીજા (૨/૧૩૦)
મોટાએ હરેક તરેહથી સુખ આપ્યું હોય (૫/૪૦)
મોટા છે તે કોઈકને વધુ સુખ આપે (૧/૧૧૭)
મોટા છે, ભગવાનના મળેલા છે (૪/૧૩૯)
મોટાની આજ્ઞાએ કરીને કરવું તે તો (૨/૨૬)
મોટાનું સેવન એક વરસ કર્યું હોય (૪/૧૧૨)
મોટાને કોઈ વાત કોઈને સમજાવવી (૫/૧૨૨)
મોટાને વિષે મનુષ્યભાવ નથી રહ્યો (૧/૧૦૨)
મોટાને વિષે સદ્‌ભાવ એ જ (૧/૧૫૧)
મોટાને શું કરવાનું તાન છે તે કેમ (૧/૧૧૧)
મોટાને સેવ્યા હોય ને તેના ગુણ (૧/૬)
મોટાનો મત એ છે જે, અનેક પ્રકારે (૧/૬૭)
મોટાનો મહિમા જીવને સમજવો (૨/૧૨૯)
મોટાનો રાજીપો થયા વિના વાસનાનું (૪/૨૪)
મોટાનો રાજીપો હોય તેના અંતરમાં (૨/૧૭૬)
મોટાનો સંગ કરે તો ધ્યાન ભજનને (૪/૧૦૫)
મોટા પરોક્ષ થયા પછી આજની પેઠે (૧/૨૯૨)
મોટા પાસે નિષ્કપટ થાવામાં બહુ લાભ (૨/૧૨૭)
મોટાપુરુષ મળે તો તેનો સંગ કરવો (૧/૨૩૮)
મોટા મોટાના શબ્દની હાર્યું કરીને (૨/૭)
મોટા મોટા સર્વે સાધુનો સંગ કરવો (૧/૧૬૦)
મોટા મોટા સર્વે સાધુ હોય (૧/૧૭૦)
મોટા લગાર પણ દૃષ્ટિ કરે (૫/૨૫૦)
મોટા શહેરનું સેવન તથા અધિકાર (૧/૫૨)
મોટા સમર્થ હોય તે ઘી શેર જમી (૫/૩૨૯)
મોટા સમૈયામાં મોટાં મોટાં કેટલાંક (૨/૬૮)
મોટા સંતનો નિરંતર પ્રસંગ રાખવો (૨/૬૪)
મોટા સંતનો સમાગમ કરવાનો મહિમા (૨/૪૪)
મોટા સંતનો સમાગમ તો ભગવાન (૨/૩૯)

મોટા સાથે જીવ જોડે ત્યારે દોષ ટળી (૪/૧૦૭)
મોટા સાથે હેત થયું હોય તો (૫/૩૯૦)
મોટા સાધુના સમાગમથી વિષય ટળી (૫/૧૯)
મોટા સાધુના સમાગમથી વિષયની (૧/૨૧૮)
મોટા સાધુને તો જીવને ભગવાનમાં (૬/૨૩)
મોટા સાધુનો અવગુણ નહિ હોય ને (૪/૮૫)
મોટા સાધુનો સિદ્ધાંત એ છે જે (૬/૮૪)
મોટા સાધુ સાથે જીવ બાંધ્યો હોય (૨/૧૨૦)
મોટા સાધુ હોય તેની આ દેહે કરીને (૬/૨૪૧)
મોટા હોય તેને બીજાને હિંમત દેવાને (૨/૪૯)
મોઢામાં ખાવામાં હેઠલ્યા દાંત (૨/૮૫)
મોરે ઝાઝા માણસ મંદિરમાં નહીં (૬/૧૧૯)
મોરે તો જેમ તીરમાંથી બાણ નીસરે (૬/૯૫)
મોરે તો ભગવાનને મુમુક્ષુ ખોળતા (૧/૧૪૨)
મોરે તો મહારાજનો અનેક પ્રકારનો (૩/૩૮)
મોરે તો મુમુક્ષુ ભગવાનને (૩/૬૨)
મોલનું બળ ત્યાં લગી જ્યાં લગી (૬/૧૦૦)
મોંહા મોંહ મિલે નિજ પ્રીતમ (૧/૧૦૪)
મોક્ષના દાતા તો ભગવાન ને સાધુ (૧/૨૦)
મોક્ષને અર્થે તો ભગવાન ને સાધુ (૧/૧૫૨)

ય

યશ્ચ મૂઢતમો લોકે ।એવી રીતે ભગવાનને(૪/૧૦)
યજ્ઞમાં સ્વરૂપાનંદ સ્વામીને મહારાજે (૫/૧૩૨)
યુધિષ્ઠિર રાજાના ઘરમાં ગૂઢ પરબ્રહ્મ (૪/૧)

ર

રઘુવીરજી મહારાજ પૃથ્વી ઉપર રહ્યા (૩/૬૩)
રઘુવીરજી મહારાજે છાવણી કરી એમ(૬/૧૦૮)
રઘુવીરજી મહારાજે દેહ મૂક્યો (૫/૨૯૯)
રણછોડ ભક્તે કહ્યું જે, વિપરીત દેશકાળ(૪/૪૭)
રાગ, પક્ષ ને અજ્ઞાન એ ત્રણ ન રહે (૫/૩૯૩)
રાજા તપ કરવા ગયો તેને થાળ (૫/૨૩૯)
રાજાના કુંવરને ઢેઢથી મરાય નહિ (૧/૧૦૬)
રાજાને આશરે જાય તેના ગુના માફ કરે (૫/૫૩)
રાજાને પાણી ન પાયું તોપણ (૧/૨૧૨)
રાજાને પાણી ન પાયું તોપણ (૫/૩૧૨)
રાત્રિએ વાત કરી જે, વહેવાર બહુ (૫/૪૦૪)
રાત્રે વાત કરી જે, ગોપાળ સ્વામી (૫/૭૧)
રુચિનું વચનામૃત વંચાવીને કહે જે (૬/૪૭)
રુચિવાળા પાંચ ભેગા હોય કે (૪/૧૦૪)
રૂપરામ ઠાકર બ્રાહ્મણને ન જમાડે (૫/૨૬૦)
રૂપવાન સ્ત્રી, ઝાઝું દ્રવ્ય ને સારી મેડી (૧/૧૧)
રૂપિયામાં, ઘરમાં, સ્ત્રીમાં ને દેહમાં (૫/૨૯૩)
રોટલા ખાવા મળે છે પણ કદાચ તે ન (૨/૪૪)

લ

લખવું, ભણવું તે તો ઠીક છે ને (૨/૪૦)
લક્ષ્મીજીએ એક કીડીને ડાબલીમાં (૨/૧૮૨)
લાકડાની ને લોઢાની બેડી કરતાં (૧/૨૫૭)
લાકડાં, પાણાં, ઈંટાળા, માણસ એમાં (૧/૧૫૪)
લાખ-કરોડ્ય કીડિયો નીકળી હોય (૫/૧૬૨)
લાખનો ત્યાગ કરીને એકને રાખવા (૨/૯૨)
લાખ મણ લોઢાની લોઢી (૫/૧૩૭)
લાખ મણ લોઢાની લોઢી ધગી (૩/૪૮)
લાખું માણસને સત્સંગ કરાવે (૫/૩૯૧)
લાડવા જમવા ને પતરાવળું જે દેહ (૪/૧૧૫)
લાડવા ન ખાવા, ને કહો તો સાચું (૫/૩૮૧)
લાભનો પાર નથી ને આમાંથી ધક્કો (૪/૪૩)
લોક, ભોગ, દેહ ને પક્ષ એ ચાર (૬/૧૦૪)
લોકમાં તો આપણને એમ કહે છે જે (૫/૯૮)
લોક, શાસ્ત્ર ને અનુભવ એ ત્રણમાં (૨/૧૫૨)
લોઢાની, લાકડાની, પથ્થરની (૫/૨૧૦)
લોયાના સાતમા વચનામૃતમાં કહ્યું છે (૧/૮૩)

વ

વચન પાળવું તેમાં સર્વે સરખાં વચન (૫/૮૨)
વચનામૃત કરતાં બીજામાં માલ (૪/૧૩૨)
વચનામૃતના અર્થ સમજાય એવા (૧/૨૬૪)
વચનામૃતના અર્થ સમજાય તેવા (૫/૨૨૦)
વચનામૃતની આખી પ્રત્યું પણ (૧/૮૨)
વચનામૃતનો પરથારો વંચાવી વાત (૫/૧૪૧)
વચનામૃતમાં ક્યાંક આશરાનું બળ (૬/૨૯૧)
વચનામૃતમાં બતાવ્યા તે સાધુ (૫/૧૨૭)
'વચનામૃત' વંચાવીને તેમાં બહુ વાત (૧/૮૦)
'વચનામૃત' વંચાવીને તેમાં વાત કરી જે (૧/૩૯)
વડાદરા જેમ કોઈને મા કહે (૫/૨૬૪)
વડોદરાનો ચાંદલો કોઈકને આવે (૨/૭૬)

વડોદરામાં દીવાનજી હાર્યે એટલું વેર (૬/૨૩૧)
વણથળીમાં વાત કરી જે, આ વણથળી (૧/૨૧૫)
વરતાલથી પધાર્યા તે દિવસ વાત (૬/૨૯)
વરતાલનું ત્રીજું વચનામૃત વંચાવ્યું (૧/૨૮૭)
વરતાલનું પહેલું વચનામૃત ને
મધ્યનું ચૌદમું વંચાવીને વાત (૫/૮૯)
વરતાલમાં આંબા હેઠે ચાર પાટીદારે (૩/૪૬)
વરતાલમાં કથા થઈ તે ફેરે ઘણા (૨/૧૬૮)
વરતાલમાં વાત કરી જે, બીજું કાંઈ (૪/૮૯)
વરતાલમાં શ્રીજીમહારાજે પરમહંસ (૭/૨૪)
વરતાલમાં સત્સંગિજીવન લખવાનો (૭/૨૫)
વરતાલે આંબા હેઠે પરમહંસે સહિત (૭/૧૮)
વરતાલે ઉગમણા બંગલાને વિષે (૭/૨૦)
વરસ દહાડામાં એક મહિનો (૨/૧૦૯)
વરસાદ તો ભગવાન વરસાવે છે (૫/૨૯૨)
વરસાદ સુખદાયી છે પણ જેના ઘરમાં (૪/૧૨૩)
વશરામ ભક્તના ગુમડાનું બહુ દુઃખ (૫/૨૯૬)
વસ્તુ નહીં કોઈ સંત સમાના ! (૧/૨૫૮)
વહાણનાં લાકડાં કેટલાંક તો લીધાં છે (૬/૧૨૨)
વહેવાર છે તે દેહે કરીને કરવો (૧/૨૩૩)
વહેવારની વાતમાં કેટલાક કહે છે (૫/૩૬૭)
વહેવાર બહુ વધી ગયો તેણે અંતર (૫/૪૦૪)
વળી, અમદાવાદમાં એક ઍંશી (૬/૭૦)
વળી, આત્મનિષ્ઠ થાવું તે કાંઈ જોઈએ (૬/૮૦)
વળી, એક આ કામ પણ કઠણ છે (૬/૧૩૮)
વળી, એટલું તો એમ સમજવું જે (૨/૧૬૩)
વળી કહ્યું જે, અમારો વાંક કાઢશો મા (૬/૧૦)
વળી કહ્યું જે, જો તમે આવ્યા તો (૬/૧૯૫)
વળી કહ્યું જે, મધ્યના વચનામૃત (૬/૨૧)
વળી, જીવનો તો અવળો સ્વભાવ (૬/૫૨)
વળી, દેશ કાંઈ કોઈના બાપના (૬/૭૮)
વળી, બીજી વાત જુઓ (૬/૨૩૦)
વળી, રુચિનું વચનામૃત વંચાવીને કહે જે (૬/૪૭)
વળી, સત્સંગિજીવનનું સાર મહારાજે (૬/૭૬)
વળી, જ્ઞાનના શબ્દ પાડવા (૬/૮૨)
વાઘાખાચરે પૂછ્યું જે, સંપૂર્ણ થયા (૫/૨૧૧)
વાછડાને દૂધનો સ્વાદ છે (૧/૫૫)
વહાણ છે તેનું સુકાન ધ્રુવ સામું (૬/૧૮૫)
વાતું કરવાથી માખીમાંથી સૂર્ય થાય (૫/૩૧૬)
વાતું કરવા માંડે ત્યારે પોતાનું અંગ (૫/૨૭૦)
વાતું કરીને બીજાને દ્રવ્યાદિક ખોટું (૫/૩૭૫)
વાદી પણ ત્રણ પ્રકારના થાય છે (૬/૩૪)
વાદી, ફૂલવાદી ને ગારડી, તેમાં (૩/૫)
વારંવાર અંતર્દષ્ટિ કરવી જે (૬/૭૩)
વાલીને ભાઈની સ્ત્રી રાખ્યા બાબતે માર્યો (૫/૭૬)
વાસના છે તે જઠરાગ્નિથી બળતી નથી (૫/૭૨)
વાસના ટળે તોપણ દેહનો ભાવ (૧/૧૩૪)
વાસના તો એમ ટળે જે (૫/૨૨૮)
વાસનાવાળો અક્ષરધામમાં જાય (૪/૧૨૦)
'વાસુદેવ હરે'નો શબ્દ હર કોઈ (૫/૩૮૩)
વાંકિયામાં બહુ જ વાતું કરીને કહ્યું જે (૪/૫૨)
વાંદરું વૈકુંઠમાં રહે નહિ (૧/૮૯)
વિદ્યા ભણાવવી તે બુદ્ધિ આવવા (૫/૨૫૮)
વિપરીત દેશકાળ આવે છે ત્યારે ભગવાન (૪/૪૭)
વિષય તો દેહના ભાવ છે તે એક (૧/૨૮૩)
વિષય તો બાંધે એવા છે (૩/૫૨)
વિષય થકી તો જીવ પોતાની મેળે (૫/૨૫૩)
વિષયથી બંધાણો તે બદ્ધ (૬/૧૧)
વિષય ન ભોગવે તો ચિંતવન થાય (૪/૧૦૬)
વિષયના ત્યાગની ઘણી જ વાતું કરીને (૪/૧૭)
વિષયનું જે સુખ છે તે કરતાં આત્માનું (૧/૨૬)
વિષયનું દોષધ્યાન ન થયું હોય (૫/૭)
વિષયને માર્ગે આંધળા થાવું, બહેરા (૨/૧૧૫)
વિષયનો અંત આવે તેમ નથી (૫/૨૩૮)
વિષયનો તિરસ્કાર તો અક્ષરધામમાં (૧/૪૬)
વિષયનો પરાભવ તો એક પુરુષોત્તમ (૫/૨૩૪)
વિષયનો સંબંધ થયા મોર્ય તો (૨/૧૧૩)
વિષયનો સ્પર્શ કરવો જ નહીં (૬/૨૨૨)
વિષય ભોગવવાનો કોટિ કલ્પથી (૫/૨૦૭)
વિષયમાં તો વૈરાટ, પ્રધાનપુરુષ (૧/૩૦૦)
વિષયરૂપ ફાંસલો જીવના ગળામાં (૧/૨૦૨)
વિષય લોપી નાખતા હોય તેને (૧/૧૧૦)
વૈરાટના હાથપગ તો દેખ્યામાં (૬/૨૮૪)
વૈશાખ વદિ એકાદશીએ શંકરપ્રસાદ (૬/૨૦૬)

વ્યવહાર છે તે કરવો ને મને કરીને (૫/૨૫૬)
વ્યવહાર માર્ગ તો કાંઈ કઠણ (૨/૧૦૧)
વ્યાવહારિક માણસની ને સત્સંગીની (૫/૭૭)
વ્યવહારેણ સાધુઃ તે એકબીજાને (૧/૩૨૫)
વ્યાસજીએ કીડાને ત્રણ-ચાર જન્મ (૫/૨૪૯)
વ્યાસજીએ ઘણું તપ કર્યું (૫/૨૦૮)
વ્યાસજીને શાંતિ ન થઈ (૧/૧૫૯)

શ

શબ્દ સાંભળ્યા વિના જ્ઞાન થાય નહિ (૪/૩૯)
શરદઋતુમાં આકાશ નિર્મળ જોઈને (૧/૬૬)
શહેરનું સેવન, ભંડાર, કોઠાર (૪/૧૧૧)
શાસ્ત્ર છે તે કાર્ય છે ને મોટા છે તે (૪/૧૦૨)
શાસ્ત્રમાં અને સત્પુરુષના કહ્યામાં (૨/૬૨)
શાસ્ત્રમાં ભગવાનને સમદર્શી (૧/૨૫૧)
શાસ્ત્રમાં ભારે ભારે પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યાં છે (૧/૫૪)
શાસ્ત્રમાં મુખ્ય 'અહિંસા ને બ્રહ્મચર્ય' (૬/૬૧)
શાસ્ત્રમાં શ્રદ્ધા કહી છે પણ તેમાં (૨/૬૦)
શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે જે, શ્રેયાંસિ બહુ (૧/૩૩૬)
શાસ્ત્રમાં કેટલાંક વચન તો સિદ્ધાંતરૂપ (૧/૬૫)
શાંતને વિષે કામ ને અભિમાન રહે છે (૪/૧૩૧)
શાંતિ તો એક નારાયણનાં ચરણારવિંદ (૬/૧૮૧)
શાં પાપ કર્યાં હશે તે મહારાજનાં (૫/૩૩૫)
શિવજીના ગળામાં રહીને સાપે (૫/૫૭)
શિવજી, પાર્વતી ને પોઠિયાને દૃષ્ટાંતે (૨/૨૭)
શિવજી મોહિની સ્વરૂપમાં મોહ પામીને (૧/૧૬)
શિક્ષાપત્રીનો છેલ્લો શ્લોક નિત્ય બોલે (૧/૩૩૩)
શિક્ષાપત્રીમાં કહ્યું છે જે, 'પોતાના
બ્રહ્મચર્યવ્રતનો ભંગ થાય એવું વચન (૨/૬૯)
શિક્ષાપત્રીમાં સર્વે સંશયનાં નિવારણ (૫/૨૮૪)
શુકજીએ પરીક્ષિતને કહ્યું (૫/૪૧)
શુકમુનિએ સુરતમાં વાત કરેલી જે (૫/૧૪)
શુદ્ધ થાવાને તપ ને અનુવૃત્તિ (૫/૩૦૭)
શુદ્ધ સ્વરૂપનિષ્ઠા રાખવી, નીકર વાંધો (૬/૭)
શૂળીએ ચડાવ્યો હોય તોપણ કેમ સમજે (૧/૨૩૫)
શ્રાવણ વદિ છઠને દિવસે વાત કરી (૬/૨૫૫)
શ્રાવણ વદિ નવમીને સોમવારે (૬/૨૫૨)
શ્રાવણ સુદિ પાંચમને દિવસ વાત (૬/૨૭૫)
શ્રીકૃષ્ણને બાણ વાગ્યાં ને પ્રહ્‌લાદને (૧/૨૬૭)
શ્રીજી પધાર્યા સ્વધામમાં રે
મેલી પોતાના મળેલ (૫/૪૦૩)
શ્રીજીમહારાજને લોજમાં સમાધિવાળા
મૂળજી ભક્તે કહ્યું જે, પુરુષોત્તમના (૭/૪)
શ્રીજીમહારાજે સંતદાસજીને દલુજી પાસે (૭/૨૬)
શ્રીજીમહારાજે સંતને પોતાનો રહસ્ય (૭/૨૭)
શ્વપચ હોય ને તે અમૃત પીએ (૪/૭૭)
શ્વાન શૂકર બિલાડ ખર, તેના ટોળા (૧/૨૫૮)

સ

સગુણ-નિર્ગુણપણું હરિભક્તને જાણ્યું (૬/૨૫૩)
સચ્ચિદાનંદ સ્વામી યોગવાળા (૪/૮)
સત્ત્વગુણની મૂર્તિ હોય તેને ભગવાનનો (૪/૮૦)
સત્ત્વગુણમાં એમ વિચાર કરવો જે (૫/૧૧૬)
સત્પુરુષને સંબંધે કરીને જીવને (૧/૨૯૯)
સત્ય, હિત ને પ્રિય એવું વચન બોલવું (૫/૧૬૩)
સત્‌યુગ, દ્વાપર, ત્રેતા ને કળિ એ ચાર (૬/૧૮)
સત્‌યુગમાં મનુષ્યને લાખ વર્ષની (૩/૪૪)
સત્શાસ્ત્રનો જેના ઉપર અધિકાર હોય (૭/૩૨)
સત્સંગ, એકાંતિકપણું ને ભગવાનની મૂર્તિ (૫/૮૩)
સત્સંગ કરતાં પ્રથમ વિવેક આવે (૫/૨૯)
સત્સંગ કરવામાં ને સમજવામાં (૨/૩૬)
સત્સંગ કરે તેને માથેથી (૫/૨૩૩)
સત્સંગ ક્યારે થાય ? તો જ્યારે (૩/૪૫)
સત્સંગ ચાર પ્રકારથી છે (૫/૧૬૬)
સત્સંગ તે કીયો જે, એકાંતિક સાધુમાં (૬/૨૪૨)
સત્સંગ થાય તેને દુઃખ રહે નહિ (૧/૨૯૫)
સત્સંગ થાય પણ સંગ વિના સત્સંગનું (૧/૨૯)
સત્સંગથી ભગવાન વશ થાય છે (૫/૮૫)
સત્સંગના નિયમ ન પળે તો તિલક (૫/૨૯૪)
સત્સંગમાં અનેક વાતો સમજવાની (૨/૧૬૪)
સત્સંગમાં એમ વાત થાય છે જે,
જીવ બ્રહ્મરૂપ થઈ જાય (૩/૩૩)
સત્સંગમાં કેટલાક મુક્ત છે (૨/૧૧૯)
સત્સંગમાં કેટલાક લાંબો પગ કરીને (૫/૩૧૮)
સત્સંગમાંથી પડાય નહીં તે વાત (૨/૧૫૫)
સત્સંગમાં બરોબરિયાપણું સમજવું નહિ (૨/૫૪)

સત્સંગમાં સ્ત્રીનો ત્યાગ કરે એવા (૨/૫૮)
સત્સંગ શબ્દનો અર્થ મોટા સાધુનો (૪/૧૬)
સત્સંગ, સાધુ ને ભગવાન જેવા મળ્યા (૫/૩૧૭)
સત્સંગિજીવનનું સાર મહારાજે (૬/૭૬)
સત્સંગિજીવનમાં તેનાં લક્ષણ કહ્યાં (૫/૧૪૨)
સત્સંગિજીવનમાં પુરુષોત્તમને ઠેકાણે (૫/૩૯૮)
સત્સંગીકા કેસા કલ્યાણ હોતા હૈ ? (૩/૧૦)
સત્સંગી જેવા છે તેવા સમજાતા નથી (૫/૨૩૭)
સત્સંગે કરીને ભગવાન વશ થાય (૫/૨૬)
સમજ્યા વિના જે જે કરે તેનું ફળ (૫/૧૨૫)
સમર્થ થકા જરણા કરવી એ બહુ મોટી (૬/૮૯)
સમાગમ કરવાની રીતિ કહી જે (૨/૪૧)
સમાગમ વિના ખોટ્ય રહે (૪/૭૫)
સમાધિથી નિર્ગુણ ન થયા (૪/૬૦)
સમાધિમાં સ્વરૂપ દેખાય છે તે કાર્ય છે (૫/૧૦૧)
સમુદ્રનું જળ સુકાય તેવું નથી (૫/૭)
સમૈયો હતો ત્યારે સત્સંગી સર્વે આવેલ (૬/૩૯)
સભાની વાત બહુધા લાગે નહિ (૨/૧૭૩)
સભામાં વિધાત્રાનંદ સ્વામી વાળી પત્રી (૬/૩૦)
સર્વ કરતાં ઉપાસના સમજવી (૨/૨)
સર્વ કરતાં ભજન કરવું તે અધિક (૧/૨૦૦)
સર્વ કરતાં લક્ષ્મીજીની સમજણ (૧/૩૬)
સર્વ કરતાં સંત મોટા (૨/૧૧૦)
સર્વકર્તા તો ભગવાન છે (૧/૨૦૧)
સર્વ ક્રિયા કરવામાં નાશવંતપણાનું (૨/૨૪)
સર્વ પ્રકારની આસક્તિ ટળી જાય (૧/૭૯)
સર્વ પ્રકારની વાતું જેનાથી સમજાય (૫/૧૪૪)
સર્વ સાધન કરતાં સંગ બળવાન (૨/૧)
સર્વજ્ઞ તો ભગવાન છે (૫/૧૨૦)
સર્વે અવતારના કારણ પુરુષોત્તમ (૬/૨૦)
સર્વે અહીંયાં છે ને આંહીં જે અક્ષરધામ (૫/૧૯૩)
સર્વે રૂડા ગુણ અભ્યાસથી તથા સંગથી (૫/૩૮)
સર્વે વાત સાધુ વતે છે માટે તેને મુખ્ય (૧/૧૬૮)
સર્વોપરી પુરુષોત્તમપણું સમજવું (૬/૩૬)
સર્વોપરી જ્ઞાનને મતે તો આ લોક (૪/૧૧૦)
સહજાનંદ સ્વામીએ હરિશંકરભાઈને
સુરતમાં સ્વપ્નમાં દર્શન દઈને વાત (૫/૯)
સંકલ્પ કરે તેને મહારાજ કશું આપે નહિ (૪/૭૨)
સંકલ્પ થાય છે તે માંહી રાગ છે (૬/૧૦૧)
સંગ કરવામાં ને સત્સંગ કરનારામાં (૨/૩૪)
સંગ ત્રણ પ્રકારનો છે, તેમાં વિષયનો (૪/૭૬)
સંગ થાય તેના ગુણ આવે છે (૫/૧૬૭)
સંગનું રૂપ કર્યું જે, ભેગા રહે પણ (૨/૧૫)
સંગનો ભેદ એમ છે જે, સો જન્મે (૪/૧૨૪)
સંચિત, ક્રિયમાણ ને પ્રારબ્ધ (૬/૭૯)
સંત કહે તેમ કરવું તે શ્રેષ્ઠ છે (૨/૫૭)
સંત છે ત્યાં નિયમ છે (૧/૧૮૧)
સંતનો મહિમા કહ્યો જે, આવા સાધુનાં (૨/૨૧)
સંતમાં જોડાણો હોય તેનું એ લક્ષણ છે (૫/૩૫૦)
સંપૂર્ણ થયા કેમ કહેવાય ? (૫/૨૧૧)
સંવત અઢારસેં ઓગણસાઠની (૪/૨૨)
સંવત ૧૯૧૯ના આસો માસમાં
સાંખડાવદરને પાદર વાત કરી (૬/૧૦૪)
સંવત ૧૯૧૯ના આસો વદિ દશમે (૬/૧૦૮)
સંવત ૧૯૨૦ના ભાદરવા સુદિ બીજ (૬/૧૭૮)
સંવત ૧૯૨૧ના કાર્તિક માસમાં વાત (૬/૧૮૩)
સંવત ૧૯૨૧ના જેઠ સુદ ૧૧ (૫/૩૩)
સંવત ૧૯૨૧ના પોષ સુદિ પૂનમે (૬/૧૯૬)
સંવત ૧૯૨૧ના માગશર માસથી (૬/૧૮૬)
સંવત ૧૯૨૨ના કારતક સુદ પૂનમથી (૬/૨૧૯)
સંવત ૧૯૨૨ના પ્રથમ જ્યેષ્ઠ વદિ
છઠને દિવસ સ્વામી વરતાલથી (૬/૨૪૩)
સંવત ૧૯૨૩ના અષાઢ સુદિમાં વાત (૬/૨૬૩)
સંસારમાં ચોંટ્યા વિના તો રહેવાય (૨/૧૧૨)
સંસારમાં સુખ જેવું જણાય છે (૨/૪૭)
સંસાર મૂકીને ત્યાગી થાય તે દુઃખમાત્રને (૧/૯)
સાધન કરી કરીને મરી જાય (૧/૭૦)
સાધન મનને જાણ્યે કરે છે ત્યાં સુધી (૫/૧૬૯)
સાધને કરીને કદાપિ નિર્વાસનિક થવાશે (૧/૧૩૮)
સાધારણ ભક્તનું તો ઠીક છે (૬/૯૧)
સાધુ જેવો ક્યાંઈ માલ નથી (૬/૨૪૩)
સાધુતાના ગુણ હોય તેવો ગૃહસ્થ પણ (૫/૩૯૪)
સાધુ તો ક્યાં ઓળખાય છે ? (૩/૧૮)
સાધુ તો પાંચ રાખીએ જેથી જીવનું (૩/૫૬)

સાધુ થઈને ભજન કરવું (૬/૧૨૯)
સાધુ થયા ને ભેખ ન સુધર્યો (૬/૨૦૫)
સાધુ થાવું એટલે થઈ રહ્યું (૬/૨૫૦)
સાધુની વાતુંની ગતિ તો (૨/૪૫)
સાધુને કોઈકે પૂછ્યું જે, કેમ સ્વામિનારાયણ પ્રગટ્યા (૬/૧૭૧)
સાધુનો દ્રોહ એમ સમજવો (૫/૬૧)
સાધુનો ને સાધુના સંગનો મહિમા (૧/૩૧૦)
સાધુ સાચા છે તેમાં અસાધુની બુદ્ધિ (૫/૩૩૧)
સાધુ સેવ્યા હોય ને નિર્વાસનિક હોય (૪/૭૪)
સારા ભગવદી સાથે જીવ બાંધવો (૨/૮)
સારા માણસને વર્તવામાં તો ફેર નથી (૫/૨૪૬)
સારામાં સારું તે શું છે ને ભૂંડામાં ભૂંડું (૩/૩૬)
સારા સાથે જીવ બાંધવો (૬/૯૦)
સાક્ષાત્કાર થાય તો છકી જવાય (૧/૭૪)
સાંખ્યની દૃઢતા કેમ થાય ? (૧/૯૭)
સાંખ્યની રીતે કરીને જનક રાજાની પેઠે (૪/૧૭)
સાંખ્ય ને યોગ બે માર્ગ છે (૫/૧૯૮)
સાંખ્યવાળાનેય દેશકાળ લાગે છે (૫/૧૮૮)
સાંખ્યવાળા રામદાસજી તે પોતે સુખિયા (૬/૮૬)
સાંખ્યવિચાર કરવાની બહુ વાત કરી (૧/૨૭૯)
સાંખ્યવિચાર કરવા શીખવો (૧/૨)
સાંખ્યવિચારવાળો હોય તે વસ્તુમાત્રને (૫/૨૫૪)
સુખ તો આંહીં જ થાશે (૫/૩૫૯)
સુખમાં દુઃખ દેખવું એ ઝાઝાને (૨/૧૬૧)
સુખી થાવાના પ્રકાર (૫/૩૪૮)
સુરતથી મહારાજ ચાલ્યા તે કીમ નદીમાં (૫/૩૭૪)
સુલભા હતી તે સમાધિવાળી (૧/૧૦૭)
સૂઈ રહેતો હોય તે ભારે ભગવદી (૫/૩૫૬)
સૂર્યને કોની ઉપમા દેવાય ? (૧/૧૬૧)
સૂક્ષ્મ દેહનો કજિયો બહુ ભારે છે (૧/૨૮૪)
સેવા તો પોતાની શ્રદ્ધા પ્રમાણે (૨/૧૩૨)
સો કરોડ રાખનાં પડીકાં વાળીને (૩/૨૮)
સો કરોડ રૂપિયા હોય ને એક દોકડો (૪/૧૧૭)
સો જન્મનો શુદ્ધ બ્રાહ્મણ સોમવલ્લીનો (૧/૧૮૫)
સોમલખારનું દૃષ્ટાંત જે, ગમે એવો હેતુ (૨/૧૩૭)
સો વરસ સુધી આવા સાધુ ભેળા (૬/૨૩૯)
સૌ કરતાં વા'લું શું હશે ? (૬/૧૭૩)
સૌ કોઈ કોઈક આધાર વડે સુખી રહે (૨/૮૭)
સૌને ભીડામાં લેવા છે (૧/૧૦૫)
સ્તુતિ-નિંદાના વચનામૃતમાં કહ્યું છે (૬/૧૨૬)
સ્ત્રી એ વીંછીનો કરડ છે ને દ્રવ્ય એ (૨/૫૯)
સ્ત્રી, ધન, દેહાભિમાન ને સ્વભાવ (૪/૩૨)
સ્ત્રીને છોકરાં થાય તે પછી પુરુષમાં (૧/૧૨૪)
સ્ત્રીનો સંગ કરવો ને કામ ઓછો થાશે ? (૬/૯૪)
સ્ત્રીરૂપી તરવારે કરીને કોણ (૬/૧૮૦)
સ્ત્રી હોય તે સર્વ આપીને ધણી રાખે (૫/૨૪૮)
સ્પર્શમાં ને જિહ્વામાં તો જીવ ચોંટેલા (૫/૫૨)
સ્પર્શાદિક ઉત્તમ વિષય પ્રથમ સારા લાગે (૫/૪૭)
સ્મૃતિ સહિત અને સ્મૃતિ રહિતમાં (૨/૧૨૮)
સ્વભાવનું બળ સર્વ કરતાં અધિક છે (૨/૧૯૦)
સ્વરૂપનિષ્ઠા છે ને મહિમા છે એ (૧/૨૯૮)
સ્વરૂપનિષ્ઠા, જ્ઞાનનિષ્ઠા, આત્મનિષ્ઠા (૫/૧૭૨)
સ્વર્ગ, મૃત્યુ ને પાતાળ એ ત્રિલોકી (૬/૨૮૭)
સ્વામિનારાયણના નામથી કાળો સર્પ (૪/૩૭)
સ્વામિનારાયણ નામના મંત્ર જેવો (૧/૧૫૩)
સ્વામીએ એક દિવસ શિવલાલને કહ્યું જે (૩/૨૨)
સ્વામીએ એક દિવસ શિવલાલને ગાડીમાં (૩/૨૧)
સ્વામીએ એક બાવળિયા સામું જોઈને (૩/૫૯)
સ્વામીએ કલ્યાણભાઈ આગળ વાત કરી (૩/૭૨)
સ્વામીએ કારિયાણીનું આઠમું વચનામૃત (૩/૬૭)
સ્વામીએ કારિયાણીમાં વાત કરી જે (૪/૧૩૭)
સ્વામીએ વણથળી જાતાં વાત કરી જે (૩/૭૦)
સ્વામીએ શ્રાવણ વદિ બારસને (૬/૨૮૩)
સ્વામીએ સર્વે ધામના મુક્ત સાથે પ્રશ્ન-ઉત્તર કર્યા (૩/૪૯)
સ્વામી કહે, બેઠકે ઓળખાય છે (૬/૧૪૧)
સ્વામી કહે, વાંચો 'રુચિનું વચનામૃત' (૬/૨૯૦)
સ્વામીને ભોગવવાના જે પદાર્થ તે (૬/૫૫)
સ્વામી વરતાલથી પધાર્યા તે પછી વાત (૬/૨૪૩)

હ

હજાર જન્મે કરીને કામ કરવાનું હશે (૪/૩)
હજાર વરસનો ખીજડો હોય તેને (૩/૬૮)
હમણાં જણાતું નથી પણ આપણને (૪/૯)

હમણાં મુમુક્ષુએ દેહ ધર્યા છે (૩/૫૩)
હરિજનના અવગુણ હું જોતો નથી (૪/૬૮)
હરિભક્ત આગળ વાતું કરવાની (૧/૨૬૯)
હરિભક્ત કોઈ રીતે સુખિયા થાતા (૨/૧૧૮)
હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, પ્રવૃત્તિ માર્ગ (૫/૮૮)
હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, માવાભાઈની પેઠે શી રીતે ભગવાન (૫/૧૧૧)
હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, લોકમાં તો (૫/૯૮)
હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, વચન પાળવું (૫/૮૨)
હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, વચનામૃત (૫/૧૨૭)
હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, વડવાનળ (૫/૧૪૨)
હરિશંકરભાઈએ પૂછ્યું જે, જ્ઞાને (૫/૧૪૯)
હરિશંકરભાઈના પૂછવાથી સ્વામીએ (૫/૧૨૦)
હરેક વાતમાં, બોલવામાં, ક્રિયામાં (૪/૧૨૫)
હરેક વાત સાંભળીને તે આકારે થઈ (૫/૩૯૫)
હવે એથી આઘી વાત નહિ ચાલે (૧/૩૧૦)
હવે તો ગૃહસ્થ ઘરમાં બંધાશે (૨/૧૪)
હવે તો બહુધા દા’ડે દા’ડે આમ (૫/૪૦૩)
હવે તો મહારાજ સાધુ દ્વારે દર્શન (૧/૨૯૦)
હવે તો સર્વે કામ થઈ રહ્યું છે ? (૩/૭૦)
હવે નવરા થયા તે ભૂતના વાંસડાની (૬/૧૫૩)
હળિયાદથી નીકળીને બગસરા આવ્યા (૪/૪૮)
હાથી ઉપર અંબાડી હોય (૫/૩૬૩)
હાલ તો મહારાજનાં દર્શન કર્યેથી મોક્ષ (૫/૨૦૫)
હાલનો આવેલો હશે તેને અક્ષરધામનું (૧/૨૦૯)
હાલ ભગવાનનો અનુગ્રહ ઘણો છે (૫/૪૬)
હાલ મહારાજ પ્રગટ છે તેમ જ (૪/૮૮)
હીરો છે તે કોઈ રીતે ફૂટે નહિ (૧/૨૮)
હું અક્ષર છું એમ તું જાણ (૫/૩૭૦)
હું કુટુંબનો નથી, લોકનો નથી (૫/૧૬૦)
હું પ્રતિલોમ કરું કે આમ ભગવાન (૬/૧૧૮)
હું મંદિરમાં રહું ત્યારે કોઈ બાર્ય (૫/૩૫૩)
હૃદયગ્રંથિ તો એક સ્ત્રીને જ કહી છે (૫/૩૭૭)
હૃદયમાં ટાઢું કેમ થાય ? (૩/૨૦)
હેતે કરીને સત્પુરુષમાં જીવ બાંધ્યો (૩/૩૩)
હે નાથ ! હે દયાસિંધો ! હે કૃપાસિંધો (૭/૩૪)
હે પરમહંસો ! શાંતિ તો એક (૬/૧૮૧)
હે પરમહંસો ! સ્ત્રીરૂપી તરવારે (૬/૧૮૦)
હૈયામાં જ્ઞાન ભર્યું છે એ તો (૧/૧૧૫)

જ્ઞ

જ્ઞાન કરતાં કરતાં છકી જાવું નહિ (૫/૧૩૯)
જ્ઞાન તો નિવૃત્તિમાં થાય (૪/૧૧૮)
જ્ઞાન થયું તે કેનું નામ (૫/૨૭૮)
જ્ઞાનના શબ્દ પાડવા (૬/૮૨)
જ્ઞાનપ્રલય કરવો તેથી કોઈ મોટી વાત (૫/૧૯૪)
જ્ઞાન વિના તો સુખ ન થાય (૨/૧૬૨)
જ્ઞાન જ્ઞાનમાં પણ ઘણા ભેદ છે (૧/૩૩૯)
જ્ઞાનીને આત્મા કહ્યો છે (૫/૯૫)
જ્ઞાનીને ભગવાને પોતાનો આત્મા (૧/૩૨૯)
જ્ઞાની હોય તેને પણ ટાઢ, તડકો (૧/૧૧૨)
જ્ઞાની હોય તોપણ કાંઈ વાસના (૫/૯૬)
જ્ઞાને કરીને નિર્લેપ રહેવાય (૫/૧૪૯)
જ્ઞાને કરીને સ્થિતિ કરવી તે (૧/૨૨૮)